

El valencià del segle XIX: el lèxic

L'aportació del *Diccionario valenciano*
de Josep Pla i Costa

JOSEP MARTINES

J.

Jasamiella pita. Li. Jassamiello.

L.

Lago ^{colpa de la teja} ferrer. Lago ^{su parat} ferrer.

Laga ^{que para} quant para note. Laga.

Laga ^{que para} quant para note. Laga.

Laga ^{que para} quant para note. Laga.

Ladilla. Ladilla.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Ladran. Ladran.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.

Malla. Malla.



El valencià del segle XIX:
el lèxic

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LXX

El valencià del segle XIX: el lèxic

L'aportació del *Diccionario valenciano*
de Josep Pla i Costa

JOSEP MARTINES

Barcelona 2012



Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Martines, Josep

El Valencià del segle XIX. El lèxic : l'aportació del Diccionario valenciano de Josep Pla i Costa. — (Biblioteca Filològica ; 70)

Bibliografia. Índex

ISBN 9788499651057

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol

III. Col·lecció: Biblioteca Filològica (Institut d'Estudis Catalans) ; 70

1. Pla i Costa, Josep, 1817-1890. Diccionario valenciano 2. Valencià — S. XIX — Lexicologia 804.99-087(467.3)"18"

Aquest llibre s'insereix dins els projectes de recerca: «Constitució d'un corpus textual per a una gramàtica del català antic» (IEC, ref.: IVITRA-IEC/PT2008-S0406-MARTINES01); «DIGICOTRACAM (Programa PROMETEO per a 'Grupos de Investigación en I+D de excelencia')» (GV, ref.: PROMETEO-2009-042); i «Gramática del Catalán Antiguo» (MICINN, ref.: FFI2009-13065 (Suprograma FILO)).

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Imatges de la coberta: Pàgines del manuscrit del *Diccionario valenciano* de Josep Pla i Costa

© Josep Martines Peres

© 2012, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juny del 2012

Tiratge: 300 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-105-7

Dipòsit Legal: B-19048-2012

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

A J.C. R. L., un matí blau,
quinze segons.

Taula

Abreviacions	9
1. El <i>Diccionario valenciano</i> de Josep Pla i Costa	11
2. Criteris de selecció dels mots estudiats	13
3. Estudi del lèxic més valuós del <i>Diccionario valenciano</i>	17
4. Conclusions	343
5. Bibliografia	351
5.1. Estudis citats	351
5.2. Fonts citades	372
6. Glossari	389
Índex general	419

Abreviacions

+	mot, var., expressió, acc. no enregistrats al DCVB ni al DECat	mall.	mallorquí -ina
*	mot o var. hipotètics	Mall.	Mallorca
acc.	accepció	masc.	masculí
adj.	adjectiu	men.	menorquí -ina
and.	andalús -usa	Men.	Menorca
ant.	antic	merid.	meridional
àr.	àrab	murc.	murcià -ana
arag.	aragonés -esa	NL	nom de lloc, topònim
bal.	balear	NP	nom de persona, antropònim
Bna.	Barcelona	oc.	occità -ana
c.	capítol	occ.	occidental
c.	<i>circa</i>	or.	oriental
cat.	atalà -ana	p. ex.	per exemple
cf.	compareu	pl.	plural
der.	derivat	port.	portugués -esa
dicc.	diccionari	pr.	pronunciat
dim.	diminutiu	prov.	província
dir.	director	PV	País Valencià
doc.	documentació	<i>r</i>	<i>recto</i>
e. e.	mot donat com a equivalent espanyol	s.	[pàgines] següents
eiv.	eivissenc -a	s. a.	sense any
Eiv.	Eivissa	s. p.	sense pàgina
esp.	espanyol -a	s. v.	<i>sub voce</i>
f.	femení	sg.	singular
fr.	francés -esa	subacc.	subaccepció
fem.	femení	subs.	substantiu
JPla	Josep Pla i Costa	tort.	tortosí -ina
ll.	llatí	Tort.	Tortosa
loc.	locució	v.	vegeu
m.	mapa	<i>v</i>	<i>verso</i>
m.	masculí	val.	valencià -ana
		Val.	València
		var.	variant

1. El *Diccionario valenciano* de Josep Pla i Costa

La nostra relació amb el *Diccionario valenciano* de Josep Pla i Costa [= *DVal*] es va encetar ja fa un grapat d'anys. Progressivament hem dut a terme la fixació i l'edició del text de l'obra (Martines, 1997a) i un primer estudi lingüístic centrat en les grafies, en les qüestions de fonètica i de gramàtica més rellevants del diccionari, com a testimoni de llengua d'un període històric concret (Martines, 2000a). Ja vam mostrar la singularitat d'una obra com aquesta, conservada en tres manuscrits diferents: un primer esborrany (text *A*), escrit per una persona distinta de Josep Pla [= JPla] i corregit intensament per aquest; un segon esborrany (text *B*), escrit i corregit íntegrament per JPla; i, finalment, un tercer manuscrit, més acurat i amb aspecte de definitiu, també escrit i, de bell nou, corregit per JPla. Vam provar també de fixar les fonts de l'obra: el *DLamarca* i el *DEscrig* i, més que probablement, si més no quant al primer esborrany, el *DFontPiris*.¹ Vam descriure amb detall la tasca de JPla com a reelaborador de la versió inicial. Vam proposar la darrereria del segle XIX (c. 1870) com a data aproximada de la redacció, si més no, dels manuscrits *B* i *C*, a càrrec de JPla.

Comptat i debatut, i sense repetir conclusions ja exposades en les dues publicacions citades, convé subratllar l'originalitat del *DVal* dins el panorama, no gens falaguer, de la lexicografia valenciana del vuit-cents. És una obra ajustada als interessos intel·lectuals d'un erudit i, cosa especialment remarcable, al seu model de llengua. És lluny de l'afany enciclopèdic dels grans diccionaris de l'època i més prop de les obres utilitàries, com ara el *DLamarca*.

1. Quan havíem enllestit la preparació d'aquests materials, i després de moltes gestions que han ocupat més de deu anys, hem tingut accés directe a una còpia del *DFontPiris*. La col·lega Maria Isabel Guardiola i jo mateix enllestim l'edició i l'estudi d'aquesta obra valuosa de la lexicografia catalana del segle XIX confegida en terres valencianes.

Restava pendent l'estudi pausat i mínimament aprofundit del material lèxic de l'obra. Passats els anys, hem enllestit aqueixa tasca i presentem ací una selecció dels mots més valuosos fornits per aquesta peça singular de la nostra lexicografia.

Aquest estudi es fonamenta en el despullament d'un corpus de textos variat quant a la tipologia, la cronologia i la procedència geogràfica dels autors. Inclou la lexicografia més important (especialment la dels segles XVIII-XIX),² la producció popular (sobretot del segle XVIII en avant: col·loquis, raonaments, versos i cançons populars, fraseologia, rondalles, sainets, premsa, etc.), l'obra dels escriptors més representatius del període i d'autors posteriors que mostren un model de llengua més vinculat amb la parla popular. No podia restar fora d'aquest corpus una representació de textos antics i clàssics.

Ha estat fonamental, a més, comparar la informació que trobem sobre el paper amb la realitat de la llengua viva. Les monografies dialectals, cada volta més nombroses i més sòlides, són una font ben útil en aquesta tasca, i els atles lingüístics. Ens hem aprofitat també d'anotacions personals preses de la conversa espontània i de les dades que ens ha fornint un qüestionari elaborat expressament a partir del repertori de mots que preteníem d'estudiar.³

2. El buidatge d'aquests diccionaris ens ha permés recercar dades d'interés que apareixen dins els articles d'unes obres, com és sabut, d'estructura i de característiques molt diverses i no sempre gaire ben construïdes.

3. Sovint fem constar el nom de l'informant i la data en què vam arrebregar la informació concreta. De tota manera, les anotacions preses de la parla popular abasten un període que va dels anys vuitanta ençà. Vull agrair ací la col·laboració de les persones següents; moltes van respondre directament el qüestionari que vaig elaborar amb els mots, les expressions o els fenòmens lingüístics que pretenia d'estudiar; d'altres em van fornir dades concretes, sovint sense adonar-se'n: Jaume Fornés, Antònia Garcia Caselles i Joan Grimalt (Pedreguer, la Marina Alta); Anna Gómez Ripoll (Cocentaina, el Comtat); Dolors Ivorra (Agost, l'Alacantí); Pere Pedrós (Gata de Gorgos, la Marina Alta); Diego Pérez Mendoza i Francesc Suc (l'Alfàs del Pi, la Marina Baixa); Àngels Diéguez Seguí (Gandia, la Safor); Joan Carles Andrés Raga (Aldaia, l'Horta); Salvador Bernabeu (Oliva, la Safor); Rafael Requena (Manises, l'Horta); Empar Picó (Relleu, la Marina Baixa); Rosa Martínez (Carlet, la Ribera Alta); Coloma Mascaró (Parcent, la Marina Alta); Maria Pau Fernández (Simat de la Vallidigna, la Safor), Núria Gómez Juan (Vinaròs, el Baix Maestrat); Margarida Huguet (Algemesí, la Ribera Alta); Juli Damià Llorenç (la Torre de les Maçanes, l'Alacantí); Eva Mira i Esther Sanz (Xixona, l'Alacantí); Ramona Mira (el Fondó de les Neus, el Vinalopó Mitjà); Joan Lluís Monjo i Núria Soliveres (Tàrbena, la Marina Baixa); Josep Pérez Paià (Castalla, l'Alcoià); Francesc Llorca (Benidorm, la Marina Baixa); Carme Pastor (Castelló de la Ribera, la Ribera Alta); Carmina Pastor (Mutxamel, l'Alacantí); Josep Lluís Orts (Gaianes, el Comtat); Josep Pedra Vilaplana i Maria Cleofé Pedra Doménec (Torreblanca, la Plana Alta); Dolors Rosselló (Benissa, la Marina Alta); Gabriel Sais i Maria Josep Sais (la Nucia, la Marina Baixa), Josep Carles Seguí (Alcoi i l'Orxa, l'Alcoià i el Comtat); Josep Pérez Monter (Cocentaina, el Comtat); Josep M. Escolano, Maria Assumpció Soler, M. Carme Alonso i Lluís Tarí (Elx, el Baix Vinalopó); Josep A. Pérez Tevar (Guardamar del Segura, el Baix Vinalopó); Dolors Mas i Carles Vela (Beneixama, l'Alt Vinalopó); Àngels Llorca i Vicent Ferrer (la Vila Joiosa, la Marina Baixa); Ester Limorti, David Azorín i Laura Armero (Monòver, el Vinalopó Mitjà); Ivan Guaxax (la Jana, el Baix Maestrat), etc.

2. Criteris de selecció dels mots estudiats

Per dur a terme l'estudi de l'aportació del *DVal* a la nostra lexicografia i al coneixement de la història del lèxic català, hem seleccionat una sèrie de mots que ens permeten:

a) Ponderar amb més precisió l'originalitat del *DVal*, comprovar en quina mesura depén d'altres obres i sospesar la tasca de JPla en la reelaboració dels materials que li fornien la versió inicial de l'obra (text A). Així, doncs, pararem atenció en:

1. Mots o variants no enregistrats en el DCVB ni en el DECat, obres de referència inexcusable en un treball com aquest.
2. Mots o variants que ni el DCVB ni el DECat localitzen modernament al País Valencià [= PV].
3. Mots o variants d'interés del *DVal* no enregistrats en la lexicografia valenciana de l'època.
4. Mots la datació dels quals pot retrocedir amb les dades del *DVal*.
5. Mots o variants que introdueix JPla i que no són trobadors en la versió A del *DVal* ni en la lexicografia de l'època.

b) Aprofundir en el coneixement del lèxic valencià contemporani, especialment, a la darrerria del segle XIX. Això comporta, entre altres coses, les següents.

6. Comprovar el grau de continuïtat o de trencament que hi ha entre el lèxic d'aquest període i el dels segles anteriors i posteriors; i, a més, comprovar si s'accentua durant aquesta època la distància entre el valencià i la resta de parlars catalans. Segons això pararem esment en:

— Aquells vocables, presents encara en la lexicografia valenciana i en els textos populars d'aquest període, que s'han fet poc corrents a les hores d'ara al PV.

— Paralelament, estudiarem a través del *DVal* mots que perviuen en el parlar actual i 1) havien estat considerats com a oblidats, 2) només en teníem referències documentals antigues o, 3) fins i tot, havien estat jutjats d'existència dubtosa.

— L'ampliació de la documentació històrica de tots aquells vocables que ens permeten 1) rescatar variants i significats no enregistrats, 2) confirmar l'adscripció dialectal d'alguna paraula o d'alguna accepció i 3) obrir possibles vies per a l'estudi etimològic.

— Descriure els canvis semàntics i de manera que puguem observar a través del *DVal*, especialment quan es produeixen durant aquest moment històric.

7. Dibuixar amb més precisió la caracterització lèxica del valencià dins el diasistema català; això demana confirmar les dades conegudes fins ara sobre l'àrea dialectal de certs vocables. Tenen un interès especial els vocables que estan sotmesos a discussió en la societat valenciana. Podem servir al procés de redreçament del català al PV simplement donant fe de la presència d'aqueixos mots en els diccionaris valencians, en els clàssics i, sobretot, en els textos populars i en el parlar de les nostres comarques.

8. Ens ocuparem també dels mots recollits pel *DVal* que posen en relació els parlars catalans, especialment el valencià, amb altres àrees lingüístiques immediates (l'occità, l'aragonés, el murcià, l'andalús, el castellà central oriental...).

9. No deixarem de banda algun barbarisme que puga fornir-nos informació de valor: barbarismes antics; adaptacions de vocables forasters, presents en la lexicografia de l'època, que han estat considerades com a *fantasmes* lèxics; barbarismes ja integrats i estesos en altres parlars catalans; mots forasters adaptats a la pronúncia pròpia, etc.

10. Arreplegar recursos lèxics que puguen ser útils en l'actual procés de normalització lingüística. Ateses les característiques del model de llengua del *DVal* i de la majoria dels textos d'aquesta època, podem centrar-nos sobretot en el lèxic col·loquial, en termes propis de certs oficis i professions, i de la natura.

11. Estudiar aquells mots que puguen plantejar alguna dificultat des del punt de vista de la llengua estàndard. Ens ocuparem especialment de les duplicitats lèxiques i de les denominacions que mostren variació important entre els diversos parlars catalans i dins el valencià mateix.

12. Arreplegar les variants formals i semàntiques que puguen servir: 1) per al coneixement de certs fenòmens fònics i morfològics, 2) per a l'esclariment de l'origen d'algun vocable, i 3) per a l'enriquiment dels recursos expressius de la llengua.

13. Cercar la informació de caire cultural (costums, supersticions, llegendes...) que puga estotjar-se en algun mot. Aquesta informació, profitosa sovint per

a aclarir canvis formals o de significat, és una part del nostre patrimoni col·lectiu tan amenaçada com els mots mateixos.

Hem organitzat aquest estudi en forma de comentaris sobre els mots seleccionats segons els criteris que acabem d'exposar. Tot i que la recerca sobre cada vocable imposa unes exigències particulars a l'estructuració dels comentaris, generalment el lector trobarà ací:

a) En versaletes, el mot estudiat. Apareix amb una grafia normalitzada i respectuosa amb els fenòmens fònics o morfològics que reflecteix el text original. Marquem amb el signe + els mots no enregistrats en el DCVB ni en el DECat.⁴

b) A continuació reproduïm tots els articles del *DVal* on apareix la paraula estudiada.⁵

4. Hem escrit els barbarismes en cursiva i segons la grafia original.

5. Cal tenir en compte a partir d'ací que, en citar un article del *DVal*,

a) Recordem que aquesta obra ens ha arribat en tres manuscrits que corresponen a tres moments successius d'elaboració. Les lletres majúscules *A*, *B* o *C* que afegim, entre claus i al final de l'article citat, indiquen en quina versió del *DVal* apareix:

Aire, en l'ayre per poc segur 'En vilo, modo adverb.' {*A*}; article que només apareix en la primera versió del *DVal*.

Alcheps 'Yeso' {*B*}; article que només trobarem en la segona versió del *DVal*.

Ábre, per el que plánten ensabonat en alguna festa de carrer 'Arbol de cucaña' {*C*}; article que només trobarem en la tercera versió del *DVal*.

b) Si no afegim cap d'aqueixes majúscules, això voldrà dir que no hi ha cap variació en l'article en qüestió en les tres redaccions de l'obra; p. ex.:

Abaratir 'Abaratar'

Alfás ó alfals, erba de 'Alfalfa'

Almari ó armari 'Armario ó estante'

c) Separem les versions d'un mateix article per mitjà d'una barra inclinada (/). Quan fem un inventari d'entrades diverses del *DVal*, disposem les versions d'un mateix article horitzontalment; p. ex.:

Fil de ferro 'V. *Aram*' {*A*}/ **Fil de ferro** '-V. *Aram*. <Alambre>' {*B*}/ **Fil de ferro ú arám** 'Alambre' {*C*}

Apegadís ó golondro que mencha a costa d'átre {*A*, *B*}/ **Apegadís ó golondro que mencha a costa de átre** {*C*} 'Mogollón. Mogrollo que campa de golondro'

Arca, combát á pedra entre chics {*A*, *B*}/ **Arca, combát a pedrades entre chics** {*C*} 'Pedrea'

d) Quan considerem que cal, introduïm també l'equivalent espanyol [= e. e.], entre cometes simples i seguit de la majúscula *A*, *B* o *C*, que indica en quina versió apareix. Si no hi ha cap canvi en l'e. e. només l'inclourem al final de la citació:

Abaratir 'Abaratar'

Abeurador, ó albeurada {*A*}/ **Abeurador, albeurador ó abeurada** {*B*, *C*} 'Abrevadero. Abrevadero'

Arrél, ó arrail de dens ó quixals {*A*}/ **Arrél, ó arrail de quixals <o dents>** {*B*}/ **Arrel, ó raíl de quixal ó dent** {*C*} 'Raigón, m.'

e) Els claudàtors ([]) ens serveixen per a marcar els mots que apareixen ratllats a l'original; i els angles (< >), els mots que són introduïts i afegits als marges o entre línies.

c) Tot seguit hi ha l'estudi, que inclou, amb variacions marcades per les necessitats de l'estudi de cada mot, dades com ara les següents:

1. Alguna referència a les alteracions que puguem observar en els articles en què apareix el mot que ens ocupa al llarg del *DVal*.
2. La informació que facilita la bibliografia sobre aqueix mot.⁶
3. Les dades que hem aplegat en els textos i en la llengua viva; en aquest darrer cas, procurem ajustar-nos a una ordenació cronològica de la informació, combinada amb la coherència que exigeix el discurs de l'estudi mateix.
4. Les dades que procedeixen d'altres llengües i que puguen resultar d'interès.
5. Comentaris sobre l'origen del mot, sobre la variació formal que s'hi adverteix, sobre els canvis en el significat, sobre la relació amb altres mots o variants formals, etc.

Per completar l'estudi de cada mot, i sempre que ha estat possible, hem incorporat informació sobre accepcions no enregistrades, sobre valors poc atestats en la documentació històrica, sobre l'existència d'altres variants formals, sobre l'ús en la fraseologia, sobre les connotacions i els valors funcionals i de registre, etc.

A voltes hem afegit un apèndix a l'estudi d'algun mot, on ens ocupem d'altres qüestions vinculades amb aqueix vocable i que no convenia bandejar; p. ex., l'existència d'altres variants i derivats o sinònims, la possible relació d'aquest mot amb altres camps semàntics, la conveniència de reconsiderar l'adscripció dialectal de certs vocables, etc. (cf. l'apèndix que hi ha al final de l'estudi de mots com ara *ALAVERN*, *ATZAVARA* o *TRESPOL*). Quan la complexitat o el volum de la informació aplegada ho demana, incorporem una breu conclusió al final de cada comentari.

Els estudis s'ordenen alfabèticament segons el mot objecte d'estudi. Hem centrat en un mateix comentari les variants formals i els derivats d'una paraula; alguna volta ens ha semblat més adequat tractar plegats sinònims que calia contrastar (cf. *bot* i *enza*; *bugada* i *ruscada*; *lladriola* i *vidriola*...). Hem fet servir remissions que guien el lector en haver de localitzar els comentaris de cada mot.

Hem trobat que fóra útil un glossari que inclogués tots els mots estudiats i els citats amb remissió al lloc concret d'aquest llibre on apareixen.

6. Ens hem marcat com a principi la brevetat en l'exposició de la informació que podem trobar sense gens de dificultat en les obres de consulta bàsiques, com ara el DCVB o el DECat. Només ens hi aturem amb més detall quan suggerim interpretacions més o menys noves, o quan aportem dades no conegudes fins ara.

Com ja vam explicar en l'edició de l'obra (cf. Martines, 1997a, p. 49 i s.), respectem els signes i els números que va introduir JPla en la correcció de la versió A del dicc. i en l'elaboració de B i C: -, ·, +, =, etc. Són senyals per a introduir, eliminar, corregir o ordenar materials.

3. Estudi del lèxic més valuós del *Diccionario valenciano*⁷

ABIAIXAR; AL BIAIX: [Abiachár] <Abiaixar> ‘Sesgar’ {A, B};⁸ **Biaix, al** ‘Al sesgo, oblicuamente’

JPla trasllada a B la grafia amb *ch* que havia trobat en A; darrerament ratlla aqueix *abiachar* en les dues versions i l’hi reemplaça per *abiaixar*. Aqueixa primera grafia podria reproduir una pronúncia africada de /ʃ/ (cf. més avall *de via*[tʃ], Oliva).

El DCVB no enregistra aquest verb al PV; això no obstant és, p. ex., en el *DEs-crig* (s. v. *biaixar*), en el *DLLombart* o en el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *abiaixar*, *biaixar*). Vet-lo ací amb el valor de ‘defugir, evitar, deixar de banda’ en la segona edició definitiva i corregida (o, més tost, «valencianitzada») dels contes de Casp (1988, p. 57): «Pero no es una covardia fugir-me’n de la vida anterior, sino una valentia. [...] No vaig *biaixar* la fatiga; *biaixi* el triümf.»

A l’hora d’ara Colomina (1991a, p. 118) encara en recull a la Marina diversos variants i derivats als quals podríem afegir els següents: *abiaixat*: «Es diu *abia(i)xtat* a un bancal o a una casa mal *bauxats*, fets aixina de gaidó» (l’Alfàs del Pi); «Una cosa *abiaixa(da)*» ‘malfeta’ (Xixona); «Una casa *abiaixa(da)*» ‘[casa] que fa falsa *esquadra*’ (Cocentaina). *Anguiaixat*: «Este drap està *anguiaixat*» ‘tort’ (Alcoi). *Debiexat*: «Això està *debiexat*» ‘forma angle, no quadra’ (Aldaia).

La loc. *de biaix* ja l’aplega el *Vocabulari valencià-castellà* de Joan Antoni Maians (1787; ed. de Casanova, 1995, p. 412); *al bias* la reporta Salvà (1838, 1844, p. 128),

7. Convé remarcar que presentem ací només una selecció representativa dels materials més interessants del *DVal*. N’hi ha una bona colla que, segons els criteris exposats adés, també haurien d’incloure’s en aquest estudi; els condicionants d’espai han aconsellat que restessen, si més no de moment, al calaix; p. ex., *agafar*, *apolnar*, *beut*, *fàstic* i *fastig*, *garguller*, *fester*, *manfaret*, *minerada*, *rajar*, *remels*, *solraig*, *tassall*, *xapallada*...

8. Hi ha també *sesgar* (*Sesgár* {A}/ *Sesgár*, *retallár ett* {B, C} ‘Escotar’).

el *DLamarca*, el *DEscrig* i hereus. Perviu en força llocs, amb alguna variació: *al biaix* (Parcent), *al bi[^lε]ix* (Castelló de la Ribera, Xixona),⁹ *de [v]iaix* (l'Olleria; la Nucia; Sais, 1992, p. 18) o *de via[tʃ]* (Oliva); sobre el pas de /b/ a [v], Martines (2000a, p. 109 i s.).

Trobe a Calp un ús de *biaix* proper a l'acc. antiga 'direcció determinada d'un assumpte o d'una manera d'obrar' (DCVB): «'Açò té mal *biaix*' vol dir que duu mal camí, que té mal aspecte.»

No veig enregistrat un altre sentit de *biaix* interessant: «Els *biaixos* d'una casa» 'les parets de reforç que es posen al peu de les cases' (Callosa d'en Sarrià, Parcent). Els *biaixos* són 'els contraforts adossats al campanar' en algun poble de la Vall d'Albaida, segons em comunica Emili Casonova. És un ús antic; el trobe en un text d'Alacant de 1467 sobre els adobs fets al castell de Santa Bàrbara (ed. d'Hinojosa, 1990b, p. 164): «Ítem, que en la dita torre aja tres bombardes, ço és huna bombardera que puxen tirar lo vall avant, e l'altra bombardera la via de la presó o mazmorra, e l'altra bombardera la via de la mar, les quals bombarderes sien de pedra desgastada ab sos *biaixos* bons, que puixa vogir la bombardera a totes parts [...]»

ABROCHO: **Abrocho** 'Broche. Abrojo' {A}/ **Abrocho** 'Broche. [Abrojo]' {B}/ **Abrocho** 'Broche' {C}

Probablement sota l'influx del *DEscrig* (s. v. *abrojo* 'abrojo (planta)' i 'broche'), la versió A donava 'Abrojo. Broche' com a e. e. de *abrocho*; JPla s'allunya d'aqueixa versió inicial: ratlla *abrojo* en l'e. e. de B i ja no l'incorpora a C. Hem de suposar que coneixia el genuí *abriülls* (o variants)?

Mulet Pascual (1991, p. 105 i 457) arreplega *obriüll(s)*, *abreüll* i *abriüll* com a noms de les plantes *Centaurea calcitrapa* i *Tribulus terrestris* al nord del País. Climent (1985, p. 177) enregistra *obri l'ull* (*Centaurea calcitrapa*) o *obriülls* (*Pallenis spinosa*) a l'Alacantí. Trobe a les comarques centrals *aubriülls* (Algemesí) i *auriülls* (Carlet).¹⁰

Hi ha també la frase *«*Obriülls* porten a vendre», que trobe en diversos autors: «*Obri-ulls* porten á vendre,/ li dia un pare á son fill;/ y era perqu'estava sempre/ mirántse-los al espill» (JMartí Gadea, 1891, p. 83); «Que hau d'anar en peus de plom,/ que no li va be a l'ovella/ qu'es fica en lo cau del llop./ Y *òbri-ulls* pòrten a

9. El suplement del *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) duen *beix* 'sesgo V. *biaix*'.

10. Vegeu-ne més dades en el DCVB, en el DECat i en Masclans (1981, s. v. *obriülls*). En el *DLlombart* (s. v. *quixal*) i, d'ací, en el *DJMartí Gadea* (1891) tenim *quixal de vella* 'abrojo'. Aquest fitònim, no documentat al PV, dona nom en el cat. continental i insular a diverses plantes dentades o punxegudes: *Tribulus terrestris*, *Taraxacum officinale*, *Hyoseris radiata*, *Hyoscyamus albus* i *Hyoscyamus niger* (DCVB, s. v. *queixal*). Aquest *quixal de vella* podria procedir del *DLabèrnia*; de tota manera, Mulet Pascual (1991, p. 457) el localitza a la Plana Alta (la Baronia, la Vall d'Alba, Castelló de la Plana) i a l'Alcalatén (les Useres) aplicat al *Tribulus terrestris*.

vendre [...]» (Alberola, 1927b, p. 34); «*Obri-ulls* pòrten a vendre» (Alberola, c. 1927, p. 198). El *DJMartí Gadea* (1891) mateix la defineix: «*Obriulls* pòrten á vendre» ‘*fr. fam.* Aviso que se da al que es poco listo, para que se espabile’.

La grafia ultracorregida amb *j* del *DEscrig* pot explicar que les dues accepcions (‘abrojo (planta)’ i ‘broche’) confluïssen inicialment en l’article *abrojo*. Si fem cas dels testimonis del *DEscrig*, del *DVal* i, més clarament, del *DLlombart*, hem de suposar l’existència d’un ⁺*abrotxo* generat a partir del cast. *abrochar* ‘cordar’; això no fóra estrany en un camp semàntic com el del vestit, tan sotmés a modes, també lingüístiques. Llatas (1959, s. v. *abrocho*) arreplega en el parlar castellanoaragonés del Vilar *abrocho* ‘broche compuesto de dos piezas de plata, cobre u otro metal, unidas por un eslabón que sirve para pasar el cuello de la camisa. En valenciano *abrotxo*’. Ens ho confirmen els textos; vegem aquest inventari de l’ermita de la Mare de Déu del Lledó de Castelló de 1705: «Primo una alba ab sos *abrochos* que deixa de almoyna per-a la casa lo Dotor mosen Vicent Palanques, prevere» (ed. de Sánchez Gozalbo, 1980, p. 258);¹¹ i aquests fragments d’*El Mòle*: «[...] el regal que li fa/ Su Magestad al bochí/ No es cosa de per ahí/ de pobrea ne eixirá,/ Ma ahuelo, diu, te doná/ un *abrochs* [*sic*] de diamans/ y mon pare per ses mans/ una tasa sinseláda/ de or [...]» (*El Mòle*, I (15 febrer 1837), IV, p. 63); «¿Qué yo em podia bellugar? Hasta els traus dels *abrochos* em romperen á tiróns perque no ho dia tan pronte y els cridaba al órde?» (*El Mòle*, II (17 maig 1837), II, p. 41).

D’una altra banda, el nom esp. de l’*abriülls*, més o menys alterat, no deu haver estat massa infreqüent a casa nostra. El veig en el *Llibre de Job* de Jeroni Conques (s. XVI; ed. de Riera, 1976, p. 80), text d’un llenguatge força interessant, sota la forma *abrujos*: «Si he mort y fatigat los [...] treballadors per demasia [...] cullga per forment *abrujos* y per ordi cogula.» Aquesta escriptura deu reproduir una pronúncia ensordida ([f] o [tʃ]), atesos els casos ben nombrosos d’ultracorrecció observables en aquesta obra: «Treballes en *jafar* y desmenuçar [...]» (p. 55), «giulen y *jufen* de plaer» (p. 72)...¹² En tenim una altra var. (*abroixos*) en el *DSaleno* (*Abriülls* ò *abroixos* ‘abrojos. Vide *abriülls*’).¹³ Hi hem d’afegir el *DEscrig*, on apareix adaptat de diverses maneres (*abróig*, *abróix*, *xo*, i *abrojo*).

11. Més avant en el primer inventari fet en esp. (1716), amb força interferències: «Otro si una alba con sus *abrochos* de plata» (p. 260). És ben interessant aquesta col·lecció documental per a l’estudi del lèxic vinculat amb la roba, els ornaments litúrgics, les aïnes domèstiques, etc. S’hi reflecteix la pressió progressiva de l’esp.

12. Masclans (1981, s. v. *tríbol*) recull ⁺*abrujó* al Penedès i en Amades (*Folk. Cat.*, 1042) com a sinònim del *tríbol* (m. ant. ‘abriülls, planta espinosa’, DCVB).

13. Gulsoy (1964, p. 288) l’interpreta com a «castellanismo al estilo de *navaixa* < *navaja*», i el retroba en una cançó popular que recull JMartí Gadea en *Pitos* (1914, p. 229). V. el treball de Veny (1993b, p. 436; 1994) sobre «La fortuna del fonema /χ/ en català. Visió històrica de la *queda*»; Cerdà (1967), i, sobre aquesta qüestió en el *DVal*, Martines (1993, p. 452).

AFOLLAR: Afollar-se 'Abortar'

Verb de llarga tradició en la nostra lexicografia. És aquesta ('avortar, sobretot els animals') una acc. ben corrent en terres valencianes, encara a les hores d'ara: «Ha caigut dins el clot i s'ha afollat», sentim que diu un parlant de la Marina Baixa tot mirant una escena d'una pel·lícula en què una dona embarassada cau dins el clot d'una tomba i, al cap d'unes hores, avorta;¹⁴ l'ALDC (III, m. 480) arreplega *afollament* 'avortament' a Simat de la Valldigna, *un afoll* i *afollar* al Puig de Santa Maria, a Alfafar i a Sollana. És ací també prou comú, encara que no ho reflectisquen així els nostres repertoris lexicogràfics, amb el sentit de 'fer malbé els nius', o més tost, 'furtar els ous i els ocellons dels nius'. L'enregistra Colomina (1991a, p. 200) a la Marina, on també topem amb la var. (*a*)*fullar*. Bé en una var. bé en una altra, el mot és present arreu amb aquest sentit; el trobe a Vinaròs, a Benicarló, a Torreblanca, a Gandia, a Xixona... Josep Lozano (1991, p. 68) se'n serveix en la novel·la *Ribera*, homenatge al parlar riberenc, com algú l'ha qualificada: «Haviem jugat a tacó, a boletes [...]; encés mistos de traca, piulettes, tronadors i coets d'eixides en festes del poble; *fullat* nius en tots els camps de la contornada [...].»

Llegim en una endevinalla del Matarranya (Moret [ed.], 1995, p. 83): «—Com te dius?/ —*Fullanius*.» A Castelló de la Plana hi ha el malnom *Fallanius*, var., segons Forcadell (1992, p. 504), de *Afollanius*. No és estrany tampoc en textos populars del segle XIX: «El *Mòle* no es enemic del menistre, ni de ninguna autoritat, ni de ninguna persona naixcuda, ni per naixer, ni *afollá* [...]» (*El Mòle*, I (13 abril 1837), XIX, p. 314); «Si es en l'ivern... perque plou,/ Per la calor... en l'estiu,/ Els polls eixirán del hóu/ Avans c'*afollém* el niu.[...]/ ¿Qui serà aquell que no diu,/ Al vore el nostre sosiego,/ Qu'els pardalets fent... píu... píu.../ Pendrán les de Villa-Diego.../ Avans c'*afollém* el niu? —Parrusca» (*El Mòle*, II (22 maig 1837), II, p. 64); «Si vols *afollar* un niu.../ Pensa mal y asertarás» (*La Donsayna*, 1844, p. 84).

Enric Valor en *Temps de batuda* (1991a, p. 177) l'empra amb un matis més acostat a la idea originària de 'malmetre': «Enguany ha estat un any bo per a ells, perquè no s'han *afollat* els nius en els pins, al no pedregar.» Vegeu aquest mateix valor ('malmetre's, llançar-se a perdre') referit al blat en un tòpic que els de Lliria diuen dels de Casinos: «En les hortes de Casinos/ diuen que el blat s'ha *afollat*;/ la culpa la té l'oratge/ que ha plogut i ha pedregat» (a Lliria; Sanchis Guarner, 1982, IV, p. 27).

Sembla que es diu *afollar* amb el sentit de 'trepitjar el raïm' a Elx («*Afollar* és pisar el raïm per a fer vi»), acc. que el DECat (s. v. *follar*, 78b, p. 39-45) enregistra al bisbat de Girona. També a Elx en diuen l'*afollador* del lloc «on pisen el raïm per fer vi» (dada que vam aplegar en una enquesta per a l'ALCV, novembre, 1996), derivat no enregistrat modernament al PV. Segons explica Antoni G. Pomata (1984, p. 87-88) en un llibre sobre les extenses partides d'Elx: «Esta zona [la par-

14. Cf. més avant *forro*, *aforrar* i *aforradis* amb aquest significat.

tida de Matola] estava plagada de lagares o petites bodegas on els labradors elaboraven les seues collites. *Afolladors*, premses i vells artilugis ‘de museu’ decoraven hui més d’un chalet de luxe [...]. A principis de la dècada de 1970 encara s’elaboraven a Matola uns 50.000 litres de vi i diuen que en nostres dies subsisteix un parell de ‘supervivents’ del ancestral ofici de pisar uves amb *espardeanya*, estrujar-la en el *afollador* i vinificar a la antiga usança.» El *DLLombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) duen en el «Suplement» *+afollador, hor* ‘tinillo. V. *Cubeta*’. Cf. adés *fallanius* per *afollanius*.

+Ou follat designa a la Marina ‘l’ou no fecundat’, ‘l’ou que no trau pollet’; també se’n diu *fallat*.

Tenim el verb *+acafollar*, propi pel sentit i per la forma a (*a*)*catxifollar* ‘esclar, humiliar’, ‘mig enllestir’.¹⁵ No deu ser massa lluny, ni pel sentit ni per la forma, de *acopolar*. *Acafol·lar* és viu amb aquest significat a Castella; vet-lo ací en *Pilar y Micalet* d’Albert Martín, una peça teatral de començaments del segle xx: «[*Els dos personatges mantenen un diàleg a dues llengües sobre les virtuts de València i Saragossa*] PILAR. Bueno, basta de romances, / se concluyó la pelea. / MICALET. Clar, com saps que t’*acafolle*... / PILAR. ¿Y qué palabrita es esa? / MICALET. Míra-u en el diccionari» (Martín, 1927, p. 12).

Sent a dir *descarfol·lar* ‘desbalafiar, llançar a perdre’: «[...] ben prompte va *descarfol·lar* l’herència» (l’*Alfàs del Pi*); hi deu haver influït *corfol·l* ‘clovella’.

Dins l’àmbit de l’esp. (*a*)*follar* sembla que s’ha de considerar com a mot antiquat i d’ús dialectal (ja des del *DAut*), tret de determinats valors. Hem d’afegir a les accepcions conegudes (cf. *DECat* i *DCECH*) aquests usos que percacem per l’andalús oriental: «Estar *afollao*» ‘cansado, deshecho’ (Mancha Real, Jaén); *follarse* ‘no granar bien el pejuar’. «Los garbanzos *se han follao* porque no les ha llovido a tiempo» (Màlaga; Álvarez Curiel, 1991).

AIGUATGE: Aiguache, naut. ‘Aguaje’

Aguaje pren en esp. diverses accepcions, quasi totes vinculades al món de la mar (*DAut*, *DRAE*, *DHistórico* i *DCECH*, s. v. *agua*). Subratllem entre aquestes accepcions ‘estela’, documentada des del segle xviii (*DHistórico*, s. v.); sembla que a casa nostra no és desconegut aquest valor: els pescadors de la Marina entenen per *aiguatge* «l’aigua que tira l’hèlice, lo que deixa darrere una barca quan va per la mar» (Calp), «l’estela de la barca» (la Vila Joiosa, Dénia), o «l’aigua que va per la vora de la barca quan navega» (el Campello).¹⁶

15. Vegeu *catxifollar* en *El Mòle* (I (7 novembre 1840), II, p. 25): «se li tiren damunt els embechosos, y el *cachifollen* á patáes hasta que li lleven les ganas de ser españòl».

16. Segons ens expliquen ací, observar *els aiguatges* és una bona manera per a saber si l’embarcació avança o està aturada.

El *DVal* no és massa explícit en aquest article. És probable que faça referència a una de les accepcions nàutiques més generals de *aguaje*: amb matisos, ‘la corriente del mar’ (documentada des del segle XVI, *DHistòrico*). No tenim notícies que aquest sentit siga usual en cat. (cf. l’LMP, m. 23, «Corriente marina»). El *DEscrig* no és més clar: *Aiguage ó guáig ó huage ó huáig* ‘aguage, en algunas acepciones’, i també ‘rocío’; sí que ho és, però, el *DJMartí Gadea* (1891): *aiguage* ‘naut. Aguaje: corriente impetuosa en el mar. *Aiguage de timó* [...]’. Sí que ens consta *aiguatge* com a ‘rosada que cau sobre coberta a la matinada’ entre els mariners (Lluís P. Flores, 1943, p. 310). Ho confirma l’LMP (m. 112, «Rocío»): *aiguatge* es diu a Peníscola, al Grau de Castelló, al Cabanyal i a Cullera;¹⁷ aquest ús connecta amb l’habitual en català (cf. tot seguit).

Aiguatge és conegut en terres valencianes amb unes altres accepcions, en algun cas no enregistrades. El sentit de ‘mullena que es produeix en les matinades’, ‘rosada’ que el DCVB (s. v.) recull al Pirineu Oriental i a Castelló, és d’altres comarques. *Aiguatge* perviu sovint a la vora d’altres vocables, com ara *reixiu*, *ros*, *rosada*, amb els quals comparteix parcelles d’aquest camp semàntic. Es diu a Torreblanca («És la *rosa(da)* sense gelar») i a Vinaròs («És la humitat de les primeres hores del matí; quan es gela a l’hivern es diu *rosa(da)*»),¹⁸ però també a Xixona («És la *rosa(da)* matinera»), a Algemesí («A voltes és tan fort que arriba a estropi[tf]ar la taronja»), a Aldaia ([aw^bjatʃe]), a Carlet («molta *rosa(da)*»), a Castelló de la Ribera, a Benimantell («Es diu [aw^jjadʒe] quan hi ha molta *rosa(da)*»; cf. més avall el *VocFon* d’Enric Valor). L’ALDC (III, m. 480) presenta *aiguatge* com a ‘rosada’ des del centre del PV en amunt.

És també, com a segona o tercera acc., en el *DEscrig*, en el *DLlombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891) amb el valor de ‘rocío’. El *VocFon* d’Enric Valor puntualitza: *aiguatge* ‘rocío abundante’ i, amb aquest sentit, el fa servir en *Temps de batuda* (1991a, p. 279): «Em vaig despertar a l’alba amb el cap adolorit, [...] i la camisa una mica humitejada de l’*aiguatge* d’aquelles hortes ubèrrimes.»

En el «Coloqui nou del rosí alasá» (s. XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983) *aiguatge* s’empra amb el sentit de ‘aigua, emulsió obtinguda a partir d’un vegetal’: «En Valensia les molletes/ [...] cada dia es fan les selles/ sempre s’están empastant/ la cara de mil potingos,/ y *ayguaches* com á sumac.» *L’aigua de sumac* s’emprava d’antic per a tractar tant la pell dels humans com el cuiró (Terrón, 1990, p. 53b; Font Quer, 1992, p. 445).

17. *Rosada* és de Dénia, de la Vila Joiosa i d’Alacant; *ro[χ]io*, de Santa Pola.

18. El castellanenc Germà Colón (1978, II, p. 40, n. 13) recull aqueixa distinció i la dóna com a pròpia del PV: «Dins el mateix domini català, a València, el mot *rosada* significa ‘gebre’, mentre que hom hi expressa el concepte ‘rosada’ per *aiguatge*.» Això no obstant, hi ha matisos interessants.

ALAVERN: **Alavérn, mata** 'Aladierno. Aladierna'

Des de Cavanilles (1797, II, p. 323), primera doc. segons el DECat (s. v. *aladern*), fins al *DJMartí Gadea* (1891), els nostres repertoris lexicogràfics no ens donaven notícia del fitònim *aladern* (*Rhamnus alaternus*) al PV.¹⁹ El *DLlombart* («Apèndice») es limita a reproduir expressament la informació de Cavanilles en l'article *aladèrn allitèndre*. El DCVB (s. v. *aladern*) recull aquesta var. amb *-v-* només a Mall. Joan Coromines (DECat) suposa que deu haver tingut «un extens arrelament» atesos el testimoni mall., el NL *Lavern* (al Penedès) i la presència d'aquesta forma en una cançó de Besalú o d'Olot inclosa en el *Romancerillo catalán* de Milà. Hauríem d'afegir-hi el topònim *s'Alavern* que esmenta Enric Moreu-Rey (1982, p. 58); i, fins i tot, l'occ. llenguadocià *alavèr* (*TdF*, s. v. *aladèr*). Vegeu-ne més dades en l'article *aladernar*, de l'*Onomasticon Cataloniae* de Coromines.

Poques referències teníem fins ara de l'existència d'aquesta var. en val. Només coneixíem *alabern*, que recull Francisco Gil (1794).²⁰ Tenim *alavern* en el *Vocabulari valencià-castellà* de Joan Antoni Maians (1787; ed. de Casanova, 1995, p. 408): *alavern* 'Boix, Boj. Buxus'; segons explica l'il·lustrat valencià: «*Alavern* le llaman en los montes del Reino de Valencia y parece nombre arábigo.» *Alabèrn* reapareix en el *DJMartí Gadea* (1891), on també hi ha *aladèrn* (*aladèrn*, *aladèrn mijá* i *aladèrn allitèndre*). La grafia *-b-* i l'absència de cap nota del tipus *cat. (catalán)* que solia introduir mossén Joaquim en aquells articles presos de diccionaris principatins o en aquelles que devien resultar estranyes al seu català, ens animen a pensar que aquest *alabèrn* procedeix, potser, també de les comarques centrals valencianes; recordem l'estada de JMartí Gadea per aquelles contrades. Aquesta mateixa var. és també del nord del País: Mulet Pascual (1987, p. 112) recull *alabern* a Culla (l'Alt Maestrat).²¹

El *DLlombart* incorpora amb un interrogant i en el «Suplemento» *lladèrn* '[?]; *DJMartí Gadea* (1891) el pren i, sense dubtes, remet a *aladèrn*. El DCVB dona *lladern* del cat. or. i bal.

Aquestes formes amb *-v-* (o *-b-*), segons hem vist també valencianes, poden dibuixar una línia de continuïtat amb alguna var. andalusa amb bilabial de mal

19. Afegim en apèndix, al final d'aquest comentari, alguna altra denominació valenciana remarcable d'aquest arbust.

20. Ja esmentat per Coromines (DECat, s. v.) i reproduït per Colmeiro i per Pardo García (1930-1932).

21. Casanova (1988a, p. 137 i 138) esmenta dos topònims valencians que per ventura hauríem de relacionar amb aquest fitònim: *el barranc de l'Adern*, *la font de l'Avern* de Borriol; Alvir *et al.* (1986, p. 26 i 33) recullen a Borriol mateix *el barranc de la Ver* (o *l'Aver*; pr. *barránk de lavér*); n'hi hauria prou a argumentar una dissimilació de líquides. Cal admetre que els topònims de Borriol podrien relacionar-se amb el cultisme sinònim de *infern*; cf. els nombrosos noms de lloc amb al·lusions infernals i celestials: sovintegen els barrancs, els racons o les coves de *l'Infern*; *la platja del Parais* (a la Vila Joiosa), *la partida de Purgatori* (la vall de Guadalest)...

explicar (*labiérnago*, *aviézmago* a Còrdova, *gobiérnago* a Granada, a la vora de *la-diérnago*). Hi ha, així mateix, la possibilitat de l'encreuament amb *vern*, un altre fitònim; cf. DECat (s. v. *aladern*, n. 3). Tampoc no podem refusar la incidència de fenòmens d'equivalència acústica; cf. Martines (2000a, p. 148 i s.).

APÈNDIX

Observem que el *DVal* afig *mata* com a sinònim de *alavern*. Apleguem ací alguna altra denominació valenciana remarcable d'aquest arbust:

a) *Allitendre* (i variants), documentada ja en Cavanilles (1797, II, p. 323).

b) Tipus lèxics propers a l'esp. *mesto* (o *palomesto*): el DECat (s. v. *nyesto(l)*) dóna, com a nom d'una var. més petita d'aquest arbust (varietat *prostrata*), *nyesto* («una deixalla mossàrab» [?]; 994b, p. 48) a Xaló i a la Vall de Gallinera i *nyéstol* a Tàrbena. El *DJMartí Gadea* (1891) ja recollia *nyesto* 'variedad de coscoja, con ramas rastreras; criase entre peñas'; mossén Joaquim fa servir aquesta forma en la *Burrimaquia alicantina* (1904, p. 24): «y nosatros argilagues/ y cadires de pastor,/ romers y bojes á manta,/ sevines y matapolls,/ algún *nyesto*, espigoleres». Aquestes formes van més avall: trobe *nyesto* a Benimantell i Confrides; Climent (1993, p. 71) recull *nesto* com a nom popular del *Rhamnus alaternus* a la comarca de l'Alacantí, llevat de Busot, on diuen ⁺*nyestro*. A la Torre de les Maçanes m'expliquen que el *nyestro* és bo per al grip. Hi ha d'altres denominacions més acostades a l'esp., alguna ja aplegada en el DCECH (s. v. *mesto*); podem afegir-hi *palomesto* («en València», segons Mulet Pascual, 1991, p. 371) i *meste* que esmenta Pardo García (1930-1932) de Colmeiro. Grau Bono (1927, p. 55) dóna *ñenya de pisto* per a l'esp. *palomesto* a Tavernes de la Vall digna (la Safor). Conca i Garcia (1994, p. 169) arrepleguen *nesto* a la part occidental de la Vall d'Albaida (Ontinyent, Fontanars, Agullent, Benissoda i Albaida).

c) D'altres: a la Marina Alta ⁺*sofraira* (Dénia; Climent, 1988, p. 83) o ⁺*saflaina* (Asensi i Tirado, 1990, p. 53). A Pedreguer fan infusió de «⁺*soflaina* per rebaixar la sang» (dada que agraisc al collega Jaume Fornés, 1995). *Corronyera* als Ports (Mulet Pascual, 1991, p. 370), etc.

ALÇAPREM v. més avant ⁺PERPALEJAR

⁺ALFACADA: **Alfacada, mar.** {A}/ **Alfacada, banc de arena, mar.** {B, C} 'Alfaque'

Derivat de *alfac*, no enregistrat en el DCVB ni el DECat. El redactor de la versió A del *DVal* incorpora *alfacada*; observem com JPla hi afig un sinònim.²² No el trobem tampoc en la lexicografia valenciana del XIX; sí que hi ha, des del *DBelvitges* (1803), el primitiu *alfac*.

22. No li era familiar el mot *alfacada*?

Coromines (DECat, s. v. *alfacs*, 176b, línies 7-10) posa en dubte l'existència de *alfac* com a apel·latiu: «[...] la definició 'banc d'arena' que donen a *alfac* lexicògrafs catalans recents és una inducció mancada d'autoritat»; només en reconeix el valor com a NL (*els Alfacs*, de Tort.) i no en dona cap notícia d'ús viu. El mateix DCVB, per bé que recull (del *DLabèrnia*) l'acc. rebutjada per Coromines, només localitza aquest vocable a Tort. i, precisament, com a topònim (*els Alfacs*). Enric Moreu-Rey (1982, p. 119), encara que reconeix el mot com a «nom comú català» amb el sentit de 'bancs de sorra del delta', l'explica «per influència del topònim» tortosí.

Siga o no per pressió del topònim, hem de pensar que aquest derivat del *DVal*, *alfacada*, deu respondre a un ús real. Ens ho confirma algun informant de vora mar: «Un *alfac* és com una duna» (Gandia) o «Una *alfaca(da)* és una duna d'arena, una acumulació d'arena en la platja» (Alacant). Aquest sentit s'acosta al que pren el mot en port. «sense relació necessària amb els ports o rius» (en paraules del DECat, I, p. 176b, línia 12). Carme Barceló em suggereix que *alfac* «podria haver entrat en català i castellà a partir del portugués» (comunicació epistolar que agraiïsc, 1991). Cf. la proposta d'ètim de Federico Corriente (1985, p. 123). *Alfacada* deu ser conegut en altres llocs; precisament al delta de l'Ebre hi ha també la *bassa de l'Alfacada* o *bassa de les Alfacades*: «Estany o albufera a la costa meridional del delta [...]» (GEC, I). Montanyés (1995, p. 954) aplega entre els talassònims de Sant Carles de la Ràpita l'*Alfacada* i l'*Alfacadeta*.

ALFORRAR v. més avant FORRO -A

ALGEPERIA: **Alchepseria** 'Aljeceria'²³

Derivat de *algeps* no enregistrat fins al *DJMartí Gadea* (1891) (DCVB). És vocable ant.: «prendre de tots los que faran algeps la part que li pareixerà, pagant vint dinés per cascun cafís molt possat en la *algepseria*» (carta de poblament de Cocentaina, 1611; ed. de Pla Alberola, 1986, p. 19).

AMARINAR: **Amarinar, naut.** 'Tripular'

És aquest un verb usat a bondó en la documentació antiga i en els clàssics. Els nostres diccionaris fonamentals no ens donen informació sobre la pervivència de *amarinar* amb aquest sentit en el val. més acostat a nosaltres: el DCVB (s. v. *amarinar-se*) només el localitza ací amb certs valors translàtics que ha pres pel nord (Benassal, Alcalà)²⁴ i que s'estenen també per terres aragoneses (Altaba, 1985, p. 13). El DECat (s. v. *mar* i *moixó*) esmenta aqueixos valors a partir d'un passatge de *Seidia*.

23. En l'e. e. de A i de B (corregit) hi ha *aljeceria* en comptes de *alchepseria*.

24. Concretament: 'apar-se dues persones sota una manta', 'ajuntar-se sexualment' i 'aficionar-se els animals a habitar en una casa'.

No ha aprofitat la informació ni d'Escrig ni de JMartí Gadea. Ara la presència de *amarinar* en el *DVal* ens convida a donar més credibilitat a aqueixos diccionaris.

El *DEscrig* només aplega *amarinát* 'amarinado'; el *DJMartí Gadea* (1891) incorpora aquest article, que el *DLlombart* havia bandejat, i precisa: *amarinát* 'amarinado: acostumbrado a la vida del mar ó de marino'. Aquest sentit és prop de l'acc. 'avesar a anar per la mar' que el DCVB (s. v. *amarinar*, 2) recull de Cat. i Bal.; el *DAGuiló* ja donava a *amarinat* un valor molt semblant 'práctico en la navegación, diestro en el mar' (s. xv).

Hi ha també *marinar* 'marinar ó dar cierta sazón al pescado para conservarle' en el *DEscrig*; seguint el model del *DRAE*, el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) amplien aquest article amb una segona acc.: 'tripular'. Fóra bo conèixer la cronologia en esp. de *amarinar* i *marinar*; no els recull el *DAut*.

ÀMEC: **Amec** 'Amago' {A}

Hi ha diversos termes vinculats amb l'apicultura en el *DVal*; v., p. ex.: *Abegót de colmena*, *Bresca de mel*, *Eixamenar una colmena*, *Tallar una colmena*, *Tanca ó caseta de les abelles*, *aixam...* Encara que JPla no l'incorpora ni a *B* ni a *C*,²⁵ tenim ací una documentació valuosa de *àmec* en terres valencianes: no és en els diccionaris de l'època; el DCVB només el localitza, dins el PV, al Maestrat i a Castelló i, de més avall, tan sols teníem dades d'una localització a Pinet (DECat), precisament a la Vall d'Albaida.

Hi ha a la Marina la var. ⁺*à nec* que arreplegue en boca de mon pare, coneixedor per experiència directa de l'apicultura tradicional de la vall de Guadalest: «L'*à nec* el fan les abelles. És on s'aviva el poll. És groc i amarg. El millor *à nec* es fa de la flor d'ametler i ix molt amarg.»²⁶ Aquesta var. deu tenir una extensió més gran: la trobe també a la Torre de les Maçanes, a Tibi i a Sella, on també diuen ['anik]; cf. *ànic* a les Garrigues (DECat).

⁺ANSADOR: **Ansador** {A}/ **Ansador, furgañer, ett.** {B, C} 'Horcón. Berlinga, And.'

Derivat de *ansa* o, potser millor, de *ansar* no enregistrat; no el recullen tampoc els diccionaris de l'època. V. més avant *furganyer*.²⁷

⁺AONADA: **Aonada** 'Oleada'

Var. no enregistrada de *onada*, resultat de l'aglutinació de l'article; cf., en el mateix, *DVal*: *allar* (*Llar* {A}/ *Llar*. *Allár* {B, C} 'Hogar. Lar, ant.'). L'empra Josep

25. Per descurt? Per ventura sí, ja que no el ratlla en *A* com fa en altres ocasions quan rebutja materials de *A*.

26. Lombarte i Quintana (1990, p. 77) confirmen aquesta qualitat de la flor d'ametler al Mataranya.

27. Hi ha una mala grafia per a *aüçador*, derivat de *aüçar* 'alçar'? La lectura, però, és clara i el lloc alfabètic que ocupa aquest article és el correcte.

Esteve i Victoria (1909, p. 2): «De quant en quant, una *aoná* d'aire pasaba mormorant ternees.»

Confirma l'extensió considerable de *aona*. Trobe també el derivat *+aonam* en una peça teatral de la primeria del segle xx plena de vocables mariners molt castissos: «CHAUMET: La barca... es de fòrsa, pare; ¡crec que carrega sent sacs! Nadaora..., ¡es nadaora! Yo la veguí en temporals, y s'esmuñía, burlant-se del aire y del *aonam*» (Serrano i Biguer, 1928a, p. 37).

ARMEIG, ORMEIG: **Armeig** {A, B}/ **Armeig, ormech, naut.** {C} 'Aparejo'

Per bé que no ho veiem reflectit així al DCVB, *ormeig* és també mot val. encara a l'hora d'ara. Gulsoy (DECat, s. v. *ormejar*) ja addueix parcialment el testimoni de la nostra lexicografia vuitcentista, generosa amb aquest bell vocable mariner: tenim *ormeix* 'la jarcia de la nao' en Fuster (1827; cf. Resa, 1555), *orméix* 'jarcia de la nave' en el *DEscrig*; *ormeig* en el *DLlombart*, amb aquest significat, i, en el «Suplemento» d'aquesta obra, amb el valor de 'fam. provisiones de boca'. El *DJMartí Gadea* (1891) hi afeg *hormeig* 'arreglo, disposición, preparación'. Hi ha, a més, el verb *ormejar* 'ant. proveer, equipar, aparejar, fondear' en el *DLlombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891), i també *hormejar* 'disponer, preparar, arreglar', només en aqueix darrer dicc. Ara hem d'afegir a aquesta informació la var. *armeig* 'aparejo' incorporada en el manuscrit A del *DVal*; observem com JPla afeg la var. més general *ormeig* des de B. La forma amb *a-* s'haurà d'explicar per la incidència de *armar*, un altre vocable mariner.

L'ús actual i la literatura popular confirmen les dades dels nostres diccionaris. Conec *ormejar* amb el sentit de 'idear, maquinar, ordir' de la Marina; en tenim referències amb aquest mateix valor d'Oliva. L'arreplega Colomina (1991a, p. 254) amb el significat de 'preparar, amanir, aparellar' a Altea i a Gata de Gorgos (ací *armejar*) i en textos d'autors com Martínez i Martínez o JMartí Gadea; l'esmenta també de *La Donsayna*, on recull *ormeig* amb aquest mateix valor desplaçat ('aïna, atifell, instrument en general'). Ha estat i encara és força comú pel PV, com sembla que ocorre en altres punts del domini lingüístic. No és gaire difícil de trobar en textos de llenguatge més o menys popular. Heus-lo ací en *El Tabalet* de Bernat i Baldoví (1847a, p. 113): «tot l'*ormech* necessari per·a el *mejor servicio de los siervos de Dios*.» En algun *milacre* de sant Vicent: «Qui así *ormecha* es el dimòni [...] / Als que dins de sent anys vinguen, / Que tot l'*ormech* a punt tinguen / Per·a el triunfe selebrar» («Milacre de sant Vicent», *Colecció de Milacres de Sen Vicent*, I, 1980; ed. facsímil, 1855, p. 19 i 28).

Ormeig i *ormejar* apareixen en *El Mòle* (II (14 juny 1837), II, p. 159; I (26 maig 1837), II, p. 94) amb aquests matisos: «Ara li están arrematant tot l'*ormech* de dona per·a el vestit de maja, pues no vol eixir com un marfegon d'ostal», i «¡Ya, ya vorán vostés quina causota mes bonica se va *ormechant!* ¡Quina llibertat mes esclava, Chuanet!»

Bodria (1906, p. 74) l'empra en la descripció de les revetles i saraus que s'organitzaven pels carrers del Cap i Casal: «ho demóstra les moltes festes que baix d'esta invocació [*sant Miquel*] se *ormejavén* [...]»

El trobarem en alguna expressió com ara ⁺«Anar d'*ormeget*» 'anar-se'n de festa, de sarau, de xala' (Hernández Casajuana, 1919, p. 3).²⁸ «*Ormeig* en frito» deu anar també per ací (cf. l'acc. que recollíem adés del *DLlombart*, 'fam. provisiones de boca'): «En no res, torrons, serves, llirons, *ormeig en frito*, bota de vi, regalia de mistela, serenata en guitarra i colloqui...» (Hernández Casajuana, 1952, p. 228).

No és menys freqüent en terres valencianes l'ús pròpiament mariner del subst. i del verb: l'LMP (m. 293, «Aparejos») dóna *armeig* i *ormeig* a Alacant.²⁹ És viu en molts altres llocs: a Calp expliquen que «l'*ormeig* són tots els aparells de la peixca»; a la Vila Joiosa d'açò en diuen l'*armeig*; a Vinaròs «*ormejar* és preparar els aparells per a la peixca.» Aguirre Mاتيol en el seu poema més reeixit «Lo peixcador» (c. 1915, p. 12) empra *ormeig* amb aquest sentit: «i al arribar a la ròca/ de levant o de ponent,/ se arría del tot la vela,/ lo pedral abaixa llest,/ i plé lo pit d'esperansa,/ se tira a la mar l'*ormeig*;/ i si l'oraje acompanya/ i está menjador lo peix,/ se van omplint les paneres/ de déntols i de pajells.»

No se n'aparta, de fer-lo servir, Miquel Adlert Noguerol (1983, p. 128) amb

28. Es tracta de la peça teatral amb música *A la vora del riu, mare...* Val la pena de reproduir ací el fragment en què Catxotxes explica a Llepolia els canvis que s'han produït a València durant els trenta anys en què aquest personatge ha estat a l'estranger. Aquests canvis afecten fins i tot la llengua (la cursiva és de l'original):

CACHOCHES: Pos en els trenta anys que faltes de Valencia, no la vas a conèixer. Dius el parlar? Ché, calla. Tot és *caló*. Aquell valencià tan fi, tan suau, tan acaronador, tan dols, de nostres mares, ara, d'anar a rastres per lo carrer està embrutit i no hi ha qui el conega.

LLEPOLÍA: Qué me contes?

CACHOCHES: Lo que te dic. Abans diem: Anem d'*ormeget* o de xala. Ara se diu: *Tombar-se* un rolo, *chafar-se* una pataca, *jalar-se* una paella... Als xiquets els diuen *jambets*, als fadrins *payos*, als agüellos *manusos*. Una bona femella. ¡*Ché que ferramenta!* ¡*D'a chavo está la coca!* Ves y aprofita-t: *Anrosca ide y apreta el caguen*.

LLEPOLÍA: Aixó es parlar indio.

CACHOCHES: Tu t'anrecordes d'alló de: Ché, qué llanda! Ja no se diu aixina. Ara t'emboquen: *Acaba y digues panera*. Al que es tonto li diuen *pápil*, *panollo*, *boñ*, *codoñ*, *merengue* i *faba*.

LLEPOLÍA: Pareix mentira!

CACHOCHES: Tampoc se diu mentira; se diu *chenflis*, *cachol*, *barraqueta* [...]

LLEPOLÍA: Pos sí que son paraules fines per a festejar.

CACHOCHES: Ara ja no se festeja. *Se fa la rosca*, *se carquiñolecha* i *se va de sidral*. Un duro és un *marujo*, un *candongo*, o un *machacante*; dos pesetes son dos *beates*; pagar lo que deus, *apoginar la pastora*.

LLEPOLÍA: I no pagar?

CACHOCHES: *Fer-se l'andova*. [...]

29. Aqueix mapa situa [aw'məʒus] i [ur'məʒus] a Ciutadella i a Fornells. En la resta dels llocs enquestats dins el domini lingüístic català les respostes van ser, en la majoria dels casos, adaptacions de l'esp. *aparejos*, o variants de *arres* o de *aparells*.

aquest sentit mariner: «I, al redos d'aquella cala amada, les gavines de noves ilusions cifrades en el fill, havien fet niu entre l'*ormeig* en calma d'aquella embarcació.»

Ormejar 'aparellar un vaixell' és també en la prosa del castellanenc Pasqual Tirado (1988, p. 188): «ells *ormejaren* i estibaren aquella nau patronejada per Tahor i Casse».

Ormeo és «en las Salinas de Torrevieja [...] la dotación de herramientas necesarias para el trabajo en la barca de transporte de sal» (Pérez Maeso, 1990).

ARRAMBAR v. més avant ARRUMAR

+ARRAVALLAR: **Arravallar** 'Rodar'

Mot no enregistrat i absent també dels diccionaris valencians de l'època. Hem sentit *arravallar* en boca d'algun parlant de la Safor i de la Ribera (juliol, 1994). Deu ser resultat de la confluència de *reballar* 'llançar, sobretot a l'aire' i *avallar*, *davallar*. Hi ha també un verb *revallar*, vinculat amb la família de *avallar*, *davallar*, tot i que probablement contaminat també per *reballar*.

El DECat (s. v. *rebel*, p. 146a) interpreta *reballar* com a var. de *rebellar* o *rebellar*, derivat de *rebel*. És ben viu per les contrades valencianes meridionals: Mondòver, la Marina Baixa, l'Alcoià-Comtat, la Costera (Sancho Cremades, 1995, p. 137)... El trobem en autors d'aquest àmbit geogràfic: «—Pos *reballa* la trompa pronte, no te la corquen...» (*Cañis*, ed. de Sanchis Guarner, 1950, p. 21); «El qui s'ha llevat les espartenyas agarra estes per les vetes i les *reballa* a les altes, i, al caure en terra, si les dos cauen sola per amunt [...]» (Adolf Salvà, 1932-1939; ed. d'Alemanys, 1988, p. 48). Apareix també en els textos d'autors de les comarques centrals, com el poeta Benet Altet i Ruata (1855, p. 68), nat a la ciutat de València: «Y parant ab sa má,/ A les Furies y al carro de la guerra,/ Que violent rodaba per la tèrra.../ Lo vá agarrar, y'l *revallá* al infèrn.../ Y del gran còlp que cuan caigué pegá,/ A estelles el fòrt carro tot se feu!». O Miquel Adlert Noguerol (1983, p. 212), nat a Paterna: «L'*havia reballat* en brusquetat i el llibre havia quedat sobre la cadira én les tapes obertes [...]».

Reballar ha generat algun derivat com ara: *reballadora* 'càpsules o fruiteta de l'eucaliptus' («l'arbre de lez rēbaļaores», la Vila Joiosa, DECat, s. v. *rebel*).³⁰ +*Reba-*

30. Joan Coromines suggereix que aquest nom popular de les càpsules de l'eucaliptus s'explica perquè «sens dubte hi juguen, desaparant-les les criatures.» Cf. *balladora* 'baldufa' (Gandia, DCVB; Tor, al Pallars, DECat, s. v. *ballar*), *balladoret* en el mateix DVal (*Ventureta* {A}/ *Venturéta* ó *balladuréta* per a *ballar-la els chics* {C} 'Perinóla'); efectivament tenim +*reballadora* 'baldufa' en textos d'Enric Valor («I com salta i volteja! Sembla una *reballadora*!», 1976, p. 156). Cf. també el paralelisme amb *ballaruga* 'galla, excrescència dels roures' i 'baldufa', sentit aquest darrer, ja documentat en Jaume Roig i mantingut després en la lexicografia valenciana del segle XIX (*vallaruga* 'V. *ventureta*', *DEscrip*; *ballaruga*, *DLlombart* i *DJMarti Gadea* (1891), aci també 'bullaga, agalla', «Suplemento»). Recordem que *reballar* és molt usat

llada, mot que trobem en el *Refraner valencià* (c. 1927, p. 132) d'Alberola: «Juár-s-ho tot en una *reballá*. (A cap y creu)»; Llorens Barber (1982, p. 107, citat per Colomina, 1991a, p. 284) dóna aquesta frase d'Altea i explica: «Jugar-se-la a *reballada*» 'manera d'anunciar un repte o juguesca «emulando el clásico lanzamiento de moneda al aire»».

El *DEscrig* arplega *reballar* 'arrojar, por lanzar con fuerza ó violencia alguna cosa'; el *DJMartí Gadea* (1891) amplia i ho matisa: 'arrojar, por lanzar con fuerza ó violencia alguna cosa. V. *Refilar*, 'volear el trompo ó trompón' i 'sortear, echando un tejo ó moneda al aire'.

El DCVB recull *revallar*, intransitiu, 'llançar-se amb energia, violentament' de Castelló i el documenta en Josep Pasqual Tirado («En los nostres amics, que avall *revallaven* més que caminaven» (*Tombatossals*, BSCC, v, p. 63). Aquesta definició del DCVB degué ser condicionada per *reballar*, on justament remet. Lluís Messguer, autor de l'edició de 1988 del *Tombatossals*, comentant aquest mateix passatge, esmena en nota la definició del DCVB: «*Revallaven* 'davallaven', 'avançaven'. El mot, el recull el DCVB, que cita precisament aquesta aparició, i el defineix així: "Llançar-se amb energia [...]"», contra el sentit habitualment atribuït pels parlants, l'indicat ací.» Van en aquesta línia Gimeno i Arasa (1993, p. 33), que donen efectivament *revallar* com a 'llançar-se amb energia d'un punt més alt a un de més baix'.

ARRECESAT -ADA V. MÉS AVANT RECÉS O REDÒS

ARREDOSSAT -ADA V. MÉS AVANT RECÉS O REDÒS

+ARRUMAR: **Arrumár-se** {A}/ **Arrumárse** <, **cortarse**> {B}/ **Arrumarse, encortarse** {C} 'Encojerse'

Var. no enregistrada de *arrumbar*, i absent en els diccionaris de l'època, amb reducció de *-mb-* a *-m-*, canvi no gens rar en cat. El DCVB recull *arrumbar* de

per a referir-se a l'acció de llançar la baldufa (v. la citació anterior del *Cañis* i més avall el *DJMartí Gadea* (1891); observem a més que JPla empra *ballar* en aquest mateix article.

Tenim per Aragó i en llocs del PV de parlar de base aragonesa: *rebaileta* 'peonza' (Sarrió, *DAndolz*; el Vilar i comarca, Llatas, 1959; Lludient i l'Alt Millars, Alba, 1986, p. 149); *rebailar* 'dar vueltas una cosa rápidamente y sobre su propio eje, como lo hace la peonza, la perinola, el trompo' (la Llitera, *DAndolz*; el Vilar i comarca, Llatas, 1959). I a més, la 'peonza' és, segons el *DAndolz*, la *bailadera* (Bielsa), la *bailadora* (Campo, Fonts), *rebailadera* (Estadilla); en canvi, *rebailadora* (Binèfar), i *rebailaderas* són 'tipo de patatas muy menudas que se dan, cocidas en la pastura a los cerdos' (Alquézar).

Tot i que és ben fonamentada la proposta d'ètim del DECat per a *reballar* (recordem: var. de *rebellar* o *rebellar*, derivat de *rebel*), sembla que, com hem vist, si més no en aquesta acc., el vincle que estableixen els parlants entre *ballar* i *reballar* és estret.

Vinculat amb la *balladoreta* i amb la *ventureta* hi ha a més en el mateix *DVal*: *Trompa* {A}/ *Trompa, de chuár els chics* {B, C} 'Trompo. Teón', i *Trompellót* {A}/ *Trompellot que ballen els chics* {B, C} 'Peónza'.

Garcia Girona (*Vocabulari del Maestrat*, 46) amb un sentit semblant: 'dominar un altre en conversa'. Retrobe aquesta var. del *DVal* a Calp: «*Arrumar-se* vol dir acovardir-se, no tindre forces, no decidir-se a fer una cosa.» *Arrumbar* és en una peça teatral de Serrano i Biguer (1928a, p. 12), obra d'un llenguatge mariner ben ric; ací amb un valor, no enregistrar, més directe, vinculat amb la idea de 'avassallar, envestir' materialment: «Per poquet me negue mare; una racha m'arrumbá, y l'aigua p'els corredors ya s'anaba desbordant.» Compareu aquest ús de *arrumbar* amb el verb *arrambar* 'abordar, envestir', present també en aquest mateix text de Serrano i que comentem més avall.

Arrumbar 'met. arrinconar, arrollar á alguno en la conversación. *Convincere, superare*' és al DRAE, si més no des de l'edició de 1791; convindria precisar-ne l'extensió en esp. Serrano Botella (1986) arreplega *arrumbao* 'decaído moralmente' en el murc. de Cartagena.

El DECat (s. v. *arrimar*) havia considerat *arrumbar* 'arraconar' «(tort., maestr.) [...] castellanisme poc usat i de ben escassa extensió comarcal en català.» Més avant, Coromines (s. v. *rumb*, p. 532b, línia 41 i s.) rectifica aquest juí atesos, precisament, el sentit que aplegava Garcia Girona (v. més amunt) i l'ús de *arrumbar* 'arraconar, abandonar', sobretot, al PV. Ara proposa *arrumbar* 'dominar un altre en conversa' («pot ser el [*sentit*] més antic») com a derivat de *rumb* a partir de la idea de 'aclaparar fetillerament', idea que, al seu torn, deu provenir de l'acc. astrològica d'aquest mot; d'ací deu derivar-se 'avassallar', 'arraconar; derrenclir una cosa inútil'.

A la vora d'aqueixa explicació convindria remarcar la proximitat formal i els bescanvis de significat que advertim entre *arrimar*, *arrumbar* (o *arrumar*), *arrambar* i, fins i tot, *arramblar*.

És freqüent al PV l'ús de *arrimar*, *anar arrimat*, *ser un arrimat* amb un sentit molt proper al que el *DVal* dona per a *arrumar-se*: «Sempre ha segut molt *arrima(d)ot*: no s'ha agosat mai a acosta(r)-se a cap de xica» 'vergonyós, indecís, acovardit' (a la Marina), o «Era l'hòme més vergonyós y *arrimat* que es coneixía» i «[...] *arrimát* y apocat de gènit» (en *Tipos de sabata y d'espardeña* de JMartí Gadea, 1981, p. 40 i 161). Deu ser un matis derivat de l'acc. 'apartar, llevar d'enmig, posar a una vora; abandonar'. És il·lustratiu aquest text de Soler Peris (1928, p. 55): «GOSTINET: Lo que siga, siga. Me fa nòsa tanta ignoransia./ AMPARITO: Déixa-los estar, Gostinet./ (Salvaora, reparant en Adela que está extática, *arrimá* al aparao)/ SALVAORA: ¿Qué fas ahí?... ¿Tú sempre tan *arrimadta!*...»

Tenim aquesta acc. almenys des del *DEscrig* (s. v.); el *DLlombart* (s. v.) la repren i en posa un exemple: «*Ser ú molt ARRIMAT*» 'ser uno muy parado, remiso, dejado ó huraño é intratable'.

Llatas (1959) recull *arrimáu*, *á* 'persona encogida, vergonzosa' al Vilar i el relaciona amb un arag. *arrimado*, *ada*. El *DAndolz* (s. v.) situa *arrimau*, *da* 'vergon-

zoso, tímido' a Vallobar, al Baix Cinca; *arrimado* 'hombre encogido, vergonzoso' de la Llitera (Coll Altabás, a *DPardoAsso*, 1938, p. LIII).

D'una altra banda, *arrimar* amb els sentits de 'acostar a un racó, llevar d'enmig' i 'separar, fer enfora, decantar', que el DCVB recollia en un text barceloní de mitjan segle XVII (1640) i a Bellpuig, són ben corrents en val.,³¹ això no obstant, el DECat (s. v.) afirma que «ha estat sempre estranya al català, només castellana.» Potser es tracta d'una acc. novella en cat.; en esp. es documenta més de cent anys abans (1569, DCECH). De tota manera, no cal pensar per força en la influència de l'esp.: és explicable, simplement, com a derivada del sentit originari i ben viu 'posar una cosa prop d'una altra': acostar una cosa a una altra sol exigir que la llevem, que la separem d'on es trobava; v. més avall els valors que han pres *arrambar* i *arramblar* en algun lloc.

Arrambar (o *arrumar*) pot prendre un sentit molt proper a aqueix: «*Arrambar* vol dir apartar trastos vells o coses que no fan falta»: «Vaig *arrambar* tota la roba vella» (Xixona), *arrumbar* 'apartar, retirar una cosa' (Agullent —Casanova, 1981, p. 233—, Alacant, Elx, Banyeres, Gandia...); «Tindre una cosa *arrumba(da)*» 'deixada sense atenció, abandonada' o «*Arrumbar-se* una persona» 'abandonar-se' (Alcoi),³² *arrumar* 'apartar una cosa perquè ja no serveix per a res' (Cocentaina), «Una casa *arruma(da)* és una casa abandona(da)» (Santa Pola), «Al Salt hi ha una fàbrica de llum *arrumba(da)*» (Benilloba, DECat, s. v. *rumb*). Com ja hem dit, aquesta acc. era coneguda per a la var. amb *-mb-* del Maestrat i en tort. (Massip, 1991, p. 298).

Les coincidències afecten, a més, el sentit bàsic de *arrimar* 'acostar, posar una cosa prop d'una altra': «*Arrumar-se* vol dir *arrimar-se*, acostar-se» (Calp), *arru-*

31. Vet-ne ací exemples presos de la parla viva: «Ja era hora que *arrimares* la fumera», «*Vaig arrimar* lo que fea i li vaig dir [...]», «A vore quan *arrimes* eixos pantalons!», «Eixa roba ja la tenia *arrima(da)*, però l'he treta per vore si et venia bona...»; i en textos contemporanis de llenguatge formal: «Per indicarli que el centre del canvi lingüístic, la zona on madurava la llengua era València, on naixia una nova mentalitat i actitud més modernes i pràctiques, [...] que buscava noves formes i on juntament amb la vella i medieval mentalitat *s'arrimaven* de la llengua escrita i de relació els elements lingüístics antiquats, com occitanismes, arcaïsmes llibrescs, construccions encarcerades...» (Casanova, 1988b, p. 287).

Llegim en les *Memòries d'un capellà del segle XVIII* (de Montaverner; ed. de Casanova, 1989a, p. 125): «persuadits que seguint les idees de dits dos jermans la obra no tindria el menor augment, determinaren *arrimar-los*, no contar en ells en este assumpte.»

Tenim en el col·loqui de mitjan segle XVIII «Paper graciós [...]», atribuït a Carles Ros i reproduït després per JMartí Gadea en l'*Ensisám* (1891, p. 303): «Mes pasem á un atre asunte,/ y este *arrimém-lo* à un costat» (ed. facsimil de Blasco, 1983).

Compareu aquests exemples amb el text que recull el DCVB com a primera doc. catalana d'aquesta acc.: «Los paregué de *arrimar* las armas y de entregarse a una vida quieta» (Domingo Moradell, *Preludis militars*, Bna., 1640).

32. Compareu aquest matís amb *ser arrimat* 'ser abandonat, arreu' d'aquest text de Mas Espinosa (1969, p. 155) de Crevillent: «—Pos la Dolorosa [*un pas de la processó de Setmana Santa*] tamé diuen que lleva molta chent./ —Sí; pero son *arrimats*. No ensayen y en acabá volen cantá.»

mar-se ‘unir-se a una cosa que interessa’ (Cocentaina), *arrumar-se* ‘ajuntar-se molt una parella de nòvios’ (Alacant)... L’LMP (m. 153, «Costear») recull *anem arrumbats* vol dir ‘navegar per la costa’, ‘costejar’.

Convé tenir en compte també *arrambar*, absent en els diccionaris valencians del segle XIX i que JPla enregistra amb l’acc. primitiva: *arrambár* ‘naut. abordar’. El DCVB (s. v.) no recull aquest sentit. El DECat (s. v.) dóna el derivat *arrambada* ‘investida’ com a primer testimoni d’aquest verb (precisament, en un text del port de València de 1428); no aporta proves de la pervivència arreu del domini lingüístic d’aquest valor, fora de la informació estrictament lexicogràfica (*DBelvitges* (1803) i *DLabèrnia* (1839)). A més a més, remarca la vitalitat del verb en «els dialectes provençals i italians, on [...] té el sentit de ‘acostar-se molt, estontolar o abordar’, especialment una embarcació.» Sembla que, com ja fan veure el *DGuiló* o el *DFabra*, les accepcions més generals en cat. són ‘acostar, atansar’, ‘posar (alguna cosa), aplegar (coses disperses), a un costat contra un mur [...]’ (cf. els valors de *arrimar* i de *arrumbar* ja esmentats) o, fins i tot, ‘prendre, arrambar’. Això no obstant, *arrambar* ‘abordar, investir’ deu ser viu en val.: la literatura popular confirma la informació del *DVal*: «TONETA: (*Resolta*) ¡Eres dur!... ¡Te dic que no es veritat!/ HUIISO: ¡Ay!... ¡Ahír el teu barquet en sa barca va arrambar!/ TONETA: Lo mateix qu’ell, atres molts, si els encontre, fan igual./ [...] / QUICA: ¿Y p·a qu’el vares cridar?/ SABEL: ¿Yo cridar·lo?... No señora. Ell m’anaba importunant: —Yo t’arrambaré el barquet, me día; no te canses en perchar... —Yo... allò... li hu vach agrair...» (Serrano i Biguer, 1928a, p. 8 i 55).

A partir d’aquesta acc. es degué generar el sentit de ‘atansar(-se), acostar(-se)’, dins i fora del món de la mar.³³ Vet-lo ací en el llibre d’Emilio Sarzo (1906, p. 42), ple de vocables propis de la cacera d’aus aquàtiques de l’Albufera: «El barquito es imprescindible al puesto. *Arrambat* á la barca [...] sigue á ésta como ternero á la madre [...]» El mateix autor defineix el mot en el vocabulari que tanca l’obra: *arrambat* ‘ir á remolque’. Lluís P. Flores (1943, p. 311) dóna *anar arrambat* en el «Vocabulari valencià de l’art de la navegació [...]» amb el sentit de ‘anar a tot ceinyir, o siga, orsant; el car va completament unit a la roda i l’escota totalment atesada’; aquest valor reapareix en el murc. de Cartagena: *arrambal* ‘juntar el car de la entena de una embarcación a la roa’ (Serrano Botella, 1986).

A Vinaròs m’expliquen que *arrambar-se* vol dir ‘posar-se prop d’algú’. Així apareix en els versos del vinarossenc Josep Sebastià Farga (1984, p. 35, 70 i 74): «Quant ja s’*arrambaba* el día,/ el día del nostre san,/ la mestra mos reunia [...] / Ja

33. Això mateix s’ha esdevingut amb algun altre vocable mariner; un cas molt pròxim és *atracar* ‘acostar-se un vaixell fins a tocar la vorera o una altra embarcació’, usat sovint amb el sentit de ‘acostar-se’ en general, p. ex., en el meu parlar de la Marina o a les Illes: «Tinc por d’*atracar(r)-me* a ta casa», «Demà m’*atracaré* a parlar amb tu.»

s'arramba el trist moment/ del adió a tanta gràcia./ [...] / *S'arramba* Sant Pere./
Faena qu'espere,/ que tot pasará.»

És destacable el derivat *arramblador* (amb influència de *rambla* o amb repercussió de la vibrant) 'balma en què s'aixopluga el bestiar' que el DECat (s. v. *arrambar*) recull al Maestrat; recordem els també derivats, ara de *arrimar*, *arrimall* (o *rimall*) 'balma protectora' (DECat, s. v. *arrimar*), *arri-mall* 'cingle, precipici' o *arri-mall* 'cingle' (la Safor; Casanova, 1991a, p. 571).

Els vinarossencs que prologuen i editen el *Feixet de versos* de Francesc Argemí Poy (ed. de 1984, p. ix) escriuen: «[...] o la que [l'obra] es va publicar en les revistes locals *va arranvar* a la gent de Vinaròs i totes les seues costums a aquells que vivien lluny.»³⁴ El poeta en aqueixos versos escriu (p. 52): «¿Tu, veus, aquell bulto/ que a la Creu *s'arrambla*?/ pos, son ells./ —¡Reguitsa!» Açò mateix es diu al delta de l'Ebre: «Lo moixó ti una visibilitat de nit molt gran, com ell va alt te veu de cop i si *s'arrambla* a buscar el minjar [...] i els carros *arramblaven* l'arròs dels camps al riu. [...] Una volta passat aquell rogle, tornaven a plegar corda i el llagut anava *arramblant-se* a la vora» (Transcripcions de converses amb gent de la comarca fetes per Ramon Martí i Comes, 1989, p. 34, 60 i 64). És d'Alcanar l'estrofa següent d'una cançó popular recollida per Joan Josep Sancho i Esteller (1992, p. 67): «*Ar-rambla't* bé, ballador,/ *arrambla't* bé, que no peques,/ que el que balla i no *s'arrambla*,/ no minja gentiltes seques.»

Cf. *arrambar* 'llevar-se d'enmig' (Alqueria-Bl.) i 'dur-se'n una cosa per davant amb un impuls violent; apoderar-se violentament d'una cosa' (Valls) (DCVB), i encara *arramblar* 'arrambar a una banda, llevar d'enmig' (cast. *arrimar*) «*M'he arramblat* per deixar passar el carro» (Cerdanya, Empordà, Girona, Tarragona, Sort, Tremp, DCVB).

ASSAGADOR: **Asagador** 'Azagador. Vereda. Paso del ganado'

Ens hem ocupat amb detall d'aquest mot i dels primitius SAGA i ⁺SAGAR (també presents en el *DVal*) en Martines (1997d i 2002).

⁺ASSENTIT: **Asenit** 'Sen' {A}/ **Asenit** ([hojar]<fulles> de) <m. bot.> 'Sen' {B}/ **Ase-nít, fulles de, m. bot.** 'Hojas de sen'³⁵

Var. del fitònim *senet* no enregistrada i absent també en la lexicografia valenciana de l'època. Segons sembla, *senet* és general en cat. (DCVB). Dóna nom a diverses menes de plantes: *Cassia obovata* (*senet de fulla ampla*), *Daphne laureola* (*senet de pagesos*, o també *lloriola*, *lloreret*, *llorer mascle*), *Globularia vulgaris* (*senet de pobre*,

34. Cf. més amunt els versos del també vinarossenc Sebastià Farga i les dades d'ús actual sobre *arrambar* a Vinaròs.

35. Només és clara la titla sobre la *i* de C.

o també *herba del sarró*), *Coronilla emerus (senet bord)*... (DCVB, Font i Quer, 1992, p. 351, 391 i 718; Masclans, 1981, p. 219; Mulet Pascual, 1991, p. 202).

Totes aquestes plantes s'han emprat tradicionalment amb finalitats mèdiques i tenen en comú un efecte purgant i laxant, més o menys intens segons els casos. No fóra desgavellat, doncs, que el poble relacionés el *senet* amb l'*arsènic* (o *arsènit*),³⁶ substància capaç de provocar símptomes semblants (vòmits, diarrea); això podria explicar aquesta var. *assenit*.

ASSÉVER; ATZAVARA: **Acéver** {A}/ **Acéver ó aceve** {B, C} 'Acíbar'; i **Alsabára** 'Zábila. Zábida. Acíbar' {A}/ **Alsabára, erba**. 'Zábila. Zábida. Acíbar' {B, C}

El *DVal* defuig la var. *acèber*, amb *b*, que podria trobar en el *DRos* (1764) o en el *DEscrig*;³⁷ en canvi, coincideix, una vegada més, amb el xativenc Sanelo (*cever* i *acever*). És remarcable la var. sense *-r* final, *aceve* que afig JPla en C. JMartí Gadea arreplega la var. ⁺*atsíber* (*DJMartí Gadea* (1891))³⁸ i *L'aseve ó aceve* 'el acíbar' (*Voc-Secc*), seguint i corregint el *DRosanes* (s. v. *L'asebe ó acebe* 'el acíbar'). Llegim en *El tio del Canadà* (1970; ed. de Déu i Sanchis Carbonell, 1994, p. 147) de Josep Maria Ortola, l'autor teatral arrelat a Ontinyent: «Pues açò és mel de romer, filleta, en comparació a l'*acèver*³⁹ que mos espera.»

El *DECat* (s. v.) documenta *séver* per primera vegada en la versió catalana del *Decameró* (1429). El trobem vora cinquanta anys abans (1374-1375) en una llista de material d'hospital dels *Llibres d'Administració de l'Hospital d'en Clapers* que ha editat Rubio Vela en el llibre sobre l'assistència hospitalària a la València medieval (1984, p. 189): «Ítem per miga onça d'*acèver* ciqotrí fi, IX ds.»

És viu en la memòria de molts parlants l'ús del *séver* per a llevar el pit als infants: «Les mares s'untaven els mugrons dels pits amb ['seve] per desmamar els xiquets. Era com una polseta molt amarga que compraven a la farmàcia» (Parcent); «S'havia d'anar alerta perquè podia fer diarrera; l'[a'seve] és una mica porgant» (la Nucia), «L'[a'seve] era una substància molt amarga que es gastava per a desmamar les criatures» (Alacant, la Vila Joiosa);⁴⁰ «L'[a'seve] és una medicina molt amarga» (Gandia). Tanmateix, no relacionen aquest ungüent amb la planta de què s'extrau. Potser n'hi ha rastre en algun lloc: Grau Bono (1927, p. 54)

36. Vegeu què hem dit en Martines (2000a, p. 158 i s.) sobre aquesta var. de *arsènic*, ben corrent; la trobem també en el *DVal*.

37. També és en el *DLlombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891) on, a més a més, hi ha *sever* 'Acíbar. Lo mismo que *ACEBER*' i *séver* 'acíbar. V. *acèber*', respectivament.

38. Ha existit mai aquesta var.?

39. Escrit *asebe* en l'original.

40. Deu ser una pràctica molt antiga. Llegim en els amargs retrets misògins de Jaume Roig: «[...] lo desmamar/ pateix l'amor en l'amargor/ d'asséver groc, qual en lo broc/ de llus [per llurs] mamelles/ se posen en elles/ quant los desmamen» (*Spill*, ed. de Gustà, 1978, p. 146). Escalante també s'hi refereix (1922, p. 555); v. més avant l'apèndix que tanca aquest comentari.

dóna *aseve* per a l'esp. *aloe* (*Aloe vulgaris*) en la llista de plantes de Tavernes de la Vallidigna.

Perviu també, sovint sense que el parlant tinga consciència del seu significat, en la frase: «Amarg com un [a'seve]» (l'Alfàs del Pi, Benimantell), «Més amarg que l'[a'seve]» (la Vila Joiosa, Pedreguer), «Amarg com el ['seve]» (Alcoi), «Amarg com l'[aséve]» (la Torre de les Maçanes, Xixona —ací també «Amarg com el [ser'ver]»).⁴¹

El *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *aceve*) duu «Amarch com l'*aceve*» i el *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 255), «Amarc com una *seve*». L'escriptor riberenc Lozano (1980, p. 69) escriu: «la mort del meu pare fou per a ma mare més amarga que l'*asséver*.»

El DCVB (s. v. *acèver* i *sèver*) recull les frases «Més agre que l'*acèver*» a Manacor i «Més amarg que *sèver*» a Mall. i a Cullera; al PV també hi ha qui el troba agre, com ara l'alcoià Joan Valls (1972, p. 116): «Un desastre/ de xicot. Patix d'enveja,/ d'enveja verda i és agre/ com el *séver*.» El mateix tast en dóna Adlert Noguerol (1983, p. 115 i 213): «Era la primera gota de *séver* que tastava en l'amor i en la vida. [...] Jordi s'havia enamorat d'una atra en Valencia. [...] la dolçor de l'ambient de família que cante, havia segut substituït per l'agre *séver* de la indiferència.»

Cavanilles (1797, II, p. 329c) enregistra la parella *asever adzavara* com a equivalent del ll. *Aloe perfoliata* i de l'espanyol *aloe zabila* i francès *aloes perfolié*;⁴² en canvi, reserva *pita americana* (també en esp.) per al ll. *Agave americana*. El *DVal* no arriba a presentar tots els dos apel·latius (*séver* i *atzavara*) com a sinònims en un mateix article, però alguna relació hi devia establir quan, en l'article *alsabára*, dóna 'acíbar' com a tercer e. e. (*Alsabára, erba* 'Zábila. Zábida. Acíbar'; cf. *Acéver ó aceve* 'acíbar'); observeu que introdueix *erba* darrere *alsabára*. D'altra banda, reserva *pita* i *pitèra* per a la planta americana. Això mateix s'endevina en el *DLlombart* que, al final dels articles de *acéber*, *alòe* i *atçabara*, dóna com a sinònims («Lo mismo que [...]») *alòe*, *acéber* i *alòe*, respectivament. *DJMartí Gadea* (1891) en *atçabara* remet a *áloe*.⁴³

Retrobem mostres d'aquesta equivalència en la descripció contrastiva que fan Colón i Soberanas (1987, p. 42) de les versions espanyola, catalana i siciliana del dicc. de Nebrija: «21. Aloe es por el *acíbar* o *çáuila* ierva / per *adzabara* erba / aloi.»

41. Hi ha diverses plantes que han donat fraseologia a partir de l'amargor: «Amarg com l'*abraccera* (o *ambraccera*)» (Benimantell), «Amarg com la *sagulla(da)*» (la Torre de les Maçanes), «Amarg com la *retrama*», «Més amarg que el *baladre*» (Monòver)...

«Ser más amargo que el *asíbar*» es diu a Cartagena (Serrano Botella, 1986, s. v. *asíbar*).

42. Sobre aquestes denominacions binominals, freqüents en l'índex final de les *Observaciones* de Cavanilles, formades per una parella de sinònims, v. Martines (1997b).

43. El *DVal* inclou a més *Pita, fil de* 'pita', *Pitéra* 'pita' (en l'e. e. de A hi ha també 'maguéy'), i *Pitéra, bastó de...* 'Pitáco. Pitréo' (en l'e. e. de A i de B —ratllat— hi ha també 'pilón').

Precisament la disparitat de solucions per al ll. *Aloe* entre el text d'Andrés Laguna (en la seua traducció espanyola de la *Matèria mèdica* de Dioscòrides, 1555) i el Nebrija català serveix a Colón i Soberanas (1986, p. 87) per a descartar el contacte entre ambdues obres: hi ha *azeuer* 'aloe' en Laguna (p. 280), però *aloe* «es per la adzabara erba» (i *adzabara erba* «aloe es») en el Nebrija català (ed. de Colón i Soberanas, 1987, p. 22 i 168). Encara tenim la informació del *Tesoro de la lengua castellana o española* de Covarrubias (1611): «*çabida* seu *çavila*, yerva sin tallo, toda pencas, de las quales se saca un licor baboso, de donde se haze el zibar [...]. En Valencia le llaman *açavara*».

Aquests testimonis confirmen la sospita del DECat (s. v. *donarda*, p. 180b, línies 6-8)⁴⁴ segons la qual *atzavara* devia «designar originalment només l'àloe europeu». De fet, *acéver* i *atzavara* parteixen d'un ètim àr. comú (Dozy, 1982, p. 35; DECat, s. v. *sèver*, p. 903, línies 23-27; cf. Corriente, 1985, p. 120).

Segons tot açò, potser s'haurà de reconsiderar la interpretació que fa el DCVB de *atzavara* en el *Colloqui de les Dames* (finals del segle xv) com a *Agave americana*. Sembla que aquesta planta mexicana arriba a Europa en la segona meitat del segle xvi (*Espasa-Calpe*, s. v. *ágave*); ho confirmen els testimonis que aplega Isabel del Campo en *Introducción de plantas americanas en España* (1993, p. 337).⁴⁵

Al mateix DCVB només apareixen *donarda* i *pita* com a sinònims de *atzavara*;⁴⁶ i, d'altra banda, no enregistra *atzavara* al PV, llevat del topònim il·licità *les Atzavares* (v. més avall).

Fóra interessant d'esbrinar si les *atzavares* que trobem al llarg del domini lingüístic com a noms de lloc naixen d'un ús del mot amb el sentit de 'aloe', o si designen la planta importada d'Amèrica (la pitera). Vet-ne ací algun exemple: *les Atzavares* (pr. [alza'bares]) a Elx; *el castell de les Atzavares* a la vall de Laguar (la Marina Alta, GERV, II); el *rahal Aczabara* (esmentat en el Repartiment de Mall., DECat, s. v. *atzavara*); «[...] dos arroyos llamados de Alforjas y *Adzavara*» a Borriol (Madoz, 1987, I, p. 176a); *les cases de les Atzavares* (ara de les Roquetes) i *el camí de les Atzavares*, topònims històrics de Sagunt (Santiago Bru, 1986, p. 418). Hi havia a Castelló de la Plana en el segle xvi (1527) un carrer de *l'Atzavara* (l'actual *carrer Asarau*) segons recull Olucha Montins (1992, p. 109);⁴⁷ aquest autor explica el to-

44. V. l'«Apèndix» que hi ha al final d'aquest article i també Martines (2002).

45. Podem fer recular la primera doc. de *pita* 'fibra tèxtil de les fulles de l'atzavara' (fins ara de la primera del segle xviii): «Item dotse pams de randa de fil de *pita*, una cullereta de plata» (1656; ed. de Sánchez Gozalbo, 1980, p. 100). *Pita* és vocable antillà pres de l'esp. (DCECH i DECat, s. v.).

46. Això no obstant, inclou la subacc. *atzavara vera* '*Aloes umbellata*' (de Vayreda, *Cat. Flór*). Aquesta denominació és també de les Illes: Palau Ferrer (1988, p. 26) explica l'ús a Mall. del séver extret de *l'atzavara vera*; en canvi, el *DAMengual* (citad pel DECat, s. v. *donarda*, n. 1) dóna *aczabara vera* per a la planta americana i *aczabara* per a la planta del séver.

47. «atinent ab corral de Francesc Peris y ab *l'atsabara*» (1527), «en lo carrer de *l'atzabara*» (1599), «en lo carrer de la *atzavara*».

pònim «tal vegada perquè hi hagué, en algun dels solars incults d'aquest carrer, alguna d'aquestes plantes margeneres de gran tamany». La datació de les primeres documentacions d'aqueixos topònims ens pot ser ben útil per a esbrinar aquesta qüestió.

Font Quer (1992, p. 885-886) dona notícies del conreu extensiu del séver que feien els musulmans («por lo menos en Andalucía») i d'algun topònim medieval andalús que en dona prova (*La Huerta del Acíbar*, Màlaga).

A més a més, davant testimonis tan tardans com el de Cavanilles, fóra també d'interés determinar el grau de vitalitat i els sentits del vocable *atzavara* al PV. El llibre de Mulet Pascual (1991, p. 58) ens forneix dades del nord del PV segons les quals, en algun lloc, hi ha hagut un bescanvi d'accepcions entre *atzavara* i *pitiera*: l'*Aloe saponaria* rep el nom de *pitiera* a l'Alcalatén (a Costur i a les Useres) i a l'Alt Palància (a Soneja), o *piteteres* a la Plana Alta (a Moró); aquesta denominació conviu a les Useres amb *edsabara* i amb derivats de *bàlsem* (*balsamera*, *balsemera* i *balsemina*), o amb d'altres (*curalotodo*) a la Plana Alta. D'una altra banda, de l'*Agave americana* se'n diu *pitiera* a Xodos (l'Alcalatén), Lludient (l'Alt Millars) i a Borriana (la Plana Baixa). Si la informació és correcta, *adsabara* designa el popular *rabo* (*rabet* o *cua*) *de gat* a la Masia de la Carrentilla, a la Plana Alta. Pardo García (1930-1932) recull, de Colmeiro, i dins els «nombres vulgares de la flora regional» l'*atzavara* i variants com a sinònim de *Agave americana* i de diverses menes de *àloes*.

A Vinaròs m'expliquen que «l'[adza'βara] és una planta silvestre»; el DCVB dona la var. *arxavara* («var. i sinòm. de *atzavara*» 'pitiera') també a Vinaròs. A Tort. en diuen *xiripiga* (DCVB).⁴⁸

Més avall, dins l'àmbit del val. merid., trobe la frase «⁺Amarch com una *alsabara*», recollida per l'alteà Francesc Martínez i Martínez (1920, p. 17) entre els seus «Refráns y modismes» (cf. més arrere «Amarg com un séver» i variants). Aquesta frase és també de Tàrbena, encara que ací amb una petita variació: «Amarg com la ⁺*malzavara*».

És també significativa la documentació murciana: García Soriano (1932) aplega *alzavara* 'pitiera' (ja esmentat pel DECat) i *alzavarón* 'Pitaco. Tronco del girasol', però també *acibara* 'Pita. Pitaco'. *Alzabara* i *alzabarón* són de Cartagena (García Cotroruelo, 1959; Serrano Botella, 1986; García Martínez, 1986, p. 222). El *DAut* (s. v. *azabara*) ja recollia aquest ús murc. («solo en el Réino de Murcia es mui común»), per bé que fa sinònima aquesta denominació de *Zabida*, ò *Zabila*, vocables que en esp., com també reconeix aqueix dicc., només es deuen haver emprat amb el sentit de 'àloe'. *Alzavara* 'pitaco, bohordo de la pita' arriba a Almeria segons el *Vocabulario andaluz* d'Alcalá Venceslada (1980). Llatas (1959) arreplega *alsabara* 'azabara, pita, planta' al Vilar.

48. V. l'«Apèndix» que hi ha al final d'aquest article.

Vet ací, doncs, que *atzavara* és històricament i, en part, encara ara vocable més arrelat que no ens pensàvem al PV. Percaçant el rastre de l'*atzavara*, del *séver* i de la *pitera* podem intuir el trontoll dels reajustaments lèxics que degué provocar l'arribada d'espècies vegetals americanes: *asséver*, *atzavara*, i, fins i tot, *donarda*,⁴⁹ els vells vocables que designaven espècies autòctones (*Aloe* i alguna altra de mal identificar), van començar a donar nom a una planta nouvinguda, l'*Agave americana*. Hi va haver llocs on es va imposar la denominació que aqueix nouvingut duia de la mà (*pitera*); *atzavara* va restar en bona part del PV com a topònim, en la fraseologia o en el record. *Séver* o variants són encara coneguts, sobretot, com a nom del suc amarg que destil·la l'àloe (ans *atzavara*); també se'n diu *giripiga* (v. l'«Apèndix» següent). *Donarda* és ara característic de les Illes.

Aquestes denominacions manifesten la capacitat de resposta, de creació del cat. davant les necessitats terminològiques provocades per les novetats materials que va comportar el contacte amb el Nou Món.⁵⁰

APÈNDIX

a) **Donarda.** El DECat (s. v.) presenta *donarda* com a denominació de l'*Agave americana* d'ús «estrictament mall.» i la documenta per primera vegada en el *DFiguera* (1840-1841). Potser, però, caldrà matisar aquestes consideracions i, fins i tot, la proposta d'ètim (*DONÁCITE o *DONÁCIDA).

Donardo («fil de *donardo*» i «tella de *donardo*») apareix en la documentació comercial de mitjan segle xv aplegada per Sesma i Líbano (1982, p. 182) en diversos punts, sobretot occidentals, del Regne d'Aragó: Alcanyís, Fraga, Osca, Montsó i Saragossa. Els autors identifiquen, a tort segons el nostre parer, aquest *donardo* amb la 'pita, planta de las amarilídeas de cuyas hojas se obtiene una buena hilaza, que puede trenzarse y tejerse'. N'hi ha prou a recordar la impossibilitat, per pura cronologia, que abans de l'arribada a Amèrica es fes servir la *pita* com a fibra tèxtil a la Corona d'Aragó ni a Europa.

Hem de suposar, més tost, que aquest *donardo*, per ventura, designava un tipus de planta o de fibra tèxtil pareguda a l'*Agave* que havia d'arribar a Europa més d'un segle després.

Per ventura, també, hauríem de posar atenció sobre el sufix *-ard(o, a)* que Joan Coromines s'estima més de descartar.

b) **Giripiga.** És una altra denominació del *séver* i és també del PV; n'apleguem ací algun testimoni de l'època: «Com si atres voltes que me les he chuplat, no m'hagueren posat *chiripiga*» (*El Mòle*, II (31 maig 1837), II, p. 120); «El prinsep

49. V. les dades que apleguem tot seguit en l'«Apèndix» sobre aquesta denominació.

50. Sobre aquesta qüestió, vegeu Martines (1997c).

dels obispos, el monarca monacal, diuen que no mencha res, segurament perque no li fasa mal, motivat al susto que continuament li ataca al ventre; o mes pasa en aigües líquides; de hora á hora se veu un got d'aigüa d'arrós, ó de la sustansia de la rosquilleta, ó de flor de *chiripiga*, ó de eixarop de cascall y ferricha refrescat en neu» (*El Mòle*, II (21 juliol 1837), II, p. 307);⁵¹ «¡Eixa ama segurament/ no se posá *chiripiga!*» (Escalante, 1922, p. 555); «*Giripiga* 'acíbar, lo mismo que *ACÉBER*, *ACÍBAR*, *ACEBRE* y *ÁLOE*'» (*Dllombart*); «PERPETUA. ¿Algún poliment p·a la persona?/ GASPARO. *Un secreto mundano*. Polvets de pica-pica, mástic y mirra y algo de *chiripiga*./ PERPETUA. ¿La *chiripiga* no es p·a desmamar als chiquets?/ GASPARO. ¡Cabellera de panolla, es que vosté está que desmama!» (Hernández Casajuana, 1914a, p. 16); «+Caure una còsa com la +*girifiga*» (Alberola, c. 1927, p. 45); «[...] es desfogava del seu malhumor anant-se'n á la tenda á fer-se dos dinés de mistèla, café-licor ó ayguardent, dient-li desde la pòrta del carrer á la tendera [...] —Gica, pòsa-m dos dinés de *giripiga*, nòm qu'ell donava a totes les begudes» (JMartí Gadea, 1981, p. 74).

ATRAÜLLAR v. més avant TRONTOLL

+ATRAÜLLAR v. més avant TRAÜCAR

ATZAVARA v. més arrere ASSÉVER

AUSADES: **Ausades** 'En verdad, á fe mia. Aosades [*sic*] ant.'

Ausades, documentat des del segle xv («Quan seràs allí farta-te'n *ausades*», sant Vicent Ferrer, DECat, s. v. *gosar*, p. 583a, línia 8), és viu a les hores d'ara i bo de trobar en els textos de llenguatge més popular de l'època. Vegeu-ne ací una mostra: «¡Cuantes en lo mon n·i haurán/ qu'en un marit com el meu/ *ausaes* y begaes que...» (Escalante, 1922, p. 364); «[...] y zi ez la zémola,/ *auzáez* y bugáez que aumenta/ la caixa» (Escalante, 1923, p. 342); «Sí qu'em folgara el saber/ a-hón regalen huí en lo dia,/ qu'*ausaes* qu'alforraria / fent-li sis nucs á un diner» (Balader, 1872, p. 14); «¡A *usades*, Mónica!/ A *usaes* y bugaes» (Alberola, c. 1927, p. 32 i 312); «[...] corre sinse parar com cuant a mí me seguía, que a *usaes* que l'he fet trotar...» (Rodríguez, 1928, p. 12).

L'olivenc Joan Antoni Maians escriu en el *Vocabulari valencià-castellà* (1787; ed. de Casanova, 1995, p. 409) «*Ausades* que·n y ha prou» 'Por cierto que ai bastante'.

Apareix en els diccionaris del segle XIX. Vicent Salvà (1838, 1844, p. 122) inclou dins la llista de «Vozes castellanas que pueden rezelar los valencianos que no

51. Observem que aquest text sembla que fa referència a la planta.

lo son» *A osadas* '(ant.). Es nuestro *Ausades* en las locuciones en que vale ciertamente, *á fe mia*'.

L'alcoià Joaquim Martí Gadea (1981, p. 27) fa servir la var. ⁺*a gosades*: «*A gosáes* vida que ha patit esta familia»; *A·gosades ó -áes* 'V. *ausádes*' i «*A·gosades* vida» 'fr. adv. ciertamente, por cierto', *DJMartí Gadea (1891)* (s. v. *a·gosades*). Conec aquesta forma de la Marina Baixa i de l'Alcoià; és també de la Costera: «*A gosades* que ham menjat estes vacaciones», «—¡Que guapa que s'ha fet esta xiqueta, tan lletja que era de menuda! —*A gosades* que sí», «¡*A gosades vida* que hem patit en esta familia [...]!» (Canals; Sancho Cremades, 1995, p. 151). Casanova (1985, p. 81) dóna *agosades* de la Vall d'Albaida. Sanchis Guarner (1950, p. 267) explica que «a València diuen *ausades* [au'zaes] igual que sembla que es deia a l'època clàssica, però és preferible la forma *agosades* que s'usa a la Marina [ayo'zaes].»

Hi ha encara ⁺*a osades*, que deu ser l'originària; potser convindria llevar l'asterisc de «forma suposada» que trobem en l'estudi de Germà Colón sobre la presència de *ausades* en el *Curial* (1987, p. 57), i el qualificatiu de «pedanteria etimològica» que aplica taxatiu el DECat (s. v. *gosar*, p. 583a, línia 48) a la grafia *aosades* en un vers de *Seidia* de Garcia Girona; vegeu-la en aquests fragments: «entenen per dalt lo cap y *aosades* vides sols falta la unió» (*El Mòle*, I (13 abril 1837), XIX, p. 303); «[...] per lo mateix, atverti-li que no se fie molt de que el deixen soles, perque pot caure y esclafa·se els nasos ¡*Aosaes* que *aosaes*!» (*El Bou*, 1885, IV, p. 3).⁵²

A osaes és viu, p. ex., al Carxe⁵³ i en el cast. farcit de valencianismes de Montfort, al Vinalopó Mitjà (Martínez Beltrán, 1980).

⁺BAILE: **Baile, peix** 'Baila. Trucha de mar'

Var. en masc. no enregistrada de l'ictiònim *baila*; el *DLlobart* arreplega *baila* i *baileta*. Tenim confirmada aquesta forma masculina en aquest dim. d'una peça teatral de Soler Peris (1928, p. 13):⁵⁴ «[*Una canya de pescar*] Fineta, flexible, de catorse pams, romanilla de seda y puntera de agulla, sí señor. Canela fina p·a peixcar als *bailets* en la punta del Malecò.» V. l'etimologia de Joan Veny (1993a) a partir del ll. VARIA.

BAJÀ -ANA: [**Bachá**] '<Necio>. Sándio' {A, B}

Segons fan veure els nostres diccionaris del vuit-cents, el derivat *bajanada* és vocable també val. És en la prosa d'autors com ara JMartí Gadea (1981, p. 86):

52. Cf. *ausaes causaes* que enregistra el DCVB a Elx.

53. Dada recollida en l'enquesta per a l'ALCV (novembre, 1996).

54. De tota manera, no podem refusar del tot que no es tracte d'un canvi com el que observem en *defense* o en *pellete* (*Pellete fina adobada* {A}/*Pelleta fina adobada* {B}/*Pelleta fin'adobada* {C}) 'Bal·dés', i *Fort de poca defense, é importancia* {B} 'Bicoca'; cf. Martines, 2000a, p. 55).

«[...] no parlava *bajanáes* y desficacis»; perviu en la parla popular: «Tot el que has dit és una *bajanà*» (Agullent; Casanova, 1980a, p. 302); n'hi ha la var. ⁺*bajacanada* 'destrellatament, cosa mal feta' (Callosa d'en Sarrià; Colomina, 1991a, p. 107). De-
vem tenir una var. de *bajanada*, per equivalència acústica de *m* i *b*, en l'article *majaná, da* 'machada, por necedad' del *DEscrig* (cf. Martines, 2000a, p. 121). Tam-
bé el recull al PV el DCVB, per bé que només en la pronúncia ensordida pròpia del
val. central. El DECat (s. v. *bajà*, p. 558a, línia 35) dóna el *DBelvitges* com a prime-
ra doc. de *bajanada*. El trobe vora un segle abans en el «Col·loqui nou de l'any
1729» editat per Blasco (1984, p. 113): «Mil *bajanades* parlaven,/ tots de campanes
donaven/ vot; en fi, són valencians.»

En canvi, el primitiu *bajà*, vocable de llarga tradició en la llengua catalana i
documentat en l'obra d'autors valencians (Isabel de Villena, DCVB; *bajanàs*, Tor-
res Navarro, 1514-1517; ed. d'Iborra, 1987, p. 60) o habitants de l'antic Regne
(Eiximenis, primera doc., DECat), no consta modernament com a vocable val. en
els nostres diccionaris fonamentals. Tot i això, després del *DVal*, el trobarem en el
DLlombart o en el *DJMartí Gadea* (1891). Aquests, a més, inclouen *bajà* (s. v.
hòme) en un refrany: «Al hòme *bajá*, dóna-li'l dit y se pendrà la má» (*DLlombart*)
o «Al hòme *bajá*, li dones lo dit y es pren la má, ó al hòme *bajòch*», segon la versió
del *DJMartí Gadea* (1891).

En el *DVal* hi ha, dins el mateix camp semàntic, *badoc* (*Badóc*, *adj.* 'Badóque'
{A}/ *Badóc*, *adj.* <, *tonto* > '[Badoque] <Bodoque>' {B}/ *Badóc*, *tonto*, *ett. adj.* 'Bo-
doque' {C}).

BALDE: Bálde, naut. 'Bálde'

Castellanisme força comú en el llenguatge dels nostres mariners. Vegeu l'LMP
(m. 1045, «Balde de madera»). Ho confirmen Savall Rom (1991, p. 99) a Cambrils,
Ayza (1981, p. 303) a Peníscola...⁵⁵ L'empra Josep Pasqual Tirado (1988, p. 153):
«Poada la fresca aigua de la mar en un *balde* o galleta [...]». El sent jo a Calp i a
Altea, ací pronunciat amb geminada, ['bal:e].

BALLADORETA: Ventureta {A}/ **Venturéta ó balladuréta per-a ballar-la els chics**
{C} 'Perinóla'

V. més arrere ⁺ARRAVALLAR

BARDOLL: Bardóll 'Fargallón'

Ens hem ocupat amb detall d'aquest mot en Martines (1999).

55. *Balde* «ha substituït totalment, a la ciutat d'Eiv., el mot "poal". A la pagesia, però, el mot "poal"
encara és viu i coexisteix amb "balde"» (Ribas i Mari, 1991).

BASSAL: **Basál** 'Regajál. Regajo'⁵⁶

Mot ben documentat en la lexicografia valenciana del segle XIX, encara que només amb el valor que ací representa *regajo*:⁵⁷ hi ha *basal* 'balsa, por charco de agua detenida' en el *DEscrig* i en el *DLLombart*; el *DJMartí Gadea* (1891) hi afig com a segona acc. 'cantidad de agua contenida en una balsa llena' i dóna *bassal*, a la vora de ⁺*bavina*, com a sinònim de *badina* 'charca de agua detenida'. No se'n fan ressò ni el DCVB ni el DECat.

No teníem documentat el matís de collectiu que el *DVal* pareix que atorga a *bassal* quan el fa equivalent de l'esp. *regajal* ('lugar de regajos', DRAE). Aquest matís podria intuir-se, expressat amb el sufix *-ar*, en el NL il·licità *els Bassars* (o més tost, almenys ara, *els Balsars*), partida marjalenca i d'aiguamoll.

Bassal ha donat d'altres topònims, com ara la partida de *l'arrossar dels Bassals* de Sueca (Sarzo, 1906, p. 88),⁵⁸ o *les Bassalades* a la Plana (Casanova, 1988a, p. 121). A la darrerria del segle XVIII *bassal* dóna nom a un carrer de Vilafamés (1790; Martínez Barreda, 1993, p. 340). Tenim en els llibres de peita dels segles XVII i XVIII de Castelló els topònims *Bassalades* i *Bassalars* (Andreu i Marí, 1995, i, p. 159); no teníem enregistrat aquest derivat ⁺*bassalar*.

Malgrat la gran vitalitat de *toll* i de *bassa* (en algun lloc a la vora o substituïts per *charco* i *balsa*),⁵⁹ *bassal* no és desconegut al PV com a apellatiu: a Benicarló «un *bassal* és un toll molt gran»; a Parcent és «una bassa de fang»; a Oliva, «un bassot»; a Torreblanca és «una bassa gran.» Sembla que també és conegut a la Vall d'Albaida, a Carlet, a Olocau (al Camp del Túria)... A Banyeres diuen «Els bancals estan fets un *bassal*» 'plens d'aigua'. L'ALC (m. 244) dóna *bassal* (cast. *charco*, fr. *flaque*) a Castelló de la Plana i a Alzira; l'ALDC (III, m. 718) el localitza també a Castelló de la Plana, en alternança amb *toll*. González i Felip (1991, p. 58) recull *bassal* a la Plana Baixa. L'empra el castellonenc Josep Pasqual Tirado en *De la meua garbera*: «cuidant de que no se li espante [*la burreta*] de qualsevol *bassal* o d'un tros de paper» (1996, p. 87). El trobem diverses vegades en *Les arrels d'un llidoner*

56. En l'e. e. de A i de B (ratllat) hi ha, a més a més, 'lavájo'.

57. V. més avant el comentari sobre *regacho* 'regajo, arroyuelo' (*DVal*).

58. Aquests *Bassals* deuen ser els mateixos que veig en un acte d'amollonament de l'Albufera de 1577 (còpia de 1718): «Inseguint etc, fonch posada la cinquantena fita en la partida de Sueca, en lo Tamarí Gros, enmig dels *bassals*, cent passes dins l'aigua [...]» (ed. de Lluesma *et al.*, 1993, p. 87). Furió (1982, p. 9) en dóna referències del segle XV; segons sembla, *bassal* és també un apellatiu a Sueca.

59. V. en el mateix *DVal*: *Toll* 'Atolladero. Pantáno. Trampál'; *Charco* 'Charco. Aguazal. Charca. Lavájo. Regajo. Lagunajo' {A}/ *Charco* 'Charco. Aguazal. Charca. [Lavájo. Regajo. Lagunajo]' {B}/ *Charco* 'Charco. Aguazal. Charca' {C}; *Charco en un camí, f. par.* 'Badina' {B}/ *Charco en un camí, f. par.* 'Badina. Lagunajo' {C}.

Recordem *xarquer* 'toll d'aigua bruta', d'una extensió important (el Pallars, l'Urgell, la Segarra, la Conca de Barberà, DCVB).

En molts llocs *toll* pren el sentit de 'talló, gruix d'aigua dipositada'.

del també castellanenc Porcar i Gómez (1995, p. 89, 103 i 110), text de llenguatge i d'ambient ben lligats a la ciutat de la Plana.

⁺BERRUTXAR, ⁺BORRUTXAR: **Borruchar** {A, B}/ **Berruchar, fam.** {C} 'Beborre-tear, fam.'

Com veieu, tenim ⁺*borruchar* en A i en B; JPla escriu clarament ⁺*berruchar* en C, però en el lloc que correspondria a *borruchar* (entre *bort-* i *bos-*). Ambdues formes són vives a les hores d'ara: Casanova (1985, p. 83) arreplega *verrutxar* (amb [v]) a la Vall d'Albaida; *borrutxar* és 'beure, alçar el colze' a l'Olleria; *barrutxar* és també var. albaidina (segons ens informa Emili Casanova); *berrutxar* és 'beure molt i malament' a Xixona. A la Torre de les Maçanes m'expliquen que «*berrutxar* és quan beus en un botijó com si mames, sense beure al gall».

Berrutxar i *borrutxar* deuen ser variants de ⁺*bevurrutxar* amb caiguda de la labiodental -v-, afavorida pel contacte amb la vocal labialitzada -u- (cf. *blaiïra* < *blavura*; ⁺*braiïra* < *bravura*, *DLLombart*), i reducció de diftong àton *eu* que en resulta (cf. *voré* < *veuré*). Tenim ⁺*bevurrutxar*, concretament, *beburruixant* 'beborrotear' en el *Refraanes y sentencias* de Joan Antoni Maians, a la darrereria del segle XVIII (ed. de Casanova, 1995, p. 420); l'enregistren també el *DEscrig* (s. v. *beburrujar*) i continuadors.

El sufix -*utx-* denota una acció realitzada superficialment, de manera lleugera; vegeu, p. ex.:

⁺*Banyutxar*: «El xiquet s'ha *banyutxat* els peus» (Benimantell).

⁺*Cantutxar*: «*Cantuchant* com un canari [...]» (Bernat i Baldoví, 1861, p. 18; *DJMartí Gadea* (1891), s. v. *cantujar*).

⁺*Cavutxar* (*DEscrig*, s. v. *cabujar*; Colomina, 1991a, p. 53).

Llavutxar 'jamerdar: lavar mal y de prisas' (*DJMartí Gadea* (1891), s. v. *llavujar*).

Parlutxar (*JMartí Gadea*, 1906a, p. 130 i 1906c, p. 100).

Treballutxar.

Com s'esdevé ací, aquest valor s'accentua amb els sufixos despectius -*orr-*, -*urr-* en:⁶⁰

Cantorrutxar («*cantorrujava* á miya veu», *JMartí Gadea*, 1981, p. 32; *DEscrig*, s. v. *canturrujar*).

60. Moll (1952, p. 273) recull -*arro*, -*orro*, -*urro* com a variants d'un mateix sufix vives a la península Ibèrica i en punts de la Itàlia meridional; en cat. només documenta -*arro*, -*arra*. Alvar (1953a, p. 283) el troba en els aragonesos *baturro*, *cachurro* 'cachorro', *coscurro* 'zoquete de pan' i l'explica a partir de *-URRU. Buesa (1989, p. 128) esmenta d'Ayerbe: *cachurro* 'cachorro, cria de perro', 'fruto de la bardana', *baturro* i *maturo* 'baturro', i *pequeñurrio* 'excesivamente pequeño', *casurrio* 'bodijo', *cingurrio* 'pene'. Els treballs de Rohlfs sobre «Los sufijos en los dialectos pirenaicos» (1933; ed. de 1988, p. 130-132 i 165) i *Le gascon* (1977, p. 226-227, 228 i 229) ens donen una bona mostra del gascó i de l'arag. V. el llibre d'Álvarez de Ruf (1986) sobre *Los sufijos aumentativos y peyorativos en el español medieval*, concretament les pàgines 22-25 i 58-62; v. també més avant que diem sobre -*arr* en cat. en el comentari sobre *xafardejar* dins *saforejar*.

Canturrinyar («*canturrinyava* mig botillós», Guinot, 1905, p. 61).

+*Cascurrar* («Los chiquets de quatre y cinch anys fan un orgui de gats en los seus plos y chills. Les mares los *cascurren*», del tortosí Ramon Vergés, 1909, p. 67).

Cascurrejar ‘pegar’ (Tort., DCVB).

+*Caborro* ‘cabut, tossut’ (la Marina, l’Alacantí). Cf. els gascons *cabourrás* ‘grosse tête’, *cabourrut*, *-uch* ‘têtu’ (< *cabouírro* ‘grosse tête’ (Rohlf, 1933; ed. de 1988, p. 165)); *kaburréro* ‘buey que [...] protesta al tocarlo dando testaradas’, ‘tosúdo’ (Benasc; Ballarín, 1978).

+*Caburro* ‘gra que ix al coll dels animals’ (l’Alfàs del Pi, la Marina); cf. *gaburro* ‘borrony’ a Morella, ‘durulló al cap’ de Benassal (Garcia Girona, *Vocabulari del Maestrat*, p. 370, citat pel DECat, s. v. *cap*, p. 515b, línia 25). Hi ha *caburdo* ‘caparrut’ a Tort. i a Massalcoreig (DCVB), amb [r] > [rd].

Flacurra ‘molt flaca’ (Callosa d’en Sarrià; Colomina, 1991a, p. 52).

Menjurrada (la Marina); Monòver (*Cañisaes*, 1991, p. 73).

Llatas (1959) dóna al Vilar: *cavuchá* ‘ligera cavada’, *cavuchar* ‘cavar ligerament’, *mamarruchar* ‘mamujar’ i *trebajuchar* ‘trabajar ligerament’. Jaime Gómez i Jaime Lorén (1991, p. 264) arpleguen *beburruchar* ‘beber a pequeños sorbos, produciendo ruido’ en el parlar de Calamocha (Terol).

Convé destacar la proximitat d’aquest +*berrutxar* amb els espanyols *beverría* ‘el mucho beber’, del *Libro del Buen Amor*, i els verbs, citats en l’edició de Cejador d’aqueixa obra, *beberrear*, *beberruchar*, i també *beberrón* ‘el que bebe mucho’ (s. xv).

Segons Joan Coromines (1983, p. 307, n. 1; DCECH, s. v. *beber*, p. 552a, línia 49), deuen ser presos del cat. *beverria* ‘el vici de la beguda’ («deu-se esquivar la *beuerria* e embriaguesa», *Libre apellat Suma de Collations*, manuscrit del xv, *D’Aguiló*), *beverre* ‘afectat de beure’ (Vallespir, DCVB; Eiximenis, DECat, s. v. *beure*, p. 788a, línia 33, citant el dicc. de Balari), *beverri* ‘gran bevedor’ (Rosselló; s. xiv, *Breviari d’Amor*, *D’Aguiló*), *beverro* (Vallespir i Cerdanya; Coromines, 1983, p. 307, n. 1). Aquests *beverre*, *-i*, *-o* catalans s’han d’interpretar com a alteracions d’un cat. ant. +*bevere*, evolució genuïna paral·lela a l’occ. *beveire* (< BIBITOR), a l’estil de *bare* ‘traïdor’, de *vijares* o de *prevere*, occ. *bauzaire*, *vijaires* i *preveire* (Coromines, 1977, p. 5-20), i a l’estil d’algun altre mot occ. en *-eire* o *-aire* que en cat. va amb *-erri* o variants (v. els aplegats per Colomina (1991a, p. 132 i 1996, p. 216-218) a propòsit del val. *cagarro*, *cag[ε]rro*, *cagarri*).⁶¹

+*Berrutxar* podria ser, doncs, var. d’un +*beverrutxar* ‘fer el beverre’, que he trobat, p. ex., a Santa Pola, al Vinalopó Mitjà,⁶² cf. *beverretejar* ‘beure amb freqüència’

61. V. més detalls sobre el sufix *-aire*, *-eire* en Martines (1998 i 2000a, p. 258 i s.).

62. Podríem comptar amb l’elisió de /v/ intervocàlica afavorida per la dissimilació amb l’altra labial; o amb una mena d’haplologia, atesa la coincidència de dues síl·labes tan semblants (*beve-*), especialment allà on no hi ha distinció /b/-/v/.

(Eiv., DCVB). Al seu torn, ⁺*borrutxar* (i sense descartar l'explicació que hem exposat adés des de *bevorrutxar*, probablement la més adequada en aquest cas)⁶³ pot entendre's com a var. de *be(ve)rrutxar*, amb *e > o* per efecte de la bilabial *b*. Hem d'admetre que *bevorrutxar* bé podria ser derivat de *beure* amb el sufix intensiu *-orr*, ja comentat, o var. de *beverrutxar* amb interferència d'aqueix sufix (cf. *cagaire*, *caguerri*, *cagarri*, *cagarro*).

BIAIX, AL V. més arrere ABIAIXAR

BÒFEGA V. més avant BÒSSEGA

BOLIG: Bol, de bolig, mar. {A}/ **Bol, de [bolix]<bolig>, mar** {B}/ **Bol, de bolich, mar** {C} 'Lance, redáda'; i **Bolíg** {A, B}/ **Bolích, mar.** {C} 'Boliche. Traïña'

Cf. la informació que aplega Colomina (1991a, p. 120-121) entorn d'aquests termes mariners, on ja s'inclou la referència al *DVal*. *Bol* i *bolig* han generat topònims (*la cova del Bol del Bolig* o *de Bol i Bolig*, l'Alfàs del Pi, la Marina Baixa; v. Martines (1992, p. 198-199). Només hi afegirem alguna dada complementària.

A Alacant es diu «El xiquet exe està com un *bolig*» 'està molt gros'. Un *bolig* és 'un muntonet de coses' (Altea). Amb aquest sentit, no enregistrat, el tenim en el poema «Somi de l'Infern» de Pere Jacint Morlà (s. XVII; ed. de Ferrando, 1995, p. 90): «Mira un *bolig* de poetes/ que estan ballant lo guinneu».

«Un *bolig* o una *bolijada* de pardalets» és un 'floc, un estol d'ocells' (Sella). Un *bolijó* o una *bolijada* és 'un muntó de pedra, de gent o de qualsevol cosa' (Aldaia). El *DEscrig* (s. v. *bolijá, da*) ja recull aquesta acc.; el DCVB (s. v. *bolitxada*) la donava de Castelló (Salvador Guinot) i de les Balears; tenim «D'una *bolijada*» 'de una bolichada ó de una vez' en el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *bolijá, -da*, «Suplemento»). Abans l'emprava el redactor d'*El Mòle* (II (17 maig 1837), II, p. 41 i (31 maig 1837), II, p. 123): «dient á tota la *volichá* dels meus amics, y particularment á Mesgal y Guesrodi, que lo dels indios es un cuento», i «Miren que está graciós vore vindre una *bolichá* de sangandungos en lo cap enrramat y tirar-se com á lleons damunt la chent en uns carchots que cluixen y couen».⁶⁴

De la mateixa època és aquest fragment de Josep Ovara, «ú dels més feliços imitadors del popular Escalante», segons l'editor Llombart en *Los fills de la mortaviva* (1879, p. 593-594): «Me s'ha ficat en lo coje/ De gent una *bolijá*,/ Qu'anabem tots com á figues/ En cofi de arrepretats.»

A Oliva i també a Dénia expliquen que «el *bolijó* és un art de peixca més menut que el *bolig*» i que «abans ⁺*bolejaven* a la platja» 'treen la xarxa des de la platja'.

63. Observeu que en esp. hi ha *beberrear*, *beberruchar* i, paral·lelament, *beborrotear*.

64. Cf. en *El Mòle* mateix (II (8 juliol 1837), II, p. 277): «en la plasa de la Seu, havia dos ó tres *ei-xabegons* de chics ballant al só de la música.»

Xavier Paulino Torres esmenta aquest art i algun altre en *De vora mar* (1908, p. 2), una narració d'ambient mariner: «De chic aná á peixcar al bóu, á la sardina, als tirs, al *bolichó*, al palangre, al volantí y á cuantes clases de arts se coneixien.»

El *boliger* 'qui pesca amb bolig' (primera doc. del segle xx, DCVB) és en el «Rahonament y coloqui nou de Nèlo el Tripero» (s. xviii; ed. facsímil de Blasco, 1983): «saben a·hon aní á parar/ á Nazaret, y me encontrí/ á la vòra de la mar,/ fiu chunta en uns *bolichers*,/ hasta que pasá el llevánt».

Segons els nostres diccionaris del xix (des del *DEscrig*), un *boliger* és, a més, el 'leñador de leña menuda de distintas especies'; *bolig* s'aplica també a 'la leña menuda de distintas especies'.

Nieto (1978, p. 106) arreplega el verb *+bolijar-se* en la descripció de les arts de pesca del litoral valencià: «De las tres redes, las dos laterales, *trasmalls*, son iguales, mientras que la central, *bull*, es de aproximadamente doble tamaño y malla más estrecha, con el fin de que al *bolitxar-se* (lance rápido) o *calar-se* (lance normal) los trasmallos, en zig zag a lo largo de la corriente, se formen grandes bolsas en las que queden atrapados los peces.»⁶⁵

⁺BORDOMA: [**Bordoma**] '[Bardoméza. Mur]' {A, B}

Variant no enregistrada de *bardoma*, mot de molt d'interés del qual ens ocupem en Martines (1999 i 2002).

BÒRN, BROM: **Born, o brom** {A}/ **Born, o brom, enf. anim.** {B, C} 'Muermo'; [**Brom**] '[V. Born]' {A, B}

El DECat (s. v. *borm*) arreplega el pl. *bòrns* com a nom d'una malaltia de les vaques a Arcadell, prop d'Andorra; *bòrn* és un 'constipat fort que ja comença a madurar, a no fer la tos tan seca com abans' a Eiv., segons el DCVB (s. v. *bòrn*, 2). Però, com veurem, *bòrn* és conegut també al PV.

Els *Refranes y sentencias* de Joan Antoni Maians (darrerria del segle xviii; ed. de Casanova, 1995, p. 422) expliquen: «Muermo es el romadizo de las bestias, en val. *born*.» Més avant, el *DJMartí Gadea* (1891) recull *bòrn* 'veter. Muermo, cimorra' i «Qui te'l *bòrn*» 'amormado, da'. En aquest dicc. hi ha també l'article *bòrm* que remet a *mòrm*; ací fa remissió a *bòrn* i *jamorra*. Mossén Joaquim torna a arreplegar totes les tres variants en el *Vocabulari monosilábich* (1915) amb les mateixes remissions. *Morm* 'muermo' és ja en el *DRos* (1764), en el *DEscrig* i en el *DLlombart* (s. v. *mòrm*).

Encara ara *bòrn* designa a la Marina Alta una malaltia que, segons explica Cardona Ivars (1990, p. 16-17):⁶⁶ «tenen normalment els potros i apareix quan

65. Les cursives són de l'original.

66. Cf. el *borm de llet* que descriu el DCVB.

passen de la muntanya a la quadra. Els solen aparéixer dos bonys al coll [...] Quan apareixien els ganglis els untaven amb “ungüent de Cañizares”, fins que, quan estimaven que havien ‘madurat’, el punxaven.»

A la Marina Baixa en diuen el [ˈbɔr] (cf. les pronúncies [ˈfor] per *forn* o [ˈdɔr] per *dorm* d’aquesta contrada i d’altres punts del val. merid. (Colomina, 1985b, p. 153-154 i 1991a, p. 29)): «El [ˈbɔr] és una malaltia dels matxos. Se’ls fan uns bonys a la gola que es noten des de fora. Quan alenen fan com un rossoll. Se’ls en va amb un llavatori que fan de mel, vinagre, sal i grans de pebre en rama. En donar-los el llavatori eixe, trauen baves» (Benimantell).

El *DVal* ens dóna la primera notícia de la var. *brom*; és aquesta l’única que recull com a valenciana el DECat (a partir de l’exemplar comentat del *DFabra* d’Enric Valor). Sobre aquesta forma deu haver influït la família de *brom*, *broma*, *bromera*. Als Ports diuen que una ovella està ⁺*embromada* quan té «ofec per haver menjat amb deler» (Querol, 1992, p. 47).

⁺BORRUTXAR v. més arriere ⁺BERRUTXAR

BÒSSEGA; BÒFEGA: [**Bósega ó bófega** <, enf.>] ‘Páruilis’ {A, B}

Dins el PV, el DCVB i el DECat (s. v. *bòssoga* i *bufar*) localitzen *bòssega* només al Maestrat (Garcia Girona, 1922, p. 80). És, però, vocable ben documentat en els diccionaris valencians, almenys, ja des del *DRos* (1739): *bosega* ‘con la o agüda [llegiu *oberta*], parulis. Es voz la de la Cirugia: un tumor pituitoso, situado debajo de la lengua.’⁶⁷ Després el trobarem, sempre com a sinònim de *bòrfega*, en els tres grans repertoris del segle XIX: en el *DEscrig* (*bòsega* ‘V. *bòrfega*’), en el *DLLombart* (*bòsega* ‘f. Flemón. Páruilis. Sapillo. Lo mismo que BÒRFEGA’) o en el *DJMartí Gadea* (1891) (*bòsega* ‘flemón. V. *bòrfega*’). A Gandia descriuen una *bòssega* com ‘una bombolla que ix a la boca’.

Pel que fa al segon element d’aquest article, *bòfega* ‘páruilis’, ço és, ‘bambolla, flemó que ix a les genives, davall la llengua o als llavis’, haurem d’avançar-ne la primera doc. uns quants anys: el DECat (s. v. *bufar*) l’esmenta del *Vocabulario valenciano-castellano en secciones* (1909, p. 46) de JMartí Gadea.⁶⁸ En realitat, després del *DVal*, el podríem trobar en el *DJMartí Gadea* (1891) (*bòfega* ‘V. *bòrfega*’); i encara abans en el *DRosanes* (1864, p. 33). D’altra banda, sembla que no hàgem de considerar *bòfega* mot exclusiu de les Illes (Mallorca i Eiv.) i del Maestrat, on el situen tant el DCVB com el mateix DECat (s. v. *bòfia* i *bufar*). El veurem en autors com Escalante (1922, II, p. 93): «¡Qué llástima que una *bòfega!* no l’ixca baix de la llengua!»

67. *Bochiga* i *busiga* són, al Baix Aragó, ‘vejiga del cerdo’ (Altaba, 1985, p. 136).

68. Amb un matis més general el tenim en el *DFiguera* (1840): *bòfega* ‘espècie de fàva ò grà en el còs. Ampolla’ i *abofegar-se* ‘surtir ple de bòfegues’.

El trobe encara a l'Alfàs del Pi, a Cocentaina, a Tàrbena («Una *bòfega* és una bombolla que ix a sa llengua»), a Simat. Bernat Capó (1994, p. 178) l'empra en la descripció de la *mostela*, «és a dir, [...] la *bòfega* produïda en els dits quan la sang es transforma en una taca negrosa com a conseqüència d'un colp».

En algun cas pareix que hi ha hagut interferència amb *bròfec*, *-ega*, p. «Una *bròfega* és un malet que ix dins la boca, una inflamació» (la Vila Joiosa), «Una *bròfega* és una bombolla» (Tàrbena), «Una *bròfega* és una cosa que creix a la boca» (Pedreguer). Recordem la var. *bòrfega* (*DEscrig*, *DCabrera*, *DLlombart*, *DJMartí Gadea* (1891)).

Malgrat les sospites de Coromines (*DECat*, s. v. *bròfec*, p. 255a, línies 6-10), haurem de creure el *DEscrig* quan fa sinònims *brofegar-se* i *abofegar-se* 'desalentarse ó desalarse', atesa l'existència de la var. *bròfega*, ja recollida pels *DEscrig*,⁶⁹ *DLlombart* i *DJMartí Gadea* (1891), i el fet que l'adj. *bròfec*, *-ega* ('aspere, esquerp', 'malparlat' en val. general) puga prendre valors com els següents: «Una cosa *bròfega* és una cosa *fofa*, buida» (Parcent), 'Una persona *bròfega* és una persona dèbil, amb poca vitalitat' (Tàrbena). En aquesta mateixa línia hi ha algun sentit particular que arrellegue en algun punt de la Marina: a Tàrbena «d'una persona parada, fluixanga» en diuen «Vaja una carn *bròfega!*»; o «Hui estic *bròfec*» 'paradot, blanet, maixmarrós'. També s'aplica «a les coquetes o als bunyols que han eixit molt inflats i buits»; i encara: «Hi ha arbres de fusta *bròfega* com la perera» i «raïm o figues *bròfecs*» 'blanets, buits'; a Pedreguer se'n diu *bròfecs* «dels cabells estufats, eriçonnats», «d'una col tota gran i desficaciada».⁷⁰ Aqueixos usos de Tàrbena i de Pedreguer s'han de posar en relació amb les accepcions 2 (a i b) i 3 que el *DCVB* dóna per a *bòfega* a Mall., ja recollides, sense desplegar, en el *DFiguera*: *bofegâd* 'Pâ ô coca. *Olivado*' i *bofegar-se* 'Es pâ ô coca. *Olivarse*'. Cf. *Pa bufat ó tou* 'pan esponjoso', *bufaner*, *-ra* 'fungoso, -sa, fofo, -fa: esponjoso, ahuecado y lleno de poros' i 'jactancioso, -sa, V. *bafaner*, *-ra*', o *Carn fofa ó bufanera* 'carne fungosa: la blanda y poco maciza' (s. v. *carn*) del *DJMartí Gadea* (1891).

Bròfec pot prendre algun altre matís derivat de l'acc. general esmentada adés, però alhora molt acostat a la idea de 'bufar, inflar-se, vantar-se d'alguna cosa': «Eixos són uns *bròfecs*: bufen molt, sempre estan bafanejant; han fet diners, són uns *nuevos ricos*» (l'Alfàs del Pi); cf. el valor de 'orgullós' del *DJMartí Gadea* (1891). «Un *bròfec* és un tito, un que és molt valent» (Simat).

+Bossí v. més avant BUIXOS

69. Ací mateix *aborfegar-se* 'V. *Abofegar-se*, y derivados', *abofegar-se* 'desalentarse ó desalarse'; al *DVal* hi ha *abofegât*, *está* 'jadear, estar jadeando'.

70. Dades que dec a Josep Lluís Monjo (Tàrbena, 1995) i a Josepa Garcia Rosselló (Pedreguer, 1995).

BOT; ENZA: **Bot** {A}/ **Bot, ó énsa para casar** {B}/ **Bot, ó énsa per-a casa, f.** {C} ‘Señuelo. Añagáza’

Fa la impressió que JPla prova de fer més entenedor aquest article afegint a *bot*, des de la versió *B*, el sinònim *enza*, mot que per ventura li era més familiar;⁷¹ més avant hi ha l'article *Énsa per-a casar* amb el mateix e. e.⁷²

Amb aquest sentit precís, trobem documentat *bot* per primera vegada en el *Raro diccionario* de Carles Ros (1770; ed. de Casanova, 1991*b*, p. 156; ed. de Guardiola, 2004, p. 114) amb una definició ben il·lustrativa. El dim. *botet*, una mena de reclam sonor de coure per a la cacera, és conegut si més no des del segle XVI (Cat. i Mall., DCVB). *Bot* no falta en els diccionaris valencians del XIX. El DCVB el localitza a l'Horta de València i a Mall. V. una descripció de l'ús dels *bots* en la cacera d'aus aquàtiques de l'Albufera en Sarzo (1906, p. 42) i en Zaragoza (1982, p. 61-62); en tinc referències d'aquest àmbit.⁷³

Enza deu ser ben corrent en val. El *DRos* (1764) dóna *ensa* ‘con e aguda [llegiu *oberta*], señuelo’; aquesta mateixa variant, considerada com a pròpia del cat. or., es reflecteix en el *D'Escrig* (*Ensa* (*ènsa*) ‘Señuelo’), en el *DLlombart* (*ènsa*),⁷⁴ en el poema «La Glorietta» de Peiró y Dauder («Y gases y listas/ Capolls y atres *ènses* del art d'engañar», *Llombart*, 1878*b*, p. 173), en el *Refraner valencià* d'Alberola (v. més avall) o en el llibre d'Anguiz (1984, p. 290) sobre Ibi («Fer de *ènsa*). Aquesta és la pronúncia a Cocentaina.⁷⁵

El *DJMartí Gadea* (1891), no sempre ben cregut amb les seues fonts, escriu *énsa*.⁷⁶ Aquesta ([*énza*]) és la pronúncia que conec dels envascadors de l'Alfàs del Pi i que he sentit als d'Altea, als de Pedreguer... N'hi ha var. amb [s] d'una extensió considerable. Colomina (1991*a*, p. 178) la recull a Benidorm; l' [*énza*] és l'ocell de reclam⁷⁷ i l'esquer de la pesca del calamar a Alacant. L'LMP (m. 469, «Jibera» ‘instrumento para pescar jibias y calamares’) dóna [*énza*] a la Vila Joiosa, a Alacant i a Santa Pola).⁷⁸ Vet ací una referència a l'ús de les *enzenes* en la pesquera en una composició satírica anònima publicada a València en el número 2 de *La Moma*,

71. Com veurem, *bot* sembla més vinculat al val. central.

72. En *A* només: *Ensa* ‘señuelo’; *enza* apareix sense títol en *A* i *B*.

73. En *Martines* (2000*a*, p. 321 i s.) ens hem ocupat dels canvis que JPla fa en *A*, com ara la introducció de sinònims.

74. *Llombart* dóna ací *bot* com a sinònim de *enza* i fa una descripció molt detallada de l'ús d'aquest estri en la cacera.

75. L'amic Josep Tormo em comunica que a Cocentaina hi ha l'expressió «Quedar-se [*enze*]» ‘quedar-se esperant algú que al remat no ve’.

76. *JMartí Gadea* dóna ací com a primera acc. de *énsa* +f. *bot*. ‘Meliloto: especie de trébol’.

77. V. *les enses* en la descripció que fa Viñes (1953, p. 45-50) de «la “casera” en barraqueta», un esport tan alacantí, tan val. i tan poc ecològic.

78. Aquesta realització amb [s] potser s'ha d'explicar per analogia amb algun mot del mateix camp semàntic i pròxim en la forma, com ara *llença*. Recordem que *llença* pot designar els fils que estiren les xarxes o teles de capturar els ocells; és, també, vocable mariner (v. més avant *llença*).

«periòdic ballador i batallador» (11 abril 1955; ed. de Ricard Blasco, a *Poesia política valenciana (1802-1938)*, 1979, p. 196); el poema adopta la forma de goig dedicat a sant Vicent Ferrer: «L'alcalde d'esta ciutat/ amb *enzenes* peixcava els censos/ (una altra calamitat/ a la que estàvem propensos)./ Però Déu, amb sa clemència,/ tallà l'ham d'este Baró./ PUIX QUE SOU FILL DE VALÈNCIA/ CONSOLEU NOSTRA AFLICCIÓ.»

[*ez 'enses*] ('les *enzenes*') vives o figurades s'empraven al Camp d'Elx per a caçar a l'Albufera (dada recollida en les enquestes per a l'ALCV, setembre, 1994).

És de destacar que *enza* aparega i amb aquest valor en *De la meua garbera* del castellonenc Josep Pasqual Tirado (1996, p. 139 i 162): «ella, entabuixada de tant de bé, cauria, cauria com una oroneta que, ceguerosa ab l'*enza*, caragoleja per l'enfilat».

Enza, aplicat a les persones, pren el sentit de 'badoc' (a Torreblanca), 'persona poc llesta' (a Vinaròs), acc. no enregistrada al PV. Manuel Foguet Mateu, arrelat a Vinaròs, l'empra amb aquest sentit en la peça teatral *Bona nit, cresol* (1984, p. 21 i 33): «CARMETA. (A *Chochim*) Porta'm les ulleres! Estan a la lleixa. (*Chochim no's mou*) Ché, corre, *ensa!* [...] VICENTET. Ai!, pos mala suertel!; si'm moro ans d'acostumar-me!/ CHOCHIM. Eres un *ensa!* Lo que faré yo, si mol m'apures, serà véndre-me-u.» A Cocentina ho diuen de 'algú que és un tastaolletes'. Llig en una peça teatral de l'alcoià Joan Valls (1972, p. 288): «¡Marianet! ¿Pero que et passa?/ Sembles una ànima en pena,/ no fas cas dels aliments/ i et veig cara d'*enza*/ des de que el cartel de festes/ t'ha trastornat la mollera.»

Fóra d'interés conèixer l'extensió de la var. masculina originària, *enze*, dins el val.; segons Colón (7 abril 1993a), «los valencianos decimos *enze*». Deu ser variant que conviu amb *enza*. Recordem els parells *febra / febre, llebra / llebre*. El també castellonenc Josep Pasqual Tirado fa servir *enza* en *De la meua garbera* (1974, p. 38): «És tan guapo, que al vore'l els pardalets quasi s'aboven perquè pareix un mussol posat allí dalt per *enza*.»

A Calaceit diuen *enza* com a 'persona aturada, mancada d'iniciativa i d'enteniement' («Mira'l, aquí s'està parat com un *enza*» (Blanc, 1994, p. 84)). *Enza* ha generat fraseologia en terres valencianes: el DECat ja recollia d'Enric Valor «Fer l'*enza*» 'fer rabiari, molestar algú', expressió viva en la seua Castalla natal. Vet-la ací en un text d'Enric Valor (1991a, p. 42) mateix: «em van rebre els abraços amorosos de la mare i les bromes de l'Erminieta./ —L'operari, l'operari —xisclava *fent-me l'enza*.» El mateix Enric Valor defineix en el «Glossari» de l'edició de 1984 de les *Rondalles valencianes* (VI, p. 137): *enzeta* 'en sentit figurat, persona provocadora, bur-

Sembla que ens confirma la influència entre *enza* i *llença* el fet que a Novelda la ['*lensa*] és el palet que fa alçar les teles quan acudeixen els ocellets atrets pel *reclam* que posen a la vora engabiats (novembre, 1996).

leta, que incita a fer alguna cosa'. Fa servir aquest dim. en la rondalla «L'amor de les tres taronges» (1976, p. 153) amb un valor proper a 'guitza, molèstia, passada, destorb': «¡Ah, si ella hagués tingut a mà una vareta de virtuts, un foc per a tirar-li pólvores màgiques... no hauria durat massa l'enzeta de la papallona!»

Hi ha «Fer l'enzeta» 'molestar, provocar' en la *Rondalla de rondalles* de Lluís Galiana (DCVB) i en els poemes de llenguatge popular del castellanenc Bernat Artola (1983, I, p. 188), tot i que amb un petit matis que comentem més avall. El *DESCRIG* (s. v. *ensa*) dóna a «Fer la *ensa*» el sentit de '+atraer con disimulo', sentit que el *DLlombart* matisa: 'simular ó aparentar algo para producir un determinado efecto. Empléase, especialmente, en los niños, cuando se trata de inducirles á alguna cosa'. Sembla que pren aquest sentit en el fragment següent de la peça teatral de *Mes fá el que vol qu'el que pot* de Balader (1871, p. 29): «Pos quin atra... doña Ingüent,/ fent l'ensa y la solapá;/ no ha segut fluixa la pídola/ qu'a tots mos ha fet tragar.»

«Fer l'enza» s'empra amb un valor semblant a la Marina: 'atraure a algú a fer una cosa i fer-li en acabant una mala passada' (l'Alfàs del Pi). A Alacant «“Fer l' [ensa]” vol dir atraure una xica, roda(r)-la»;⁷⁹ vet-la ací en un ús molt pròxim a aqueix en una obreta de Morente Borràs (1955, p. 55): «JAUME [LAGÜELO]. Hola, hola... Catalina, qué, ¿cóm aném de novio?/ CATALINA. D'aixó parlabem.../ JAUME. ¿Qué no'n cau ningú en l'enfilat?/ CATALINA. ¡Qué ganes té vosté de broma!/ JAUME. Chica, ánima·t. A vore cuán nos dones un atre día bo.../ [...] / ROSA MARIA. Vosté s'empeña en fer-li l'ensa.../ JAUME. Si a ella li agrada... i disfruta d'aixó.»

Sembla que va per ací Quico, en *¡Quico sentensies!* de Gregori Climent (c. 1950, p. 15), sainet ple d'espardenyades: «QUICO. ¡Si le he degido lo de haser *el ansa* es porque los he pillao torrando el cacau!»,⁸⁰ «Fer l'enzeta» pren aquest sentit en el poema «L'enseta» de Bernat Artola: «Ai xiqueta que em vas fent l'enseta!,/ mira tu que ja et veig i no et veig!/ Vols tentar-me, com una doneta,/ i tentar és un acte molt lleig!» Alberola (c. 1927, p. 116 i 201) arreplega: «Fer l'ensa» i «Paréixer un *ensa* del filat.» A la Torre de les Maçanes «Fer l'enza» és 'fer l'animal, fer el bacora'. Amb aquest valor apareix en un fragment d'*El Mòle* (I (28 març 1837), xv, p. 234) que comenta l'escassa traça d'un *melitar* de l'època: «[...] pero ya que Nogueras no ha fet mes que sombra com els olmos y no fruit [...] Pos señor govern, si lleva la Ecselensia á Nogueras, sápia la nasió per qué el lleva: si no se li ha manat atacar als facsiosos, y sí que fera *la ensa*, no llevar-lo, porque no té culpa ell, sino el menistre que li hu·a manat [...]» També es diu al Matarranya «Fer l'enza» 'badar' i «Ser una *enza*» 'importunar' (Moret [ed.], 1995, p. 149 i 172).

«Haser la *ensa*» és 'halagar' a Oriola, on també coneixen *ensa* 'señuelo para atraer pájaros' (Guillén, 1974, p. 267 i 324). Pérez Maeso (1990) arreplega a Torrevella:

79. Dada que agraiçc al collega Carles Segura (1996).

80. «Torrar cacau» 'festejar'.

ensa, «palabra derivada de la murciana *enza*, que significa reclamo o señuelo. Dícese de aquello que sirve para atraer engañosamente la atención de alguien o algo» i «Hacer la *ensa*» ‘hacer o mantener una actitud engañosa respecto de cualquier situación a fin que la resolución de la misma sea favorable a nuestros intereses’.

Ensa és ‘señuelo’ a Titagües (els Serrans; Torres Fornés, 1903, p. 195). *Enza* arriba ben adins en terres d’Aragó: Crespo (1990, p. 163) recull «Hacer *enza*» ‘hacer simulacro o ademán de’ arreu de la comarca del Xiloca. Al Maestrat aragonés «Hacer el *enza*» és ‘incordiar’ (Altaba, 1985, p. 41).⁸¹

Vet ací, doncs, tot un grapat d’accepcions i de frases que parteixen d’una metàfora ben notable. Hem vist, a més, que al PV també es diu *enza*.

⁺BOTAM: **Botám** ‘Piperia. Barrileria’

Derivat collectiu de *bóta* no enregistrat; el *DVal* el pogué prendre del *DEscrig* (*botam* ‘botámen ó el conjunto de botas para llevar la provisión de agua, etc, en las embarcaciones. Por estension se aplica á cualquier conjunto de botas ó cubas’). El sufix *-am* és ben productiu encara (cf. Martines, 2000a, p. 286).

BOTAVANT: [**Botavan ó llambroix**] ‘[Pujavante]’ {A, B}

Botavant dona nom a diverses aïnes o parts d’aïnes. Entre altres, és, com el presenta el *DVal*, sinònim de *llambroix* ‘ferrament dels ferrers per a la peüngla o pota dels cavalls’.⁸²

No teníem enregistrat *botavant* com a val. (Pirineu oriental, cat. or. i occ., DCVB). Com veiem, JPla incorpora *botavan* [*sic*] a B; al capdavall, però, el ratlla en aquesta mateixa versió, probablement perquè s’adona que més avant hi ha *Llambroix de ferrer* ‘pujavante’.⁸³

El *D Llombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) el recullen, però amb l’única acc. que atorga el DRAE a *botavante*: ‘botavante, vara larga, herrada por uno de los extremos, como un chuzo, de que usan los marineros para defenderse del abordaje’.

BOUPRÉS: **Bouprés, naut.** ‘Bauprés’

Var. de *bauprés*, absent en els diccionaris valencians de l’època i aplegada pel DCVB a Mall. Precisament trobem per primera vegada aquest vocable en cat. sota aquesta mateixa forma (*bouprés*) en un text de 1331 (primera doc.), ja ressenyat pel *D Aguiló*: «Item un *bouprés*» (Capmany, *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de la antigua ciudad de Barcelona*, II, p. 412, Madrid, 1779).

81. Llig en la transcripció de les converses amb gent del delta de l’Ebre (Martí i Comes, 1989, p. 30): «[...] i quan estava l’*enza* feta i els canyissos posats, s’enrabossava tot»; segons el glossari que acompanya aquest llibre, *enza* és ‘estructura de la barraca’.

82. V. les variants de *llambroix* que aplega Colomina (1991a, p. 222).

83. En A només hi ha *llambroix*; JPla afig en B: *llambroix* <per-a ferrár>.

Llegim *bouprés* en els versos de mossén Pere Esteve, segle XVII (Ribelles Comín, 1939, p. 79): «Fonch cosa de veure/ davant de Borriana/ sis vaxells de Unquerque/ [...] / y á la Capitana/ li derroquen abres,/ *bouprés* y mitjana/.»

BRAFADA: Brafáda, f. ‘Vaharáda’

Brafada és en el *DLamarca* (1839) i en el *DEscrig*. El trobem dins un context («*La brafá, da de vi ó de ayguardent*») en el *DLlombart* i d’ací en el *DJMartí Gadea* (1891). Aquestes datacions van un bon grapat d’anys per davant dels textos de Pasqual Tirado (BSCC, VIII, p. 244) o de JMartí Gadea (1912, I, p. 272), on fins ara havia estat documentat aquest mot.

També hi ha en el *DVal*: *desbrafar-se* (*Desbrafar-se un licor, r.* ‘Desbravar. Desbravarse’) i *desbrafat* (*Desbrafat en el parlar* ‘Desbocado. Deslenguado, met.’).⁸⁴

BRI v. més avant BRINÇA

BRINÇA, + «NO IMPORTA UN BRI», BRISA, VINÇA: <**Brinsa o bri de safrá ett**> ‘<Brin ó brincia>’ {A}; **Bri, no importa un bri** ‘No monta una paja’ {A, B}; **Brisa** {A, B}/ **Brisa, la pelleta del raim** {C} ‘Hollejo. Cáscas. Orujo. Brisa, es prov.’; i [**Vinsa**] ‘<Véase la B en su final>. [Binza. Brincia]’ {A}

JPla afig l’article *brinsa* fora de l’orde alfabètic, al final de la lletra *b* en la versió A; després no la incorpora ni a *B* ni a *C*, probablement perquè ja hi havia *Bri de safrá, ett* ‘brin o brincia’ {A, B}. Més avant, com veiem, ratlla també en A l’article *vinça* (cf. *binsa*, amb *b-*, en el *DEscrig*) i remet a *brinsa*.

Aquest joc d’entrada i d’eixida de material ens ilustra les mútues influències formals i de sentit entre *bri*, *vinça*, *brisa* i *brinça*.⁸⁵ La petita novetat que aporta el *DVal* és donar a *brinça* el valor de ‘bri de safrá’; fins ara només coneixíem per a aquesta var. els sentits de ‘diafragma d’un animal’ (Bna.) i ‘llenca de carn’ (Sant Vicenç dels Horts) (DCVB), i les accepcions enregistrades pel *DEscrig*: *brinsa* ‘brisa (en la segunda acepcion)’, ço és, ‘orujo ó casca’⁸⁶ i ‘*binsa*, *Brinsa (la) del pimentó, tomata ó còsa semejánt* ‘V. *Binsa (la) del pimentó* [...]’. L’ús actual confirma la informació del *DEscrig* («*Brinça* és la llavoreta del pimentó», Corbera).

84. JPla afig l’abreviatura ‘met.’ des de l’e. e. de *B*.

85. V., p. ex., la nota següent.

86. Aquest sentit deu ser corrent. Anguiz (1984, p. 112) el dóna d’Ibi: «Los residuos duros del prensado *brisa o brinsa*.» La primera doc. de *brisa* ‘pellofa del raïm calcigat’ era de 1460 (*Spill*, Jaume Roig). El podeu trobar gairebé un segle abans en la carta pobla atorgada en 1371 als moros de Xest (ed. de Guinot Rodríguez, 1991, p. 600): «[...] calcigar la verema e de llavar los trulls e les gerres, e trescolar e traure la *brisa* [...]».

Vegeu com en aquest fragment +*esperit de brisa*, bon equivalent de l’esp. *orujo*, permet fer un joc de paraules sobre els costums etílics d’un personatge: «AGUEDA. Deu mos lliure vore el spirit del señor Nasio./ CHAUME. (A Agueda) Será un *esperit de brisa* porque agarra cada turca...» (F. T. R., *L’esperit de ma cuñá*, 1956, p. 9).

Brinça també deu prendre al PV les accepcions que, com hem vist, el DCVB dona del Principat. Vegeu com els «botifarrons de la *vinça*», fets de carn i greix de rebuig, de què dona notícia Josep Giner a Corominas (DECat, s. v. *vinça*, p. 287b, línies 9-11), són «botifarrons de la *brinsa*» en *El solo de flauta* de Soler Peris (1927b, p. 13).

Bri, d'ús corrent al PV, apareix també en frases com ara: ⁺«No importa un *bri*» 'no monta una paja', en el mateix *DVal* (s. v. *bri* {A, B}), o ⁺«Pendre un *bri* (parlant de menjar)» 'comer ó tomar un bocado' (*DJMartí Gadea* (1891), s. v. *bri*). En aqueix mateix sentit tenim «No li agrada un *bri* la faena» (Benimantell; Colomina, 1991a, p. 125) i en la prosa d'autors valencians com ara: «no estic pensant ya en salvar-me, sino en acostar-me a algu de bona voluntat que accepte que li aboque tot aço sense estalviar-me ni un *brinet*» (Casp, 1988, p. 51); «Com si se me n'haguera eixit l'animeta o tinguera ales als peus. Quan era amb ella, m'ha faltat un *bri* per arribar a la glòria» (Lozano, 1991, p. 65). Cf. la frase «No fer-ne un *brot*, de faena.» El DECat (s. v. *bri*, p. 226a, línia 54 i s.) esmenta usos semblants de *bri* en autors rossellonesos i del cat. central.

El *DEscrig* aplegava la var. *brinc*: *brinch* 'brizna, hebra', *Brinch* (*el*) *d'espert* 'tallo de esparto'.⁸⁷ El DCVB el documenta en *Crisàlides*, de Prudenci Bertrana (1907, p. 52, 'bri') i en el *DAguiló* ('cap o ramal de cordó'). Els textos d'*El Mòle* (1837 i 1841) confirmen la bona oïda de l'advocat de Lliria: «y que fasa lo mateix en lo tortet mic-hafiga, que pareix *brinc-y-mich*» (*El Mòle*, II (16 juny 1837), II, p. 172); «y en una figureta que pareix *brinc y mich*, anaba buscant alguna biga de trespol a-on amagar-se, perque fea mes bulto que una araña» (*El Mòle*, II (21 juliol 1837), II, p. 308); «fi-cant el *brinc* d'espárt en la orella» (*El Mòle*, I (15 gener 1841), XIV, p. 210).

Llegim en el *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 365) ⁺«De amic qu'es reconcilia, no te fies *una brina*.»

BRISA v. més arrere BRINÇA

BROM v. més arrere BÒRN

BRUC: **Bruc** {A}/ **Bruc, arbusto** {B, C} 'Brezo'; i **Petechar, com el bruc al foc** 'Peterrear, Chisporr<ot>ear' {A}/ [**Petechar, com el foc**] '[Peterrear, chisporrotear]' {B}

Cepell, *cepello* i variants⁸⁸ i *petorri*, (*herba*) *petorrera*, *petorro*, ⁺*petorrell* (segons informació del col·lega Jaume Fornés, Pedreguer, 1994), *petorret*, *peturro* (Quatre-

87. Cf. l'eivissenc *llinc* per *lli* (DCVB; Veny, 1977, p. 18). Aquesta *-k* sembla un recurs per a mantenir l'antiga *-n*.

88. Trobem ⁺*cepell* en el *DJMartí Gadea* (1891); *xipell* es diu a l'Orxa i a la Vall de Gallinera, segons el DECat (s. v. *cep*, p. 671a, línia 18).

La *mata de cepell* es diu ⁺*cepellera* («antes ana(v)en a Aragó a fer carbó de *cepellera*», Josep Vicent Martines, Benimantell).

tonda; Mahiques, 1989, p. 28) i d'altres variants són, almenys a les hores d'ara, les denominacions valencianes més comunes per a l'*Erica multiflora* o arbusts semblants. Encara n'hi ha d'altres com ara ⁺*estapell* (Gata de Gorgos, dada que agraiïsc a Pere Pedrós, 1994)⁸⁹ o ⁺*mata de tronets* a Busot (l'Alacantí; Climent, 1993, p. 62). Veurem més avant les que recull Mulet Pascual (1991, p. 169) al nord. Fa la impressió que el fitònim *bruc* ha patit la competència de totes aqueixes denominacions al PV; així mateix, *cepell* reula entre les generacions joves davant els noms expressius derivats de *pet*; el *DJMartí Gadea* (1891) considera *petorro* l'equivalent vulgar de *cepell*. Ens expliquen a Sella que «el nom de veritat és *cepello*; *petorri* és un nom de xiquets, de fer riure» (desembre, 1996).

És il·lustrativa de la gestació dels sinònims de *bruc* del tipus *pet-* aquest article del *DVal: Petechar, com el bruc al foc* ({A}).

El DCVB és poc explícit: presenta *bruc* com a general a tot el domini lingüístic; malauradament, no en dona cap localització valenciana concreta. Coromines (DECat, s. v. *bruc*, n. 4) assegura haver-lo sentit pertot arreu, però en terres valencianes, [«des de l'extrem Nord»] fins a Vilafamés (la Plana Alta).

Cavanilles (1797, II, p. 329c) donava testimoni de la parella *sepéll* i *bruch* com a noms valencians de l'*Erica vulgaris* (*brezo vulgar* en esp., *bruyère commune* en fr.);⁹⁰ unes quantes pàgines més avant (p. 332) escriu «pareguda al *sepéll*» com a equivalent de l'esp. «parecida al *brezo*» i del fr. «à feuilles de *bruyère*» (ll. *Cistus ericoides*). *Petorro* devia ser vocable familiar per al xativenc Sanelo, segons es dedueix de l'article *bruc*: *bruc* 'en la Puebla lo mismo que *Petorros*, arbusto' (*DSanelo*, D 8v,a).

El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) inclouen *bruch* 'brezo, berezo' i, amb la consideració d'antiquat, el col·lectiu *brugar* 'brezar, sitio poblado de brezos'. *JMartí Gadea* fa aparéixer *bruch* 'brezo' en el *Vocabulari monosilábich* (1915).

Mulet Pascual (1991, p. 169) arreplega com a nom popular de l'*Erica multiflora*: *bruc* a Moró (la Plana Alta), en convivència amb *cepell*, *petorrera*, *crespinell*, *arròs bord* i *arrosset*, i a Tales (la Plana Baixa), d'on també dona *bruque* [?]. N'hi ha mostres en la toponímia: a Borriol (la Plana Alta) hi ha els noms de lloc *el mas del Bruc*, *el Burgàs*, *els Burgassos*, *el barranc de Burgada* (Alvir *et al.*, 1986, p. 26). Peraire (1992, p. 123) documenta en 1548 els topònims *la pica del Burgal* i *la mallada del Burgal*⁹¹ en les terres un bri més septentrionals de la Tinença de Culla.

Aquest fitònim ha generat toponímia: *el Cepellar* (Calp) i *el morro del Cepellar* (la serra de Xortà, a la vall de Guadalest). Josep Tormo (1991b, p. 248) arreplega a Alcoi el malnom *el Sepell*.

89. Cf. en el m. 155 de Beltran (2005) les denominacions d'aquest vegetal arreu de la Marina Alta.

90. Sobre aquestes denominacions binominals, freqüents en l'índex final de les *Observaciones* de Cavanilles, formades per una parella de sinònims, v. Martines (1997b).

91. Observeu el canvi en el sufix *-ar -al* condicionat, probablement, com ha proposat Colomina (1991a, p. 38), per la presència de *-r-* en la síl·laba anterior formant grup consonàntic, en el primer cas, i en posició ímprovisiva en el segon (*brucar* / *burgal*).

Hem de deduir d'aquest mateix treball de Peraire que ara perviu en aquella contrada *bruc* i el col·lectiu *brucar*. Concepció Domingo (1986, p. 120) recull el topònim *el Brucaret* a Nules. Aigües Vives Pérez Picó (1992, p. 235) troba aqueix col·lectiu força més avall, en la toponímia de la vall d'Aigües Vives, a la Ribera Alta: *la partida dels Brucars*; pel que sembla, els informants de la primera generació expliquen el topònim perquè «abans hi havia molt de *bruc*.» Oroval documenta a Carcaixent *el fondo del Bruc* (1906) («Barranc on destaca la presència de l'ericàcia d'aquest nom», 1986, p. 185).⁹² És mot conegut, si més no, per la primera generació a la Safor; ací, a Barx distingeixen entre el *bruc* (*Erica arborea*) i el *cepell* (*Erica multiflora*) (Jordà i Pasqual, 1996).⁹³

Tenim encara la loc. «No tenir ni suc ni *bruc*» que el DCVB (s. v. *bruc* i *suc*) localitza a l'Empordà, al Vallès i a Bna. i documenta en l'obra d'Emili Vilanova (1906-1907) i de l'empordanés Josep Pla. Podem fer recular les primeres atestacions d'aquesta frase en fonts precisament valencianes. Vet-la en els versos del jurista valencià Pere Jacint Morlà, de mitjan segle XVII (ed. de Ferrando, 1995, p. 46): «M'han durat aquestes coses/ dos anys, un mes i un dilluns,/ sens poder en este terme/ traure'n d'ella *suc ni bruc*.»

Carles Ros (*Raro diccionario*, 1770; ed. de Casanova, 1991b, p. 157; ed. de Guardiola, 2004, p. 118) definia *bruch* com a 'meollo: médula, por antonomasia se toma por los sessos y particularissimamente por los más interior de las malas frutas' i arplegava '«No tindre *bruch*» 'no tiene meollo, no tiene sustancia'; fa la impressió que Ros deriva la definició de *bruc* de la interpretació d'aqueixa frase. Seguint aqueixa línia, el *Silabario de vocablos lemosines* de Sanelo (redactat cap a 1805 i editat per Gulsoy, 1992, p. 236) defineix *bruc* com a 'pringue, substancia'.⁹⁴

Sesma i Líbano (1982, p. 121) recullen a mitjan segle xv la var. **burch* ('brezo, arbusto [...]') a Tarragona en documentació que hem de suposar catalana i en el context «graneretes de *burch*».

92. Afegim ací els topònims valencians que arplega el monumental *Onomasticon Cataloniae* formats amb derivats de *bruc*: «amb *c* conservada sorda, que dóna la sospita de mossarabisme», *el Brucar* (Bétera), *el Brucaret* (Artana), *els Brucarets* (Vilavella); amb metàtesi de *-r-*, *el Burgà(r)* i *els Burgassos* (Figuerols de l'Alcalatén i la Pobla Tornesa), *la costera dels Burgas* (Benigànim), *el mas del Burgal* (Benassal), *Burgaleta* (alqueria i pujol, Castelló de la Plana).

93. L'escriptor saforenc Josep Mascarell fa servir *bruc* i *bruguera*, i *cepell* en les mateixes pàgines de l'obra *De la vall al cim* (1957, p. 32, 33 i 34).

94. Hem d'identificar el *bruc* d'aquestes frases amb el fitònim? No sembla que tinga gaire sentit. Potser és un ús dictat per la necessitat de la rima; potser, per aqueixa exigència de la rima, *bruc* és alteració d'algun altre mot (*brou* [?]; cf. els versos de Pere Jacint Morlà que reproduïm més avant). En la *Rondalla de rondalles* llegim «[...] no tenir *suc ni muc*» (Lluís Galiana, 1769, p. 182).

De tota manera, convindrà tenir en compte frases com ara les següents, que remarquen l'eixutesa d'aquest arbust o dels indrets on prolifera: «Esser més sec que un *bruc*» (Men.) o «Terra de *bruc*, terra de poc suc» (el Rosselló) (DCVB).

En el joc de cartes *el sarangollo* diuen *bruc*; segons expliquen Antoni Pomares i Biel Sansano (1991, p. 77), «donada la seua similitud amb la paraula *truc*, és una veu falsa a fi de temptar o enganyar els jugadors de l'equip contrari».

«Sense such ni bruch» és en el *DEscrig* (s. v. *such*), d'on passa al *DLlombart* i al *DJMartí Gadea* (1891), ací literalment «No tindre una còsa such ni bruch.» Enric Valor (1991b, p. 73) també se'n serveix: «els artífexs del seu matrimoni *sense suc ni bruc*.»

Probablement, com a reflex d'un ús pretèrit més sovintejat en el nostre cat. hi ha *bruc*, adaptat en *bruque*, en comarques de parla castellanoaragonesa: al Vilar (Llatas, 1959, s. v.) i a diversos pobles del Millars, concretament l'Alcúdia, Almedíxer, Aiòder i Torralba (Nebot Calpe, 1991, p. 139).⁹⁵ Biarnès (1986, p. 50) cita el NL *Burgal* als Serrans.

BRÚFOL: Brúfol, pard. 'Búho'; **Duc, pard.** '[Lo mismo que brúfol] <Buho>' {A}/
Duc, pard. 'Lo mismo que [brúfol] <buho>' {B}/ **Duc, pard.** 'Buho' {C}

Deu ser aquesta la primera atestació de *brúfol* 'bufo, duc'. El *DECat* (s. v. *duc*) el documenta en García Girona (1922, p. 79) i en Boscà (1927, p. 535). Els repertoris més propers al *DVal* el presenten:

a) Com a sinònim del nom del mamífer *búfal*. El *DJMartí Gadea* (1891) remet, a més a més, a l'article *búfol*, article que no trobarem enlloc en aqueix gruixut dicc.; sí que dóna *bufo*, però amb el sentit de 'búfal'. *Búfol* apareix usat amb aquest valor en Carles Ros (Barberà, 1905, p. 175-176).

b) Amb el sentit de 'pardo', 'día en que las nubes cubren el cielo y ocultan el sol', 'día nublado' en el *DLlombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891) (pres del *DLabèrnia* i ja present en el *DBelvitges*).

Sols el *DLlombart* en l'article *duch* 'buho, alucón' remet a *brúfol* i a *buho*; en canvi, en la veu *brúfol* només hi ha l'acc. 'pardo, se aplica al día [...]', com ja hem vist, i 'búfalo, lo mismo que BÚFAL'.

Brúfol aplicat al *Bubo bubo* deu ser conegut en molts llocs del PV. El DCVB l'esmenta de Benassal i de Dénia. Coromines el documenta al Maestrat (García Girona, 1922, p. 79) i a la Marina (Teulada, segons Josep Giner). Lluís Gimeno (1991, p. 604) dóna *brúfol* a les Coves de Vinromà. A més a més, Gimeno arreplega ⁺*búgol* a Tales (cf. *búol* a Tibi segons *DECat*, s. v. *duc*). Ací mateix proposa explicar *brúfol* a partir «del símil imitatiu del cant de l'ocell a la nit» perquè «durant les nits el seu cant sembla el bramul d'un bou.» No podem deixar de banda la semblança formal que hi ha entre el nom del mamífer i els noms derivats del l'ornitònim ll. BUFO. Recordem les variants *bufo* i *búfol* esmentades adés amb el sentit de *búfal*; hi podem afegir ⁺*búbalo* que llegim en *El Mòle* (II (24 juliol 1837), II, p. 328): «camells, marmotes, granotes, *búbalos* [...]». Aqueixa proposta no exclou una explicació per via més fonètica: *brúfol* pot ser var. de *búfol* (< *bufo* amb -l tipus *cér-*

95. Nebot Calpe (1990, p. 104) arreplega també a l'Alt Millars i a l'Alt Palància *pedorrera* 'flor del brezo y también, a veces, la planta'.

vol; cf. *dúgol* per *dugo*, DECat, s. v. *duc*, p. 216b, línia 1; Coromines, 1983, p. 203) per repercussió de la líquida final; vegeu els exemples d'aquest fenomen que hem aplegat en Martines (2000a, p. 218 i s.) a partir de textos valencians de la darrereria del segle XVIII en avant i de la parla popular.

Brúfol és vocable ben arrelat en el val. merid.: Colomina (1991a, p. 128) el troba a Tàrbena (la Marina Baixa), a Jesús Pobre (la Marina Alta) i a la Safor. Hi afegim Calp, Pedreguer, Parcent. A Simat s'aplica també a algú a qui «li agrada molt eixir de nit»; per la comarca hi ha una discoteca que es diu, precisament, *Els Brúfols*.

Vet-lo ací en una escena ben enginyosa de la peça teatral *El primer voler*, d'Alberola i Muñoz Martínez (1926, p. 10): «SIRIACO: Sí per que quant te mire eixos ullóts que no pareixen de persona.../ DOLORETES: ¡Qué destarifat!/ SIRIACO: Pero que pareixen de *brúfol*, que té mérit... y eixa boqueta, que tampoc pareix de persona.../ DOLORETES: [...] ¡A vore si soc una animal y no m'había donat conte! [...] / SIRIACO: [...] y dic que eixa boqueta no pareix de persona porque li sembla al pico d'una oroneta.»

A Altea i a Pedreguer m'expliquen que «“Ser un *brúfol*” vol dir ser una persona molt estufada, orgullosa»; cf. *brúfol* 'esquerp, que fuig dels homes' (Gandesa) i 'bròfec, aspre, de mal geni o de figura' (Empordà, Maestrat, DCVB, s. v., 3 *brúfol*, 1 i 2). M'és conegut l'ús de *mussol*, nom d'un ocell nocturn ben semblant, amb aquest mateix sentit («Bon *mussol* és eixe»). Alberola (c. 1927, p. 397) dóna el refrany: «Quan el *brúfol* canta, aire o aigua.»

Bufo és un malnom a Pego (Sendra i Comendador, 1991, p. 231). Hi ha una *cova del Búfo(l)* dins el terme de Polop de la Marina. Per ací un *búfo(l)* és un ocell «paregut a un mussol.»

Convé fer referència a alguna altra forma que completa el ventall de variants d'aquesta denominació. El *DJMartí Gadea* (1891) encara aporta les variants *bub*, *-bo* 'zool. buho' i 'met. fam. el que huye de las gentes'. *Bubo* és una denominació del *duc* a la Safor (Villaplana, 1988, p. 104). És corrent a les valls del Vinalopó (Martín i Cantarino, 1993, p. 164; Segura, 2003, p. 179, 180, amb *buo* i *bugo*), on a més el trobem en la toponímia: *el Bubo*, *la casa del Bubo* (i *del Bugo*) i *el pou del Bubo* (Román i Epalza, 1993, p. 240-241). A Monòver recula davant *buho*, però «als xiquets, perquè es porten bé, se'ls amenaça amb la vinguda del *bubo*» (Limorti, 1993a, p. 58); a Crevillent, on també fan por als xiquets amb el *bubo*, hi ha el malnom *el Bubo* (Martínez Montoya, 1991, p. 63) i el topònim *l'ull del Bubo* o *el pont del Bubo*. El DCVB incorpora com a oxitona la forma *bubó* que troba en el *Curial* («Ab los caps e ulls de *bubó*, croxir lo bech e obrir la boca» (III, 23); Coromines (DECat, s. v. *duc*, ed. d'«Els Nostres Clàssics», III, p. 64) manté aquesta accentuació i relaciona *bubó* amb la var. de la Ribagorça *bobó* (*bobón* a l'Alt Aragó).

Hi ha a Cocentaina la var. *+buf*; *buf* 'ocell nocturn de presa semblant al mussol banyut però molt més gros, duc' és en l'obra d'Enric Valor (*VocFon* i *Rondalles*

valencianes, 1984, IV, p. 133); en el vol. VIII (p. 140) de les *Rondalles valencianes* fa servir la var. *búfol* ('ocell de rapinya nocturn, duc').

V. més avant els comentaris de *duc* i *òbila*.

BRULLO: **Brullo** 'Requesón. Násula, prov.'

Ens hem ocupat amb detall d'aquest mot en Martines (1999 i 2002).

BUGADA, FER LA BUGADA, BUGADERA; LLAVANERA; RUSCADA: **Bugada, fer la** {A}/ **Bugá, fer la** {B, C} 'Colar la roba'; **Bugadera** {A}/ **Bugadéra. Llavanera** {B, C} 'Lavandéra'; **Bugada** {A}/ **Bugada. Ruscada ett.** {B, C} 'Colada'; **Llavar la bugada** {A, B} 'Aclarar la roba'; **Sendra de ruscá** {C} 'Cernada'

Bugada i *ruscada* són vocables vells en cat. i usats d'antic per a donar nom a l'operació de rentar la roba, operació ben feixuga encara fins fa ben poc. Vegeu què n'arriba a dir Escalante: «[...] val/ Trenta vòltes més parir,/ Que no fer una *bugá*» (Llombart [ed.], 1877, p. 210). Ambdós, *bugada* i *ruscada*, designen, a més, el mateix feix de roba bruta per llavar.

Bugada pot significar, també al PV, 'assumpte, conflicte, embolic', 'faena molt gran', acc. no enregistrada en val. Lluís Gimeno (1992, p. 148) troba aquest valor en el parlar de Castelló de la Plana; el tenim en el *Tombatossals* de Josep Pasqual Tirado («Guia'm i ajuda'm en aquesta *bugada* en què estic capficat!», 1988, p. 151) i en autors contemporanis com Porcar i Gómez («Primer batiem a porta, amb l'haca i els trills. Quines *bugades!*», 1995, p. 82). El recull González i Felip (1991, p. 59) a la Plana Baixa. Sentim a Pedreguer, tot parlant dels preparatius per a un dinar amb molta gent: «Per què vols fer tota *la bugada* al menjador! Fes-ho a la cuina que cabem tots bé» (desembre, 1996). Aquest ús ja ve d'endarrer; sembla que el tenim en el poeta val. del segle XVII Pere Jacint Morlà: «Los dos foren la ruïna/ que ens ha causat tal desori;/ per lo toc d'aquestos dos/ se desbaratà el re-longe,/ lo món pegà culavela,/ lo dimoni, cabrioles,/ i pagam tots *la bugada*/ que feren estos dos cossis» («Colloqui en la festa de sent Josep», ed. de Ferrando, 1995, p. 248).

Llig *bugada* en textos valencians en frases com ara les següents; vegem-ne una mostra:

+«Tenir un drap en la *bugada*» (cf. més avall «Tenir son drapet en la *ruscada*): «SARDINETA. Buenas tardes tio Pelut,/ com per así ho ha pasat?/ PELUT. Entre mal y bé no falta/ en la *bugadeta* el drap./ En cuidado me teníu,/ pues dihuen cosas tan grans/ que lo cap tinc com un meló/ [...]» (*Coloqui nou entre el tio Pelut, Sardineta y Polseres*, c. 1801; ed. de Martí i Mestre, 1991, p. 136); «Yo crec que tots tenim pues/ un drapet en la *bugá*» (Burguet, 1878, p. 27).

+«Traure els draps de la *bugada*» 'retraure els defectes': «Aixina son les picardíes que es diuen els periódistes, sense cap ni sentener [...] perque el atre no pensa

com ell, de unes coses venen á atres, y es trauen els draps de la *bugada*» (*El Mòle*, I (25 febrer 1837), VII, p. 101).

Bugada apareix diverses vegades amb connotacions eròtiques en *La infanta Tellina y el rey Marot* de Francesc Mulet (ed. de Bellveser, 1989b, p. 285 i 288): «SORO. [...] Ah Piula del meu cor/ ¿a·ón estàs que no te encuentre?/ mira que et porte el caño/ per a fer la *bugada*.../ ¿Com sabré yo les *bugades*/ que hauran fet estes fadrines/ si estàn les dos consertades?/ Mes faré venir madrines/ que vetjen si estàn prenyades.»

No sembla que se n'aparten gaire en aquests versos del ja esmentat Pere Jacint Morlà (s. XVII): «[...] perquè jo só més polit/ que el lleó de sent Jeroni,/ i estic cabal de mes peces,/ com ho diran Joana i Gloris,/ que feren moltes *bugades*/ ab lo xorroll del meu cossi» («Romanç», ed. de Ferrando, 1995, p. 60).

Ruscada també pot prendre algun d'aquests sentits derivats i no enregistrats. Segons el tast que ha publicat Casanova (1992, p. 94) del *Diccionari de la Vall d'Albaida*, a Ontinyent, a Bocairent, a Montitxelvo i a Agullent es diu «Mira quina *ruscada* tenen les veïnes» ('comboi, bolic'). Apareix amb aquest sentit en el setmanari il·licità *El Bou* (17 gener 1886, XLIII, p. 2): «El final de esta *ruscá* ha segut molt trist; en la nit del dimecres portaren el cadáver del nostre amic.»

L'ontinyentí Lluís Galliana (1769, p. 28) emprà *roscada* en la *Rondalla de rondalles* en una frase molt semblant a la que hem vist adés amb *bugada*: «[...] perquè s'ha de dir tot: també tenien son drapet en la *roscada* y estaven enamorats de la giqueta ast'ací dalt».

La incorpora després el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *drapet*, «Suplemento segundo»): «Tindre ú també son drapet en la *ruscada*» 'fr. met. Tener uno tambien algun lunar en su historia'.⁹⁶ Enric Valor l'empra en *Sense la terra promesa* (1991b, p. 34) amb el mateix sentit que enregistra mossén Joaquim: «—Mal, molt mal fet! —va dir secament el secretari, que ja véiem que es feia campió de la moral més austera en la comarca, tot suplantant una clerecia local que ell no trobava de fiar del tot, la qual també, segons deia alguna volta en privadíssim, *tenia els seus drapets per posar en ruscada*.»

Ruscada pren el sentit de '+neteja feta a fons' («Hui has deixat la casa neta: sí que has fet bona *rusca(da)*») (Josep Maria Baldaquí, Mutxamel, 1995; Santa Pola, 1996).

Ruscada dóna nom a '+la cendra i als trossos menuts de carbó que queden en les carboneres en plegar el carbó bo' (Benimantell).

96. Potser convindrà corregir l'observació de Pellicer (1986, p. 168), editor contemporani de la *Rondalla de rondalles*: el DCVB sí que recull «Tenir un drapet en la ruscada», encara que en l'apartat «Var. ortogràfica» (s. v. *ruscada*) on cita, precisament, aquest fragment de la *Rondalla de rondalles* i, abans, en l'article *drapet*. D'altra banda, el DCVB dóna a la frase el sentit ja enregistrat en el *DJMartí Gadea* (1891) i no el que proposa Pellicer ('tenir interessos posats en un assumpte'). De tota manera, l'enfilall de dites que dóna forma a la *Rondalla* no és sempre bo d'intepretar.

Ruscada és, a l'hora d'ara, mot fonamentalment val. (cf. el m. 408 de l'ALDC, II), encara que en tenim testimonis antics d'altres punts del domini lingüístic.⁹⁷ Veny (1976, p. 145) el cita com un dels arcaïsmes lèxics del val. merid., a la vora de *brial*. És vocable regional segons el *VocFon* d'Enric Valor. Com ja fa veure el DCVB, es fa freqüent sobretot pel migjorn valencià, p. ex. Alcoi, Benilloba, Benidorm, Biar, Monòver i Elx. Hi podem afegir Agost, Alacant, la Torre de les Maçanes, el Castell de Guadalest, Banyeres, la Vila Joiosa, Mutxamel, Novelda o Xixona;⁹⁸ el trobarem en part de la Vall d'Albaida (Casanova, 1992, p. 94). Tenim la var. *roscada* a Cocentaina,⁹⁹ a Callosa d'en Sarrià, a Gaianes, Altea («Tindre la roba en *rosca(da)*»)¹⁰⁰ Casanova (1990b, p. 137) inclou *ruscada* en l'índex «de mots valencians d'àmbit general a usar en els MC [mitjans de comunicació] i fins i tot a escampar per les altres terres de parla catalana» (p. 122); *bugada* apareix en aquest índex com a «sinònim del català central o del general.» Així mateix, Coromines interpreta (DECat, s. v. *bugada*, p. 324b, línies 1-5) la presència de *bugada* i *ruscada* en el *ThPu* d'Onofre Pou. *Bugada* és vocable general en cat. or., occ., a les Illes, i, com veurem, en bona part del PV.

Ruscada és trobador en la llengua escrita popular d'aquest àmbit: el setmanari il·lícit *El Bou* (1886, xviii, p. 1) titula «*Ruscá* de vint-i-un dia», un article en què fa una bona esbandida a l'actualitat d'aleshores.¹⁰¹ El veurem en textos també de JMartí Gadea: «[...] ses germanes anaven les pobretes p·a poder menjar fent *ruscades* [...]» («El potecari de Castalla», a JMartí Gadea, 1906c, p. 141); «[...] y com

97. *D'Aguiló* dona *ruscada* en un document de 1311 de Perpinyà. Apareix en el *Mostassaf* de Mall. de 1402 i en un text de Santa Coloma de Queralt de 1460 (DCVB). El derivat *ruscader* 'pertanyent a la bugada' es documenta per primera vegada, precisament, en un text de Santa Coloma de Queralt de 1424 (DCVB); *ruscader* 'cendrer de la bugada' és viu al Camp de Tarragona (Recasens, 1985, p. 240).

98. Ací el veig en un inventari de noces de 1651: «en la cuina fou atrobada una caldereta de aram de fer la *ruscada*, usada (Teresa Llopis, 1993). En canvi, en un inventari *post mortem* de Catarroja, en les comarques valencianes centrals, tenim «[...] una caldera gran de *fer buguada*» (darrerria del segle xv; ed. de Vercher, 1992, p. 140); en el llibre del mostassaf d'Albalat de la Ribera («Ítem, que nenguna dona sia gosada llavar la *buguada* ni ensabonar a la porta», segles xvi-xvii; ed. d'Escartí, 1992, p. 105 i 113). I més al nord, en els *Establiments de la Vila de Vilafamés* de 1630: «[XXII] ÇAFAREIG. Ítem ningú llave roba de llana ni de lli que no sie de *bugada* en lo llavador del costat de la basseta, sots pena de sinch sous» (ed. de Díaz Manteca, 1982, p. 55).

99. L'ALDC (m. 333) donava ací *bugada*.

100. Com hem vist adés, el DCVB recull aquesta var. en la *Rondalla de rondalles* (1769, p. 62). Recordem les formes amb -o- de l'arag. i d'algun poble català (*roskâe* a Maella, DCVB); [ros'ka] es diu a Favara (Navarro Gómez, 1996, I, p. 250 i II, m. 586). Hi ha, d'altra banda, **rosca* 'rusca, escorça d'arbre, sobretot, del pi', var. que conec de la Marina i que deu ser força comuna al PV (Gregori, 1985, p. 39-41; Colomina, 1991a, p. 293). El DCVB dona *rusquer* 'ruscader, cendrer de la bugada' en cat. or. i occ., i la var. *rosquer* a Balaguer; aquesta var. és també d'Agramunt (Bellmunt, 1991, p. 28) i d'altres bandes del cat. occ. (ALDC, m. 459).

101. Trobe en *El Mòle* (I (28 febrer 1837), VIII, p. 126), editat a València, una frase semblant però amb *bugada*: «No parlen tenint mes motiu el *Túria*, el *Mercantil*, el *Poble*, que els ham ficat en *bugada* dos voltes, sinse acrinomia, y sols de bon humor.»

ruscades/ la ròba aclaren» («Romanç de Romanços», a JMartí Gadea, 1906c, p. 174); «llevar-se [...] les ungles fen *ruscaes*» (JMartí Gadea, 1891, p. 17).

Convé destacar que és la mà de JPla (recordem-ho: natural de l'Olleria) qui afig *ruscada* en la versió C del *DVal* (s. v. *bugada*) i l'article *Sendra de rusca* 'cernada', també en C.

El gramàtic Vicent Salvà (1838, 1844, p. 120) inclou «Hacer la *roscada*» 'por colar la ropa' entre les «Palabras que ó no son castellanas, ó están algo corrompidas, ó no significan lo que muchos valencianos creen» en l'apèndix de la seua gramàtica destinat a la millora de l'esp. que parlaven els valencians d'aleshores.

De tota manera, *bugada* deu ser tant o, potser, més freqüent al PV: no falta als repertoris lexicogràfics del XIX (en canvi, *ruscada* no és en el *DEscrig*, més vinculat al val. central); el trobem a bondó en la nostra literatura popular i en autors significatius de registre més o menys culte. Vet-ne ací alguna il·lustració: «El menistre mudat se vol mudar: el señor Vadillo hu ha fet ya; (será porque tendrá camisa) els atres aguarden la *bugada*» (*El Mòle*, III (30 agost 1837), VII, p. 112); «Esta es la muller de Blai./ Que á qui el nom li preguntava./ Sinse fer la *bugá* may/ Responia que— Colava» (*La Donsayna*, 1844, p. 122); «Sols regatechen de-baes./ Ya'm costa á mí prou *bugaes*/ la torná del meu chiquillo!» (Balader, 1872, p. 15);¹⁰² «Com en casi tots els puestos es té còssi per-a la *bugada* [...]» (Martínez i Martínez, 1912, p. 25); «[...] y zi ez la zémola./ *auzáez* y *bugáez* que aumenta/ la caixa» (Escalante, 1924, p. 342);¹⁰³ «[...] sí, en lo corralet./ ahon solen fer la *bugá*» (Escalante, 1924, p. 629); «Y la dida [...] posant-se en puesto de mare./ veremant, plegant olives./ cavant blat y *fent bugaes*/ ha guañat per a criar-la» (Alberola, 1927b, p. 8); «CARMELA: [...] A sa filla lo que li falta es una bona *bugá* cada día./ CHIMO: Cuant se case ya la mampendrà el marit» (Vidal i Torres, 1928, p. 10); «[...] la seua señora anirá a fer *bugaes*, sa filla a un taller de plachaores, y vosté a vendre cacáus y tramosos...» (Alonso, 1928, p. 4); «Paseu, paseu que yo soc viuda y si voleu *fer-me la bugá* o llavar-me el piso vos dirá que no» (Hernández Casajuana, 1928c, p. 9); «jo a fer mandaos, *bugaes*, “mondongos” p'a que al xic no li faltara de res» (Hernández Casajuana, 1965, p. 9 i 1928a, p. 15); «i es mirà les mans i les retirà, no fora que ell s'adonara de l'aparença de tantes escurades i *bugades* diaries» (Casp, 1988, p. 36).

Sovinteja en els textos populars que aplega el mateix JMartí Gadea: «¿Qu'estás fent, Marianeta./ tan afusada?/ —Repasant la robeta/ de la *bugada*./ tinc molta pre-

102. Ací mateix, tres pàgines més avant (p. 18): «Oh! si ella vol./ pot tráure-li á cuantsevol/ els drapets á la *colá*.» Recordem que el *DVal* també incorpora *colada* i *colar* (*Cendra de la colada* 'cernada', *Colada*, la acció de colar y la roba colada, f. 'coláda' {C} i *Colar la ròba*, á 'colar' {C}). V. l'exemple anterior tret de *La Donsayna*.

103. El *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *ausades*) recull «Ausades *bugades* ó ausades vida» 'fr. a osadas' i el mateix Escalante (1922, p. 364): «¡cuantes en lo mon n-i haurán/ qu'en un marit com el meu/ *ausaes* y *beгаes* que... ¡Ay!»; Alberola (c. 1927, p. 312) aplega «A usaes y *bugaes*».

sa,/ qu'está'l foc la caldera/ ya tota ensesa» (JMartí Gadea, 1891, p. 159); «La *bugada* de la *Crespa*, sino está blanca está fresca» (JMartí Gadea, 1891, p. 439); «Ni creure á polític ni recover, ni fer *bugada* sense sendrer» (JMartí Gadea, 1891, p. 445); *Amor de gèndre, bugada sense cendra* 'amistad de yerno sol en invierno' (DJMartí Gadea (1891), s. v. amor).

El *Refraner valensiá* d'Alberola (c. 1927, p. 36, 43, 93, 135, 176, 220, 280 i 333) aplega: «Bòna anyá, eixuta *bugá*», «Camisa neta, no cal *bugá*», «En cada *bugá*, pèrden un llançol», «La *bugá* de Nadal, s'eixuga al fumental», «Ni creure a regalista ni mercader, ni colar *bugada* sense cendrer», «Posar-lo a ú en *bugá*», «Tindre algún drapet en la *bugá*» i «Ni *bugá* sense cendrer, ni creurer en polític recover.»

A les hores d'ara és d'abast ben gran al N i al centre del PV; trobem *bugada*, p. ex., a Vinaròs, Torreblanca, Onda,¹⁰⁴ la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 58), Manises, Aldaia, Algemesí, Castelló de la Ribera, Oliva, Aiolo de Malferit (Esther Juan Doménech, 1990-1991, p. 295), Gandia, Dénia, Parcent, Tàrbena... Hervàs (1986, p. 374) arreplega a Carlet el malnom *la Bugaes*. Com s'esdevé amb d'altres parelles de (quasi) sinònims (*rent* i *llevat*, *semblar* i *paréixer*, *dacsa* i *panís*, *blat* i *forment...*), *bugada* i *ruscada* sovint pertanyen al bagatge lèxic (actiu o passiu) d'un mateix parlant; a l'Alfàs del Pi (la Marina), on diuen *ruscada*, m'expliquen la vida espernegada d'una dona que «es dedicava a fer *buga(da)*es per les cases i tots els dine(r)s que trea eren per al vi. [...] La *buga(da)* és lo mateix que la *rusca(da)*. La *buga(da)* es fea en un còssil, en llexiu [...]». Com hem vist, a la Vall d'Albaida i, segons sembla, a l'Olleria i a Albaida mateix conviuen totes les dues solucions.

I encara tenim *bugadera*; com veiem, JPla introdueix des de *B* el sinònim *llavanera*, que potser li era més familiar. Ni el DCVB ni el DECat donen notícia de l'ús d'aquest derivat de *bugada* al PV; això no obstant, l'arreplega el DJMartí Gadea (1891). Enric Valor (1991b, p. 64) escriu: «És clar, no passaven de ser converses de *bugaderes*. En altres medis més elevats, les coses es tractaven [...]».

Convé remarcar també el derivat *bugader* 'coladero, cuenco, colador', 'cossi', no enregistrat com a val.; tot i això el donen el DLlombart i el DJMartí Gadea (1891). Tenim, paral·lelament, *ruscada* 'bugadera, dona que fa ruscades' a Alcoi (DCVB), a Ibi («A estas mujeres se les llamaba *ruscaderas* y se encargaban de la limpieza de la ropa sucia de cada semana», Anguiz, 1984, p. 78).

La parella *bugada* / *ruscada* també es fa present en els parlars castellanoaragonesos de l'interior del PV. Martí i Aparicio (1989) arrepleguen *bugá* («¡Buenas *bugás* de ropa lavá!») a Anna (la Canal de Navarrés). Martínez Sevilla (1993, p. 137) recull a Aiora, no gaire lluny, «Para lavar de *roscá*», rètol posat al llavador públic

104. V. *bugada* en una cançó infantil d'Onda «Aueleta, que què fas?» on s'esmenten les diverses faenes de casa (Chorva i García Edo, 1984, p. 71).

local. Segons la informació que es desprén del llibre magnífic de Llatas (1959), *bugá* i *roscá* conflueixen en la comarca dels Serrans: tenim *roscá* en localitats més occidentals, com ara Xelva i Domenyo; diuen *bugá* en pobles més a l'orient, vers el Camp de Túria, com ara les Alcubles i Xestalgar; finalment, tots els dos mots s'usen com a sinònims al Vilar i a Xulella. Torres Fornés (1903, p. 269) recull *roscada* 'colada' més amunt, a Sogorb (l'Alt Palància). A Llundient (l'Alt Millars), més al nord, hi trobem *roscada* 'colada' (Alba, 1986, p. 151).

Roscada 'bugada' deu ser propi del Baix Aragó (*DBorao*, *DAndolz*). Hi ha, a més, el derivat *roscadero*, 'cossi, atifell de fer la bugada' de gran extensió a Aragó.¹⁰⁵

El tipus *bugada* i derivats són ben comuns per les terres d'Oc. *Ruscada* també s'hi fa present i sembla que no sols dins el gascó estricte (Rohlf, 1977, p. 62). El *TdF* dona *rusca* 'lessiver, blanchier duuifl' al Llenguadoc, *ruscadero* i *ruscadairo* 'lavandière' a Carcassona, *ruscado* 'lessive, blanchissage duuifl' al Llenguadoc, *ruscado* 'produit d'una ruche' al Delfinat. El *DLevy* recull el verb *ruscadejar* 'levisser'.

Els textos populars valencians són bons espills de l'arrelament entre nosaltres de *bugada* i de *roscada*. El primer corre més pel centre i pel nord del País; el darrer és més corrent pel migjorn. Tots els dos són dos bells vocables, encara no oblidats, que hauríem d'adaptar als usos i a les necessitats actuals.¹⁰⁶

BUGADERA V. MÉS ARRERE BUGADA

BUIXOS: **Búxos, en los carros** 'Búges'

Ací deu haver influït el *DLamarca* (1839), on tenim la primera doc. d'aquesta var. de *boixa*: *buixos* 'buges'. Convé remarcar la grafia *búxos*, sense la *i*, del *DVal*;

105. L'ALEANR (m. 895) mostra ben plàsticament:

a) La presència de *roscadero* des de Salvatierra de Esca, quasi en la fita d'Aragó amb Navarra, fins a Campo, en la confrontació amb el domini cat.; *roscadero* reapareix aïllat al Villar de Arnedo (la Rioja) i, molt prop, a Andosilla (Navarra), i *roscadera* a Herce (la Rioja).

b) *Ruscadé* (pronunciat també amb palatalització del grup *-sk-* en *-fk-* a Gistain).

c) En l'àmbit catalanoparlant hi ha les solucions: *bugader* (*bugadero* a Benasc i a la Pobla de la Roda) o *cossi*. *Fer o passar la bugada* és ací 'hacer la colada' (ALEANR, m. 894). Recordem, però, que en aquesta zona, vers al sud, també tenim *roscada* (a Maella, ALC (m. 333) i DCVB).

El *DPardoAsso* arplega a més *roscaderear* 'poner la ropa en el roscadero para colarla', 'transportar algo con el roscadero o cuévano'.

Vegeu-ne alguna referència més en el DECAT (s. v. *rusca*, 540b, p. 24-54), en Rohlf (1985, s. v. *roscadero*, *rusc-*) o en Buesa (1989, p. 158 c) i n. 23). Aquest darrer autor troba «este aragonésismo oficial» arreu de la comarca d'Ayerbe (al nord-oest de la prov. d'Osca, en la fita amb Saragossa) amb el sentit de 'cesto grande de mimbre con dos asas' i com a 'cuévano' a Binèfar; amb aqueix valor el documenta en 1365 en textos aragonesos: «*roscadero* de vimbre y canya» (Pottier, «Étude lexicologique sur les Inventaries aragonais»; ed. de Rohlf (1985), *VRom*, x, p. 87-219, s. v.).

106. Recordem el títol d'aquella pel·lícula anglesa, «*My beautiful laundry*», traduït en la Televisió Valenciana per «La meua bonica llavaneria» (!) (cf. *bugaderia* en la versió de la mateixa pel·lícula a TV3).

sobre la grafia de la fricativa palatal sorda en aquesta obra, cf. Martines (2000a, p. 29 i s.).

El *DCabrera*, deutor també de Lamarca, incorpora aquest article: *Buixos en les ròdes dels carros* 'bujes'. És destacable la var. en sg. del *DEscrig* (+*búixo*); deu haver-se creat regressivament des del pl. perquè, segons paraules del mateix l'autor, «comunmente se usa en plur.» Com era esperable, el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) incorporen el material d'Escrig.

Una mica més amunt i només en la versió C, JPla havia introduït +*Bosí*, en *los cubos*¹⁰⁷ *dels carros* 'bocin', que, com veiem, designa un objecte diferent, tot i que relacionat semànticament i, potser, etimològicament amb *buixos* i *boixa* (v. més avall). *Bocí* és en el *DEscrig* amb les accepcions 'bocín' i 'bocado'; hi ha també en aquest dicc. la var. +*bolcí* ('V. *bocí*, en la primera acepcion'), viva a Silla (*bolsí*, segons Zaragoza, 1982, p. 298-299).¹⁰⁸ Aquest *bolcí* d'Escrig és molt prop de *bolsic* 'anella de ferro que va aplicada a la cuba de la roda del carro' (Sueca, DCVB) i que ja recollia la segona edició del *DLamarca* (1842);¹⁰⁹ *bolsic* deu ser més comú: el tenim també, p. ex., a Monòver. Hem de recordar l'esp. *bocín* i l'arag. *bozil* ('sombrierillo de hierro para proteger la «chabeta» en el «bujes», a Almudèver, *DAndolz*), ambdós d'explicació ben poc aclarida (DCECH, s. v. *buje* i *bujeta*; DECat, s. v. *boixa*); Quintana (1980, p. 132) dóna *bòcil* (i *buje*, amb [χ]) a la Codonyera: «Dins el *cubo* 'cuba', que té un cercol (*cercillo*) va lo *bòcil* o *buje* (boixa) per a l'eix. Hom el fixa per la *xaveta*.» *Aboje* és 'palabra salinera que corresponde a una deformación fonética de buje o pieza cilíndrica que guarnece interiormente el cubo de las ruedas de los vehículos' a Torrevella, segons el *Diccionario torrevejense* de Pérez Maeso (1990).

Aqueixes variants valencianes podrien resultar d'una pronúncia ultracorrecta (-s- > -rs-),¹¹⁰ alterada després per interferència d'altres mots de forma semblant (*bolsa*, *bolsic*). El DECat (s. v. *boixa*, p. 55a, línies 50-51) esmenta, sense explicar-les ni localitzar-les, les variants *borxic* o *borsic*.

La primera doc. que teníem de *boixa* és ben tardana: al *DAGuiló* (s. v. *boxa*). Trobe *boixa* en diversos textos de la vall de Guadalest (la Marina Baixa) de finals del segle XVI (Cano i Martines, 1993); en aquest cas, *boixa* dóna nom a una peça del mecanisme del molí hidràulic, sentit aplegat, dins el PV, només al Maestrat

107. L'ús de *cubo* 'boixa' és ja del *ThPu* (87): *Lo cubo, o truja* 'Centrum, tri. Mediolus, li'. Corre pels nostres diccionaris del XIX i en el parlar actual (la Marina Alta; Ballester *et al.*, 1992, p. 49); el DCVB aplega *cup* 'cuba de la roda del carro; cast. *cuba*' a Alcoi i *cuba* 'peça cilíndrica de fusta forta, situada al centre d'una roda [...] i 'socot de fusta amb un forat dins el qual va ficat l'extrem de la cameta de l'arada [...] a Mall.

108. El *DLlombart* no llig bé aquest article d'Escrig i fa *bolcí* sinònim de 'bocí, mos'. El DCVB incorpora aquest defalliment de *Llombart*.

109. Cf. *fredolí* / *fredolic*.

110. De tipus *almàssera* (per *almàssera*), *endorsar* (per *endossar*), *discursió* (per *discussió*), etc.

(DCVB, s. v. *boixa*, 5). Són textos que inclouen termes tècnics de gran interès; vet-ne ací algun fragment: «[...] per raó e causa dels adops que se feren en los molins nomenats del Cup y de Baix y almàsera de dit Marquesat [*de Guadalest*] [...] e primerament rebí per fer lo regit de la mola del molí de Baix y fer la farnera y adobar lo asiento de la mola y lo alsador y fusell, girar lo dau y adobar-hi lo gorró y adobar lo banch, 11 sous; posar la roda, 22 sous; y dos àlems per·a dita roda y fer huna *boxa* nova y adobar la caixa, 9 ll. 3s. 6d. [...]» (Àpoca, 1588); «Lloís Fababuix, abitador de la ciutat de València, rearendador de dit marquesat [*de Guadalest*], [...] per raó e causa de la faena qu·a fet en los molins del Cup y de Baix y almàsera de dit Marquesat [...], la qual faena és la següent: *et primo*, en lo primer dia del mes de febrer de dit any, per juntar la mola de regit del molí del Cup y posar un sèrcol en dita pedra y adobar la nadilla y fer una *boxa* nova, uit sous [...]» (Àpoca, 1590); «*Obres fetes en la entrada del any 1590:/* —Una armada de àlems, fer lo basi, girar lo dau, adobar lo gorró, adobar la nadilla y fer una *boxa* nova... 100l. 6s./ [...]» (Lista de comptes, 1590).

Hom havia negligit el testimoni del *DJMartí Gadea* (1891): mossén Joaquim dóna *boixa* ‘tapó’ (*DÀguiló*, 1; DCVB, s. v., 3).

Aquest *boixa* és encara (o ho era fins no fa gaire) coneguda dels moliners. Segons la descripció que fa Josepa Cucó del mecanisme dels molins fariners tradicionals de la Marina Baixa (Gregori *et al.*, 1985, p. 121), la *boixa* és ací «una mena de tap de fusta ben ajustat» que impedeix que «caiga la farina pel forat de la pedra fixa» en la mola; la *boixa* «fa de coixinet al *parpal* que hi roda verticalment a dins [*de la mola*]. Aquest mateix nom, *boixa*, prenen els ulls o forats centrals de les dues moles» (cf. acc. ‘boixa de la roda dels carros’). Açò ocorre també a Ontinyent, a la Vall d’Albaida (Torró Soriano, 1990, p. 13); i no sols allà: tenim, fora de l’àmbit català, *boja* ‘cilindro hueco a través del cual atraviesa el *parayerro* la piedra solera del molino’ a Oriola (Guillén, 1974, p. 247).

Casanova ([ed.], 1989a, p. 23) arreplega *boixa* ‘born de la roda’ en el *Llibre de la fàbrica de la Yglésia de Montaverner* (1726-1728), del rector Josep Esplugues, a la Vall d’Albaida. Enric Valor se’n serveix en *Sense la terra promesa* (1991b, p. 78): «El cotxer i el sagal [...] no foren prou ni tan sols per a moure aquella baluerna de cotxàs i poder empiular una altra vegada l’eix per la *boixa* de la roda.»

†*BÚQUERO* v. més avall TERRASSA

BUSQUERETA: **Busquereta, pard.** ‘Mosquerita’¹¹¹

El DCVB descriu la *busquereta* com un ‘ocell petit i molt vivarró de la família dels sílvids (Val., Alacant); cast. *curruca*’ i el documenta en el *Somni de Joan Joan* (2834);

111. En l’e. e. de A hi havia ‘mosqueréta’.

també *busquera* ‘ocell del gènere *Curruca*’ (Mall., Onda). El DECat (s. v. *busca*, p. 345b, línia 23) en dóna referències del Baix Empordà i el cita del *ThPu*, on Pou el presenta com a equivalent del val. *reyetó* (ll. *REGULUS*). A les dades que n’apleguen el DECat i Colomina (1991a, p. 130), hi podem afegir les següents:

El *DRos* (1764), el *DLamarca* (1839), el *DEscrig* i, d’aquests, el *DVal* donen *busquereta* ‘moscarea’. El *DLlombart* incorpora a més *buixquereta* i *muixquereta*, i el *DJMartí Gadea* (1891) hi afig en el «Suplemento», *musquereta*. Aquest darrer remet de *cirereta* (zool.) a *busquereta* (s. v. *cerereta*); el DCVB dóna *cirereta* del *DLabèrnia* com a ‘aucell de la família dels túrdids: *Turdus iliacus*: cast. *arandillo*’; mossén Joaquim devia seguir ací Labèrnia. Llegim «ulls de *muixquereta*» en Liern (1867, p. 26) i en Escalante (1922, p. 565), *moixquereta* en *Les barraques* d’Escalante (1900, p. 50); però «Els tits y les *buixqueretes*» (*La tertulia de Colau*, 1867, p. 7), *buixquereta* (Bernat i Baldoví, 1845, p. 13).

Boscà (1927, p. 537) arreplega *muxquereta*, *buxquereta* ‘*Sylvia letti*’, i *muxquerot*, *buixquerot*, *carraca* ‘*Calamoherpes turdoides*’.

Arreplegue *mu-* i *moixquereta* ‘pardalet petit’, «Persona *moixquereta*» ‘persona xicoteta’ (Xixona); *muxquereta* ‘pardalet xicotet’, ‘persona poqueta-cosa’ (Gandia); *buixquereta* (Elx, Agost, Cocentaina, la Torre de les Maçanes, la Vila Joiosa, Simat, Carlet, Aldaia, Tavernes —*Sylvia Letts.*, Grau Bono, 1927, p. 40); *muxquerot* i *bux-*, *muxquereta* i *bux-* són a Alacant *Locustella luscinioides* [?] i *Sylvia communis* [?] (Tormo, 1993, p. 207); *buxcareta* ‘persona xicoteta’ (Agost), ‘persones que sense ser grans ni fortes estan enmig de tots els embolics’ (Monòver); *el Buscareta*, malnom de Novelda (Paià i Segura, 1991, p. 192). Podrien ser variants d’aquest ornitònim: *butjaqueta* ‘un pardalet’ (Oliva); *moixereta* (Vinaròs), *buixera* (Benicarló), cf. *buixerot* ‘ocell de color fosc que fa el niu pels arbres i menja cucs’ (Vinaròs, DCVB).

A Algemesí es diu *mosquerola*, que deu designar el mateix ocellet o algun altre de semblant («un pardalet menudet»); Villaplana (1988, p. 139) dóna *mosquerola* o *bitxal* com a *Muscicapa striata* (cast. *papamoscas gris*; cat. *papamosques gris*).

BUSQUEROLA: **Pera busquerola** ‘pera mosqueruela ó almizcleña’ {A, B}

Var. de *mesquerola* amb equivalència acústica *m / b* (cf. Martines, 2000a, p. 119 i s.), al capdavant, der. de *mesc*. Teniem *mosquerola* en el *DLabèrnia* (1840); *pera masqueròla* en el *DEscrig*, i *mosquerola* en el *DAguiló*. El DCVB (s. v. *pera*) enregistra *pera mosquerola* al Priorat i a Lluçena, i *pera busquerola* a Cullera i a Xàtiva.

V. l’estudi de Colomina (1991a, p. 248-249) sobre *mosquerola*. Hi afegim alguna petita informació: a Aldaia es diu *pera mosquerola* (o també *pera de cuixa*); *pera mosquerola* a Tàrbena i a Cocentaina (on també *buixquerola* o *moixquerola*); *pera busquerola* (‘pera xicoteta’) a Xixona; *pera buixquerola* a la Torre de les Maçanes.

El *DJMartí Gadea* (1891) arreplega: *buixqueróla* ‘V. *pera masqueròla*’, *buixquerolera* ‘V. *pera masqueròla*’, *pera buixqueròla* ó *masqueròla* ‘pera mosqueruela’ (s. v.

pera), *mosqueròla* ‘Mosqueruela: especie de pera [...]’, *mosqueroler* ‘mosqueruelo: variedad de peral’. Llegim en *El Mòle* (I (3 novembre 1840), I, p. 15): «[...] cridaré al Curro el de la Rulla, y al Pollastre, y á *Muixqueròla*, y á Parrusca y á Micha-figa, y á Lluèrna el de Pelút»; probablement aquest malnom fa referència a un petit ocell: *mosquerola* dóna nom a Algemesi a un «pardalet menudet»; a la Safor *mosquerola* o *bitxal* són el *Muscicapa striata*, cast. *papamoscas gris*; cat. *papamosques gris* (Villaplana, 1988, p. 139).

Nebot Calpe (1990, p. 145) arreplega en parlars de base aragonesa de l'Alt Millars i a l'Alt Palància *pera mosquerola*.

⁺BUT-BUT v. més avant PUT-PUT

CADERNERA i var.: **Cadenera** ‘V. Cardanera’ {A}/ — **Cadenera** ‘V. Cardanera’ {B}/ **Cadenera, pard.** {C} ‘Jilguero’; i **Cardanera ó cadernéra** ‘[G]<J>jilguero. Colorín’ {A, B}/ **Cardanera, ó cadenera** ‘Jilguero. Colorín’ {C}

A l'hora d'ara el bell ocell *Carduelis carduelis* es diu *cagarnera* en bona part del PV.¹¹² La lexicografia del segle XIX incorpora aquesta var. des del *DEscrig*; és l'única en algun repertori (*DCabrera*). Es fa present en la premsa i en la literatura popular: *El Mòle* (II (30 juny 1837), II, p. 252), Bernat i Baldoví (1845, p. 1), Roig i Civera (1871, p. 17), *El Bou* (1885, xxxvi, p. 4), Escalante (1924, p. 611), etc. Hernández Casajuana (1914*b*, p. 40) dóna el nom de *Cagarneri* a un personatge aficionat a l'òpera i que té tots els símptomes «d'artista de porxe.» La tenim en les dites populars de llocs diversos: «*Cagarneres* en la Lloma,/ verderols en el Panser,/ les perdius en l'Espartar,/ teuladins en el carrer./ (a Alfafara); En Terreteig, *cagarneres*,/ gralles en Beniatjar,/ en Quatretonda cuquello, / i paixarells en Rugat» (a la Pobra del Duc; Sanchis Guarner, 1982, III, p. 29 i 1983, IV, p. 182).

Pere Ibarra recull *Cagarnera* com un dels malnoms il·licitans de la darrereria del segle XIX —1898— (Castaño, 1991, p. 168). És força corrent a les hores d'ara aquest renom: Cocentaina (Juan i Pasqual, 1991, p. 182), Novelda (Paià i Segura, 1991, p. 192), Alfafar (Puchades, 1991, p. 212), Bocairent (Satorre, 1991, p. 220), Pego (Sendra i Comendador, 1991, p. 231), Beniarbeig (Mulet i Escrivà, 1992, p. 510), Vinalesa (Biosca i Garcia, 1992, p. 482)... *Cagarnera* dóna nom a un barranc d'Onil (Román i Epalza, 1993, p. 220), a una cova del Bacarot (Alacant, *la coveta del tio Cagarnera*; Garcia Sempere, 1991, p. 436).

A Alacant tenim, a més, ⁺*caguernera* (Martín i Cantarino, 1993, p. 164). Aquesta var. alacantina és també del murc. (García Soriano, 1932, p. XLVII). A la Marina Baixa diem *carganera*, que també fa de malnom a l'Alfàs del Pi (DECat, s. v. *cadenera*, n. 2;

112. També a l'Olleria, ALVA. Deu córrer per altres comarques de llengua catalana: l'ALEANR (m. 450) dóna *cagarnera* a Vall-de-roures.

Colomina, 1991a, p. 132); i en més bandes: Monòver (*Cañisaes*, 1991, p. 158 i 226; Limorti, 1993a, p. 53), Alacant, Agost. El DCVB arreplega a Alzira *cargarnera*.¹¹³

Aquestes formes amb -g- reapareixen en poblacions no catalanoparlants: al Vilar i comarca (Llatas, 1959), a Anna (Martí i Aparicio, 1989), a Saix i Villena (Torreblanca Espinosa, 1976, p. 233), Torrevella (Pérez Maeso, 1990), a Oriola (Guillén, 1974, p. 227) i fins a Múrcia (García Soriano, 1932; Sempere Martínez, 1993, p. 469 i 1995, p. 187); a Aiora (Martínez Sevilla, 1976, p. 38) es diu *carganela*. Més al nord tenim *cagarnera* i *caguer-* a Aranyuel (ALEANR, m. 450).

No tenim en el *DVal* aquestes formes amb -g-;¹¹⁴ com veiem, sí que aplega unes altres variants importants d'aquest ornitònim:

a) *Cadernerera*, que coincideix amb la forma general. JPla elimina aquest article (inspirat probablement pel *DEscrig*) en *B* i, a més, substitueix *cadernerera* per *cadarnera* en la versió *C* de l'article *cardanera*. *Cadernerera* deu perviure encara en val.: el DCVB la dona de Benassal i de Morella; *cadernerera* i *cagarnera* són de la Safor (Villaplana, 1988, p. 155).

b) *Cadarnera*. Els diccionaris de més pes del segle XIX presenten *cadarnera* com a var. principal. JMartí Gadea en el *Vocabulario valenciano-castellano en secciones* (1909, p. 71) dona només la parella *cadarnera* ó *cagarnera*;¹¹⁵ llegim *cadarnera* en Alberola («De gabia vella, s'en fugí la *cadarnera*», c. 1927, p. 55 i 1927b, p. 39) i en el vinarossenc Francesc Argemí (1932, p. 29); avui a Vinaròs diuen *cagarnera*. Semblantment, Adolf Salvà (1932-1939) recull a Callosa d'en Sarrià, on domina ara *carganera*, el malnom *Cadarnero* (p. 55), i fa servir *cadarnera*, dins el joc infantil «A vola el corb» (p. 98), i més avant (p. 255).

Cadarnera i l'arag. *cardelina* topen a Lladient, l'Alt Millars (Alba, 1986, p. 115 i 117). *Cadarnera* és la var. d'Almassora i Vila-real.

113. Sentim a algun informant de Novelda *caga[nn]era* (dada recollida en una enquesta per a l'ALCV, novembre, 1996).

114. Ens hem ocupat d'aquestes variants en Martines (2000a, p. 148 i s.).

115. De tota manera, compareu les remissions:

<i>DEscrig</i>	<i>DLlombart</i>	<i>DJMartí Gadea (1891)</i>
<i>Cadarnera</i> 'jilguero ó colorin, (pájaro)'	<i>Cadernerera</i> 'jilguero [...]. Lo mismo que CAGARNERA y CADERNERA.	<i>Cadernerera</i> 'jilguero pintacilgo y pintadillo [...] V. <i>Cagarnera</i> '.
<i>Cadernerera</i> 'V. <i>Cadernerera</i> '.	<i>Cadernerera</i> 'Jilguero. Lo mismo que CADARNERA y CAGARNERA'.	<i>Cadernerera</i> 'jilguero. V. <i>Cagarnera</i> '.
<i>Cagarnera</i> 'V. <i>Cadernerera</i> '.	<i>Cagarnera</i> 'jilguero. Lo mismo que CADARNERA y CADERNERA'.	<i>Cagarnera</i> 'jilguero. V. <i>Cadernerera</i> '.
	<i>Carderòla</i> ant. 'jilguero. Lo mismo que CADARNERA, CADERNERA y CAGARNERA.	<i>Carderòla</i> ant. 'jilguero. V. <i>Cagarnera</i> '.

Llegim *cadarnera* en *L'home del sac* (1978; ed. de Déu i Sanchis Carbonell, 1994, p. 180), de Josep Maria Ortola, l'autor teatral arrelat a Ontinyent.

c) *Cardanera*, la més propera a la forma etimològica (*cardenera*, derivat de *card*); és var. absent en el *DLamarca*, en el *DEscrig* i continuadors. JPla, una volta més, s'acosta a Sanelo, nat a Xàtiva, el qual aplega ⁺*cardenera*;¹¹⁶ el DCVB l'arregla de Cullera.

És remarcable la forma *cabrnera* que el DECat (s. v. *cadenera*, n. 1 i 2) localitza a Múrcia (a partir de García Soriano).¹¹⁷ Aquesta var., però, té una extensió més gran: Xelva (Llatas, 1959, s. v. *cagarnera*; Nebot Calpe, 1994, p. 177), la Vall d'Almonesir (Barberà Albalat (1962), segons Alba, 1986, p. 115). L'ALEANR (m. 450) localitza *cabrnera* a Sogorb (on Torres Fornés (1903, p. 134) ja havia recollit *cavernera*), i prop, com hem vist, *cagarnera* i *caguer-* a Aranyuel.

Dins el territori catalanoparlant, la tenim a Algemesí (on també diuen *cagarnera*, Jiménez Salcedo, 1958, p. 82). ⁺*Cavernera* és la var. alcoiana; vegeu-la en el teatre de Joan Valls (1972, p. 25): «¡Calla, bec de *cavernera*!»; en canvi, a Cocentaina fan *cagarnera* (Tormo, 1985, p. 105); *cavernera* és també un malnom alcoià (Tormo, 1991b, p. 239). ⁺*Cavarnera* es diu a Penàguila i a Albaida (nota que afig Josep Giner a la «Llista de paraules del *Fabra* que caldrà esmenar» d'Enric Valor; ed. de Casanova, 1996, p. 159).

He sentit a dir a la Marina «Dur, tenir, enganxar una bona *cagarnera*» per 'anar begut'¹¹⁸ i 'estar refredat'. Cal suposar que aquest sentit parteix de *cadarn* 'constipat', poc corrent ja al PV, tot i que el DCVB encara l'enregistra a Val. *Cadarnera* és 'refredat' al Camp de Tarragona i a Eiv. (DCVB; també Recasens, 1985, p. 187).

CAGAIRE: **Cagaire** 'Cagón' {A, B}

JPla no incorpora aquest article a C, per ventura per oblit, ja que no el ratlla en B ni hi introdueix cap marca especial, com sol fer quan suprimeix algun article.

Teníem documentat *cagaire* des del *DBelvitges*. Amb aquesta acc. deu ser corrent pel Principat; no ens constava enregistrat al PV ni en els diccionaris de l'època. El DCVB el dóna de Men. com a nom d'un ocell també conegut per *corb marí*. Cf. *cagarro*, *cagarri* o *cag[é]rri* de l'Alcoià i de la Marina (Colomina, 1991a, p. 132). Sobre el sufix *-aire* en el cat. del PV, v. Martines (1998 i 2000a, p. 258 i s.).

116. Com fa notar Gulsoy (1964, p. 379), Sanelo, que en aquest article seguia el *ThPu* de Pou, «cambiò *cadenera* en *cardenera*, que debería de conocer mejor.»

117. Deu ser var. molt comuna en aquella regió: és «pájaro menúo, mu encopetao por ser cantaro y mucho conocio en nuestra tierra [...] Sin. Cagarnera» (Molina, 1991); és també de Cartagena (*cavernera* 'jilguero, pájaro, ¡Fules, cavernera!' '¡Fuera!', Serrano Botella, 1986, s. v.). V. el mapa que incorpora Sempere (1993, p. 469, i 1995, p. 187).

118. «Dur un bon *canfarró*, una *merla*» són també noms populars eufemístics i humorístics de l'estat d'embraguesa.

CAGARINES V. CAGARRINES

CAGARRINES, CAGARINES: **Caguets, ó cagarrines** {A}/ **Caguets ó cagarines** {B}/ **Caguets, diarrea, fr. fam.** {C} ‘Cagalera’

Com veiem, el *DVal* alterna les variants *cagarrines* en A i *cagarines* en B. No teníem enregistrades com a valencianes ni l’una ni l’altra forma; no les trobarem tampoc en els diccionaris valencians de l’època. «Tindre *cagarrina*» es diu a Corbera i a Algemés. ⁺*Cagarritanes* és un malnom d’Alfagar (Puchades, 1991, p. 214). V. més avant ⁺ESCAGUETXAT.¹¹⁹

CAIXER: **Caixer de sequia** ‘Margen. Quixero, Mur.’; **Presa q’es fa en el caixer del riu y séquies** ‘Desaguador’¹²⁰; **Sulsida, del caixer de riu ó sequia** {A}/ **Sulsida del caixér de sequia ó riu, per lo qu’este mencha** {B, C} ‘Derrubio’.

Casanova (1980a, p. 61) recull a Agullent, a la Vall d’Albaida (comarca de naixença de Josep Pla), la var. ⁺*queixer*. Aquesta forma deu tenir una extensió important: la conec de la Marina Baixa (l’Alfàs del Pi, la Vila Joiosa); Colomina (1991a, p. 134) l’arplega ací també a Callosa d’en Sarrià i a Altea. Trobe *queixer* a Aldaia, Cocentaina, Dénia, Oliva, Parcent, Xixona... L’empra el riberenc Josep Lozano (1991, p. 12): «Venia bona tonga d’aigua: corria cavallera, amb força, de vora a vora, com si volguera eixir-se’n del *queixer* [*de la séquia*].»

A Calaceit diuen ⁺*esqueixer* amb els sentits de ‘costat de la sèquia on se solen clavar estaques que donen solidesa al terreny’ i ‘la presa d’aigua d’una sèquia’ (Blanc, 1994, p. 95).

Hi ha al Camp d’Elx el malnom *els Caixerets* (Alonso, Espinosa, i Montesinos, 1991, p. 161).

Queixer sovinteja en els textos des de 1409 (primera doc., segons el DCVB). Tenim *queixer* en el *Libre de Consell* de Castelló de la Plana d’aqueixos mateixos anys: «[...] la regolffa que fa la aygua per tant quant mol lo dit molí en la dita céquia derroque los *quexers* e destrengue los *quexers* de la dita céquia», i «Item lo honorable consell acorda que·l pont appellat d’en Bona fos enderroquat et de nou adobat e refet de bona amplària dels peus de *quexer* a *quexer* e que los dits peus no hisquen més que·ls límits del *quexer* de la céquia» (9-IV-1410 i 5-VIII-1414; ed. de Glick, 1988, p. 127, n. 108, i p. 28).¹²¹

119. Tot i que el JPla introdueix ací *diarrea*, és *diarrera* la forma més corrent ara al PV (Vený, 1988, p. 20-24).

120. En A i en B hi ha *que es* en comptes de *q’es*.

121. En els textos de la mateixa època datats a Val., hi predomina aparentment *caixer*: «derruyment de les ribes e *caixers* de les céquies», 9-V-1436; «e solar de argamassa si feta a cascuna part de les dites céquies *caxer* de pedra», 3-VIII-1437; «del dit partidor ha sos *caxers* e sos lindars de pedra fets a lliuell», 21-IV-1454 (ed. de Glick, 1988, p. 126, n. 95; 129, n. 118, i 129, n. 119).

És l'única forma del *Llibre del Mostassaf d'Elx* (s. xvii) que ha editat Maria Antònia Cano (1995, p. 360). Joaquín Ariño (AFA, xxvi-xxvii, p. 166) recull *queixer* a Aiguaviva i *caixer* en altres pobles immediats. Es diu *caixer* a Sueca (Rebull i Ribes, 1994).

Queixer i *caixer* s'alternen, fins i tot en un mateix text, en els documents dels segles xv-xvii sobre la séquia reial d'Alzira, que transcriu Peris Albentosa (1992). Llegim en les ordenances concedides per Felip IV (1625) a la ciutat d'Alacant: «manam que ningú sia osat rompre braçal ni *quexer* de braçal per-a pasar el aygua de un rech en altre» (ed. facsímil d'Alberola i Paternina, 1989, p. 76v).

En un plànol de 1811 per a la construcció d'un assut al riu Montnegre, a l'Horta d'Alacant, hi ha, adaptat al cast., *quejero*: «E. Paredon con sus contra fuertes, que sirve de *quejero*» i «P. Costones escarpados sobre los *quejeros* del Guale-ró.» *Quejero* apareix en documentació del Baix Segura del segle xviii: «Ittem que las orillas de los Vancales ya sean margenes o *quejeros* de escorredores si estuviesen con monte y Raiganbre de sarsas o otras raises» (Contracte d'arrendament, Oriola, 1712; ed. de David Bernabé Gil, 1982, p. 197).

També escriuen *quejero* en *Ordenanzas del Riego Fuente Jornada* (1851, d'Agullent; Casanova, 1986a, p. 100): «Brazal o fillola; partidores con galces; saltos por encima de los *quejeros*.»

Les *Cañisaes* (1991, p. 157, 258 i 265) i el parlar actual de Monòver ens forneixen *quixer*, var. que troba continuïtat en el murc. *quijero*, esmentat pel *DVal*. *Qui-xer* (< *queixer*) és var. ben reculada; de fet, l'atestació més antiga d'aquest mot la trobe en un document de delimitació dels tèrmenes d'Alacant i Novelda datat el 5 de març de 1382 a Oriola: «E del *quixer* de la dita rambla a enllà ves sol ponent tro en lo terme d'Azp» (ed. de Hinojosa, 1990a, p. 192).

Aqueix *quixer* de Monòver pren el sentit de 'vora de la finestra, de la porta, etc': «En la part de fora de una finestra ha-y dos o tres carabases totaneres, y en atra, un testo de alfábega. En el temps des pebreres penchen des *quixés* rastres [...]. Este es el sistema modèrn [*p-a rasca-te la esquena*]. El antiu consistía en arrima-te al *quixé* de una porto [...]. Avies es bledes en una portaora, espolsan-les en el *quixé* de la trescolaora» (*Cañisaes*, 1991, p. 157, 258 i 265).

En les *Cañisaes* (1991, p. 117) tenim *quixalera*, mot que el DCVB recull de Crevillent amb l'acc. de 'muntant porta':¹²² «[...] poro, ¡potre!, lo qué es este año no

122. Cf. *queix* 'quicio [?] V. POLLEGUERA' en el *DLlombart* i, sense la interrogació, en el *DJMar-tí Gadea* (1891).

Convé fer notar que *queix* deu tenir al PV més vitalitat que la que suggereix el DECat («En el PV *queix* ha continuat només en la locució *menjar a dos queixos*», s. v. *queix*, p. 919a, línies 50-51), inclosa en el *DVal* (s. v. *Menchar, á dos queixos* 'comér á dos carrillos'). El conec de la Marina amb el sentit que el DCVB dóna de l'Empordà i de Mall.: 'cadascun dels dos extrems o angles laterals on s'uneixen els dos llavis' («M'ha eixit foc al *queix*», «Me si ha fet un tallet al *queix*», «Li regallava pels *queixos*, d'a gust que

ha hagut guapo que asomara el morro á la *quixalera* de la porta.» Tenim encara algun altre derivat de *caixer* o *queixer*, no enregistrarat, que ens permet anar més arrere en el temps. Hi ha en la documentació entorn dels drets dels pobles de la Plana sobre l'aigua del riu Millars ⁺*caixera* (1338) i ⁺*queixera* (1344): «Almassora, 13-VIII-1338/ [...] així que l'aygua per la dita parada no sobrepuig lo senyal de permòdol per nós en *la caxera* de la dita céquia post, ço és la caxa d'aquell [...] / que'l fil de l'aygua de la dita céquia no sobrepuig la cara del permòdol per nós en *la caxera* de la dita céquia major ficat, e en lo canó de la dita céquia [...] / no puxe fer trenchs en *la caxera* de la dita céquia [...] / après lo portal de Castelló una creu en la rocha, qui és en *la caxera* de la dita céquia major [...] / Almassora, 4-III-1344/ [...] entre lo pont del abeurador e lo cantó del ort d'En Berenguer Dezpont, e d'En Ramon Guerau, e lo permòdol que fonch posat en *la quexera* de la céquia sobre la parada [...]» (ed. de Garcia Edo, 1994, p. 137, 138, 139 i 147). Més tard: «Castelló, 1631/ 6. —Ittem, la séquia de Almaçora se ha de pendre lo corrent de davall lo Pont del Molí draper y fariner, a una pedra que-y ha en lo dit *quexer* de la dita séquia. Té de anplària catorse palms y deu dits» (ed. de Garcia Edo, 1994, p. 197); «Borriana, 1662/ [...] cascú en sa tanda, puixen evitar lo dany reparant *lo caixer* ab brosa, rames/ [...] no puguen tocar *lo caixer* en distància de nou pams [...]» (ed. de Garcia Edo, 1994, p. 210 i 216).

Dins aquest mateix context del regatge hi ha el derivat ⁺*excaixerar-se* 'eixir-se'n del caixer', 'desfer-se el caixer d'una séquia', que trobe en un document valencià de 1618 sobre la séquia reial del Xúquer: «[...] la Cequia Real, des de la Fesa de Aurí fins al Cano del Riu Sech, *se ha excaxerat* y examplat més de un pam de lo que solia [...] se ha afondit des de la dita Fesa» (ed. de Tomàs Peris Albentosa, 1992, p. 118, n. 22).

A la Vall de Segó, al camp de Morvedre, ⁺*caixerar* és 'deixar completament nets i fixats els marges d'una séquia, especialment als cistars ['partidor d'aigües'], per tal d'evitar frau en el volum d'aigua per a cada poble i fer els amidaments' (Arnal i Coloma, 1995, p. 425).

L'abundor i l'antiguitat de les variants en *-e-* i en *-i-* (*queixer*, *quixer*) podrien fer costat a la proposta d'ètim de Colomina (1991a, p. 134).¹²³

⁺CAIXQUETAR: [**Caixquetar**] '[Cascar]' {A, B}

Derivat de *cascar* (pr. [ka(i)ʃ'kar] no enregistrarat; no l'arregleguen els diccionaris valencians de l'època. Uns altres derivats remarcables són: *caixqueta* 'guisqueta,

s'ho menjava»). Casanova (1980a, p. 61) el recull a Agullent amb el sentit del cast. 'carrillo'. Llegim «Parles massa; criaràs tramús pels *queixos* com les gallines», en Maria Ibars (1965, p. 90).

123. Literalment: «Potser fóra preferible considerar aquest mot derivat de *queix* (cf. *quixalera* i grafiar *queixer* 'les galtes de la séquia'). De fet, el DCECH estudia el murc. *quijero* s. v. *quijada*.»

persona destorbadora, que caixa' (Altea, la Font d'en Carròs; Colomina, 1991a, p. 133; l'Alfàs del Pi...) i ⁺*caixquera* 'joc molest, juguesca, fotesca'.

Llig *cascarrat* en el «Colloqui nou de l'any 1729» editat per Blasco (1984, p. 114): «La [*campana*] gran em pareix foscota,/ i també un poc *cascarrada* [...]» Més tardà és aquest fragment de Josep Ovara (ed. de Llombart en *Los fills de la morta-viva*, 1879, p. 595): «El espárrech accionant/ Que m'ha *cascarrat* el pit/ Y m'ha blaurat el bras.»

En el mateix *DVal* hi ha: *cascarrada*, *veu* 'cascarrona, voz'.

CALAMÀSTECs v. més avant ⁺CAMASCLES

⁺CALFÓ (f.): **Calfo**, **posar la** 'Calentar el horno' {A, B}

Els nostres diccionaris no recullen *calfo* com a vocable fem., gènere que deu ser l'originari si partim d'un sufix -ó (< ll. -ATIONE). Així l'utilitza Carles Ros en una interessant nota del *Diccionario valenciano-castellano* (1764, p. 281): «NOTA XXII. En Valenciano, *escombràr*, tambien significa barrèr; pero en el dia no tiene uso, porque se dize ordinariamente *agranàr*: solo se conserva esta voz, *escombrall*, que es un palo muy largo con unos trapos al extremo, que sirve para barrèr, y limpiar el horno de cozer pan, despues de aver echado la leña, y dado fuego para que esté ardiente, que en Valencia regularmente se haze por la mañana, cada dia, y se dize: *fèr* (ò *possàr*) *la calfo*: encendèr el horno, ponerlo fuerte.»

Trobe *la calfo* a Cocentaina, Alcoi, Calp, la Vila Joiosa, Parcent («Botar la *calfo*»), Oliva, Sueca (Chabàs, 1945, p. 142, n. 2)... Precisament a Parcent i a Oliva (també al Comtat, segons Colomina, 1991a, p. 135) hi ha un tipus de coca que en diuen *a la calfo*. Cf. *coques a la calda*, a la Marina Baixa; *coques a l'escalfor*, a Corbera; *coques escalfades*, a Xeraco.

Escriu Josep Pasqual Tirado en *De la meua garbera* (1996, p. 190 i 254): «La geperuda nadava de goig, sa mare en el comboi de la menjussa, i l'escolà d'amén del pare atiava la llar ab colzes de cep, que posaven aquella cuina com un *calfo*. [...] Dies de fred i de gelor són, però allò és un *calfo*.»

El DCVB recull *calfo* a Castelló (de Pasqual Tirado) amb el sentit de 'lloc del forn on fan el foc'. El *DJMartí Gadea* (1891) ja donava *lo calfo* com a sinònim de *alcabó* ('hornija o el sitio más cercano á ella, luego de haberla encendido', s. v. *calfo*). Retrobe aquesta acc. a Banyeres de Mariola.¹²⁴

«L'amelda ['ametla'] ha pres ⁺*recalfó*» 's'ha recalcat emmagatzemada a la cambra' (la Torre de les Maçanes).

124. Cf. aquests versos del poeta d'Alberic, Badenes Dalmau, en la composició «Comtesa Violant (Llegendeta)» (primeria del segle xx; ed. facsímil de 1980, p. 128): «Posat lo cap en la falda,/ Raser de grat *alcabor*.»

CALITJA: Calicha 'Calina'

Calitja apareix en els diccionaris del segle XIX (*DLLombart, DJMartí Gadea* (1891)). Abans ja l'arreglegava Joan Antoni Maians en el *Vocabulari valencià-castellà* (1787; ed. de Casanova, 1995, p. 408) amb una acc. encara ben viva: *calija* 'llaman los marineros valencianos a las nubes que se forman dentro del mar, denotando mudanzas en el tiempo y parece que viene de *calizo*'.

El DCVB situa *calitja*, dins el PV, només al Maestrat; el DECat no en dóna cap referència al sud de la Sénia; deu ser, però, més comú en les nostres comarques, més que no es pensen (o desitjarien [!]) alguns:¹²⁵ conec del meu parlar de la Marina *calitja*, d'on ja l'esmenta Colomina (1991a, p. 135) amb el sentit, originari i potser més comú, de 'boira, vapor que entela l'aire i li lleva transparència' (DCVB, s. v., 1) i també 'basca, calor apegalosa, xafogor' (DCVB, s. v., 2), i el derivat *calitjós*: «Cel *calitjós*» 'tèrbol, enteranyinat, boirós', «Hui fa un dia, un oratge *calitjós*» 'bas-cós, xafogós'. *Calitja* (LMP, m. 114, «Bruma de calor») és gairebé general en tota la nostra costa. Casanova (1980a, p. 165) el recull a Agullent com a 'bochorno': «Fa una *calitja* molt forta»; més al nord, tenim *calitxa* 'xafogor' a la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 59). *Calitja* és sinònim de 'basca, calor forta' a Pedreguer. És conegut també a l'Alacantí. El castellonenc Josep Pasqual Tirado escriu en *De la meua garbera* (1996, p. 166 i 175): «El sol calfa de valent, la boira s'ha tornat *calitja* [...]. La *calitja* és l'ama de la matinada. Ni un nuvolet ombreja lo celatge; senyals de pluja, no en pareixen per cap banda.»

És una mica sorprenent i alhora significatiu que no tinga por de fer servir aquest mot un autor com Miquel Adlert Noguerol (1983, p. 12), nat a Paterna i abrandat defensor de la *llengua valenciana*:¹²⁶ «I, entre la mar a llevant, endevinada mes que vista, i la serra, de carenes esfumades per la *calija* matinal, que tancava l'horiso per ponent, vea escapar-se-li de la vista [...].»

+CALVÍCIA: Calbicia 'Calvez'

Var. no enregistrada de *calvície*; deu explicar-se per atracció del sufix *-ícia*, molt més productiu. La *-b-* va d'acord amb ['kalbo], la pronúncia habitual entre els parlants no betacistes (cf. Martines, 2000a, p. 102 i s., i 108).

+CAMASCLES, CALAMÀSTECES: Camáscles, ó calamástecs 'Llares ó cadena pendiente del hogar para hacer la comida';¹²⁷ i - **Pernilles** 'V. Camascles' {A, B}

125. No el trobareu en el DRACV, ni en el *Vocabulari elemental de la llengua valenciana* de Miedes (1990). El DRACV (II, *castellà-valencià*) dóna *basca, blamor, calda, calina, estubor* i *somorda*, i *calina* com a equivalents valencians dels espanyols *bochorno* i *calina*.

126. Cf., però, la nota anterior.

127. L'e. e. en A és només 'llàres'.

Mot ant. i de gran diversitat formal que no ha deixat gaire rastre al PV. Segons la descripció del DCVB (s. v. *clemàstecs*), designa un atifell «muntanyenc i de terres fredes», propi, sobretot, del territori pirinenc; dins el PV, només és trobador per les muntanyes del Maestrat.¹²⁸ No ens dóna, però, cap atestació moderna del vocable en les nostres comarques.

És escassa igualment la documentació antiga procedent de les terres valencianes: tenim *capmascles* en el *ThPu* (primera doc.) d'Onofre Pou («Los *capmascles* o cadena o ferra [*sic per serra*] que penja de la paret de la llar per tenir les olles» (*DAGuiló*, p. 148, v1), i més avant «Penjar la olla en los *capmascles*» (p. 225, *DECat*, s. v. *cremallers*). Podríem sospitar que aquest *capmascles* és aportació gironina d'Onofre Pou perquè: a) apareix abans en textos que hem de suposar principatins (*Miret, Templers*, 1395 i *Alòs, Inv.*, 1546, DCVB) i el retrobem després en diccionaris com ara el *DBelvitges* (ací com a antiquat) o el *DLabèrnia*;¹²⁹ b) les variants en *-alls* són les predominants en cat. occ. (p. ex., *cremallers* fins a *Tort.*, DCVB)¹³⁰ i gascones; i c) no ens consta fins ara que *capmascles* aparega en altres textos valencians. De tota manera, cal advertir que *serra*, mot que Onofre Pou introdueix com a segon sinònim de *capmascles*, és, amb aquesta acc., mot de l'Empordà (DCVB, s. v. *serra*, 2). La var. ⁺*camáscles* del *DVal* deu ser una continuació d'aqueix *capmascles*. Això podria representar que aquest tipus lèxic té (o, si més no, pot haver tingut) més presència al sud de la Sénia de la reconeguda fins ara.

Encara hi ha, ara en el *DLlombart*, l'article ⁺*Camascles* ó *calamastechs* '[?] llares'. *DJMartí Gadea* (1891) l'incorpora ja sense l'interrogant i, cosa remarcable, sense cap indicació del tipus *ant.* (antiquat) o *cat.* (català). Va prendre *Llombart* aquest article de l'inèdit *DFontPiris*? No trobarem cap d'aquestes dues variants en el *DLabèrnia*. El *DRACV* ha incorporat ⁺*camascles* 'llar (barra de ferro en dents que servix per a penjar la caldera damunt el foc de la llar)'. Convé tenir aquest testimoni en compte: els redactors d'aqueixa obra es mostren molt neguitosos davant la «preocupant quantitat de catalanismes» («*Prolec*», p. 12) que troben en els diccionaris valencians anteriors; a més, declaren que han elaborat «un diccionari que reflectix una llengua actual i viva sense mistificacions capcioses» ni «formes arcai-

128. Tot i això, n'he vist en cases de ximeneres molt grans en altres punts del País. Hi ha qui, sense recordar-ne el nom, explica que abans «penjaven uns ferros a la *farnal* per a penjar els perols» (l'*Alfàs del Pi*).

129. Així i tot, recordem que *Labèrnia* era nascut al nord del PV.

130. Aquestes variants coincideixen amb les formes gascones i aragoneses. V. l'*ALEANR* (m. 1488) i la descripció i la informació bibliogràfica de *Castañer Martín* (1990, p. 205).

Recasens (1985, p. 231) dóna *clemascles* a *Valls* (l'*Alt Camp*); en la resta del *Camp de Tarragona*: *cremallers*, *gremallers* i *cadena*. *Plaza i Arqué* (1996, p. 239) recull *clamàstics* en un punt de la *Conca de Barberà*, *Santa Coloma*; la resta de la comarca coneix *cremallers*.

Griera (1932, p. 248) arreu plega a *Morella* *cremalles* 'classe de graelles que hi havia als cantons dels carrers per a cremar teies en dies de gala'.

ques» («Metodologia i criteris», p. 18). És interessant també la definició que recorda la *serra* d'Onofre Pou. Hem de suposar, doncs, que el consideren vocable val.

DJMartí Gadea (1891) encara afig *clamestres* 'pl. *V. camasclérs*' en el «Suplemento».

Més dubtes ens planteja la var. *calamàstecs*, present com a forma secundària en el *DVal* des de la primera versió. El DCVB la dona de Granollers, Terrassa, Martorell, Pla de Barcelona i Valls. Procedeix del *DLlombart*?¹³¹ o, més tost, la van amprar tots els dos diccionaris a l'esmentat *DFontPiris*? En aquest cas, hem de suposar que Font i Piris va consultar material procedent del Principat?, o, com sembla que s'esdevé amb *capmascles* (i variants), és pròpia també del PV?¹³²

CAPCINGLE: [Capsingle y sevilleta] '[Vilorta]' {A, B}; Sevilleta 'V. capsingle' {A}/ - Sevilleta 'V. capsingle' {B}/ Sevilla per·a la singla {C} 'Vilorta'

Mot no enregistrat al PV. El DCVB el dona de Mall., Men., Freginals, Falset i Sanet; el DECat (s. v. *cingle*) el presenta com a propi de Mall. i Men. Colomina (1986, p. 674) el recollia al PV en pobles on no són estranys els mallorquinismes heretats dels repobladors del segle XVII (Tàrbena, Gallinera, Xaló, Jesús Pobre i Tormos); en aquest mateix àmbit, el trobe a Parcent («Un *capcingle* és un ganxo de la sobrecàrrega de l'animal») i a Pedreguer («És una anella de fusta casi sempre de magraner que servix per a dur el cabàs al coll amb una corda, per aguantar la càrrega...», dada que agraiïsc al col·lega Jaume Fornés, 1996).¹³³ *Capcingle* és vocable dels mestres d'aixa de la Marina Alta (Ballester Artigues *et al.*, 1993, p. 41); cf. el mapa 150 de Beltran (2005). No deu ser, però, exclusiu d'aquesta comarca: el recullen els nostres diccionaris del segle XIX des del *DLamarca* (1839). Una mica abans el véiem en la prosa popular d'*El Mòle* (II (21 juliol 1837), II, p. 308): «¡Quina honra de rey!, ¡quin monarca absoluto! ¡Llastima de *capsingle* al peu esquer, y nugar·lo á un tascó y donar·li á menchar en un llibrell!»

En tenim notícies del centre del País: a Algemesí («És com una anella que es gasta per a tirar les cordes als animals»); Zaragozà (1982, p. 256-257) el recull a Silla com un element de l'aparell per a carregar als animals les garbes d'arròs amb les *sangandilles*. Amb una corda i un *capcingle* arrepleguen la brosta de l'esporgada del taronger a Sueca (Rebull i Ribes, 1994). *Capcingle* és un malnom de l'Alcúdia (la Ribera), aplicat a una persona molt obstinada (Bou Clemente, 1986, p. 55), i d'Almassora (var. *cap de cingle*, Bernat i Guardiola, 1992, p. 453); i encara més al nord: Carles Salvador (1943, p. 245) l'aplega a Benassal (*capcingle* 'anella de fusta o ferro

131. V. què diem en Martines (1997a, c. III) sobre la possibilitat de relació entre el *DFontPiris*, el *DLlombart* i el *DVal*.

132. Vegeu més avant **pernilles*.

133. V. «Apèndix» sobre els mallorquinismes en el val. merid. al final de l'estudi sobre TRESPOL.

de l'extrem de la cingla'). Blanc (1994, p. 54) dóna *capcingle* 'peça de fusta que porta la cingla' de Calaceit.

Ni el DCVB ni el DECat contenen documentació històrica d'aquest vocable. Podem aportar el testimoni del llibre d'establiments de Vinaròs (1647-1648), d'on el cita Casanova (1983, p. 78).

Mott (1984) dóna *cacinglo* a Gistain. Arnal Caveró (1944, p. 8) l'arreplega en l'alt arag. d'Alquézar; Romanos i Sánchez (1995, p. 12) defineixen *cazinglo* com a 'aro flexible' a la Fova. Una mica més avall, a Ontiñena: *cazinglo* 'objeto para tensar cuerdas' (Santiago Gonzalvo, 1986, p. 12).

Amb aquest sentit hi ha *vellorsa* a la Marina Baixa, a Alcoi (DCVB, s. v.), *villor-sa* també a la Marina Alta (Cardona Ivars, 1990, p. 86).

Cf., a més, què hem dit sobre *sevilleta* del *DVal* en Martines (2000a, p. 67).

⁺CARAGUALA: **Caraguala** 'Polipodio oficinal'

Var. no enregistrada de *calaguala*. Els diccionaris valencians no recullen tampoc aquesta forma amb dissimilació de líquides.

Són conegudes les virtuts d'aquesta planta per a apaivagar els nervis. El DCVB en dóna notícies de la revista mallorquina *L'Ignorancia* (darrerria del XIX). Són abundoses les referències a les infusions de *calaguala* en textos populars valencians una mica anteriors: «no-ls faltarán reseptes y eixarop de chicories, *calaguala*, llet de terra, escursonera, burfalaga» (*El Mòle*, I (9 març 1837), x, p. 157); «per a postres, mos traurán un pastís liquido y superfino á uso de París, y botelles de camamirla, *calaguala*, salvia en eixarop de escursonera y cordial contra els espasmes» (*El Mòle*, II (17 maig 1837), II, p. 44).

Hi podem afegir els textos de Bernat i Baldoví (1847a, p. 111 i 1859, p. 24), d'Escalante (1924, p. 597), de Balader (1863, p. 52), d'Hernández Casajuana (1965, p. 20), etc. És un malnom il·licità a la darrerria del segle XIX (*Calauala*, segons Pere Ibarra, Castaño, 1991, p. 168).

CARBONADA: **Carbonada**, per el primer escrement de les criatures 'Meconio'¹³⁴

No enregistrat al PV amb aquest sentit. Això no obstant, tenim *carboná*, *da* 'alhorre ó meconio' en el *DEscrig*, d'on deu procedir aquest article del *DVal*.

⁺CARTAFELL: [[**Cartaféll**]<**Cartéll**>] '[ant. Cartapél]' {A, B}

JPla incorpora *cartaféll* a B. Després el ratlla ací i en A, i afig en totes les dues versions *cartéll*; a més, afig *ant.* en B. Darrerament oblida incorporar aquest article a C.

134. En A i en B hi ha *lo primer* en comptes de *el primer*. JPla havia afegit en aquestes dues primeres versions 'alhorre', deprés de 'meconio', com a e. e. Sobre la variació de l'article determinat masculí *lo*, *los* / *el*, *els*, v. Martines (2000a, p. 311 i s.).

Aquest *cartafell* deu ser var., no enregistrada, de *cartapell*, vocable ben conegut al PV. Probablement hi han confluït mots pròxims pel sentit i per la forma, com ara *martafell* (v. més avant MATAFALLAR i MARTAFALLAR) o, fins i tot, *atifell*.¹³⁵ «Fer, armar un *cartafell*» és 'armar un embolic' a l'Alfàs del Pi, a Cocentaina, Gandia. Cf. «Fer o armar un *cartapell*»; ací en un fragment de l'alcoià Valls (1972, p. 52): «P·a que no hi haja motiu/ de rumors sense trellat/ i no s'arme el *cartapell*/ que l'any passat es va armar.»

«Arreplegar un *cartafell* de llenya» 'un muntó', 'una garba', a l'Alfàs del Pi.

CASCARRULLA: **Cascarrúlla** 'Cascàrria. Zarpa. Zarria' {A}/ **Cascarrúlla, lligasa** 'Cascàrria. Zarpa.] Zarria' {B}/ **Cascarrulla, lligasa del calsat** 'Zarria' {C}

El DCVB presenta *cascarrulla* com a val., mall. i men. ('pilot d'excrement sec aferrat al pèl o a la llana') i d'alguns punts de la costa del Principat ('pl. raïssons, pilotets de carn torradeta que queden sense fondre dins la caldera del saïm del porc'). Coromines (DECat, s. v. *cascar*, p. 612b, línies 41-42) no el recull com a val. *Cascarrulla* és en els diccionaris valencians des del *DLlombart*. Casanova (1989b, p. 433) l'inclou dins la llista de «Mots [del *VocFullana*] vius a València, però sols en la primera generació.»

Per ací deu anar ⁺*cascarrilles*, malnom d'un personatge poc net dels versos de Roc Llorens Sala (1895, p. 104): «Marina Jorrolls li dihuen/ A d'ella, y es natural/ Del sentro de Xabia y filla/ De Pep Jorrolls y Regalls/ Y de Juana *Cascarrilles*.»

Dins la mateixa família lèxica hi ha *cascàrria*, documentat fins ara per primera vegada en el *DBelvitges* (1803);¹³⁶ vegeu-lo en aquest fragment de *El romanç de Gaiferos i Melisenda* del pare Mulet (s. xvii; ed. de Bellveser, 1989a, p. 144): «[...] bruta, geperuda,/ que tota és osos y pells/ y que además de ser torta,/ rastres de *cascàrries* porta/ sonant com a cascabells.» Reapareix en textos del mateix segle xvii: «Les fregava les dents,/ fregant-lis les unglasses./ I un instant enans tal volta/ s'hauria llevat *cascàrries*» («Colloqui dels platerets que havia y els que els portaven»; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 254).

CICLÓ v. més avant ⁺XICLÓ

CIVADA v. més avant ORDI

135. *Catifell* (el Maestrat) i *gatifell* (Tort. i PV), variants de *atifell*, podrien denotar influències mútues. El DECat (s. v. *catifa*) interpreta aquestes formes per contaminació de *catifets*, enregistrat només en cat. or. El DCVB, en l'article *cartapell* (acc. 2) remet a *catifell*; ja devia intuir algun tipus de relació entre ambdues veus.

136. *Cascàrria*, present per l'Aragó, és parent del cast. *cazcarria*, del basc *kazcarria* i del bearnés i gascò *cascant* 'brut' (v. DECat, *cascar*, p. 612b, línia 11 i s., i DCECH, s. v. *cazcarria*).

CLOTELL: **Clotéll** 'Cogote'

El *DVal* arreplega *clotell* i els sinònims *bescoll* (s. v. *bascòll*; *Bascòll*, en los animals i el derivat *bascolláda*) i *tòs* (s. v. *tós* i els derivats *tosar* i *tosoló*). Com és sabut, avui *bescoll* (pronunciat sobretot [bas-] i, també, [bes-]) i *tòs* són vocables ben comuns al PV. *Clotell* (o la var. *clatell*), documentat per primera vegada precisament en un text valencià del segle xv (*DECat*, s. v.), sense ser desconegut, no té ací ara la mateixa vitalitat que en altres regions de l'idioma.

El *DCVB* dona *clatell* al Maestrat, *clotell* a Sueca i, també com a valenciana, la loc. «tenir els ulls al *clatell*.» Coromines (*DECat*, s. v. *clotell*, p. 741b, línies 57-58) esmenta (a partir de l'exemplar comentat del *DFabra* d'Enric Valor) la presència de la var. amb *-o-* «en alguns punts del PV [...] especialment en el sud» i de la forma *clotet* a Benassal i Lluçena (*DCVB*). Carles Salvador (1943, p. 246) recollia *clatell* a Benassal, justament, en la frase: «El Tal sempre pedrà; té molta llana al *clatell*.» Fa referència a aqueixa llana el vinarossenc Gaietà Tresserra en aquest fragment de *La perla de la Illeta* (1875, p. 35):¹³⁷ «vos vendrán com á porcells,/ de la noche á la mañana,/ deixan-vos tan sols la llana/ q'es cria als vostres *clatells*».

El castellonenc Enric Forcada Traver fa servir *clatell* en els col·loquis de *Les Camilles* (1974, p. 40): «Allà va anar l'os fora, amb tanta força, que li pegà en el *clatell* a Micalet de Praes i per poc li fa perdre el sentit.»

Tenim en el *DLlombart*: *clatell* 'ant. cogote, colodrillo, pescuezo, lo mismo que BASCÒLL y BESCÒLL, *clatellá*, -da 'pescozón, lo mismo que BASCOLLÁ, -DA, y BASCOLLÁ, -DA', i *clotell* 'cogote, colodrillo, lo mismo que CLATELL, BASCÒLL y BESCÒLL'. El *DJMartí Gadea* (1891) incorpora els tres articles amb algun petit canvi: *clatell* 'ant. cogote, pescuezo, V. *bascòll* y *clotell*, *clatellá*, -da 'pescozón' i *clotell* 'cogote, colodrillo, V. *bascòll*'; aquest darrer article inclou el sintagma «En lo *clotell*» 'en la coronilla de la cabeza'. Observeu la consideració d'antiquat (= poc conegut; *catalanisme* [?])¹³⁸ que tots els dos diccionaris afigen a la var. *clatell*. Mossén Joaquim fa servir *clotell* en un altre article del *dicc.*: «Matar per lo *clotell*» és la definició del cast. 'acogotar' (s. v. *matar*) i en altres textos:¹³⁹ «Tomaset diu qu'es rasca/ en lo *clotell*,/ perqu'el pobre te caspa/ y picor en ell;/ si no li picara,/ poques voltes el chic/ crec qu'es rascara» (*JMartí Gadea*, 1891, p. 163). Alberola (c. 1927, p. 18) recull la dita: «A mi ningú m'esquila la llana del *clotell*.»

137. Un informant gran de Gandia ens recordava un fragment d'una rondalla: «MORT: Tens molt mala llengua, amic sepulturer./ SEPULTURER: I tu molta llana al *clotell*.» La van emetre per ràdio en cat. pels anys trenta o quaranta. V. més avall el refrany que arreplega Alberola sobre aquesta qüestió.

138. Sembla que *clatell*, *clatellada* són solucions lèxiques sentides com a *catalanes*; si més no en alguna ocasió les trobem en boca de personatges de parlar *acatalanat*. Vet-ne ací una mostra en una obreta d'Àngeles (1926, p. 9): «Perque si fos sertea, el millor remey son unes cuantes *clatellades* amb el noy y a la sarmalítana.»

139. Fóra bo saber la procedència exacta del material de cultura popular (romanços, col·loquis, cançons...) que aplega aquest *Ensisám* i altres obres de mossén Joaquim.

Segons Casanova (1981, p. 234), algun informant de la primera generació d'Aguilent reconeix *clatell*. És de Pedreguer (*clo-*) i de Gata de Gorgos (*clatell*).¹⁴⁰ A Ares (l'Alcoià) es diu: «Han mort el conill d'un colp al *clotell*»; cf. l'article del DJMartí Gadea (1891) que esmentàvem adés: «Matar per lo *clotell*» 'acogotar' (s. v. *matar*).

Sanchis Guarner (1983, iv, p. 34) arreplega aquesta cançoneta que entonen els xiquets el Dimecres de Cendra a Quart de Poblet: «Oli de puça,/ oli de vell;/ València la Vella,/ acatxa el *clatell*.»¹⁴¹

És pel nord del País on *clotell* es fa més freqüent i més viu, espontani. Germà Colón (1978, p. 233) afirma que «el valencià, almenys el castellanenc, coneix avui els mots sinònims o quasi-sinònims *clatell* i *tòs*, però aquest darrer s'aplica més pròpiament al bestiar.»¹⁴² Josep Pasqual Tirado (1988, p. 182) empra *clatell* i *bascoll* en un mateix context: «se deixava dir, besar lo *clatell* i estrènyer, mentres les llàgrimes del tendre i bondadós rei, li xorraven per lo *bascoll* i l'esquena».

Trobe *clatell* a Torreblanca, a Benicarló o a Vinaròs; en aquest darrer lloc m'expliquen que «Es diu *clatell* o *bascoll*, però més *clatell* i “pegar una *clatella*(da)”». Vet ací els versos de dos poetes populars vinarossencs: «[...] tirar-li oli brusen/ al *clatell* de D. Fernando» (Sebastià Farga, 1984, p. 21); «la corbella del vell Mata centurries.../ t'afaitara'l *bascoll*/ [...] —si sense atres t'embarques/ pot vore't aigua'l *clatell*—» (Argemí, 1932, p. xxxviii i 36).

Lluís Gimeno Betí (1984, p. 28) situa *lo clatell* a la Pobla de Benifassà, a la Jana, a Cervera del Maestrat i a Càlig, i *el clotell* a la Serratella; més dades en Gimeno (1997, p. 62). Acaba de completar aquestes dades l'ALDC (I, m. 31), que situa *clatell* o *clotet* per aquelles contrades septentrionals, si fa no fa de la línia Atzeneta del Maestrat-Cabanes cap al nord.

Fa la impressió, doncs, que *clotell* deu haver estat fins no fa gaire un mot amb més presència que no ara entre els valencians. V. més avant l'apèndix que afegim a TRESPOL.

CLOURE: **Cloure** 'Cerrar' {A}/ **Cloure** <la nit> 'Cerrar <la noche>' {B}/ **Clóure-s la nit** 'Cerrár la noche' {C}

Aquesta restricció del significat de *cloure* introduïda per JPla s'ajusta a la realitat d'ús d'aquest verb. *Cloure*, sense ser un pretèrit al PV, té ací un ús restringit a certs contextos, com també en altres zones de parla catalana. La literatura popular

140. *Clatellada* 'bescollada, colp al bescoll' és emprat per algun parlant de Tàrbena. Cf. en Beltran (2005, p. 155) *clotell* a la Marina Alta.

141. El mateix Sanchis Guarner (1983, iv, p. 34) arreplega la var. d'aquesta cançó que trobem en l'*Ensisám* de JMartí Gadea (1891, p. 651): «Oli de tenda,/ oli de vell,/ València la vella/ acaba el martell.»

142. En el meu parlar, *bescoll* i *tòs* són aplicables igualment a les persones; *tòs* dona nom, més tost, a tota la part posterior del coll i del cap; cf. «caure de tòs» 'caure d'esquena', 'admirar-se, esglaiar-se d'una cosa'.

de l'època i la llengua viva ens el presenten aplicat sobretot a la nit (+‘fer-se fosc’), al cel (o a l’oratge, ‘cobrir-se de núvols’),¹⁴³ a la pluja (+«Ploure *clos* o *closet*» ‘ploure molt i tapit’). En canvi, el *DEscrig* i el *DLlombart* enregistren *cloure* com a verb més genèric;¹⁴⁴ només el *DJMartí Gadea* (1891) incorpora aquest matís: *clòure*, -rer ‘cerrar’, ‘cubrir’, «*Clòure:s* la nit» ‘cerrar la noche, oscurecer’.

Vegeu les dades sobre els usos de *cloure* aplegades pel DCVB i per Colomina (1991a, p. 154-155) a la Marina Baixa; n’hi afegim algun detall més: «El cel està *clos*» es diu a Agost, Alacant, la Torre de les Maçanes, la Nucua, Callosa d’en Sarrià, Cocentaina, Alcoi, Parcent...; «*Cloure’s* la nit», a Alacant, Xixona, Tàrbena, Parcent...; «Ploure *clos*», a la Torre de les Maçanes, la Marina Baixa, Parcent... «*Cloure’s* la lluern» és ‘amagar-se el sol al capvespre’ («Llista de paraules del *Fabra* que caldrà esmenar», Enric Valor i Josep Giner; ed. de Casanova, 1996, p. 161).

Uns altres usos de *cloure* afecten oficis i activitats més específics (la terra, l’obra, la ramaderia, la indústria tradicional)¹⁴⁵ o la fraseologia: *clos* és molt freqüent aplicat a les ametles («Ametles *clofes*»), per oposició a *badat* («Ametles *badades*» ‘amb la pell de fora oberta’) (Agost, Alacant, Sant Vicent del Raspeig, Xixona, la Nucua, Tàrbena, la Vila Joiosa, Alcoi, Calp...). A Oliva diuen, a més, en la sega de l’arròs «Anar al *cloure*» i «Anar al tallar.»

El *DJMartí Gadea* (1891) recull *cloure* en algun altre context:

a) +«No poder *clòure* la boca de gust» ‘recibir gran complacencia de decir una cosa ó de oirla contar’ (s. v. *boca*); reapareix aquesta frase en altres textos del mateix JMartí Gadea (1906c, p. 83): «Per este giquet/ sá mare está loca,/ y es tan boniquet/ que no *clòu* la boca.»

b) «Pastar algeps per-a *clòure*» ‘amasar el yeso blanco y en corta cantidad’ (s. v. *pastar*). Vinculat amb aquest àmbit de la construcció, tenim en el dietari de mossén Josep Esplugues, rector de Montaverner (la Vall d’Albaida, darrerria del segle XVIII; ed. de Casanova, 1989a, p. 156): «Asta el dia denau de joliol *es clogué* el primer arc de les campanes.» El mateix Casanova (1992, p. 95) arreplega a les hores d’ara *cloure* a Ontinyent i a l’Alforí com a ‘aïllar un interior tapant l’obertura en aquest cas en el forn de calç o en els d’algeps’.

143. El DCVB localitza aquest valor a Tortosa.

144. De tota manera hem de remarcar la segona acc. que en dóna el *DEscrig*: *clòure* ‘cercar, por rodear ó circunvalar algun sitio con vallado, etc, y por poner cerco ó sitio, etc’, i també *clòure:s* ‘ence rrarse, retirarse del mundo, recogerse en alguna clausura’.

El *DEscrig* enregistra, a més de *clos*, el participi *clus* (*clus*, -sa ‘V. *clogút, da*’; cf. *fus* per *fos* més avant en el comentari sobre **saginoso*; el DCVB documenta *clus* en textos antics i, més modernament, en Llorente (*Versos*, I, 65). Llegim en *El Tabalet* (1847, p. 162): «d’ahí es que tant ell com atres parts meñs importants *inclusos* els cors...»

145. P. ex., *cloure* és ‘tancar les espartenyas d’espart cosint-los la sola’ (Callosa d’en Sarrià), segons llegim en una cançó popular d’Adolf Salvà (1932-1939, p. 151); ací diuen també *fil de cloure* i *agulla de cloure* (Colomina, 1991a, p. 154). El DCVB recull *cloure* amb aquest sentit en el cat. or. i occ.

c) «*Clòure* ó tancar les cartes» ‘cerrar las cartas’ (s. v. *cartes*). El DCVB documenta aquest context en *Poesies* de Maria Antònia Salvà.

Es diu que *ha clos* d’un animal que ja té la dentadura completa (la Marina; general segons el DCVB).

⁺COFUANA [?], COFURNA: **Cofuana** {A}/ **Cofuana** <apósito pequeño> {B}/ **Co-fuana, abitació chicoteta** {C} ‘Tabuco’; i [Quartet] ‘V. Cofurna’ {A, B}

Aquesta deu ser fins ara la primera doc. valenciana de *cofurna*, mot enregistrat com a propi del cat. or. (DCVB). El retrobem en el *DLlombart* (*cofurna* ‘tabuco, aposento pequeño ó habitación estrecha’) i en el *DJMartí Gadea* (1891), ací amb la consideració de *atalà* (‘cat. Chiribitil, tabuco: pequeño aposento’). Aquestes dues obres poden haver pres *cofurna* d’algun dicc. del Principat (*DLabèrnia*). Ara bé, la coincidència del *DVal* i el *DLlombart* ens fa pensar que, potser, tots els dos han amprat aquest article a l’inèdit *DFontPiris*. De tota manera, atés el testimoni del *DVal*, hem de creure que el vocable deu tenir, dins l’àmbit català, una extensió més gran que la reconeguda fins ara.

⁺*Cofuana* podria ser una errada per *cofurna*. Tot i això, fa la impressió que no devia ser desconeguda per a JPla: no la corregeix en A i la manté en les altres dues versions del dicc.; com veiem, es limita a eliminar l’accent en C i a afegir *apósito pequeño* en B, sintagma que tradueix finalment en la versió C. Hi ha, però, *cofurna* com a remissió de *quartet*, article que ratlla en B i ja no s’incorpora a la versió final del text.

Casanova (1981, p. 212 i 213) arreplega a Agullent dos vocables amb la mateixa terminació: ⁺*baguana* ‘la zona del camp més ombrosa’ i ⁺*capuana* ‘congestió del cap, especialment, la causada per un refredat’.¹⁴⁶

COFURNA v. més amunt ⁺COFUANA [?]

COLLITOR: Cullitór ó cistellót ‘Banasto. Cesto’

El DCVB recull *collitor* només a Tort., però deu ser més comú: v. els testimonis que n’aplega Colomina (1991a, p. 157). Hi podem afegir: *collitor* ‘especie de cesto V. CISTELL y COLLIDOR’ (*DLlombart*) i *collitor* ‘V. cistell’ (*DJMartí Gadea* (1891)); com veiem, ambdós diccionaris donen a *collidor* el sentit, no enregistrat, de ‘cistell, collitor’.

146. *Capuana* és, a Múrcia, ‘golpe dado con la peonza’ (García Soriano, 1932); a Montfort, al Vinalopó Mitjà, és ‘borrachera, gandería’ (Martínez Beltrán, 1980). En esp., ‘zurra, paliza, castigo de azotes’ (primera doc. segons el DCECH en el DRAE (1884)). A Cartagena es diu *japwana* ‘paliza’ i ‘perder en el juego, especialmente en el de las canicas o bolas’ (cf. *alquezón* per *aljezón*, García Soriano, 1932). *Catuana* és, al Vilar, ‘tunda, paliza’ (Llatas, 1959). Cf. les vacil·lacions en català entre /ʎ/ de l’espanyol i [k] en Veny (1993b).

COLOMBAIRE: **Colombaire** ‘Palomero’

Colombaire (o *columbaire*) és denominació ben comuna al PV d'aquell ‘qui vola coloms’, l'aficionat a la columbicultura, veritable esport nacional valencià. Alberola (c. 1927, p. 314) dóna la frase: «*Colombaire* cabal, en l'aire». He sentit la var. *colombai*[d]e (l'Alfàs del Pi, la Marina Baixa); el DECat (s. v. *colom*, p. 838b, línia 21) arreplega a Alginet *colombai*[n]e. El *DVal*, seguint probablement el *DLamarca* (1839), recull *columbaire* ‘palomero’; *colombaire*, en el *DEscrip* i continuadors.

Tenim en el *DLLombart* el derivat ⁺*colombairiste* ‘palomero, lo mismo que COLOMBAIRE, -BAYRISTE’. Hernández Casajuana (1926, p. 16) fa servir *colombaire*, i també Ligorio Ferrer en una peça teatral ambientada a Gandia («el Casino dels *Colombaires*», 1928, p. 5). El xativenc Sanelo recull, a més de *colombayre* (D 14r,b), la var. *colombari* (D 10v,b). *Columbari* es diu a Agullent (Casanova, 1980a, p. 320) i arreu de la Vall d'Albaida,¹⁴⁷ encara que, com veiem, el *DVal* porta *columbaire* ‘palomero’. Tenim *columbari* en JMartí Gadea (*Tipos, modismes*, II, 48, citat per Gulsoy, 1964, p. 376); *colombari* (*colum-*) no és gens estranya en val.

Segons Coromines (DECat, s. v. *colom*, p. 838, línia 5 i s.), *colombaire* (primera doc. c. 1740, Carles Ros) «no és una formació catalana sinó heretada del mossàrab». Com ja havia fet Sanchis Guarner (1949, p. 109 i 130), posa l'atenció en la conservació del grup -mb- i «en la presentació del sufix -ARIUS en la forma -air (> -aire)». Podria provar el caràcter mossaràbic de *colombaire* la var. catalanitzada *columbari* (DECat, s. v. *clau*, p. 746a, línies 33-35);¹⁴⁸ també podria ser una catala-

147. A Benigànim, a la mateixa comarca, *colombaire* és «la persona que amolla el colom al tir de colom» (Segrelles, 1990, p. 51). Ací mateix hi ha els malnoms *la Colombaira* i *el Colombari* (Pellicer, 1991, p. 199); *Columbari* és renom a Bocairent (Satorre, 1991, p. 219) i a Montitxelvo (Pou, 1993, p. 30). També és *colombaire* a Algemesi ‘el que suelta a los palomos en el tiro de pichón’ i ‘el aficionado a la columbicultura’ (Jiménez Salcedo, 1958, p. 83).

Colombari és ‘colombaire’ a Alcoi; ací, si més no els joves, diuen *colombari* o «Anar colom» per ‘collocat, begut, borratxo’.

148. Coromines (1983, p. 274) i, seguint-lo, Duarte i Alzina (1986, III, p. 76) presenten *colombaire* com a topònim. Així i tot, les referències que n'aplega Sanchis Guarner el donen com a apel·latiu; només una vegada, probablement per error tipogràfic, apareix escrit amb majúscula. Vegem-ho:

Segons Sanchis, «caso sea una reliquia mozárabe [l'única que dóna, com a mot comú, del manteniment dels diftongs AI i AU, suposadament característic de conservadorisme del parlar dels mossàrabs] el actual apelativo valenciano *colombaire*» (1949, p. 108-109); ací mateix, unes pàgines més avant, torna a citar *colombaire* com a mossarabisme, atés el manteniment del grup -mb-. Aquest vocable reapareix en *Els parlars romànics anteriors a la reconquesta de València i Mallorca* (1961, p. 145), escrit amb majúscula (potser una errada) dins una llista de topònims amb conservació del diftong *ai*, i després, ara escrit amb minúscula, amb *Llombo*, *Colombàs* i *gamba*, com a mostra del manteniment del grup -mb-. Retrobem l'apel·latiu *colombaire* citat com a exemple de conservació de *ai* entre els mossàrabs en *La llengua dels valencians* (1980a, p. 120) i en *Aproximació a la història de la llengua catalana* (1980b, p. 94). En minúscula apareix en els articles *mozárabe* de la GERV (1976) i *mossàrab* de la GEC (1990), signats pel nostre il·lustre filòleg.

El *Daguiló* i d'ací el DCVB apleguen *colombaire* també només com a apel·latiu valencià (‘el venedor de palomos y el que los suelta en el tiro de palomos’).

nització d'un mossarabisme *clabáir* el val. i bal. *clavari* [?] (DECat, s. v. *clau*, p. 746b, línia 6 i s.).¹⁴⁹

Fóra desgavellat posar atenció en la flaire occitana que brolla de *colombaire*? Pareu esment en el grup *-mb-* i en el reiterat sufix *-aire*, tant occitans com mossàrabs; vegeu la semblança amb el cas de *gambaire* 'malfaener, malfata', que han merescut judicis diferents, bé com a mossarabisme (Sanchis Guarner, 1980b, p. 97), bé com a format sobre *gamba*, la solució italofrancesa de *cama* (DECat).¹⁵⁰ És un mot tardà semiculte generat a imitació d'altres derivats en *-aire*.

Convé recordar a més que algun altre tret, com ara el manteniment del grup *-nd-*, comú als parlars mossàrabs i a l'occità, ha tingut interpretacions també diferents segons aparega al PV o en comarques més septentrionals. Tenim, p. ex., les variants valencianes amb *-nd-* de *oreneta* (*orandella*, *orend-*), explicades com a mossarabisme, si més no, des de Sanchis Guarner (1961, p. 145). Aquest mateix tret és interpretat en el pallarés (*orandeta*, *aurandeta*) i en la Catalunya del Nord (*orèndola*, *orèndol...*) com a extensió de les formes occitanes tipus *arondeta* (Gulsoy en el DECat, s. v. *oreneta*, p. 106a, línia 48 i s., seguint Coromines, 1976, p. 44). Gulsoy mateix veu la possibilitat que, pel que fa al pallarés, es tracte «d'una persistència del pre-català» i s'adona del «paral·lelisme *colpidor*»¹⁵¹ amb la persistència mossàrab al PV.

Tot açò no impedeix que altres mots amb *-mb-* o amb *-nd-* puguen anar per una altra via que tinga poc a veure amb els parlars d'Oc.¹⁵²

COLTELL, ⁺COLTRELL: **Coltréll** {A}/ **Coltréll** <, **especie de astral para tallar lleña**> {B}/ **Coltiell**, **especie de estral para tallar lleña** {C} 'Calabozo. Calagozo'; i **Marrasá** {A}/ [**Marrasá o ganiveta**] 'V. Coltell' {B}

Coltell ha perviscut en val., especialment, com a 'aïna dels basters i dels corretgers per a tallar el cuiro'; *contell* a Alcoi (DCVB) i encara a la Marina Alta (Ballester Artigues *et al.*, 1993, p. 60). No teníem documentat el sentit que en recull el *DVal*.

Sí que hi ha un topònim derivat de COLUMBARIU al *Llibre del Repartiment* de Mall, però sota la forma *rahal Columber* (Galmés de Fuentes, 1983, p. 152), i també ací un *rahal Palumber* (< PALUMBARIU).

Ni el DECat (s. v. *colom*) ni el no menys monumental *Onomasticon Cataloniae* (s. v. *colom*) fan referència a aqueix suposat *Colombaire*, NL.

149. Tot i això, cf. *clavari* 'trésorier' (*DLevy*); *clavaire*, *clavari* 'gardien des clefs d'une ville ou de celles du trésor; trésorier, collecteur de tailles' (*TdF*); *clavari*, *clavaire* 'trésorier municipal d'autrefois' (*DAlibèrt*). Segons explica Henri Lapeyre (1982, p. 74), el *clavari* és també un càrrec de la hisenda de les ciutats medievals de «la parte meridional de Francia».

150. Lluís Fornés (1995, p. 149) inclou *colombaire* com a vocable occ., concretament en la llista que compara les coincidències entre la llengua d'Oc, el val. (i «moltes voltes [...] tot el català occidental») i el cat. or. És de plànyer que no incloga les fonts d'aquesta dada.

151. La cursiva és nostra.

152. Sobre el sufix *-aire* en el cat. del PV, v. Martines (1998 i 2000a, p. 258); cf. una altra proposta en Casanova.

Aquesta var. ⁺*coltrell*¹⁵³ es pot explicar per repercussió de la líquida precedent, del tipus que hem estudiat en Martines (2000a, p. 219 i s.). Jeremies Barberà (1984, p. 116) recull a la Ribera Baixa ⁺*coltre* ‘ganiveta que es col·loca a la cameta de l’arada, damunt la rella.’¹⁵⁴ El DCVB dona *coltellina* amb aquest sentit a l’Horta de València, a la Ribera del Xúquer i a Gandia (ací la var. dissimilada [kont-], com a Silla; Zaragoza, 1982, p. 169); hi hem d’afegir Agullent (Casanova, 1980a, p. 251), l’Alcúdia i Catarroja (Martínez i Palanca, 1991, p. 55). Colomina (1991a, p. 158) troba *coltellina*, amb un altre matis, en la prosa de l’alteà Martínez i Martínez (1927a, p. 135). Trobe *coltellina* en el *Dietari de Roc Garcia (1829-1861)* (ed. d’Escartí, 1993, p. 24), d’Albalat dels Tarongers, text quasi coetani al *DVal* i escrit en espanyol, però amb catalanismes abundosos: «Día 30 de dici[e]mbre de 1847 se hicie[ro]n los inbentarios de casa Matías Gironés; [...] subimos toda la justicia y los herederos, y con una escalera y una *coltellina*, en la *cambra*; y [...] en presencia de todos dió unos golpes en un bujero y sacó 30 onzas de oro [...]»

L’adj. *coltellejat* sovinteja en la novel·la de Miquel Adlert *I la pau* (1983, p. 132, 238 i 250) amb el sentit de ⁺‘problemàtic, accidentat’: «com si tots els *coltellejats* fets succeïts l’últim curs no hagueren tingut mes realitat [...] / ara pels successos d’un futur que tenia certa de saber-lo *coltellejat*. / [...] contà el proces de son canvi des d’aquell dia de la fira de Nadal a la *coltellejada* i redentora vesprada».

És mot estimat per Xavier Casp, tot i que el dicc. que va editar l’acadèmia que presidia no l’acceptés; vet-lo ací en la segona i *valencianitzada* edició dels seus contes (Casp, 1988, p. 22 i 129): «¡Pero no hi ha remei!, i ara al *coltellejar-me* dins de tu [...] el masover, en saber-ho, s’embestia de vergonya i, enfosquit d’instint, *acoltellà* a Rosa i havia buscat a ton pare.»

⁺COLTRELL v. més arrere COLTELL

COPRÓ, CREPÓ: [Copró] <crepó> {A, B} / Copró ú crepó {C} ‘Rabadilla’; i Crepó ‘[V. Copró]’ {A, B} / Crepó ‘Rabadilla’ {C}

Ambdues, *copró* i *crepó*, són variants antigues. La lexicografia valenciana vuitcentista, almenys des del *DLamarca* (1839), dona preferència a *copró*; abans el presentava Carles Ros com a solució genuïna per a *rabadilla* en la nota xxv (p. 334) del *Diccionario valenciano-castellano* (1764) i en el *Correccion de voztes* (1771, p. 15). El DECat (s. v. *carpó*) la considera «la més estesa avui en val.» La trobem en textos com ara els següents: «CASIANO: (Tinc en lo *copró* estos días/ un dolor...! / MARSELINA: Aixó es reumàtic./ No fasa cas, yo estic huí/ que apenas puc adresar-me/

153. *Coltiell* deu ser una errada, com veiem, introduïda només en C.

154. ⁺*Cotra* (cf. *atre* < *altre*) és un malnom d’Alfagar; Puchades (1991, p. 211, n. 17) explica que «Pertany a una família de carnisers; té el significat de ‘bon tallaor’»

(Escalante, 1922, p. 388); «Cau del sèl una plucha/ Que li baña les costelles/ Y el *copró*» (Liern, a Llombart [ed.], 1877, p. 144); «PEPA. Hasta que me canse y en una patá en el *copró* els tire als dos de casa» (Peris Celda, 1920, p. 7); «Tombatossals de tres patades en lo *copró* los féu garrejar per l'aire» (Pasqual Tirado, 1988, p. 134).

No ens podem fixar de reproduir ací l'ètim que proposa el *genial* Pasqual Pérez Rodríguez (1869, p. 170) per a *copró*: «Dicho emperador griego [*Constantino Comprónimo*] al tiempo de bautizarle recién nacido, se ensució en la pila bautismal. Los castellanos que no saben griego, ignoran la significación del apellido, y la aplicación que hacemos, por no ofender la delicadeza de nuestros lectores. No así los valencianos, pues su dialecto tiene la palabra *cropó* tomada del griego sin alteración, y un valenciano sabe lo que significa.»

Tenim també el derivat ⁺*descopronar*: «¿Cuan sego anaba eixe bruto/ (*Doliéndose de un brazo*)./ qu'en un clot tan fondo volcá?/ Si em descuide y no sé caure/ lo manco em *descoprona*,/ si no'm fa lo qu'en Valensia/ no ha pogut fer-me una bomba» (Escalante, 1923, p. 25). Se'n serveix el castellonenc Bernat Artola: «De vegades el xic remugava/ que *es descopronava* d'estar aponat» (Artola, 1983, I, p. 123). És verb d'ús viu a Castelló a les hores d'ara, segons Lluís Gimeno (1995, p. 217).

El DCVB enregistra *copró* al Maestrat, Llucena, Castelló, Val. i Gandia; és també de la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 60). Cebolla Iborra (1984, p. 81) dóna ⁺*corpró* del periòdic de Sueca *El palleter* (1913) i *crepó* o *corpó* com a formes vives actuals.

Llatas (1959) arreplega *coporón* 'rabadilla de las aves' al Vilar, a les Alcubles, a Xulella i a Xestalgar. Nebot Calpe dóna *coplón* o *coprón* de l'Alt Palància i l'Alt Millars (AFA, xxxii-xxxiii, p. 51).

Com veiem, el *DVal* dóna, a més, *crepó*, forma que tenim en el *DSanelo* i que no retrobem fins al *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *carpó*).¹⁵⁵ L'extensió d'aquesta var. deu ser important al PV; la trobe a Xixona, la Torre de les Maçanes, Alcoi, Banyeres («el *crepó* és el ⁺*rabello*»),¹⁵⁶ Cocentaina, Montaverner (Segrelles, 1990, p. 20), Gandia, Carlet, Castelló de la Ribera, Corbera, Algemesí, etc.

Conec la var. *carpó* del meu parlar de la Marina. Retrobem aquesta forma, no enregistrada al PV, a Simat, Oliva, Calp, Altea, Callosa d'en Sarrià, la Nucia (on

155. En la veu *carpó*, JMartí Gadea remet a *crepó* (*carpó* 'm. anat. Rabadilla, curcusilla V. *crepó*); però no hi ha un tal article.

156. També en diuen ⁺*rabello* a Elx i Crevillent; sobre *rabello* i variants de *carpó* al Baix Vinalopó, v. Segura, 2003, m. 105.

És en les poesies del novelder Garcia Martínez (1986, p. 54): «y aunque el pilles el *rabello*/ que no te importe un tomello.» El *DJMartí Gadea* (1891) incorpora en el «Suplemento primero» ⁺*rabadèla del au ó pardal* 'obispillo'.

Al Carxe distingeixen entre el *rabillo* (de les persones) i el *crepó* (de les gallines), segons recollim en les enquestes per a l'ALCV (novembre, 1996).

també hi ha la var. *corpó*, la Vila Joiosa, Alacant. El *DJMartí Gadea* (1891) ja la recollia. Hi ha el derivat ⁺*descarponar-se* ‘espatlar-se el carpó’ i ‘treballar, esforçar-se molt, espernegar-se’ (l’Alfàs del Pi).

El *DSanelo* (D 22r,b) situa a Forna (la Marina Alta) *escarpó*, forma que coincideix, com observa el DECat (s. v. *carpó*, p. 584b, línies 34-35), amb el mall. Diuen [askar'po] a Pedreguer i a Parcent, a la mateixa comarca; Colomina (1986, p. 673) dóna aquesta var. entre els mallorquinismes de la Marina Alta i part de la Baixa (Tàrbena i Beniardà).

Encara tenim *corpó* a Benicarló, com també a Tortosa.

CORNETA, ⁺CUERNETA: **Cornéta, pard** ‘Corneja. Choya’ {A}/ **Cornéta** <ó **cuerneta**>, **pard**. ‘[Corneja, choya] <Buho>’ {B}/ **Corneta ó cuerneta, pard**. ‘Buho’ {C}
V. més avant l’estudi sobre ÒBILA.

CREMELLÓ: **Cremelló** ‘Mozo. Seta’ {A, B}/ **Cremelló** ‘Seta’ {C};¹⁵⁷ **Cremelló de barral, ett** ‘Pico’; i **Escudella de fusta** {A}/ **Escudella de pico ó cremelló** {B, C} ‘Pistéro’

El DCVB aplega en un mateix article, *cremelló*, les accepcions 1) ‘cremallot, cast. *pabilo, moco*’ (Val., Alacant) i 2) ‘lloc del llum d’oli o de petroli on es posa el ble, cast. *pico*’ (Val.). Interpreta aquest *cremelló* com a dim. de *cremell* ‘cremallot’, ‘part carbonitzada del ble d’un llum d’oli, d’una candela, etc’. A més, obri un altre article per a *cremelló* ‘cremell de cera’ (Val.), mot que considera derivat de *cremell* ‘tros llarguer de glaç, cast. *carámbano*’ (el Camp de Tarragona, Val.) i ‘porció de cera, generalment de forma llargueta, que davalla per la superfície d’un ciri o candela i que en prendre’s hi queda adherida, cast. *moco*’ (Val.); aquest *cremell* deu ser var. de *caramell* ‘tros llarguer d’una matèria més o menys sòlida, resultat de la solidificació o espessiment d’un líquid’. El *DVal* ens fa sospitar que probablement ens trobem davant variants de vocables diferents, tot i que influïts mútuament.

Com veiem, aquest dicc. distingeix *cremelló* ‘Moco. Seta’ de *cremelló* del barral o de l’escudella. Hi ha en el primer article una certa ambigüitat: l’e. e. *moco* pot aplicar-se tant a ‘porción derretida de las velas, que corre y se va cuajando a lo largo de ellas’, *DRAE*, s. v. *moco*, 5), com a ‘moco de pabilo, seta’ (*DRAE*, s. v. *seta*).¹⁵⁸

157. ‘Mozo’ deu ser mala grafia per ‘moco’; cf. ‘mozos’ per ‘mocos’, corregit pel mateix autor de *A* en l’article *cagaferro* del *DVal*. Sobre les dificultats a escriure la fricativa interdental sorda espanyola en el *DVal*, v. *Martines* (2000a, p. 35 i s.).

158. Recordem que *pabilo* o *pábilo* és ‘torcida o cordón de hilo, algodón, etc, que está dentro de la vela o antorcha, para que, encendida alumbre’ i ‘parte carbonizada de esta torcida’.

Hi ha en el mateix *DVal*: *Atiar la llum* ‘Despabilar’, *Espavilar llum ett* ‘Despabilar’ {C}, *Espavilat, ó el pávil q’es lleva a la* ‘Despabilado’ {C}, *Moc de la llúm* ‘Pavésa. Seta. Despabiladúra’ i *Mocár la llum* ‘Despabilar. Atizarla’.

El primer sentit ens acosta al *cremell* var. de *caramell*; el segon ens atansa a *cremalló*, *cremall*, derivat de *cremar*.¹⁵⁹

Condicionat probablement pel fet de concretar la definició de *cremelló* a l'extrem del cresol on es posa el ble, el DCVB relaciona aquest vocable amb la família de *cremar*. Com veiem, però, *cremelló* s'aplica al bec o broc d'objectes diversos (si més no, al barral i a l'escudella), en què no sembla que hi haja flama. Convé demanar-nos si aquest *cremell* no deu ser també var. de *caramell*.¹⁶⁰ De fet, el mateix DCVB (s. v. *escudella*) aplegava *escudella de cremelló* (Castelló i Val.) com a sinònim de *escudella de broc* (Catalunya i Balears), *escudella amb brec* (Bna. i Men.) i *escudella de bequelló* (Castelló i Val.).

No hi ha un article tan explícit com *cremelló de barral* del *DVal* en els diccionaris valencians de l'època: el *DRos* (1764) enregistra només *cremelló* [llegiu -ó] 'seta: quando se toma por la pavèsa, ò mòco de la luz, despues de quemada bien la torcida: mas comunmente se dize geta',¹⁶¹ és a dir, *cremalló*. El *DLamarca* (1839) dona les dues accepcions en el mateix article *cremelló* a 'canelon, moco, geta'; el *DCabrera* distingeix *Cremelló de cresól o veló* 'mechero', i, seguint el *DLamarca* (1839), *cremelló* 'canelón, moco, geta'. El *DLlombart* duu *Escudella en cremelló, ó de pico* 'pistero' (s. v. *escudella*); fica, però, en un mateix article *cremell* 'mechero, moco, seta, jeta, carám-bano, lo mismo que CREMELLÓ'. El *DJMartí Gadea* (1891) separa en accepcions diferents 'mechero', 'moco, seta, jeta: clavo que hace el pábilo de la luz' i 'carám-bano o clavo que se forma en las velas encendidas', incorpora *cremall*, -lló 'V. *cremelló*', i, a més, introdueix algun canvi remarcable com ara *Escudella de bequelló ó pico* en comptes de *Escudella en cremelló, ó de pico*.

CREPÓ v. més amunt COPRÓ

CUBO v. més arrere BUIXOS

+CUERNETA v. més arrere CORNETA

159. Aquest *cremelló* és var. de *cremalló*, dim. de *cremall*, a l'estil de *durelló* (var. de *duralló*, dim. de *durall*); cf. Martines (2000a, p. 52, 285 i 291). «Més negre que un *cremelló*» (Monòver; Limorti, 1994, p. 26).

160. Convé tenir en compte la forma de *caramell* 'tros llarguer' i que, al capdavall, és derivat de CANAMU 'canya'; el fem. *caramella* és d'antic 'espècie de flaüta', i 'peça de canya o de metall que es posa a la boca dels instruments perquè sonin bé, cast. *boquilla*' (Mall.), 'en el forn de vidre, l'extrem del canó per on bufa el vidrer per fer les botelles, cast. *boquilla*' (Mall.), 'pipa amb canó molt llarg' (Mall.) i, encara, 'membre viril' (DCVB). Convé recordar que *pitorro* o *pixorro* s'apliquen tant a aqueix membre com al bequelló de la canterella.

Cremall és 'canonet on posen el ble per a fer foc, cast. *mechero*' (Val.).

161. *Jeta* és var. antiga de *seta*.

DAR: **Dit, dar el dit y pendre-s la má, y tot {A}/ Dit, donar el dit y pendre-s la má, y tot {B}/ Dit, donar el dit i pendre-s la ma {C}** 'Dar el pie i tomarse la mano'; i **Rella ultima, dar-la {A, B}/ Rella última {C}** 'Cohechar la tierra. Alzar el barbécho'

Dar sols apareix en aquests dos articles en el *DVal* i només en la versió A. A pesar que *donar* era, com ho és ara, el verb habitual, *dar* no és estrany del tot als textos populars valencians de l'època d'arreu del País; és més freqüent sobretot en imperatiu i en fraseologia o en contextos més o menys estereotipats. A voltes, com en el fragment de Bernat i Baldoví, apareix en variació amb *donar*: «Que al prinsipi em doná por,/ Pues pareix que em daba el cor» (*El Tabalet*, 1847a, p. 200);¹⁶² «Che, Cuallo, da·m un sigarro» (Martínez Vercher, 1865, p. 12); «da·li un abrás!» (Colom Sales, 1874, p. 28); «Tinc al Gallo á les orelles,/ y no puc ya en la matraca/ qu'está dant·me en lo serbell/ el creure qu'em pilla en pana» (Balader, 1876, p. 8); «—Da·li, respongué, recaos» (Llombart, 1878, p. 38); «Dá·me·los, dá·me·los, que son p'afaitame» (Rico Gomis, 1887, p. 15 i també 16); «¿Li·ls va dar en la ma dreta?» (Escalante, 1922, p. 52); «¿No saber d'ell! ¿Si haurá eixit/ a vóre·mos allá amunt?/ y no li han dat be les señes!» (Escalante, 1923, p. 14); «[...] es dava'l gust de que tingueren formes de govèrn a mesos» (Martínez i Martínez, 1920, p. 158); «y la tens tú, da·li·la! (*Pregant*), dá·li·la y te compre el dot» (Martín, 1927, p. 15).

El *DEscrig* duu, a més de *dar* 'V. donar y derivados', *da·li* 'dale. U. tambien como interj. para reprender y contener á alguno que es tenaz y porfiado en algo', *da·li·u* 'dáselo' i *da·m* 'dame'. El *DLLombart* és ric en fraseologia: «Més val un pren que dos et daré» 'Obras son amores, que no buenas razones' (s. v. *préndrer*), «Ara me hu han dat» (s. v. *ara*), «Més val un tin, que dos te daré 'más vale un toma que dos te daré»; ref. que enseña que el bien presente que se disfruta, es preferible á las esperanzas y promesas, aunque sean mayores y más halagüenas' (s. v. *tin*),¹⁶³ i «Tórna·li la trompa al xich» 'V. *Da·li que da·li!*' (s. v. *trompa*). Alberola (c. 1927, p. 287) escriu «Tindre ú les seues *daes y tornaes*.» Llopis Bertomeu (1953, p. 181) arreplega a Calp: «Mes val un ñas que dos t'en daré.»

Dar no és pretèrit del tot: p. ex., Colomina (1991a, p. 163) n'arreplega testimonis de cançons populars i dites de la Marina. Es manté sobretot en imperatiu per ací per allà; recorde que jugant de petits déiem: «*Da·me'n*.» El sent espontàniament amb aquest valor en parlants de contrades diferents. Gimeno i Arasa (1993, p. 36) el recullen a Castelló de la Plana en el joc *jugar a boli*, en què els jugadors han de respondre «*Da·li*» ('pega·li'). I és que els jocs, amb diàlegs fixos entre els

162. També en Pérez Rodríguez (1869, p. 149).

163. En canvi, el *DJMartí Gadea* (1891), sovint més aferrat al parlar viu, duu: «Més val un pren, que dos et donaré» (s. v. *péndre, -drer*) i «Més val un tin, que dos et donaré» (s. v. *tin*). Ací mateix tenim *dasa* 'dame. V. dóna·m' i *dásalo, la* 'cojelo, la'.

participants, són contextos ben conservadors; en el de *les cinquetes* hi ha un moment en què la jugadora que llança el tirol diu a la segona «Si fas pomes», a la terça «me'n *darás*» i a la quarta «una arròva i un cabás» (Altea; Martínez i Martínez, 1947, p. 48). «Haver-hi per a *dar* i vendre» («De camises, n'hi ha per a *dar* i vendre») es diu a la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 712). En el joc del *gori, gori*, es diu a Ontinyent: «Serra, serra, molinet,/ que la mare no té llet./ La pastora li'n *darà*/ de sopetes i de pa./ Serra, serra,/ ja està este xiquet en terra!» (Bataller, 1986, p. 23).

No són menys conservadores les pregàries i les cançons: «Ma sogra em volia *dar*/ una creu per a un rosari:/ jo prou creu tinc amb son fill,/ que tinc creu i reliquiari» («Cobles», ed. d'Adolf Salvà, 1932-1939, p. 158); «patrona dels valencians,/ *dau-me* gràcia, mare meua» (Oració, ed. d'Adolf Salvà, 1932-1939, p. 252); «Dos dones per lo manco tenen que ser les que resen [*en el 'Rosari de san Pere*] [...] es aquèst original, per no dir desfiacassiat [...]: Per conter d'els Pare Nòstre i Ave Maria diu la resadora passant grans: —*Da-m* les claus—. Responent les atres: —Tú les tens [...]» (Altea; Martínez i Martínez, 1947, p. 132); «Done'm l'esguinaldo,/ si me l'ha de *dar*,/ en esta cistella/ me l'ha de posar» (Cançó de Nadal, Benimantell; ed. Ponsoda, 1977, p. 22).

Sanchis Guarner arplega en l'esplèndid *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* la lletra de la conegudíssima cançó «El tio Pep se'n va a Muro» (1982, II, p. 135), on hi ha els versos: «El ruc li *ha dat* tres patades/ i l'han dut a l'hospital;/ té tres costelles trencades/ i tot lo cos li fa mal.» I una altra de Benicolet (Sanchis Guarner, 1983, IV, p. 199): «Montixelvo sols pot fer/ pregar per les animetes:/ Senyor Déu tot poderós/ *dau-nos* salut i pessetes.»

DARRER -A: – **Puto el darrer**, á 'A puto el postre' {A, B}

Són abundosos els testimonis de l'adj. *darrer* en el cat. popular dels valencians durant el segle XIX i encara ara. Observeu que, com ja ha remarcat Coromines (DECat, s. v. *rere*, p. 265b, línia 14), sol ocupar una posició proclítica. Sovinteja la var. *raer* amb metàtesi i caiguda de la /d/ intervocàlica;¹⁶⁴ és freqüent l'ús de *darrer*, invariable en fem., com sol ocórrer també amb *roín*, *primer*, *segon*...:¹⁶⁵ «y encara calsiguen els facsiosos la *raera* pédra de la provinsia, ya els tenim atra volta agarrats com unes llepases». (*El Mòle*, I (22 febrer 1837), VI, p. 94); «Callaré pues, per moltes raons:/ la primera, perque no vullc parlar;/ y la *raera*, perque/ [...] / *Lo que no tiene remedio*,/ Olvidar-o es lo millor» (*El Mòle*, I (15 març 1837), XII, p. 185); «qu'el feren

164. Cf. «Pos que m'òbris eixa pòrta,/ *radere* de tú m'en vach» (Balader, 1871, p. 31); *radere* és corrent al Principat.

165. Observeu en el *DVal*: *Fulla*, la segona de la morera {A, B}/ *Fulla*, la segon de la moréra {C} 'rebotins'; v. Martines (2000a, p. 310).

callar á males dinaes la primera y raera volta que aná á parlar» (*El Mòle*, I (5 abril 1837), xvii, p. 264); «arranquen tots á fuchir com á servos, dones, chiques, milisians, ganados, com si fora la fi del mon, puto el *darrer*, com si haguera tornat la trompeta del chuí» (*El Mòle*, I (13 abril 1837), xix, p. 303); «Pues señor... Pepa-María,/ deixa estar ara el formache [...] / y ou de Fransa en lo llenguache/ la *darrera* sinfonía...» (*La tertulia de Colau ó pataques y caragols*, 1867, p. 21); «MEMORIAL DEL FAMOLENC/ Tot son badalls, ningun rot,/ Y pues que ya del cabás/ S'han menchat el *raer* brot,/ Diga-ls usía: Yo't fas/ La grasia, y te-u done tot» (Pérez Rodríguez, 1869, p. 139); «RAMONET. (Irònic) ¿A qué vens así?/ VISANTETA. A vóre-vos per *raera* vegá... / a demanar-vos/ perdó... a morir» (Sanmartín, 1928, p. 23); «uno de éstos se aná quedant per-a el *darrèr* [*sic*] hasta que li aplegá el hora» (*El Bou*, 28 març 1885, iv, p. 2); «Pero la té de heretar/ Cuant se morirá sa tía,/ Que está ya al *darrer* badall» (Llorens Sala, 1895, p. 106); «Al vore el sòl en la pòsta/ qu'escampa sos *darrers* ralls/ pense [...]» (JMartí Gadea, 1906c, p. 75).¹⁶⁶

Els repertoris lexicogràfics de l'època ens en donen bona cosa d'exemples, sovint dins frases fetes o en contextos més o menys estereotipats. El *DEscrig* duu *darrèr*, *ra* 'postrero ó último, *ra* 'i *derrér*, *ra* 'V. *darrér*, *ra*.

El *DLLombart* porta: *Budell cular ó darrer* 'tripa del cagar, intestino recto'; «Estar ú en la *darrera* pregunta» 'andar, estar ó quedar, uno á la quarta pregunta. fr. fig. y fam. Estar escaso de dinero ó no tener ninguno' (s. v. *pregunta*); «Ser una cosa la *darrer* pusa que li pica á ú» 'fr. fig. y fam. Ser una cosa de poco interés para uno' (s. v. *pusa*); «A puto'l *darrer*» 'a puto el postrer; expr. fam. con que se denota el esfuerzo que se hace para no ser el último ó postrero en una cosa' (s. v. *puto*); «Anar l'aygua per la *darrera* taula» 'fr. fig. y fam. estar un negocio para concluirse, faltar poco' (s. v. *taula*). Llegim aquesta *darrera* frase en *Idilis llevantins* de Morales San Martín (1910, p. 25): «Quant al tio Esteve li s'escapava un "sostre!" o un "re-sostre", era que l'aigua anava ia per la raer taula.»

El *DJMartí Gadea* (1891) recull, a més: «Pegar la *darrer* alená» 'exhalar el último aliento' (s. v. *alená*); «Pegar lo *darrer* badall» 'fr. dar la postrer boqueada' (s. v. *badall*); «Qui bat les *darrers* olives» 'apurador' (s. v. *bat*); «Estar al *darrer* claviller una persona ó còsa» 'fr. met. estar uno á las últimas ó muy viejo; estar una cosa á punto de acabarse ó muy arruinada' (s. v. *claviller*); «Funs al *darrer* maravedís» 'Hasta el último maravedí' (s. v. *maravedís*); «Donar la *darrera* rella» 'cosechar, alzar el barbecho, ó dar á la tierra la última vuelta antes de sembrarla' (s. v. *rella*); «Anar l'aygua per la *darrer* taula» 'estar un negocio para concluirse, faltar poco' (s. v. *taula*); «Tot-sants lo primer, Sent Andreu lo *darrer*» 'dichoso mes que principia por todos Santos y concluye por San Andres; el primero Todos Santos y el último San Andres' (s. v. *totsants*).

166. *Darrer*, -a és molt freqüent en els escrits d'aquest autor.

Darrer, -a apareix força voltes en *El refraner valencià* d'Alberola (c. 1927): «El *darrer* tanca la porta» (p. 74), «El que a la primera guanya, a la *darrera* se escanya» (p. 79), «El vell s'en va en la *darrera* taça de caldo» (p. 99), «La *darrera* coixa o vella» (p. 137), «Lo que fa el bovo a la *darrera*, fa el sabi a la primera» (p. 154), «Lo vell al *darrer* amo enganya» (p. 158), «Per al *darrer* no hi ha cullera» (p. 209), «Posa-t el siti *darrer* y et donarán el primer» (p. 220), «Qui a primeres riu, a *darres* plòra» (p. 230), «Si la *darrera* ix plena... cafís» (p. 271) i «El *darrer* molt o no res» (p. 317). Adolf Salvà (1960, II, p. 122) arplega dins els «Proverbios y frases proverbiales valencianas de uso corriente en Callosa»: «El que a primeres guanya a *darres* pért.»

M'és familiar: «Arribar a les *darres* (o, més tost, [da'res]) barrades» 'fer tard a un lloc', «Estar amb la *darrera* ([da're]) menjada al ventre» 'estar angoixat, com si la mar no li apagara la set, estar apurat', «Els [da'res] dies són els dies de Carnaval o de ['ma]kres que dien antes; [naka'bant] ja ve Cendra i la [ko'resma]»; m'expliquen que «el *darrer* és el que es posa al final d'una filera.» «La missa primera i la missa *darrera*» (*raera* en altres llocs, Olocau). González i Felip (1991, p. 70) arplega a la Plana Baixa la dita «Anar l'aigua per la *darrera* taula»¹⁶⁷ 'alteració de l'ordre en excés', «Al final de la festa ja anava l'aigua per la *darrera* taula.» «El *darrer* dia» és a Alcoi 'l'últim dia de Quaresma' (Tormo, 1994, p. 94); també a Alcoi, en la festa de Moros i Cristians, es diu «El *darrer* tro» (Tormo, 1985, p. 105). A Canals (la Costera), «Prendre (agafar, demanar) la *darrera*» per 'preguntar qui és l'últim en una cua. «Vaig anar a la carnisseria, però com no vaig demanar la *darrera*, tots em passaven davant'» (Sancho Cremades, 1995, p. 99); també a la Granja de la Costera (Garcia Perales, 1993, p. 15). Llegim en un poema d'un versador de Beneixama: «¡Trascolan! la *darrer* copa d'arropat de nostra terra» (Lloret i Vela, 1994, p. 34). Rovira (1993, p. 101) transcriu una descripció literal que li fa un masover de la monumental carrasca de Culla: «Euginio ens explica: "Això és degut més que res a la neu, però ella porte bona marxa i seguís bé. Ull per ull ha crescut tant com la més ufanosa de per ací. Ara, est'any *rader* no va fer bellotes..."».

Darrer designa molins i conduccions d'aigua: *el canalat Darrer, la fila Darrera, la fileta del molí Darrer, el molí Darrer* (Castelló de la Plana; Gimeno Betí i Arasa Gil, 1993, p. 119, 127, 130 i 142).

Colomina (1991a, p. 164) localitza a la *darrerria* a Benimantell i en la frase de l'alteà Martínez i Martínez: «El que a la primeria guanya, a la *darrerria* s'escanya (o renganya).» «Qui de primeria guanya, a la *darrerria* s'enganya» es diu a la Foia de Castalla (Bernabeu Rico, 1984, p. 247). Sent jo «A primeries de mes tot va bé, però les *darrerries* costen de passar» (l'Alfàs del Pi). *Darrerries* i a *darrerries* són bons de trobar en textos valencians, en algun cas en usos poc o gens documentats: «fes-me

167. Frase que adés hem citat del *DLlombart*.

riure dels guilopos carlistes, y dels guilopos no carlistes; y al cap y al fi, al remat, y á raeries, y á la postre, y al terme, y á la conclusió, ni creurém, ni mos creurán» (*El Mòle*, II (14 juny 1837), II, p. 156); «y no me vullc ficar en lo que no me va ni me ve; perque al cap y raeries¹⁶⁸ *Sen Pere era calvo, y no haguera fet mal en buscar peluca per-a tapar-se el tos*» (*El Mòle*, III (26 agost 1837), VI, p. 87); també en *El Mòle* (I (31 març 1837), XVI, p. 245); «mas que prenga precausíons; pues tant vá á la font el cànter, que á darreríes es romp» (*Un pillo*, 1846, p. 68a).

El *DEscrig* i continuadors donaven a *darreríes* a més el sentit de 'postre, la fruta, dulce etc que se sirve á lo último de la comida'; Ros en la *Correccion de voces* (1771, p. 14) ja recordava que era aquesta la forma genuïna en comptes de l'esp. *postres*. En la *Rondalla de rondalles* hi ha tots els dos mots, amb matisos una mica diferents: «Últimament, tieren per *postres* meló y figues; y, havent begut a la *darrería* alguns traguets de palladeta, allò de bo, quedares casi pirris.»

Darreríes deu haver perdurat, almenys fins no fa gaire; vegeu què en diu JMartí Gadea a començaments del segle xx en *Tipos, modismes* (1906a, p. 74): «no tenint *postres* o *darreríes*, com diuen els llauradors, per-a dempuix de dinar».

Als darrers 'a les darreríes, a finals de' sovinteja en els textos del tantes vegades esmentat Joaquim Martí Gadea: «Era povila riqueta de la vall de Çeta, filla de Balones, molt celebrada *als darrers* del sigle diuit» (JMartí Gadea, 1906c, p. 73, n. 1).

Montoya (1989, p. 127) troba «en la parla d'un vell d'una zona marginal» de les Valls del Vinalopó *darrers* i només en la frase: «as *darrers* del mes que estem».

⁺DESEMPELLOGAR: **Desempellogar·se, a.** 'Desasirse'

Var. no enregistrada de *desempallegar*; això no obstant, la veurem en els diccionaris valencians des del *DEscrig* ('desasirse, desprenderse, arrojar ó echar de sí alguna persona ó cosa') i en autors com ara: «Pot ser... Estic aborrit:/ may puc *desempellogar·me/* de una u atra» (Escalante, 1924, III, p. 299); «y, ants de qu'el chinet poguera dominar·lo, *se desempellogá* de la seua càrrega, que aná rodant per terra á vint pasos de distansia» (Bernat Ferrer, 1908b, p. 10); «¡Anem, fill; ja voràs com allí te *desempellogues* en seguida de tota esta malanya...!» (Hernández Casajuana, 1914a, p. 175). Trobe *desempellogar·se* a Manises, a Algemés, a Carlet, a Aldaia i a la Torre de les Maçanes.

Ramon Tomàs (1928, p. 5) fa servir la var. ⁺*despellogar* en l'obreta *Pecats de choventut*: «Uy! Mira qu'eres pesat!... (*Despellogán·se·lo*).»

Tenim *despellugar·se* en *Els aguilóts* de Gayano Lluch (1909): «Toca, aném, no't *despellugues*;/ amartella·t sinse por.» El mateix autor l'empra en un text semblant, *Temple de dóna* (Gayano Lluch, 1925, p. 21): «LLORENSET. ¡Cristo! (Volen-

168. El poeta valencià del segle xvii, Pere Jacint Morlà, ja fa servir la loc. ⁺«Al cap i a la *darrería*» (ed. de Ferrando, 1995, p. 242).

se *despellugar* de Amparito y de sa mare).» Casanova (1990a, p. 128) dóna *despellugar-se* 'treure's de sobre' com a vocable val., davant *desempallegar-se*, solució del «català central o general.»

El DCVB enregistra de Tort. (Moreira) *desempellugar-se*. Tenim al PV: ⁺*desempellugar-se*, a Corbera i a la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 60); *desempallugar* a Tàrbena; *desempallegar* a Calp. *Desempellugar* ja venia en el *DLlombart*, en el *DJMartí Gadea* (1891) o en el *VocFullana*. El trobe en la novel·la *Les desventures d'Abel* de Navarro Borràs (1930, p. 100): «Jo estava malalt. Tenia una mena d'anquilosament que no em podia *desempellugar*. Una vesprada, dia de Carnistoltes [...]» I també més d'una volta en la prosa d'Adlert Noguerol (1983, p. 69, 114 i 198): «perque ella s'afanyà a *desempellugar-se* de l'abraçada de Lluís aprofitant, per a lliurar-se d'aquell empresonament, el canvi de posició [...]. Pesava ya sobre ell un sentit de responsabilitat que [...] li oprimia com una pesada carrega de la qual no vea mig de *desempellugar-se'n*. [...] *es desempellugà* de la lligassa de Sara.»

El DRACV aplega ⁺*desempellogar-se*¹⁶⁹ 'desprendre'se, deshacer'se, desasir'se (un subjecte d'una persona, animal o cosa)' i *desempelluncar-se* 'V. *desempellogar-se*'. Aquesta darrera var. és del Maestrat (DCVB); en tinc dades de Torreblanca (1994).

El mateix DCVB enregistra *desempollegar* del Rosselló. Pasqual Tirado (1988, p. 169 i 187) empra ⁺*desempegolar*: «Los nostres nauzers, gojosos, triomfadors, pensen jaure a gust, *desempegolats* d'esglai [...]. Lo rei Barbut no podia *desempegolar-se* del galifant.» Soler Lluch fa servir ⁺*desempellungar-se* en *Els amors de Micalet* (1928, p. 24): «Pues vola, coloma, vola... (*Despellungánt-se-la*).» Trobe en el *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 60, 250 i 335) les variants següents: «*Desempellugar-se* ú una cosa», «Saber ú *desempellegar-se* les puces» i «No poder ⁺*despellegar-se* a ú de damunt.»

Llatas (1959) relaciona els verbs *desempellocase* (el Vilar, les Alcubles, Xulella i la Iessa) i *desempellogase* (Domenyo), precisament, amb aquest *desempellogar-se* val. *Desempellocar-se* 'librarse de una carga, liquidar una obligació o deuda' es diu a Crivillén (Aragó, *DAndolz*, s. v.; Altaba, 1985, p. 36).

E. Valor fa servir ben sovint *empelegar* ⁺'endossar (a altri) quelcom d'enutjós, de dolent, de molest' (segons la definició que en dóna en el «Glossari» de la reedició de les *Rondalles* (1984, p. 134), 'engolfar' (*VocFon*). N'apleguem ací algun exemple tret de l'*Obra literària completa* (1975): «un corrent d'aire gelat li va *empelegar* una pulmonia que me'l tombà rotllat en el llit» («L'envejós d'Alcalà», 1975, p. 193); «dins casa, li havia anat *empelegant*, tan petita com era encara, totes les feines pesades» («El castell d'Entorn i no Entorn», 1975, p. 395).

Retrobem *empelegar*, amb aquest mateix valor, en textos alcoians com el *Matí de glòria* d'Enric Valls (1932, p. 5): «Com vas de-nit, te les *ampeleguen* y no el

169. Els autors d'aquest dicc. no fan servir accents gràfics i subratllen la vocal tònica dels mots.

[= *et*] dones conter.» Sent en parlants de Finestrat [ampele'yar] 'endossar una cosa a algú'.

A l'Alfàs del Pi diem «Volia *empalagar*-li tots els *gastos* a ton pare», «No vol dur-les ell i mos les vol *empalagar* a mosatros.» Aquest sentit és lluny de l'*empalagar* embafar' de l'esp. i coincideix amb l'*empelegar* d'Enric Valor, del qual deu ser una var. formal. Veig en el *DJMartí Gadea (1891)* +*desempelegar-se* 'desasirse V. *desempollegarse*' (*DJMartí Gadea (1891)*). +*Desempelegat* és en les rondalles de Valor: «Doncs que el seu esperit, ja purificat i *desempelegat* de la feixuga matèria, havia guanyat.»

DESFILAGARXAR v. més avant +FILAGARXA

DUC: **Duc, pard.** '[Lo mismo que *brúfol*] <Buho>' {A, B}/ **Duc, pard.** 'Buho' {C}

En la columna de l'e. e. de A hi ha, amb correcció de la mà de JPla: '[Lo mismo que *brúfol*] <Buho>'; en B: 'Lo mismo que [*brúfol*] <buho>'. JPla fa sinònims *duc* i *brúfol*. Com hem vist (v. més arrere BRÚFOL), *brúfol* és denominació ben corrent al PV del *Bubo bubo*. En canvi, no teníem gaires notícies que *duc* es digués ací; de fet, Coromines (DECat, s. v. *duc*, p. 216a, línies 2-4 i n. 1) no creu que siga «usual en els parlars valencians» i explica el NL *el racó del Duc* (a la Safor) com a referència al Ducat de Gandia. El DCVB dóna *duc* (*Bubo maximus*) del cat. or. i occ.

Tenim *duc* '(Bubo) Buho' en el *DSanelo*, pres del *TPuerilis*, precisament una de les primeres atestacions del mot. Reapareix en el *DLLombart*, en el *DJMartí Gadea (1891)*, en el *VocFullana*. Lluís Gimeno (1991, p. 604) el troba a Xert i a Morella; es diu també a Rossell («Fauna», Doménech Gavaldà, a Andreu i Vidal *et al.*, 1990, p. 102); i més amunt, ja al Matarranya («Sol com un *duc*», Pena-roja i la Codonyera; Moret [ed.], 1995, p. 175).¹⁷⁰ Deu ser viu a la Safor: Villaplana (1988, p. 104) el dóna ací com a nom popular del *Bubo bubo*, a la vora de *brúfol* i de *bubo*; també Ferrairó *et al.* (1991, p. 138). El mateix Villaplana explica que «segons diuen [...] el Racó del Duc duu aquest nom perquè sempre constituí l'habitable d'alguna parella d'aquests ocells» (p. 105); siga o no certa aquesta explicació del topònim, ja denota familiaritat amb *duc* com a nom d'aquest gran ocell. Hi ha a Xeraco, a la Safor mateixa, algun altre topònim amb *duc*, com ara *la garrofera del Duc* (Llorens i Martí, 1995, p. 578). *El barranc de la cova del Duc* (1505) i *la cova del Duc* (1570) són topònims de Carcaixent; Oroval (1986, p. 193 i 197) identifica aquest *duc* amb l'ocell rapinyaire. Recordem que aquestes aus han generat bona cosa de topònims, sobretot coves i llocs més o menys arredossats; vegeu-ne algun en el comentari de BRÚFOL. V. també més avant l'estudi sobre ÒBILA.

170. En altres pobles de la mateixa comarca: «Sol com un mussol.»

EIXARRANCAT -ADA; ESCARRAMAR, ESCARRAMAT -ADA; ESPARRANCAR: **Axarrancat** ‘Esparrancado’ {A}/ [Axarrancat]<Ascarramat> ‘Esparrancado’ {B}/ **Ascarramat** ‘Esparrancado’ {C}; **Escarramár-se** ‘Esparrancarse’; i **Esparrancar-se** ‘Esparrancarse’

No teníem enregistrats al PV ni *eixancarrar* ni la var. amb metàtesi *eixarrancar*. Com veiem, JPla troba la forma *axarrancat* en A i la incorpora a B; en acabant, la ratlla i la substitueix allí mateix per *ascarramat*. *Ascarramat* apareix en C en la mateixa posició que ocupava *axarrancat* en B, entre *aixamples* i *aixarretár*. Teníem enregistrades totes les dues formes al Principat: *eixancarrar* en cat. or. i tort., i *eixarrancar* en cat. or. i occ. (DCVB). Aquesta darrera deu ser també tortosina (Massip, 1991, p. 238); es diu a Calaceit (Blanc, 1994, p. 77). I no és desconeguda tampoc al PV: hem trobat *anxarrancat* a Aigües (l'Alacantí);¹⁷¹ hi ha a més el nom del joc infantil *la xarranca* ‘el sambori’ de Val. i Benidorm (DCVB), present també en l'àmbit no catalanoparlant (Argeleta i les Alqueries de Montanejos, a l'Alt Millars; Garcia Medall i Quiles, 1989, p. 62). Hi ha la var. d'aquest nom de joc *la carranxa* a Beneixama, forma que el DCVB situa a l'Urgell com a ‘espai que hi ha entre les dues cuixes o cames obertes’.¹⁷² El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea (1891)* donen, encara que com a antiquat, *axancarrarse* ‘esparrancarse [...]’. Lo mismo que *ESCAMARRAR-SE* y *ESPATARRAR-SE*, en el primer, i ‘esparrancarse [...]’ V. *eixancallar-se* y *escamarrar-se*, en el segon.

Tenim *escarramar-se*, var. amb metàtesi de *escamarrar-se*, ja en sant Vicent Ferrer. És d'ús al PV i part del cat. occ. La recull també la nostra lexicografia del XIX; vet-la ací en textos populars: «pues estará *escarramat*/ entre dos giques montañes/ el referit afarám» («Rahonament y coloqui nou [...] que tingueren el Tio Còsme Nespla [...]», 1797; ed. facsímil de Blasco, 1983); «En esta bola redona,/ cuant se *escarrama* el compás,/ *pilla á la oveja el cordero*,¹⁷³ y tots se·n van garrechant» («Rahonament y coloqui nou de Nèlo el Tripero [...]»; ed. facsímil de Blasco, 1983; també Martínez Garcia, a *Los fills de la morta-viva*, Llombart, 1879, p. 214); «Al chiquet que no habia dinat, comensá á pegar·li en los násos la oloreta que eixía del peról; *s'escarrama* cara cap·a el rabo de la burra per·a pegar·li millor en la vara [...]» (*La Donsayna*, 1844, p. 30); «El chic aparellá el burro en quatre grapats, li·l tragué al mig de la barraca, puchá damunt d'una taula, y desde allí *s'escarramá* molt rellanat, y se·n va dretet á la barraca del Garrut.» (*El Mòle*, I (19 febrer 1841), xx,

171. Vam arreplegar aquesta dada en l'enquesta que vam fer a Aigües de Busot per a l'ALCV (23 abril 1997).

172. A la Marina Baixa en diem *la xarrampla* (la Nucia, Altea, l'Alfàs del Pi). Bataller (1986, p. 106), entre altres variants vinculades amb els verbs que ens ocupen ací: *l'eixanc* (Alcoi i Cocentaina), *la xanca* (Tàrbena) i *la xarranca* (sense localització).

173. Cursiva de l'original.

p. 307);¹⁷⁴ «*va escarramat* a les galligotes de son pare fent careta de son» (Josep Pasqual Tirado, *De la meua garbera*, 1996, p. 75); «Les xiques de Torreblanca/ totes van a segar brossa,/ *s'escarramen* a la séquia/ i se renten la carxofa./ (a Peníscola)» (Sanchis Guarner, 1982, I, p. 167); «També que vinguen les xiques/ és molt just i de raó,/ però que han d'anar *escamarrades*/ i en la falda-pantaló» (fragment de la «Publicata d'Albocàsser», versos populars en llaor de sant Antoni; ed. de Monferrer, 1993, p. 72).

El tipus *escarramar* i derivats són trobadors en arag. (*DAndolz*), benasqués (Ballarín, 1978) i gascó (DECat, s. v. *cama*, p. 447b, n. 2). Torres Fornés (1903, p. 195) dóna *escarramarse* 'poner las piernas abiertas y extendidas' de Titagües (els Serrans); també a Lludient (Alba, 1986, p. 127).

Arreplegue ⁺*escarramallar* a Gandia i ⁺*escarramellar* 'obrir-se de cames' a Algemés. Té presència en altres comarques com ara al Matarranya: *escarramallar* 'eixancarrar' («*Escarramalla't*, que passaré per davall», Blanc, 1994, p. 87).

L'originari *escamarrar-se* és també del val. i de l'àmbit tort. i del Maestrat (DCVB). L'incorporen els diccionaris vuitcentistes; vegeu-ne exemples vius de Josep Giner en Gulsoy (1964, p. 385). Lluís Gimeno (1989, p. 475, i 1997, m. 179b) dóna *escamarrat* 'a coll i be' a Sant Joan del Pas i al Portell. Es fa present a l'àmbit arag.: *escamarrarse* 'esparrancarse' al Vilar, les Alcubles, Xulella i Domenyo, i *escamarráu*, á 'esparrancado' (Llatas, 1959); *escamarra* 'espacio que dejamos al separar los pies',¹⁷⁵ *escamarrada* 'medida o distancia entre los dos pies separados' i *escamarrar-se* 'despatarrarse, ponerse a horcajarras' a Terol (*DAndolz*; també Alta-ba, 1985).

Llegim ⁺*escamparrellat* en la prosa castissa de l'*Ensisám de totes herbes* (1891, p. 256) de JMartí Gadea: «asentat en sol de terra y en les cames ben *escamparrellas*, es posava a fer ralles com els chics».

És encreuament de *escamarrat* (o *escarramat*) i *escamallat* (v. més avant) amb influència de *escampar*, verb no massa allunyat pel sentit? És var. d'un ⁺*escamarrallat* (*escamallat* amb el sufix intensiu *-arr*; cf. l'*escarramallat* anterior), també amb influx de *escampar*? o, hem de pensar en la participació de l'esp. *esparrancarse* com suggereix el DECat (III, p. 472a, línies 30-35) per a un altre verb que troba en el *D'Escrig*, semblant per la forma i pel sentit: *escamporrullar-se* 'V. *arrellanarse*'?¹⁷⁶ Colomina (1991a, p. 180) dóna ⁺*escamparrallat* de Callosa d'en Sarrià.

174. En *El Mòle* mateix (II (14 maig 1841), III, p. 35) tenim *escamarrar-se* en un context ben semblant: «Michafiga [...] *s'escamarra* damunt de la burra».

175. Cf. *escarranya* 'angle que formen les dues cames obertes o eixancades' (Lleida, DCVB).

176. Més concretament, Coromines veu en *escamporrullar-se* una «probable metàtesi d'un ⁺*esparrancullar-se*, possible mossarabisme on es combinen els congèneres del cast. *esparrancarse* (DCEC, III, p. 673b, línia 19 i s.) i de l'andalús *rencojo*, asturià *rancoyu* (DCEC, III, p. 1086b, línia 28)»; d'una altra banda, l'inclou entre els derivats de *camp* (DECat, s. v. *camp*, p. 462b, línia 40).

En el periòdic il·lícit *El Bou* (1885, XLII, p. 2) tenim ⁺*escarrampat*: «Quico Parella, que está dalt de una biga *escarrampat*, se tira á terra de un bot.» Sovinteja en els textos de començaments del segle xx de Cañís: «—Pos mira, yo pense chita-me *escarrampat*, cluixit de tan ríure-m y de tan diverti-mos» (1907, *Cañisaes*, 1991, p. 46); «[...] veus a una dona o [‘dona’], que sempre ha vestit habit de promesa, saltá a pindola ben *escarrampá*» (1911, *Cañisaes*, 1991, p. 176). A l’hora d’ara es diu *escarrampat*, *escarrampar-se* ‘eixancat’, ‘eixancar-se, obrir les cames’ a Agost, Alacant, Sant Vicent del Raspeig, Elx, Santa Pola, Novelda,¹⁷⁷ Monòver... L’empra Enric Molina en les *Chirigotes* (1985, p. 162) de Banyeres: «*escarrampém-se* les ánques/ y del gás, que s’intoxiquen».

Podria explicar-se: *a*) com a var. de *escarramar*, amb influència de *escampar*; *b*) com a alteració de l’esp. *esparrancarse*; i encara, *c*) com a metàtesi de ⁺*escamparrar*, intensiu de *escampar*. *Escarrampar* és ‘extender’ en murc. (García Soriano, 1932, s. v.);¹⁷⁸ *escarrampao* és ‘echado indolentemente’ a Montfort (Martínez Beltrán, 1980). Hi ha també la var. *escarramplar-se* a Monòver i, més amunt, a la Nucua («Estar *escarramplat*»); hi deuen haver influït *ample*, *eixamplar*.

El concepte de ‘obrir les cames’, ‘seure o caminar amb les cames obertes’, ‘enfil·lar-se damunt d’un cavall, d’un arbre, etc. amb les cames obertes’ s’expressa al PV amb altres vocables més que sovint conviuen en un mateix lloc. Vet-ne ací algun:

Eixancar(-se) i variants (*antxan-*, *aixan-*, *axan*, ⁺*astxan-*...) és ben comú.¹⁷⁹

Eixancamallar(-se) i variants (*antxan-*, *aixan-*, *xan-*). El DCVB aplega *eixancamellar-se* al Pirineu oriental; és general, si més no, a la Marina i a l’Alcoià (Colomina, 1991a, p. 137). Ací deuen confluïr *eixancar* i derivats de *cama* del tipus que veurem tot seguit (*escamallar*, *encamallar*). «Caminar a ⁺*enxancamallades*» ‘caminar a camallades’ (Balones, l’Alcoià).

⁺*Escamallar-se* (Gandia, Pedreguer, Alacant), *encamallar-se* (la Vila Joiosa); *acamallar* (Maestrat, DCVB), ja recollit en el *DEscrig*: «En Carlet solen criar-se/ xiques balderes/ i és de tant *encamallar-se/* per les moreres» (a Guadassuar; Sanchis Guarner, 1983, IV, p. 108).

Encara hi ha *eixancallar-se*, verb que el *DJMartí Gadea* (1891) dóna com a sinònim de *axarrancar-se*; com ocorre més d’una volta en aquesta obra, l’autor oblida obrir un article per a *eixancallar-se*. Sí que recull, en el «Suplemento», *enjancallat*, *mallat* i *enjancarse* ‘V. *enjancallar*’ (llegiu [ent]fan-]). Tenim enregistrat *eixancallat* al Pirineu oriental, i cat. or., i en *Solitud* de Víctor Català (DCVB).

177. Llegim en els versos del novel·ler Pasqual García Martínez (1986): «alguna per fer-lo rebre/ li enseñaba es pantorrilles,/ y li dia mira, mira,/ ell, se tapaba la cara/ en es dos mans, pero/ *escarrampant* es dits/ y mirant com si tinguera/ vergonya o por de pecá».

178. Cf. *enxarrampar-se* ‘posar-se amb les cames eixancarrades i els braços estesos’ (Barberà, Montblanc; Plaza i Arqué, 1996, p. 252).

179. L’*enxancle* era el nom del joc del sambori a Bolulla (dada que agraïsc a la col·lega Maria Isabel Guardiola, 1996).

En el *DVal* hi ha també *esparrancar-se*, derivat de *parra* considerat castellanisme (DCVB) o poc genuí (DECat, s. v. *parra*, p. 301*b*, línies 43-49). Coromines esmenta un «castellà antiquat *parrancano*» que ha penetrat «en pobles limítrofs valencians, com a nom d'herba: *parrancana*» (mena de setge bord a Olocau).¹⁸⁰

Tenim *parrancano*, na 'rechoncho, achaparrado y patizambo' a Múrcia (García Soriano, 1932), a Villena (Soler García, 1993), a Saix (Torreblanca Espinosa, 1976, p. 268), a Torrevella (Pérez Maeso, 1990). Cf. l'adj. *parrancà*, *ana* 'que té les cames tortes' de Crevillent i del Pinós (DCVB), 'persona amb les cames corbelludes' d'Elx. Hi ha el malnom *Parrancà* a Crevillent (Martínez Montoya, 1991, p. 77) i a Castalla (Bernabeu Rico, 1984, p. 233). *Parrancan* era un malnom il·licitat del segle XIX arrellegat per Pere Ibarra; Joan Castaño (1991, p. 168) l'inclou dins el grup de renoms que al·ludeixen a les «Peculiaritats en el caminar.» Cf. aquests malnoms amb l'*Enxancat* d'altres llocs: l'*Anxancat*, «és un home que sempre camina amb les cames eixancades» a Cocentaina (Juan i Pasqual, 1991, p. 178) o a Alcoi (Tormo, 1991*b*, p. 241). Hi ha a Alcoi *el mas de Parrancà* (Román i Epalza, 1983, p. 37). En el *DJ-Martí Gadea* (1891) *parrancà*, na és 'bajo, ja: enano ó de pocos medros'; amb aquest sentit darrer és conegut a la Marina Baixa: «Era més aïna *parrancaneta*: tenia el cos més llarg que el faldar» (l'Alfàs del Pi; també a Callosa d'en Sarrià); ⁺*emparrancanat* 'que té les cames curtes' a Relleu. El m. 155 ('garrell') de l'ALDC (II) aplega *parrampano* (Beneixama), *parrancà* (Crevillent).

EIXETAR: **Eixetar** 'Desatar'; i **Aixetar** 'Desleir. Jetar, Ar.' {A, B}/ **Aixetar ó desfér en aigua** 'Desleir. Jetar, p. ar. {C}

El DCVB no situa *eixatar* al PV; vegeu, però, la documentació antiga valenciana que n'aplega el DECat (s. v. *deixatar*).

No sembla que tinga gaire fonament el fet de considerar-lo mot antiquat, com fan el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891). *Aixetar* i *eixetar* apareixen en el *DEscrig* i, abans, *eixetar*, en el *DLamarca* (1839). Coromines (DECat, s. v. *deixatar*, p. 48*b*, línia 55) ja invoca els textos de *Canyís* de Monòver: «es alls pa la *exeta*(da) no se li tallen may, y pa les coquetes de oli a la pala, tenia gràcia» (p. 121). En tinc referència del mateix ús de Xixona («alls *aixetats*» 'allioli que desfan en el giraboix').¹⁸¹ Trobem en *Els besons de Sedaví* de Joaquim Balader (1876, p. 42) un ús no enregistrat de *eixatat* interessant: «Coneixia yo á un sesant,/ que, per lo *aixetar* y eixut,/ era un cart y sinse suc.» Compareu-lo amb el sentit figurat de *deixatar* al Principat: 'rebaixar d'intensitat, debilitar', o encara *eixatar* 'prémer una cosa per treure-li el suc' (Mall.).

180. El DCECH (s. v. *parra*, p. 411*b*, línies 58-60) jutja *parrancano* (Alonso de Palencia, segle xv) «ant. y raro»; certament ja no l'arreguen ni el *DAut* ni el *DRAE*.

181. El *giraboix* és un saborós bullitori xixonenc.

⁺EIXIRINGUER: **Eixiringuér** <**Eixenguer**> ‘Sobéo. Barzón. Mediana’ {A}/ [**Eixiringuér**] <**Eixenguer de aladre**> ‘<prov.> Sobeo. [Barzan] <Barzon> [Mediana]’ {B}/ **Eixenguer de aladre** ‘prov. Sobeo. Barzon’ {C}

Vet ací un altre bon exemple de l’acció correctora de JPla: introdueix *eixenguer* a la vora de la forma *eixiringuér* que troba en A; incorpora *eixiringuér* a B i, tot seguit, es decideix a ratllar-la i a reemplaçar-la per *eixenguer de aladre*. Darrerament, només inclou *eixenguer de aladre* en C, però en l’orde alfabètic que correspon a *eixiringuer*.

Aquest *eixiringuer*, var. no enregistrada de *eixanguer*, podria explicar-se per encreuament amb algun altre mot com ara *xeringa*; a Alcoi diuen ⁺*aixunguer* (Martínez i Palanca, 1991, p. 96).

EMBRUNAL: **Ambrunál, naut.** ‘Embornál’

Aquest *ambrunál* del *DVal* coincideix amb les variants antigues *ambrunals* del *Consolat de Mar* (§ 18; Coromines, 1977, p. 189), *embrunals* dels *Costums de Tortosa* (IX, p. xxvii, línia 21; DCVB, s. v. *embornals*) o *enbrunals* (*Tirant*, II, p. 312; *D'Aguiló*, s. v. *embornals*).

Els diccionaris valencians del segle XIX només recullen les formes *embornals* (*DLlombart* en l’«Apèndice», i *DJMartí Gadea* (1891) en el «Suplemento»), i *imbornal* (*DJMartí Gadea* (1891)).

L’LMP (m. 842, «Imbornales») confirma el predomini actual de les variants *embornal* i *embó* (< *emborn*) al llarg de la nostra costa. Fan excepció Cambrils amb *portella*,¹⁸² Sant Carles de la Ràpita amb *portilla*; Peníscola, d’on no dona resposta,¹⁸³ Dènia amb ⁺*embonera*,¹⁸⁴ i Eiv. amb *imburnal*.¹⁸⁵ Lluís P. Flores (1943, p. 318) recull *imbornal* (*imbornal reial*) i *ambó* (a Val.).

El *D'Aguiló* (i d’ací el DCVB i el *DFabra*) dona a *embornal* també el sentit de ‘forats per on surt l’aigua [...] de l’acera’ i el documenta en un text de procedència or. publicat a l’*Avenç* (1889, p. 41). Ja el duïen el *DBelvitges* i el *DLabèrnia*. Aquest valor deu ser també val.; si més no, el tenim a la Nucua, a la Marina Baixa (Sais, 1992, p. 58) en el llenguatge dels pedrapiquers i sota la var. *imbornal*. Massip (1991, p. 355) recull aquesta mateixa var. amb un ús molt semblant en el tort.

182. Deu conuiu-hi amb *embó* (cf. Savall Rom, 1991, p. 19).

183. Ayza (1981, p. 186 i 308) hi troba *embornals* i *emborns* (pronunciat *ambóns*). Una mica més al nord, a Vinaròs, m’expliquen que «un *ambornal* és un forat que hi ha en la barca perquè súrtinga l’aigua i se’n vage al mar».

184. També he recollit ací [ambor'nal].

185. Aquesta var. amb *im-*, enregistrada en el DCVB sense precisar-ne la localització, ens reapareix en diversos punts: Tort. i la Nucua (v. el paràgraf següent), Altea, Benidorm. És paral·lela de l’esp. actual *imbornal* i de variants italianes; així i tot, s’acosta al ll. *IMBURNALE* que proposa Coromines (1977, p. 190) des del grec.

Moreira: «Aon se mataven més bacons, era al carrer del Vall, prop a l'*imbornal* de la claveguera.»

Ambór es diu al Camp de Llíria (Andrés i Navarro, 1994). Aquest matís deu resultar d'una generalització de l'acc. marinera del mot; de tota manera, s'adiu amb la proposta d'etim de Coromines (1977, p. 189) ja esmentada (cf. a més l'esp. 'boca o agujero por donde se vacía el agua de lluvia de los terrados', DRAE, s. v. *imbornal*; i el campidanés *ombrinali* 'canalón, canal de tejado', DCECH, s. v. *imbornal*).

EMPELT, EMPELTAR: **Empeltár la pigota, a. n.** 'Vacunar' {C}; i **Empelt ó grá de pigota, f.** 'Vacuna' {C}

L'ús de *empelt* i de *empeltar* per a designar aquesta eficaç tècnica de la medicina és un recurs valuós, una metàfora ben ajustada a la realitat d'un país tan lligat a la terra i al món vegetal. És en gran part extensió d'altres usos metafòrics en què hi ha la idea de 'comunicar, transmetre' (cf. «Això li ho *heu empeltat* vosaltres, a la xiqueta», «Això és *empeltat* de vosaltres» 'li ho heu encomanat, la xiqueta ho ha tret de vosaltres, ho ha pres de vosaltres'). És de plànyer que no n'hi haja rastre en els diccionaris normatius ni en els productes de la nostra terminologia.¹⁸⁶ No ha passat per malla al DCVB, tot i que no en dóna cap referència concreta, geogràfica ni documental.

El *DLabèrnia* arreplegava com a tercera acc. de *empeltar*: 'introduhir lo pus de la verola ab la llanseta. *Inocular, ingerir viruelas*'; el *Diccionari mallorquí-castellà* de Figuera (1840) també enregistra aquest sentit: *Empeltar sa pigòta* 'inocular ô engertar las viruelas'. JPla degué seguir el *DEscrig* en la introducció en C d'aquests dos articles¹⁸⁷ que l'advocat de Llíria havia recollit: *Empèlt ('l) de la pigòta* 'vacuna' i *Empeltar la pigòta* 'vacunar, inocular'. El *DLLombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) incorporen aquest material del *DEscrig* i hi introdueixen algun matís: *Empelt de la pigòta* 'parte de la persona donde se le ha aplicado el pus vacuno para preservarla de las viruelas naturales' i 'cicatriz que queda por efecto de la vacuna'.

Podem afegir a les proves lexicogràfiques aquesta citació d'*El Mòle* (I (14 novembre 1840), iv, p. 68): «com si els espanyòls no foren tontos, y no els hagueren *empeltat* á tots la pallòla».

186. Els termes que s'han imposat amb aquest sentit (*vacuna, vacunar, vacunació*), més acostats als espanyols i als francesos, degueren penetrar per via més formal, i ens consten d'aquesta mateixa època (primera doc. en el *DLabèrnia*). Qui sap si imitant el que han fet altres llengües veïnes, la terminologia mèdica catalana ha reservat *empelt* i *empeltar* per a 'la part de teixit que es lleva d'un organisme per fer un empelt' i 'inserir una porció d'un teixit viu en una lesió de manera que s'establisca una unió orgànica'.

187. El *DVal* només incloïa en A: *Empeltar* 'Ingertar. Inocular. Enxartar. Ynxerir'. JPla ho corregeix en l'e. e. de B: 'Ingertar [inocular. Enxartar] In[x]<g>erir'; i finalment obri en C els dos articles que comentem ací i fixa *Empeltar, ábres* 'Ingerir. Ingertar'.

No deu ser un ús caduc: Mascarell (1977, p. 240) recull a la Safor («*Li empeltaren la pigota*» ‘el vacunaren contra la pigota’).

EMPELTAR v. més amunt EMPELT

⁺ENCARANTAR: **Encarantar-se** {A}/ **Encarantar-se** <subir> {B}/ **Encarantar-se, puchar** {C} ‘Engarabitar-se’

Verb no enregistrat que podríem relacionar amb *carant*.¹⁸⁸ És aquest un vell vocable de l’extrem nord-occ.: la Ribagorça, el Pallars i el Segre mitjà. Dóna nom a diversos accidents del relleu sempre en rostària (rierols penjants, salts d’aigua elevats, barrancs, cingles, pendents...). V. Coromines (1970, II, p. 208-215) i DECat (s. v. *carant*).

Segons ens comunica el professor Emili Casanova, *encarantar-se* ‘quedar-se embadocats dos nuvis’ és viu a la Vall d’Albaida.

ENCIAM v. més avant ENCISAM

ENCISAM, ENCIAM: **Ansiam, plantér de** {A}/ **Ansiam, planter** <ó planta> **de** {B}/ **Ansiam, planter de** {C} ‘Lechugino’; **Ansiam, ó ansiam** ‘Llechúga’; **Ydm. de copét ó coléta** {A, B}/ **Ansiam de copét o coleta** {C} ‘Lechúga repolláda’; **Copet, de ansiam ó ansiam** ‘Cogóllo’; i **Ull de ensiám, ó ensisam** {A, B}/ **Ull de ensisam** {C} ‘Cogóllo’

Com és sabut, l’antiga var. *encisam*, bé siga amb el valor col·lectiu de ‘ensalada, amanida’, bé siga com a sinònim de la *lletuga*, s’ha conservat de manera força general al PV. No ens constava que la forma dissimilada *enciam* hagués tingut presència ací; així i tot, convé recordar el derivat *enciamera*, documentat en un text de 1461 editat en el *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura* (XIV, 398; DCVB) i conegut entre els terrissers de Manises (DECat, s. v. *ensiam*, p. 332a, línia 28). Hem de destacar els articles *ensiám* ‘V. *ensisám*’ i *ensiám* ‘V. *ensisám*’ que recull el suplement del *DEscrig*. Aquests articles passen per malla al *DLlombart*, però reapareixen en el primer suplement del *DJMartí Gadea* (1891), sense l’abreviatura *cat.* (‘catalán’).

L’autor de la versió A del *DVal* mostra una certa predilecció per *ansiam* en els cinc articles que fan referència a aquest vegetal. JPla, tot i mantenir-lo com a var. de *encisam* en *Ansiam, ó ansiam* i *Copet, de ansiam ó ansiam*, el substitueix per *ansiam* en els altres tres articles.¹⁸⁹

188. Fóra possible una grafia deficient per a *encaramitar-se*? De tota manera, la lectura del manuscrit del *DVal* és ben clara.

189. Tenim en el *DVal* *encisam* i *lletuga* emprats en contextos ben semblants: *Copada, lletuga, ett.* {A, B}/ *Cop de lletuga, ett* ‘Lechuga repolluda’, *Copet de ansiam ó ansiam* ‘Cogóllo’.

ENFULLAR: **Enfullar** 'Empandillar'

Verb de la família lèxica de *fuller(o)*, d'origen esmunyedís i poc aclarit; v. el DECat (s. v. *full*, p. 224b, línia 25 i s.) i el DCECH (s. v. *fullero*). El *DVal* el pogué prendre del *DLamarca* (1839) o del *DEscrig*. Ací ens limitarem a remarcar:

a) La presència de *enfullar* si més no ja en el *DLamarca* (1839); el *DRAE* l'incorpora en l'edició de 1884.

b) Sovintegen al PV els derivats d'aquesta família lèxica. Els redactors d'*El Mòle* hi troben una bona aïna per a destralejar contra els conservadors i contra la corrupció política. A més dels corrents *fullero* i *fulleria*,¹⁹⁰ són destacables, sobretot:

⁺*Fullejar* 'fer trapes, enganyar, intrigar':¹⁹¹ «el que mes sabrá intrigar, *fullechar*, trampechar, comprometre, demanar y adular servilment, eixe traurá raja y suc» (*El Mòle*, I (5 desembre 1840), IX, p. 133).

⁺*Matafuller* 'mentider, trampós' i ⁺*matafulleria* 'trampa, engany, intriga', amb influència de *matafullar* 'batifullar' (i *matafuller* 'batifuller'), var. de *martafallar* (o *mata-*) 'batifullar' (v. més avant *MARTAFALLAR* O *MATAFALLAR*); recorda també per la forma i pel sentit *matàfula* (o *mant-*) 'mentida, engany', l'adaptació popular de *metàfora*:¹⁹² «Parlém ya clars, caballers;/ Así lliberals no y·a,/ Ni may n·i·a·gut, ni n·i·aurá/ Mes que molts *matafullers*» (*El Mòle*, I (22 febrer 1837), VI, p. 91); «El que siga bobo, que pase el rey de bastos per la sota d'oros; al públic no se l'engaña may, y el que té el cap ben posat damunt dels muscles l'alsa per damunt dels *matafullers*» (*El Mòle*, II (14 juny 1837), II, p. 158); «Pos si estos cuarenta sinc menistres han fet lo c'han volgut y han engañat á la nasió en pes en promesas y sermons, y *fulleries* y *matafules*, ¿qu'els han fet?» (*El Mòle*, I (10 abril 1837), XVIII, p. 279); «¿Qué yo me sé lo que dic desde que estém en estes andromines y *matafulleries* de ministros, y de governs, y de nasions, y de naps, y albarchines?» (*El Mòle*, III (30 agost 1837), VII, p. 107). En el mateix *semanari lliberal* hi ha ⁺*mantafuliste*: «Si saps ser útil á la nasió y honrar·la en lo teu coneiximent, [...], y no saps adular als poderosos y vendre·t als *mantafulistes*, et farán dependent de un cabo de vara» (*El Mòle*, II (29 maig 1837), II, p. 103).

En aquesta línia, és destacable el derivat ⁺*mantanfuler* 'qui diu *mantànfules*, mentider' (Sant Vicent del Raspeig, l'Alacantí).

190. En donem alguna mostra: «si combé als *fulleros* de París y Lóndres» (*El Mòle*, I (14 novembre 1840), IV, p. 72 i pàssim); «no valen *fulleries* y tracamandanes» (*El Mòle*, II (14 maig 1841), III, p. 39); «no volia viure de gábules y *fulleries*» (*El Mòle*, I (5 desembre 1840), IX, p. 131 i pàssim). Sovint se'n fa un ús ben certat: el rei de França és «el ciudadano de les *Fulleries* de París» [*el palau de les Tulleries*] (*El Mòle*, II (18 maig 1841), IV, p. 57).

«La família del tío Melero: la filla p... y el fill *fullero*» és en el *Refraner valenciá* d'Alberola (c. 1927, p. 137).

191. En esp. hi ha documentat *fullear* a finals del segle XVIII (DCECH, s. v. *fullero*, p. 975b, línia 9).

192. *Mantàfula*, atestat fins ara en el *DEscrig*, és ja, si més no, en la *Rondalla de rondalles* de Galiana (1769, p. 194): «no hi a embolichs, candongues ni *mantàfules* que no menge bovina».

En els jocs infantils feïem servir a l'Alfàs del Pi i a Benidorm ⁺*trafuller* 'el qui fa trampes' («No volem jugar amb eixe perquè és un *trafuller*») i ⁺*trafulleria* 'trampa, magalanxa' («Li agrada molt fer *trafulleries*»). Aquesta família deu tenir una extensió més gran: *trafuller* és 'trampós' a Crevillent; «fer la *trafulla*» és «per exemple, fer un avançament indegut (en el trànsit de vehicles)» a Elx.

Llig un poema polític de Josep Maria Bonilla publicat en el número xxxviii d'*El Mòle* (19 novembre 1855; ed. de Blasco en *Poesia política valenciana (1802-1938)*, 1979, p. 131): «No vols que els abusos/ sempre continuen,/ i tu consentixes/ que tots t'*entrapullen*,/ i del teu guisao/ que mengen i suquen?»

⁺*Entrapullar* apareix en el col·loqui «Chuanet del Fosar» dins l'*Ensisám* de JMartí Gadea (1891, p. 332): «varen pensar en anar,/ á la fira de Molvedre/ á vendre y *entrapullar*.»

Coromines (DCECH, s. v. *fullero*, p. 975b, línia 10) dóna *tranfulla* 'fulleria' del *Vocabulario andaluz* d'Alcalá Venceslada¹⁹³ (cf. adés *fer la trafulla* a Elx) i l'explica com a «cruce de *fulla* con *trampa*.» Álvarez Curiel (1991) aplega *tranfullón*, al 'desordenadamente' («Arregla tu ropa porque la has soltado toda *al tranfullón*») pel nord de Màlaga. Apleguem *tranfullero* 'trampós' en parlants de Sevilla. Per aquesta via deuen anar també *entrapullar* 'V. *entrapar*' del *DJMartí Gadea (1891)* i *trapulla* 'fulleria' al Vilar (Llatas, 1959). Cf. *trapull* 'agitació de persones o de coses en moviment', (DCVB, Tort.) i ⁺*atrapullat* 'atrefegat, atabalat' (Moreira; Massip, 1991, p. 300).

Recordem l'arag. *fulla* 'mentira, impostura', o també *folla* (a Oseja i Trasobares, a l'oest de Saragossa; Pérez Gil, 1995, p. 260). El mateix Llatas (1959) inclou *fullar* 'hacer trampas en el juego. En valenciano *enfullar*' al Vilar, a Xulella i a Domenyo. *Hacer fulla* és 'hacer novillos, fumarse las clases' a Cartagena (Serrano, 1986); precisament, *fullar* és a Mall. 'deixar d'assistir a escola' (DCVB). Potser va per ací també *trafullá* 'dícese de la mujer ya desvirgada antes de contraer matrimonio' també de Cartagena (Serrano, 1986).

ENLLARDAR v. més avant LLARDER [DIJOUS]

⁺ENLUSETA: **Enlusetà** 'Bigornia' {A, B}

Var. de *enclusetà* no enregistrada. Com ja hem explicat en Martines (2000a, p. 57, 163, 177 i 199), l'eiv. ⁺*englusa* 'vulgarisme per enclusa, núvol que té forma d'enclusa de ferrer, i que surt a ponent i és senyal de pluja' (Ribas i Marí, 1991), confirma que aquest ⁺*enlusetà* del *DVal* exigeix la sonorització de la velar -k- (> -g-) i la posterior elisió; cf. *eslai*, *ilésia* (per *esglai*, *iglésia*).

Hernández Casajuana (1925, p. 6) fa servir la var. ⁺*esclusa*: «El mañá del costat está mallant en la *esclusa* d'una manera qu'ensorda.»

193. Ací trobe també *fullir* 'engañar' («En la venta del burro los fulleron los chalanes»).

Deu tenir una presència important la var. *encrusa*. No és estranya almenys des del segle XVIII: «una en lo martell y atra en la *encrusa*» (Galiana, 1769; ed. de Pelliçer, 1986, p. 195); «Que parla á diestro y siniestro/ sinse pegar en l'*ancrúsa*» (Soler Lluch, «La peixcadora», a Llombart [ed.], 1877, p. 160); «El Taput li diu a Solbes/ que es confessara primer,/ que tenia el cap més dur/ que l'*encrusa* d'un ferrer» (Adolf Salvà, 1932-1939; ed. d'Alemanya, 1988, p. 137).

L'enregistren els diccionaris del segle XIX des del *DEscrig*. El *DJMartí Gadea* (1891) la inclou a més en: «Tirar coçes contra l'*ancrusa*» 'dar coces contra el aguijón: oponerse obstinadamente a fuerza superior' (s. v. *coçes*) i «Pegar-ne una en l'os y cent en l'*ancrusa*» 'fr. Dar uno en el clavo y ciento en la herradura: moteja el que comete muchas faltas o yerros' (s. v. *martell*, «Suplemento segundo»). Sobre la variació de les líquides en els grups [kl] i [kr], v. Martines (2000a, p. 182 i s.).

ENSABATAT -ADA [OLIVA]; SABATER -A [OLIVA]: **Oliva [sabatéra] <ensabatada>** {A, B}/ **Oliva sabatéra** {C} 'Aceituna zapatéra'

JPla es decideix darrerament per *oliva sabatera*, la var. viva a l'Olleria a les hores d'ara, en comptes de *oliva ensabatada*, forma potser no tan usual. Totes les dues són denominacions corrents per a les olives en fer-se escalfides; vegem-ne alguna mostra: *olives ensabata(d)es* (la Marina); «[...] si no se hacían *sabateres* [les olives]» (l'Olleria; Ferri, 1976, s. p.); la pitjor cosa que pot passar a les olives adobades és que es facen *sabateres* (Millo, 1992, v, p. 53); *sabateres* són 'les olives que es fan rànçies a la gerra' a la Safor (Mascarell, 1977, p. 235); «Fer gust d'olives *sabateres*» (Alberola, c. 1927, p. 325). Lozano (1991, p. 94) empra *oliva sabatera* en la descripció d'una persona de poca vàlua: «La Malli, no sé si ho deu saber, era una amiga seua; una xica calavera, de mitja virtut i amb més cara que un piano... una *oliva sabatera* digna de compassió.»

El DCVB (s. v. *oliva*) defineix *oliva sabatera*, sense donar-ne cap localització particular, com l'oliva que després de salada s'és amollida i queda reduïda a suc'; seguint Enric Valor i Josep Giner (c. 1950), Coromines (DECat, s. v. *sabata*, p. 553a, línies 45-49) dona com a val. aquest ús i *sabater* 'toix, que ho fa tot malament'. El DCVB explica més avant (s. v. *sabater*) que aquest adj. s'aplica a 'una cosa preparada o adobada que s'ha fet malbé. *Olives sabateres*: les que després de salades han tornat molles i de color fosc';¹⁹⁴ recull l'expressió «Quedar *sabater*» un jugador: 'fer una partida sabatera'. En el joc de pilota diuen que una partida és *sabatera* quan és 'des-

194. Tot seguit aporta un text del tort. Moreira (*Folkl*, 567): «alguns cambien l'aigua de les olives, assegurant que així no's tornaran *sabateres*».

Convé fer notar que *çabatera* adj. 'zapatéra ó la aceituna alterada en el adobo ó salmuera' és ja, si més no, en el *DEscrig*; *DLlombart* dona *sabater, ra* 'adj. Zapatero, ra. V. *Oliva sabatera*'; no hi ha una tal entrada *oliva sabatera*, sinó *oliva ençabatada* (s. v. *oliva*) 'aceituna zapatéra. La que ha perdido su color y buen sabor, y ha adquirido olor semeiante al de las pieles curtidas'. *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *oliva*)

compensada pel que fa al potencial dels dos equips' o, més ben explicat, 'una partida en la qual un dels dos equips no ha aconseguit de fer cap joc'; «Fer-li-la *sabatera*» (també «Fer-li-la *de sabata*») és 'guanyar una partida sense que l'equip contrari faça cap joc' (Garcia Frasset i Llopis Bauset, 1991, s. v. *partida, sabatera* i *sabata*).

Ensabatat és a Eiv. 'mescla de palla, blat i aigua que posen els caçadors com a reclam de la perdiu en els filats' (Ribas i Marí, 1991).

Hi ha les frases «Dir *sabatades*» 'dir destrellataments'¹⁹⁵ i «Parlar *ensabatat*» («Ho dien els vells; antes es dia més que ara; és 'amolla(r)-se destrellataments, dir barbaritats, parlar foradat'», l'Alfàs del Pi);¹⁹⁶ «Dir *sabatades*» és 'dir espardenyades, castellanades o valencianades' (la Vila Joiosa).

ENTOMAR: **Virolla** {A}/ **Virolla** <ó redolí que es posa baix del siri ett per·a arreplegar la sera> {B}/ **Virolla** ó redolí qu'es posa baix del siri par'antomár la sera {C} 'Arandéla'

No teníem documentat *entomar* en l'àmbit del val. merid.¹⁹⁷ Tot i això, fa la impressió que era un vocable familiar per a JPla: com veiem, apareix, sota la var. *antomár*, en el comentari que escriu a l'article *virolla* en C, en substitució del quasi sinònim *arreplegar*. Hem pogut comprovar a l'Olleria que *entomar* 'empomar' és vocable viu, sobretot, entre parlants de la primera generació. A la pregunta «Si vosté és allà, i jo li llance açò cap amunt, vosté què fa?», la resposta és entre parlants grans «Jo, l'[an'tome]»; els jòvens diuen, com el val. general, «L'[am'pome]» (l'Olleria, octubre, 1996). És un vocable antic per ací? Convé recordar que, a la Vall d'Albaida, i també a l'Alcoià, hi ha algun probable manlleu lèxic del Principat de-

ho resol admetent les dues variants *oliva çabatera* ó *ençabatá* 'aceituna zapatera: la averiada o que ha perdido su color, buen sabor y huele á piel curtida'.

El DRAE arreplega: *aceituna zapatera* 'la que ha perdido su color y buen sabor, por haber comenzado a pudrirse' (s. v. *aceituna*), i *zapatero, ra* 'adj. aplicase a los garbanzos, judías y otras legumbres que se encrujecen de resultas de echar agua fría en la olla cuando se están cociendo' (s. v. *zapatero*).

195. El DCVB enregistra, sense localització específica, *sabatada* fig. 'disbarat, dita molt absurda'. *Sabatada* és 'colp sobtat': «¿Cóm s'esforçava per a desfer d'una *sabatada* totes estes boires [...]!» (Miquel Adlert, 1983, p. 215); cf. *sabatada* 'batec del cor' (v. més avant SABATUDES 'latidos').

196. Alguna semblança hi ha, almenys formal, amb «Parlar *sar(a)batanament*», «Parlar *sarabatà*», expressió que ha estudiat Germà Colón (1993d, p. 150-158); llegim «Tindre una llengua *sarabatana*», «Tindre la llengua *sarabatana*» en Alberola (c. 1927, p. 288 i 350). Dins aquest mateix àmbit semàntic, v. també l'estudi de Colomina (1991a, p. 202-205) sobre la bella expressió meridional «Parlar foradat».

Cf. a més «Dir *espardenyades*» 'dir bajanaes' i 'introduir paraules castelles parlant en val. o a l'inrevés' (DCVB); *«Pegar una *espardenyada*» també és 'estafar a algú' o, més tost, cast. 'dar un sablazo': «Tots li fugen perquè sempre busca a qui pegarà l'*espardenya(da)*», «Bona *espardenya(da)* mos han pegat en eixe bar!»

197. Coromines esmenta (DECat, s. v. *tombar*, p. 553a, línies 12-18) un *tomar* (a la vora de *empomar*) en l'excel·lent estudi de Marina Zaragoza (1982, p. 128) sobre el cultiu de l'arròs a Silla; no hi sé llegir, però, una altra cosa que *tombar*: «Fets els tres talls, se l'arranca [el *gassó*] i se'l *tomba*, però no arriba a tocar terra perquè darrere va un altre llaurador, el qual l'*empoma* (és l'*empomador de gassons*).»

riuat de l'emigració i de la indústria: *butllofa* [bu'ʎɔfa] i *engegar* (segons informació del col·lega Emili Casanova, 1994), el sufix *-aire* (v. Martines, 1998), *mongeta*...

El DCVB situa *entomar*, dins el PV, al Maestrat; el trobe a Torreblanca, a Benicarló, a Vinaròs... Lluís Gimeno Betí (1990, p. 403 i 404, i 1997, m. 501) fa una descripció ben precisa de l'extensió de *entomar* en el tort meridional (comarques del Montsià, el Baix Maestrat, la Tinença de Benifassà, el Matarranya, els Ports i l'Alt Maestrat); hi situa les variants [anto'ma(r)], [ento'ma(r)] i +[entom'ba(r)], a Albocàsser, a l'Alt Maestrat; aquesta darrera var. és força interessant (ultracorrecta; encreuament amb *tombar*; mossarabisme [?]).

El *DVal* també arreplega *empomar* (*ampomar* 'aparar'; *empomar* 'aparar'; [*parar*] 'V. *ampomar*' {A, B}).

ENZA v. més arrere BOT

ESBARRALLAT -ADA: [**Esbarrallat**] '[V. **Bat**]' {A, B}

El DECat (s. v. *barra*, p. 665a, línies 15-16) arreplega *esbarrallar* 'esbatanar' d'Enric Valor (c. 1950),¹⁹⁸ *esbarrellat*, *cara esbarrellada* 'desencaixada' de Maragall (darrerria del segle XIX, OC, p. 143). El DCVB (s. v.) dona *esbarrallat* 'obert completament, en tota l'amplada' com a val.; trobem aquest *esbarrallat* en el *DLlombart* i en *DJMartí Gadea* (1891). Vet-lo en els versos del denier Roc Llorens Sala (1895, p. 69): «Va caurer espatarrat,/ Sense paraula ni polsos,/ En los ulls *esbarrallats*/ Y esguitats com de vinagre.»

Trobe la var. *esbarrellat* en un succeït de Quatretonda (la Vall d'Albaida) arreplegat en el llibre de *Costumbres y folklore de Quatretonda* (Montoliu i Grup de Danses Populars, 1987, p. 257): «Des de darrere de les oliveres, van eixir els burllons i amb les boques *esbarrellades* de risa, els cantaren a les autoritats [...]»

Hem pogut comprovar que és viu a l'Olleria («Ulls [a]sbarrellats» 'molt oberts', octubre, 1996); García Perales (1993, p. 17) el dona de la Vall d'Albaida i de la Costera.

Deu ser més corrent; Josep Mascarell (1977, p. 241) aplega, dins les «Maneres de dir» de la Safor: «Deixa la porta *esbarrellà*» 'deixa la porta oberta'. Xavier Casp (1983, p. 58) no té por de fer servir *esbarrallar* en la «redacció definitiva» de *¿On vaig senyor? Sensacions de la Passió*.¹⁹⁹

198. Durant les enquestes de l'ALCV vam poder comprovar que «ulls [a]sbarrellats» 'molt oberts' és viu a la Castalla d'Enric Valor; de fet, Valor se'n serveix en diversos llocs: «Hi arriba, li *esbarrallen* les portes» (1975, p. 67); «els feia *esbarrallar* els ulls» (1991b, p. 3); «per l'*esbarrallada* porta del temple» (1991b, p. 126). És també mot del bell català de la ciutat d'Alacant: «Una porta, una finestra *esbarralla(da)*» 'oberta del tot'.

199. Així i tot, el dicc. de l'acadèmia que aquest poeta presidia es va estimar més creure el DCVB i només incorpora *esbarrallat* i *ulls esbarrallats* (DRACV).

⁺ESCAGUETXAT -ADA: **Escaguechat** 'Escagueado'

Mot no enregistrat i absent en els diccionaris valencians de l'època. Deu ser una var. més en la sèrie *escagassar*, *escagaixar* i *escagatxar*; hi ha també *escaguïtxar* (cat. central, DCVB). Cf. les variants de *esfilassar* que recollim més avant a propòsit de ⁺*filagarxa* i *desfilagarxar* (-assar, -aixar, -atxar i altres).

L'originari *escagassar*, derivat intensiu de *cagar*, és ben general en cat.; presenta valors semàntics que van des de 'tenir diarrea', 'anar-se'n avall un marge o una paret', 'desfer-se una tela'... (DCVB). Vegeu com el defineix el *DJMartí Gadea* (1891): *escagasar-se* 'v. *escagarritar-se*', *Escagasar-se la ròba* 'deshilacharse', *Escagasar-se un marge* 'desmoronarse, derrumbarse', i el derivat *escagasá*, -da 'zurruscamiento'.

Aqueixos valors són també en la var. *escagaixar*, amb una presència important al PV. El DECat (s. v. *cagar*, p. 395b) donava *una escaga*[f]a(da) 'ensulsiada' de Ràfol d'Almúnia i dels textos del callosí Adolf Salvà (1960, II, p. 22). Colomina (1991a, p. 132) ha estudiat aquesta var. (potser mossàrab, segons s'interroga) i en dóna referències de Callosa d'en Sarrià, d'Altea i de Gandia. A més, n'aporta documentació reculada: «segons lo viu/ groch, cloch i piu/ *escagaixat*/ pernoliat/ venir deuria» (Guerau de Montmajor, citat per Gulsoy, 1964, p. 292). Hem comprovat que es diu també a Parcent, a Dénia (on també [askaye'fat]), a Oliva, a Simat ('tenir cagueroles' i 'caure afonat, no resistir un pes i anar-se'n avall').

Hi ha a més *cagaixes* 'cagueroles' (Val.), i *cagaixa*, en un fragment del *Roman-cerillo* de Milà i Fontanals («Al temps passat/ moïen gran *cagaixa*,/ ara van tots acotats/ ab la vista baixa», DCVB). El *DJMartí Gadea* (1891) arreplega *cagaixes* 'V. *cagueròles*'.

⁺*Escagassó* 'diarrea, cagarrina', 'solsida petita de terra' i 'por, efecte d'un esclai' es diu a la Marina Baixa. A Eiv. *escagassó* és 'manca de serenitat, normalment per por' (Ribas i Marí, 1991); ací mateix hi ha ⁺*escagatxo* 'surt molt gros, molt fort, que produeix molta por', 'manca de serenitat normalment per efecte de la por'. El DECat (s. v. *cagar*, p. 295a, línia 60), *caguètxo* 'mal-sofrit'.

Hi ha *escagatxar* en cat. or. (DCVB). Tenim referència de *escaguètxar* de Carlet, de la Vila Joiosa, de Calp. El DCVB arreplega *cagatxoles* 'diarrea' (la Vall de Gallinera). Es diu també a Calp, a Simat de la Vallidigna; ⁺*cagatoles* («Tindre *cagatoles*» 'patir diarrea' i 'quan una persona tem alguna cosa o algú' a la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 74).

ESCANYAR: **Escañar-se** {A, B}/ **Escañar-se de cridár** {C} 'Esgañitarse. Desgañitarse'

Aquesta deu ser una de les accepcions de *escanyar-se* més corrents entre els valencians, verb ben recollit en la nostra lexicografia almenys des del *DRos* (1764),²⁰⁰

200. A pesar d'això, el van menystenir els autors del DRACV.

no és menys conegut ací *escanyat*. No manca tampoc en els textos d'aire més popular:²⁰¹ «MATIES (Cantant dins «Marina») «Dichosos los ojos que os vuel... que os vuel.. que os vuel.. ven a ver» (Este tenoret de cria, sempre se ha quedat *escanyat* en les notes altes) (Hernández Casajuana, 1914b, p. 55); «Pasar-me tota la nit cuidant d'esta familia de tenórs, qu'el últim val més que algúns dels que van per eixos essenaris fent carases, unflant el coll y *escañant-se...*» (Puig Espert, 1928, p. 8); «D'un bram d'eixos podries *escanyar-te/* i hasta caure de cul./ [...] Així, *ascanyat*, al fondo de la fosa,/ i cames per amun eternament» (Argemí Poy, 1932, p. xxxviii).

Sentim espontàniament a la Vila Joiosa *escanyat* 'dèbil, afeblit, ple d'alifacs': «Ella aguanta encara, però el meu sogre està ben *escanyat*», «Eixe xiquet està molt *escanyat*»; aplicat també als objectes inanimats: «Quina taula més *escanya(da)*»; i a Alcoi: *escanyat* és algú 'fluix' i, aplicat als objectes, «una taula *escanyada*» 'taula feble, inestable, de poc valor'. Diuen a la Vall d'Albaida «Flac *ascanyat*» 'persona flaca' (García Perales, 1993, p. 14).

El *DJMartí Gadea* (1891) arreblega, sense cap anotació particular (del tipus *cat.*), *escanyallops* 'bot. anapelo: planta venenosa, V. *matallops*', fitònim que el DCVB dona del *cat.* or. i occ. A més de l'acc. que aplega ací el *DVal*, JMartí Gadea recull aquests altres usos del verb: «*Escanyar-se* de set» 'apalambrarse de sed' i «*Escanyar-se* les criatures» 'encanijarse' (s. v. *escanyar*), i «Qui primer guanya, dempuix *s'escaña*» 'quien al principio del juego gana, al fin suele perder' (s. v. *guanyar*); el DCVB dona variants d'aquest refrany de Mall. i de Vinaròs.²⁰² Per al sentit de *escanyar* 'recisar d'una quantitat, escatimar', v. més avant ESCATINYAR.

Adopta la forma de frase feta aquesta expressió de Huiso, un personatge de *Cada ú de son temple* (Escalante, fill, 1917, p. 8): «RAMÓN. Es una calumnia./ HUISO. *S'escaña el pollastre!* Ves, pága-li al sastre/ la róba que dus.»

Josep Pasqual Tirado fa servir en *De la meua garbera* la var. *esganyar-se*, explorable per sonorització de /sk/, fenomen no gens estrany (cf. Martines, 2000a, p. 177 i s.); hi pot influir també *ganya*, *esganyitar*: «i allargant lo coll llance lo ki-ki-ri-ki que al sol desperta i commou la corralada de gallines i de més morralla pollastrenca que *esganyant-se*, vol imitar-lo [...]. Xe! A la Madalena! —bramen *esganyant-se* els tres “a dugo” —segons dir del filador— [...]. sostenint una llanterna, criden contents i *esganyats*» (Josep Pasqual Tirado, 1996, p. 45, 87, 103 i 111).

ESCARRAMAR, ESCARRAMAT -ADA v. més artere EIXARRANCAT -ADA

201. Vegeu-ne més dades documentals i d'ús viu en Colomina (1991a, p. 139).

202. Alberola (c. 1927, p. 233 i 243) escriu «Qui de primer guanya, a la darrera *s'escanya*» i «Qui primer guanya, demprés *s'ascanya*.»

ESCATINYAR, ⁺ESQUITINYAR, ⁺ESQUIQUINYAR: **Escatiñár** ‘V. Escatimar’ {A, B}/ **Escañár** ‘V. Escatimar’ {C}; **Esquiquiñár** ‘V. Escatimar’ {A}/ **Esquitiñár** ‘V. Escatimar’ {B, C}

En A i en B hi ha *escatiñár*. Aquest *escañár* podria ser un lapsus en el trasllat a la versió C; de fet, apareix en C en l’orde alfabètic que correspon a *escatiñár*. Tot i això, convé tenir en compte l’acc. de *escanyar* ‘recisar d’una quantitat; reduir molt, especialment allò que s’ha de pagar, cast. *escatimar*’; el DCVB documenta aquest valor en les *Empordaneses*, de Pous Pagès (1905, p. 108): «L’amo era massa reganyós, l’altre *escanyava* el jornal». Deu ser un sentit conegut també al PV; ja el tenim en el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *escanyar* i *escanyat*). V. més amunt els sentits que hem aplegat de *escanyar-se* al PV, sobretot ‘dèbil, afeblit, fluix, escarransit’.

L’autor de la versió A situa *esquiquiñar* en l’orde alfabètic correcte entre *esquimar* i *esquirro*; JPla manté aquesta ordenació, encara que canvia *esquiquiñar* per *esquitiñar* en B i en C.

Tenim ben poques notícies d’aquest *escatinyar*: el *DAGuiló* el donava amb el sentit de ‘escarbar’ («L’aviram *escatinya* pel paller»); el DCVB aporta només aquesta documentació i arriba a sospitar que és «una falsa còpia per *esgratinyar*.» El DECat (s. v. *escatir*, p. 512b, línia 35) afegia a aqueixa única atestació l’*escatinyar* que apareix en un text d’Amadeu Vives (*L’entusiasme és la sal de l’ànima*, 1927, p. 57) amb un sentit més abstracte i més modern: ‘investigar subtilment’. El testimoni del *DVal*, per ara el més antic, fa costat a la interpretació de Coromines i esvaeix les sospites del DCVB: deu ser un derivat formal i semàntic de *escatir* ‘investigar’, abans ‘retallar les puntes’,²⁰³ amb el sufix *-iny* que al PV trobem, p. ex., a la Marina en ⁺*cosinyar*, ⁺*gotinyar* (també a Sueca; Rebull i Ribes, 1994) o ⁺*esclafinyar* (i *-unyar*); a la Vall d’Albaida, ⁺*esgarrinyar* i *rasquinyar*...²⁰⁴ ⁺*Esquitinyar* deu ser var. de *escatinyar* (< *esquetinyar*); cf. *escafir*, *esquifir*, i ⁺*esquesfinyar* (Banyeres, l’Alcoià), o *encabir* i *enquibir* (cat. or.).

Tenim encara *esquiquinyar* de la versió A, forma que JPla substitueix en B per *esquitinyar*. És una errada de la mà que va redactar el primer manuscrit? No ho sembla; si més no, com ja ho hem advertit, l’autor situa *esquiquinyar* en l’orde alfabètic correcte entre *esquimar* i *esquirro*. Pot ser un error de lectura, «una falsa còpia» d’aqueix primer autor anònim?

De moment, podríem explicar aquesta var. com a resultat d’una assimilació de l’oclusiva dental al punt d’articulació de l’oclusiva velar; cf. ⁺*carquinyou* o ⁺*carquinyol* (joc conegut també com a *cartinou* o *cardinou*; v. Martines, 1999). Recordem els casos, més comuns, de dissimilació entre totes les dues consonants: *tomaca* (< *tomata*), *pataca* (< *patata*), *tiosco* (< *quiosco*), *etivocar-se* (o *ant-*) (< *equivocar-se*),²⁰⁵

203. La primera doc. de *escatir* és precisament amb aquest segon valor i en Jaume Roig (*Spill*, 6607, DCVB).

204. El DECat (s. v. *esmenar*, p. 467b, línia 56) aporta *rapinyar*, *escopinyar*, *escatinyar*, *furguinyar* com a exemples d’aquest «sufix atenuatiu-intensiu *-inyar*.»

205. P. ex., en Rubert (1908, p. 9): «Tú estás molt *antibocat*.»

+*tamacuc* (pel joc del *camacuc*, la vall de Guadalest: segons ens informaven Roig Vila i Roig Vila, 1995), *dima*[ks] (< *dima*[ts] < *dimarts*). Vegeu els exemples d'equivalència acústica ($k = t$) que aplega Recasens (1991, p. 223, 228 i 248) en posició final de mot. Hi podem afegir: *asfaltar* (< *asfaltar*, la Marina); també a Eiv., *asfalc* i *asfaltar* (Ribas i Mari, 1991).²⁰⁶ No oblidem tampoc els casos d'equivalència entre les sonores corresponents ja esmentats en Martines (2000a, p. 158 i s.).²⁰⁷

De tota manera, no podríem pensar en una forma de compromís entre *esquitinyar* i *estaquinyat* 'estret, ajustat' (var. de la Marina arplegada en Colomina, 1991a, p. 187)? Pot jugar a favor d'aqueix compromís la semblança perceptual entre les oclusives.

+ESCOFA: **Escófes, naut.** 'Escóas'

Var. de *escoa* no enregistrada. Deu explicar-se per influència d'algun altre vocable mariner (p. ex., *cofa*). Unes altres variants remarcables del PV són *escues* (Flores, 1943, p. 330; DECat, s. v. *escoa*, p. 531a, línia 18);²⁰⁸ *escoes* a Dénia i Cullera (Nieto, 1978, p. 99), a Calp i a Vinaròs; *escoves* a Benidorm. El DCVB aplega *escova* a Calvià; esco[w]es a la costa nord de Bna. (DECat).

La realització antihiàtica és gairebé general en el derivat *escobenc*,²⁰⁹ que potser fóra millor escriure amb *-v-*. Com ja fa veure l'LMP (m. 257), és conegut arreu de la nostra costa, també al PV; en general, la pronúncia amb labiodental és la pròpia de regions que fa distinció entre *b* i *v*: a Cullera, Dénia, la Vila Joiosa (ací [asko'vent]) i Fornells; hi afegirem el Campello (Palomares, 1993, p. 36) i Benidorm (segons informació que dec al col·lega Francesc Xavier Llorca, 1994).

ESCOMBRAR: **Escombrar, por fingir tos {A}/ Escombrar, per fingir tos {B}/ Escombrár, per finchir tos {C}** 'Destosarse'

És aquest un verb que molts han anatemitzat al PV. *Escombrar*, però, no és estrany en els textos valencians i en el llenguatge popular amb accepcions diverses, totes unides pel mateix fil: 'netejar, fer net, llevar, apartar, aclarir, eliminar'.

206. Per acabar de completar els lligams entre la sèrie d'oclusives, recordem les pronúncies *du*[kt]e per *dubte*, força corrent (cat. or., occ. i val., DCVB), o *re*[pt]or, *do*[pt]or, que el DECat (s. v. *rei*, p. 218a, línia 23) dóna d'Olot; Recasens (1991, p. 236) localitza aquestes darreres variants també a la Cerdanya i al Pallars.

207. No deu tenir una explicació semblant *trencacou* (< *trencatou*): assimilació d'oclusives? Coromines (DECat, s. v. *trencar*, p. 764a, línies 21-33) arplega *trencacou* 'jàssena o travessera que unia les biguetes [en l'arquitectura tradicional de la Marina]' a l'Alfàs del Pi, i prova d'explicar-ho amb quatre propostes, totes dins l'àmbit del mossarabisme. Recordem, però, que: *a*) un *trencatou* és, segons el *DEscrig* (primera doc.), 'pie de amigo ó poste', 'atravesaño o travesaño', o encara, 'envà, post o travesser que serveix per a reforçar els sostres i altres coses' (DCVB); i *b*) *tou* és terme de l'arquitectura que designa 'el buit entre les costelles de la barraca' (Sanchis Guarner, 1957, p. 24), 'revoltó, arcada entre dues bigues' (DCVB, s. v. *tou*, 5).

208. A Torrevella, dins l'àmbit del murc., diuen *escúa* 'quilla de un barco distinta de la principal' (Pérez Maeso, 1990).

209. Savall (1991, p. 136) dóna a Cambrils les pronúncies [əsku'eŋk] i [əsk'uŋ] per a *escoa*.

Escombrar com a 'fingir tos', l'acc. del *DVal*, és un dels usos més corrents. L'aplegava *DRos* (1764): *escombrà* 'tosser, quando se toma por fingir, ò imitar la tos para llamar à alguno, ò hazerle alguna seña. Véase *tossir*'; i el trobarem en textos diversos: «alli tot son ulladetes,/ la toseta, el *escombrar*» («Coloqui nou de Pepo Canelles [...]», darrerria del segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «així com s'assomà Eufracieta y *escombrà*, es pensà el tros d'animal menjar-se-les folgades, y s'acostà a la reixa» (*Rondalla de rondalles* de Galiana, 1769, p. 207); «No sé;/ per allí anaba *escombrant* [...]» (Burguet, 1881, p. 12); «Tús, si vols, escup y *escombra*» (Bernat i Baldoví, 1847b, p. 40); «Cariñosos *escombrábem*/ saludant-se els dos a un temps» (Escalante, 1923, p. 126); «a la fi, pega dos xupons a la tagarnina, *escombra* la seua gola ressollosa solta dos salivades» (Josep Pasqual Tirado, 1996, p. 114); «Són fulles de caliptus i rabo de gat..., fan *escombrar*» (Hernández Casajuana, 1962, p. 33). És viu encara a l'hora d'ara; el conec, p. ex., de la Marina Baixa ('aclarir la gola fent una lleu toseta'). El DCVB ja el dóna com a sentit propi del PV.

A més d'aquest sentit, *escombrar* pren al PV el valor de 'amollar, deixar caure la flor o el fruit els arbres' (la Ribera; Barberà Martí, 1984, p. 98; la Marina Baixa) i 'agranar el forn' (d'on ⁺*coques de l'escombrat*, Confrides).²¹⁰

Com és ben sabut, els valencians també *escombrem* l'era i el forn. Carles Ros (1764, p. 281-282) ja s'hi referia quan, després de definir *escombrà* com a 'fingir tos', remarcava que: «NOTA XXII. En Valenciano, *escombrà*, tambien significa barrèr; pero en el día no tiene uso, porque se dize ordinariamente *agranà*: solo se conserva esta voz, *escombrall*, que es un palo muy largo con unos trapos al extremo, que sirve para barrèr, y limpiar el horno de cozer pan, despues de aver echado la leña, y dado fuego para que estè ardiente, que en Valencia regularmente se haze por la mañana, cada dia, y se dize: *fèr* (ò *possà*) *la calfò*: encendèr el horno, ponerlo fuerte.»

El DCVB arreplega de Vinaròs *escombrafumeral*s 'escura-xemeneies'; Griera (1932, p. 264) dóna d'ací la frase «Més brut que un *escombrafumeral*s» 'persona tacada i bruta'.

Hi ha també l'acc. de 'netejar, esporgar els arbres', acc. que el DCVB dóna del Pinós, però que deu ser més comuna: Castalla i Bocairent (DECat), Beneixama, el Fondó ('podar els ametlers'), Monòver.²¹¹ Biar... El castallut Enric Valor (1991b, p. 162) el fa servir amb aquesta acc.: «quan començava a retillar la primavera, birbar la sembradura, *escombrar* oliveres i ametlers en una renovació anual i bis-anual de branques i ramatge, entrecavar en l'escassa horta».

210. V., p. ex.: «Tot era només que cendra; res... la realitat, martiritzadora, *escombrava* aquella brasilada que s'encenia en flamarades de despit», «d'*escombrar* [el forn] a temps per a no socarrar res» (Josep Pasqual Tirado, 1996, p. 162 i 247).

211. «unes voltes fen riba ['marge']; atres voltes, afemán atres *escombran*» (Cañís, 1991, p. 72 i pàssim); en l'apartat de «Dichos» de la mateixa edició dels textos de Cañís hi ha «L'han *escombrat*' 'cabeza rapada' (p. 278).

L'*escombra* és '+la brosta, llenya esporgada dels arbres': «Colau diu que vol que conega Toni, per si vostè té per bé de vendre-li una partida de llenya terrera i l'*escombra* del pinar» (Enric Valor, 1991*b*, p. 171). Açò mateix són '+les *escombrades* a Ibi: «los restos de "*les escombraes*" —podas— de los olivos, almendros y viña» (Anguiz, 1984, p. 94).

Enric Valor empra en la mateixa novella, *Sense la terra promesa* (1991*b*, p. 178), '+*escombrada* com a 'acció d'escombrar, d'esporgar': «tallar el sotabosc en tot temps, però l'*escombrada* dels pins només a la dormida de la saba».

Aquest valor concret de *escombrar* deu ser ant. En els textos de Cocentaina de la darrerria del segle XIII (1275) que ha editat Joan Ponsoda (1996, p. 75), *escombrar* és 'netejar, escurar la séquia': «que él que metés sa part que a él toca en *escombrar* la dita céquia».

Sembla que van per ací l'infinitiu i el derivat *escombrament* que llegim en la documentació sobre la séquia reial del Xúquer (1618): «si tallen algunes canyes per a son ús, lo çequier les executa en vint y cinch lliures [...] als frontalers, quant per benefici de les seues terres, *escombra* los barcers que estan a la vora de la Çequia o els arrabassa [executa] en pena de vint y cinch lliures, sens redundar-li'n dany ningú de dit *escombrament*, arrabassament o crema de barcers» (ed. de Peris Albertosa, 1992, p. 178).

L'*escombrada* 'acció d'escombrar la séquia' en un text de la mateixa collecció documental (p. 218): «lo veedor necessita de la assistència de escriva [...] així al temps de la *escombra* com en totes les altres ocasions».

Escombrador és un malnom d'ofici a Bocairent (Satorre, 1991, p. 219). El *DVal* recull també *escombrall* 'barredero'.²¹²

Escombrar degué tenir antigament en terres valencianes també el valor de 'agranar, netejar el terra amb una granera'. Vegeu aquest text de l'Arxiu del Regne de València (1414): «Per loguer de set hòmens qui *scombren* les cambres e cases del reyal del senyor rey» (DCVB, s. v. *escombrar*, II, 1); sembla que té aquest sentit en la documentació dels hospitals de València de finals del segle XIV: «[*Contracten Miquel Pereç*] per servir los òmens que són malalts e fer lits, *escombrar* lo palau dels hòmens e buydar berengueres [...] [*Contracten*] na Alvira, dona viuda, macipa de l'espital, per servir les dones malaltes, *escombrar* la casa de les dones, péxer les dones qui no-s poden péxer» (Val., 1394-1395 i 1396-1397; ed. de Rubio Vela, 1984, p. 119, n. 35 i 36).

Llegim '+*escombraduries* 'agranadures, brutícia, deixalles' en un fragment del *Manual de Consell* de València del 23 d'abril de 1322 editat per Glick (1988, p. 149, n. 25): «Null hom [...] no gos gitar [...] en la céquia de la moreria appellada de na

212. V., p. ex., «portava u ple de taques, / fet un *escombrall* de forn» («Còhloqui dels platerets que havia y els que els portaven»; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 252); o *Lamarca* (1839), *D'Escrig*.

Revella pedres, agravaduries²¹³ de cases, ne buydar ventres de moltons, o de cabrons, ne d'altres bèsties, ne ⁺*escombraduries* de ferres, ne ⁺*gitaduries* d'açtores, ne matapoll, o *escombraduries* de tintorers, sots pena de V sols.»

ESFONDRAR: Esfondrar-se la terra {A}/ Esfondrar-se la terra <o afonar-se els peus en ella> {B}/ Esfondrar-se la terra {C} 'Zahondar'; Esfondrar-se els peus en terra'rena, ett 'Zahondar' {C}

Afonar (i variants *enfonar*, *esfonar*...) ²¹⁴ deu ser a l'hora d'ara el vocable d'aquesta família lèxica de més ús al PV; v. la parella *afonar* / *enfonar* («característic valencià / característic del Principat») en l'índex de mots valencians d'àmbit general que haurien de fer servir els mitjans de comunicació de Casanova (1990b, p. 122). Tot i això, n'hi ha d'altres, com aquest mateix *esfondrar* del *DVal*, en els diccionaris valencians d'aquest període, en la nostra literatura popular i encara en la parla del dia, amb matisos semàntics diversos; n'apleguem ací algun de remarcable:

a) *Esfondrar*

Verb ant., documentat també d'antic en textos valencians (sant Vicent Ferrer, DCVB). El DECat (s. v. *fons*, p. 101b, línies 40-42) esmenta només el derivat *esfondrada* («una *esfondra*(da) de penyes», Confrides) com a recialla d'aquest verb al PV. Així i tot, ací és viu amb el sentit de 'anar-se'n avall una teulada, una casa, el sòl de terra, el seient d'una cadira, un bancal' (Monòver, l'Alfas del Pi, Tàrbena, Cocentaina, Pedreguer, Parcent, Oliva...). A més del *DVal*, tenim el testimoni del *DJMartí Gadea* (1891): *esfondrar-se* 'hundirse un edificio ó terreno' i *esfondrá, da* 'hundimiento'. El veurem en textos de llenguatge castís, on sovintaja la referència a les «costelles *esfondrades*» o variants; v. més avall *alfondar* i també «*afonar-me un parell d'hòsos*» (Balader i Sales, 1876, p. 14): «he quedat curro d'un bras,/ tres costelles *esfondrades*,/ y romput per l'espínas» («Coloqui nou del apotecari [...]»), segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «Set costelles *asfondrades*,/ les comes no cal parlar,/ y trencát per la sintura» (JMartí Gadea, 1891, p. 330); «El que no pòt més, vòl *esfondrar* als demés» (Alberola, c. 1927, p. 372); «En estes reflexions estava, cuan me van pegá una samarrá per darrere que per poc m'*esfondren* el llomo» (Cañisaes, 1991, p. 173); «—Totes. Y entre Felisa la Blaya y yo vam sosteni as costelles a quatre fadrins, lo manco un quart./ —Vos *esfondrarien*./ —A mi ya me s'encaxaven en la esquena es ballenes del coset» (Cañisaes, 1991, p. 176);²¹⁵ «de dos

213. Deu ser una mala lliçó per ⁺*agranaduries* [?] o *agranadures*.

214. El DCVB dona *esfonar* del Pirineu oriental. Sent jo *esfonar-se* a Finestrat (la Marina Baixa), a Agost (i *afonar-se*), a Algemesi.

215. Cf. en aquest mateix text: «Si a la polmonía no li saques el suc t'*afona*», «Ya ha plogut; ¡poro com a tota sastifasió! La saó *ha afonat* tan que ya no se pot medí en el gayato», «Entre el solanero, es mosques, es chicharres, la terreguera y la set, y el gos carlechán cuan t'en entres en la casa *desfondes* la caría de la culá» (Cañis, 1991, p. 123, 236; 195).

samugades abatollava lo que al davant tenia, *esfondrant* tossals i esplatxant muntanyes [...]. [...] mirarem si té alguna agulla acavallada, la nyeula *esfondrada*, lo costellar sancer, algun os deconcertat» (Josep Pasqual Tirado, 1988, p. 95 i 155).

Vet ací dos fragments consecutius de *Sense la terra promesa*, d'Enric Valor (1991b, p. 12 i 13), on apareixen *afonat* i *esfondrar-se* en contextos ben acostats: «El vell procurador, *afonat* en la seua butaca, es va permetre d'alçar la mà lentament [...]. Els altres oients [*de la lectura d'un testament*], llevat Albert i la germana, es posaren tensos a les seues butaques, colls lleugerament girats per parar esment al millor possible. Els germans s'havien *esfondrat* en els seus seients, ell perquè sentia bullir-li uns impulsos d'agressivitat i intentava relaxar-se, però ella per un profund desànim.»

L'un es refereix a la disposició del personatge, 'ficat, submergit dins la butaca' (cf. «*Afonat* en l'aigua»), i l'altre descriu l'ensorrament, l'esfondrament, moral en aquest cas, dels personatges (cf. «*Esfondrar-se* la teulada, les costelles...»). S'adiuen, doncs, aquests valors amb l'ús viu que acabem de ressenyar en textos populars i en l'ús viu.²¹⁶

Hi ha també les variants ⁺*afondrar*: «el veure-m tan mal parat,/ set costelles *afondrades*,/ les comes... no cal parlar» («Coloqui nou del cas de la loteria [...]», segles XVIII-XIX; ed. facsímil de Blasco, 1983).

I *enfondrar*: el *DJMartí Gadea* (1891) dona *enfondrar* 'V. *afonar*', var. que el DCVB recull de Teodor Llorente Falcó (1918). Beltran, Monjo i Pérez (1993, p. 505) arpleguen ⁺*afondre* a Crevillent;²¹⁷ el DCVB enregistra *enfondre* en F. de Querol i Bofarull (*Hereu y Cabalé*, 1903, p. 54) i *esfondre*, que qualifica de «verb imaginari que porten els diccionaris Labèrnia i Aladern» [?] (hauríem d'afegir-hi el vocabulari del pare Fullana; v. Casanova, 1989b, p. 431), on apareix entre els «Catalanismes o mots no vius a València actualment» aplegats pel *VocFullana* (1921).

Són remarcables els derivats ⁺*esfondró* (l'Alfàs del Pi): «*el Collao és l'asfondró* que fa la serra Gela(da) al pas del Segura» (Martines, 1992, p. 202) i *esfondrament* («el país s'islamitzà [...] après de l'*esfondrament* de Guadalete», Pere Maria Orts, *Introducció a la història de la Vila de Vilajoiosa i el notari Andreu Mayor*, 1972, p. 10, citat per Colomina, 1991a, p. 201).

Sent espontàniament en un parlant de la Jana: «L'assiento del cotxe està [asfon'rat]»; el DCVB (s. v. *esfondrar*) dona *esfonrar* de Castelló de la Plana.

216. En la mateixa novel·la (p. 20 i 79): «sofriria un colp massa greu i s'*esfondraria* per complet si perdien "el regne"» i «El jove Monlió notà que la terra s'*esfondrava* sota els seus peus»; en canvi (p. 25): «ni menys que el fes objecte d'una venjança violenta que acabàs *enfonsant* les seues vides en una estúpida tragèdia.»

217. Troben *afonir* a Guardamar, a la mateixa comarca; ací he sentit també *funir*: «la barca se *funix*.»; Segura (2003, m. 83) dona (*d*)*esfondri(r)* també ací; i *afondre* a Crevillent.

b) *Alfondar*

Var. del més conegut i ant. *afondar* (DCVB). El DCVB dóna com a primera doc. de *afondar* amb el sentit de 'amagar' la traducció que va fer Andreu Febrer de la *Commedia* de Dante (1429, segons Riquer, 1984, II, p. 106): «Mirats be la doctrina qui s'*afonda* / sota'l velam d'aquests versos strans;» (*Inf.* IX, 62); el DECat (s. v. *fons*, n. 13) considera italianisme aquest *afondar* primerenc. Tot i això, i segurament sense gaire pressió italiana, el trobe quasi mig segle abans en un text il·licitat de 1380 sobre l'escurada de la séquia major (ed. d'Hinojosa, 1990b, p. 230): «e que la çèquia de la vila se enxugue e s'*afonde* perquè en après càpia de la aygua per la çèquia dins la vila. E a l'*afondar* e scurar dita çèquia sien donats un hom de cascuna de les dites quadrelles.»²¹⁸

Teníem documentada aquesta var. *alfondar* només al *D'Aguiló* ('esfondrar-se (Val.)'); ací n'apleguem alguna mostra anterior i posterior amb matisos diversos: «tullit per les bastonades/ que em varen descarregar,/ sis costelles *alfondades*,/ catorce boñs en lo cap» («Coloqui nou dels carafals», finals del segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «Allá crida una vella,/ Que en un colse li ha *alfondat*/ una costella» (Altet i Ruata, 1855, p. 16); «Si el món sanser s'*alfondára*/ yo ya dalt d'un pilonet» (Palanca i Roca, 1860, p. 18);²¹⁹ «És mot agradós a Escalante:/ Li *alfondarem* una chulla...» (Escalante, 1922, p. 570); «pero es qu'allí [*en un fangar*],/ per moments, la burra y yo s'*alfondabem*» (Escalante, 1923, p. 268); «Li *alfondaria* gustós / en seguida una costella» (Escalante, 1923, p. 490); «¡Yo en ouir eixes tocatets,/ me coje una soneguera./ Ey, la pancha ya s'*alfonda*: ¿vostés ne volen? (*Sacando una bresquilla y comiéndosela*)» (Escalante, 1922, p. 264).

Vegeu *alfondar* en *La carretera*, versió valenciana d'un conte de Joan Oller i Rabassa, fill de Narcís Oller, «l'ilustre y eminent noveliste», publicada en *El Cuento del Dumenche* (1908, p. 1 i 4):²²⁰ «El formidable carro [...] permaneixia inmóvil, clavat á la térra, un póch chirat y *alfondá* dos pams una róda en el fangós camí [...]. Estaba encallat en el mateix llóch, un póch entrechirat, en la róda més *alfondá* encara en el clót fangós.»

Lluís Martí (1927, p. 9) fa servir *afondonar* 'afonat, esclafat, fet malbé, llançat a perdre, envellit': «Te s'ha fet vella y llecha... Está *afondoná*. No es la Gostina que coneguí pòc antes d'embarcar p'América.»

Paco Legua (1908, p. 14) empra la var. *enfondat*, enregistrada en cat. or. i en tort. (DCVB): «—¿Has vist? ¡T'els ulls *enfondats*! —¡No té selles ni pestañes, y pareix que la cara li l'haixquen rosegá...!»

218. Sembla pel context que *afondar* vol dir ací 'fer fondo'.

219. Unes quantes pàgines més avant en la mateixa obreta hi ha: «No'm tóque molt la pancheta,/ si no, contra re...palleta,/ li *afonde* la póst del pit!» (Palanca i Roca, 1860, p. 31).

220. V. què en diem més avant en *trepitjar*.

Llig *esfondar-se* en *Camí de soletat* de Ramírez Bordes (1930, p. 5); el DCVB l'enregistra a Bna. amb el sentit de 'afluixar-se una peça del casc d'un vaixell [...] per haver cedit els perns o claus que la subjectaven': «Era ya el sol tan caigut que mig s'*esfondava* darrere de la serra lluntana i blavenca.»²²¹

c) *Esfonsar* (o *en-*) i el primitiu *fons*²²² no són desconeguts en textos valencians: «les pesades roques, regolant per les costeres, s'*esfonsaven* en los barranchs» (Martínez i Martínez, 1912, p. 104); «bolcá'l carro, y éste, cavallería y els que anaven dins, pegant bòltes y a tombollóns, vaen parar en el *fons* del barranch...» (Martínez i Martínez, 1920, p. 169); «A un costat de essena casi al *fons* una escribanía en tots els arreglos necessaris de tinters, plomes [...]. Porta d'entrá al *fons*, y esquerra y dreta practicables [...] (ALFREDO per lo *fons* recte a porta dreta)» (Navarrete, 1923, p. 5 i 8); «Entrá d'una casa póbra. Pòrta al *fons* que dona al carrer y dos laterals. Mòbles... pòcs y de "batalla"» (Melià, 1927c, p. 3); «Al *fons* del cossi ne fiquen rebles tamanys com lo puny, o no tant, i davant lo forat, un tros de plat [...]» (Adolf Salvà, 1932-1939, p. 202); «Vingueren les hipoteques; i les vagàncies i malcrios eren la carcoma que *enfonsava* la Masia, arruinant-la. Pujava més el dental que la rella» (Hernández Casajuana, 1952, p. 220); «Aquell amor havia segut com la trompeteria de Jerico d'aquell *enfonsar-se* en ella els murs que tancaven el pas» (Adlert Noguerol, 1983, p. 222).

Ayza (1981, p. 190) explica que «Les barques [*de Peníscola*] solien ser de *fons pla* [*la cursiva és seua*] i amb molt poca quilla»; aquest autor fa servir el lèxic mariner d'aquella vila, destacat en cursiva, per a descriure les faenes i les tècniques dels pescadors. L'LMP (m. 21, «Profundidad») arreplega [*fóns*] en quatre dels nou ports valencians enquestats (Peníscola, el Grau de Castelló, el Cabanyal i Cullera); més avant (m. 166, «Ir a la deriva»), dóna de la Vila Joiosa «Anar a la [*fónsa*].»

El *fons* és, a Monòver, terra de bons vins, la 'peça circular de fusta que serveix de base al tonell' (Limorti, 1993b, p. 291).

L'alacantí Rafael Establier (1976, p. 56) explica en *Añoranzas y recuerdos benaluenses* les malifetes que feia de xiquet al barri de Benalua de la primeria de segle,

221. Una mica més avant i en el mateix context trobarem *enfondir-se* (verb comú a tot el domini cat., DCVB): «Ja el sol s'*havia enfondit* en les quietes llacunes» (Ramírez Bordes, 1930, p. 6).

Hi ha la var. *afondir*, que el DCVB dóna de Sueca i en documents editats per Carreres i Candi, i Gualons i Bou, de la ciutat de Bna., i en el *Llibre dels secrets de Agricultura*, de Miquel Agustí (1617). Vegeu-la ací en un text valencià de 1618 sobre la séquia reial del Xúquer: «la Cequia Real [...] se ha *afondit* des de la dita fesa» (ed. de Peris Alben-tosa, 1992, p. 118, n. 22).

222. Vet-ne ací una mostra en un text tardà (1631): «lo dit corrent haurà sis palms de anple, e metent la alna trobarà un palm de *fons* tan solament» (Llibre de partició de l'aigua del riu Millars; ed. de Garcia Edo, 1994, p. 198). Cf. en el mateix corpus documental i en un document datat vora trenta anys després: «les quals servixquen per a que perpetuament se sàpia *lo fondo* que a de tenir dita séquia» (Capítols entre Borriana i Nules per al repartiment de l'aigua del riu Millars (1662); ed. de Garcia Edo, 1994, p. 217).

aleshores normalment catalanoparlant. Aquest llibre, escrit en esp., va ple de vocables i d'expressions que l'autor recorda de la seua infància i juvenesa: «Los chiquillos del barrio, conocíamos a la perfección el sistema por el cual salía el agua de aquellas bocas de riego, y habíamos ideado un sistema propio para “*enfonsar* la bola” [...] y al hundir la bola [...] hacíamos “una palmera”.»

Lluís Joan Alcaraz (1928, p. 11) fa servir *afonsar* a la vora de *afonar* en un mateix paràgraf en una obreta de llenguatge viu i d'ambient mariner: «bufava el aire com un dimoni furient, destrosant chersies y veles y *afonant* barques a colps de mar. La nostra, front a la placha, s'*afonsá* també.» I set pàgines més avant: «¡No, no deu ser, que qui *afonsa* la barca volent *afonsar* nostra felisitat, qui enterbolí les aigües remoguent el tarquim.»

Afonsat ens constava del *ThPu* («Nau que per tempestat s'és *afonsada*» 'navis demersa tempestate', 1575, p. 73), i *afonsar-se*, del *DTorra*. Deu ser (o deu haver estat) vocable corrent al PV. Vegeu-lo en un text de 1662 ple de termes vinculats amb el regatge; ací pren més tost el sentit de 'fer avall, rebaixar, fer cap al fons': «Y per a conservació de lo desús dit y estat de la séquia, es fite aquella al sol de la séquia, sens *afonsar-se* ni alsar-se més de lo que hui està» (Capítols entre Borriana i Nules per al repartiment de l'aigua del riu Millars; ed. de Garcia Edo, 1994, p. 213).²²³

(*D*)*esfonsar* és viu amb el sentit de 'arrabassar el terreny, preparar-lo per al conreu' (el Fondó de les Neus, el Pinós, Castalla), *desf[u]nsar* a Novelda.

El *DVal* arplega també *desfonar* ([*desfonar*] '[desfondar]' {A, B}).

+ESGRANULLADA: **Granulla, ó grans de raim que cauen** 'Garulla. Granúja' {A, B}/ **Granúlla ó esgranullá** 'Granuja. Garulla' {C}

Derivat de *granulla* 'conjunt de grans de raim separats del xanglot' no enregistrat; com veiem, és JPla qui l'introdueix com a sinònim en C.

ESME: **Esme** {A}/ **Esme ó acert en les coses** {B, C} 'Tino. Acuerdo'

A l'hora d'ara sembla que *esme* no té al PV, sobretot en les terres més a migjorn, la vitalitat que presentava ací mateix només un grapat d'anys arrere. El tenim ben documentat en la lexicografia valenciana del XIX des del *DLamarca* (1839) (*esme* 'tino, acuerdo'), d'on el degué prendre el *DVal*. El retrobem, sol o en la frase «Perdre l'*esme*», en textos populars: «fonch tal lo pesadumbre que prengué perquè els pardals se li'n volaren de la gàbia, que li faltà un és no és per a *pedre l'esme y els menuts*» (*Rondalla de rondalles* de Galiana, 1769, p. 213); «¿Y sino tenia qué?/ se rosegaria els colses:/ espolses, bon hòme, espolses:/ que el *esme* cabal no té» (Ballesteros, 1867, p. 10).

223. Cf. *afondar* adés en un text il·lícit de 1389 (ed. d'Hinojosa, 1990b, p. 230).

L'adaptador al valencià de l'obreta *Cartilla rural en aforismes catalans*, de Narcís Fagés (1853, p. 14), no té por de fer-lo servir: «Sense talent superior/ Se pòt ser agricultor:/ Bòn *ésme* y aplicació/ Basten á eixa professió.»

El teníem documentat en el vocabulari del Maestrat de Garcia Girona o en el poema *Seidia*; és comú en la prosa d'uns altres autors també de les comarques septentrionals, com ara Pasqual Tirado: «el sastre contralt va perdre la brúixola, l'*esme* i el compàs al voré's tanta gent» (*De la meua garbera*; ed. de Sanchis Guarner, 1974, p. 45); «No calia més que digueren que no sabia quedar bé. Puix no va posar poc d'*esme* al fényer la pasterada» (*De la meua garbera*; ed. de Soriano Tortajada, 1996, p. 28); «la tempesta, fruit de tant d'horror, a la terra tirava l'aigua a braçats, a braçats... ab violència, ab força, sense *esme*, descompassada...», «—¿Què has fet? ¡Me'ls has costipat! —No puc dimitar-ho, quan bufe *perc l'esme*» i «—[...] jo sóc qui pot menjar, sense *esme* ni mida, tota la fruita que tinga pinyol» (*Tombatossals*, 1988, p. 92, 97 i 126). O en *Les arrels d'un lledoner* (1995, p. 123), del també castellanenc Antoni Porcar i Gómez: «Quan comença la tardor, les tomateres van de capa caiguda, i les tomates maduren sense *esme*, a mitjan créixer.»

A Benassal (l'Alt Maestrat) *esme* és 'seny, enteniment, coneixement, sentit d'orientació' i 'valor, atreviment' (Carles Salvador, 1943, p. 245).

El trobem en «De romeria», del castellanenc Salvador Guinot (a *Capolls mustigats*, 1900, p. 39 i 44): «Milacre fore, ¡pachol! que el camí no'stiguere sorregat. Tenen pòr al aigua, com si'l sòl y l'aigua no foren la vida del llauraor. La pòsen sens '*esme* y te que anar al camí [...]. Els hòmens de hui han perdut l'*esme* y la temor de Deu.»

En l'edició barcelonina d'aquesta obreta (a la «Biblioteca popular de "L'Avenç"», 1905, p. 36 i 42) *esme* esdevé *esma*. Retrobem *esma* en la tercera edició, ara feta a València, a *Nostra Novela* (1930, p. 8 i 11).²²⁴ Enric Valor s'estima més de fer servir aquesta var. amb *-a*: «Anar d'*esma*» 'anar maquinalment' (1984, III, p. 135), «D'*esma*, de la banqueta estant, vaig pegar una colzada» (1991, p. 45, 132 i 181); és l'única que incorpora al *VocFon*.²²⁵ Coromines (DECat, s. v. *esma*, n. 1) remarca la conveniència de restituir la grafia originària *esme*, atés que és aquesta la pronúncia dels parlars occidentals; també s'hi refereixen Colón i Soberanas (1986, p. 224). De tota manera, una solució feminitzada en *-a* no fóra impossible en aqueixos parlars (cf. *enze / enza, febre / febra, llebre / llebra*); *esmaperdut* 'persona que ha perdut el coneixement o està desconcertat, desorientat' es diu a Calaceit (Blanc, 1994, p. 91), on també diuen *esme* 'instint, judici, encert' («No sabia lo camí i hai arribat d'*esme*»).

224. En canvi llegim en *Idilis llevantins* de Bernat Morales, publicat en 1910 en aqueixa mateixa col·lecció: «I en açò sí que posava en *esme* en que no-u sabera sa pobra mare.»

225. Sembla que a Castalla encara hi ha qui diu «Està a punt de pedre l'*asma*» 'sense alé, fet un pantalé' i a la Font d'en Carròs «Perdre l'*esma*» 'perdre el sentit' (informació que agraiça a Pilar Gregori, 1995).

Esmè és també d'autors de llenguatge popular que produeixen per als escenaris o per als lectors del Cap i Casal: «SEVERINO. Pos señor, ó en la cabóta/ tinc yo l'*esme* de un mamèc,/ ó éll está parlan-me en grèc» (Balader, 1876, p. 44); «Franca-ment, me s'en-va l'*esme*» (Palanca Hueso, 1898, p. 106); «VISENT: [...] Yo ya no tinc ni vista./ PEPE: Yo, ni vista ni *esme*.» (Comes, 1926b, p. 10); «AMALIA. ¿Ya están estralechant?/ EMILIA. Donde no hay harina.../ FEDERICO. Donde no hay harina... si hi-á *esme* s'evita la mohína» (Melià, 1926, p. 7); «HUIISO. Ya m'es tot igual. ¡Ya hu he perdut tot!/ SÓCRATES. ¡Hasta l'*esme*!/ HUIISO. No's burle, "Tío Sócrates"» (Melià, 1928b, p. 40); «Més d'una volta algú s'ha fet creus d'este modo de viure llunt de tots, trobant-lo fora d'*esme* i com una raresa de vell» (Ramírez Bordes, 1930, p. 7); «ROSETA. ¡Coneiximent, mare!/ QUICO. (En to serio) ¡Ta filla te més *esme* que tú, Carmela!» (Gregori Climent, c. 1950, p. 17).

Esmè és, a la vora d'un bon grapat de vocables ben castissos, en un text que Roc Chabàs va publicar en *El Archivo* (1887, II, p. 374) com a mostra d'un mètode de traducció per a millorar l'ensenyament de l'esp. en les escoles de l'època; és un text «de diferencia completa en las palabras» si el comparàvem amb el cast.: «Qui cada mijorn fa un deshóri sense *esme* algú, no hi-a qui l'andongue, perque deu estar empeltat de suro y un estól de vicis l'acompanyen.»

Llegim en *El Mòle* la var. ⁺*lesme*, amb l'article aglutinat: «¿Está vosté en son *lesme*? ¿Com que no té ánima?» (*El Mòle*, II (11 març 1837), XI, p. 170); «¡Qué poc *lesme* tens! Vine así tonto» (*El Mòle*, III (17 agost 1837), III, p. 36).

Ara és més usual per les comarques septentrionals; Lluís Gimeno Betí me'n dóna notícies de la mateixa ciutat de Castelló («Tindre *esme* per a omplir la botella»).

Més al sud *esme* és conegut, sobretot, entre parlants de la primera generació; Casanova (1980a, p. 47 i 1980b, p. 19) el recull així a Agullent. A Oliva diuen «Tirar una cosa sense *esme*» 'amb molta força, arreu, sense mirament'. «Perdre l'*esme*» es fa present encara en diversos punts del País: és 'quedar-se sense sentit o no saber on és un' a Banyeres de Mariola; 'perdre el sentit, perdre l'esperit' a Manises; 'perdre el gènit' a Carlet; 'perdre la paciència, perdre la calma' a Vinaròs.²²⁶ «Pèdre l'*èsme*» i «Viure a la bovalá o sense *esme*» en Alberola (c. 1927, p. 206 i 304). Llegim *esme* amb un matís particular en l'aplec de *Contes de l'Alt Maestrat*, de Stella Aznar Carceller (1983, p. 16), aplec escrit en un català força bo però sense accents [!] i

226. «Què volen vostens a estes hores? Que han *perdut l'usma*?», demanen els masovers a uns roders que els assaltaven a alta nit en un *sussoit* que sent en boca de ma àvia (1990). Aquest ⁺*usma* deu relacionar-se amb ⁺*urma* (< *urna*), vocable que recull Colomina (1991a, p. 330) a Benimantell (la Marina Baixa) en aquesta mateixa frase, «Perdre l'*urma*» 'no saber on es troba'; la forma d'aquesta var. *usma* i la semàntica poden denotar un encreuament amb *esme*. Per ací deu anar *la gusma*, forma amb -g- antihàtica afavorida per la vocal velar; la veig en la frase «Estar a la *gusma*» 'estar vigilant, a l'aguait' (Carnals, la Costera; Sancho Cremades, 1995, p. 177).

amb un estil ben feixuc: «A pesar de l'antiguetat de tot allo que hi havia en aquella sala i que tant les cortines com el tapissat havien passat a ser de color or vell, destaquen les cortines blanquíssimes, en tota l'estancia, s'advertia l'*esme* per la conservació i l'extrema netetat.»

Com s'esdevé en tants altres casos, trobem aquest tipus lèxic al Vilar, a Xelva i a Domenyo (*esme* 'tino, tiento, «Cuando me miran, pierdo *el esme*», Llatas, 1959). El *DAndolz* recull *esme* al Baix Aragó, *esmo* a Alquézar, prop del Grau, i una var. femenina, *esma*, un bri més al sud, a Avosca.

ESMERLA: Asmerla, pard. 'Mirla. Mirlo. Merla'²²⁷

Var. de *merla* no enregistrada en els diccionaris valencians més immediats al *DVal*. El DCVB situa *esmerla* a Xàtiva i a Cullera. És la denominació corrent a la Vall d'Albaida per al *Turdus merula* (comunicació personal d'Emili Casanova). En el castellà d'Anna (la Canal de Navarrés) en diuen *esmarla* (Martí i Aparicio, 1989). Germà Colón (1987, p. 87 i s.) aclareix la identificació d'aquest ocell.

El vocabulari eiv. de Ribas i Marí (1991) arreplega *esmerla* 'au de l'espècie *Falco columbarius*'.

ESMUSSAR v. més avant MUS

ESPARCINA: Esparcina {A}/ Esparcina de espart {B}/ Esparcina: maroma de'spart {C} 'Estrenque'²²⁸

El *DAGuiló* dona *esparcina* d'un document de l'Arxiu Municipal de Barcelona de 1368 i el localitza a Badalona; el DCVB el situa a l'Empordà i a Bna. El DECat (s. v. *espart*, p. 620a, línia 18) el troba abans en un text de 1331.

No en teníem cap referència documental ni d'ús del PV. A més del *DVal* l'arrepleguen el *DLlombart* (significativament en l'«Apéndice») i, d'ací, el *DJMartí Gadea* (1891); aquest darrer el considera vocable *català* («Suplemento primero»). Així i tot, el trobe en textos valencians dels segles XIV i XV: el llibre de *Coses vedades, en 1381* de València, editat per Cabanes Pecourt (1971, p. 28), ens en dona una atestació al PV quasi coetània de les primeres, aplegades al Principat: «Johan de Rioturbio./ [Grau] sua barqua/ 1 *spartina* e 1 sagola de canem: 5 roves. 2 s., 6 d.»

Sovinteja en l'inventari de les drassanes de la ciutat de València redactat pel drassaner Jaume Cabanes (1413-1414), text molt ric en lèxic mariner. L'hi veurem sota les variants *esparcina* i *espercina*: «Item, un troç de *spercina* vell, de largària de XXV passes [...]./ Item, un troç *spercina* bastarda oldana, trocejada, de largària de XXXX passes./ Item, una altra *sparcina* de cànem de XXXXVIII passes de lonch» (ed. d'Albiach *et al.*, 1994, p. 158 i s.).

227. En l'e. e. de A hi ha, a més a més, 'Mierla, ant.'.

228. En l'e. e. de A i en el de B (ratllat) tenim, a més, 'estrinque'.

ESPARRANCAR v. més arrere EIXARRANCAT -ADA

ESPIGOLAT: **Menada d'espigolat** 'Morága' {B, C}

No trobarem *espigolat* en els repertoris lexicogràfics valencians. El DCVB l'enregistra de Mall. (DCVB), on consta ja des d'antic. Ací pren el mateix sentit que suggereix l'article del *DVal* ('conjunt d'espigues recollides en espigolar') i ha arribat a designar 'les espigues abans d'ésser espigolades'; a més, hi ha la loc. «Mirar on posen *s'espigolat*» 'mirar bé el que es fa, prendre precaucions'.

ESQUERDA, ESGUERDA: **Esquerda** {A}/ [**Esguerda**] '[Arista. Espina]' {B}

Tenim ací *esquerda* en l'acc. més corrent i viva al PV: «Se m'ha estacat una *esquerda* (de fusta, d'una canya) a la mà», «Li va saltar una *esquerda* de la pedra i li va pegar a l'ull.» Amb aquest valor l'arreglen els diccionaris valencians des del *DRos* (1764); és remarcable la distinció que estableix Carles Ros entre *esquerda*, *estella* i *llenca*.²²⁹ És un valor tan ant. com el més habitual al Principat ('clevill, badall, escltxa'). La col·lecció de *Refranes y Sentencias*, de Joan Antoni Maians (ed. de Casanova, 1995, p. 418), recull el refrany «No y ha pitjor *squerda* que la del mateix fust.»²³⁰

Vinculat amb aquest sentit, fonamentalment val. i bal., hi ha el de 'conjunt de bocins de pedra picada amb caires, que serveix per a fer el pis ferm dels camins o per a mesclar amb ciment i fer-ne morter', enregistrat a Mall. i documentat en *Flor de cart* de Salvador Galmés i Sanxo (1911, p. 40, DCVB). Trobe *esquerda* amb aqueix significat en un text valencià força més ant. i ple de termes vinculats amb la construcció; dóna fe dels adobs fets en 1467-1477 i 1498 al castell de Santa Bàrbara de la ciutat d'Alacant (ed. d'Hinojosa, 1990b, p. 165 i 167): «Item, huna scala en lo dit retret que puge a la dita cambra, de algepç e *squerda* en forma que sia plane- ra, a voluntat del alcayt [...]./ Item, que sia tengut levar la paret migera, en la qual ha hun portall, e fer-hi huna citara grossa de *squerda* e algepç [...]./ Item, que sien tenguts a tanquar d'*esquerda* e algeps dos finestres de la cambra de la Caloquia lexant-hi en la cascuna una finestra chiqua a mirar una persona.»

Com veiem, JPla escriu *esguerda* en B. És aquesta (*e[zy]erda* o *-arda*) una var. ben corrent, si més no en l'àmbit del val. merid.; cf. la sonorització en *e[zy]olar*

229. Literalment: «*Esquerda*, con la segunda *e* agüda [llegiu greu], hastilla: el pedazo de madèra, que queda à alguna cosa que se ha roto, ù que se haze en la propia madèra. Los pedazos que se sacan à la madera, quando se labra, en Valenciano se dizen, *estèlles*, y en Castellano, hastillas. Quando de alguna puerta, caxòn, ù arca se haze saltà, con golpe, ò porrazo, un pedazo, se dize, *llenca* en Valenciano.»

230. Llig *esquerda* en *Pascualo y Visanteta ó el tribunal de Favara* (1861, p. 9), de Bernat i Baldoví, amb un valor que no és gaire clar ('ferida' o potser més tost 'busca de brossa o de brutícia'): «Vá buscant la herbeta verda/ la vaca per la devesa/ y aplega el bou y li besa/ aquell front en tanta *esquerda*./ [...]/ y yo, en tanta sal y pebre/ no valdré mes que una vaca?»

(per *escolar*), *e[zɣ]itar* (per *esquitar*) (cf. Martines, 2000a, p. 177 i s.). L'arreplega el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *esguèrda* 'V *esquèrda*') i reapareix habitualment en els escrits de l'autor de Balones: «feu una guerra á mòrt als Olcínes, tocant-li també algunes *esguèrdes* al senyor retor Domingo».

Casanova (1981, p. 215) recull *esgarda* 'estela petita o esquerdada que es desprén d'una fusta o canya' i *esgardar* 'tallar alguna cosa material fent-la estelles o esquerdes, especialment, el bacallà' a Agullent («Xica, *esgarda* el bacallà per a sopar»). Sembla que a Alcoi es diu «*E[zɣ]erdar-se* una unglà»; els alcoians també «*e[zɣ]arden* el bacallà [baka'ɫar]» 'esqueixar-lo, espencar-lo'.

Hi ha a Benissa el NL *Esquerdeta* (partida, Cardona Ivars *et al.*, 1976, p. 19; Román i Epalza, 1983, p. 90). Josep Mascarell (1977, p. 232) dóna entre els «Mots viciats» de la Safor '+*esquerderar* per *esquerdar*: «Ja s'ha *esquerderat* la taula.»

+ESQUIQUINYAR v. més arrere ESCATINYAR

+ESQUITINYAR v. més arrere ESCATINYAR

FARDATXO, O SARVATXO: **Fardacho** {A}/ **Fardacho ó sarvacho** {B, C} 'Lagarto'; **Sarvacho, m.** 'Lagarto' {C}

És JPla qui introdueix *sarvacho* en B i qui obri en C un article exclusiu per a aquesta forma; precisament és així com diuen al llangardaix a l'Olleria a les hores d'ara.

Tenim testimonis ja antics de *fardatxo* (segles xv i xvi). És vocable ben present en la nostra lexicografia, si més no des del *DRos* (1764) (s. v. *fardàjo* 'lagarto').²³¹ Com ja demostra la minuciosa descripció geogràfica del DCECH (s. v. *fardacho*) i del DECat (s. v. *llangardaix*), és ben comú en el val. central i als dos extrems del País;²³² no és estrany, doncs, trobar-lo en autors moderns d'aqueixes contrades. Vet-ne ací alguna mostra; observeu les connotacions despectives que sol prendre el nom d'aquesta bestiola:²³³ «¿Enculat en el racó/ Estás com está el *fardacho*?» (anònim, *Les marors de una fadrina*, 1860, p. 21); «Póc se riguen, qu'el cas/ es que li pe-

231. *Fardáig ó fardajo* 'lagarto (reptil)' en el *DEscrig* i seguidors. Llig en el *Dietari*, de Pere Joan Porcar (1613, p. 103): «i tenia la pell com d'escat i los braços com a tall dels de *fardatx*.» Efectivament, en l'edició de Castañeda (1934, I, p. 160) hi ha «y tenia la pell com d'escat y los braços com a tall dels de *fardach*.» És només una errada?

232. Podem afegir a aqueixa descripció alguna dada més. Es diu *fardatxo* a Alcoi, Elx, a Novelda, a la Torre de les Maçanes, a Alacant, i a la mateixa Marina Baixa, a la Vila Joiosa i a Sella (ací és també topònim). Reapareix a Teulada (DECat, s. v. *llangardaix*, p. 70b, línia 44), a Gata de Gorgos, a Algemesí (Jiménez Salcedo, 1958, p. 87), a Carlet i, en general, al centre del País. Gimeno (1984, p. 42, m. 25) situa *fardatxo*, pel nord, a Beseit, la Pobla de Benifassà, Alcanar, la Jana, Cervera del Maestrat, Càlig, Benicarló i Vilafranca del Maestrat. González i Felip (1991, p. 62) dóna *fardatxo* a la Plana Baixa.

233. Cf. més avall el sentit que pren en els parlars murcians.

guí en los llocs/ a aquell tonto una pedrà,/ qu'el deixí com un *fardacho*/ estomordit, sarpechant» (Escalante, 1922, p. 82); «ESCOLÁSTICO vestit a lo flamenco, pareixerá una ridícula calcomania./ ESCOLÁSTICO. Ya estic así fet un chulo [...]./ BERNAT. ¡Pues si pareix un *fardacho*!/ PACA. Deixa-lo qu'está mich gabia» (Carceller, 1916, p. 255); «D. OLIVA. ¡Hablemos sin máscara! Ustet lo que quiere es atrapar a mi nena, para su sobrino, ¿no es eso?/ D. PACO. Dicho así, a modo *fardacho*...» (Hernández Casajuana, 1926, p. 16);²³⁴ «GOSTINET RAVACHOL Res, señora Chesusa; que me sap molt mal no saber matar *fardachos*» (Hernández Casajuana, 1928c, p. 13);²³⁵ «QUICO ¿Qui? ¿Roseta?/ ¡ea, asó ya s'ha acabat!/ Sapia osté, so mal... mechero/ que Rosa, la tal criá,/ no se casa en un *fardacho*/ ni hui ni demá, ni may!/ D. PÍO ¿Yo *fardacho*?» (Gayano Lluch, 1928a, p. 13); «PASTRANA. ¿Me coneixerà el gos?/ MÓNICA. Massa disfrassat de *fardatxo* vas...» (Hernández Casajuana, 1952, p. 230);²³⁶ «i quan al complir la quinta/ Fina esperava el regrés,/ vaig saber que allà en Melilla,/ una estanquera *fardatxa*/ me'l va estacar enseguida» (Valls Jordà, 1972, p. 183); «Quan festejava amb el seu germà, si parlava de mi, li eixien *fardatxos* per la boca» (Lozano, 1991, p. 87).

Ha donat algun der. com ara *fardatxat*, segons el DCVB, 'clapejat; que té taques naturals com la pell del fardatxo' (Sanet). Trobe en les *Cañisae* ⁺*afardatxat* amb un altre sentit, paral·lel al que pren ⁺*ensarvatxat* (o ⁺*as-*) (v. més avall): «Pos qu'el meu fadrí está empenyat en vole·se·n aná a treballa a Frància, y son pare y yo no mos atrevim a deixa·lo, porque com nincara tus tan y te eixe coló tan *afardachat*...» (*Cañisae*, 1991, p. 217).

També es refereix al color verd aquest fragment del «Colloqui en la festa de la Mercé», del valencià Pere Jacint Morlà (s. XVII; ed. de Ferrando, 1995, p. 218): «Vaja mirant lo *fardatxo*,/ lo sapo i lo peix cantant,/ que los dos són verinosos:/ mire del verd lo que es trau!»

Fardatxo és a més nom de peix: el *Callyonimus dracunculus* i el *Callyonimus admirabilis*, segons Boscà (1927, p. 506); ja el donava Esteve (1888, p. 154, *fardatjo* 'Dragon marino. *Callyonimus dracunculus*') i el DJMartí Gadea (1891).

Es fa servir com a malnom: a Crevillent (Martínez Montoya, 1991, p. 67), a Elx (*el Fardatxo* i *la Fardatxa*, en 1898, segons Pere Ibarra, Castaño, 1991, p. 168), a Mutxamel (Manolo Tarato, deformació infantil de *fardatxo*, Pastor Gosàlbez, 1991, p. 189), a Bocairent (*Fardatxo*, *Fardatxet*, Satorre, 1991, p. 220), a Silla (variant ⁺*Fan-*

234. Segons la caracterització que fa l'autor en la introducció de l'obra, Doña Oliva és «coenta y grandasa», tota «flocs y bufos»; Don Paco, «comersiant dels fets rics a forsa de sisar», «lo primer que fa es olvidar-se de parlar el valencià, per a destrosar el castellà.»

235. Gostinet es refereix a la sol[senyora] Lleona, personatge bròfec i destrellat: «una dóna que no pot estar millor batechá», segons paraules de l'autor mateix (p. 1).

236. Pastrana «vesteix a la bona de Déu. Desastrat, despentinat i mal llaurat», descripció de l'autor (p. 160).

datxo, Zaragoza, 1991, p. 254)... No és estrany en la toponímia: *el camí del Fardatxo* (Alacant), *el mas del Fardatxo* (Alcoi) segons Román i Epalza (1983, p. 23 i 35); *el Fardatxo* (Sella).

El tenim en la fraseologia: «Estar com *fardatxo* en un cara-sol» (Beneixama, l'Alcoià; Lloret i Vela, 1994, p. 45); v. les dites que arpleguem més avall amb *sarvatxo*, conegudes també amb *fardatxo*.

Com és sabut, *fardatxo* (*hard-* i variants) s'escampa per l'arag. i el murc. V. les diverses formes que apleguen en aqueixos àmbits el *DPirAr*, el *DAndolz* (s. v. *lagarto*), Vidaller (1989, p. 93-94), l'*ALEARN* (m. 440), Quintana (1976, p. 75, *esfardacho*, la Vall del Mesquí), Llatas (1959, s. v. *hardacho* (pronunciat amb [h]), el Vilar), Alba (1986, p. 134, *hard-*, Lludient), Briz Gómez (1991, p. 130, *hard-*, Requena), Martínez Sevilla (1993, s. v. *ard-*, Aiora). Martínez Beltrán (1980, *ardacho* 'lagarto', a Montfort, al Vinalopó Mitjà), Soler García (1993, s. v. *ard-*, Villena), Guillén (1974, p. 273, *fardacho* 'persona harapienta y sucia', Oriola) i Garcia Soriano (1981, s. v. *fardacha* 'mujer harapienta', 'mala mujer', *fardacho* 'idem'). El *verde alfardachau* era «un color verde brillante, muy llamativo, que gustaba mucho en Chiprana», prop de Casp (Martín Pardo i Pérez Albiac, 1991, p. 188); cf. *color afardatxat* de les *Cañisoes*. A Anna diuen *fesoles afardachaus* (Martí i Aparicio, 1989, s. v. *fesol*).

Trobe en el *Vocabulario andaluz* d'Alcalá Venceslada *fardacho* 'albañ. tabla con mango en el dorso que usan los albañiles para coger de ella yeso o mezcla con el palustre' (Jaén), «Con la mezcla del *fardacho* es bastante para tapar este agujero» (acc. no enregistrada en esp.).

La **fardatxina* és 'la sargantana' i el peix *Callyonimus dracunculus* a Guardamar; cf. *fardaxina* que arplega Coromines en el receptari de Micer Joan (s. xv) i l'arag. *fardachina* (documentat en 1374).

Sarvatxo ha arribat força més tard als nostres textos. Fins ara la primera doc. era del *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *sarvajo* 'zool. V. *fardajo*'). És tan viu com *fardatxo*, encara que d'una extensió potser menor: és propi de la major part del val. merid. (fins a la línia Biar-Busot, si fa no fa) i de diverses localitats del Baix Maestrat. El *DECat* (s. v. *llangardaix*, p. 71a, línies 1-5) encara arplega *sardatxo*, var. ben destacable, en una illa entre Reus, Mequinensa i Lleida.²³⁷ Autors com el ma-

237. Pel que fa a l'ètim, vegeu la suggeridora proposta de Coromines (1977, p. 93-98; *DECat*, s. v. *llangardaix*; *DCECH*, s. v. *fardacho*) d'un hipotètic *sarvatxo* preislàmic, romanalla en el mossàrab del grec dels bizantins establits a la costa valenciana meridional. Cf. la proposta que fem en Martines (2000a, p. 150) a propòsit de les variants amb -g- i amb -v- de *cadernera*.

Afegim algun detall a les dades sobre la distribució de *sarvatxo* aplegades en el *DCVB* i en els diccionaris de Joan Coromines. Es diu *sarvatxo*, pel nord del PV, a la Serratella, Alcalà de Xivert, Torreblanca, la Vall d'Alba, Vilafamés, Castelló de la Plana, Betxí i Borriana (Gimeno, 1984, p. 42, m. 25), i Vila-real (Carda, 1990, p. 49). Ha donat toponímia per aquestes comarques: *el cap del Sarvatxo*, *el maset de la Sarvatxera* (Atzeneta del Maestrat; Jesús Bernat, 1995, p. 471 i 476).

teix JMartí Gadea,²³⁸ Martínez i Martínez o Adolf Salvà, tots vinculats amb l'Alcoià i les dues Marines, ens en forneixen testimonis escrits, sovint presos directament de la font popular: «En Balones, els *sarvachos*,/ y en Gorga, els *baladrons*,/ en Billena, les *raboses*,/ Cuatretonda, *espentadors*» [la cursiva és de l'original] (JMartí Gadea, 1891, p. 40 i 400); «sa pell [*d'un drac*] de *sarvajo*, y descomunals ales de rata penada, arrematant el còs una llarga cúa, a mòdo de serp» (Martínez i Martínez, 1920, p. 171); «Al tio Pep del Ruat/ un *sarvatxo* l'acaçava,/ i li demanà perdó/ si el deixava anar a casa/ portaria el falçó» («Cobles», Adolf Salvà, 1932-1939, p. 106).

El castellanenc Antoni Porcar i Gómez (1995, p. 106) el fa servir: «a la bassa principal hi havia surant per damunt de l'aigua potable que consumia la ciutat, un *sarvatxo* mort, i en estat de descomposició».

⁺*All de sarvatxo* és el nom d'una planta (*Muscari racemosum*, esp. *jacinto silvestre*) a la Safor (Grau Bono, 1927, p. 54). El ⁺*rabo de sarvatxo* és el *Sedum album* (crespinell, raïm de pastor) a Figueroles d'Alcalatén (Mulet Pascual, 1991, p. 418).

El *Refraner valencià* confegit per Alberola (c. 1927, p. 284 i 350) recull: «Tindre més dents qu'un *sarvacho*» i «Tindre més boca que un *sarvacho*.» M'és conegut l'ús de *sarvatxo* també amb les connotacions negatives que suggeríem adés per a *far-datxo*: «Fer cara de *sarvatxo*», «Ser, semblar un *sarvatxo*» 'bossut, llepó, persona de poca vàlua', 'destrellat', 'malfaener'...; i en contextos com ara: «Plegar o prendre el sol com els *sarvatxos*», «Allargar-se, estafarrar-se al sol com els *sarvatxos*.»

«Tindre un color ⁺*ensarvatxat* (o ⁺*as-*)» és «tindre mal color, com a *esmoragasat*; els *sarvatxos* prenen un color entre blavós i verdós, lleig» (l'Alfàs del Pi); cf. més amunt *color* ⁺*afardatxat*.

FAVOLÍ: Favolí que es dona als animals {A, B}/ Favolí, menchar de animals {C}
'Haba panasa, caballuna'

Der. de *fava* no enregistrat al PV;²³⁹ cf. *garrofi* 'llavor de la garrofa'.

FER LA BUGADA V. MÉS ARRERE BUGADA

Pel centre i sud del País: Castelló de la Ribera; Tavernes de la Vallidigna (*servacho*, Grau Bono, 1927, p. 38), Simat, Oliva, Gandia i, en general, la Safor (Villaplana, 1988, p. 57); Albaida, l'Olleria; Cocentaina (a Alcoi, en canvi, *far-datxo*); la Marina Alta (amb alguna excepció, com ara Gata de Gorgos o Teulada) i la Marina Baixa (però a la Vila Joiosa i a Sella, *far-datxo*). V. Colomina (1991a, p. 299).

238. Mossén Joaquim se'n serveix fins i tot en el títol d'una obra: *Els cudolets. Lligenda nòva forrada de vell. Copiada del natural per un sarvajo* [...] (Val., 1908). Tot i això, considerava que «son verdaeder nòm valencià es *far-dajo*» (*Tipos, modismes*, 1906a, p. 203).

239. El DCVB dona *favolí* 'fava petita, que no ha acabat de granar bé' del cat. occ. i or., i 'favó, varietat de fava més petita que l'ordinària' del mall.

⁺FERRAM, ⁺FERRUM: **Ferrúm** {A}/ **+Ferrám** <, **per rovell de**> {B} ‘Herrúmbre. Herrín’

JPla corregeix la versió inicial: troba *ferrúm* ‘Herrúmbre. Herrín’ en A en l’orde alfabètic correcte (entre *Ferros de cuina* i *Fer-se —posible, ó facil de—*); sense canviar aqueix orde escriu *ferrám* en B i hi afig després *per rovell de*. Per adequar l’ordenació alfabètica, introdueix *ferrám* en B, al marge, entre *Ferracha, el rastoll de la i ferret* <*pard.*>. Al capdavall, però, no trasllada aquest article a la versió definitiva del text.

No teníem enregistrats ni *ferram* ni *ferrum*.²⁴⁰ Si ens fixem en les correccions que acabem de comentar, fa la impressió que no són sinònims en el *DVal*: *ferrum* apareix en la versió A com a equivalent cat. de l’esp. ‘herrumbre, herrín’, és a dir, ‘rovell’; en canvi, en B hi ha un gir, gairebé una definició, que prova d’explicar l’e. e. i que caldria llegir: *Per rovell de ferrám*, és a dir, ‘rovell de les coses de ferro’.²⁴¹ *Ferram* és, doncs, un der. de *ferro* amb el sufix collectiu *-am*, ben productiu en val. No sembla que tinguem en *ferrum* aqueix mateix valor de collectiu que sovint prenen els derivats en *-um* (v., p. ex., *relúm* ‘V. *arrelúm*’ {A}, *DVal*; Moll, 1991, p. 196; Duarte i Alsina, 1986, III, p. 71). Probablement hem de pensar en l’etimològic FERRUMEN que ha donat en esp. *herrumbre*; o en una adaptació directa d’aqueix *herrumbre*, seguint el paralelisme *costum / costumbre, llegum / legumbre*.

Maria Ibars fa servir ⁺*furrim* ‘conjunt de coses de ferro velles’ en *L’últim serf* (1993, p. 225): «—Eines de treball i coses sobreres de les reformes [...]: atifells, portes velles, reixes, planxes de motles, uns revoltos.../ —I hi hauria qui comprara tot eixe *furrim*?» *Furrim* deu ser var. de ⁺*forrim*, per tancament de *-o-* seguida de *-í-*; al seu torn, *forrim* pressuposa ^{*}*ferrim*, amb labialització de *-e-* per contacte amb la labiodental *f* i afavorida per la proximitat de la vibrant. Cf. *furum* < *forum* < *ferum*.

⁺FILAGARXA; DESFILAGARXAR: **Filagarcha** ‘Hilácha’; **Desfilagarchar**, á ‘Desfilachar. Deshilachar’

Filagarcha és var. no enregistrada de *filassa*. Tenim *filagartxos* en Garcia Girona (ja citat en el DECat, s. v. *fil*, p. 1025a, línia 44), *filaratxo* i *filarxós* (*DEscrig*, s. v. *filaráig ó filarajo* i *filarjós*), *filarxo* (*DLlombart*, s. v. *filarajo, larjo*), ⁺*filatxo* (*DJMartí Gadea* (1891), s. v. *filarajo, lajo*), ⁺*filarxó* (*DRACV*, s. v. *filarcho*; és a dir, *filarxó*).

240. Coromines (DECat, s. v. *ferro*, p. 981, línies 59a-2b) suposava l’existència d’un ant. ^{*}*ferram* que podria explicar l’eiv. i mall. *ferramalla*. Enric Valor (1985, v, p. 153) el fa servir en les *Rondalles* i el defineix en el glossari com a ‘conjunt de ferros, d’un edifici, una tanca, etc.’

241. Cf., per exemple, en la mateixa lletra *f* com s’estructuren els articles següents: *Ferracha, el rastoll de la ‘riza’*; *Fer-se —posible, ó facil de—* ‘hacedero’ {A, B}; i arreu del dicc.: *Alcheps, grapat de ‘pelláda’*; *Cols, planter de ‘colino’*; *Gallina, escrement de ‘gallináza*; *Madur, pasat de ‘papandújo’*; *Matalaf, téla de ‘cotí’*; *Retestiñat, gust de ‘resquemo’* {A, B}, etc.

Desfilagarchar és var. enregistrada al Maestrat i a Castelló, i en els textos de Pasqual Tirado; però després del *DVal*, ja l'aplegava el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *desfilagarjar, gajar, sar* 'desfilachar. V. *desfilandrajar*'). Deu ser més comuna: la trobe a Gandia, a Carlet, a Castelló de la Ribera, a Torreblanca. A Tort. tenim *desfilagarxar* 'esfilagarsar' i *filagartxos* 'fil que penja de la vora d'un vestit' (Massip, 1991, p. 324 i 345), aquest darrer documentat també en Garcia Girona. Quintana (1980, p. 101) arreplega *esfilagartxar* a la Codonyera. El mateix autor (1976, p. 75) dóna *esfeligarchau* en l'arag. residual de la Vall de Mesquí; prop, a Casp, tenim *esfiligarchar, -au* (*DAndolz*).

Apleguem tot seguit unes altres variants destacables d'aquest tipus lèxic, tretes de textos d'aquesta època i de l'ús hodiern; hi trobem formes amb *-r-* ultracorrecta, amb [tʃ] o [ʃ] per [s] o amb metàtesis:

+*Desfigalatxat* a Callosa d'en Sarrià (Colomina, 1991a, p. 197), l'Alfàs del Pi (ací també amb el sentit de 'roba gran i desficaciada', 'persona mal endreçada'), la Vila Joiosa, la Nucia, Altea, Castalla ...

+*Desfigalarxar* 'desfer-se en fils' (Oliva), 'penjar els fils dels pantalons' (Algemés); el DCVB registra *desfilagarxar* (Maestrat i Castelló).

+*Desfigalaixar* 'desfer-se la roba fil per fil' (Parcent, Tàrbena).

+*Desfilagarsar* a Vinaròs, Benicarló, Calp, Alacant, Simat, la Torre de les Maçanes. Hi ha *esfilagarsar* en cat. or. (DCVB).

+*Desfilagassar* a Pedreguer, Dénia, Agost. El DCVB dóna *des-* i *esfilagassar* en mallorquí.

+*Desfilatxar* a Dénia, Alcoi, Ibi, Xixona.

Desfilandratxar (*DEscrig* s. v. *desfilandrajar*; Val., DCVB)

+*Desfilarxar* (*DEscrig*, s. v. *desfilarjar*), *desfilarchar* (F. de P. Huertas, a Llombart [ed.], 1877, p. 204): «Li·l reclame y huí m'el torna [*un llençol*]/ Casi tot *desfilarchat*,/ Per qu'eixa mala peñora/ El llavá en polvos de gas.»

+*Desfilassar* (Cocentaina); *desfilasar* 'V. *desfilarjar*' (*DJMartí Gadea* (1891)); *esfilassar* (mall., DCVB).

+*Desfilatxar* a Alacant, Monòver, Agost, Santa Pola, Elx, Aldaia, Corbera.

+*Desfilotxar* a Elx.²⁴² A Aragó hi ha *desfilochar* a Eixea, *desfilorchar* a Alcanyís i *desfiluchar* o *es-* a Osca (*DAndolz*); *esfilochar* 'deshilachar' a Gistau (*VocChistav*); *esfilocharse* (i *des-*) a Villena (Soler García, 1993).

FLASSADA, +FRASSADA: **Frasada ó flasada** {A}/ **Flasada ó frasáda** {B, C} 'Manta'

L'autor de la versió A havia introduït *frasada* com a forma principal; aquesta var. és absent en la lexicografia valenciana del XIX fins al *DJMartí Gadea* (1891). JPla corregeix aquest article i afavoreix la forma *flassada*.

242. Cf. altres variants en el m. 113 de Segura (2003).

Només teníem documentada la var. amb *-r-* en el c. 328 de l'edició d'Aguiló de *Tirant lo Blanch*; es tracta, però, d'una lliçó poc clara (DECat, s. v. *flassada*, n. 1; cf. Martines, 2000a, p. 183 i s.). En podem aplegar algun testimoni més: *fraçada* i *fraçader* apareixen en el vocabulari de noms d'oficis de Vicent Exulve (1643; Colomina, 1989, p. 187). En trobe alguna altra atestació més antiga en el llibre de la Cort del Justícia de Castelló (ed. de José Ramón Magdalena Nom de Déu, 1988, p. 213): «Item, hun lit de posts ab sos perges, matalaff, *fraçades* [...]» (Assentament del 13-I-1455).²⁴³

Orellana (*Valencia antigua y moderna*, darrerria del segle XVIII, segons Martí i Mestre, 1994a, p. 130) dóna *flaçader* i *fraçader* i explica que ambdues formes, *flaçada* i *fraçada*, eren conegudes a Val. en aqueixa època. Encara hi ha el *DJMartí Gadea* (1891): *fraçá, da* 'V. *flaçá, da*'.

El DCVB la recull de la Ribagorça i de l'Alguer; a la Vila Joiosa diuen *saфра* (*da*) (Colomina, 1991a, p. 24), var. paral·lela a la més comuna en el val. merid. *safla* (*da*). L'autor d'*El Mòle* (I (24 desembre 1840), XII, p. 184), defensant el model de llengua del setmanari, fa una comparació ben assenyada dels parlars d'Alacant, Sueca i Elx; recull aquesta var. merid., mig segle abans que el *DJMartí Gadea* (1891): «En Alacant, á conte de dir abaixa, diuen deballa; als pimentons diuen pebreres; al trespòl trechinal; á la *flasá saflá*; á gabinet ganibet; á la dolsaina cheremita [...]».

FLECA; FLEQUER: **Fleca** 'Panaderia'; **Flequer** 'Panadero'

És cert que, si més no a les hores d'ara, *fleca* 'establiment de vendre o pastar pa' no té, ni de bon tros, en terres valencianes la mateixa vitalitat que en altres regions de l'idioma. Això no obstant, és exagerat considerar-lo un mot «estrany de sempre [...] al PV» (DECat, s. v. *fleca*, p. 31b, línies 34-40).²⁴⁴ L'única prova valenciana que aporta Joan Coromines és l'article *Flèca ó fleca* del *DEscrig*;²⁴⁵ precisament, la inclusió d'aquesta pronúncia amb *e* oberta el porta a concloure que l'advocat de Llíria «sens dubte copiava de fonts del Principat» (DECat, s. v. *fleca*, n. 12). Potser sí que

243. La primera doc. en esp. és de 1541 (DCECH, s. v. *frazada*).

244. Coromines arriba a dir que «no hi ha proves que [*fleca* 'establiment dedicat l'elaboració i a la venda de pa'] s'hagi dit mai fora del Principat», i el considera estrany també a la llengua d'Oc, al Rosselló i a les Illes.

245. Hi ha *fleca* 'barra de fusta rodona per a fényer el pa, usada especialment pels flequers' en Ferrer Pastor (*DRima*), ja esmentat en una nota en el DECat (s. v. *fleca*, n. 15); aquesta acc. és també en el *Diccionari General* (1985) del mateix autor. Ací mateix tenim notícia que d'aquesta barra en diuen *aprimador* a Campos; el DCVB dóna aquesta denominació de Palma, Lluçmajor, Manacor, Son Servera i Eiv. Tot i que potser és una dada que té poc a veure amb *fleca*, *adelgazadora* era una de les ocupacions vinculades amb l'elaboració del pa, ofici força especialitzat a la Saragossa del segle XV (García Marsilla, 1993, p. 126, n. 52). És ben remarcable 'flequejar' 'fer pa', verb que apareix en doc. del segle XVII d'Eiv.: «y lo que lo pa del *flaquejar* que es tendrà en lo mercat» (ed. de Torres i Torres, 1993, p. 299).

seguia fonts principatines, però no podem refusar del tot el testimoni d'Escrig.²⁴⁶ *Flequer* i, més encara, *flaquer* sovintegen de ben antic en tot el domini.²⁴⁷

El *DLlombart* recull *flèca* (s. v.) i *Pa de fleca* 'pan de venta, el que se hace para ser vendido' (s. v. *pa*). JMartí Gadea, seguint el *DEscrig*, dona primerament també la parella *flèca, fleca* en l'article corresponent del seu gruixut *Novísimo diccionario general*; després, però, farà servir sols *fleca* i en dues ocasions més: en *Pa de Fleca* 'pan de tahona: el que se hace para la venta' (s. v. *pa*), seguint *DLlombart*, i en *Fleca (dret de)* 'alhavara' («Suplemento segundo», s. v. *fleca*).

El teatre del XIX i de la primeria del XX, i encara del XX mateix, ens forneix exemples ben valuosos de l'ús de *fleca* amb aquest sentit ('establiment...'). N'apleguem ací alguna mostra on no pareix que hi haja influència nòrdica ni gens de pruija culta: «De Silla pasí á Sollana,/ ahon, asaltant *una fleca*,/ trenquí el órgue á lleña seca,/ furtí un burro á una chitana,/ y en ell m'allarguí hasta Sueca» (Bernat i Baldoví, 1859, p. 12);²⁴⁸ «[*El Viudo esmenta les seues possessions a Tomasa, fadrina i jove, amb qui vol casar-se*] TOMASA: [...] Es ric. Poos.../ VIUDO: No els he dit mes esperanses,/ Ni lo que vindrá demprés/ De la mòrt de un tio fransés,/ Dèu chornals tindrè de panses,/ armeles, y figa seca,/ Blanca, negra y de tarròs./ Em pareix que este es bon mòs,/ *Digo* [aquesta cursiva és de l'original]: y en Ibi la *fleca*» (*Les marors de una fadrina ó el viudo vert*, 1860, p. 30); «Al sen demá al fer-se de dia ya tenía cada ú enrollat en la seua servilleta el companache corresponent, dins d'un pá gran de *fleca*, més una bota de vi que portaba yo» (Josep Chova i Ribes, 1909, p. 11); «(*TONETA tindrà al seu costat un cabás, hu panera, tapat en un manil, figurant qu'en ell porta la pasta al forn. [...]*) / TONETA: ¿Y qu'es quede la faena?... No Huiso, no; tú isa vèla, perque la teua Toneta, chino chano, chino chano, en un punt está en la *fleca*. / HUISO: ¿Qué bõna eixirá la pasta fent-la tu!» (Serrano i Biguer, 1928a, p. 35).

Aquests textos fan costat a Llorenç Millo (1992, III, p. 26) quan explica que: «*Fleca* [...] fue palabra viva en Valencia hasta comienzo de este siglo; en la *fleca* podía haber horno, o podía carecer de él, pero se caracterizaba porque en ella se vendía pan a las gentes que no amasaban en sus domicilios.»²⁴⁹

246. A més, convé recordar mots d'estructura semblant, com ara *beca*, *enza*, *tecla*, *testa*, que també coneixen la pronúncia amb *e* oberta al PV, encara que el DCVB els enregistre ací només amb *e* tancada.

247. *Flequer* (*fla-*) no deu ser desconegut més modernament al PV; vet-lo en un refrany d'Alberola («El pare forner, el fill *flequer*; el pare correger, el fill albarder», c. 1927, p. 371) i com a malnom a Altea (*els Flequers*, Planelles, 1978, p. 167), a Castelló de la Plana (ací també NL; v. més avall). El llegim ací en un «Document interesant» de *El Sueco* (7 novembre 1847, p. 151): «Sinse pena y sinse goch/ Hi·á así un *flequer* [*sic*] brut de sanc,/ Que sisaba en lo pa-blanc.../ Lo mateix que en lo pa-roch.»

248. La rima ens assegura ací *e* tancada; tot i això, Sanchis Guarner (1982, III, p. 148) dona la pronúncia local *suèca*.

249. Continua amb informació breu sobre l'organització gremial dels forners, dels flequers i dels moliners. V. també, ara en cat. i amb menys detalls, Millo (1983, p. 389).

De fet, el mateix DCVB ja aplegava la frase «Eixe xiquet és un fartó: es menja una *fleca* sencera!» (val.), tret aparentment de l'ús viu; recull a més la combinació *pa de fleca* en el refrany «*Pa de fleca*, la panxa buida i l'esquena seca» (Tírig, a l'Alt Maestrat).²⁵⁰ Llorenç Millo (1992, III, p. 27) esmenta aquesta dita mateixa i l'equivalent «Pa de taverna, ni afarta, ni governa» (v. també en Alberola, c. 1927, p. 199) com a mostra de l'escassa confiança que tenien els consumidors en el pa fet fora de casa. Millo (1983, p. 389) explica a més que el *pa de fleca* és encara a Castelló «una mena de llonguets molt cuits i sense mica.» Aquest pa deu ser el mateix que el *rotllet de fleca* 'rosca de pa sense oli que es menja després d'haver sofert una malaltia d'estómac, o de ventre, com ara diarrea, etc. Es ven als forns de pa' (Gimeno, 1992, p. 154); el trobe també a Torreblanca (*rotllets de fleca* 'rotllets sense sal ni sucre'). A Castelló mateix hi ha el malnom *la Flequera* (Forcadell, 1992, p. 504). Dins el terme d'aqueixa ciutat tenim *l'alqueria de les Flequeres* (Gimeno Betí i Arasa Gil, 1993, p. 108). El castellonenc Germà Colón (1995, p. 216) es plany que *fleca* no haja rebut el vistiplau dels autors del DRACV i recorda: «quantes vegades no hauré anat a *ca la fleca* o hauré menjat *rollets de fleca*!»²⁵¹ A Benicarló ens identifiquen la *fleca* amb 'el forn de pa'; tenen a Peníscola una discoteca que es diu *La fleca* perquè ocupa el local on abans n'hi havia hagut una.

És ben bonic el testimoni de *fleca* que trobem en la versió del joc infantil dels ditets recollida per Bataller (1986, p. 22) a Cullera: «Est és el pare./ Est és la mare./ Este demana pa./ Este diu que no n'hi ha./ Este diu: "Gorrinxet, gorrinxet,/ a la *flequeta* n'hi ha".»²⁵² Tenim *fleca* en aquest context a la Portellada (al Matarranya): «Este és lo pare;/ este és la mare;/ este és el germà;/ este demane pa/ i este diu:/ "—A la *fleca* n'hi ha."» (arreplegat per Borau i Sancho, 1996, p. 64).

Hi ha en el *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 232 i 246): «Qui compra pa de *fleca*, té el bolsillo buit y la espina seca» i «Qui vá a la *fleca* y a la tabèrna, familia agena govèrna. Panadería.»

250. El DECat (s. v. *fleca*, p. 31b, línies 13-16) només dóna el *ThPu* com a testimoni procedent de Val. de la combinació *pa de fleca*. Trobe *pa de flequa* en un text del manual de Consell de la vila d'Elx de 1456; agraiïc l'amabilitat del professor Hinojosa de facilitar-me l'original d'aqueix text per comprovar sobre el manuscrit una lliçó *plequa* per *flequa* que havíem observat en el seu article «La indústria en Elche a finales de la Edad Media» (1991, p. 95).

A l'hora d'ara el rètol «Pan de fleca» apareix en la secció de «Panadería» d'alguna cadena valenciana de supermercats.

251. Paradoxalment hi ha hagut un diputat de les Corts valencianes que es va aferrar a una qüestió terminològica per oposar-se a l'aprovació de certa llei que pretenia regular l'horari dels forns. El projecte de llei, amb redacció bilingüe, emprava *forn* en la versió valenciana i *panadería* en la versió espanyola. Segons adduïa, amb bona part de raó [!], aqueix diputat, en val., *forn* no és equivalent exacte del cast. *panadería* (diari *El País*, 30-V-1996). Paradoxalment també, aqueix diputat pertanyia al partit polític que defensa les normes ortogràfiques i el diccionari de la Real Academia de Cultura Valenciana.

252. En altres llocs es diu *calaixet*, *cistelleta*, *gerreta*, *armariet*..., en comptes de *flequeta*.

Pel que fa a documentació històrica més reculada, teníem documentat *fleca* amb el sentit concret de 'establiment de vendre o pastar pa' només en textos principatins i des del segle XVI (primera doc. de 1518 en l'*Spill* de Castellbò, a l'Urgell, segons el DECat, s. v. *fleca*, p. 31b, línia 41 i s.). Així i tot, trobe *fleca* en textos valencians coetanis i fins i tot anteriors a les primeres atestacions principatines.

Rubio Vela (1995, p. 162 i n. 35) explica en un treball sobre el consum de pa a la València medieval que del pa «fabricado para su venta en el mercado» se'n diu en «los textos bajomedievales valencianos *pa de tenda* o *pa de fleca*»; i n'aporta com a prova textos com els següents, en què totes les dues expressions semblen usades com a sinònimes: «Item, pos en data XVII sous, los quals paguí per *pa de tenda* que comprí per tres dies [...]» (Val., 1412-1413); «Primerament és proveït e ordenat que tot flaquer que voldrà pastar *pa de fleca* no puxa pastar, entrar ni ésser admés en lo dit offici de flaquer sens que no sia primerament e ans examinat per los veedors e majorals del dit offici» (Val., 1463).²⁵³

Podem afegir a aquest testimoni indirecte una llarga sèrie de documentacions ben clares, del segle XVI en avant. Tenim *fleca* amb aquest valor en l'acta notarial d'execució del privilegi reial pel qual s'erigeix Quatretonda, també a la Vall d'Albaida, com a vila l'any 1587: «Pere Benavent flaquer, arrendador de la *fleca* de dita vila, als dits jurats e introduí aquels en companya del dit mustaçaf de dita vila dins dita *fleca*, e dix al dit mustaçaf que regonegués lo pa si era bo e rebedor» («Actes de la Reial Comissió»; ed. facsímil de Benavent, 1987, p. 45).

Trobem *fleca* en una acta de presa de possessió redactada, precisament, a la vila de l'Olleria l'any 1588: «E de allí camí caminant lo dit magnífich alguazir y comisari Real [...] ab los dits Justícia, Jurats, mustasaf e molta altra gent de dit poble [*de l'Olleria*] [...] continuant los actes de dita possessió anaren a una *fleca* o taberna de dita vila que té arrendada Francés Cerdà y essent a la porta de aquella prengué per les mans als dits Jurats e mustasaf e posà aquells dins dita *fleca* e taberna, hi·s passejaren per aquella hobrint y tancant les portes. E lo dit Joseph Cerdà, mustasaf qui dessús reconegué lo pa y pes de aquell e lo vi e mesura que en dita *fleca* y taberna y havia, fent dites coses e sengles de aquelles en señal de vera, Real e actual possessió *seu quasi* de dita *fleca* y taberna [...] que tinga e repute a dits Jurats de dita vila per senyors de dita *fleca* e taverna e a d'aquells acudeixca e pague lo arrendament de dites *fleca* y taberna en sos terminis» (Còpia notarial de 1863 dels actes de possessió realitzats per una Comissió Reial el 16-XII-1588; ed. de Ramírez Aledón, 1989, p. 339).

Llegim en el *ThPu* (1580, p. 132v): «Pa de *fleca*, o que·s ven» 'Panis venalis'.

253. Va per ací aquest fragment reproduït en aqueix interessant treball sobre el consum de pa a la València medieval: «Ara ojats què us fan saber los jurats e els prohòmens de la ciutat, que nengú *flaquer* o *flaquera* o *casolà* o altra persona no gos [...]» (Val., 1-VII-1339; Rubio Vela, 1995, p. 163); observem que el *flaquer* o *flaquera* és aquella persona que fa pa per a la venda, per oposició a *casolà*, que fa el seu propi pa.

Fleca és vocable freqüentíssim en les cartes de població del segle XVII d'arreu del PV. La *fleca*, el forn, la tenda, la taverna, la carnisseria, el molí, etc. són, en aquests textos, regalies en mans del senyor.²⁵⁴ S'hi sol fer distinció entre 'el lloc on pastaven i venien pa' (*la fleca*) i 'lloc on duien pa a coure' (*el forn*): «forns, molins, carniceries, tendes, *fleques*, ostals, tavernes [...] y altres qualsevols regalies» (La Valldigna, a la Safor, 1609; ed. de Mora, 1986, p. 52); «sien obligats de caure en lo forn, fer oli en la almasera, comprar en la tenda, taberna, *fleca* y carnisseria del dit lloch [*de Càrcer*]» (Càrcer, la Ribera Alta, 1610; ed. de Gil Olcina, 1979, p. 237);²⁵⁵ «XXXVII. Ittem, que la *fleca* de dita vilanova y universitat del raval [*de Cocentaina*], com a una de les regalies de aquella, sia pròpia del dit senyor [...]; y que ninguna persona puxa pastar per a vendre pa ni vendre aquell si no serà lo qui tindrà dita *fleca* per orde y ab títol de sa senyoria [...]./ XXXVIII. Ittem que n la dita vilanova [...] no y puga haver més que un forn [...] Y que los vehins y *habitadors* de dita universitat no puguen anar a coure ses farines ni pa a altre forn algú» (El raval de Cocentaina, el Comtat, 1611; ed. de Pla Alberola, 1986, p. 20).²⁵⁶

Això mateix pareix que s'esdevenia a la vall de Xaló i Gata de Gorgos, a la Marina Alta (Muñoz i Casanova, 1992, p. 253). La carta pobla de la baronia d'Orba (a la mateixa comarca), escrita en un esp. sessejant, fa també aqueixa distinció: «las regalias como son las Almasaras, *orno*, *Panaderia*, tienda, taverna, carnisseira [*sic*]» (1611; Brotons i Casanova, 1992, p. 256).

Llig *fleca* en els estatuts concedits per Felip IV a la ciutat d'Alacant l'any 1625 (ed. facsímil d'Alberola i Paternina, 1989, p. 63v): «statuhim, provehim, ordenam y manam que lo dit Raçional [...] sia tengut [...] rebre conte y fer pagar y deffinir al clavari comú administrador de forments, farines arrendadors dels de la *fleca* y cissa major de la peixca, carn, mollaatge y arrendament dels pesos, tall de toñina».

Tenim *fleca* en el llibre del mustassaf d'Albalat de la Ribera, dels segles XVI-XVII segons Escartí, autor de l'edició (1992, p. 105 i 113): «està fet lo conte quant se aja de donar a cascuna querna en pasta per los flaquers que tenen arrendada la *fleca*».

Fleca és en textos d'aqueixa època del nord del País: «Y que en tant nosaltres y els nostres sucesors, siam y sien tenguts a coure Pa en lo Forn, comprar en la Tenda, taverna y *fleca* y Carniceria de dita Baronia [...]» (Carta de població de l'Algar, el Camp de Morvedre, 1610; ed. d'Iborra Lerma, 1981, p. 369 i 372);²⁵⁷ «[*En el temps*

254. Cf. la mena de textos principatins que esmenta el DECat (s. v. *fleca*, p. 31b, línia 39 i s.) com a primeres atestacions del vocable.

255. *Fleca* reapareix en la carta de població de les baronies d'Albalat i Segard (el Camp de Morvedre, 1611, p. 244), inclosa en aquest mateix volum.

256. Aquest volum aplega les cartes de població de diverses localitats del Comtat; *fleca* torna a aparèixer amb aquest sentit en els textos corresponents a Muro, a l'Alcúdia i a Gaianes (p. 53, 86 i 116).

257. *Fleca* reapareix en el mateix corpus documental, procedent tot del Camp de Morvedre, en les pàgines 396, 398, 406, 416 i 435).

*dels moriscs el duc de Sogorb tenia] la fleca que's arrendava en sexanta lliures y lo hostel y tavernes [...]. [Després de l'expulsió] possehex [...] la fleca la arrenda en quaranta y dos lliures» (La Vall d'Uixó, 14 agost 1612; ed. de Peñarroja, 1984, II, p. 727);²⁵⁸ «Item perquè seria de ningún effecte fer elecció de vila per a sos arrendaments de una persona si aquella los arrendarà, establix que ningú rearrende molins de oli, carniceria, tenda, ostal, fleca, farineria ni altra cosa» (*Establiments de la Vila de Vilafamés*, 1630; ed. de Díaz Manteca, 1982, p. 45).*

Així mateix el trobem en textos literaris de llenguatge més o menys popular dels segles XVII i XVIII: «Fas obrir moltes tabernes,/ beguen per dalt y per baix,/ en les flegues [sic] les fogases/ ben fetes y de bon pa» (*La infanta Tellina y el rey Matarot* del pare Mulet; ed. de Bellveser, 1989b, p. 297);²⁵⁹ «Grans partides [...] / de forment ha fet portar/ i a tretze i mitja el venia/ als pobres valencians./ Per ell ha hagut de fer fleques/ nostra mare la Ciutat./ I en fi, encara per onzes,/ no ha faltat siquiera el pa» («El raonament que tingueren dos llauradors del poble de Vinalesa [...]»); ed. de Blasco, 1984, p. 152).

Encara hi ha *flequeria* 'ant. ofici, arte de flequer' (Bna., 1375, DCVB), no gaire ben documentat. Griera (*Tresor*) el localitza a les Borges Blanques com a 'botiga, forn'. El trobe amb el mateix valor en textos de Sueca de 1462 i 1546 citats per Furió (1982, p. 119): «La resta dels monopolis [...] continuaren fins la supressió del senyoriu, en mans de Montesa, que els tenia establerts (establiments emfitèutics) al Consell (*molí del Figueral* i *flaqueria*) o a particulars (forns, almàsseres i carnisseries) [...] [*El flaquer estava obligat a*] tenir compliment de pa en la *flaqueria* per a vendre, axí de quèrna com de doblers, per a tots aquells que volran comprar, puix lo hajen de menjar dins lo dit loch e terme de aquell» [els mots en cursiva són presos literalment del text original].

Pot resultar més remarcable la presència d'aquest vocable en les cartes pobles del comtat d'Elda, a les valls del Vinalopò, i del Redovà, al Baix Segura, redactades en cat. els anys 1611 i 1614: «XXII. Item es tractat y concertat que la venderia del pa, vi y altres coses per menut ha de respectar a la persona o persones que el dit Señor Conte señalara en així que la *flaqueria*, taverna, hostel, forns, molins, almàsseres y qualsevol altres venderies» (ed. de Gil Olcina, 1979, p. 223); «XV. Item que

258. El text és la transcripció de les declaracions de diversos testimonis de la serra d'Eslida i la Vall d'Uixó sobre els danys produïts en l'economia senyorial arran de l'expulsió dels moriscs. Com veiem, el text es refereix a l'existència anterior de la fleca.

El vocable reapareix en les normes per al repoblament de la Vall escrites en esp. i plenes de catalanismes diversos (1612; ed. de Peñarroja, 1984, I, p. 731): «Item que no se pueda vender pan si no es en las flecas o panaderias de su Excelencia».

259. L'edició d'Enric Iborra (1987, p. 187) que reproduïx la de Constantí Llobart (1876) duu: «Que se òbrigen les tavernes,/ el vi que no estiga aiguat,/ i en les fleques, les fogasses,/ ben fetes i de bon pa.»

Són de plànyer les errades tipogràfiques i de lectura que hi ha en l'edició de Bellveser.

lo dit señor tinga facultat líbera de poder arendar la tenda, taverna, *flaqueria*, forn, almàsera e tot altre regalia amb los capítols, pactes y condicions que ben vist li serà al dit señor» (ed. de Bernabé Gil, 1982, p. 223).²⁶⁰

D'aquests mateixos anys és la documentació del Camp de Morvedre editada per Iborra Lerma (1981): «7. Item. Que los molins, forns, carniceries, tendes, tavernes, *Flaqueries*, Hostals, Almàceres [...]» (Algímia, 1611, p. 389 i 390;²⁶¹ Estivella, p. 406).

La recollida de material de les fonts històriques, de la cultura i dels textos populars pot oferir-nos, com hem provat de fer veure ací, informació ben valuosa sobre el present i el passat del nostre lèxic. Aquest recorregut ens ha il·lustrat sobre la dificultat de posar fites en l'adscripció dialectal del nostre lèxic, especialment al PV, terra ajustadissa i d'arribada.

FLEQUER v. més arrere FLECA

FLOC: **Floc** 'Lazo. Lazáda'

És aquest el sentit més corrent de *floc* al PV. Sent *floc* a la Marina amb el valor de 'conjunt, grup d'arbres': «No tenen mirament: peguen foc a cada *floc* de pins que veuen», «Veus aquell *floquet* d'arbres d'allà...?», «Enguany només he sembrat un *floc* de tomaqueres» (Benimantell); també s'aplica a 'conjunt d'animals': «Un *floc* de gafarrons, de teuladins...» (la Vila Joiosa), «Un *floc* o una *floca(da)* de cabres» (Benimantell). Cf. *floc* 'conjunt de dos o més fruits o llegums units pel capoll' (Conca de Tremp, Camp de Tarragona), 'conjunt d'alguns animals; escamot, ramat petit' (Tort., Xerta, Mall. i Men.) o 'esplet, conjunt d'algunes coses' (Mall.) (DCVB).

+FOLGADURA: **Fol gadura per amplura** {A, B}/ **Fol gadura, amplúra** {C} 'Huelgo. Anchúra'

Fol gadura és der. de la família de *folgar* no enregistrat; hi ha en el *DLlombart fol gadura*, *hura* 'holgura, huelgo, anchura. V. *AMPLARIA*'. *Folgar* no és gaire corrent actualment, si més no en el val. merid.²⁶² Vet ací algun fragment que reprodu-

260. Cf. *panaderia* en el text següent de 1639 de la Daia Nova, també al Baix Segura: «ab tota jurisdicció civil y criminal, mer y mixt imperi ab [...] casses, forn, taverna, *panaderia*, tenda, carniseria, y Yglesia» (Inventari de béns; ed. de Bernabé Gil, 1985, p. 35).

261. Hi ha en aquest mateix document *fleca* en un context idèntic (p. 390).

262. La primera doc. de *folgar* és del segle xv (*Spill*, 8510, DCVB); en esp. és ja del *Cid*. Germà Colón ha remarcat el caràcter foraster d'aquesta família lèxica en cat. (Colón i Soberanas, 1986, p. 72; Colón, 1989b, p. 72 i notes 24 i 25); Casanova (1994, p. 123) dóna *folgat* com a castellanisme del *Tirant*. Tot i això, sembla que ha desplaçat matisos i derivats entre nosaltres no sempre coincidents amb els més habituals en esp.

eix l'ús d'aqueix verb: «Amic y nou redactor; pues que soc valencià y *me·n folgue* de tindre els mateixos sentimens que á vosté li bullen dins el seu cor» (*El Mòle*, I (11 febrer 1837), III, p. 45); «Pero si m'ha fet el sort,/ em dú les seues ventaches,/ y em *folgue* d'haber cregut/ que podia equivocar·me» (Balader, 1871, p. 16-17); «¡Qué diga p·a un estudiant,/ cuant el curs ya té guanyát,/ estar ben desocupat,/ y pasar l'estiu *folgant*» (JMartí Gadea, 1906c, p. 8).

Josep Pasqual Tirado emprà en *De la meua garbera* (1996, p. 216) *enfolgar-se*: «Un home molt estalviador, arreglat en les seues coses, fins a no perdre una hora de treball, que quan plovia allà baix l'emparrat asclava, *enfolgant-se* en deixar-la caure.»

No teníem referències de l'ús al PV de *folga*, un altre der. El DCVB el recull a Bna. amb el valor de 'diversió, entreteniment agradable i rioler; paraula o frase aguda festiva'. En canvi, el *DRos* (1764) ja advertia en l'article *folgar* 'holgar: quando se toma por celebrar, tener gusto, contento, y placer de alguna cosa, divertirse, recrearse en algun festin, ò passeio, que se dize huelga: en Valenciano *fòlga*'. Llegim *folga* en una novel·la de llenguatge ben popular de Ramírez Bordes (1930, p. 25 i 44): «Allí en el seminari hi ha dies de *folga*, a molts venen a vore'ls, a atres els escriuen cartes; yo sempre passí les festes assentat en un racó mirant llunt [...] i no havent disposat més treball per al dia, me trobí amb unes inesperades hores de *folga*. Per no avorrir-me en casa, pensí anar a l'hort per la dona.»

Són remarcables i no enregistrats tampoc: *folgues* 'treguas, descansos á la caza; plazos de veda' i *folgat* 'deixat en folga, sense cacera' («dejando *folgat* el Amichanat, el Fanc y el Brosar») usats per Sarzo (1906, p. 66, 68 i 124) en el llibre sobre la cacera d'ocells aquàtics de l'Albufera. Marina Zaragoza (1982, p. 50) recull la dita popular «A sant Martí *folguen* les tres tirades»; aquesta dita al·ludeix a les tres tirades que se supremeixen a Silla perquè hi haja abundància de cacera el dia de Sant Martí, quan tothom pot anar a caçar debades. Cf. *terra folgada* 'terra sense treballar' (Elx, segle XVII; Cano, 1995, p. 111) i també *folga* 'huelga, por el espacio de tiempo que uno está sin trabajar, y por recreacion que ordinariamente se tiene en el campo' (*DEscrig*), accepcions no enregistrades. El DRAE recull una acc. de *huelga* que deu ser antiga 'tiempo que media sin labrarse la tierra'.

És ben notable el paralelisme que hi ha entre aquests valors de *folga* i, especialment, les primeres atestacions de *vaga*: 'període en què els molins no funcionaven per falta d'aigua motriu' (s. XIV, *D'Aguiló*).²⁶³ El *D'Aguiló* mateix dona *vaga*

263. Permeteu que afegim a la documentació medieval que apleguen el DCVB i el DECat sobre *vagar* el testimoni del *Llibre de la Cort de Justícia* de Cocentaina, aplicat a la tasca dels molins («sian tengutz altre tan de donar e pagar al dit Guillem Miron, con ara guayna de mola que mol per cascun dia que *vagarà*», 1275; ed. de Ponsoda, 1996, p. 90), i dels *Furs de València*, referit a l'activitat de la Cort de Justícia («com casí cascun any lo justícia de la ciutat [...] se veja en gran affany de haver assessor a·ssi, e aquell que la cort elegirà e pendrà [...] algunes de vegades cessen de rebre lo dit

(-es) com a 'vacaciones' en *La papallona* d'Oller: «passar las *vagas* en família», acc. incorporada al *DFabra*. Aquest sentit és viu a la Conca de Baberà (Barberà, Sarraí; Plaza i Arqué, 1996, p. 321).

Hi ha qui, sempre a la recerca de diferències entre cat. i val., addueix precisament la parella *vaga / folga*, amb l'acc. més recent (s. XIX) de 'cessació en el treball, especialment en vista d'obtenir dels patrons algun avantatge'; cf. els usos medievals ressenyants adés en nota.

Diem a la Marina Baixa +«Donar *vagues* a algú a fer alguna cosa» amb el sentit de 'donar-li espai de temps per a fer alguna cosa': «Devia molts diners i li van donar *vagues* a tornar-los», «Li van donar *vagues* a acabar la faena»; i també «Esta porta no ajusta bé i deixa molta *vaga*» +'espai lliure (entre el marc i la porta)'.²⁶⁴ La lexicografia del XIX arreplega, des del *DEscrig*, *vagació* 'Vacío, hueco ó espacio, por capacidad de terreno, sitio ó lugar. acep. Vagar ó tiempo desembarazado ó libre para hacer alguna cosa'. El DCVB el recull amb un altre matís, considerat com a ant., 'vacació' («Notificant a nós la *vaguació* del ofici», 1300; «Per *vagació* del dit rech», 1317); *vagació* aplicat al regatge és 'la cabuda interna del galze d'una comporta de séquia' (*DECat*, *vagar*, p. 16b, línies 55-57). Mascarell (1977, p. 232) inclou en la llista de «Mots viciats» de la Safor *vagacions* ('vacances', «A les *vagacions* vorem»). El *DLlombart* i *DJMartí Gadea* (1891) recullen +*vagar* *jornals* 'expr. ant. perder jornales ó dias de trabajo' (cf. la dita de Silla recollida adés les tirades de cacera). Segueix aquesta drecera l'alta Francesc Martínez i Martínez (1927a, p. 123-124) en aquest fragment en què *vaga* es refereix al període durant el qual la campana de santa Llúcia no tocava a València fins al dia de la festa: «la durant tot l'any silenciosa campaneta bolteja aquests dies, açò es, la vespra y el dia de la santa, ab desespero, com vengánt-se-la de la *vaga* de onze mesos y repic».

Dins aquesta família hi ha l'adj. *vagari* 'malfaener, vagabund'; Alberola (c. 1927, p. 125) en dóna una var. amb metàtesi: «Gent de marina, gent *gavarina*».²⁶⁵

Pasqual Tirado escriu en *De la meua garbera* (1996, p. 177): «No gens conformat, *vagant* la mirada i cavilhós, forjava plans i projectes [...]».

El *DVal* recull també: *baldér*, *folgát* 'holgado' {C}; en A i en B només: *baldér*. Llig *folgat* en una de les innombrables dites que donen forma a la *Rondalla de rondalles* (Galiana, 1769, p. 207): «així com s'assomà Eufracieta y escombrà, es pensà el tros d'animal menjar-se-les *folgades*, y s'acostà a la reixa».

Balder m'és força més familiar que *folgat*.

ofici, e per ço s'esdevenga moltes de vegades que la cort *vaga* e ha de cessar en sos enantaments», 1342; ed. de Colón i García, 1980, I, p. 193).

264. Cf. *vaga* 'indret del bosc on no hi ha arbres' (Conflent, DCVB).

265. Var. presa probablement de Francesc Martínez i Martínez (1920, p. 6); v. Colomina (1991a, p. 330-331).

FORRO -A; ALFORRAR: **Alforrar-se** {A, B}/ **Alforrar-se, llevar-se la roba** {C} ‘Desvaharse’; **Forra, animal infecundo** ‘Hórra’; **Forro, per lliure, desembarasat, ett** ‘Horro’

Tenim ben documentat l’adj. *forro*, -a (< àr. *hurr*) en els repertoris lexicogràfics valencians amb el sentit de ‘lliure, desembarassat’. En canvi, el *DVal* és el primer a donar testimoni de l’acc. ‘animal infecund’ per a aquest arabisme en terres valencianes: no la trobe en els nostres diccionaris fins al *VocFon* d’Enric Valor (1988): ‘*ramad*. (femella estèril) forra’. Tant el DCVB com el DECat (s. v. *alforro* i *forro*) recullen aquesta acc. només pel Principat;²⁶⁶ és, però, força comuna al PV.

Forra, bassiva i *buida* són sinònims als Ports per a designar l’ovella que no cria’ (Querol, 1992, p. 40);²⁶⁷ *forro* és conegut amb aqueix valor també a les comarques meridionals (la Marina Alta i Baixa, l’Alacantí)²⁶⁸ on, a més, s’aplica a les persones, per bé que amb un altre matis: «Un home *forro* és un home solitari i estrany» (Xixona), «Anar *forro* és viure solitari, sense fer bondat amb ningú» (Benimantell), «Anar *forro* és no voler a ningú» (la Torre de les Maçanes).²⁶⁹

També és el *DVal* el primer a inventariar el verb *alforrar-se* ‘llevar-se la roba’. No el trobarem fins uns quants anys després en el *DJMartí Gadea* (1891) amb un sentit molt proper: *alforrar* ‘ir en mangas de camisa’; el mateix *DJMartí Gadea* (1891) arplega, a més, *anar alforrat* ‘ir en mangas de camisa’ (s. v. *alforrat*). *Alforrat* sovinteja en els textos de Martí Gadea: Coromines (DECat, s. v. *alforro*) el recull de *Terra del Gè* (I, p. 152 i 278); abans el veurem, p. ex., en l’*Ensisám* (1891, p. 513), en *Caps y senteners* (1892) o en *Tipos d’espardenya y sabata* (1981, p. 68 i 102). Uns decennis abans i probablement amb aquest mateix sentit, hi ha *alforrat* en la peça teatral anònima *Les marors de una fadrina* (1860, p. 9): «La chent aguantaben,/ Y els musics en mich/ *Alforrats* tocaben/ Com oli cuant frich./ La chen s’apiñaba/ formant un oró.»

Hi ha parlants de la primera generació que coneixen *alforrar-se* a Xixona o *anar alforrat* a Banyeres, a Parcent (ací sota la var. ⁺*esforrat*: «*Van asforrats* pel car-

266. Sols el DCECH (s. v. *horro*) situa *forra* ‘estèril’ «en Castellón y en la Garrotxa» i «en todo el Principado.»

267. Tots els tres mots (o formes paraleles) tenen continuïtat a Aragó. V. el m. 567 de l’ALEANR.

Dins l’Aragó catalanoparlant, a Pena-roja (el Matarranya), distingeixen entre una ovella *vaciva* ‘que no ha quedat prenys’ i un vaso *forro* ‘un rusc buit, on no hi ha abelles’ (Lombarte i Quintana, 1990, p. 78-79).

268. Hi ha qui distingeix entre *ovella forra* ‘ovella que ha criat però que s’ha fet estèril, eixorca’ i *ovella matxorra* ‘ovella que no ha criat mai’.

269. Aquest sentit ens recorda de prop *furro* ‘esquerp, salvatge’ (v. DCVB i DECat, s. v.).

D’una altra banda hi ha «Anar-se’n de *forro*», que pren el sentit de ‘eixir-se’n de buit, sense el profit que s’esperava’: «A la santa aliansa li va entrant el mal entre pell y couro, y sino la pernolijan pronto, *se-n va de forro* al atro mundo, y nosotros pedrém tan de pesar com si mos ixquera el loto gros» (*El Mòle*, II (31 maig 1837), II, p. 121); «VÍCTOR: ¡De qué val esperarse?! ¡Morir valdria més!/ PATROSINIO: ¡Vacha una ixida!/ ¡Estás tocat del ala!/ Vorás com don Daniel/ *s’en va de forro!*» (Albert Martín, 1928a, p. 9).

rer») amb el valor de 'descamisar-se', 'anar en cos de camisa'. Al capdavant, aquesta acc. no és gens lluny de *forro* 'despullat, mancat de vestit o altres adherències' que troba el DCVB en textos del segle xv; expressa una idea derivada del 'lliure, no sotmés a servitud' originari.²⁷⁰ Aquest sentit deu haver patit la competència de l'homòfon *alforrar-se* (o *aforrar-se*) 'folrar(-se), recobrir(-se)': «No patiràs fred: vas ben *alforrat*» 'ben abrigat'.²⁷¹

És bo de trobar «No *alforrar-se* o *alforrar-se-les* per nengú» 'no tener consideración á nada y á nadie', segons la definició que ampren al *DJMartí Gadea* (1891):²⁷² «ni *s'aforrava* per ningú» (Lluís Galiana, 1769, p. 201); «DOTOR ¿Qué em tenen de dir á mi? / SARO. A vosté y al mes pintat,/ ¿qué ells *s'aforren*, en ningú?/ No estan ells poquet amarcs!/ Al veure que mes de quatre/ se estan encara alegrant,/ y fent-nos á tots la pruna» (*Conversacions entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 13v,a); «el *Mòle* no *s'aforra* en ningú, perque no espera res de ningú» (*El Mòle*, I (26 abril 1837), xxiii, p. 356); «que el *Mòle* no *se-n aforra* en ningú per res del mon» (*El Mòle*, II (9 juliol 1841), ix, p. 147); «y descocá en lo parlar, puix á consevòl per no res li día una llibertat, sense *alforrat-se* [sic] per nengú» (JMartí Gadea, 1981, p. 102). Pren un matís interessant en *Un pillo* (1846, p. 39): 'lliurar-se, evitar-se, salvar-se'; v. més avall.

Aforrar-se pot significar 'avortar, afollar-se el ramat' en diversos punts, sobretot, del cat. nord-occ.: el DCVB l'enregistra a Pont de Suert, al Pallars Sobirà, a la Ribera del Sió i del Llobregós, i, també, a Bagà (Berguedà) i a Pego (Marina Alta). Haensch (1960, p. 260) arreplega *aforrá* amb aquest valor a l'Alta Ribagorça; el dóna també Ballarín a Benasc (1978, s. v. *aforrá*). L'ALEANR (m. 568) recull, amb el sentit de 'cria nacida muerta', *aforro* a Noals i *aforradís* a la Pobla de la Roda, a Tolba i a Albelda; *aforradís* és viu també al Pallars (Pol, 1973, p. 19) i a Pont de Suert (DCVB); *cabra aforrada* 'la que té el cabrit mort en el ventre' a Pont de Suert mateix (DCVB, s. v. *cabra*). Cf. **afolladís* 'cria nacida muerta', a Vall-de-roures (ALEANR, m. 568). La proximitat entre les accepcions 'animal estèril, esterilitat' i 'avortar' deu haver afavorit el desplaçament de *forro* (i derivats) vers el camp semàntic de *afollar*. Aquest mateix desplaçament s'observa en algun punt d'Andalusia on *horra* i *ahorrar* han pres el sentit de 'la hembra a la que se le ha muerto la cría' i *ahorrar* 'malparir en los últimos meses' (Garulo, 1983, p. 69). El DCECH (s. v. *horro*) situa *horrarse* 'perder la cría (un animal)' a l'Amèrica Central.

270. Probablement s'ha generat a partir d'aquest sentit l'acc. 'ir por donde se gana tiempo' que ha pres *ir horro* a Anna, a la Canal de Navarrés (Martí i Aparicio, 1989).

271. També es diu *a(l)forrar-se* 'engaldir, menjar molt, atipar-se', «Hui sí que *t'has alforrat*» 't'has omplit de menjar, has fartat molt', acc. que el DCVB arreplega en *folrar* o *forrar*, der. de *folre*.

272. Cf. «Vehent que los saigs *se aforrauen* per esser pus temprats, a fer aquella dolorosa obra» (Isabel de Villena, *Vita Christi*, p. 168, 'defugir, abstenir-se (de fer qualque cosa)', DCVB, s. v. *aforrar*). V. tot seguit l'ús del pronom feble *en* en el segon exemple d'*El Mòle*.

L'ar. *hurr* també ha deixat descendents fora dels àmbits port., esp. i cat. estrictes. Pot ser il·lustratiu que hi fem una ullada, almenys, pel que fa a les dues accepcions del *DVal*. Rohlfs (1985) recull *aforra* amb el sentit de 'yegua que no cria nunca, estéril' al Pirineu aragonés i, fins i tot, *baco fourro* en gascó. Kuhn (1935, p. 623) n'enregistra diverses formes berneses. Buesa (1989, p. 148, n. 3) troba *aforra* 'yegua que no cria' en l'alt arag. d'Aineto. L'ALEANR (m. 567) situa *aforra* a Echo. A més, n'hi ha variants properes al cast., amb caiguda de la *f*: *aorra* (*DParadoAsso*, *DAndolz*), *aurra* (a Alcanyís, a Valdealgorfa i a Calanda, *DAndolz*); ho confirma l'ALEANR (m. 567), segons el qual les variants *aorra* i *áurra* s'estenen des del sud de Saragossa fins al sud de Terol.

Forro 'despullat', 'en cos de camisa' és ben arrelat en arag. i en àmbits lingüístics immediats: *a forro* a Panticosa (Nagore, 1986, p. 126); *aforro*, *en forro* a Bielsa (Badia, 1950, p. 220); Azkue (1931, citat per Buesa, 1989, p. 148, n. 3) recull *aforro* en l'alt navarrés del Roncal; també el *Diribarren* (1984) troba *ir a forro* a les valls més orientals de Navarra: Roncal, Salazar i Aézcoa. La loc. à *forro* 'nu, despullat' deu ser coneguda a Ayerbe; vet-la ací en un text popular de «o botero d'Ayerbe», Blas Castán (Nagore [ed.], 1987, p. 85): «o gigante [...] güelló a uno labrando con os güeis por a benta o maestro. Pegó un esgramaquido y le sacó o brazo à *forro* por la bragueta. L'ombre que lo bido, s'escapa ta casa y s'echa en a cama.»

El *DAndolz*, sense precisar-ne la procedència, afeg un altre matís a aquesta acc.: 'caballeria sin aparejo'; Ballarín (1978, s. v. *aforro*) arreplega aquest sentit particular també a Benasc.

Tenim en arag. *aforrar* 'quitarse la chaqueta, aligerarse de ropa', paral·lel al nostre *alforrar-se* i que deu ser general per aqueixes terres. El trobe documentat a Biscarrués, prop d'Ayerbe (Buesa, 1989, p. 148, n. 3), a Panticosa (Nagore, 1986, p. 126) i en llocs on confronten el cat. i l'aragonés, com ara Eixea (*DAndolz*, s. v. *aforrarse*). De fet, el mateix DRAE reconeix la pervivència de *ahorrarse* 'ant. aligerarse de ropa' a Aragó (i a Salamanca).²⁷³

Llig en els *Establiments de la Vila de Vilafamés* de 1630 (ed. de Díaz Manteca,

273. Hi ha encara a Aragó *esforracinar* (var. de l'esp. *esfornecinar*) 'quitar los renuevos viciosos que salen de un árbol o los sarmientos de las parras, para que las guías principales tomen la fuerza necesaria' (*DBorao*). El *DAndolz* situa aquest mot a Bolea i a Eixea; s'estén també dins Navarra (*Diribarren*, 1984). Com ja fa Buesa (1989, p. 148), el podríem relacionar amb *forro* (cf. la proposta del DCECH). És remarcable que l'e. e. donat a *alforrar-se* en el *DVal* siga precisament *desvaharse*, verb que només trobe enregistrat en la forma *desvahar* i amb el sentit pròxim a l'*esforracinar* arag.: 'quitar lo marchito o seco de una planta' (DRAE, 1791 i 1984); a més, és JPla qui afeg, ja en la versió C, l'explicació «llevar-se la roba.» A partir d'açò, podríem suposar que la mà redactora de la versió A volia donar a *alforrar-se* aqueix sentit ('quitar lo marchito [...]')?; tal vegada JPla, com fa en altres ocasions (v., p. ex., els articles *abiaixar*, *abrocho*, *acéver...*), prova d'aplicar sobre el material de A els seus propis criteris i hi introdueix l'acc. de *aforrar-se* que coneixia; oblida, però, canviar l'e. e. original. La forma pronominal que adopten tant el verb cat. com l'e. e. no ens ajuda a acceptar aquesta possibilitat.

1982, p. 35) *aforrar* amb un sentit no enregistrat en cat.: «BESTIARS QUE PODEN AFORRAR LOS AMOS A LOS MOÇOS/ 1. Ittem qualsevol amo pot *aforrar* a un majoral sexanta caps de bestiar gros, sis al majoral y tres al rabadà [...] / 4. Ittem [...] volem que ningún amo *aforre* reses de bestiar llanar [...] sent lo amo vehí y lo moço foraster. / 5. Ittem [...] los arrendadors de les herbes del terme o porcioners de aquells *aforraràn* a sos moços qualsevol número de bestiar [...]». En aqueix mateix text hi ha anotacions del segle XVIII: «[Ittem se derroge el capítol quart que trata del ganado llanar que poden *aforrar* los veïns als forasters segons determinació consiliar feta en 23 de octubre de 1763].»

En esp. trobem, més tardanament, *ahorrar* amb una acc. molt propera almenys des del *DAut* (1726): 'Entre ganaderos es conceder à los mayores, pastóres, y zagales un cierto número de cabezas de ganado, que pasten en las dehesas que tienen para los suyos propios, horas y libres, sin pagar nada de ellas, y todo el aprovechamiento para ellos'. El *VocFon* d'Enric Valor dona com a segona acc. a *forro*, a 'cap cedit al pastor, esp. barquera', sentit no enregistrat tampoc. El *DLlombart* (s. v. *dita*) i, d'ací, el *DJMartí Gadea* (1891) expliquen que *dita* és «estipendio que los oficiales del arte de la seda reciben cada sábado por el trabajo de la semana: concluida la pieza á lo que queda de más al oficial llaman *aforros*.»

És a partir de la idea de 'posar a part, reservar, lliurar...' que *aforrar* (o *alf-*) ha desplegat el sentit de 'estalviar diners, esforços...'. Els nostres diccionaris principals situen aquest ús al PV i a Eiv. (*alforrar*) i a Pont de Suert, Massalcoreig, el Maestrat, Castelló i Val. (*aforrar*).²⁷⁴ Hi ha qui, atiant el foc de la polèmica, ha volgut fer creure que aquest és el mot genuïnament val. davant *estalviar*, invasor nòrdic.²⁷⁵ Volen oblidar la vitalitat de *estalviar* en bona part del País i acluquen els ulls davant la pressió de l'esp., més intensa en els àmbits formals. Més d'un parlant que desconeix *aforrar* veu com *estalviar* i, especialment, *estalvi*²⁷⁶ envelleixen a favor de *ahorrar* i *ahorro*. Com a mostra de les maniobres d'aqueixos mestres de la confu-

274. És ben interessant el repartiment que mostren els mapes de Navarro Gómez (1996, I, p. 251 i II, m. 608) *aforrar* i *estalviar* (i variants) a la Terra Alta: *aforrar* es diu en totes les localitats de la comarca; diuen a més a més *estalviar* a Favara i Arnes, *estauviar* a Batea i Vilalba dels Arcs, *estoviar* a la Fatarella i Orta, i *estuviar* a Gandesa i la Pobla de Massaluca.

275. La cosa ve d'endarrer; p. ex., en 1934 el diari *Las Provincias* va reproduir la polèmica entre Francesc Almela i Vives i Carles Salvador, d'una banda, i, de l'altra, un lector que negava «l'autenticitat regnícola» de paraules com ara *proper*, *guardiola* o *estalviar* (*Las Provincias*, 5 octubre 1934, 10 octubre 1934 i 27 octubre 1934, citat per García Frasset, 1990-1991, p. 248 i n. 18). V. Enric Valor (1979a, II, p. 154-155).

276. Els diccionaris del segle XIX no obliden *estalvi* (*DEscrig*). El DCVB dona *estalviu* 'estalvi, acte d'estalviar, cast. *ahorro*' com a val. És indicatiu de l'arrelament de *estalviar* entre els valencians el deverbal **estalvio*, amb -o trobadora en altres derivats populars d'aquesta mena (*destrio*, *trafego*, *amero*, *espernego*...): «Com la proposta era d'interès y **estalvio*, que tan fàcilment se pega a les passions asta ofuscar la raó» (*Memòries d'un capellà del segle XVIII*; ed. de Casanova, 1989a, p. 91). Sentim en boca de llauradors de la Safor *estalvio* i *estàlvit*, tot parlant de la necessitat d'estalviar aigua en el regatge; sobre la presència de -o en derivats verbals en cat., v. Martines (2001, p. 304 i s.).

sió, vegeu els esforços del DRACV per donar definicions diferents a *ahorrar* ('ahorrar') i a *estalviar* ('evitar, economitzar'). Bé és cert que hi ha qui practica la distinció *ahorrar* / *estalviar(-se)*, al capdavant, no gens diferent del carrell de *doblets* del tipus *bolsa* / *bossa* o *atún* / *tonyina*, *pastel* / *pastís*, en què el terme propi ha reduït l'abast semàntic.²⁷⁷ A gosades que hi ha qui s'estima més abraçar el barbarisme, o el mot que més s'hi acoste, abans d'admetre (hipotètics) forasters del nord; els va bé consagrar aqueixa mena de distincions si aconsegueixen augmentar la distància amb aqueix perillós intrús.

Certament és costós d'escindir i de restringir el significat d'un verb i de l'altre: la idea de 'lliurar', 'evitar', 'posar a part', 'reservar' és bàsica i originària en tots els dos. Observeu que l'espanyol *ahorrar* vol dir tant 'guardar dinero como previsión para necesidades futuras'²⁷⁸ com 'evitar un gasto o consumo mayor', 'evitar o excusar algún trabajo, riesgo, dificultad u otra cosa' (DRAE). Aquests valors són bons de sentir en aquells parlars valencians en què perviu *estalviar(-se)*: d'una banda, «*Estalviant un(o) no es fa ric*», «*La vida està molt malament: no hi ha manera d'estalviar un duro*», «*Ahir vaig fer pilotes i me'n van sobrar; hui m'he estalviat el dinar*», «*Allò tot eren sopa(d)es i dina(d)es*»; jo li vaig dir: «*Aixina no hi ha manera que estalvieu un clau; no vos fareu mai amb un duro*»; de l'altra, «*M'ha dit que no vaja amb ell: això que m'estalvie*» (la Marina); «*Este mes he estalviat molts duros*» (Agost,²⁷⁹ el Campello). El barbarisme cru *ahorrar(se)* també pren ambdós significats en força parlants: vet ací consumat el retrocés de *estalviar*.

Estalviar i derivats no són gens estranys en els textos del llenguatge popular dels segles XIX i XX; vegeu que hi prenen tant l'un valor com l'altre: «*Hòme, que es menester estalviar sanc, y vides de soldats, que una y átres són de molt preu*» (*El Mòle*, I (25 febrer 1837), VII, p. 112); «*pero sols trac la venda de que m'estalvie tissors per·a tallar la ungla*» (*El Mòle*, II (30 juny 1837), II, p. 246); «*MATEU. No et fatigues... está antés./ CARMELO. M'astalvia pues rahóns*» (Balader, 1863, p. 56); «*Roc digué al barber d'Alfara,/ Bramant com una toñina:/ —“¡Bábaro...! que m'asesina/ M'ha fet charrant sanc la cara.”/ Y el bestia, á qui el vent s'el trague,/*

Caixa d'Ahorros corre per punts diversos del domini lingüístic (p. ex., Andorra; Riera i Riera, 1992, p. 79 i 129).

277. Ramos Alfajarín (1990, p. 276), p. ex., recull una distinció semblant a Borriol: *ahorrar* o *aforrar* (aquest darrer, d'ús esporàdic en la primera generació) és 'anar guardant diners', *estalviar* és 'salvar-se de despendre una part del valor total en una compra'. En canvi, Casanova (1980b, p. 20) dona *estalviar* dins la llista de mots propis que conviuen amb castellanismes, en aquest cas amb *ahorrar*, en el val. d'Agullent, sense que s'hi observe especialització semàntica; n'hi inclou d'altres, com ara: *esme* / *tino*, *esglaiar-se* / *asustar-se*, *boig* / *loco*, etc.

278. Fa la impressió que els redactors del DRACV, sempre subtils, entenen 'ahorrar' només en aquest sentit concret i particular, més o menys recent. Recordeu allò de la *Caixa d'Alforros*.

279. Ací els parlants de la primera generació m'expliquen que *ahorrar* és cast., «aquí tota la vida s'ha dit *estalviar*»; els jóvens han abraçat confiants *ahorrar*.

Contestá á tals picardies:/ —“Li·u *estalvie* en sangries,/ u má tú quin Deu t’ho pague!”» (Llombart, 1878, p. 19); «Per vorer d’*estalviar-se*/ Les mares uns cuants *garruts*,/ Regatechant conseguixen» (Llombart, 1878*b*, p. 119); «No señor; es que mi amo/ por *estalbiar* faena/ y no haserlos esperar» (Burguet, 1881, p. 26); «Podria *estalviar* hasta els cigrons de l’olla, pero lo que és paraula, la derrotxava» (Lluís Bernat, 1904, p. 48); «NOFRE. Tin. ¿Per qué no has armosat?/ RAMONA. Per no gastar·me sinc séntims/ ¡Sempre, sempre *estalviant*,/ p·a qu’et donen tan mal pago...!» (Peris Celda, 1961, p. 13 [Peça teatral estrenada en 1917]); «CHULIÀ. Bueno [...] Me’n vaig. Ya li he donat el recaet a Visantica. Diu mon pare... com ú es pobre, saps, sempre va a *estalviar-se* la aguileta...» (Martí Orberà, 1918, s. p.);²⁸⁰ «Per voler·me *estalviar* huit aguiletes he tengut qu’anar a l’hòrta de Chirivella y furta quatre lletugues» (Richard, 1927, p. 9); «I els crios, que boten de goig pensant que s’*estalvien* d’anar en lo carret a rastres per la vila a la replega d’agranades i fem [...].²⁸¹ [...] lo malgastadores que eren les dones; lo precís que era *estalviar*, criant-lo quasi feréstec i pegat a l’interés [...]. Aquelles parauletes eren furgonades ben dretes a la bossa tan apretadeta de l’ex-orfeonista *estalviador* [...]. Cal dir que a ell, ab uns quants bramits li quedava per a olla de gallina i per a *estalviar* més que la gana! [...] Un home molt *estalviador*, arreglat en les seues coses, fins a no perdre una hora de treball» (Josep Pasqual Tirado, 1996, p. 74, 164, 208, 211 i 216); «*Estalviém* llum, roído [...]» (Molina Picó, 1985, p. 44).²⁸²

Jiménez Salcedo (1958, p. 79) dóna *astalviar* o *estalviar* ‘ahorrar, evitar’ entre «las palabras de uso corriente que han sufrido la influencia del habla vulgar de Algemesí» o, més tost, els catalanismes habituals en 1958 en l’esp. dels valenciano-parlants d’Algemesí.

Malgrat el tòpic del «Levante feliz», la capacitat de treball i l’estalvi han estat qualitats sempre valorades a casa nostra, també al sud de la Sènia. No passen desapercebudes a mossén Joaquim Martí Gadea en *Tipos d’espardenyia y sabata* (1981, p. 16, 26 i 40): «era molt bona dòna, treballadora com la que més, *estalviada*, si les hi-avia», «Per ser tan faeners y *estalviats* la ú y l’atre, pogueren arreglar-se millor la caseta, comprar alguns bocinets de terra ademés dels qu’heretaren» i «era molt prudent y mòl bona, y sabia disimular y *estalviar*, pròu, que sinós els còsta a tots anar á captar.» Ni en *Tròços y mòsos* (1906*c*, p. 181): «els llauradors / *estalviadors*,/ de les cuádes/ ben garbellades/ paguen la iguala,/ quan anyada mala/ diuen que tenen».

És de remarcar aquest fragment de *Buscar la parpalla* (1879, p. 9), de l’il·licità Lluís Llorente; cf. més avall els textos també il·licitans d’*El Bou* i de Rico Gomis

280. Llegim en el mateix text i un parell de pàgines més avant: «Escláfa·ls contra la pedra, s’*ahorran* patiments, [...] ¡pobrets! [...]»

281. Cf. més avall una frase semblant del mateix text amb *aforrar*.

282. V. més avall un altre fragment del mateix autor de Banyeres amb *aforrar*.

amb *alforrar*: «Pos si yo al sego el tenía/ hasta un chavo *estalviant/* y torcan-se les boseres/ en una molla de pá,/ per no embrutar á mich dia/ en la taula el torca mans!»²⁸³ O aquest text fester alcoià de Rafael Coloma i Payà (*El día de la Diana*, 1934):²⁸⁴ «Les dones som les paganes;/ les que semblen a una traca/ que anem pegant esclafits,/ treballant a foc y flama/ p·a *estalviar* dos pesetes/ en tot lo que compres...» A l'hora d'ara *estalviar* és ben poc o gens usual a les ciutats d'Elx o d'Alcoi.

El castellanenc Guinot fa servir *estalviar* en *De romeria* (1930, p. 36) amb un sentit ben acostat al més ant. 'salvar, preservar, lliurar' (*Tirant*, c. 300; *Vita Christi* d'Isabel de Villena, c. 189, DCVB): «Per sort, esta situació no durà, perquè Sentet tenia que entrar pronte en quinta i, per *estalviar*-lo, decidiren els seus pares que es casara.»

Cf. «Fonch doncs lo dit lloch, lo qual està prop de Almenara, barrejat per los moros de Barberia, los quals vengueren ab nou fustes e portaren-se'n tot lo lloch, que no s'*estalvià* sinó la casa del batle e alguns que fogiren del mateix lloch» («La Germania dels menestrals de València ordenada per Miquel Garcia, notari. Any 1519»; ed. de Duran, 1984, p. 394); «Aquell metge *ha estalviat* la vida al meu fill» (Maestrat, DCVB) o «Si ploquere s'*estalviaria l'abre*» (Vilafamés) i «Els grans freds de 1956 ho mataren tot, però les garrofes se van *estalviar*» (Costur, DECat, s. v. *estalviar*, p. 738a, línia 38).

Xavier Casp, que fou president de l'Acadèmia de Cultura Valenciana, fa servir *estalviar* amb un valor no gaire ajustat al DRACV en les seues *Proses en carn* (1988, p. 51), concretament, cosa remarcable, en la segona edició, definitiva i valencianitzada: «I, en veritat de veritat, yo no estic pensant ya en salvar-me, sino en acostarme a algu de bona voluntat que accepte que li aboque tot aço sense *estalviar*-me ni un brinet.»

Estalviar apareix en la fraseologia: «*Estalvia*'l meçquí, y no sap per·a qui» 'ref. con que se da á entender que el avaro acumula sus caudales para que los goce luego acaso quin menos lo merece' (*DLlombart i DJMartí Gadea* (1891), s. v. *meçquí*), «Pare *estalviador*, fill gastador o derrojador» 'a padre guardador, hijo disipador' (*DJMartí Gadea* (1891) s. v. *pare*; Adolf Salvà, 1960, II, p. 124) i «Al berenar, no li planygues ó *estalvies* lo sopar» 'ref. al que merienda no le cercenes la cena; comer por haber comido, no hay nada perdido' (*DJMartí Gadea* (1891), s. v. *berenar*). Vicent Llopis Bertomeu (1953, p. 178) dóna de Calp: «Al que li tingues que donar de sopar, no li *estalvies* el berenar.» En el *Refraner valencià* d'Alberola hi ha (c. 1927):

283. A les hores d'ara Segura (2003, m. 125) només dóna *alforrar* al Baix Vinalopó i *estalviar* de l'Alacantí en amunt.

284. En el mateix text hi ha: «L'añ pasat me prometeres/ que la festa s'acabava;/ que Alcoy te escasa faena/ y aunque el menchar no fa falta,/ no vullc que tú despilfarres/ els *ahorros* de la casa/ para tirar·los en tres dies.»

«El qu'envia, viage s'estalvia» (p. 84), «El qu'estalvia quan pòt, gasta quan vòl» (p. 85), «La coca estalvia el pá» (p. 136), «L'estalvi es una renta molt gran» (p. 150) i «Quan la dòna no estalvia, ningún jornal es pròu» (p. 224). A Quatretonda diuen «Si vols que t'ixca la loteria, treballa de nit i de dia i estalvia» (Montoliu i Grup de Danses Populars de Quatretonda, 1987, p. 276). «Estalviar-se una pixarrada» 'plorar abundantament' («Ha estat tota la vesprada plorant; una bona pixarrada que s'haurà estalviat», González i Felip, 1991, p. 71). També es diu entre els valencians allò de «Estalviador (o arreplegador) de la cendra i escampador de la farina» (la Marina), refrany que el DCVB aplega del DTorra.

Llatas (1959) arreplega al Vilar *estalviador* 'ahorrativo. En val. *estalviador*' i *estalviar* 'ahorrar, economizar. En val. *estalviar*' (també a les Alcubles i a Xestalgar; a Xulella i a Domenyo, *extraviar*): «Como no me lo vendió por el precio que le daba, eso m'estalvié.»

El DCVB dóna documentació de *aforrar* amb el valor de 'estalviar, estar-se de gastar' en *Preludis militars* de Domingo Moradell, imprés a Barcelona en 1640; del mateix segle i una mica anteriors són les atestacions següents: «Advertex que, sempre y quant se haja de renovar alguna cosa de brodar, convé fer-o més d'esta manera que no donar-o fora de la església y a estall; perquè donant-o a estall, lo brodador treballa de *aforrar* tot lo que pot, en dañ de la obra» (*Llibre de Antiquitats* de la seu de València, 1607; ed. de Martí i Mestre, 1994b, p. 265); «TONI: Sens ducte que lo que *aforra*/ en caritats repartix./ GUILLEM: Bo és això! Als dinés fa mix/ i a les caritats fa porra» (Colloqui de Pere Jacint Morlà, primera part del segle XVII; ed. d'Antoni Ferrando, 1995, p. 157).

Estalviar, amb el matis que ací ens ocupa, com a equivalent de l'esp. *ahorrar* ('no consumir; deixar de despendre o d'emprar') és conegut d'antic també al PV (*Crònica* de Jaume I (452), *Vita Christi* d'Isabel de Villena (c. 189), DCVB). Compareu les mostres vistes adés sobre l'ús de *estalviar* i derivats amb els matisos que pren *aforrar* en els fragments següents; són remarcables especialment els textos de *Un pillo*: «en credit, temps y pasiensia,/ y procurant *aforrar*» (*Conversacions entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 32); «Y asi será menester posar un remey, ó atre, sino lo c'ham *aforrat*, en un añ, mos se-n anirá en quatre correus» (*La Donsayna*, 1844, p. 126); «Toquí luego á retirada,/ dient: be ha fet el dragó,/ que quedant-se ahí á la pòrta,/ s'*aforraba* de coscorróns» (*Un pillo*, 1846, p. 39); «Sí qu'em folgara el saber/ a-hón regalen huí en lo dia,/ qu'ausaes qu'*alforraria*/ fent-li sis nucs á un diner» (Balader, 1872, p. 14); «Yo m'*aforraba* alguns gastos» (Burguet, 1881, p. 14); «li *aforraba* treball» (Puig Torralva, 1882, p. 12); «Pues tenen cuens *alforrats*» (*El Bou*, 1885, x, p. 3); «MESTRE. Treballant y *alforrant* algo/ s'arrepleguen els dinés./ PICORETES. (Si que podem *alforrar* / els que guañem sis quinsets» (Rico Gomis, 1887, p. 18); «¡Sinc séntims més qu'en la reixa/ y s'*aforren* el marech!» (Lledó, 1889, p. 2); «*aforra-se* material es sabatés» (*Cañisaes*, 1991, p. 65); «Pipa anava *aforrant*-li

faena al taverner» (Josep Pasqual Tirado, 1996, p. 121); «*Alforra* el mesquí, i no sap per a qui» (Alcoi, DCVB);²⁸⁵ «Aixina mos *aforrém*/ almorsáes y matináes» (Molina Picó, 1985, p. 43).

No som capaços d'establir diferències entre *estalviar* i *aforrar* en la versió valenciana de la *Cartilla rural en aforismes catalans* de Narcís Fagés (1853, p. 30, 32 i 87): «No't quedés sense birbar/ Per voler *estalviar*;/ Que per tindre lo camp vert/ Cualevòl gasto es chiquet/ [...] / Qui trill de pedra usará/ Molt de gra *estalviará*/ [...] / Qui l'hòrt bé cultivará/ Molt de pá *estalviará*;/ Que les llegums y verdures/ *Aforren* moltes moltures.» El versionador val. només canvia el darrer *estalviar* de l'original principatí dels dos últims versos («Trumfas, llegums y verduras/ *estalvían* grans multuras»);²⁸⁶

Hem vist ací, doncs, l'ampli ventall de derivats i de valors semàntics que ha desplegat el vell arabisme *forro*, en bona part recollits en la nostra lexicografia del segle XIX i en els textos de llenguatge més poc acurat i, també en bona part, no enregistrats. Alhora hem aprofitat per a remarcar la pervivència, tan ben reflectida en aqueixos textos, d'un mot antic i bàsic com *estalviar*, proper a *a(l)forrar* i sotmés a la pressió de la interferència de l'esp. i a la ceguesa d'alguns.

+FRASSADA v. més arrere FLASSADA

FRÍGOLA, FRIGOLETA: **Frígola ó frigoleta** 'Tomillo salsero' {A}/ **Frígola ó frigoleta** 'Tomillo. Salsero' {B}/ **Frigoleta ó frígola** 'Tomillo. Salsero' {C}

Timó i *farigola* i variants no són bons punts de referència per a distingir cat. or. i cat. occ., a l'estil de *noi* i *xic*, almenys pel que fa al PV. Malgrat la gran extensió de *timó* (*timonet*, *tomello*...),²⁸⁷ el tipus lèxic *farigola* també és conegut ací. El DECat (s. v. *farigola*, p. 892b, línies 13-29) el situa, sota diferents formes i amb molt de detall, dins l'àrea de la Marina Alta i la Safor. Vet-ne ací un petit testimoni literari en la prosa del saforenc Josep Chova Ribes en *Amors contrariats* (1909, p. 11): «pos entre la frescor que se sentía allí y la oloreta del romer y la *frígola* qu'als nasos arribaba com oleaes d'inséns, als tretse individuos se-ls obrigué un apetit, que después d'acabar en un cherrotet sanser de botifarres». Joan Iborra (1987, p. 7) inclou

285. Cf. més amunt la mateixa dita amb *estalviar* (DLlombart i DJMartí Gadea (1891), s. v. *meçquí*).

286. Fóra interessant fer un estudi contrastiu exhaustiu de totes les dues versions d'aquesta obra (v. el treball de Rafanell, 1988).

287. El DECat (s. v. *timó*, p. 487b, línia 50) considera la forma *tomell* del DAguiló una correcció ultrapurista. Probablement és així; hi ha, però, qui escriu *tomell* i, significativament, a la vora de *romero*: «Y engarlandant lo carro de romeros/ Y amorosos *tomells* cullits ben prop» i «*Tomells*, romeros, garrofers, llimeres/ Deixen la essencia del secá» (Trénor, 1898, p. 37; cf. en el mateix poema: «Un plateret d'olives del *cuquillo*/ La pataca morena, un plat d'arrós»), o «oloreta pura del *tomell* y el *romero*» (Josep Maria Juan García, 1908, p. 1 i 5). Potser hem de creure el *tomèll* que Carles Ros recomanava en *Correccion de voces* (1771, p. 17) en comptes de *tomillo*.

«l'excel·lent sopa de *farigola*» entre les sopes autòctones de la Safor, a la vora de la de granota. Grau Bono (1927, p. 51) distingeix a Tavernes de la Vallidigna, a la Safor mateixa, entre el *tomello* (*Thymus vulgaris*, esp. *tomillo*) i la *frígola* (*Teucrium capitatis*, esp. *zamarrilla*).²⁸⁸

El treball de Climent (1988, p. 81 i 83) sobre el paisatge vegetal de la Marina Alta ens forneix dades precises sobre els noms populars d'aquesta planta i d'altres: *frígola* i *timó*(*net*) (*Thymus vulgaris*) conviuen com a sinònims als Llocs, al Verger, a Ondara i a Benissa;²⁸⁹ en diuen *frígola* a Pedreguer, a Xaló i a Gata de Gorgos; i *friula* a Ràfol, a Tormos i a la Llosa. Aquesta denominació va més avall: a la Marina Baixa hi ha *frígola* a la Vila Joiosa i *friula* a Altea (ací distingeixen el *timó*(*net*) 'timó real' de la *friula* 'timó', Colomina, 1991a, p. 207). El mateix Climent (1993, p. 75-76) arreplega més al sud, al Camp d'Alacant, *frígola* al Campello, a Mutxamel i a Sant Joan; en tots els tres llocs es diu també *timonet*, com a Aigües, Alacant (ací a més *tomello*, com més cap al sud; v. Colomina, 1985b, p. 186 i m. 57), Busot i la Torre de les Maçanes. Segons l'ALVA a l'Olleria diuen, almenys actualment, *timó*(*net*).

Pel nord del País n'hi ha algun rastre. Mulet Pascual (1987, p. 135 i 1991, p. 448) recull, malgrat el predomini del tipus *timó*: als Ports, *forigola* a Herbasset (i *timó*), *farigola* a Palanques (i *timó*), a Olocau del Rei (i *timoncillo*), i a l'Alt Maestrat, *farigola* (la Torre d'en Besora).

Germà Colón (1989b, p. 33, n. 42) confessa que l'autoritat de Joaquim Martí Gadea (en el *VocSecc*, s. v. *friula* 'tomillo'), no «sospechosa de catalanisme», li va esvaïr la creença que el tipus *farigola* fos alié al val. Efectivament, la nostra lexiconografia ens n'ofereix testimonis importants que ara prenen més valor, refermats per les proves de l'ús popular viu.²⁹⁰ El *ThPu* ja donava *frigola o tomillo* 'thimus'.²⁹¹ El *DSanelo* (E 77v,a i E 81r,b) arreplega *ferigola* 'tomillo salsero (thymus)'²⁹² i *frigoleta* 'yerva para adobar las azeytunas, vulgo *herba de olives*. Llámase *frigoleta* en la Marina'. El *DLlombart*, tractat sovint, no sense motiu, amb prevenció arreplega: *timó* 'tomillo. V. TOMELLO y FARIGÒLA', *farigòla* 'Tomillo, lo mismo que TOMELLO', *frígola* 'tomillo, lo mismo que FARIGÒLA, TOMELLO y TIMÓ' («Suplemento») i

288. Font i Quer (1992, p. 650) en *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado* aplega *timó mascle*, *tomello mascle*, *timó ver* i *farigola mascle* entre les diverses denominacions catalanes d'aquesta planta; v. també ací els noms populars del *Teucrium marum*.

289. A Pinos, una partida de la mateixa Benissa, reserven el nom de *friula* per al *Thymus vulgaris*, i el de *frígola vera* per al *Teucrium capitatum* (Banyuls i Esplugues, 1993, s. p.; v. les fotografies).

290. Atés aquest article del *DVal*, podríem pensar en una reculada de *frígola* (-*eta*)? Casanova (1989b, p. 433) considera *farigola* 'tomillo' dins els «Mots [enregistrats en el *VocFullana*] vius a València, però sols en la primera generació.» A Benifato, la vall de Guadalest, on es diu *timó*, hi ha el NL el *Frigolet*; són abundosos en aquesta vall els collectius vegetals amb -*et* (el *Murtet*, el *Carrasquet*...).

291. Ens confirma l'ús de *tomillo* a Val. el *Correccion de voces* de Carles Ros (1771, p. 17), ja esmentat: «*tomillo* por *tomèll*».

292. Aquest article deu procedir de Laguna.

el collectiu *farigolar* ‘Tomillar. Sitio poblado de tomillos, lo mismo que *TOMELLAR*’. El *DJMartí Gadea* (1891) incorpora aquest material amb canvis mínims i hi afig *friula* ‘V. *timó*’. Sembla que s’estima més aquesta var., que, com hem vist, corre per la Marina Alta i Baixa, perquè anys després reapareix en el *VocSecc* (1909, p. 78); ací també hi ha *timó* (‘tomillo’). A diferència del *DLLombart* i del *DJMartí Gadea* (1891), el *DVal* identifica *frígola*, *frigoleta* amb l’esp. ‘tomillo salsero’, és a dir, ‘planta de la misma familia que el tomillo común [...] Tiene olor agradable y se emplea como condimento, sobre todo en el adobo o aliño de las aceitunas’ (DRAE; cf. més amunt el *DSanelo*). El DCVB enregistra *farigola salsera* ‘planta labiada de l’espècie *Thymus zygis*, de fulles linears alesnades, glanduloses i ornades de pestanyes, i de flors blanques o rosades, breument pedicel·lades; cast. *tomillo salsero*’. Segons Josep Mascarell (1981, p. 111), la *sajolida*, l’herba de les olives per excel·lència, és coneguda per «alguns per timó real, altres per saborija... També per xedrea, *frígola llarga* i herba d’olives»; adés véiem que, inversament, a Altea el *timó*(*net*) és ‘timó real’ i la *friula* és ‘timó’.²⁹³

Cal destacar el fet que *farigola* aparega en territori aragonés fronterer amb els nostres parlars occidentals: Casp (*DAndolz*) i el Mas de les Mates al Maestrat aragonés («Ya florece la *farigola*», Altaba, 1985, p. 50).

FRIGOLETA v. més amunt FRÍGOLA

+FURGANYER: **Ansador** {A}/ **Ansador, furgañér, ett.** {B, C} ‘Horcón. Berlinga, And.’; **Furgañér** ‘Horcón’ {C}

És JPla qui introdueix +*furganyer* com a sinònim de +*ansador* en B i qui obri un article per a aquest vocable en C. V. més arrere el comentari sobre +ANSADOR.

Coneixiem *furgonyer* del Maestrat (DCVB) i de la Marina (la Vila Joiosa; Colomina, 1991a, p. 208). El DECat (s. v. *fura*, p. 235a, línies 37-38), potser pensant en *furgó* ‘mena de vehicle’, considera *furgonyer* «manllevat del fr. *fourgonnier*» (< *fourgon* ‘vareta o pala del foc’). No fóra bo pensar en un der. del nostrat *furgó* ‘pal, bastó’, paral·lel a +*furganyer*?

Trobe +*furgany* ‘pal per a remenar el caliu del forn’ a l’Alfàs del Pi; en un conte de l’il·licità Pere Ibarra (1920, p. 88): «En la tenda no s’entenien: el tio Chimo y els criats del for, armats dels *furgañets*, pretenien tirar a tot el mon al carrer.»

+*Furganyer* a Elx, a Benimantell; a Elx també, +*furguanyer* («forquelleta del forn», dada que dec a Josep Escolano, 1994). Coneixiem *furgall* ‘furgador, persona que

293. Per les comarques valencianes septentrionals *timó* i variants (*timó real*, *timó mascle*...) designen també unes altres plantes: *Coris monspeliensis* i *Teucrium polium* (Mulet Pascual, 1987, p. 134 i 1991, p. 130 i 445-446). Cavanilles (1797, II, p. 330) recull: *gitám ó timó real* (*Dictamnus albus*), *estepa en fulles de tomello* (*Cistus ferrugineus*), *tomello-mascle* (*Teucrium botrys*) i *tomello vulgar* (*Thymus vulgaris*). V. també Masclans (1981, s. v. *farigola*, *timó*, *timonet*, *tomello*) i Asensi i Tirado (1990, p. 137-139).

furga o incita' (val.) i 'terra remoguda' (Empordà, Mall., DCVB); ⁺*furgalló* («forca de tres *furgallons*», Quatretondeta, Montoliu i Grup de Danses Populars de Quatretonda, 1987, p. 58).²⁹⁴

⁺GALDUFA: **Galdúfa** 'Canál'

Var. no enregistrada de *caduf*. Sol designar la 'canonada d'obra que va davall terra i condueix l'aigua del riu a la séquia o l'aigua bruta a la claveguera'. Aquestes conduccions són força conegudes al PV: *caduf* a Silla (Zaragozà, 1982, p. 110); *alcaduf(o)s* a Algemesí (Castell Llàcer, 1971, p. 41); *alcaduf* i *alcaldufar* (o *engaldufar*) 'posar alcadufs en un camp' a la Ribera del Xúquer (Cortés i Granell, 1952, p. 68 i 78). El treball de Rebull i Ribes (1994) sobre el conreu del taronger a Sueca explica què és una *galdufa* i com *s'engaldufa* un hort; inclou il·lustracions ben aclaridores.

El castellonenc Enric Forcada Traver fa servir *cadufada* com a 'canonada d'obra que va per davall terra i condueix l'aigua bruta de les latrines a la claveguera' en els col·loquis de *Les Camiles* (1974, p. 29); el DCVB dóna aquesta acc. de Lleida: «Cri-daren un manobre per vore si era d'alguna *cadufá* que hagués explotat.»

Encadufada 'conjunt de cadufos que formen una canonada o conducció d'aigua' es documenta d'antic en val. (*Procés de les olives*, 1211, DCVB).

Caduf i variants han generat topònims com ara *els Cadufos* (Algemesí i Carcaixent; Casanova, 1988a, p. 121), *la Galdufa*, *el camí de la Galdufa*, *el canet de la Galdufa* i *el rec de la Galdufa* a Sueca (Rebull i Ribes, 1994). Segons Fontavella (1952, p. 93), *el caduf* és a l'horta de Gandia el sistema de reg de carabassí.

D'acord amb el sentit de 'vaixell buit', *els cadufos* prenen a Manises el valor de 'armadures de fusta, en forma de piràmide quadrangular truncada, que utilitzaven els mestres d'obra de vila com a formes per a construir els forats que, a través del *garbell*, permetien el pas de la calor des de la *caldera* a la cambra de cocció del forn [*de la terrissa*]' (Ferrís i Català, 1987, p. 33).

El DCVB recull alguna altra var. amb *g-*: *galduf* 'caduf de sènia' a Sueca, *gadúfol* i *gatúfol* a Reus (s. v. *caduf*); i encara: *gadúfol* a Almatret (DECat, s. v. *caduf*, p. 393a, línia 38) i al Francolí (el Camp de Tarragona; Recasens, 1985, p. 117); adés hem citat *engaldufar* de la Ribera (Cortés i Granell, 1952, p. 78). Tot i que hagen pogut influir sobre aquestes variants mots propers en la forma (*galduf* 'fartó', ⁺*la galdufa* 'el menjar, la menjuga', Llombart, 1877, p. 167 i 1878a, p. 59) i 'rotle lluminós de la lluna?...), convé no oblidar la freqüència de la sonorització de *k*; v., p. ex., els casos

294. En aquesta família lèxica trobem ⁺*burga* 'vareta de metall que serveix per a carregar l'escopeta' (Benimantell, 1997); deu ser un der. de *burgar* 'furonar, cercar amb burgany' (Benassal, DCVB). Cf. *burgany* 'bastó per burgar' (Maestrat, DCVB) i *burganyer* 'bastó llarg acabat en un ganxo, que usen els forners per a posar la llenya al foc i atiar-lo' (Benassal, DCVB). El DECat (s. v. *burxar*, p. 349b, línia 55) explica *burganyer* a partir de *bursar* (o *-car*) amb contaminació de *furgar*.

que n'aplega Recasens (1985, p. 117-118 i 1991, p. 248) o els presents en el mateix *DVal* (*gachillada* i *ca-*; *gambalacha*; *gorró*, *gu-*; i *curro*, *curra*); v. Martines (2000a, p. 174). Hi deu haver també interferència de *aldufa* 'porta', 'comporta per a amollar aigua', un altre terme vinculat amb el reg.

⁺GAMBO: **Gambo** {A, B}/ **Gámbo**, anim. {C} 'Gámo'

Vocable no enregistrat que retrobem en el *DEscrig* i continuadors. Abans ja el recollia el *DSanelo* (E 81v,b). El DCVB arreplega *gam*, que considera castellanisme. Gulsoy (1964, p. 327) dóna *gambo*, segons Garcia Girona, d'Almassora, d'Onda i de Parcent, i proposa explicar-lo com a ultracorrecció per influència de *gamba*.²⁹⁵

A la Costera es diu «Com un *gambo*» 'molt de pressa' (Canals; Sancho Cremades, 1995, p. 164). És ben interessant la var. ⁺*gàmbol* que veig en els col·loquis de *Les Camiles* (1974, p. 92) del castellanenc Enric Forcada Traver: «L'atre havia dixer el farol en la cantonada i pegà a fugir com un *gàmbol*.»

Tenim ⁺*gàmbol* i *gambo* al Matarranya en la frase «Sec com un *gàmbol*» 'molt prim' (Mont-roig, Vall-de-roures, la Vall del Tormo) i «Sec com un *gambo*» 'idem'.

Hi hem d'afegir *gambo* 'gamo' en la parla del Vilar («Aquél corría más qu'un *gambo*», Llatas, 1959) i en murc. (*gambo* 'gamo' a Cartagena; Serrano Botella, 1986; *gambio* 'rúst. gamo', García Soriano, 1932).

GANYOLAR: **Gañolar** 'Gruñir, met.'

Verb conegut des del *Liber elegantiarum* (*ganyolar* 'gannire', *DAguiló*), de Joan Esteve, i ara enregistrat, dins el PV, només a Castelló (DCVB) i al Maestrat (DE-Cat, s. v. *ganyir*, p. 351a, línies 9-10, a partir de Garcia Girona);²⁹⁶ això no obstant, el trobarem en els nostres diccionaris des del *DEscrig*. El *DAndolz* situa *gañular* al Baix Aragó.

GARFA: [**Gárfa**] '[Gárfa]' {A, B}

Són coneguts d'antic en cat. *garfir* 'esgarrapar' i 'agafar fortament clavant les ungles' (sant Vicent Ferrer, *Quar*, 248, p. 128; DECAt, s. v. *garra*, II, p. 388a, línia 18; cat. or. i occ., DCVB), *garfinyar* 'esgarrapar' (cat. or., DCVB) i *engarfar-se* 'agafar-se, enganxar-se, adelitar-se' (Llull, *Contemplació* 129, p. 21, DCVB).²⁹⁷

No són gens abundosos els testimonis de l'arabisme originari *garfa* (< àr. *gárfa* 'grapà'), vocable molt més productiu en esp.; Coromines (DCECH, s. v.

295. Cf. ⁺[entombá] per *entomar* a Albocàsser (l'Alt Maestrat; Gimeno Betí, 1990, p. 403 i 404), var. ja esmentada en el comentari sobre ENTOMAR; ⁺*sambuga* per *samuga* (v. més avant el comentari sobre *samugues*).

296. *Ganyolar* és, p. ex., a Vinaròs 'plorar, queixar-se una persona'.

297. Algun informant reconeix ⁺*garfar* amb el sentit de 'furtar de la part' (Dènia).

garra, n. 7) fins i tot troba dubtós que s'haja dit mai a casa nostra.²⁹⁸ Tot i això, es fa una mica estranya aquesta absència atesos els verbs que acabem de ressenyar.

No hauríem de deixar de banda l'article *garfa* del DCVB amb les accepcions: 1. 'gafa' («huna balesta ab sa *guarfa* ab V passadós», documentat l'any 1503, arxiu parroquial de Santa Coloma de Queralt), i 2. 'urpa' (*DLabèrnia*).²⁹⁹ Aquesta informació del DCVB subratlla les influències que hi ha hagut entre *gafa*, *garfa* i *garfi* (o *grafí*), tres mots tan semblants en el sentit i en la forma; heus-ne ací alguna mostra:³⁰⁰

a) *Gafa* és el vocable usat normalment en l'acc. 1. que acabem de ressenyar per a *garfa* (documentada en el mateix context en el DCVB, s. v. *gafa*, 1, a.).

b) Hi ha qui de les arpes dels gats en diu *gafes* o *+gàfies* (Elx), sentit no enregistrat (cf. DCVB, s. v. *garfa*, 2).

c) Recordem les *gafes* 'arpiés de tres puntes per a treballar el fem' (Lleida, DCVB, s. v. *gafa*, 2). Aquesta aïna deu ser semblant a la *gàrfia* 'eina de pagès' que aplega el *D'Aguiló* a Berga. També són amb puntes les *+grafioles*, diverses menes de rascle que localitza Núria Vilà (1991, p. 137-140) a Montbrió (el Baix Camp); cf. *grapiola* 'grapes de quatre o cinc pues' (*DFabra*) i *grapiots* 'arpiots' (Camp de Tarragona, DCVB). V. més dades en el comentari sobre GARRÓ.

GARRÓ: **Garró** 'Zancájo'

Com veurem, *garra* i derivats tenen una presència important al PV:

a) *Garra* 'cama, extremitat inferior de les persones', 'part inferior de la cama' ens constava des de la darrereria del segle XIV en Eiximenis (*Doctrina compendiosa*): «Los quals [*cans*] venen rosegant fins a les faldes e ha vegades morden a les *garres*» (*D'Aguiló*). Hi podem afegir el testimoni d'una bella carta, datada el 15 de juny de 1391, en què els jurats de la ciutat de València protesten davant Pere Marrades, «en cort del senyor rey», per la pràctica de jocs vedats al carrer: «que en lo carrer denant l'alberch d'en Thous, lo qual sabets que és de gran passatge, arrancades les clavilles de la carniceria nova, jugaren a la xoqua a les *garres* dels passants, deints moltes desonestes paraules, deints axí mateix que, puxs lo joch de pilota los és vedat, que jugaran a la xoqua e altres jocs de *garronades*, e, si tot los fall, arredolaran pedres a les cames dels passants» (ed. de Rubio Vela, *Epistolari de la València Medieval*, 1985, p. 321).

Hi ha molt d'aqueix valor encara en textos del segle XX: «[*La florera es refereix als locals soterraris on han instal·lat les parades de flors al mercat nou*] FLORETA:

298. Literalment: «Es dudosa la existencia de un catalán *garfa*, palabra registrada por un lexicógrafo de escasa autoridad (Bulbena), pero no Ag., Alcover ni Fabra; no la he encontrado en mis lecturas ni oído nunca.»

299. Hi ha el der. *garfada* 'acte d'agafar' en el *DBulbena* (DCVB).

300. Vegeu-ne d'altres en el DECat (s. v. *garra*, II) i el DCECH (s. v. *garra*).

¿Yo dins d'eixa escupidera/ p'a que me plene de pols [...]/ No mai [...]/ Ahí baix garres, el reúma;/ nadarem en ploure un poc» (Hernández Casajuana, 1931, p. 121).

I és que, modernament, *garra*, *garreta* i, sobretot, aquest *garró* del *DVal*,³⁰¹ co-neixen al PV un ús semblant al descrit en altres regions de l'idioma: les locucions *garres avall* i *garres amunt*, no localitzades fins ara a les comarques valencianes, són ben vives per ací. Les conec del meu parlar propi: «La sang li corria *garres avall*», «Va notar que l'aigua li pujava *garres amunt*.» Sancho Cremades (1995, p. 190) arreplega *garres avall* a Canals («Vaig estar pintant la portalada. Quina calor! Em caïa la suor *garres avall*»). N'hi ha exemples escrits: «Anau ara, encara es deixen/ la merda *garres avall*» (*El romanç de Gaiferos i Melisendra* del pare Mulet, segle XVII; ed. de Bellveser, 1989a, p. 158);³⁰² «Quant acabá me·n ixquí/ colant·me *garres aball*/ aquell maldito mejunque / [*la pixarrada del macho*]» (*Conversacions entre Saro Perregue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 11). En el refranyer d'Alberola (c. 1927, p. 45 i 313) hi ha «Caure·li a ú la vergonaya *garres avall*» i «Cáure·li a ú la honra *garres avall*.» Ho diuen a Eiv. amb un altre matís: *garres avall* 'venir de cap de dent, a contracor' (Veny, 1977, p. 24).

Garra apareix ací en les frases, ja enregistrades, «No deixar-lo a u de la *garra*»,³⁰³ «Ser u de la *garra curta*» (*DJMartí Gadea* (1891)) o «Tanta culpa té el que mata la cabra, com el que li té la *garra*» (Alberola, c. 1927, p. 277), però també en altres contextos com ara: «y dins poch temps es possà tan bell y gros com si l'hagueren unflat per la *garreta*» (Galiana, 1769, p. 217); «Encara et pixes *en garres*,/ i creuràs ser,/ en eixos ulls d'esperver» («Matraca d'un mossot i un estudiant», segle XVIII; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 140); «el pobre sego asustat/ li digué *pixán·se en garres*» (anònim, *Conversacions entre Saro Perregue...*, 1820, p. 30r,a); «[...] y que en Londres y en Paris se riuen unes carcallaes cada volta qu'el nano balla, qu'es *pixen en garres* (com se sol dir)» (*El Mòde*, I (15 març 1837), XII, p. 191); «[*Diu un personatge de Famorca*]/ Els pòbles d'ahí baix/ mos dihuen á lo millor,/ qu'els d'así dalt som *garruts*,/ mallorquins y qué sé yo.../ y no sé perque mos traten / en tanta desatenció,/ sabent que tots tením *garres*/ y més avall els talóns,/ y qu'els bóns fills de Mallòrca/ els súbdits més lleals son» (JMartí Gadea, 1904, p. 29); «Cagar·se *en garres de por*» (Alberola, c. 1927, p. 42); «Però la "cucaratxa", la maldita "cucaratxa", li va fer estirar la *garreta* i fer la darrera carassa» (Pasqual Tirado, *De la meua garbera*, 1996, p. 182);

301. V. en el DECat (s. v. *garra*, I, p. 381a, línia 53 i s.; i s. v. *tormo*, p. 603a, línia 47 i s.) les precisions i les correccions que introdueix Coromines sobre l'ús de *garró* i *turmell* al PV.

En *La Donsayna* (1844, p. 3) hi ha una var. amb *garró* d'un refrany ben conegut: «El que peix vol menchar, els *garrons* s'ha de banar.»

302. En l'ed. de Llombart (Iborra, 1987, p. 201): «Anau ara: encara es deixen/ la merda *garrons avall*.»

303. A Villena: «No dejar a uno de la *garra*» (Soler García, 1993, s. v. *garra*).

«¿Veus? (La tinc “xalaeta”, “majareta” des de la treneta hasda la *garreta*)» (Hernández Casajuana, 1965, p. 32); «i que el meu Baldomer [...] començara a fer-me a trossos, i avui un braç i demà una cuixa, anara mentjant-se'm tota, fins la *garreta*» (Forcada Traver, 1974, p. 97); «la figura gentil, esvelta i ferma de la xicota; [...] davall la falda curta, les cames brunes —la pell colrada, fina, sedenca; la *garra* prima i elegant—» (Enric Valor, 1991a, p. 113); «No tenia ni gota de vergonya. El primer dia que anàrem al cine ja volia tindre totes les llibertats: una miqueta massa. O siga mamprendre'm la *garra*, la *garreta* i el *garró*» (Lozano, 1991, p. 85).

Garró i derivats s'empren com a malnoms que solen designar persones baixes: *Garró* («era molt baixet», Alcoi; Tormo, 1991b, p. 241).

Sent a l'Alfàs del Pi espontàniament «T'has desplegat en *garrilla*» o «T'has desplegat com el ti ('tio') *Garrilla*» 'has parlat bona cosa, has dit tot el que has volgut', 'ja t'has quedat satisfet'.

És remarcable *garreta* 'petit canal que porta l'aigua als camps' (Sagunt i pobles veïns; Alcaide i Lluesma, 1995, p. 350); a voltes *bracet* dóna nom a una *garreta* gran. Cf. *braçal* 'séquia gran'.

b) *Esgarro*, enregistrat al PV només amb el sentit de 'esquinç, estripadura', 'esgarró, esguell', és a dir, com a der. de *esgarrar* 'esquinçar'.³⁰⁴ Com també a Tort. i a Gandesa, *esgarro* ací és prop de *esguerro* (der. de *esgarrar* o *esguerran*) 'efecte d'esguerran; cosa esguerrada o malmesa' d'altres parlars (or., occ., men. i mall., DCVB).

304. *Esgarrar* 'esquinçar', suspecte d'influències alienes (esp. *desgarrar*; v. DECat, *garra*, 1, p. 348b, línia 39 i s.), és usual al PV a la vora de *esguellar* (o *esga-*), sovint en un mateix parlar. *Esqueixar* també és conegut ací («Sabates *esqueixades*» 'llançades a perdre', Alcoi). Vegeu com *esqueixat* és arraconat per *esgarrat*, en contextos ben semblants, en la col·lecció d'inventaris de l'ermita de la Mare de Déu del Lledó de Castelló (ed. de Sánchez Gozalbo, 1980, p. 35, 62, 131, 144 i 167): «Item una stola de domas blanch y hun maniple del mateix, mig *squeixat* (16-II-1579)./ Item un altre davant altar de llenç ab llistes vermelles, *esquexat* (31-VIII-1614)./ Item dos estovalles de altar de dauets, molt usades y *sgarrades* (30-XII-1669)./ Item altre frontal molt vell de naranjat y blanch ab franja de seda de blanch, vert y naranjat, y *esgarrat* enmig (26-XI-1674)./ Item atres quatre estovalles de dahuets velles y *esgarrades* (26-XII-1677).»

Trobe *esgarrar* en textos valencians de mitjan segle XVI sobre la pesquera de l'almadrava (primera doc. fins ara de començaments del segle XVII): «cada vegada que se arma la almadrava en qualsevol puesto, així de venguda com en lo retorn, tota la xarcia de cordellet de spart se pert y consumix, la qual al *esgarrar* la almadrava va en fondo de mar y també ella se pert» (Val.; ed. d'Alonso, Grau i Vercher, 1992, p. 241).

Més clarament en un text de València amb data 10 d'abril de 1598 (ed. de Lapeyre, 1982, p. 85, n. 56): «per-a que juntament ab lo cap de taula fassen la comprobació y en continent *esgarran* dits albarans perquè no puguen tornar a servir.»

Esguellar (o *esga-*) 'esqueixar, esgarrar' ens constava en documentació del segle XX. Deu ser força més ant. El veig aplicat a la vinya en el *Libre de Ordinacions de la Vila de Castelló de la Plana* (1360-1387; ed. de Revest i Corzo, 1957, p. 98 i 202): «Que negú no gos arrencar ni *sgallar* vinyes ni arbres sots certa pena [...]. Qui trençarà, *sgalarà* e arencarà arbres.» Germà Colón (1960, p. 287) ja esmentava *esgallar* d'aqueixa rica documentació castellonenca.

El sent amb aquest valor en contextos com ara: «La pedrega(da) li ha fet un *esgarro*» ‘li ha llançat a perdre la collita’, «Han entrat els lladres al xalet i li han fet un *esgarro*» ‘li han destrossat la casa’, «Se li’n va fugir el matxo i li va fer un *esgarro* al bancal d’hortalissa» (l’Alfàs del Pi). Sembla que deu anar per ací l’*esgarro* que arreplega Casanova (1980*b*, p. 22) a Agullent amb el valor de ‘exageració, excesiva cantidad de productos, especialmente en una fiesta, boda’: «Les noces han estat un *esgarro*, ha sobrat de tot.» Pren també aquest sentit a Cocentaina. Són matisos connectats: ‘hi havia molt de menjar, s’hi ha desbalafiat molt de menjar, se n’hi ha llançat a perdre molt, se n’hi ha fet malbé molt’. S’usa amb aquest mateix valor a Agost (l’Alacantí), pronunciat també amb *e* oberta.³⁰⁵ En aquesta direcció escriu Enric Valor en la rondalla «El llenyater de Fortaleny» (1975, p. 44): «Total: que Paulus trobà un ambient propici per al joc, i per on va passar va fer un *esguerro*, un desori, un escàndol.»³⁰⁶

També se’n serveixen el riberenc Josep Lozano en un passatge ben versemblant de *Ribera* (1991, p. 106): «Total que, a poc a poc, va anar escampant les seues idees entre els jóvens, i ací, al poble, que sempre ha sigut prou catòlic, va fer més mal que la crema de la fulla: un *esgarro*» [la cursiva és de l’original]. I el vinarosenc Gaietà Tresserra en aquest fragment de *La perla de la Illeta* (1875, p. 41): «Si això continua massa, farán aquí un gran *esgarro*. (Se presenten á la porta un *agua-cil* y dos *carlistes armats*.)»

No ens constava com a val. *esgarrar* (der. de *garra* ‘cama’), modernament, ‘fer malbé’, ‘fer una cosa malament’ (or., occ. i bal.), i antigament ‘tallar la garra o part inferior de la cama’ i ‘mutilar, tallar un membre o ferir de manera que quedi visible el defecte produït per la ferida’. És bo de creure que no és (o no ha estat) del tot alié al PV; el trobe dues vegades en la *Breu relació de la Germania de València*, de Guillem Ramon Català de Valeriola (primera meitat del segle XVI; ed. d’Eulàlia Duran, 1984, p. 296-297), precisament en el mateix context de les primeres atestacions: «Y com el fos home mogut y poch pasient, volgué·ls rrespondre y mugué’s una gran vrega, en la qual li foren *esgarrat[s]* tres cavalls dels que el portava [...]. Y los tacanys comensaren-se a burlar d’ell, carregant-li molt la mà, per on dit home de caval possà mà a la espasa contra dits tacanys, y ells li *esgarraren* lo cavall, per on se mugué gran avalot.»

c) Hi ha en *La Donsayna* un personatge que es diu de malnom ⁺*Garrapa*; cf. *garrepa* (cat. or.), documentat des del *DFabra*: «done·ls molts recaos de ma part á tota la cuadrilla, espesialment al amigacho *Garrapa*, [...] á Sebastiá, a só Toni el conde [...]» (*La Donsayna*, 1844, p. 101).

305. Recordem que no són estranyes les realitzacions palatals de *a* tònica, sobretot, en contacte amb consonant palatal, velar o vibrant.

306. En el *VocFon* defineix *esguerro* només com a ‘(criatura deforme) engendro’.

d) *Garranxo*, a partir de l'acc. 'estaloc' (val. merid., Valor, *VocFon*) i 'branqueta trencada o arrancada d'un arbre o planta' (Maestrat, DCVB), pren també el sentit de 'arbre vell i improductiu': «Allò [*aquella terra*] no val res: són terruperos ['bancals poc productius'] amb quatre *garranxos*» (la Marina).

Llegim en el *DJMartí Gadea (1891)* (s. v. *garranjos*; llegiu [-tjos]): «Els *garranjos* qu'es deixen els animals en lo pesebre» 'baballas, desperdicios de paja y hierba seca V. *pallòts*'.

Es (< *els*) *Garranchos* és un malnom d'una família de Santa Pola (Bonmatí, 1988, p. 142). *Garranxa* i *Garranxo* són renoms d'Alcoi (Tormo, 1991b, p. 241 i 249). *Garranxo* apareix en un monòleg en vers que arreplega els malnoms de Callosa d'en Sarrià de la primeria de segle; l'autor, un tal Marcelino Blanquer, juga ací amb el sentit de *garranxo* 'estaloc', 'arbre vell i improductiu': «M'en vaig anar un matí/ a passejar per Saforna,/ y tropesí en un *Garrancho*/ q'estaba dal de una llima» («Els sobrenomos o apodos», a Adolf Salvà, 1960, II, p. 112).

Tenim *el barranc de Garranxo* a Biar, *el riuet de Garranxo* a Xixona (Román i Epalza, 1983, p. 95 i 188). *Garrinxo* és malnom i NL de Monòver (Poveda, 1991, p. 208); a Petrer tenim el topònim *el pou de la casa Garrinxo* (Román i Epalza, 1993, p. 240). Prop, als pobles castellanoparlants de les Salines i de Villena, hi ha *casa Garrincho* i *la loma de Garrincho*, i *los llanos de Garrincho* (Román i Epalza, 1993, p. 203 i 204, i 285).

Josep Pasqual Tirado empra *garranxó* amb aquest sentit en *De la meua garbera* (1996, p. 129); v. l'apartat següent:

e) El der. *garranxó* 'ferida o esgarrinxada causada amb un branquilló', documentat només en el sovint blasmat *DLlombart* (s. v. *garranjó* 'herida o desgarró causado con un garrancho'), reapareix en el nostre teatre popular: «(*En esena, EMILIA y CONCHETA. Están pelant el titó de Nadal [...]*) CONCHETA. ¡Uy!... cómo está este tito... ¡Té un pam de gréix!/ EMILIA. Com está criat a casa... / CONCHETA. (*Per el tito*) ¡Adiós, Madrid!... ¡Un atre finestró!.../ EMILIA. Eixe l'has fet tú/ CONCHETA. (Señalant en el dit al tito) Y tú, este... y este... y.../ EMILIA. Y prou; yo no he fet més que dos *garranxonéts* [...]» (Beltrán, 1925, p. 5).

f) Vinculat amb *garranxo* (< *garra* 'cama, branca d'arbre' × *ganxo*), hi ha *engarranxat*.³⁰⁷ El DCVB enregistra el verb *engarranxar* en cat. or. (documentat en textos de Bosc de la Trinxeria de finals del segle XIX) i a Morella amb el significat de 'enganxar, entrebancar'. JMartí Gadea (1981, p. 101 i 120) fa servir *engarranxat* amb un sentit molt semblant ('enganxat, atrapat pels deutes'): «També feren pau per entonces en lo *Blanch de Juán*, el que no tingué més remey que sucumbir al vore-s tan *engarranjat* en los Férris»; «de quin fí, de quin mig es valdria p·a que tots

307. *Engarranxat* sembla tan proper de *garranxo* com de *garra* 'arpa (cast. *garra*)'. De fet, el DCVB fa venir el verb *engarranxar* «d'un encreuament de *enganxar* i *agarrar*».

els de dins y fóra estigueren *engarranjats* en éll y en aygua ál còll, per-a fer d'ells lo que volguera.»

g) El verb *garrejar* 'moure, agitar les cames' (documentat en Garcia Girona, *Seidia*) apareix en el famós «Rahonament y coloqui nou de Nélo el Tripero» de finals del segle XVIII: «En esta bola redona,/ cuant se escarrama el compàs,/ *pilla á la oveja el cordero!* [aquesta cursiva és de l'original] y tots se'n van *garrechant*» («Rahonament y coloqui nou de Nélo el Tripero»; ed. facsímil de Blasco, 1983).

h) Encara que potser el punt de partida és un altre, alguna influència de *garra* hi deu haver en ⁺*garranyeu* 'el dit petit del peu': «Esta xiqueta és com el dit *garranyèu*» (l'Alfàs del Pi; aplicat espontàniament i afectuosament a una nena molt menudeta acabada de nàixer). En aquest cas, el vocable expressiu apareix fora del context d'ús habitual: la cançó que acompanya el conegut joc infantil dels ditets; vet-ne ací la versió que en dona Adolf Salvà (1932-1939, p. 196): «Este és el pare,/ esta és la mare,/ este demana pa,/ este diu que no n'hi ha,/ i este diu:/ *garranyeu xinxeu!* dins la cistelleta n'hi ha (bis).» Cf. Martines, 2002).

Hi ha «Ser encara un *garranyáu* (de petit)» en Alberola (c. 1927, p. 344).

Ens trobem, doncs, una vegada més davant una família lèxica més productiva que no ens pensàvem també al PV.

⁺GARSA: **Garsa, naut.** 'Gaza'

Var. ultracorrecta no enregistrada del terme nàutic *gassa* amb *-rs-* < *-ss-*; cf. Martines (2000a, p. 242). Colomina (1991a, p. 26 i 211) ja la recull a Benidorm.

GAT CERVAL: **Gat servál** 'Gato montés'

Denominació del gat salvatge que ja trobem en el *DSanelo* (E 83v,a);³⁰⁸ reapareix en el *DLlombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891), on també hi ha *cabra cerval* 'cervicabra' (no enregistrat al PV), i en textos de l'època de procedència geogràfica diversa: «SUECO: [...] llavar-se la cara, tallar-se les ungles.../ BAORO: Dels peus, ¿no s' veritat?! SUECO: Y de les mans també, perque aixó de portar-les á uso de *gat serval*» (*La Donsayna*, 1844, p. 195); «PAU. Pos no saps que á ma muller/ á bones no es pot portar/ á qu'escolte la rahó?! No saps qu'es un *gat serval*/ sempre en les ungles á punt,/ sempre disposta á aranár?» (Lluís G. Llorente, 1879, p. 9); «Ser més presteç [sic], qu'un *gat serval*» (Alberola, c. 1927, p. 259); «CLOCHINA: Res! (*Mutis Merendero en un estufit*)! CARAGOL: Ché, quin *gat serval!*/ Qué educá estás fen-te!» (Morante Borràs, 1930, p. 9). *Gat cerval* és en *El tio del Canadà*, de

308. El DECat (s. v. *cervo*, p. 689a, línia 17) l'esmenta a partir d'Enric Valor (comentaris al seu volum del *DFabra*, c. 1950). El mateix Valor empra *gat cerval* en la seua obra (1991b, p. 115): «coves i badalls i avencs on fan cau les raboses i els *gats cervals*.» És var. predominant a la Terra Alta (Navarro Gómez, 1996, I, p. 225 i II, m. 302). Ací també es diu *gat cervat* (Corbera) i *gat salval* (el Pinell de Brai); cf. les variants valencianes que esmentem més avall.

l'autor teatral arrelat a Ontinyent, Josep Maria Ortolà (1970; ed. 1994, p. 131): «No mos pillen ací com los *gats cervals* en una gàbia dels Vivers carrera amunt carrera avall.»

Hi ha també la var. ⁺*sarval*: «com si foren rabosetes, / *gats sarvals* hu algún fardacho.» (Serrano Biguer, 1928*b*, p. 17).³⁰⁹

Gato zarval i *gato zaraval* en l'arag. residual del Baix Mesquí (Quintana, 1976, p. 86).

Són ben interessants *gat selvat* (*DLLombart*) o *salvat* (Benidorm i Alacant, DCVB), i ⁺*selvany* (*DJMartí Gadea* (1891)), formes que denoten la influència de *selva* sobre aquesta denominació.

⁺GATXILLADA: **Cachillada** 'Lechigada. Ventregada. Cachillada' {A}/ **Cachillada** <**parir mols**> 'Lechigada. [Ventrogada] <Ventregada>. Cachillada' {B}/ **Cachilla-da ó gachillada, parir una** 'Lechigada. Ventregada. Cachillada' {C}

Ens hem ocupat amb detall d'aquest aragonesisme en Martines (2002).

GAUDA: **Gauda, palla** {A, B}/ **Gauda** {C} 'Guálda'

Tenim enregistrat *gualdó* 'gualda, planta *Reseda luteola*' a Val. (DCVB); com és sabut, és de flors grogues en forma d'espiga i es fa servir d'antic per a tintar teixits. Els nostres diccionaris principals donen aquesta var. *gauda* com a forma antiga de *galda*; no la trobarem en els repertoris lexicogràfics valencians més propers al *DVal*. Tot i això, la infreqüència d'arcaïsmes en aquest dicc. ens fa sospitar que és var. viva (o ho ha estat fins no fa gaire) al PV; n'hem aplegat algun indici.

Cavanilles (1797, II, p. 330*c*) dóna *gauda de tintorers* com a equivalent val. de la *Reseda luteola* (esp. *gualda de tintes*, fr. *Reseda jaunissant*). El *DSanelo* (E 26*r,b*) també la inclou, fa la impressió que sense identificar-la gaire bé: *gauda* 'yerba amarilla p<ar>a tintar los tintureros. Vide si es sosa'. El *DAguiló* (s. v. *gualda*), seguint la *Flora farmacéutica de España y Portugal* de Juan Teixidor (1871, p. 1045), presenta *gualda* i *galda* (i *gabarró*) com a cat., *gauda* com a val. i *esturions* com a bal. La recull també Pardo García (1931, IV, p. 136), a partir de Colmeiro, i dins els «nombres vulgares de la flora regional.»³¹⁰

El *DAndolz* dóna *gauda* 'adj. gualda' a Montsó i *gualda* '*Reseda luteola*' a Loscos, al nord-oest de Terol.

Palleta designa la *Reseda luteola* a Mall.; *palla* dóna nom a les busques daurades d'or. Tenim *gualda* '*Reseda luteola*' i, encara, *gualba* 'paja muy menuda, casi partículas [...]'. Tamo' a Alquézar a l'Aragó, prop del Grau (*DAndolz*). Cf. *palla* que apareix en les versions A i B del *DVal*.

309. I ⁺*saval* (a Benimantell i al Castell de Guadalest; Colomina, 1991*a*, p. 212).

310. Hi ha a la Vall dels Alcalans el topònim *el camí de la Gauda* (Forés i Montañés, 1995, p. 940).

Encara hi ha la *Reseda lutea*, de la mateixa família de les resedàcies i igualment de flor groga. Aquesta varietat és ⁺*gandalla* al PV (Asensi i Tirado, 1990, p. 92 i 236) i al Priorat (Falset; Masclans, 1981, p. 119).³¹¹

GOLF, GONZE, GRONSET: **Golf de porta, ó finestra** ‘Pernio’ {A}/ <Gronsets> [**Gólf de porta ó finestra**] ‘Pernio’ {B}/ **Gronset de pórtia, finestra ett** ‘Gózne. Pérnio’ {C}; **Gonce** ‘Gozne. Gonce’ {A}/ **Gónce** <, **gronset**> ‘Gozne. [Gonce] <Pernio>’ {B}/ **Gonce. Gronset** ‘Gozne. Pernio’ {C}

JPla trasllada *golf* a B, però el substitueix ací mateix per *gronset*; com veiem, també afig *gronset* en l'article *gonce*.

a) No disposem de gaire informació sobre l'ús viu de *golfo* al PV. Encara que el DCVB el situa, en terres valencianes, només al Maestrat,³¹² deu tenir ací una extensió més gran:

El DECat (s. v. *golfos*, p. 554b, línia 29) addueix *los golfos* ‘cardo’ del *ThPu*,³¹³ l'única dada procedent de Val. que aporta sobre aquest vocable. Convé recordar que l'incorpora la nostra lexicografia del XIX des del *DEscrig*: *golf ó fo* ‘pernio’; d'ací deu procedir la var. *golf* que JPla ja no passa a la versió C. És una forma documentada només en textos medievals, de lliçó dubtosa segons Coromines (*DECat*, s. v. *golfos*, p. 554b, línia 44 i s.). En aquest cas, podria tractar-se d'una solució ultracorrecata com alguna altra del *DEscrig* (cf. *goláfr ó fre* en aquesta mateixa lletra). El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) incorporen aquest article, al final de la qual afigen *golf de pórtia* ‘pernio, lo mismo que *frontisa*’ (o ‘pernio, gozne’); a més a més, abans escriuen (s. v. *cuixera*): *La cuixera que té frontia ó golf* ‘quicial, quicialera’, el primer, i *Cuixera en golf ó frontia* ‘quicial, quicialera, larguero [...]’, el darrer. D'una altra banda, no va gaire d'acord amb el *DVal* la incorporació de solucions ultracorrecates.³¹⁴

Se'n serveix Enric Valor (1991a, p. 367): «[*la porta*] era sostinguda per dos rústecs *golfos*.» Vicent Ferrer Vidal, de la Vila Joiosa, coneixedor de l'ofici de la fus-

311. V. unes altres denominacions de la *Reseda lutea* i *Reseda luteola* en Masclans (1981, s. v. *gandalla* i *gavarró*).

312. Ho confirma Gimeno (1989, p. 451, i 1997, m. 93 i 123): *los golfos* ‘frontisses’ es diu a Herbers (els Ports) i *golfo* (o *gordo*) a l'Alt i Baix Maestrat, a la Tinença de Benifassà i als Ports.

El treball de Griera (1932, p. 162-163) sobre la casa tradicional fornida dades valuoses sobre la presència de *golfo* al PV. Mossén Griera el situa a Morella, Rossell, Vinaròs, Lluçena, Vila-real, Altea, Atzaneta, Bocairent, Cocentaina i Pego. V. la il·lustració dels *golfos* a Altea (p. 163). Ni el DCVB ni el DECat aprofiten aquesta informació ni alguna altra que apleguem tot seguit.

313. La primera doc. és de finals del segle XIV.

314. No convé ser taxatiu en la detecció de mots i variants fantasma, creats, corregits o ultracorregits pels lexicògrafs; hi ha sorpreses. Cf., encara que es tracta de vocables diferents, *botxór(n)* (< esp. *bochorno*), que vam arreplegar en la realització de l'enquesta per a l'ALCV a Monòver. L'inclou el *DEscrig* (s. v. *bojörn ó jorn*); abans el tenim en algun col·loqui del segle XVIII: «y hui mòlt gran *bojorn fa*» (Ros, 1759, p. 1) i en sainets posteriors (*bochorn*, Comes, 1927, p. 7). Cf. el ja esmentat *regomell* (< *regomello*), sentit espontàniament a la Foia de Castalla (Ibi).

teria, m'explica que «els *golfos* els feen abans els manyans; els clavaven al marc i a la porta i eren molt grans; la *gronsa* era més antiga: era com dos anelles que s'unien.» Es posen *golfos* de fusta o de pedra a les portes que hi ha a les parets dels assagadors del ramat en les comarques septentrionals (v. la il·lustració en Mateu *et al.* (1983, p. 165)). Llegiu-los en la prosa valenciana i feixuga de Miquel Adlert (1983, p. 234): «Era obrir-se al redreçament de portes molt de temps tancades a sentiments engrillonats, i els *golfos* de les quals, rovellats per l'abandonament del desús, a pesar del lubricant d'aquella transformació, encara chirriaven [...]» L'ALDC (II, m. 237) situa *golfo(s)* en punts diversos des de les comarques valencianes centrals en amunt.

Golfo s'ha estès a l'àmbit lingüístic immediat: el DRAE el dona com a arag. i murc.;³¹⁵ el recullen els diccionaris aragonesos. L'ALEANR és més precís: *golfo* es fa present en localitats properes a l'Aragó catalanoparlant, sobretot a l'est i sud-est de Terol. Tot i això, reapareix en algun punt aïllat i més allunyat, com ara Alberuela de Tubo (més enllà de Montsó, Osca); *gafón* a Gistau, com en benasqués. Tenim *golfo* i *golfón* a Múrcia (García Soriano, 1932). Llatas (1959, s. v.) troba *golfo* 'pernio, en val. y en arag. *golfo*' al Vilar; Soler García (1993) l'arreglega a Villena. El trobarem en dos punts de l'est d'Almeria (Garafillos [górfo] i Carboneras [gólfo], ALEA, III, m. 668); és conegut pels fusters de Níjar (Torres Montes, 1989, p. 156 i 1993, p. 103 i 188).

Hi ha encara la forma dissimilada *galfó*, documentada d'antic (s. XIV, DCVB) i escampada amb variants (*gau-*, *gaf-*) per punts diversos del domini català (la Ribagorça, l'Alt Pallars i les Illes), per l'oc., aranés i gascó (DECat (s. v. *golfos*, p. 555b, línia 4 i s.)). Deu ser o, si més no, deu haver estat coneguda també al PV; la tenim atestada ací en documentació de la Taula de Canvis de València de 1578 (*galfons*; ed. de Lapeyre, 1982, p. 295).

b) El DCVB situa *gonze* 'galfó' a Guardamar. El DCECH (s. v. *gozne*) l'explica com a forma antiga de l'esp. actual *gozne*, adaptació del fr. ant. *gonz*, pl. de *gont*. Apleguem ací algunes dades sobre la presència d'aquest mot al PV i, en general, a l'est de la Península:

Ja el recull el *DRos* (1764); retrobem *gonzet* en textos de la Vall d'Albaida mateixa (el *Llibre de fàbrica de la Yglésia de Montaverner* (s. XVIII); ed. de Casanova, 1989a, p. 28). El *DEscrig* en confirma l'ús popular: *Gonce (el) que no'stá enllaçat y per lo mateix facilita el que puguen llevarse les portes ó finestres* 'perno. En valenciano se llama también *Mig gonce*, i *Gonce (el) de les portes y finestres* 'Pernio'; inclou a més la var. *gonç* 'V. *gonce*'. El *DLlombart* no incorpora el mot; sí que el trobarem al *DJMartí Gadea* (1891) i ací amb alguna novetat: *gonce* 'V. *gronç*', *Grons*, *gronç* 'V. *gonç*',³¹⁶ *Gronsos*, *ços* 'pl. *goznes*'.

315. Colomina n'ha aportat (1995b, p. 263) documentació murciana de la darrerria del segle XIV.

316. Mossén Joaquim oblida obrir un article amb aquest *gonç*.

Gonce i variants apareix fonamentalment en les parles de l'est i del sud de la Península. L'ALEANR (m. 767) troba *gonce* en diversos punts del centre i de l'est de Terol i a Titaigües, ja al PV. Es diu també en alguna localitat oriental de Guadalajara i de Logronyo. El mateix atlas situa la forma *gance* a Begís (PV, l'Alt Palància) i arreplega, a Terol, la var. *gronce* a Visiedo, al centre, i a Puertomingalvo, a l'extrem est (cf. més avall el val. *gronsa*, *gronso* i var.). El dicc. manxec de Serna (1974) recull *gonce* en aqueixa regió. L'ALEA (III, m. 668) localitza *gonce* en diversos punts d'Andalusia.

Pel murc. el tenim a Cartagena ('gozne' i 'trobe o retallo de la rama de un árbol', Serrano, 1986) i al nord-oest (Gómez Ortín, 1991). Guillén (1974, p. 106 i 116) recull a Oriola *gonsa* 'pieza de donde va cogido el mozo del carro' i 'ojo de hierro por donde pasan los tiros del carro'.

c) Com hem vist, JPla introdueix *gronset*, en un cas, en comptes de *golf* i, en l'altre, com a sinònim de *gonce*. Fa la impressió que li resultava un vocable més familiar.

El DCVB enregistra *gronsa* 'golfo' a Pego i Altea i, molt a prop, a Calp, la var. *gronso*; aquesta -o deu haver-se generat a partir del pl. o, potser, per influència del sinònim *golfo*. Aquest dim. masc. del *DVal* deu ser, fins ara, la primera doc. d'aquesta acc. Més amunt ja hem ressenyat el testimoni del *DJMartí Gadea* (1891) en els articles *gonce* 'V. *gronç*', *Grons*, *gronç* 'V. *gonç*', *Gronsos*, *ços* 'pl. *goznes*'; aquest dicc. només dóna *gronsa* com a sinònim de *tramuja* (DCVB, s. v., 1). El *VocFon* d'Enric Valor enregistra *gronsa* com a 'golfo'.

GONZE v. més arrere GOLF

GRONSET v. més arrere GOLF

GUARÀ; GUARANER: **Guará** {A, B}/ **Guará, burro** {C} 'Garañón'; **Corral de guaranér, m.** 'Acaballadero'

Trobem *guarà*, vocable ant. i documentat també en textos clàssics valencians (*Spill*, DCVB), en la lexicografia més immediata al *DVal* (*DRos* (1764), *DSanelo* (E 85r,b), *DLamarca* (1839), *DEscrig*, *DCabrera*...) i en textos com ara la *Rondalla de rondalles* de Galiana (1769, p. 211) o *El virgo de Visanteta* de Bernat i Baldoví (1845, p. 23): «y que aquells eren Blay Talens, Pere el Guapo y Gimo el Portal (¡que de Déu gojen!) y estos, Cento del *Guarà* y Cosme Antella» (Galiana, 1769, p. 211); «¡Atre Fotre! (pues no m'agrà/ que mos vinga en vergoñetes/ un home en mes castañetes/ que te el burro d'un *güará*)» (Bernat i Baldoví, 1845, p. 23).

El DCVB no en dóna cap referència moderna d'ús al PV, tret de la var. *guaranyo* del Pinós, que té continuïtat pel murc. (García Soriano, 1932). El DECat (s. v. *guarà*, p. 698b, línia 14) esmenta, seguint Josep Giner, *guaraner* com a corrent entre els valencians.

El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) recullen la var. ⁺*guarener* («Corral de *guarener*»); aqueixa devia ser fins ara la primera doc. de *guararer*.

Guararero es diu a Sigüés, a l'extrem nord de la prov. de Saragossa (*DAndolz*). Tenim al Vilar (Llatas, 1959) *guarán* 'niño llorón' i *guarán* 'vociferador, voceras' al Baix Aragó.³¹⁷

GUARANER v. més arrere GUARÀ

GUIT -a: **Guit, animal guit** {A}/ **Guit** [**Animal guit**] <**macho ó mula fluix**> {B}/ **Guit, macho ú mula fluix.** {C} 'Guito, adj. ar.'

Cal fer notar que *guit* és també vocable val. La lexicografia feta ací el recull un bri abans que els diccionaris del Principat.³¹⁸ El tenim en *DRos* (1764): *guit* 'guito: *guita*, *guita*: se aplica al mulo, mula, ù otro animal de carga, que es falso, ù indomito'; reapareix en el dicc. monosil·làbic del mateix autor (1770; ed. de Casanova, 1991b). El *DSanelo* (E 85v,a) reproduïx aquest article; és també en el *DEscrig*, en el *DCabrera* (1868), etc.

Guit, -a i *guitó* són poc estranys en la nostra literatura popular: «[*En una descripció d'un ball de moda de l'època: la polka*] [...] en un bell-en-sec peguen una esquivá cap·a arrere á estil de mula *guita*, y seguixen fent boltes, acasant-se, y chuant á la piu» (*La Donsayna*, 1844, p. 52); «La calsa al garró, señal de *guitó*» (*JMartí Gadea* (1891), p. 439); «Del ase manso tots van pròp y del *guit* fuig tot hòm» i «Mula *guita*, ven·la pronte» (Alberola, c. 1927, p. 57 i 174); «fent carasses dalt d'un burro *guit*» (Guinot, 1905, p. 75); «Lo que solen ser los de Borriol, uns ases *guits* de molt mala intenció —li replicà [...]» (Josep Pasqual Tirado, 1996, p. 115); «SAYO. Bé, chic, bé! Ya's ben veritat que "fes bé i te-u pagaran a cosses" i aixina ho paguen vattros, com los matxos *guits*» (Foguet Mateu, 1984, p. 41).

González i Felip (1991, p. 63) arreplega *guit* a la Plana Baixa amb dues accepcions ben interessants:

a) 'Guitza d'un animal' («La vaca li va tirar un *guit* a la boca i li va arrancar dos dents»), sentit que ens constava només del Camp de Tarragona i que reforça la relació d'aquest vocable amb *guitza*; Enric Valor l'empra amb aquesta acc. en les *Rondalles* (1987, VII, p. 126).

b) 'Ofensa produïda per una altra persona («Si ell t'arriba a vore te tirarà un *guit*»), sentit no enregistrat, és una derivació de l'anterior. *Guitós*, -osa és ací mateix 'la persona que tira *guits*, que ofén'. L'esmentat Alberola (c. 1927, p. 319) dóna la frase: «El que vullga paixarells que no *guiten*, qu'engabie... verderòls.» *Guitar* 'engegar *guitzes*' és del cat. central (DECat, *guitza*, p. 745a, línies 57-59).

317. V. més detalls complementaris als aplegats en el DECat (s. v. *guarà*, p. 698a, línies 5-15) en territori aragonés en *DAndolz*.

318. El primer dicc. a registrar *guit* és el *DBelvitges* (1803).

GUIX: **Guix** 'Clarion'³¹⁹

Seguint el *DLamarca* (1839), l'autor de la versió *A* donava 'gis, clarión'³²⁰ com a e. e. de *guix*. JPla marca 'gis' en *B* i ja no l'incorpora a *C*.

Com és sabut, a les hores d'ara, *algeps* (o variants) és el vocable habitual al PV per a designar 'el sulfat de calci hidratat'; *guix* pren ací el sentit de 'la barreta d'algeps de marcar la roba'. El *DEscrig*, l'esmentat *DLamarca* o el *DVal* mateix recullen ben bé aquest ús (s. v. *alcheps* i derivats). Així i tot, vegeu aquest refrany recollit per Joan Antoni Maians (darrerria del segle XVIII; ed. de Casanova, 1995, p. 419): +«Segueix el *guix* y veuràs de ahon ix.» Segons Enric Valor (1979b, II, p. 170) «en el valencià merid. *algeps* és el de color més terrós i *guix* el blanc», dada que demana comprovació. Segons m'expliquen, entre els obrers de vila de Mutxamel, a l'Alacantí, un *guix* és 'un tros d'algepsot que es gasta per a fer un senyal, una ratlla' (abril, 1996).³²¹

És coneguda també la presència de la parella *guix* o *algepç* en els *Furs de València* (ed. de Colón i Garcia, 1980, I, p. 144); ací mateix, Germà Colón (1980, I, p. 62) interpreta aquest parell sinonímic com a mostra de la necessitat que sentien els «legisladors de fer-se entendre per la població indígena i pels nous pobladors; d'ací la denominació aràbiga o mossaràbiga [*algeps*] al costat de la d'origen llatí [*guix*].» Els trobarem també en el *ThPu*. El *DECat* (s. v. *guix*, p. 748a, línies 28-35) recull els topònims *els Guixars* (Ribesaltes) i *el Guix* i *el camí del Guix* (Alberic); segons informants d'aquesta localitat, la gent va als *Guixars* a fer *guix*. Gimeno (1989, p. 548, i 1997, m. 441) recull *guix* 'algeps' en diverses localitats del Montsià (Ulldecona i Sant Joan del Pas), del Baix Maestrat (Rossell, Canet lo Roig, Traiguera i Peníscola)³²² i de la Tinença de Benifassà (Castell de Cabres i el Boixar); en aquestes comarques diuen també *argep* (Ulldecona, Mas de Barberans, Traiguera i Peníscola) o *algep* (Canet lo Roig). «Si et trenques el braç, te l'enguixen», segons m'expliquen informants de Vinaròs. Tot i que el tipus occidental *ges* és predominant a la Terra Alta, tenim en aquesta comarca *guix* a Corbera, Gandesa i el Pinell de Brai (Navarro Gómez, 1996, I, p. 234, i II, m. 366).

Vet ací algun testimoni més que hem aplegat de la presència històrica de *guix* al PV, sovint sense la crossa de *algeps*. En trobem diversos exemples en la col·lecció de cartes de poblament medievals valencianes que ha editat Guinot Rodríguez (1991,

319. En l'e. e. de *A* i en *B* (marcat amb una + per JPla), hi ha també i en primer lloc 'gis'.

320. El *DRAE* dona ambdós vocables com a sinònims amb el sentit de 'pasta hecha de yeso, mate y greda, de que se usa como lápiz para dibujar, en los lienzos imprimidos lo que se ha de pintar, y para escribir en los encerados de las aulas'.

321. Ens expliquen informants de Finestrat (la Marina Baixa) que «Finestrat és fet damunt un tossal de pedra de *guix*.»

322. Segons explica Gimeno (1997, p. 668), «els informadors de la localitat núm. 30 [Peníscola] m'indicaven que la forma *guix* és moderna.»

p. 484, 506 i 575)³²³ i en altres textos del segle XIV: «E que puxats fer espart e obrar aquell en lo dit loch de Xest, no en altre loch. E cendra de la peça que arancarets, calcs, *guix*» (Carta pobla atorgada als cristians de la vila de Xest en 1320; còpia feta en 1663 sobre una altra de 1595); «hajen tots emprius en lo terme del dit lloch, francament, de llenya, de fer calcs, *huix*»³²⁴ (Carta de poblament de Quart de Poblet, Val., 7 novembre 1334; còpia de 1636); «tallar fusts, fer calcs e *guix* a obs de fer e tornar vostres casses o alberchs» (Carta de poblament de la Font d'en Carròs, Pories i Rafelcofer, 18 març 1368; còpia de 1627); «fer puixen francament e sense preu algú en lo terme de l'altra universitat forn o forns de calz, *guix*, tallar, pedres, [...]» (text transcrit per en Francesc Mira [dir.], 1985, p. 62; resolució d'un conflicte entre Almassora i Castelló de la Plana, 7 gener 1374).

També en textos més tardans i de procedència més merid.: «Ítem, altre cofre dins lo qual ha una ymatge de la Verge Maria de *guix*» (Inventari de béns d'un cavaller, protocol, 22 febrer 1493, Cocentaina; ed. d'Hinojosa, 1990b, p. 366).³²⁵

L'adaptador al val. de la *Cartilla rural en aforismes catalans* (1853, p. 39) de Narcís Fagés no té por de fer-lo servir:³²⁶ «En terra d'argila gròsa/ Es el *guix* excellent còsa.»

Els diccionaris valencians dels segles XVIII-XIX ens forneixen alguna dada fugissera sobre el valor de *guix* com a sinònim de *algeps*: el monosil·làbic de Carles Ros (1770; ed. de Casanova, 1991b) porta *guix* 'yeso'; retrobem aquest article en el *DSanelo* (85v,a). El *Vocabulario valenciano-castellano* del mestre viguetà destinat a Sueca, Rosanes (1864, p. 61), aplega *Guich*³²⁷ ó *guix* amb el sentit de 'gis, clarión ó

323. Llegim en les cartes en arag. editades en aquest volum mateix: «et con fustes assín verdes com secos, et con lenyas piedras, calcs, *algebs*» (Carta de poblament a fur d'Aragó de Llucena, 6 maig 1335, p. 513); «fer calç et *algepç* pora vuestras necessidades et pora vender, et fusta semblantment» (Carta de poblament de Novalitxes i el Campillo, al terme de Xèrica, 10 abril 1368, p. 576).

Algeps també apareix, és clar, en algun text en cat. com ara: «tayllar fusta e fusts a vostres propis ussos, senitzas [sic], calç, *algeçp* [sic]» (Carta de poblament d'Altura, 11 agost 1372, p. 606).

En aquest mateix text hi ha *mallada* (documentat fins ara en cat. en 1385) i *mallador* (localitzat a Andorra, Pallerols i Vilaller, DCVB): «hajats emprius, usos de les herbes e herbatges, pastures, de *mallades* e *malladors*, abeuradors, exidors e asestadors.»

324. Si és bona la lliçó, la grafia *huix*, podria ser un indicatiu d'una pronúncia *guj (< ll. vulgar *GUPSU < GYPSYM) > *gwi > *guix*, alternativa hipotètica que recull el DECat (s. v. *guix*, p. 749a, línia 31 i s.), sense gaire èmfasi, com a explicació de l'origen de *guix*? Retrobem aquesta proposta expressada de manera més ferma en l'article *esquilar* (700b, p. 15), on aquest podria ser un cas de reducció a *i* d'un *ui* originari per desplaçament de l'accent a l'estil de *nit* (< *nwít* < *nüit*).

És aquest, doncs, un exemple a afegir als estudiats en Colomina (1996, p. 198-201, 210-211 i n. 48).

325. En el *Llibre de la Cort de Justícia* de Cocentaina mateixa (s. XIII), editat per Ponsoda (1996, p. 241), només hi ha *algepç*.

326. En altres ocasions hi ha *valencianitzacions* significatives; p. ex., trobem *tarquim* allà on l'original del Principat diu *fanc* (40, ed. valenciana de 1851; 50, ed. catalana de 1849).

327. Aquesta *-ch* no deu ser una mera grafia per *-ix*; deu reproduir, més tost, una pronúncia africada (cf. *de via*[tʃ], per *biaix* a Oliva).

yeso', tot i que segueix («sense vergonya», Colón i Soberanas, 1986, p. 168) el *DLa-marca* i el *DEscrip*. El *VocSecc* que JMartí Gadea (1909) va editar aprofitant i ampliant els materials de Rosanes, inclou *guix* amb aquest mateix e. e. *Guix* apareix en tres articles diferents del *DJMartí Gadea (1891)*: *guix* 'jabón de sastré', 'yeso V. *alabastre*' (s. v. *guix*); *Pedra de llum* 'alabastrina V. *guix*' (s. v. *pedra*) i, encara, *Adorn de guix* 'ataurique' (s. v. *adorn*).³²⁸

Llatas (1959) dona del Vilar: *guij* 'yeso en polvo que se tira a la uva antes de pisarla en el lagar. En val. *guix*'. García Soriano (1932) cita *guix* de les *Ordenanzas de la Ciudad de Murcia* de 1695 («Para escusar el daño que causa el vino que tiene *guix* u otros adobos»).

JAC; JACERA: **Chas** 'Pajúzo' {A}/ **Chas** <ó palla para el fem mich podrida> 'Pajuz. <Pajúzo>' {B}/ **Chas, ó palla ruin dels pesebres per·a el fem.** 'Pajúz ó pajuzo' {C}; **Chaséra** 'Yaciga' {A}/ **Chaséra, chas ó punt a-on se chiten els animals salvaches** 'Cubil' {B, C}; i **Chasos, llevar·los** {A}/ **Chasos de cuc de seda, llevar·los** {B, C} 'Deslechar, mur.'

Jaç és vocable conegut en en el català dels valencians per a designar, especialment, el 'llit dels animals',³²⁹ encara que no sols. Vet-lo ací aplicat en sentit translatiu al cau, a l'amagatall d'un carlí famós: «Ve un capitá retirat,/ Tòrt, manco, sort, y algo vell,/ De closes un parell,/ Que la patria li ha donat./ Pero en vano s'ha esposat/ A esclafar·se els nasos,/ Buscant·los la pista als *chasos*/ de Cabrera y compañía» (Bernat i Baldoví, *El Tabalet*, 1847a, p. 130; Pérez Rodríguez, 1869, p. 141).

A partir d'ací es degué generar el sentit que recull el *DVal* en primer lloc, ja arreplegat en el *DEscrip*: *jaç* 'la cama de los animales, como caballos, mulos, etc. También se aplica al tamo, paja y demás que se tira á las quadras ó caballerizas para formar dicha cama'; el DCVB aplega aquesta acc. de Víctor Català. També se'n diu *l'eixut*.

Com veiem, JPla dona a *jaç* el significat de 'deixalles de fulla de morera que mengen els cucs de seda', matis particular no enregistrat en els nostres diccionaris Deu ser un valor ant.; el trobe en els *Capítols per a la guarda* del terme d'Alzira de 1594 (ed. de Gil Suara i Peris Albentosa, 1986, p. 312): «Item que qualsevol animals bovins que seran atrobats menjant llits o *jaços* de cucs paguen per pena cascú.»

Llig *jaç* en el poema «El barranch dels Codonyérs», de JMartí Gadea (1906c, p. 67), amb un valor proper a 'llit d'un riu, de la mar, etc', acc. no enregistrada en

328. Pot ser remarcable aquesta identificació de *guix*, *pedra de llum* i *alabastre*. Cf. la notícia que aplega el DECat (s. v. *guix*, p. 748b, línies 28-31) a Ribesaltes (la Plana).

329. Ja ho explicava el *DRos (1764)*: «El Valenciano à la cama de los brutos generalmente dize, *jaç* [...]» (s. v. *llit*).

val. (primera doc. en Guillem Colom (1918), DCVB; *Costumari*, Mancomunitat de Catalunya, 1921, DECat): «[*El barranch dels Codonyérs*] / Formát des del Embeurador y de les Còves,/ al pas del camí que vá á la Vall,/ comença per un gran *jaç* de penyes/ y te quant plòu una corrent molt gran.» Hi ha ací mateix: «y al jòch y á la beguda tot s'entrega,/ com seguixca vivint d'eixa manera,/ pronte la necessitat li *fará jaç*,/ aborrint-lo tot hòem per incapás» («El potecari de Castalla», a JMartí Gadea, 1906c, p. 142).

El DCVB enregistra del Maestrat i de la Plana *jaç* 'plataforma circular de pedra, damunt la qual volta el regló o mola del molí d'oli'; *jaç* o *safa* són les denominacions que recull Jover Domínguez (1990, p. 119 i s.) al Comtat.

Jaç és a la Vall d'Albaida 'la superfície de fusta que serveix de base per a deixar les diferents parts del porc trossejat, a fi que es refreden' durant la porquejada (Micó i Gramage, 1991, p. 291). En el llenguatge del tèxtil d'Alcoi «Fer el *jaç* o *jacet*» és 'posar unes teles damunt unes quantes peces de teixit, o bé damunt un muntó de draps i borra, per fer una espècie de llit provisional, molt rudimentari' (Tormo, 1995, p. 67). *Jaç* és el nom d'un joc infantil (Morella; Bataller, 1986, p. 46).

És important també el der. *chaséra* del *DVal*. El DCVB situa *jacera* a Vallcebre (al Berguedà) amb el sentit de 'cabanya petita, per a dormir-hi només un parell de persones'. No trobarem *jacera* en els diccionaris valencians de l'època.

El verb *jaure* ha patit en el val. de l'hora d'ara la competència de *gitar-se*, *estar gitat* o, encara, *allargar-se* (*al llit, a terra*). Però no és ací encara un pretèrit: «el repèu agon *jauen* elles [*les còves del Terratrémols*] / es la pròva més segura» («Les còves dels Terratrémols», JMartí Gadea, a *Tròços y mòços*, 1906c, p. 237); conec de la Marina «Anar-se'n a *jaure*» 'gitar-se, anar-se'n al llit' («Hem vetlat massa, '*nemo'n a jaure*'»); el DCVB dóna «Anar-se'n a *jeure*» de Mall. Coromines (DECat, s. v. *jeure*, p. 888a, línies 55-60) trobava a l'Albufera el *mornell a jaure* (encara utilitzat, Docavo, 1979, p. 106). Vegeu el verb *jaure* aplicat a objectes en la prosa poc lluïda de Miquel Adlert Noguerol (1983, p. 92 i 261): «havia segut abandonat per u d'ells [*un llibre*] *jaia* al mig de la tauleta com un reu que espera la sentència [...]. Sara es dirigi a sa casa i ana directa a l'habitacio seua, on *jaïen* sobre el llit dos maletes».

Hi ha els derivats *jaent* 'jaient, part de la barca' (Flores, 1943, p. 333) i probablement el NL (pretèrit) *el Jaedor* de l'Albir (terme de l'Alfàs del Pi), esmentat en les *Ordinacions tocants a la custodia y guarda de la costa marítima del Regne de València* de 1673 (Colomina, 1991b, p. 594) i conegut d'abans (Escolano en *Década primera de la historia de la insigne y coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, 1610, segons Martí i Mestre, 1991, p. 133, n. 216).

JACERA v. més arrere JAÇ

⁺JARROL, ⁺XAR(R)OL [?]: **Charrol, choc de chics** '[V. Clotét] <Hoyuelo>' {A, B}/
Charrol, choc de chics 'Hoyuelo' {C}

No teníem enregistrat aquest nom de joc infantil. Suggerim diverses possibilitats d'interpretació:

a) Com veiem, el *DVal* el fa sinònim del ben conegut *clotet*. Aquest joc consisteix a llançar monedes, boletes o pinyols d'albercoc dins un clotet fet a terra; Martínez i Martínez (1947, p. 22-23) en fa una descripció detallada.

Segons el *DLLombart* i el *DJMartí Gadea* (1891), «también suelen ponerlas [*les monedes*] con la mano y sacarlas tirando con tejos.» Aquesta var. del joc ens suggereix que, per ventura, hauríem de veure en ⁺*charrol* un der. de *gerra*, amb el sufix dim. *-ol*. Recordem *la tella*, nom que designa diversos jocs en què es fan servir bocins de terrissa (DCVB, s. v. *tella*; Bataller, 1986, n. 105). El DCVB dona *jarrot* com a 'tros de gerra' (Gandia); *gerròt* és en el *DJMartí Gadea* (1891) 'parte inferior que queda útil en una tinaja rota' (cf. *algepsot* i *algepiol* 'boci d'algeps', *terrol* 'lloc sec i esmicolat [...]').

El contacte amb la consonant palatal afavoreix la inflexió de la vocal pretònica (cf. [dʒa]gant, [dʒa]mecar o [ʎa]ó per gegant, gemecar o lleó);³³⁰ són vives pronúncies com ara [tʃa]rreta (val. central), [dʒa]rreta (el Campello); a Manises, *gerra* però *jarró* (Ferrís i Català, 1987, p. 60 i 64). Vet-ne ací algun testimoni escrit: «No faltarà qui s'haurà quedat en la mèl en *charreta*» (*El Mòle*, I (6 febrer 1841), XVIII, p. 288); «FEBRA. [...] Y además esta *charreta* que tenia soterrá [...]./ MARIETA. ¿De veres? Vinga la *chèrra*» (Liern, 1864, p. 26); «dos carquiñols per orelles, y una *charreta* de confitura al coll...» (Juan Garcia, 1924, p. 19); «Bona nit *charreta* d'arrop y tallaetes» (Gómez Polo, 1927b, p. 9).

A més, encara que *gerra* ha predominat, la lexicografia valenciana del XIX documenta a bastament *jarra*, forma també ben antiga i més pròxima a l'àr. *járra*. El *DEscrig* la presenta com a article principal. Heus-ne ací algun exemple: «Tinc paella, tinc graelles,/ y set caixes de nogal:/ per-a vinagre tres *charres*» («Coloqui nou de Pep de Quelo», segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «s'amagarien baix dels femers, ó dins de les *charres*, com qui fa conversa de cráncs» (*El Mòle*, I (14 novembre 1840), IV, p. 61); «NARDO: ¿Com refrescos?/ BUFANDA: La *xarra*,³³¹ home; el teléfono pa parlar» (Hernández Casajuana, 1916, p. 91); «Tot el solar com si fora seu; moles, trastos, cañes, sacs; perols trencats, pot de tomata huits, una *charra*, un còsi de calcs [...]» (Hernández Casajuana, 1925, p. 5).

330. V., p. ex., aquests textos del segle XIX: «[...] acsió que no faría/ un nano per un *chagant*» (*El Mòle*, I (6 febrer 1841), XVIII, p. 286); «[...] se queixa y *chameca* y s'espatarra y plòra [...]» (*El Mòle*, I (6 febrer 1841), XVIII, p. 280); «Ni sent marquesos tampoc,/ ni una *dula de llaons* [...] / Yo'm folgara q'un *llaó* fora eixe home» (Martínez Vercher, 1865, p. 20 i 25).

331. L'ensordiment de les africades palatals en apitxat permet la coincidència i el joc de paraules entre *jarra* 'gerra' i *xarra* (del verb *xarrar*).

b) Trobem al Baix Segura *cherol* ‘guijarro, canto rodado’ d’Oriola i comarca (García Soriano, 1932), i, encara, ‘canica’ de Rojals (Trives *et al.*, 1995), vocable ben proper per la forma i pel sentit d’aquest *charrol* del *DVal*. Hem de pensar en una var. de *xarol*? Pensem en la idea de ‘cosa lluenta’.

c) Pot tenir relació amb *sorra*? Cf. *xarró* ‘cascàrria’ (DECat, s. v. *xarró*, amb la sola remissió a *sorra*).³³²

Haurem d’esperar a aplegar més dades sobre aquest *charrol*; siga’ns permés mantenir-lo per ara amb interrogants.

JÀSSENA; +JASSENADA: **Chásena** ‘Jacena, f. arq.’;³³³ **Chasenada, per bac** ‘Costalada’

El *DVal* és el primer a arplegar +*jassenada* ‘costalada’; teníem enregistrat *jasinada* de Castalla (DECat, s. v. *jàssera*, p. 885a, línies 18-19 segons informació d’Enric Valor), var. que retrobarem per diversos punts del val. merid. Totes les dues formes són absents en els diccionaris de l’època.

Jàssina, a la vora de *jàssena*, és ben viva al PV; el DCVB la troba al nostre migjorn: Albaida, Alzira, Cullera, Biar, Guardamar, Alcoi, Cocentaina...; cf. el m. 443 de l’ALDC (II). Cf. solucions corrents també entre els valencians en què ‘-e > ‘-i, com ara (*ai*)*xàbiga* (per *xàvega*), *alfàbiga* (per *alfàbega*), *màniga* (per *mànega*), *màrfiga* (per *màrfega*), +*monjòvina* (per *almonjàbena*)... El *DEscrig* només dona els articles *jacina* [*sic*] i *Jacina* [*sic*] (*la*) *que compòn el llom del armaçó de la teulá*; també l’aplega el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *jacina*), per bé que amb remissió a *jacena*. Fontavella González (1952, p. 320) escriu *chasina* en la descripció de la casa tradicional de Gandia. L’alcoià Joan Valls (1972, p. 106) empra *jàssina*: «Gran s’ha fet. L’horta major/ tot és *jàcina* i rajola/ i hasta a Batoi i a la Uxola/ ha aplegat el poblador.» Fa el mateix el riberenc Josep Lozano (1991, p. 64): «Després m’ha dit que em gitara al llit, cara al trespol. I, mentre ella em treballava, jo anava comptant i recomptant les *jàssines*, al ritme del vaivé...»

Reapareix en la parla d’Anna: *chásina* ‘jacena, viga que sostiene las viguetas más pequeñas’ i *chasiná* ‘batacazo’ (Martí i Aparicio, 1989). A Agullent diuen +*jas-sada* ‘bac fort’, ‘jassenada’, der. de *jassa* ‘jàssena’ no enregistrat al PV. Sancho Cremades (1995, p. 217) escriu, potser pensant en *jaç*, «“Pegar una *jaçada*” és ‘caure un bac, especialment dit de persones corpulentes’ (Canals); també es diu «Pegar-se una *jassa(da)*» a Monòver (Azorín, 1996).

Hi ha a més la var. [l’dzesina], que conec del meu propi parlar (l’Alfàs del Pi), ja consignada en el DECat (s. v. *jàcera*, n. 3), i que corre per més llocs: «Ya no se

332. La semàntica no ens convida a relacionar *charrol* amb la família *xarrar*, on sí que hi ha *xerrol* ‘xarrera’.

333. En l’e. e. de A hi ha: ‘Viga. Viga maestra. Trabe. Xácena’; i en l’e. e. de B: ‘[Viga. Viga maestra]. Trabe. [Xácena] <Jacena, f. Arq.>’.

usa ni es vetes contra es mosques creuaes en es moláes ni el manoll de herba mosquera penchá de la *chésina*» (*Cañisaes*, 1991, p. 259).

Aquest ['dʒesina] s'ha d'explicar com a var. de pronúncia pel contacte amb la palatal; cf. ['ʎepis], ['ʎerk], ['ʎentia] (*llentia*) (*El Mòle*, I (25 febrer 1837), VII, p. 104), *caleixos* (*Memòries d'un capellà del segle XVIII*, 1745; ed. de Casanova, 1989a, p. 115), *llènça* ('*V. llança*', *DJMartí Gadea (1891)*), *chersies* (per *xàrcies*, Lluís Joan Alcaraz, 1928, p. 11), *X[é]tiva*, etc., més comunes que no sembla en val.³³⁴

+JASSENADA v. més arrere JÀSSENA

LAPo: **Lapo** {A}/ [**Lapo**, <colp de bastó, espasa, ett.> **fam.**] {B} '[Lapo, fam.]'

Ens ocupem amb detall d'aquest aragonesisme en Martines (2002).

LLADRIOLA, VIDRIOLA: **Lladriola** {A}/ [**Lladriola ó vidriola**] {B} '[Alcancia. Húcha]'; - **Vidriola** 'V. **Lladriola**' {A}

Com veiem, la primera versió del *DVal* recull *vidriola* amb remissió a *lladriola*; sembla, doncs, que hi ha preferència per *lladriola* com a article principal. JPla, sense modificar aquest orde de preferències, prova d'eliminar el doble article: marca *vidriola* 'V. *lladriola*' amb una ratlleta al marge esquerre i ja no la incorpora a la versió *B* del dicc.; més avant, afig *vidriola* com a sinònim de *lladriola* en *B*. Amb aquestes entrades i eixides de material i com ocorre en algun altre cas, al capdavall no incorpora l'article *lladriola ó vidriola* a la versió definitiva del text.

Vidriola (o *ve-*), forma vella (1529, Santa Coloma de Queralt, DCVB) i coneguda en altres regions catalanes, és potser la més estesa al PV a l'hora d'avui; la trobarem més o menys arreu: Vinaròs, Benassal (Salvador, 1943, p. 263), Castelló de la Plana (Gimeno i Arasa, 1993, p. 35), Algemesí, Carlet, Gandia, Oliva, l'Olleria (Ferri, 1985, p. 76), Cocentaina, Parcent, l'Alfàs del Pi, la Vila Joiosa, Novelda...³³⁵ Casanova (1990b, p. 137) la proposa com a solució valenciana davant *guardiola*, sinònim del cat. central o del general, i, segons sembla, d'aparició tardana;³³⁶ Casa-

334. Hi ha casos d'arabismes semblants com ara *gerra*, documentat d'antic a la vora de *jarra* (< àr. járra), que potser sí que s'han d'explicar a partir de pronúncies diferents dins l'àrab mateix. V. JARROL més arrere.

335. A Novelda és també malnom: «Va *Vedriola*,/ Pancrasiet el desmemoriat,/ Tono mangrana,/ es nets de Tremontana/ y un despistat» (Garcia Martínez, 1986, p. 28).

Segons Montoya (1989, p. 153), es diu *vedriola* a tot el Vinalopó Mitjà, inclosos els nuclis castellano-parlants d'Asp, Montfort i la Canalosa.

336. Hi ha qui ha mostrat una predilecció especial per *vidriola* en comptes, no sols de *guardiola* (cosa justificable), sinó també de *lladriola*. Com ja hem explicat (v. FORRO), en 1934 el diari *Las Provincias* va reproduir la polèmica entre Francesc Almela i Vives i Carles Salvador, d'una banda, i, de l'altra, un lector que negava «l'autenticitat regnicola» de paraules com ara *proper*, *guardiola* o *estalviar* (Garcia Frasquet, 1990-1991, p. 248 i n. 18). El DRACV i semblants només duen *vedriola* (i *vi-*).

nova (1989b, p. 431) mateix ja l'esmenta entre els «catalanismes o mots no vius al PV» que incorpora el *Vocabulari ortogràfic valencià-castellà* del pare Fullana (1921). Ha donat frases com +«Tindre la boca com una *vidriola*» 'tenir la boca molt gran' (l'Alfàs del Pi).

Lladriola, la solució de la llengua antiga (primera doc. del segle XIV) i corrent a les Illes no és tampoc desconeguda ara entre els valencians. El DCVB la dona del Maestrat i de Val.; hi podem afegir Xixona (l'Alacantí), Onil (l'Alcoià) o Callosa d'en Sarrià (la Marina), ací [dʒ]idrigola o [dʒ]irigola, var. dissimilada i amb -g- antihiàtica, ben interessant i oïda també en altres llocs;³³⁷ cf. pronúncies amb dissimilacions o assimilacions, trobadores en la mateixa comarca i fora, del tipus [dʒ]ambrígol o [dʒ]om- per *llambrígol*, [ʎ]asínt(o) (o [ʎe-]) per *Jacint*, [dʒaɯ]ger o [dʒu]ger per *lleuger* (Colomina, 1991a, p. 33). Trobe a Finestrat [badʒu'ana] per *belluerna*, var. de *lluerna*. Tenim *lladriola* en el lèxic de la ceràmica de Manises (Ferrís i Català, 1987, p. 65), i, més amunt, pel Camp de Morvedre (segons informació d'Emili Casanova, 1995).

Lladriola és l'única present en els diccionaris valencians de l'època. El *DJ-Martí Gadea* (1891), com veiem ara, després del *DVal*, és el primer a incorporar *vedriola* (*vedriòla* 'V. *lladriòla*'); en acabant tenim *lladriòla* ó *vidriòla* 'alcància ó hucha' en el *VocSecc* del mateix JMartí Gadea (1909, p. 85). *Lladriola* és més que freqüent en textos valencians dels segles XIX i XX: «JOAQUINA: Vamos a veranear/ donde van las gentes finas,/ ¿lo entiendes? Hasemos una/ *espendisión* recreativa,/ mientras tu irás a la seba/ de *Burchasote*, o a Llíria,/ si es que pones *lladriola*/ y arprelegas./ VALERO: So Chochima,/ yo tinc sempre un parell d'onses/ pe-a fer una romeria./ Aixó de posar *lladrioles*...» (Escalante, 1922, I, p. 605); «se-ls emporta [*uns versets*] la agüelo *Lladriòla* [*malnom*] [...]» (*El Mòle*, I (14 novembre 1840), IV, p. 63); «LA BARONESA: Toma el dinero, tontilla./ MICALÉT: Fíca-lo en la *lladriòla* p-a cuant el chic entre en quinta» (Liern, 1864, p. 19 i pàssim); «este sisó se deposita en una *lladriola* que tenen colgá en alcheps [...] quant se trata de alguna chala [...] trenquen la *lladriòla*, y d'allí trahuen el fondo» (Ricardo Cester, a Llombart [ed.], 1877, p. 26); «Com se fica per lo tall/ D'una *lladriola* y pasa/ D'una agulla pe'l forat [...] [*Descripció d'un personatge molt esmunyedís*]» (Lladró, a Llombart [ed.], 1877, p. 148); «Figuerola y Camacho/ y atres aixina,/ después de fer el macho/ mos fan la nina;/ (quina chentola,/ que sols pensa en omplir-se la *lladriola*)» (JMartí Gadea, 1891, p. 151); «un hòme en son burret carregat de tifells [...] bacinilletes, giulitets, campanetes, foguerets, *lladrioles*, venturètes y atres tractets de fanc» (JMartí Gadea, 1980, p. 156); «después á vendre castañas al mateix pregó, la mateixa venta y

337. El DCVB aplega *gidriola* (Llucmajor) i *judriola* (Girona), *rudiola* (Ciutadella). V. la plètor de variants (*lladr-*, *jodr-*, *rodí-*, etc.) que recullen els rics materials de Gimeno (1989, p. 558 i 1997, m. 483) en el tortosí meridional.

dinés á la *lladriola*, que guardaba la torronera» (Àngeles, 1908, p. 8); «De una cherra, s'ha fet una *lladriola* qu'èsta li guarda, y ya la té casi plena de duros, y d'eixos de la ma así raere» (Àngeles, 1926, p. 14 i 28, 32 i 33); «NEL. [...] Y si es menester, empeñe la gorra y el chopetí./ FLOR. Y no em quedaré en les gánes. La *lladriola* (la trau) [...] Ya ni bateig, ni pendientes. (La trenca desparramant els dinés que conté) ¡Aixó fem els valencians!» (Vidal i Torres, 1928, p. 19).

Pot aparéixer en aquestes fonts amb el sentit de 'cap, testa': «CA. ¿Y éll qué t'ha dit?/ GOST. Com a dir no m'ha dit molt, poro ha agafat un llistó en la surda y... mire quin boñ m'ha fet!/ TELES. Lladre, inquisidor! P·a treçar·li al chic la *lladriola*... (Gostinet plora)/ GOST. Y aixó qu'era en la surda, que sinos el cap m'el desmangrana» (Hernández Casajuana, 1928c, p. 11).³³⁸ L'empra diverses vegades *El Mòle* en la loc. +«Riure com una *lladriola*» (o variants): «tanta alegría mos cau per los garrons (llevant quant plorem fil á fil ó corda á corda) y sempre estem rient com una *lladriola*» (*El Mòle*, I (15 febrer 1837), IV, p. 60); «Así tots soltaren la risòta á carcallá de *lladriola* y un diputat saltá [...]» (*El Mòle*, I (12 desembre 1840), X, p. 143); «Han de saber vostés, que els inglesos s'están rient moltes nits á *carcallá* de *lladriola* en una comèdia que se diu *El Gall francés canta y no riñ*» (*El Mòle*, I (20 gener 1841), XVII, p. 264).

Joaquim Balader (1874, p. 28) l'empra com a sinònim de 'diners' en *Les bese-roles*: «Pau, *lladriola* y honor:/ perque, parlant-vos de veres.../ estes son les verda-deres/ beseròles del amor.»

El gramàtic Vicent Salvà (1838, 1844, p. 128) només dóna *lladriola* com a equivalent val. de *alcancia ó hucha*, a la «Lista de algunas voces castellanas que no es fácil ocurran á los valencianos, para quienes se ponen las correspondencias valencianas a continuacion.»

Fora del cat., convé destacar la presència de *ladriola* al Vilar (Llatas, 1959), *guardiola* a Torralba, Almedíxer (l'Alt Palància) i Aiòder (l'Alt Millars) i *vidriola* a l'Alcúdia de Veo i a Vilamular (Nebot Calpe, AFA, xxxii-xxxiii, p. 54); *driola*³³⁹ a Aiora (Martínez Sevilla, 1993, p. 68), i, a Oriola, la parella *ladriola* i *vidriola* (ve- a «la zona oriental») i la frase «El cañamo es la *vidriola* del güertano» (Guillén, 1974, p. 282, 312 i 324; García Soriano, 1932); *vedriola* es diu a Torrevella (Pérez Maeso, 1990). *Lladriola* i encara *guardiola* han deixat petjada també a l'Aragó no catalanoparlant (ALEARN, m. 1217; Fort Cañellas, 1988, I, p. 835 i 1991, p. 195). Veny (1958-1959, I, p. 144) dóna notícia de l'ús de *guardiola* a Bacarés (Almeria).³⁴⁰

338. Bufanda, un personatge de l'obra *¡Eh, la veta!*, de Hernández Casajuana (1916, p. 109), diu *Lladriola* a Nardo, «xaval pintureru i templat [...] algo trapisondiste.»

339. La primera síl·laba (*l*)la deu haver-se interpretat com a article.

340. *Llàdria* cat. ant. 'dona lladre, la qui lleva diners' (> *lladriola*) es fa present en textos populars; vet-lo ací en boca de «tres ú quatre homens molt sérios» que «á trasa habien segut capellans ó frares»:

LLAMBROIX v. més arrere BOTAVANT

LLARDER [DIJOUS]; ENLLARDAR: **Dichous llarder** {A}/ **Dichous llarder**. <ó sant> {B}/ **Dichous sant ó llardér m.** {C} ‘Jueves gordo ó lardéro’; [**Llarder, dichous**] ‘[V. **Carnestoltes**]’ {A, B}; [**Enllardar** <untar chulla, ett>] ‘[Lardar. Lardear]’ {A, B}

Són ben valuosos aquests articles del *DVal*. *Sagí* és el vocable més corrent en el nostre cat. per a designar el ‘greix del porc’;³⁴¹ de fet, el DCVB no enregistra *llard* ni derivats al PV. No en tenim tampoc gaire documentació històrica de procedència valenciana:

a) *Lo llart* ‘aruina, lardum’ en el *ThPu*, citat pel DECat (s. v. *llard*, p. 83a, línies 8-10); Onofre Pou aporta a més: *greix dols, o la mantega de porc* ‘axungia’, i *sagí vell de porc* ‘axungia’. Més modernament, trobarem en el *DLlombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891), sense cap indicació sobre una possible adscripció principatina, *llart* ‘lardo, lo gordo del tocino’, ‘grasa ó unto de los animales’.

b) *Dijous llarder* ‘dijous anterior a Carnestoltes’ en l’*Spill*; tenim ací la primera doc. del nom d’aquesta diada (DCVB, s. v. *llarder*). Tot i aquesta atestació, no ens constava que hagués perviscut *dijous llarder* al PV; no el trobarem en els repertoris lexicogràfics més pròxims al *DVal*. Com veiem, JPla sembla que l’identifica amb el Dijous Sant, encara que en el segon article, ratllat en B, el relaciona amb Carnestoltes. Deu ser conegut entre els valencians. Bernat Català de Valeriola explica en la seua *Autobiografia* què va fer i com va passar el *dijous llarder* de 1597: «*Dijous llarder* a 13 de febrer parti de Cabanes, pasi per la Pobleta y per Borriol y ani a dinar a Vilareal y en aver dinat ani a dormir a la villa de Nules dels Çentelles, folguim de veure les armes a les partes de la vila» (ed. de Ribelles Comín, 1939, III, p. 42).

Llegim en un diàleg entre la «sinyô» Roseta i la «sinyô» Leonor en *Les Camiles. Colloquis humorístics* del castellonenc Enric Forcada Traver (1974, p. 71): «LEONOR. —Santa dona, a vosté també li falta un sentit. ¿Puix no sap que les llesquetes se fan *dijous llarder* i no el dia de la Candelària./ ROSETA. —Clar que ho sé, dona, clar que ho sé. Però el meu Baldomer s’ha empenyat que siga avui, no fos cosa que pal *dijous llarder* haja estirat la pata...». A Morella encara ara el *dijous llarder* és «el dijous de la setmana abans del dimecres de cendra»; abans, «a la tarde els xiquets i les xiquetes jugaven a la mel i a les olles» (Pastor Aguilar, 1995, p. 52). Cf. les localitzacions que en dona l’ALDC (III, m. 564) de mitjan PV en amunt.

«Es presís inculcar bé á la canalla *lladria* que nos achuda, que se-n vacha poc á poc en aixó de matar, porque els pobles se cansen, y no se traou res; al cap ya se-ls ha esprimit el suc» (*El Mòle*, III (25 agost 1837), v, p. 72).

341. Així ho reflecteix el treball de Casanova (1990b, p. 137): *sagí* (mot corrent al PV) / *llard, greix* (sinònim del cat. central o del general). V. alguna dada complementària més avant en el comentari sobre *SAGINOSA.

c) El verb *enllardar* no constava com a val.; això no obstant, el recullen el *DSanelo* (D 23r,a), *DLamarca* (1839), *DEscrig...* És ben significatiu que Vicent Salvà (1838, 1844, p. 130) incloga *mechar* en la “Lista de algunas voces castellanas que no es fácil ocurran á los valencianos, para quienes se ponen las correspondencias valencianas á continuacion”; la correspondència valenciana que dóna de *mechar* és, evidentment, *enllardar*.

Trobe el part. *enllardat* (més tost amb el sentit de ‘sollat, llanfarnat’)³⁴² en textos de finals del segle xvii de l’Elda encara catalanoparlant: «Y de continent es posà a regonèxer millor les portes y véu que estaven també *enllardades* de escrement de persona» (Procés, 1697; ed. de Montoya, 1986, p. 108).

d) El DECat (s. v. *llard*, p. 83a, línies 48-50) aplega del val. merid. (notícia d’Enric Valor) un altre der. de *llard*: *llardó* ‘vira vermella i que sobresurt de la pell, produïda per cop d’assot o cosa semblant’. S’usa també a Agullent (Casanova, 1980a, p. 99); a la Marina i a l’Alcoià en diem *+llardonada*. Sent *llardó* usat espontàniament pels habitants de Bellús per a donar nom als senyals de les picades d’una plaga estiuenca de rantelles (mosquits) (Televisió Valenciana, agost, 1994). *+Llardonar* ‘pegar a algú, marcar-lo’ (Polop de la Marina).

Llardó no deu (o no degué) ser desconegut al PV amb l’acc. més pròpia. Tenim *Carn de porch ò lardo*,³⁴³ sense e. e., en el *DSanelo* (D 11r,b).³⁴⁴

⁺LLASÈRIA, LLISÈRIA: [**Llaseria**] ‘[Laceria]’ {A, B}; **Lliseria** {B}/ **Llisèria** {C} ‘Laceria’

JPla havia incorporat *+llasèria* a B, però, potser perquè li era més familiar, ratlla aquest article ací mateix i afeg la var. *llisèria* entre línies i en el lloc alfabètic corresponent. Ambdues són variants de *llatzèria* ‘misèria extrema, gran brutícia, aflicció de tota mena’ (cat. or., DCVB), der. de *Llàtzer*.³⁴⁵ La primera apareix en el

342. Acc. que el DCVB dóna d’ara, sense documentació, de la Vall de Ribes.

343. Gulsoy escriu *llardó* en el glossari (p. 481a).

344. En el *DEscrig* hi ha *llardó* ‘lardon’, és a dir, ‘pedacito de papel que por descuido suele quedar en la frasquera [...]’. Aquest article no passa ni al *D Llombart* ni al *DJ Martí Gadea* (1891).

345. És també val. «Anar fet o fer a algú com un *sant Llàtzer*» (primera doc. fins ara de 1805, *DBelvitges*, s. v. *Llàtser*, «Posar com un *Llàtser*»); conec la frase de la Marina (amb *Llàtzer* pronunciat [sen’lás], o [sen’laze], Pedreguer). «Deixa-lo fet un *Sant Llaç* (*Llàtzer*)» (Crevillent; Martínez Montoya, 1991, p. 40), «Fet un *sant Llàtzer*» (Canals; Sancho Cremades, 1995, p. 137). «Va fet un *sant Llàtzer*» ‘va fet una llàstima’ (la Safor; Mascarell, 1977, p. 240). N’apleguem ací mostres escrites d’autors valencians; vegeu el text de Morlà que ens fa recular força la primera atestació d’aquesta frase: «Com puc perdonar tals maules?/ Mereix que davant de tots/ lo pare com a un *sant Llàtzer*» (Morlà, segle xvii; ed. de Ferrando, 1995, p. 224); «sense ser ponderació, dich que no pareixia sinó un *Sen Llaser*, tot esbalaït com si tinguera el món damunt» (Galiana, 1769, p. 214); «A l’atra barba, li fas/ la cara com un *Sen Llaser*» (Escalante, 1923, p. 239); «omplint-se d’arraps y deixant-se l’ú á l’atre convertit en un *Sent Llàser*» (Morales Sanmartín, 1908, p. 3); «me tirá a la cara el potet de la aiguafort, y me deixá fet un *Sen Llaser!*» (Colom Sales, 1917, p. 5); «Estar fet un *Sen Llaser*» (Alberola, c. 1927, p. 107).

DSanelo (E 94r,a, s. v. *llacèria* ‘lacieria, mezquindad’) o en el mateix *DEscrig* (s. v. *llacèria*) i continuadors. La segona, amb inflexió de la vocal afavorida per la consonant palatal (cf. [dʒi'ɣant], [dʒi'ner], [dʒi'noɫ]), constava en el DCVB (s. v. *llisèria*) a partir del *DJMartí Gadea* (1891); la retrobem en altres textos de mossèn Joaquim: «Així continuá algun temps/ fins que moríren sos páres,/ y al vóre-s plé de *llisèria*» (*JMartí Gadea*, 1906c, p. 111).

Laçèria, «que pronunciamos *LLAÇÈRIA*», «llagamento, destrozo, miseria causada por herida» és en *Valencia antigua y moderna* (darrerria del segle XVIII) de Marc Antoni d'Orellana (I, p. 135, segons Martí i Mestre, 1994a, p. 123). Llegim *llacèria* en un poema agullentí en llaor de sant Vicent Ferrer de 1800: «Fon pestífugo Vicent,/ que al veure nostra misèria/ s'enterní de la *llacèria*/ d'este poble d'Agullent» (ed. d'Haro, a *La nit de les fogueretes d'Agullent* d'Ariño et al., 1994, p. 156).

⁺LLAUJA [?]: **Llaucha, naut.** ‘Barco de alijo’

Vocable no enregistrat. Podríem pensar que es tracta d'una errada per *llancha*; probablement hem de descartar aquesta possibilitat: apareix des de *A* en l'orde alfabètic correcte (entre *llata* i *llauró*) i sense cap esmena ni cap canvi en les dues versions de JPla. D'altra banda, el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) també l'inclouen (s. v. *llauja* ‘f. barco de alijo’), a més del verb ⁺*llaujar* ‘alijar. Mar. Lo mismo que *ALIJAR*’, en el primer, i ⁺*llaujar* ‘naut. V. *alijar*’, en el segon; *llaujar* ‘alijar’ va passar al *VocFullana*. Convé fer notar que ni *Llombart* ni *JMartí Gadea* introdueixen en aquests articles anotacions del tipus *ant.* (*antic*), *cat.* o *catal.* (*català*).

La presència d'aquest article en el *DLlombart*, és només una coincidència?, el redactor de la versió *A* del *DVal*, va prendre aquest article del *DLlombart*?, o més tost el deuen tots els dos a una font comuna (l'inèdit *DFontPiris* [?])?³⁴⁶

Aqueix *llaujar* pot explicar-se com a var. de *alleujar* ‘aliviar, aligerar’, ‘descarregar una nau’, verb que trobem en els *Costums de Tortosa* («barques per *aleujar* lo leny» (103v,1), «e'l leny no pusca entrar e'l grau per lo càrrec que te tro sia *aleujat*» (103v,1), *DAguiló*) o en el *Consolat de Mar* (DCVB). El mateix DCVB dóna *alleujar* ‘tirar a la mar la càrrega total o parcial d'una nau per evitar el perill d'anar a fons’ de Bna.

Llauja (o millor *lleuja*) pot ser un der. postverbal d'aquest [*a*]*lleujar* (pronunciat [ɫaɯ] com l'adj. [ɫaɯ'dʒer], ben comú). Potser hem de partir: 1) d'un sentit inicial de ‘descàrrega, acció de *alleujar*’ (cf. l'esp. *alijar* > *alijo* ‘acción de alijar’),³⁴⁷ i 2) de contextos com l'esmentat adés «barques per *aleujar* lo leny» > ‘barca per a fer *lleuja*, per a fer descàrrega’ > *lleuja* ‘barca per a *allejar*’.

346. Sobre la possible relació entre el *DVal* i el *DFontPiris*, v. Martines (1997a, c. III).

347. Amb el mateix origen (ll. vulgar ALLEVIARE), per bé que per via del fr. ant. *alegier*, *aligier* (DECat).

LLAUTINENT: **Llautinent** 'Guarda de cámpo o término'³⁴⁸

Var. de *lloctinent* que el *DVal* pogué amprar al *DLamarca* (1839) o al *DEscrig*; en trobe alguna mostra una mica anterior: «No ixien gosos de casa:/ se posá dól L'escolá,/ la Chustisia, els *Llautinents*,/ el Bale y el Mustasaf» («Coloqui nou del rosí alasá», segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «SARO: Em fás estar com un tonto;/ ¿que quin empleo t'an dat?/ eres *llautinent*, Alcalde,/ rechidor?» (*Conversacions entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 13).

I en textos populars de l'època i posteriors: «Em pillaren *in fraganti*/ prop de sèrta poblasió/ de l'hòrta, furtant presquilles;/ y *el llautinent* molt caldós,/ em duigué á casa el alcalde» (*Un pilló*, 1846, p. 47b); «¡Acompañament de llauradors, sol-dats, un cabo,/ *llautinents*, un alcalde y un escribá!» (Palanca i Roca, 1918, p. 3).

El *DLlombart* (s. v. *corregudes*) explica el paper dels *llautinents* en les corregudes de cavalls populars pels camins rurals, curses que «en Valencia suelen celebrarse con motivo de una fiesta religiosa ó patriótica».

Podria haver-hi hagut en aquesta var. vocalització de *k* en *ɥ* (cf. *Jacme* > *Jau-me*) i dissimilació en [aɥ] del diftong resultant; cf. realitzacions del tipus [baɥ] per [bɔɥ] o, fins i tot, també en contacte amb consonant palatal, *J[ɔɥ]me* per *J[aɥ]me*.³⁴⁹ Potser, però, aniria més bé considerar:

1) Una pronúncia relaxada [ʎoti'nent], amb emmudiment de l'oclusiva velar, en final de síl·laba i en contacte amb una altra oclusiva (cf. [do'tor] < *doctor*, [re'tor] < *rector*).

2) la diftongació de la vocal,³⁵⁰ afavorida pel desplaçament de l'accent al segon membre del compost.³⁵¹ No podem oblidar la influència d'altres vocables del mateix camp semàntic, com ara *llaurador*, *llauró* o *llauro*.

Tenim aquesta mateixa solució en el NL [ʎaɥ'nɔɥ], pronúncia local per Lloc-nou (de Sant Jeroni, a la Safor), segons Sanchis Guarner (1982, III, p. 178); [ʎaɥ'nau] en el DCVB (s. v. *Lloc-nou*).

LLAVANERA v. més arrere BUGADA

348. En l'e. e. de A: 'Guarda del campo, ó termino'; JPla escriu en B 'Guarde [sic] de campo ó término' i corregeix ací mateix 'Guarda'.

349. Pronúncia viva i documentada en textos populars («Pues eixe *Choume* canalla [...], Alberola, 1927a, p. 14). Cf. també [tʃɔɥfer] / [tʃaɥfer].

Hi ha vacil·lacions interessants -a' com ara [a'nɔɥ] / [ana'wer] (dada recollida a Alacant en les enquestes de l'ALCV, abril, 1994).

350. Com ja sabem, aquesta diftongació és habitual en posició inicial absoluta ([aɥfe'ɣar], [aɥ'brir]...); n'hi ha algun cas semblant al que ens ocupa com ara *llaubada* 'llobada' (Felanitx, Alaior, Alqueries Blanques, DCVB), *llaumada* 'ídem' (Súria, DCVB). Cf. casos de monoftongació de [wa] al PV en el segment *qua-*, *gua-*: [ko'resma], [ko'ranta], [koran'tena], [aɣo'ziʃ], [ko'ʎar] i encara [kɔʎ] (< *quallar*, *quall*); i ultracorreccions com ara [kwar'tina] per *cortina*, [askwadri'ɲar] per *escodrinyar*.

351. Observeu que el *DEscrig* escriu *llòctinént* però *llautinént*.

LLENÇA: **Llensa de peixcar** ‘Sedal’; **Llensa, entre obrers** ‘Tendél, m. Albañ.’

Llença pren al PV diversos valors:

a) El DCVB ja recollia en més d’un punt meridional l’acc. ‘cordell per a reballar la trompa o baldufa’.

b) El mateix dicc. no el dóna com a val. amb el sentit mariner que trobem en el *DVal*; de fet, no el duen tampoc els diccionaris valencians. Tot i això, sembla que és ben corrent entre els nostres pescadors. L’LMP (m. 450) troba *llença* (‘sedal, hilo de pescar’) a quatre dels nou ports valencians enquestats (Peníscola, Cullera, Alacant i Santa Pola) i a Eiv.;³⁵² hi podem afegir Calp i Altea. A la Vila Joiosa la *llença* és a més «la cordeta d’atarar les teles d’enviscar pardalets»; ací «Atesa *llensa*» és sinònim de ‘espavila’t, ja t’apanyaràs sol’. Tenim «Donar *llènça* com als peixos» en Alberola (c. 1927, p. 68).

c) No és menys corrent al PV amb la segona acc. del *DVal* (‘cordell que fan servir els obrers de vila per a alçar les parets rectes’), acc. que el DCVB recull per a la var. *llança*, presa del *DLlombart*. Aquesta forma amb *-a-*, que *Llombart* va poar del *DEscrig* (s. v. *llança (la) entre obrers de vila* ‘tendel’), deu explicar-se per efecte de la consonant palatal (cf. [‘dʒara] per *gerra*, o [‘dʒesina] per *jàssina*, a més de la possible influència de *llançar*.³⁵³ Trobe *llença* amb aquest sentit a Algemesí, Oliva, Gandia, Tàrbena, Cocentaina (ací sembla que també [‘kinsa]), la Nucia, l’Alfàs del Pi, Alacant, Xixona, Callosa d’en Sarrià...

LLENX: - **Lleïns** ‘V. Llas, adj.’ {A, B}

L’article *lleing* ‘(hablando de torcidos) len’ del *DLamarca* (1839) degué inspirar aquest *lleïns*, grafia quasi fonètica de *llenx*; el *DSanelo* aplegava *llenig*, *fil* ‘Ilo, q<u>e no está retorcido’ i *fil llenget* ‘Ilo torcido, lo correspondiente’. V. la interpretació que fa Gulsoy (1964, p. 336-337) d’aquest vocable com a mossarabisme. Abans tenim *fil llenys* en el dicc. monosil·làbic de Carles Ros (*DRos* (1770), s. v. *fil*; ed. de Casanova, 1991b). Orellana (*Valencia antigua y moderna*, darrerria del segle XVIII, segons Martí i Mestre, 1994a, p. 123) escriu *lenys*, «que pronunciamos *LLENYS*» (I, p. 135), i *lènyig* i *lenych* (I, p. 40). Carles Ros inclou en *Correccion de voces* (1771, p. 23) la parella *llènys*, *llenç* dins la llista de «Veus monosylabes per·a facilitar à bè llegir la Llèngua Valenciana, que múden significat, y entonació per lo accènt»; tot són ací parells del tipus *bè*, *be* o *ròs*, *ros* en què el primer mot es pronuncia amb *e* o amb *o* tancada i el segon, amb *e* o amb *o* oberta.

El *DVal* reproduïx una realització palatal dels dos elements consonàntics finals *-nx* ([ntʃ]), semblant a la que trobarem en [antʃ] (per *anys*) o [eʎtʃ] (per *ells*), i amb

352. Convé fer notar que el m. 458 de l’LMP («(Pescar a) liña») dóna a Peníscola a [*lénsa-stéza*]; però ací mateix [*lénsa*] (m. 450 «Sedal»); v. la nota següent.

353. El *DLlombart* i *DJMartí Gadea* accentuen *llènça* (s. v. *llènça* ‘V. *llança*’); també l’altea Francesc Martínez i Martínez (1912, p. 114).

un apèndix vocàlic gens infreqüent en contextos de palatalitat. Vet-ne ací algun exemple més en textos de l'època: *meiñs* per *menys* (*La Donsayna*, 1844, p. 153); *meñch* (*Col. Milacres Sen Vicent*, 1853, p. 14); *mench* (Llombart [ed.], 1877, p. 161); *meing* (Llombart, 1878b, p. 198); *menyx* (JMartí Gadea, 1981, p. 40); *relinygs*, del cast. *relinchos* (Martínez i Martínez, 1912, p. 161); *conillchs*, per *conills* (*El Bou*, 1885, xxxv, p. 1); *Elchs*, per *Elx* (*La Donsayna*, 1844, p. 201); *Ells*, per *Elx* (JMartí Gadea 1891, p. 402); *ullchs* per *ulls* (*El Bou*, 1885, xxviii, p. 19; xxxv, p. 2); *vellchs* per *vells* (*El Bou*, 1885, xx, p. 2); *pònyts* per *ponx* (*DLlombart*).

Hi ha també en valencià pronúncies del tipus [aïns] (per *anys*, Guardamar). Cf. Martines (2000a, p. 251).

LLISÈRIA v. més arrere +LLASÈRIA

LUGA: **Luga** {A}/ [**Luga** <ó guant de espart para netejar els animals>] {B, C} '[Lua]'

Var. amb -g- antihiàtica del cast. *lua* 'gant d'espart [...]'; deu procedir del *DLamarca* (1839) (*luga* 'lua'). El *DEscrig* la presenta, però com a var. de *luda* 'baldés', vocable d'un altre sentit i d'un altre origen. No la incorporen ni el *DLlombart* ni el *DJMartí Gadea* (1891). Com veiem, JPla aclareix aquest article en B i no l'inclou en la versió definitiva del text.

El *DVal* recull també *aluda* (s. v. *aluda*, *pell fina* 'baldés'),³⁵⁴ var. que el DCVB dóna de Bna. i Ciutadella.

+MADALLAR, +MADULLAR: **Madallar els cunills ett** {A}/ **Madullar** <cagar ó fusar> **els conills ett.** {B}/ **Madullár, escrementar, escarbár els conills, ett** {C} 'V. Frezár'

Ens hem ocupat d'aquests derivats no enregistrats del probable aragonesisme *mallada* en Martines (2000a i 2000b).

+MADULLAR v. més arrere +MADALLAR

MANADA, MANAT: **Manóll y ménat** {A}/ **Manóll ó menát** {B, C} 'Manójo. Tramojo. Manáda'; **Menada d'espigolát** 'Morága' {B, C}; **Menad** 'V. Manoll' {A}/ **Menát, el que agarra el segadór al segár** 'Tramójo' {B, C}

JPla manté *menat* i introdueix *menada*. No són gens estranys en el vocalisme del cat. occ. aquests dos derivats de *mà* amb -e- (Martines, 2000a, p. 49); hi deu haver influït el verb *menar*. Josep Pasqual Tirado (1988, p. 159) escriu en el *Tom-batossals* «*menat* de fenassos».

El *DVal* ens ajuda a precisar i a eixamplar l'extensió geogràfica i el valor semàntic de *manada*, mot absent en els diccionaris de l'època. D'una banda, el DCVB

354. JPla afig en A <*pell fina*>.

el donava, amb l'acc. 'conjunt de coses que s'agafa amb una mà; cast. *manejo*', del Pirineu oriental; de l'altra, el DECat (s. v. *mà*, p. 320*b*, línies 33-35), seguint els textos de *Canyís* de Monòver i Enric Valor (c. 1950), considera la var. *menada* «només de l'extrem S., i solament significa 'manoll gros d'espart'». El *DEscrig* recull precisament *Maná, da (la) d'espart* 'manada ó manajo'. «Una *mana(da)* de corda» 'quantitat de corda que compraven a la botiga' (que agraiïsc al col·lega Josep Maria Baldaquí, Mutxamel, 1999).

MANAT v. més arrere MANADA

MANTÍ: **Manéta** {A}/ **Man[éta]**<tí o máneç de algun instrument>] {B}/ **Mantí o máneç de algun instrument de música** {C} 'Manija. Manubrio'³⁵⁵

JPla corregeix en *B maneta*, potser més genèric, per *mantí*, mot més precís. El DCVB no dona *mantí* com a val. L'article *mantí* amb el sentit originari de 'capulus; les guardes [*de daga o punyal*]' del *ThPuer* d'Onofre Pou (1575) és l'únic testimoni procedent de terres valencianes que aporta el DECat (s. v. *mà*, p. 332*b*, línia 37); d'allí va passar al *DSanelo* (D 34*r,b*). Sembla, però, que *mantí* és conegut també al sud de la Sènia.

El teníem en la lexicografia valenciana del segle XIX. Ací, en el *DVal*, amb un matis particular i no enregistrat que l'aparta dels altres repertoris més immediats. Cf. *mantí* 'm. Empuñadura. Lo mismo que *EMPUNYADURA, HURA, MANTÍ del forcat* 'Esteva. Lo mismo que *ESTEVA*, acep. V. *MANDÍ*', en el *DLlombart* (s. v. *mantí*), i, més breument, en el *DJMartí Gadea* (1891), *mantí* 'V. *empuñadura*', *mantí del forcat* 'esteva'. El ⁺*mandí* a què remet Llombart era ja en el *DEscrig* amb un sentit més acostat al que replega JPla: *mandí* 'mástil ó mando de la guitarra, etc'.

El llibre de Martínez i Palanca (1991, p. 43) sobre les aïnes dels llauradors i dels ramaders valencians arreplega *mantí* a Castalla precisament com a 'forat que hi ha al cap superior de l'esteva del forcat que serveix per a agafar-la amb la mà i dirigir l'arada'.³⁵⁶ Aquests autors recullen a Alcoi la var. *mandil* amb el mateix valor.

Mandil és a l'Alfàs del Pi (la Marina Baixa) i en el llenguatge dels traguiners de la Marina Alta (Cardona Ivars, 1990, p. 83) un objecte ben diferent, encara que vinculat amb les bèsties de càrrega: 'un aparell farcit d'espart, de borra o de roba vella que es posa davall la collera dels animals perquè no s'espatlen quan treballen'. En canvi, els corretgers de la Marina Alta en diuen *mantil* (Ballester Artigues *et al.*, 1993, p. 64 i 77).

355. JPla, a més de la correcció que observem en *B*, hi escriu al marge *mantí* entre *mantellina* i *mañá* per posar l'article en el lloc alfabètic adequat.

356. El DCVB dona aquesta acc. de la Cerdanya, Palafrugell, Urgell, Mall. i Men.; a Eiv. és la mateixa esteva del forcat i també 'corda per a fermar les regnes' (Ribas i Marí, 1991).

Mantil és en el *DJMartí Gadea (1891)* ‘mantilla: especie de manta con que se cubre el lomo y parte de las ancas de las caballerías’ i ‘mandil: especie de delantal blanco que usan los Masones en sus *tenidas* y otros actos de la secta’. Si més no, la primera d’aquestes dues accepcions sembla que s’ha de vincular amb *mantí*, de la família de *mantell* i *manta* (v. més avant). El DCVB dóna la segona acc. a *mandil* (Maestrat i Val.).

Pareix que hi ha hagut influència entre vocables tan semblants com *mantí*, *mandil* i *mantil*. Ho confirma l’ús de *mantí* a Silla amb el sentit que prenen *mandil* o *mantil* a les Marines; vegeu-ho ací en la descripció que en fa Zaragoza (1982, p. 308):³⁵⁷ «En contacte amb la base del coll de l’animal la collera porta el *mantí* de tela forta farcit d’espart picat. La finalitat del *mantí* és de fer que l’animal treballa més moll i no es faça mal a causa del frec del cuir sobre el cos. Als extrems del *mantí* estan els cabets, lligats amb una cordeta molt fina, que evita que se n’ixca l’espart i serveixen alhora per a nugar la junyidora, com ocorre en la collera.»

Compareu aquesta acc. amb *mantí*, mot de la família de *mantell* i *manta* usat a la Ribera Alta, a Xàtiva i a Albaida amb el sentit de ‘bufanda, tapaboques’, segons informació de Josep Giner al DECat (s. v. *mantell*, p. 442b, línies 55-57).

Vet ací, doncs, un joc ben interessant d’encreuaments entre un grapat de mots pròxims; hi pot haver actuat com a condicionant fònic el canvi que observem en part del val. merid. en paraules com ara *bàssil* (< *bassi*) o *còssil* (< *coffi*) i derivats, en algun cas enregistrades també a les Illes.

+*Mantinada* és ‘colp a la cara’ a Vila-real (Carda, 1990, p. 26). Vet aquest der. en *Les arrels d’un lledoner* del castellanenc Porcar i Gómez (1995, p. 51): «Xiquets que havien assolit un prestigi a colp de bescollades, *mantinades*, punyades i bocinades, autèntics “quefes”.»

MARTAFALLAR, MATAFALLAR: **Matafallar** {A}/ **Matafallár ó martafallár** {B, C} ‘Machacár’

És JPla qui introdueix la var. *martafallar* des de B. El *DVal* degué prendre *martafallar* del *DLamarca (1839)* (*matafallar* ‘machacar’); el *DEscrig* arreplega *matafallar* ‘V. *matafullar*, y sus derivados’. El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea (1891)* obliden *matafallar*; sí que arrepleguen *martafallar* ‘ant. machacar’.

Ens limitarem a afegir algun detall sobre l’ús contemporani d’aquest mot a la informació del DECat (s. v. *martafallar*) i al comentari ben valuós de Gulsoy en l’edició del *DSanelo* (1964, p. 365). Vinculats amb el der. *martafell* ‘embolic, desordre’,³⁵⁸ hi ha +*martafeller* ‘un que es vol clavar en tot’ (Parcent), +*martafellar* ‘embolicar un assumpte’ i +*martafellador* («Joan no aclarix mai res: és un *martafellador*»,

357. Ací el ‘forat de l’esteva’ és la *maneta de l’esteva* (Zaragoza, 1982, p. 170 i 171).

358. Cf. *cartapell*, *cartafell*; v. +*CARTAFELL* més arrere, i *batifuller* en Colomina (1989, p. 198 i 199).

Calp);³⁵⁹ *matafallar* pren el sentit de ‘fer les coses arreu, sense mirament’ (Algeme-sí); *martafullar* vol dir ‘desfer la llana dels matalafs’ (Gandia). Alberola (c. 1927, p. 355) arreplega «Voler *mata-ful·lar*-ho tot», frase que trobe abans en la *Rondalla de rondalles* de Galiana (1769, p. 196): «Hi a saps, que-l pare et dia tribulina y escopeta de cul calent, perquè vas sempre en curruixes y res no fas a dretes prenent mil cabs de corda. Açò de voler *matafullar*-ho tot no porta cosa bona.»

MATAFALLAR v. més arrere MARTAFALLAR

⁺MATXAQUÍ: **Machaqui** {A}/ [Matachí] <Machaquí>, ó maixquera estravagant y bailarina {B}/ Machaquí, ó máixquera estravagant y bailarina {C} ‘Matachin’

Var. no enregistrada; deu ser alteració de *matatxí* (primera doc. en la *Rondalla de rondalles*, DCVB) per influència de vocables com *matxacar* o *matxucar*; no és debades que aquests personatges ballassen tot fent-se colps. Observeu que JPla arriba a escriure *matachí* en B.³⁶⁰ En el *DEscrig* hi ha *matagí* (llegiu -tx-) ‘matachín [...], espadachín ó matasiete’, article que el *DLlombart* ignora i que reapareix en el *DJMartí Gadea* (1891).

Tenim assegurada l’existència d’aquesta var. per textos populars com ara els «Trobos nous per·a esplayar el animo cantant els nobios á les nobies» (c. 1814; ed. facsímil de Blasco, 1983): «En Valensia els pixavins/ abans campaben de majos:/ ara llauradors y tots/ vólen fer·se currutacos./ Ya no sabs si son vehins/ de la terra ó forasters:/ tots pareixen *machaquins*,/ pues visten com á estranchers/ en Valensia els pixavins.»

MEALLA: **Mealla** {A}/ **Mealla de óli ett** {B, C} ‘Ojo’

Conec de la Marina *mealla* ‘taca d’oli o de greix que sura per damunt d’un altre líquid o que s’ha fet en la roba’: «T’ha eixit un caldo molt bo: tot ple de *mealles*», «Va fer l’arròs a grapats i se li va fer ple de *mealles*» o «L’oli se li va fer tot una *mealla* per damunt l’arròs», «Caldo ⁺*meallós*» (l’Alfàs del Pi, la Nucia), «Tal anava tot brut i ple de *mealles*» o «Anava ⁺*meallós*» (l’Alfàs del Pi).³⁶¹ El DCVB dona de Tort., de Mall. i de Men. *mallà* amb valor quasi idèntic: ‘gota d’oli o d’altra matèria greixosa que sura visiblement damunt un altre líquid’. *Medalla* és ‘taca en el vestit’ a l’Empordà (DCVB).

359. Cf. ⁺*matafulleria* més amunt en *enfullar*.

360. Així i tot, cf. el port. *machachim* (DCECH).

361. M’expliquen un succeït d’un mestre d’escola que en la postguerra presumia davant els xiquets de menjar pollastre rostit. El van delatar les *mealles* de farinetes que duia per la pitrera (Benimantell).

El *DEscrig* ja duia *mealla* ‘V. llàgrima (*la*) d’òli ó etc.’ i *Llàgrima* (*la*) d’òli ó *grasa que nada en atre llicor* ‘ojo’ (s. v. *llàgrima*);³⁶² el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) incorporen *mealla* ‘cada una de las gotas de aceite o grasa que nadan en otro líquido’; la tenim en el *DFerrer* (s. v.).

Colomina (1991a, p. 237) arreplega *mealla* amb un sentit diferent (‘solatge, residu, menjar de poca qualitat’) i vinculat amb *mealla* ‘moneda antiga de poc valor’.

⁺MINERADA: **Minerada** ‘Balsa. Armandía’ {A}

Mot no enregistrat. Tampoc no ens consta en esp. *armandía*; sí que hi ha *ar-madía* o *almadía* ‘conjunto de vigas o maderos unidos con otros en forma de plana, para poderlos conducir fácilmente a flote’.

MITJANCER -A: **Mitchansér** {A}/ **Michansér** {B, C} ‘Mediano’

Encara que no conste així en els nostres diccionaris principals, *mitjancer* és conegut també al PV amb les dues accepcions bàsiques del vocable.³⁶³

Vet-lo ací en el *DVal* amb el sentit de ‘mediano’. El tenim en el *DEscrig*, d’on el van prendre el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891), i abans en el *DSanelo* (E 120v,b, s. v. *mijanceres* ‘medianas’ i *mijancera* ‘mediana cosa’). Colomina (1991a, p. 243) el cita amb aquest sentit de l’altea Francesc Martínez i Martínez (1920, p. 102 i 1947, p. 30): «Les sabates de color ab *mitjancer* tacó», «una pedra *mitjancera* que siga més llarga que alta». El trobe més arrere en la col·lecció d’inventaris de l’ermita de la Mare de Déu del Lledó de Castelló (ed. de Sánchez Gozalbo, 1980, p. 19, 20 i 171): «Item hun collar de perles *miganseres* ab uns ballaxos morats [...] / Item hun coret *miganser* de argent y una ullera de argent *migansera*» (12-II-1546); «Item trenta y sis rams entre *michanser* y chiquets de flos de mans molt vells» (20-III-1678).

A la Marina Baixa *mitjancer* és, a més, ‘intermediari, persona que actua entre altres dues en tractes’: «Li agrada molt fer de *mitjancer*» (cf. DCVB, s. v. *mitjancer*, 2). Vegeu aquest valor en el *DLlombart* (s. v. *mijanser* i *migenser*). El *DJMartí Gadea* (1891) només incorpora *migenser* i remet a *mijanser* ‘mediano’; en canvi, sí que recull *mijaner* ‘V. mediador, ra’, adj. no enregistrat tampoc com a val., i que el ma-

362. En aquest mateix article hi ha les accepcions: 1) ‘meaja ó moneda antigua de la sexta parte de un maravedí; aplíquese tambien la voz valenciana al maravedí mismo y á su quebrado’, 2) ‘migaja, por nada, poca cosa’; i tot seguit: 3) *mealla* (*la*) en los hòus ‘meaja de huevo ó galladura’. Escrig pogué prendre els valors 1 i 3, antics i ben documentats, del *DRos* (1764).

Germà Colón (1987, p. 229-235) s’ha aturat a estudiar el val. *mealla* (*de l’ou*) i l’esp. *meaja*. En el meu parlar *l’animeta de l’ou* són els ‘filets de substància albuminosa que uneixen el rovell de l’ou amb la membrana que revesteix interiorment la closca’, ‘càlaza’ i *la vinceta de sang* és ‘la taqueta de sang que duen alguns ous, els més frescs’ (cf. Colón, 1987, p. 232, n. 13).

V. DECat (s. v. *màcula*, *mallà* (I) i *mallà* (II)).

363. L’única referència valenciana que en dóna el DCVB és *michanser* en un document de 1653 de l’Arxiu del Patriarca de València.

teix JMartí Gadea fa servir en els poemes de *Tròços y mòsos* (1906c, p. 24): «Com veníeu, Vèrge Pura,/ á ser nòstra *mijanera*, [...]»

Un altre mot d'aquesta família destacable és *mitjançar*, enregistrat pels diccionaris valencians des del *DRos* (1764); el DCVB no el dona del PV i sí del cat. or., bal. i occ. El trobe, p. ex., en la novel·la d'Adlert i Noguerol *I la pau* (1983, p. 74), amb el sentit de 'transcórrer entre dues coses, cast. *mediar*' (DCVB, 3):³⁶⁴ «Intentava tranquil·lisar-se a si mateix pensant que tot aquell torrent de raonaments no eren sino meres suposicions, excessivament apriorístiques: no *mijançaven* sino unes hores de coneixença én [*amb*] Sara, i ell ya estava forjant tota una llarga "història futura".»

MIXORRER -A; MIXORRERIA: **Mixorrér** 'Hazañero'; **Mixorreria** 'Hazañeria'

Mixorrer i *mixorreria*, documentats fins ara en textos valencians del segle xx, són trobadors en els repertoris lexicogràfics del segle anterior (almenys des del *DEscrig*) i obres de llenguatge popular com, p. ex., *La sastreseta* d'Escalante (1922, p. 99), estrenada en 1862: «SUSANO: ¡Quín susto p'al que patix/ tant dels ñervis! So Gaspar,/ fasa el favor d'aguaitar/ y vore si algú em seguix./ GASPAS: No estic p·a *mixorreries*.»

O abans en el *Milacre de Sen Vicent Ferrer que es representa en este any 1817 en lo altar del carrer de la mar*, obreta manuscrita i de llenguatge ben conservador editada en facsímil dins *Los «milacres» vicentinos en las calles de Valencia* (Cervera, 1983: «Apéndice documental»): «No em fique en sants ni en santes/ que aixó son credulitats/ de beates *mixorreres*.»

Deu ser, però, vocable més ant. Llegim *mijorrer* en un poema de Miquel Serres presentat al certamen en honor de sant Joan de Mata i sant Fèlix de Valois el 3 de maig de 1668 (ed. de Ferrando, 1983, p. 1054): «En fi, fent lo *mijorrer*,/ tantmateyx lo-y va peixcar;/ este pobre, segons veix,/ jugaria brut de mans.»

MIXORRERIA V. MÉS ARTERE MIXORRER -A

MOHINO -A, MOHIÑO -A: **Mohino** 'Mohino' {A}; **Mohiño** {A}/ **Mohiño, macho ú mula negra** {B, C} 'Mohino'

Mot procedent de l'esp. i documentat d'antic: «Mula folgada,/ *mohina* parda» (*Spill*, 4383, DCVB), «Venda en públic encant ... de una mula de pèl negre *muhina*

364. Ni aquest ni altres vocables d'aquest parentiu han rebut el vistiplau del DRACV. Els autors, tot i no declarar-ho, han estat ací ben obedients al DCVB i han omés aquells mots que aquest monumental dicc. no localitza en terres valencianes. Sí que hi han incorporat *amitjanar* (s. v. *amijanar*), però només com a 'mediar, intervenir', l'acc. 6 del DCVB, presa del *DLlombart* i ja present en el *DEscrig*. Paradoxalment rebutgen les accepcions 4 ('mesclar coses de diverses classes de manera que el conjunt resulti d'un terme mitjà') i 5 ('prendre un terme mitjà entre dos extrems', sentits que el DCVB declara que ha pres també del *DLlombart*).

de temps de XI anys» (documentat a. 1480, ARV, DCVB, s. v. *moí*).³⁶⁵ La var. palatalitzada (v. *DEscrig*, s. v. *mohiny ó nyo, nya*) deu ser corrent: *moïnyo* és 'l'animal que té un pèl entre castany i negre' entre els traginers de la Marina Alta (Cardona Ivars, 1990, p. 83). En el *Refraner valencià* (Alberola, c. 1927, p. 30 i 351) tenim: «Ase *mohí*, es molt dolent o molt fi» i «Tindre més pimentóns que l'aca *moïnya*.»

Aquest mot és d'interés perquè va de la mà del verb *amoïnar-se*. Enric Valor (1979b, II, p. 145) fa bé de plànyer-se de la vitalitat d'aquest castellanisme sobretot fora del PV i del fet que algun escriptor valencià modern haja provat d'incorporar-lo, imitant els autors barcelonins. Certament, *patir*, *estufar-se*, *escarotar-se*, *astortar-se*, *enutjar-se* (aquest al sud) o verbs semblants, segons els contextos, són més corrents per ací; exagera, però, quan qualifica *amoïnar-se* com a «verb totalment desconegut en el val. parlat de tots els temps». Com veurem, la presència de *amoïnar* al PV deu ser força anterior a la «ridícula cantinela de sarsuela *La del Soto del Parral*» que cita el mestre de Castalla. Els parlars catalans són germans fins i tot en els barbarismes.

Les primeres atestacions d'aquest verb són del Principat: l'edició de 1650 (o de 1755) del *DTorra* (DECat, s. v. *amoïnar-se*, p. 284a, línies 5-7). Es fa trobador, però, en textos valencians un bri anteriors com ara el *Dietari* de Pere Joan Porcar (1614, p. 112): «i vent açò que *s'amoïnava*, una dona que venia en la negra dix al dit mossèn Ruvio.» Del mateix segle són els poemes de Pere Jacint Morlà (ed. de Ferrando, 1995, p. 137 i 220), en què llegim: «Lo que més me desatina/ i em causa major *moïna*/ és veure que un home pobre/ [...] Jo no em pague de bravates,/ perquè si em va la mosqueta/ i aquestos hàbits descarte,/ podrà ser que *m'amoïne*/ i que tot vaja al diable.»

A l'hora d'ara constava enregistrat, dins el PV, al Maestrat (DCVB). Sense arribar a la vitalitat que pren en altres regions de l'idioma, és conegut també per terres meridionals. El sent espontàniament a la Marina («No *t'amoïnes*» 'no t'astores, no t'espantes'), a Crevillent («Tu mira-la: ella ni *s'amoïna*» 'ni s'immuta, no fa ni tric'); i més amunt: González i Felip (1991, p. 57 i 64) recull a la Plana Baixa: *amoïnar* 'tr. molestar, incomodar-se', *refl.* preocupar-se, posar-se trist', i *moí*, *-na* 'disgustat, mancat d'alegria, entristit'. Vet-ne ací algun testimoni escrit: «¿Què tens, o què *t'amoïna*?» (*La infanta Tellina y el rey Matarot* del pare Mulet; ed. de Bellveser, 1989b, p. 279); «¿El autor que se proposa/ quant estan Gilberto y Juana/ oint prop de una semana/ de aquell carseler la prosa,/ tant impertinensia y brosa,/ tant de punt de la doctrina,/ (que á tot lo mon *amohina*)/ per despedida del pas/ que vinga ó no vinga al cas/ mos desembaina una nina?» (*El Mòle*, I (15 febrer 1837), IV, p. 62); «No *t'amoïnes*,/ ni fases tanta figura» (Escalante, 1922, p. 233); «quant el bonegues,/ vòl que li pregues/ y sab queixar-se,/ *amohinar-se*,/ fer á tots morros,/ plorar a chorros»

365. Carles Ros corregia en *Correccion de voces* (1771, p. 13) *mohino* per *mohi*.

(«Romanç de romanços», a JMartí Gadea, 1906c, p. 188); «ALADROC: Bueno: un ratet de mig hora/ i a dormir. Ap. (Huí l'ensomia)/ PECHINA: Visentica, un abrás!/ (S'abrasen i éll s'amoína i llagrimecha sentimental)» (Morante Borràs, 1930, p. 13); «Entonces no t'amoines,/ menja i esta-te tranquil/ que a la curta o a la llarga/ s'aclarirá este embolic» (Burguet, 1919, p. 6); «li havia despertat l'interés, y el tenía/ preocupat y amohinat, masa quisá» (Martínez Castelló, 1908, p. 5); «VISITACIÓN: Camina, camina en mi... No plores, no t'amoines... ¿No saps que et vullc a soles a tu?» (Morales San Martín, 1911, p. 214); «—Y·a coses que mortifiquen/ y com soc molt alcoyana,/ en [= em] cou./ —Per poc t'amoines» (Gonçal Cantó, 1929); «Era precis no desorbitar les coses y no amoinar-se per lo que, en definitiva, era un be per al fill [...] la cantinela sempiterna i amoïnadora dels que oferixen la fortuna a traves de la loteria. Es passà la ma pel front, én [amb] eixe gest inutil én que es vol arrancar un pensament molest, com si es tractara d'una taranyina amoïnadora» (Adlert Noguerol, 1983, p. 24, 27 i 170).

Alberola (c. 1927, p. 18) dóna la frase: «Amoinar-se per no res».

MOIXETA v. més avant ÒBILA

+MOLINATGE: **Molinache** 'V. Moltúra < Maquila>' {A, B}/ **Molináche. Moltúra** 'V. Moltúra. Maquila' {C}³⁶⁶

Der. en *-atge* no enregistrat i absent en la lexicografia de l'època. Dins aquest camp lèxic coneixiem de les Illes *molige* (o *molítja*) 'ant. dret o impost sobre la molta del blat o d'altra cosa', i *molineratge* 'ofici de moliner' (DCVB).

Molinatge és paral·lel a mots com ara *regatge* 'contribució del reg dels horts' (v. *regache* 'contribució del riego', *DVal*) i *sequiatge* 'impost sobre l'ús de la séquia', encara usuals, o *pontatge* 'impost a pagar pel dret de passar un pont', *portatge* 'impost que es paga per passar per un lloc', *herbatge*, *beuratge*, *carnatge*, etc. El *Vocabulario del dialecto murciano* de García Soriano (1932) dóna *molinaje* 'lo que se paga en el molino por moler. Maquila'; el DRAE el recull com a propi de Múrcia.

Deu designar també l'operació de moldre el gra, valor que el *DVal* reserva per a *moltura* (*Moltura, per la cantitat que es mol, acció y efecte* 'Molienda' {A, B}); sembla que el fan servir amb aqueix sentit Cortés i Granell (1952, p. 67) en el títol mateix d'un valuós treball: «Vocabulari valencià del conreu, *molinatge* i comerç de l'arròs».

MOLTÓ: **Moltó** 'Carnero'; **Tela de moltó** 'Redaño'

Moltó, documentat d'antic en tot el nostre àmbit lingüístic com a nom comú i com a cognom, no deu ser a l'hora d'ara vocable de gaire vigència al PV. El DCVB

366. És JPla qui afig 'maquila' en l'e. e. de A i de B.

en dóna una referència de Morella (*moltó coa-curt*)³⁶⁷ i el refrany «Si el *moltó* poguera cantar, la gallina el faria callar» (Val.). Recordem la presència significativa de vocables espanyols o aragonesos en el nostre lèxic ramader. *Moltó* ha patit la competència de termes com *borrego*, present ja en textos valencians medievals (DCVB);³⁶⁸ Colón (1993b, p. 266-267) se n'ha ocupat i n'aporta documentació de finals del segle XIV.

«Carn de *moltó*» es diu en algun poble de la Marina Alta; a Pedreguer distingeixen entre el *borrego*, si és viu, i *carn de moltó*, quan l'animal és mort: «Tens (carn de) *moltó*» (dada que agraiïc a Jaume Fornés i a Joan Grimalt, 1995).

Tot i això, *moltó* era, sens dubte, més corrent en terres valencianes tan sols uns anys arrere. El tenim en els repertoris lexicogràfics més tardans: el *DRos* (1764),³⁶⁹ el *DLamarca* (1839)³⁷⁰ (d'on deuen procedir aquests dos articles del *DVal*), el *DEscrig*, el *DRosanes*, etc.; v. el refrany †«Els *moltons* per·a fer doblons» 'dícese porque se cree que los carneros rinden más utilidades que otro ganado' (*DJMartí Gadea* (1891), s. v. *moltó*).

El trobarem en textos també tardans que testimonien la vitalitat de *moltó* fins fa ben poc: «señores, em vanch [*sic*] menchar/ (sinse llevar ni, ni afechir)/ trenta rollos, setse caps/ de bou, y no de *moltò*,/ que això m·ho menche chuant» («Coloqui nou de un llaurador que tenia sempre gran fam [...]», c. 1752; ed. facsímil de Blasco, 1983); «es possà a buscar els treus peus al *moltó* y a fer-ne de les sehues» (Galiana, 1769, p. 213); «Del matadero/ ventres y caps de *moltó*. / Sang en tráu quanta ne vòl,/ y allà en l'estíu colorós/ la búll, y després la frich/ en tomàta y pimentó» (*Un pillo*, 1846, p. 58); «¡ay ensart!/ cagarrites de *moltó*/ en l'ólla aurem de posar,/ ó sino pasturar herbes/ com els bruts irracionals» («Romans nou y divertit a-on se referixen los treballs de la chent póbra per lo car de les cóses en Valencia, en espesial lo menjatiu», 1857; ed. facsímil de Blasco, 1983); «Y el meu gust (algo raro) al instant cala./ Es un ángel que Dios predestinó,/ A no fer del meu cap, cap de *moltó*» (Pérez Rodríguez, 1869, p. 113); «Y al teu nás aplega la olor del *moltó* [...]»

367. En canvi, el detallat estudi d'Ernest Querol (1992) sobre el lèxic de l'oví dels Ports no recull *moltó* en aqueixa comarca.

368. *Borregos* (o *borreguets*) són, a més, 'uns rotllets morenets i eixuts' a la Marina Baixa (cf. l'acc. 'dolceta de bescuit petita', cat., mall., DCVB).

369. Malgrat el purisme que manifesta sovint Carles Ros (recordeu el seu *Correccion de voces* (1771), intent de depurar la parla dels seus conciutadans), en aquesta obra seua principal dóna *borrègo* com a primer article i *moltò* com a sinònim (*DRos* (1764), s. v. *borrègo* i *moltò*). L'imiten el *DEscrig* i continuadors. Així i tot, Carles Ros emprà *moltó* en algun altre article del *Diccionario valenciano-castellano* (1764, s. v. *calls*): «en Valenciano se dize: *vèntre à trosets*: ò *vèntre de moltò*: de *bedella*, ò de *màjo*: que al de vaca se dice *colèto*».

Borrego i derivats apareixen més vegades en el *DVal*; vegeu els articles *Cagarrita de borrego*, *cabra ett* 'cagarruta', *Paño borreguér ó pardo* 'Pardillo. Catorceno. Burdo, adj.', *Pell de borrego ett sense adobár* 'Pelléja. Zaléa', [*Topada de borrego*] 'Moracáda' {A}.

370. Ací com a article únic i sense remissió a *borrego*.

(Llombart, 1878*b*, p. 105); «¿Esto son botifarrones?/ Y carne de *moltón*: ¡Ay!/ No me entra... Cardets... ¡Aguarda!/ Caragols» (Escalante, 1923, p. 591);³⁷¹ «També pòrten monyos/ de nòva invenció,/ pintetes y pirris/ en llarchs agullóns/ semblant el seu cap/ un cap de *moltó*» («El folleto de Tollos», a JMartí Gadea, 1906*c*, p. 143); «D'estos, uns han segut majeros ó tractants d'animals, puix les cabres y els *moltons* sempre tiren á la sèrra, atres llauradórs y abogats» (JMartí Gadea, 1981, p. 120); «éste es el clásich día de batuda, pues per la nit, ó quant s'acaba la faena, es menja el tradicional arros de parva, que es fa ab sigrons y pollastre, carn de *moltó*, bacallar ó peix, segons els posibles de cada ú» (Martínez i Martínez, 1912, p. 95); «Si vòls un *moltó*, demana un bacó./ Vaca y *moltó*, òlla de senyor» (Alberola, *c.* 1927, p. 275 i 301); «Als que tenen los NERVIS FLUIXOS se'ls fa prendre el baf que trauen los peus i cap d'ovella o *moltó* bullits [...]» («Superxeries», a Adolf Salvà, 1932-1939, p. 274).

MONTANYÀS: - **Montañas de arena** {A}/ **Montañás d'arena** {B}/ **Montañas de arena** {C} 'Algayda, And.'

Aquest article, confirmat per la versió *B* (*montañás*), deu ser un dels primers testimonis escrits de la var. *montanyàs*, forma no enregistrada en el DCVB i generada, segons Joan Coromines, a partir del pl. de *montanyar*, amb reducció del grup *-rs* final a *-s* (v. Martines, 2000*a*, p. 242). El DECat (s. v. *munt*, p. 837*a*, línies 43-45) replegava *montanyassos* a Sueca (1962); Casanova (1991*a*, p. 578) dóna *montanyàs* d'Alboraia amb aquesta mateixa acc. El *DEscrig* recull *Montanya (la) d'arena que fa'l aire en les plages del mar* 'algaida'. També podria tractar-se d'un der. en *-às* a l'estil de *riba* > *ribàs*.

Com és sabut, *montanyar* (o *mun-*) és una denominació corrent de les dunes en la costa central valenciana. Ha generat, a més, toponímia: *el Muntanyar* (Alboraia; Casanova, 1991*a*, p. 578), *el Muntanyar* (a Oliva, m. inclòs en Fontanella, 1952, p. 306), *el Montanyar* (Xàbia). Guirau (1995, p. 1161) arreplega entre els topònims de l'Albufera de València referits al «relleu dunar»: *el muntanyar de la Mona*, *el Muntanyaret*, *el muntanyar del Pujol*, *el Muntanyarot*, *el muntanyar de la Rambla*. També hi ha *el Muntanyar* al terme de Vila-real i les Alqueries (Obiol i Heredia, 1995, p. 662).

El DCVB donava *muntanyar* com a 'massís muntanyós' ja en un text valencià del segle xv: «A la ora del mar, entre lo *muntanyar* blanc e los pinatells de la platja de València.» El context en què apareix el mot i el sentit que, com hem vist, té actualment ens convida a corregir aqueixa definició. En tenim alguna atestació tardana que ho referma: «Embià el Rey a la mar dos-cents hòmens armats, que estigueren emboscats entre els canyars, y *montanyars* de la vora de la mar» (*Sermó de la Conquista*, Gaspar Blai Arbuixec, 1666, p. 13).

371. El personatge barreja cat. i esp.

MORAGAT -ADA: **Moragat, adj.** ‘Moracho, adj.’

Coneixiem *moraga* ‘espigues per a rostir al foc’ i, en definitiva, ‘foguera’ des dels sermons de sant Vicent Ferrer (*Quaresma*, DCVB);³⁷² en canvi, l’adj. *moragat* ‘morachado, de color moracho’ no ens constava fins al *DJMartí Gadea* (1891). Mossén Joaquim en dóna ací una bona definició: *moraga* ‘f. Especie de hoguera en que se queman matas de garbanzos, ya en sazón ó granados, y después de hechos tostones se apaga aquella y se comen’ (*DJMartí Gadea* (1891)); i recull a més *moragar* ‘morachar, tomar una fruta ó simiente el color moracho ó morado claro, entrar en sazón o granazón.’ Aquest verb reapareix en la seua prosa i en la d’altres autors: «la començava á podar y cavar [*la vinyeta dels Mijans*] així que *moragava* el raïm» (JMartí Gadea, 1981, p. 32); «El raïm era encara en agràs; en aquella altitud devia començar a *moragar* a l’octubre» (Enric Valor, 1991a, p. 249).

Deu ser força conegut al PV el costum de *fer moragues*. Hi ha qui hi rust cigrons tendres, faves, creïlles, espigues de dacsca senceres, etc. Sovint coincideix amb Sant Joan, p. ex., a Benimantell o a la Torre de les Maçanes, segons explica Bernabeu Rico (1984, p. 323): «En esa noche [*de Sant Joan*] y en la Torre se preparan *les moragues*, asadura de garbanzos tiernos que se comen con las cenizas del recoldo.»

Sembla que a Altea, com també a Eivissa i és de suposar que en molts llocs de vora mar, la *moraga* es fa (o es feia) peix: «“Moraga”, fer... es diu a rostir peix per a beure vi fora de les menjades ordinaries» (Martínez i Martínez, 1947, p. 197).³⁷³

Moragat és ‘el color morat’ (Alacant); se’n diu de la ‘fruita quan ja pren color’ (Oliva), del ‘color que pren una persona quan té molt de fred’ (Calp). Colomina (1991a, p. 248) recull a la Marina la var. ⁺*esmoragassat* ‘morat esglaiat’ (Benidorm, la Nucia); a l’Alfàs del Pi s’aplica especialment al ‘color que pren una persona quan té molt de fred’.

Vegeu més detalls sobre *moraga*, escampat sobretot per l’est i pel sud-est ibèrics, en el DECat (s. v. *moraga*) i DCECH (s. v. *moraga* o *mauruca*).³⁷⁴ En donem ací alguna dada complementària: *moregón* és ‘oscuro, incierto’ en el parlar arag. ribagorçà de Campo (Mascaray, 1984, p. 119); Gómez Ortín (1991) dóna *moraga*, *moragá(da)* i *morragá(da)* ‘puñado de granos de trigo sin descascarillar, que se tuestan en la lumbre, para comerlos’ del nord-oest de Múrcia.

Coromines proposa a *moraga* un origen àrab a partir de /muhráqa/ ‘cremada’. Corriente (1985, p. 145) en suggereix un altre, també dins l’àrab: «Las acepciones recogidas por Corominas en Soria y Rioja [*el mot apareix sobretot en l’est i sud-est*»

372. Jordi Colomina (1995b, p. 245) en dóna documentació murciana de la darrerria del segle XIV.

373. *Moregada* ‘fregida de gerret que es fa en el camp, segons es creu, a manera dels moros’ (DCVB).

Aquest costum és també d’altres llocs. L’ALEA arreplega *espetón de moraga* ‘pescado en espeto, el que se asa atravesándolo con una caña’ a Estepona, a Màlaga (v. Garulo, 1983, p. 111).

374. JPla dóna ‘moraga’ com a e. e. de *Menada d’espigolat* {B, C}.

peninsular] sugieren que la voz significaba primeramente ‘morcilla’ y su asado al aire libre con ocasión de la matanza, lo que nos lleva al >mawraq< de VRM [*Vocabulista in arabico*, Ramon Martí] [...]. De ahí derivarían luego los asados de cereales, sardinas, aceitunas, etc.»

Cal fer recular la primera doc. en esp. de *moraga* fins a 1595: «hazer *mauracas*» ‘tostar castañas’ apareix en boca d’un testimoni que declara en un procés judicial datat a Granada aqueix any (Martínez Ruiz, 1963, p. 461-463).

MORNELL: Mornéll per-a peixcár anguiles ‘Buitron. Nasa. Garlito’³⁷⁵

Ben documentat en la lexicografia de l’època (*DEscrig* i continuadors), *mornell* és, en paraules dels mariners de Calp, ‘una nansa de ferro o de jonc que servix per peixcar morenes’; es tracta d’un art de pesca ben conegut i ben documentat d’antic. Segons informació d’Enric Valor (1950-1955) reproduïda en el DECat (s. v. *morena*, p. 788b, línia 52), els caçadors de Castalla fan servir el *morenell* per a dur els pardal·lets morts; trobe referència d’aquest ús en la cacera d’ocellets en *El Mòle* (I (3 novembre 1840), I, p. 9), encara que ací els *pardals* són una colla de polítics profitosos: «despues que ha ficat en lo *mornell* als berderòls, cagarneres y gafarróns, y ha deixat volant als còrps y als buitres».

En aquest mateix *semanari lliberal*, tan ric en lèxic i en fraseologia populars, hi ha el refrany +«El que engaña al que sap més qu’ell, prone cáu en lo *mornéll*»; vegeu també la frase +«Mal peix ha caigut en el *mornell*» ‘mal senyal, mala barraca’, en una peça teatral de Joan Lluís Alcaraz (1928, p. 13).

Mornell deu ser var. corrent al PV;³⁷⁶ n’hi trobarem encara d’altres, com ara:

a) +*Bornell*, en tinc referència de Vinaròs, de Torreblanca, de Dénia i de la Vila Joiosa i Benidorm (ací ja recollit per Colomina, 1991a, p. 248). Vegeu-lo ací en un fragment de la novel·la *Camí de soletat*, de Ramírez Bordes (1930, p. 46): «Allí els esperaria, puix per allí tenien que passar per a buscar la porta, i cauriem els dos front a mí com a serps venenoses, nугats a la condenació en el *bornell* de son propi adulteri.»

b) +*Esmornell* a Algemesí, a Oliva, segons m’expliquen ací, «molt usat a Oliva per a l’anguila»; apareix en la prosa de Josep Lozano (1991, p. 12): «afone l’*esmornell* al corrent de l’aigua, el subjecte amb ràfia a l’ull d’una paleta de desboquerar i m’assente tranquil·lament sobre el brossegal».

c) *Morenell*, la var. més etimològica, general en el cat. or. i a les Illes. El DECat la dóna de Castalla; la retrobem a Elx i a Santa Pola.

375. En B hi ha *para* en comptes de *per-a*.

376. El suecà Bernat i Baldoví (1845, p. 27) el fa servir en una imatge ben bròfega, dins un comentari en nota a les paraules de Pascualo: «PASCUALO. Y si acás algun puñeta/ vól quedar bèn satisfet.../ póse-m la má en la bragueta,/ y palpeu-me-u un ratet (1) [(1) Y té rahó Cualo; per-a eixir de ductes, y saber si es peix ó anguila, no hi-á millór mich que posár la má en lo *mornéll*].»

d) ⁺*Morrell*, var. no enregistrada en què *-rn-* > *-rr-* (v. més avant XAFARDEJAR —dins SAFAREJAR—, i Martines, 2000a, p. 225 i s.). Obarti i García (1992, p. 166) descriuen el *morrell* com a «arte de pesca empleado en la Albufera de Valencia y en la gola del río Vinalopó, formado por una serie de aros metálicos o de caña concéntricos que hacen de soporte, recubiertos por una red de malla de diferentes medidas».

e) *Morrone*ll, a Pego i a Sanet (DCVB). V. Martines, 2000a, p. 225 i s.³⁷⁷

A més de les menes de *mornell* aplegades en el DECat, convé esmentar: la ⁺*mornella*, «usado en los redolines desde el primero de Octubre al final de Marzo, se utiliza para la pesca de la anguila, lisas y carpas, con malla mínima de 8 mm» (Docavo, 1979, p. 106).

El ⁺*mornellot*: vegeu-ne una descripció en aquest fragment de la narració d'ambient albuferenc del suecà Serrano i Biguer (c. 1930; ed. de Pérez Moragón, 1985, p. 37); v. també el llibre de Sanmartín Arce (1982, p. 24) sobre l'Albufera: «Després, ensenyà als senyors una paradeta amb els seus rotllos de suro en la part superior i els pedrals que servixen de contrapés per a sostindre tirant el fil; un *mornellot* amb aros tan grans com els que, forrats de paper, gasten els volantis; un *gamber* [...]; una mona i una moneta [...]».

El *DEscrig* i d'ací el *DLlombart* fan sinònims *moixell* i *mornell* (s. v. *moixell* 'V. *mornell*, i *moixell* 'manga, lo mismo que *MORNELL*'); el *DJMartí Gadea* (1891) ho confirma i ho matisa afegint *bolich* (llegiu [-ík]): *moixell* 'manga. V. *mornell* y *bolich*'. Recordem que *moixell* 'manyoc, bolic de matèria tèxtil, d'estopa o d'espigues' (cf. el *bolich* del *DJMartí Gadea* (1891)) ens consta també com a vocable mariner, almenys amb les accepcions de 'tros de corda trenada per a amarrar, lligar, subjectar un objecte' (Empordà, Tort., DCVB), 'cordes primes per a subjectar el cable al virador del cabrestant, terme de nàutica' (*D*Aguiló, s. v. *muxells*).

MOSSIGUELLO; RATAPENADA: **Mosigué**llo ó **rata pená** 'Murciélagó' {C}; **Ratapena**-**da** 'Murciélagó' {A}

Una vegada més el *DVal* ens mostra la col·lisió de dos tipus lèxics de gran interès: l'explicable com a deixalla mossàrab³⁷⁸ i el mot compost cat. i occità, probablement la solució més corrent al PV. Com veiem, tenim d'una banda *ratapenada*, article únic en la versió *A*, no inclòs en *B* i incorporat com a sinònim del lexema principal *mosigué*llo. JPla manifesta ací predilecció pel vocable que li devia resultar més familiar; aquest *mossiguello* o *musseguello* és encara a l'hora d'ara viu a l'Olle-

377. Encara podríem esmentar ⁺*dornell*, forma que arreplega l'LMP (m. 475, «Nansa»), a la vora de *nansa*, al Cabanyal.

378. Aquesta explicació ja demana una revisió: cf. la continuïtat d'aquest mateix tipus lèxic per la Manxa oriental que mostra amb tota claredat l'*Atlas lingüístico y etnográfico de Castilla - La Mancha* (accessible per xarxa).

ria. De fet, és vocable ben present a la Vall d'Albaida i, si més no, en part del migjorn valencià.³⁷⁹

Casanova (1985, p. 82) dóna *almorzígol* a Ontinyent, *muisego* a Bocairent i l'esmentat *musseguello* a l'Olleria, però *rata penada* a Atzaneta, a la mateixa comarca. El m. 001 de l'ALVA aplega bona cosa de variants d'aquest parell lèxic, moltes no enregistrades; serà un bon instrument per a dibuixar amb precisió els límits meridionals entre totes les dues solucions.

Llegim en *El tio del Canadà* (1970; ed. 1994, p. 121), de Josep Maria Ortola, autor teatral arrelat a Ontinyent: «ELISETA. Sólo despierta de noche./ GOSTINO. (Apart) Com els *morsígols*.»

Segons el treball de Carles Martín sobre el nom dels vertebrats terrestres de la comarca d'Alacant (1993, p. 163), ací és *rata penada* la denominació més comuna, com a la Marina; en canvi, al Bacarot, partida del terme municipal de la mateixa ciutat, diuen *monessillo*, pròxim al *monassillo* i al *mosseguillo* de les comarques del Vinalopó. Trobe en aqueixes comarques (1993-1995): *morsiguello* i *mossiguello* (Elx), *mosseguillo* (Santa Pola); el DCVB porta *mosseguello* de Crevillent i *mosseguillo* de Guardamar.³⁸⁰ Coromines (DECat, s. v. *murcec*, p. 849a, línia 35; DCECH s. v. *mur*, p. 191a, línia 5 i s.) ja va cridar l'atenció sobre la var. *borreguillo* que apareix en els textos del *Canyís* i encara viva. Cf. el NL (pretèrit) *el mas del Borreguello* de Carcaixent, més al nord, documentat en textos del segle XVI (Oroval, 1986, p. 182 i 186).³⁸¹

MUJOL: **Muchol** 'Cabria'

Són força minses les notícies que aporten els nostres diccionaris sobre la presència d'aquest vocable al PV: només ens constava ací com a 'arbre o timó de la sènia' i a partir del *DLLombart* i del *DJMartí Gadea* (1891). Encara que no ho mostra així el DCVB, convé fer notar que aqueixes dues obres recullen en realitat la forma paroxítona **mújol* (*Mújol de nòria* 'arbol, timón de cenia'), inclosa en el mateix article que el peix de l'espècie *Mugil cephalus*; v. més avall algun altre testimoni d'aqueixa var. El *DVal*, en canvi, situa tots els dos mots en articles diferents, manté la titla sobre la primera síl·laba de l'ictiònim en les tres versions del text (*Múchol*, *peix 'múgil, mújol'*) i no en posa en *mujol* 'cabria'.

Aquesta acc. del *DVal* ('cabria') ens acosta al significat que pren *mujol* en les primeres atestacions, vinculades a l'art dels calafats: 'torn o barra vertical d'un ar-

379. El *DLLombart* considera *moseguello* propi de la «provincia de Alicante»; aquest dicc. arreplega també la var. *musilago*. *DJMartí Gadea* (1891) reprén totes les dues formes amb una petita novetat: *moseguell*, llo (cf. *regomell* per *regomello*, lbi; i *tomell* per *tomello*, v. més arriere *frígola*).

380. Cf. el m. 171 de Segura (2003). *Monesillo* es diu al castellanoparlant Montfort (Martínez Beltrán, 1980).

381. De tota manera, aqueixa var. de Monòver és present dins terres manxegues (cf. l'*Atlas lingüístico y etnográfico de Castilla - La Mancha* (accessible per xarxa)).

gue', 'part central d'un aparell per a fer força, per a moure cossos pesats, tòrcer corda, etc': «It. sia donat als II serradors de fils de doblera per *mujol* de salari quescun dia que serraran [...]. Si per ventura hi haurá fusta que no s'hage a serrar per *mujol*, sien pagats los serradors a coneguda d'un mestre d'aixa» (*Redreç de calafats*, Bna., 1377, *D'Aguiló*).

Hi podem afegir documentació valenciana de començaments del segle xv: «Item, dos timons./ Item, III *mujols* de argues e III cuxes e V soles./ Item, dos cuxes d'argue, totes podrides e trocejades» (Inventari del drassaner Jaume Cabanes, Val., 1413-1414; ed. d'Albiach *et al.*, 1994, p. 156).

Sembla que encara ara perviu aquest ús entre els calafats valencians: Nieto (1978, p. 101) descriu el *mújol* [*sic*] com una aïna d'aquest ofici en l'article sobre el lèxic mariner des de Dénia fins a Cullera, i fa distinció entre *el mújol*, *el xigre* i *la maquinilla de virar*: «Con ellas [*las herramientas del calafate: destreal, aixa...*] construye las embarcaciones que, convenientemente *massillades, calafetejades* y *pintades*, están listas para ser *varades*, operación que se realiza mediante el auxilio de una *maquinilla de virar* que, cuando era a mano, se denominava *mújol*, especie de molinillo en cuyas barras, *espeques*, se colocaban los hombres que realizaban la operación. Ahora la maquinilla de virar suele ser mecánica o eléctrica y se denomina *xigre*.»

No deu haver canviat gaire aquest aparell; tenim referències antigues sobre les aspes de què disposava: «Un argue ab soles ab son mujol» (1465, *Butletí del Centre Excursionista de Catalunya*, xxxviii, p. 216, DCVB).

És conegut dels mariners valencians: l'LMP (m. 288) aplega [*múdzól*] [*sic*] a Dénia amb el sentit del cast. *cabrestante*.³⁸² El coneixen també els pescadors de Calp: «L'home aquell el van agarrar [*de dins la mar, en un temporal*] an el *mujol*, an allò que roden per xorrar el art, lesalletes i allò... Pues el va agarrar an el *mujol* al home eixe, un germà del ti ('tio') Joan de Bernarda» (transcripció d'una entrevista enregistrada feta a un mariner de Calp, Ortolà, 1992, p. 43).

El *D'Aguiló* enregistra a més *mujal* 'part del molí per a fer oli' (Empordà).

MÚJOL: Múchol, peix 'Múgil. Mújol'

El *D'Aguiló* situa precisament a Val. la primera atestació d'aquest ictiònim (1324); el DECat (s. v. *mújol*, p. 829b, línia 7) l'esmenta d'Onofre Pou (1575, p. 65). Abans caldria aportar el *Vocabulario del Humanista* de Palmireno (1569, s. v. *Capito* 'en Valencia, *Mujol*'). Malgrat aquesta documentació, modernament teníem localitzat *mújol*, 'peix de l'espècie *Mugil cephalus*, semblant a la llissa, amb el cap pla i la boca petita', només en punts de la costa de la Catalunya del Nord (DECat) i a Mall. (DCVB), on a més és adj. amb el sentit de 'taciturn' (v. valors semblants més avall al PV).

382. V. els sinònims que apleguen l'LMP i Nieto (1978, p. 101).

Mújol és vocable usat també al PV. El trobe a Vinaròs, on el descriuen com a «peix paregut a la llissa», Torreblanca, el Cabanyal, Oliva, Dénia («peix com la llissa»), Calp («és una llissa de color blanc que no arriba a pesar més de dos quilos»), la Vila Joiosa, Alacant, Santa Pola, Elx, Crevillent (ací és també malnom, Martínez Montoya, 1991, p. 65). Ayza (1983, p. 176) el dóna dels «ports del nord de Castelló.»

Mújol s'usa al PV en un sentit proper, si més no idèntic, al mall.:³⁸³ s'aplica al Cabanyal a 'un fava' (Lluís Alpera); a Parcent a 'una persona seriosa'; a Altea, a Benidorm («Semblar, ser un *mújol*», dada que agraiïsc al col·lega Rafael Alemany, 1995), a la Vila Joiosa, a 'una persona seriosa, poc comunicativa, sompa'; a Oliva, a 'un home malcarat' («Cara de *mújol*»); a Alacant, a 'una persona lletja'. A la Plana Baixa, *mújol* és 'un peix semblant a la llissa, amb el cap pla i la boca petita' i, a més, 'persona lletja o antipàtica' (González i Felip, 1991, p. 64). En el parlar de Cartagena hi ha *trompa de mújol* 'dícese de la persona que tiene salientes las mandíbulas y encías' (Serrano Botella, 1986).

No és absent en la nostra lexicografia dels segles XVIII i XIX: el trobarem en el *DRos* (1764), en el *DSanelo* (E 105r,b; D 35r,a; D 36v,a), en el *DLamarca* (1839), en el *DEscrig*, *DLlombart*, *DJMartí Gadea* (1891).³⁸⁴ N'hi ha mostres en la literatura popular, on apareix com a peix poc apte per a grans solemnitats: «PLASA ABASTOS: Que si taste una màgra!/ Es la unflor de la toñina,/ del bonitol, de la moxama,/ el bacallar, les sardines,/ y tota la demás mácula/ de enguiles, mélves y *múchols*,/ llúsos, mollets y morralla,/ que á lo millor, mich pudent/ me solc tirar á la paltra» (Arseni Serrano, 1896, p. 9).

Com ja s'endevina en el *Vocabulario del Humanista* (1569, s. v. *Capito* 'en València, *Mujol*' i s. v. *Cephalus, Cestreus, Capito* 'en València, *Liça*') i en les descripcions del parlar actual, les denominacions *mújol* i *llissa* entren en competència.³⁸⁵ P. ex., Boscà (1927, p. 506) identifica en la costa valenciana nou peixos de l'espècie *Mugil*, en relaciona vuit amb denominacions populars construïdes amb *llissa* se-

383. El DECat presenta *mújol* amb aquest sentit dins l'article *moix* (p. 727a, línia 3 i s.).

384. El *DEscrig* recull les formes *múixol* i *mújol*, i en ambdós casos remet a *musòla* 'mújol, mugil ó matajudio (pez)'. Els continuadors, el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891), mantenen totes les dues variants, en donen l'e. e. 'mújol, liza' i remetem a *lliça*. Però no abandonen totalment la relació que establia Escrig entre *mújol* i *mussola*; vet ací l'article *musòla* de tots els dos diccionaris:

DLlombart

DJMartí Gadea (1891)

Mújol, múgil, matajudio; lo mismo que *LLIÇA*,
MÚJOL y MÚIXOL. Accep. Pintarroja. Especie de pez.
Cazón pez peine.

Mújol, múgil, matajudio. V. *Lliça* y *Múixol* //
Pintarroja, cazón, pez peine: especie de pez.

Curiosament el DECat (s. v. *mussol*, p. 857, línies 26-27) dóna d'Escrig una definició de *mussola* com a 'cazón o mustela: especie de pez', definició que no sé trobar en aqueix diccionari.

385. El *DVal* mateix aplega també *llisa*, *peix* 'liza, mújol'; en l'e. e. de A només 'liza'.

guida d'adj.³⁸⁶ i reserva *mújol* només per a la *llisa muchol*. El mateix LMP mostra un ús molt estès de *llissa* i variants per a designar les diverses modalitats d'aquesta espècie.³⁸⁷ Segons aqueixa font, *mújol* perviu justament en punts de la costa valenciana i de les Illes aplicat als peixos següents:

a) *Mugil cephalus*, a Borriana ([¹muʒol]), a Santa Pola ([¹mudʒol], i també *llisa i pardet*) i a Eiv. ([¹muʒul]).

b) *Mugil capito*, a Peníscola ([¹muʒol]),³⁸⁸ al Grau de Castelló ([¹mutʃol]) i Palma de Mall. ([¹muʒol]).

c) *Mugil auratus*, a Ciutadella ([¹muʒul]).

d) *Mugil chelo*, al Grau de Castelló ([¹mutʃol]) i Palma de Mall. ([¹muʒol]); també a Peníscola segons Ayza (1981, p. 87).

e) *Atherina hepsetus*, a Borriana ([¹muʒol]).

f) *Atherina boyeri*, a Borriana ([¹muʒol]).

És remarcable la continuïtat d'aquest ictiònim per les costes murciana i andalusina.

Claudi Barsotti (1992, p. 60 i 83) aplega en el *Bestiari d'Occitània*: a) el *mújol volant* (*Hirundichthys speculiger*) i el *mújol volant pichòt* (*Hirundichthys rondeletti*), tots els dos dins la *família deis Exocoetidats*; i b), dins la *família dei Mugilidats*, el *mújol fangós* o *mújol testut* (*Mugil cephalus*), el *mújol carida* o *mújol labrut* (*Chelon labrosus*), el *mújol flaveton* (*Liza saliens*) i el *mújol daurin* o *gautas rossas* (*Liza aurata*). El *DLevy* duu *mujol* (amb *o* oberta) 'muge, mulet (poisson)'.

MUS; ESMUSSAR: **Esmusar-se les dens** 'Tener ó dar dentéra'; **Esmuzar se, el ganivet** {A}/ **Esmuzar se, el ganivet ó fer-se el tall gros** {B}/ **Esmusar-se el ganivet ó fer-se'l tall grós** {C} 'Embotarse'; **Mus, estar** 'Tener dentera'

El *DVal* degué prendre *Esmusar-se les dents* del *DLamarca* (1839) (*Esmusar-se les dents* 'tener ó darle á uno dentera, alargar los dientes, ponerlos largos', i obri un article per a la segona acc., que no trobarem en els diccionaris valencians fins al *DJMartí Gadea* (1891). No tenim tampoc *Estar mus* en la lexicografia de l'època, tret de l'article del *DLlombart*: *mus, sa* 'p. p. de *esmusar* o *esmusar-se*, V. ESMUSAR'.

386. Concretament: *llisa de cap gros (cabuda)* (*Mugil cephalus*), *llisa de cap xiquet* (*Mugil saliens*), *llisa morruda* (*Mugil labeo*), *llisa calua negra* (*Mugil capito*), *llisa calua blanca* (cap xiquet) (*Mugil chelo*), *llisa galtirroig* (*Mugil auratus*), *llisa panxuda*? (*Mugil* (variedades)), *llisa fartona* (Marsenca) (*Mugil* (variedades)) i *llisa muchol* (*Mugil* (variedades)) (Boscà, 1927).

387. Aquesta generalització va d'acord amb la proposta de nomenclatura oficial per a les espècies pesqueres d'interés comercial elaborada per Alegre, Leonart i Veny (1992, p. 28). És de plànyer que les institucions valencianes no hagen seguit l'exemple d'aqueix treball modèlic. Cf. el llibre d'Obarti i García (1992), publicat en esp. per la Conselleria d'Agricultura i Pesca de la Generalitat Valenciana; deu ser que cal la col·laboració de les nostres institucions per a normalitzar els noms dels peixos en esp. [!]. Vegeu en canvi el treball de Burguet, Cardona i Pardo (1988).

388. L'enquestador de l'LMP fa constar en nota que l'informant no distingeix entre *llissa* i *mújol*.

Mus és freqüent en la llengua antiga (formes *muç* o *moç*) i en l'època clàssica. Llevat de la var. *esmús*, enregistrada a Mall., no teníem notícia que fos gaire usual modernament.

A més de *esmussar-se* ([azm-] i sovint, amb rotacisme, [arm-]) 'esgarrifar-se les dents', ben corrent al PV,³⁸⁹ trobe «Estar *armús*» a la Vila Joiosa, a l'Alfàs del Pi («Encara estic [ar'musa] només de pensar-ho»), a Parcent i a Algemesí.

Convé remarcar que el *DVal* recull *esmussar-se* també amb el significat de 'llevar agudesa al tall d'un ganivet', sentit absent en els diccionaris valencians de l'època. «Este ganivet està *armusát*» 'no talla' (la Marina).

Dins aquest camp hi ha també en el *DVal*: *aborronar-se*, *esgarrifament* i *esgarrifar les dens*.

⁺MUSARANY, ⁺MUSGANY [?]: **Musgañ ó musaráñ** 'Musgáño. Musaraña'

a) No trobem ⁺*musarany* en la lexicografia de l'època. Només teníem enregistrats *musaranya* (val. i cat. or., DCVB) i *busarany* (Sueca, DCVB). Aqueix *busarany*, amb canvi de bilabials per equivalència acústica, i ⁺*musarany* deuen ser força comuns: Casanova (1986b, p. 364) arreplega *Busarany* com a malnom a Agullent; és 'animalet rosegador' a Oliva, a Cocentaina; a l'Alfàs del Pi en diuen ⁺*buserany* i en fraseologia «Eixa porta xilla com un *buserany*.» Ja el recollia el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *busarany*, *nya*). Trobe ⁺*busany* 'animal com una rata amb el pèl llarg' a la Torre de les Maçanes.

⁺*Musarany* es diu a Callosa d'en Sarrià i a Altea, on també és malnom (Colomina, 1991a, p. 250), a Pedreguer;³⁹⁰ corre també pel nord del País (Castelló de la Plana, dada que dec a Josep Forcadell, 1994). La *Introducció a la fauna vertebrada de la Safor* (Villaplana, 1988, p. 163-164) presenta *mussarany* [*sic*] com a nom popular d'aquesta comarca per a animalons de la família dels sorícids ben pareguts: la *Crocidura russola* (cast. *musaraña común*, cat. *mussaranya* [*sic*] *comuna*) i el *Suncus etruscus* (cast. *musarañita*, cat. *mussaranya* [*sic*] *nana*). Aquesta mateixa font dóna com a sinònims dos bells vocables que veurem tot seguit.

Fussarany [*sic*]. Trobe *fusarany* amb aquest sentit a Gandia (ací també aplicat a «les persones molt actives»), a la Vila Joiosa, a Algemesí... Hi deuen haver jugat *fus*, *fusany* o *fussar*; recordem el costum d'aquesta bestiola de furgar i remenar per la brossa i la terra. El *DVal* arreplega *fusany* i *fusarany* (*fusañ* {A}/*fusa*{ñ} <*rañ*> 'Torcedór' {B}); *fusany* 'fus' és del cat. occ., or. i val., i *fusarany* de Xàtiva (DCVB).

389. Recorde que a la darrereria dels anys setanta, el mestre ens corregia a escola: «En castellano no se dice [armu'sar], se dice *dar tiricia*.»

390. Cf. Beltran (2005, m. 162) les denominacions de *mussaranya* arreu de la Marina Alta; ací mateix (p. 253) trobem *busarany* com a nom d'un ocell petit en alguns pobles (potser el caragolet).

Gambosí, no enregistrat amb aquest sentit. Deu dir-se amb aquest valor en més llocs; segons Josep Tormo (1985, p. 104) el *Sorex vulgaris*, conegut a Cocentaina com a *busarany*, és a Alcoi *gambosí*.

Gambosí sol designar un animal imaginari en la loc. «Caçar o pescar *gambosins*» (Tort., Vinaròs i Mall., DCVB; Veny, 1960, p. 155). El mateix DCVB el dona com a 'xiuladissa que fa el vent de dalt' (Tort.) i 'vent molt fort' (Vinaròs, segons Griera, BDC, II). Deuen ser usos comuns al PV: recorde les frases «Sents com xiulen el *gambosins*?», «Aneu a caçar *gambosins*» o «Giteu-vos, que vindran els *gambosins*» en boca dels grans quan volen enganyar o fer por als xiquets les nits de vent. «Fa una nit bona per a caçar *gambosins*» (Alberola, c. 1927, p. 113). S'empra com a malnom (*el Gambusí*, Novelda; Paia i Segura, 1991, p. 192). Apareixen en cançons populars en què no costa de trobar segona intenció: «Marieta jo sé una treta/ p'a agarrar *gambosins*./ Tu sostindràs la taleca/ i aniré ficant-los dins» (Castalla; Bernabeu Rico, 1984, p. 284).

Aquest vocable ha deixat petjada en l'orient peninsular amb valors molt acostats als ressenyats: en murc. i en el parlar d'Oriola i rodalia hi ha *gamburrino* 'pájaro imaginario' i *casar gamburrinos* 'emprendrer una acció irrealizable. Se dice en tono humorístico' (García Soriano, 1932, s. v.; Guillén, 1974, p. 275 i 232; Pérez Maeso, 1990, a Torrevella, 'pájaro ficticio que sólo tiene existencia en la imaginación'); Soler García (1993) arreplega a Villena *gambosino* 'animal imaginario con el que se embroma a quien no entiende de caza'. Dins l'Aragó *gambusinos* són 'ruidos producidos por el viento fuerte', a Muniesa, al nord-oest de Terol, i *cazar el gambusino* 'pagar la novatada o dar una inocentada', segons el *DAndolz*. Continua per Navarra: «¡Hala!, a cazar *gambusinos*» es diu a «Tudela para dar vaya o despachar a un chico» (*Diribarren*, 1984). V. més dades en DECat (s. v. *gamba*).

Podeu llegir en les parades del peix del Mercat Central d'Alacant el rètol «*Gambosí*» (i també «*Vaporet*») damunt les caixes d'una mena de gamba petita, blanca i quasi transparent, acc. recollida en la *GEV* (s. v.); són bons fregits i, a més, es fan servir d'esquer de pesca. Es diu també a la Marina (Altea, l'Alfàs del Pi); l'LMP (m. 720, «*Quisquilla*», *Cragnon cragnon*, *Cragnon vulgaris*) recull *gambozí* a Cullera. Massip (1991, p. 60) dona *gambosí* 'gamba molt petita' en poblacions des del Delta de l'Ebre fins a Vinaròs. Sembla que va per ací Joan Antoni Maians en *Refraanes y Sentencias* (darrerieria del segle XVIII; ed. de Casanova, 1995, p. 421): «Agafar *gambosí*; llagosta, llagostí.» Adolf Salvà (1932-1939, p. 106) arreplega un «Romanç» amb els tòpics característics del pobles de les dues Marines: «En Pego, *els gambosins*,/ que són per agarrar gamba.»

El DECat (s. v. *gamba*, II, p. 325a, línia 39) esmenta la **gambússia* 'mena de peixet molt petit' de l'Albufera; v. en Villaplana (1988, p. 32 i 43) fotografia i descripció detallada d'aquest peixet foraster estés per altres comarques.

Llegim ⁺*gambusela* en una endevinalla del Matarranya (Moret [ed.], 1995, p. 83): «Jo en sé un niu de *gambuseles*/ de quisiques i musiques./ Si me'n doneu un grapat de capull,/ per al meu pelós,/ to'n daré de l'entreuix/ que és més gustós./ —Les abelles i l'arna.»

b) Tenim ⁺*musgany* en el *DEscrig* i continuadors. Cf. l'esp. *musgaño*, var. de *murgaño*; v. DCECH (s. v. *mur*, p. 190*b*, línia 10 i s.) i les formes de l'Alt Millars i de l'Alt Palància que aplega Nebot Calpe (1994, p. 190).

⁺MUSGANY v. més arrere ⁺MUSARANY

NAQUERAT -ADA: **Naquerat** {A}/ **Naquerát, nácar, colór de** {B, C} 'Nacarado'

El DCVB enregistra *naquerat* només com a ant., amb el significat de 'nom de certa classe de tela (adj. i subst.)' i en un text valencià de 1653. Sovinteja amb aquest valor en la col·lecció d'inventaris de l'ermita de la Mare de Déu del Lledó (ed. de Sánchez Gozalbo, 1980, p. 68, 174): «Item altra capeta de tabi de planta *naquerat* ab tres passamans» (14-XII-1638); «Item altra capeta de mija lama *naquerada* ab rams guarnida ab un passamanet de plata»; «Item altra capeta [...] ab una randa entorn de or y plata, forrada de tafata *naquerat*» (26-IX-1677).

Llegim en el «Colloqui de Pep el de la Cascabellada, fill de Alboraia» (ed. de Martí i Mestre, 1996, p. 62): «adéu, fragant clavellet/ adéu, rosa *naquerada*,/ adéu, perpètua, adéu lliri.»

És en el *DEscrig* (s. v. *naquerat, rá, da*), com a 'adj. nacarado ó anacarado'; d'ací deu procedir aquest article del *DVal*. Amb aquest valor el tenim en *La infanta Tellina y el rey Matarot*, del pare Mulet (ed. de Bellveser, 1989*b*, p. 244): «Uns ullasos com un chonec/ ni bé negres ni bé blaus/ perquè son de estrany color/ entre veigs y *naquerat*.»

Naquerat apareix en textos de llenguatge viu com el «Rahonament entretenut y divertit per-a desfres de Carnistoltes» atribuït a Carles Ros (ed. facsímil de Blasco, 1983): «de marfil es el teu nás, / la boca y morros tan bells/ que'l clavell mes *naquerat*, / ni el coral més fi els iguala/ en lo color encarnat;/ la barba com el capóll.»

Cal relacionar *naquerat* amb *nàquera*, var. quasi coetània de *nacre* documentada en textos també valencians dels segles xv-xvii. Heus-ne ací un exemple més tret dels inventaris de l'ermita del Lledó ja esmentats: «Item tres crebetes de argent ab sos crusicis y dos crebetes de argent la huna redona y l'altra entorchada y hun altra de *nochera*³⁹¹ ab los caps de or ab huna pateneta de argent» (29-VIII-1563; ed. de Sánchez Gozalbo, 1980, p. 30).

391. L'editor adverteix en nota que «debe leerse "nachera", 'naquera', nácar. Abundantes los crucifijos con incrustaciones de nácar importados de tierras ultramarinas.»

Nàquera perviu, si més no, com a nom d'un marisc: a) [nákere] a l'Ametlla de Mar (LMP, m. 701, «Caracola», *Triton varegatum*) i *nákera* a Peníscola (LMP, m. 713, «Longuerón», *Pinna nobilis*);³⁹² i b) *Nyàquera* 'zool. Espécie de concha sin cascaron' (*DJMartí Gadea (1891)*). Aquesta var. amb palatalització del tipus *nyèrvit*, *nyespla* és viva a Dénia (DECat, s. v. *nacre*, p. 862a, línia 41); el DCVB dóna *nyèquera* al Campello; es diu ⁺*nyècra* 'mollusc de color terrós que viu a les roques' a Calp (Ortolà, 1992, p. 22) i ['jekla] a Alacant.³⁹³

NEULA; NEULAR: **Neula** 'Oblea'; [Cosa, per asunte. Fer·se aigua, ó neular·se] '[Salir hueva una cosa]' {A, B}

No deu ser gens infreqüent *nyeula*, var. de *neula* amb palatalització. El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea (1891)* donen les dues formes.³⁹⁴ El DCVB dóna *nyeula* com a forma dialectal i vulgar de Morella i Val.; la trobem a la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 64), a la Marina («Les ['naules] es gasta(v)en abans per a les tonyes», l'Alfàs del Pi), a Algemesí (*ñeula* 'oblea', Jiménez Salcedo, 1958, p. 93). *Nyeuler* és un malnom de Castelló de la Plana (Forcadell, 1992, p. 505). És també del tort.: *nyeula* 'f. bleada' (Massip, 1991, p. 368). Apareix en textos que s'acosten al parlar popular: «PEPETA: Li farà un auca/ y ben rebonica/ ¡Oy! y en los lletreros/ pot ser que se llichca/ "Llevó camaletes/ quien gasta tobinal/ [...] / S'atraca de gualas/ quien seba comial/ [...] Refresca con ñeulas/ en la horchateria/ [...]» [la cursiva és de l'original] (Liern, 1867, p. 25); «U mes gros que una ballena/ Casi esclafant al que paga,/ Que pareix un tros de *nyeula*» («La entrada de la murta», Palanca Hu-

392. En canvi, Ayza (1981, p. 94) dóna *nacra* a Peníscola. Precisament, segons aquest m. de l'LMP, *nacra* (o *nacla*), fem. en algun cas, predomina en la nostra costa.

393. Sobre la palatalització de /n/ i sobre les vacil·lacions [kr] i [kl], cf. Martines (2000a, p. 184 i s. i 251).

394. Llombart explica, a més: «La oblea blanca llámase *neula* ó *nyeula* en valenciano» (*DLlombart*, s. v. *oblea*). Tots els dos donen a *nyeula* una segona acc.: 'boira', concretament, 'Niebla. Lo mismo que BÒIRA' (*DLlombart*) i 'Niebla' (*DJMartí Gadea (1891)*). Segons sembla, es tracta d'un sentit antiquat potser ja des del segle XVI (Germà Colón, 1978, I, p. 81 i 1993c, p. 64; Gulsoy en DECat, s. v. *neula*, p. 920a, línia 57 i s.); per ventura prové del *DLabèrnia*, on ja rep aqueixa consideració de pretèrit. Sobta una mica, sobretot en el *DJMartí Gadea (1891)*, que els diccionaris valencians no duguen els habituals *ant.* ('anticuado') o *cat.* ('catalán'). El DCVB (s. v. *neula*, 1) recull *neula* amb aquest valor en un vers de Llorente: «Les *neules* infantades per la nit, que'l vent porta» (*Versos*, 128); ja sabem que cal anar alerta amb el llenguatge arcaïtzant del patriarca de la Renaixença valenciana, encara que sovint va carregat amb el deix de la terra.

De tota manera, tenim *neula* en un text datat a València precisament en 1600, on no gosem dir si és ja un mot antiquat: «Ittem, es estat pactat i concertat entre les dites parts que la dita Señora Duquesa no sie tenguda de refahitio alguna de *neula*, pedra o altre infortuny, empero, si per algunes vengudes de rius o sequies s-enportassen algun moli [...]» (Arrendament de les regalies de la vall d'Esllida, Val., 8-V-1600; ed. Peñarroja, 1984, II, p. 659).

Aquest text preveu les possibles maleses de l'oratge; recordem que des d'antic s'ha vist en la *neula* un fenomen atmosfèric molt malsà (vegeu les referències que en dóna el DCVB).

V. *nyeula* en les dites del *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927) que apleguem més avant.

eso, 1898; ed. de Ribelles Comín, 1978, p. 32); «Agafen una ensaimá/ y com si fora una *ñeula*» (Martí Orberà, 1927, p. 29).

+«Fer-li passar a ú les *nyèules*», +«La pedra per ú sòls y la *nyèula* per tots» és en Alberola (c. 1927, p. 117 i 143). Fa referència a la *neula* atmosfèrica aquest darrer refrany?

És ben interessant el verb *neular-se*. No el trobarem en els diccionaris valencians de l'època; de fet, encara que el teníem enregistrarat d'antic en textos de tot l'àmbit lingüístic, no ens constava al PV més modernament. El *DVal* el presenta amb un valor més general, der. de l'acc. originària i més habitual 'mustigar, pansir una planta, fruita, etc, per efecte de la boira o d'altres accidents atmosfèrics',³⁹⁵ 'rovellar-se el blat'. Sí que hi ha en el *DJMartí Gadea* (1891) *enneulir* 'alaciar, enlaciari, ponerse lácia una persona ó cosa', no enregistrarat tampoc com a val. Martí Gadea pogué prendre aquest article del *DLabèrnia* (1839) (*enneulir-se* 'emmagrir-se, posar-se molt flach, enlaciari-se'; convé destacar que tot i això no hi ha introduït l'habitual anotació que en aquests casos identifica els mots que mossén Joaquim considera aliens al val. (*cat.*).

Enric Valor (1991, p. 23) empra *neulir-se*, segons sembla, la var. més corrent en la llengua comuna a les hores d'ara: «La plaga, en la terra greixosa de tota la partida dels Rojals [...] va ser com una tisi galopant [...]; els pàmpols apareixien amb taques estranyes, groguejaven i *es neulien*.»

Adlert empra *neulir-se* en *El salze a la sendera* (1953, p. 34): «Hi restava molt de temps abans de *neulir-se* a la inflexible voràgine dels records» (DCVB).

NEULAR v. més arrere NEULA

NEULETA DEL PIT: **Neulèta del pit** 'Paletilla'

Neuleta (*del pit*) és var. de *neulella* 'apèndix xifoide, i la regió corresponent, que forma l'extrem inferior de l'estèrnum' (del ll. *LIGULA* 'cullereta', 'llengüeta', Coromines, 1976, II, p. 70-71 i DECat, s. v. *neulella*; Joan Veny, 1980, p. 442-443). Trobem aquesta forma almenys des del *DRos* (1764): *neulèta* 'paletilla: quando se toma por cierta ternilla que hay en la boca del estomago, que se suele relaxar, haciendo alguna fuerça, ò resfriarse'; d'ací passarà als diccionaris del vuit-cents (*DSanelo*, *DEscrig...*). *Neuleta* reapareix en un col·loqui del segle XVIII que degué eixir de la ploma del mateix Ros (ed. de Martí i Mestre, 1996, p. 200): «De goig la *neuleta* em cluix./ Ell!, ja és forçós que me'n vaja,/ pués si no em dirà feixuc!»

Documentat per primera vegada en un autor valencià, Jaume Roig («mal de *neulella*», *Spill*, 6037), *neulella* és a les hores d'ara del cat. or. i occ. i del Maestrat

395. A la Marina es diu amb un significat molt semblant *xiular-se*: «Les bresquilles *s'han xiulat*» ('s'han llançat a perdre, s'han fet malbé, s'han pansit').

(la Tinença de Benifassà), amb el sentit que hem ressenyat. A les Illes hi ha la var. *neunella* amb el valor de ‘campaneta, úvula’ (DCVB).

Hi podem afegir la var. ⁺*nyeula* que trobe en el *Tombatossals* del castellanenc Josep Pasqual Tirado (1988, p. 155). El passatge descriu amb termes de la llengua popular les nafres que es va fer el duc de la Borrasa en un bac [‘caiguda’]: «—Li posarem uns drapets de vinagre al cap —va dir Cagueme— i mirarem si té alguna agulla acavallada,³⁹⁶ la *nyeula* esfondrada, lo costellar sancer, algun os desconcertat i els budells buits i desunflats.»

NINXO: **Nincho** ‘Nicho’

El *DVal* pogué manllevar aquest article al *DEscrig*. Teníem la primera atestació de *nitxo* en el *DLacavalleria* (1696).³⁹⁷ En trobem documentació valenciana que ens permet fer recular una mica aqueixa datació i oferir alguna altra var. d’interès.

Llegim *nitxo* en la «Relació del segon centenar de la canonització de sant Vicent Ferrer» datada a València en 1655 (ed. d’Escartí, 1994, p. 69): «un altar ben adornat de basses, cornisa y difinició, ab tres *nichos*, y en ell tres quadros.»

El trobem en els inventaris de l’ermita de la Mare de Déu del Lledó, plens de lèxic vinculat amb els ornaments sacres. Ací topem amb alguna altra var. com *ninxo* (primera doc. en el Baró de Maldà, *Excursions*, darrerria del segle XVIII, p. 4), i ⁺*nítxol*: «18-IX-1681/ E primerament en lo mig del altar major dins lo *nichol* del retaule nou [...] fonch atrobada una figura de nostra Señora del Lledo [...] / Item dins lo *nicho* del altar dos reliquiariis de fusta», «18-IX-1734/ Item quatre angels de plata que estan en lo altar machor en lo *nichol* de la Mare de Deu»; «5-XII-1747/ Primo un retablo de talla dorado con [...] las ymagenes de nuestra Señora del Lidon colocada en sus *ninchos* [...]. Otrosi ensima de dicho *nincho* otro lienso de la Coronacion de la Virgen»³⁹⁸ (ed. de Sánchez Gozalbo, 1980, p. 181 i 182, 268, 271 i 272).

Ninxo apareix en un altre llibre de temàtica eclesialstica: les *Memòries d’un capellà del segle XVIII* (Montaverner, 1742; ed. de Casanova, 1989a, p. 107 i 149): «segon cos per a formar en ell *nincho* gran y capàs per a millor custòdia de la Santíssima Immage [...]. Y el buit col·lateral en la capella de les Ànimes, servirà de *nincho* per a el Santíssim Exehomo.»

Colomina (1991a, p. 33) arreplega a Callosa d’en Sarrià la var. dissimilada ⁺*linxo*, forma usual també a l’Alfàs del Pi i que deu ser de més llocs (Alacant).

396. ‘Distorsió dels tendons del turmell’, segons el «Glossari». El mateix «Glossari» (ed. de 1966 de la Societat Castellonenca de Cultura) defineix *nyeula* com a ‘esternón’ (p. 146).

397. És vocable pres de l’italià ant. *nicchio* ‘fornícula’ (DECat); en esp. consta des de 1570 (DCECH).

398. És un dels primers inventaris fets en esp. És un text d’ortografia sessejant ple d’interferències del cat. (*reliquiario, faristol, tall, brodado, brodadura...*).

⁺NO IMPORTA UN BRI V. MÉS ARRERE BRINÇA

NOURE: **Noure** {A}/ **Noure: lográ** {B, C} 'Recabar'

Malgrat l'envelliment d'aquest verb en el conjunt de la llengua, si més no ja des del segle XVI (DECat, s. v. *noure*, p. 977a, línia 53), encara el trobem en autors valencians de la Decadència de llenguatge ben viu i popular, com ara Morlà (mitjan segle XVII): «Més com era fràgil Eva,/ trobà's camí per a *noure*,/ i en figura de serpent/ li aparegué el dimoni» (ed. de Ferrando, 1995, p. 248).

I és que *noure* ha sobreviscut sobretot al PV, per bé que amb valors una mica desplaçats, com el que dóna ací el *DVal*, i arredossat en la fraseologia. V. la informació que n'apleguen Gulsoy (DECat, s. v. *noure*)³⁹⁹ i Colomina (1991a, p. 251) a partir de la lexicografia i d'autors com Chabàs, JMartí Gadea, Fullana o Alberola. Hi podem afegir la frase: «*Nogué-m* la temença» 'dañóme ó me dañó el miedo ó temor' (*DLlombart* i *DJMartí Gadea* (1891), s. v. *noguém*). *Noure* apareix en la narrativa de Miquel Adlert Noguerol (1983, p. 17): «Tot lo atre era per a ell simple accident que no arribava a *noure* l'essencialitat, no ya presentida, sino captada en sa integritat.»

NÚEL, NÚOL: **Fosca causada pels nuols** 'Cerrazón' {C}; **Cerrasó** {A}/ ⁺**Cerrasó** <, **obscuritat per nuels**> {B} 'Cerrazón'

Cal destacar que totes les dues variants, *núel* i *núol*, van dins el comentari que acompanya el mot entrada. Com ja hem fet notar, és en aquest context on més s'accentua la variació: la mà redactora o les mans redactores del *DVal* sembla que se senten ací més lliures, es permeten allunyar-se més de les possibles fonts i deixen traspuar l'accent propi. És també en aquests comentaris on hem pogut advertir més diferències entre les tres versions del *DVal*.⁴⁰⁰ Aquestes consideracions ens poden ajudar a explicar la presència de:

a) *Núvol* i derivats, obrint diversos articles, ja presents en la versió A: *nuvol*, *adj.* 'Nublado. Nubloso'; *nuvolót* 'nubarrón'; *nuvolots* ó *nuvoláda* 'cargazon de nubes', i *núvols*, *estár la mar als núvols* 'estár el mar por las nubes'. *Núvol* i *núgol* són variants predominants actualment.

b) *Núel*, inclòs en el comentari que afig JPla a l'article *cerrasó* en B.

Segons el DCVB i el DECAt, diuen ['nuyel] a Benavarri, a Tamarit i a Senet de Barravés; Gulsoy (DECat, s. v. *núvol*, p. 989b, línies 10-11) explica aquesta var. com a «forma corresponent a la fonètica peculiar dels parlars fronterers i ribagorçans.»

399. Gulsoy explica ací el canvi en el valor semàntic («'ser nociu' > 'afectar' > 'influir'») observable ja en el *DRos* (1764); cf. Gulsoy (1964, p. 366).

400. V. Martines (1997a, apartat 2.3), on ens ocupem dels canvis que introdueix JPla al llarg de la redacció del *DVal*.

Recordem, però, els canvis del tipus *escàndel* > *escàndol*, *sèguel* > *sègol*, *àvel* > *àvol*. Tenim documentat *núel* en els *Diàlegs de Sant Gregori* (I, 236 segons Germà Colón, 1978, I, p. 81, n. 15: «la *núel*»).

c) *Núol*, introduït en C en la reelaboració de l'article *cerrasó*. El DCVB dona *núol* de Val.; és precisament var. viva a la Vall d'Albaida: l'Olleria (ALVA), Agullent (on també *núgol*) (Casanova, 1980a, p. 167). El *DJMartí Gadea* (1891) recull *núhol* 'V. *núgol*'.⁴⁰¹

NÚOL v. més arrere NÚEL

NYÍTOLS [TRAURE ELS]: **Ñitols, traur'els** 'Sacar los bófes'⁴⁰²

Nyítols, el pl. amb palatalització de *nítol* sol aparéixer en aquesta expressió, que el *DVal* degué amprar al *DLamarca* (1839), o en alguna altra de semblant com ara «Tirar els *nyítols*». En general designa, com ja va definir el *DRos* (1764) (primera doc.), 'qualquier parte del centro, ù interior del cuerpo, que no es huesso, ni carne, como nervios, fibras, tuetano'.⁴⁰³ Llegim en la *Rondalla de rondalles* de Lluís Galiana (1769, p. 193): «perquè si et mamprenc, te traure els *nyítols* y el més gran tros que-t deixaré serà l'orella.»

El podem trobar en altres contextos, amb el valor de 'entranyes, part íntima del cos'; ací el tenim en uns versos, de llenguatge ben ric, posats en boca del diable en un *milacre* de sant Vicent: «Pero eixos moixos de frares,/ Que en sa mònita y cap cacho/ Se fan tot hòem amigacho,/ Que els tem y els vòl com á pàres,/ Es chent que no puc sufrir;/ Me s'entraresa en la gola,/ Y allí s'apega com cola,/ Sinse poder-la engollir./ Entre ells el Pare Visènt/ Hasta el *ñitols* m'encocòra,/ Pues a-on veu chent que m'adòra,/ Allí me lleva la chent» (P. P., *El diable pres*, 1855, p. 3; ed. facsímil, a *Colecció de milacres de Sen Vicent*, I, 1980).

Dins aquest mateix camp semàntic i amb un valor molt semblant hi ha l'expressió «Traure el *lleu*» 'esforçar-se molt'; a la Vila «Traure el *nyèu*», potser amb contaminació precisament de *nyítol*.

401. La calligrafia ens assegura que és JPla qui escriu *nuels* en el comentari afegit al *cerrasó* original. Sabem també que en la versió C del dicc. hi ha un canvi de lletra des de l'article *engorro* (v. Martines, 1997a, apartat 2.2.1). Ateses les correccions que encara hi ha a partir d'aqueix article, podem afirmar que JPla, ben probablement ja un home gran, va supervisar la faena d'aqueixa tercera mà. En definitiva, potser hauríem d'atribuir a aqueixa mà la substitució de *nuels* per *nuols*; podríem suposar que es tractava d'una var. més nova, per ventura més pròpia dels parlants jóvens? Això podria anar d'acord amb algun altre detall, com ara la incidència més alta de la caiguda de la *d* intervocàlica en la versió C (cf. Martines, 2000a).

402. En A i en B hi ha *traure els* en comptes de *trau'els*.

403. V. el lúcid article que dedica Gulsoy a aquesta veu de significat poc precís (DECat, s. v. *nítols*).

És ben interessant la var. *niterola* 'lletó, lleterola, un dels trossos components de la budellada dels ocells i els canills, prop del fetge', que troben en el treball de Briz (1991, p. 138) sobre el parlar de Requena-Utiel.

ÒBILA, ÒLIVA, ÒVILA: **Moxéta** {A}/ **Moxéta, óbila, ett.** {B, C} ‘Lechúza’; **Óbila, ú** <[ovila]<[oliva]><Moxeta><pard.>‘[V. Moxéta] <Lechuza>‘ {A}/ **Óbila, [ú oli-va] <Moxeta> <pard.>‘[V. Moxéta] <Lechuza>‘ {B}/ **Óbila. Moxeta, pard.** ‘Lechúza’ {C}; **Óliva** {A}/ **[Oliva] {B} ‘Obila, V.’****

Com veiem, la versió A, probablement seguint el DLamarca (1839) o el DEscrig, donava en dos articles el parell *óbila* i *óliva*. JPla l’incorpora a B i, finalment, ací mateix el suprimeix. *Moxeta* i *óbila*, presentats com a sinònims, són les formes que enregistra el DVal com a definitives. Tenim en aquests tres articles una bona mostra del procés de redacció del DVal.⁴⁰⁴

Com és sabut, *òbila*, la forma més acostada a l’ètim, és molt general al PV. Vegeu la distribució que en donen el DCVB (s. v. *òliba*), Coromines (1977, III, p. 35) i el DECat (s. v. *òliba*). No és var. exclusiva del PV. El DCVB ja la situava a Fraga, a Calaceit⁴⁰⁵ i a Eiv. (DCVB); hi hem d’afegir Cabassers (al Priorat; Biète, 1991, p. 85), Vandellòs i Colldejou (al Baix Camp; Recasens, 1985, p. 209), la Fatarella (a la Terra Alta; Navarro Gómez, 1993, p. 87). Així mateix, no hem de pensar que *òliba* siga estranya del tot per ací; recordem que les primeres atestacions d’aquesta var. són precisament d’autors valencians: Antoni Canals (*Tractat de Confessió*, 79v,b; Casanova, 1988b, p. 150) o sant Vicent Ferrer (*Quaresma*, 1413, p. 325, DCVB).

Recordem la nota de JMartí Gadea (1906, p. 156) en què presenta com a valencianes les dues variants: «El pòble indòcte y gran part del dòcte ó ilustrat de les tres provincies, diu *gíneral*, y *gínerós*, igual qu’en Valencia y l’hòrta diu *raere*, *òliva*, *malaena*, *maganya*, per *darrere*, *òbila*, *madalena* y *llaganya*. ¿Qui, puix, parla millor?»⁴⁰⁶

Hi ha la dita +«Si plovent, chillen *òliva*, y musòl, pronte’s vorá el sòl» (Alberola, c. 1927, p. 410). A la primeria del segle XIX, el xativenc Joaquim Sanelo recull *òliva* ò *ovila* ‘lechuza, ave nocturna [(especie de Buho)]’. Aquestes dades no desdiiuen la informació que avançava la «Llista de paraules del Fabra que caldrà esmenar», elaborada (1948) per Josep Giner a partir de les anotacions que Enric Valor va fer en un exemplar del DFabra: *òbila* (Alcoi, Xixona, Castalla, Xàbia i la Marina), i *òliva* (la Font de la Figuera, Canals, Xàtiva i la zona de Gandia; ed. de Casanova, 1996, p. 174).

404. V. en Martines (1997a, apartat 2.3) la mena de canvis que introdueix JPla en el material lèxic originari del DVal.

405. Ací ara és més corrent *xuta* (Blanc, 1994, p. 149).

406. Convé remarcar que JMartí Gadea dona com a característic de «Valencia y l’horta» *òvila*, amb *v*, davant *òbila*, forma que li devia ser pròpia. De fet, el DJMartí Gadea (1891) és el primer a arrellegar *òbila*, amb remissió a *òvila*. És només una errada? Potser no; tinguem present la seua esmolada oïda. Pogué recollir aquesta pronúncia en llocs on es practicava la distinció entre *b* i *v*? Hi ha punts, dins l’àmbit del val. central apitxat, on fan (o feien) la distinció d’ambdues consonants (p. ex. Sollana a la Ribera Baixa, o Gavarda i Antella a la Ribera Alta; Sanchis Guarner, 1936, 1973 i 1990). Recordem que va estudiar al seminari de València i que va ser rector de Mislata, a l’Horta, bona cosa d’anys.

Tinc referència de *òliba*, de les comarques centrals, d'Aldaia i de l'Olleria.⁴⁰⁷ Villaplana (1988, p. 106) arreplega *òliba*, *òbila* i *moixa* com a denominacions populars de la Safor per a *Tyto alba* (cast. *lechuza común*, cat. *òliba*). Més avall a Benasau, fidels a la llegenda segons la qual aquest ocell xucla oli, diuen «*Òliba*, vols oli». Boscà (1927, p. 537) aplega *oliva* (*ovila*) '*Strix flamma*'.

Aquesta var. no és desconeguda tampoc pel migjorn del País: *òliba* (o més tost, *òli[v]a*) es diu a Elx. Llegim en el «semanari satíric, polític independent» il·licità *El Bou* (9 maig 1885, x, p. 1): «Cuant estava apunt de agarrar el sóñ, cantá el *olivá* [*sic*], y aullá un gós del meu veí.»⁴⁰⁸

A més a més, disposem d'informació força detallada de l'extrem nord. Reco­l·lim ací les diverses variants i la localització que en dóna Lluís Gimeno (1991, p. 603-604) en el tort. de banda i banda de la Sénia; hi afegim documentació i algun comentari:

a) *Òliba* es diu a la Sénia, Xert, Alcalà de Xivert, el Boixar, Morella, Vilafranca i Ares; és forma ben estesa a la Plana de Castelló. L'empra Josep Pasqual Tirado en *De la meua garbera* (1996, p. 183): «encara que fóra per lo mateix que atrau l'atenció un *òliba* o un mussol.» *Òbila*, però, també deu ser de la Plana: hi ha el malnom l'*Òbila* a Bell-lloc del Pla (la Plana Alta; Vicent Pitarch, 1986, p. 399); González i Felip (1991, p. 65) arreplega *òbila* a la Plana Baixa.

El castellonenc Salvador Guinot escriu en «Guardant el melonar» dins *Escenes castellanenses* (1905, p. 57): «—Ché! Pos si no havie reparat en eixa cara d'*òliba* que té! Qui l'havie de voler!»

Com s'esdevé amb altres variants (v. més avall), *òliba* es fa trobadora pel sempre esvarós domini dels parlars aragonesos; Casacuberta i Coromines (1936, p. 176) ja van donar *òliba* de la vall de Bielsa.⁴⁰⁹ El *DAndolz* situa *oliba* (sense cap titla) 'autillo' a Pina⁴¹⁰ i *olibeta* 'ave nocturna que canta por la noche y se oye a gran distancia' a Bolea; Vidaller en el *Dizionario sobre espeziez animals y bexetals* (1989, p. 229) reproduïx aqueixes dades i identifica les dues denominacions populars amb l'*Otus scops* (cat. *xot*).⁴¹¹ Ja en terres valencianes, Nebot Calpe (AFA, xxxii-xxxiii, p. 56) localit-

407. Sorprén, doncs, que JPla elimine *oliva*; recordem que sol introduir les solucions més properes al seu parlar. Ho va fer per evitar dobles articles?, considerava vulgar aqueixa var.?, rebutjava la grafia amb -v-? *Òbila* és diu a Agullent, a la mateixa comarca (Casanova, 1980a, p. 312), a Canals (Pelegrí Sancho Cremades, 1995, p. 137)...

408. Recasens (1985, p. 125) també recull *òli[v]a* a la Selva (al Baix Camp), a Valls (a l'Alt Camp), i «a alguns indrets de la zona septentrional del Tarragonès» (n. 49).

409. Diu Coromines (1977, III, p. 32) basant-se en aquestes dates: «[*Òliba*] Es tracta d'un nom molt característic del domini cat. A penes s'usa enlloc fora dels seus límits, si no és en l'alt-aragonès oriental de Bielsa.»

410. Deu referir-se al municipi de Pina de Ebro, al centre-est de la prov. de Saragossa, prop dels Monegres.

411. Veurem més avall que la *moixeta* (o *corneta*) és l'*Otus scops* a la Safor.

za *oliva* 'lechuza' en els parlars de base aragonesa de l'Alt Millars i de l'Alt Palància; ho confirma Alba (1986, p. 141): *oliva* 'lechuza' a Lludient (l'Alt Millars).

b) ⁺*Òlipa*, viva a Traiguera, Pena-roja, el Portell i Sorita. Var. remarcable amb oclusiva sorda i, efectivament, no enregistrada en els nostres diccionaris. Pareix que la podem localitzar en altres llocs: el *DAndolz* arreplega *olipa* 'lechuza' a Castellseràs. Ho referma Quintana (1976, p. 79): *olipa* és el nom que donen a la vall del Baix Mesquí (Castellseràs i Torrecilla de Alcañiz) a la 'lechuza'. Altaba (1985, p. 72) registra *olipa* 'lechuza' al Maestrat aragonés i al Baix Aragó i arreplega la frase: «En ese huero de la carrasca hay un nido de *olipas*.» Veig *olipa* 'lechuza' en el treball de Martín i Pérez (1991, p. 202) sobre la parla de Chiprana, a l'oest de Casp.

c) ⁺*Xòlipa* a Torredarques, var. no enregistrada tampoc. Cf. ⁺*xòvila*, var. que trobe en dues peces teatrals de Rafael Martí Orberà, nat a València (1860, GERV), usada com a apellatiu semblant a 'bambau, bajà, embadocat' (cf. més avall altres usos de *òbila*): «EL CHOTO: (Deixant caure les roses sobre el seu front) ¿Per ahón cauen, *chòvila*?.../ PAUETA: ¡Chá, ròses!... ¡Seràs roín! (Sonrient) ¡Per això olía millor que may!...» (Martí Orberà, 1926, p. 7); «AMPARITO: ¿Pero qu'es pa mí, la música?! NELO: ¡*Chòvila*, es clar!.../ AMPARITO: (Caent-se-li la baba de gust) ¡Quín servell!» (Martí Orberà, 1927, p. 11).

Abans ja l'havia enregistrada el *DEscrig* (*jòvila* 'V. *ovila* (*òvila*)) i havia passat per malla al *DLlombart*, al *DJMartí Gadea* (1891), al DCVB i al DECAt. El llibre esmentat de Vidaller (1989, p. 222) dona *choliba* (*Tyto alba*) en diverses poblacions d'Osca, d'oest a est: Siétamo (a la vora d'aqueixa ciutat), Panzano, Radiquero, Salas Altas, Barbastre (també Maria Chesús Nicolau, 1984, p. 12) i el Grau. En altres llocs *choliba* és l'*Otus scops*. El *DAndolz* registra *chotiba* 'lechuza' de Montsó. Justes i Vázquez (AFA, xxxvi-xxxvii, p. 611) situen *choliba* 'lechuza' a Rodellar (Osca).

Hem de sumar a aquestes variants ⁺*andòbila* (Callosa d'en Sarrià, a la Marina Baixa), forma explicable per encreuament amb el nom d'algun altre ocell; encara que, potser, hi haja hagut interferència de *andola*, mot que sol aparéixer en la frase «Córrer l'*andola*» 'moure's molt', 'anar d'ací a allà sense fer res de bo' i també 'anar-se'n de festa, de roll', 'fer el malfaener'. Cf. l'expressió, no menys habitual, ⁺«Fer l'*òbila*», de sentit paregut (v. més avall).⁴¹²

Òbila s'empra sovint amb valors afegits, dins parèmies o no. Descobrim en aquests usos, no enregistrats en algun cas, la imatge poc positiva que ha tingut tradicionalment aquest ocell:

1) 'Bambau, embadocat, bajà': «SABEL: Mare, ¿vosté me cridaba?! QUICA: ¡Tú diras, *òvila* tonta!» (Serrano, 1928, p. 27); «Ser ú més tonto que les *òbiles* d'Al-

412. Llegim en Herrero (1928, p. 10): «Mal, mal (*irònic*). A tú eixe *andoba* t'ha trastornat [...]; aquest *andoba* és terme de l'argot de la delinqüència.

cira» (Alberola, c. 1927, p. 262; Sanchis Guarner, 1983, iv, p. 102). «“Eix és un *òbila*” vol dir que és un anficòs» (Simat, Alacant); +«Estar en l'*òbila*» 'estar encantat' (l'Alfàs del Pi; Alcoi); +«Fer l'*òbila bellantera*» (l'Orxa), +«Fer l'*òbila*» 'anar d'ací a allà sense aclarir res, no fer res de profit', 'fer l'aguilot' (la Marina Alta i Baixa, l'Alcoià). Llegim en el teatre de l'alcoià Joan Valls (1972, p. 101): «[...] si no/ el dia els trons, ¡quina grima!/, se'l passarem [el dia] fets uns *òbiles*/ sense soroll ni guerrilla.» Cf. «Semblar l'*òliba* de Pasca» 'estar tot distret embambat, semblar beneïtot' (Empordà, DCVB). També se'n diu de 'algú que vol escorcollar-ho i dotorejar-ho tot' («Quina *òbila* que està fet!», l'Alfàs del Pi).

2) L'*òbila* és animal de mal signe, de mal averany. És de costums nocturns; es beu l'oli de les llànties de l'església; freqüenta els cementeris...⁴¹³ Partint de tot açò el trobarem en descripcions de personatges sinistres i profitosos, o de situacions del mateix caire; vet-ne ací una mostra ben il·lustrativa: [Descripció de la *cabalcata del pretenent carlí* i la seua cort *eclesiasticomonacal* fugint en la batalla a Xiva] «[...] y en les sotanes y habits volant pareixen unes *òviles*, corrent per aquelles montañes» (*El Mòle*, II (21 juliol 1837), II, p. 310); «RAMON. (¡Qué muger tan deliciosa!)/ NASIA. ¡Humm, em dona una malisia/ este vell... Té cara d'*òvila*./ ¿Si será de polisía?» (Castillo, 1870, p. 12); «LA RATA D'IGLESIA [*Descripció d'un escolà profitós*] Si acás en la vinajera/ ha quedat algun culet,/ Pegant primer un vistaso/ Per vore si el veu la chent,/ [...]/ Amagant com la tortuga/ El còll, y alsant els musclets/ Y en les barres sostenint/ Del negòsi el plateret,/ Busca en els lábios el pico/ De la vinajera... y rés/ Com l'*òvila* fa en les llanties/ El deixa en un chuplit, net» (Josep Bodria, a Llobart [ed.], 1877, p. 172); «*Mistéri*, el vichilant es un tipet baix y redó de cós, de cap cacho y mirá torva y desconfiá. Es un *òvila*. De nit eixersís el seu ofisi, y les seues afisións de dotorechar, enguerran y ficar-se en tot lo que res l'importa. Pórta la gorra runoseta y tirá cap a avant, bigot negre, gran y abandonat. [...] Li diuen *Mistéri* y aixó es la seua vida [...]./ FELISIANO EL BUDELLERO: ¿Vosté es l'*òvila* que totes les nits va rondant la meua escaleta?.../ MISTÉRI: (Algo poregós, li contesta molt emboirat, de manera que no se sapia lo que ha dit). Soc el vichilant» (Hernández Casajuana, 1914a, p. 13 i 21); «Sobr'esta casa chicoteta y blanca,/ una *òvila* rondecha, despenchá;/ esperaba encontrar la pòrta franca/ y la trobá tancá./ Eixa *òvila* es Manetes, el tiránic,/ el sínic, el farsant y el opresor,/ qu'en la sehua intensió despèrta el pánic» (Sendín, 1926, p. 15); «TORIBIO. No té llástima/ de pegar-li a un indefens.../ que están cosint-li una mánega?/ ROQUET. No, qu'eixes ulleres d'*òbila* / li les estampe en la cara/ y fas reventar la Bomba/ lo mateix que una sigala» (Alberola, 1926, p. 3); «Estem en el carrer d'en Llop [...]. Les portes tancaes. Es de nit. No pasa ningú. Es l'hora en que *les oviles van a furtrar oli* y les bruixes se

413. Hi ha qui en diu *la xuplatorçudes* (Sella, a la Marina Baixa; dada recollida en una enquesta per a l'ALCV, desembre, 1996).

conten els seus enredros» (Hernández Casajuana, 1928b, p. 7). A Alcoi hi ha el malnom *l'Òbila* (Tormo, 1991b, p. 242).

El *DVal* fa sinònims *òbila* i *moixeta*. Hi ha qui atribueix les virtuts de *l'òbila* a la *moixeta* i qui prova de fer distincions entre *l'òbila*, la *moixeta* i el *mussol*: «La *moixeta* és un pardal que xupla l'oli» (Algemesí); «La *moixeta* és de la família del brúfol; entren pels campanars a les *iglésies* a beure's l'oli de les sitrines. El *mussol* és paregut a la *moixeta* però amb el plomatge diferent, el morro clar i fosc i pinzellades blanques; també és un granet que ix a l'ull. *L'òbila* és com el mussol però més gran» (Simat); «El *mussol* és el mascle i la *moixeta*, la femella» (Carlet). Vet-ne ací testimonis escrits i compareu-los amb *l'òbila* de més amunt: «¡Pos no há ensomiat que entre mich d'una nubolá de gats, ratolins, sapos, *moixetes* y atres avechuchos de la sarpa llarga, habia caigut en l'infern!!!» (*La Donsayna*, 1844, p. 173); «TANO. Nó'm tragues noms, Visanteta,/ perquè't pegue dos galtaes.../ (Se levanta; Vicenta retrocede, su madre se interpone y le empuja) fúchga, cara de *moixeta*; asolteu-me, fás» (Martínez Vercher, 1865, p. 25).

El DCVB ja recull *moixeta* com a 'òbila, cast. *buho*' (val.) i la documenta en el *Somni de Joan Joan* (2833): «Los seus falcons no spantaran..., car són *moxetes*.» En canvi, el DECat (s. v. *moixó*, p. 736a, línies 44-45) identifica aquesta primera atestació amb 'espècie de falcó petit' (*Falco nisus*, segons el DCVB, s. v. *moixeta*, 1) i enregistra només *moixa* 'òliba' (s. v. *moix*, p. 727a, línia 18), sense documentar-la.

Moixa 'òliba' ens constava de Xàtiva (DCVB), on també coneixen *òbila* (Corromines, 1977, II, p. 35).⁴¹⁴ *Moixa* es diu prop d'ací, a Anna, fora de l'àmbit catalanoparlant escrite (Martí i Aparicio, 1989). Com ja hem avançat adés, la *moixa*, *l'òbila* i *l'òliba* conviuen a la Safor com a noms populars de l'ocell *Tyto alba*; ací mateix, la *moixeta* o la *corneta*⁴¹⁵ corresponen a l'*Otus scops* (cast. *autillo*, cat. *xot*). Grau Bono (1927) dóna de Tavernes de la Valldigna (la Safor), a la mateixa comarca, *moixeta* 'lechuza, *Strix flamma*'. Hi ha, doncs, bescanvi de significats entre *moixa* i *moixeta*. Són mots massa pròxims; l'un sembla der. de l'altre;⁴¹⁶ tots els

414. Tenim en els diccionaris del segle XIX: *moixeta* 'lechuza, lo mismo que ÒVILA' (*DLlombart*, «Apèndice») i *moixeta* 'lechuza, V. *òbila*' (*DJMartí Gadea* (1891), «Suplemento», I). Boscà (1927, p. 537) enregistra *moixeta*, però no la identifica.

415. El *DVal* enregistra també la *corneta* i la var. **cuerneta*: *Corneta ó cuerneta, pard.* 'Buho'. En A hi ha només *Cornèta, pard.* 'Corneja. Choya'; en B JPla ho amplia i corregeix: *Cornèta <ó cuerneta>, pard.* '[Corneja, choya] <Buho>'. Trobe *qüerneta* en la prosa de JMartí Gadea (1906a, p. 321): «per això se menjén els gats, les rates, serps, fardajos, musòls, *qüernetes* y atres padals y animals per l'estil».

La veurem més avant en el *VocSecc* del mateix de JMartí Gadea (1909, s. v. *cornella ó cuerneta* 'corneja, choya') i en Boscà (1927, p. 536, *Strix scops*). V. què en diu Colomina (1991a, p. 160). Pere Ibarra arreplega a Elx a finals del segle XIX el malnom *Cuerneta*; Castaño (1991, p. 168) el classifica entre els renoms derivats de «Animals»; *Corneta* a Benigànim (Pellicer, 1991, p. 199).

416. El DECat fa venir *moixa* 'òliba' de la família de *moix* ('nom del gat' i adj. 'astut i enganyós'), i *moixeta* 'espècie de falcó petit', de *moixó* 'ocell'.

dos designen aus rapinyaires; segons sembla, almenys l'*Otus scops* canta com si fos un gatet que maula.

Moixeta designa l'*esparver* (*Acciter nisus*) pel nord del PV i al sud del Principat: Tales, Castelló de la Plana, Rasquera, Alcalà de Xivert, el Portell, Albocàsser i Vilanova d'Alcolea (Gimeno, 1991, p. 600).

ÒLIVA v. més arrere ÒBILA

OPS: **Ops** {A}/ **Obs** {B, C} 'Necesidad. Urgencia'

Ops degué mantenir una certa vitalitat més enllà de la primera meitat del segle XVII, època a partir de la qual hom considera antiquat aquest mot. El recull Josep Escrig en el dicc., que, com és sabut, no sol incloure indicacions sobre la vitalitat dels mots inventariats: *ops* (*òps*) 'V. *obs* (*òbs*)', *ops* (*òps*) (*per*) 'mod. adv. V. *obs* (*òbs*) (*per*). mod. adv.', *obs* (*òbs*) 'precision, por obligacions ó necesidad que precisa á ejecutar alguna cosa. Estorbo ó embarazo' 'per. mod. adv. A fin ó con objeto de';⁴¹⁷ d'ací passa al *DLlombart* i al *DJMartí Gadea* (1891), els quals sí que el donen com a antiquat.⁴¹⁸

És ben remarcable la presència de *ops* en el dietari de mossén Josep Esplugues, rector de Montaverner (darrerria del segle XVIII; ed. de Casanova, 1989a, p. 196). Aquest és un text de llenguatge no gens estantís, tot i que vinculat, indubtablement, a la tradició. *Ops* apareix ací com a subst., fora de les construccions fixes més habituals en els escrits administratius, com ara «*per ops de* + substantiu o infinitiu»:⁴¹⁹ «El primer quadern servirà també per a el títol de bens sitis que tinga la església o per a celebració o per a fàbrica a on se continuen ab los lindes en què afronten, calendaris de les escritures que són títol de la església y *els obs* en què deu distribuir-se la renda.»

417. *Ops* no devia ser mot estrany per a Josep Escrig, atesa la seua condició d'advocat. Els textos de llenguatge jurídic van ser un bon redòs per a aquest mot.

418. Probablement és un manlleu d'algun d'aquests diccionaris (*DEscrig*, *DFontPiris*). Així i tot, potser li era conegut a JPla a partir de documentació antiga, com els escrits de tipus administratiu del segle XVII que encara conserven els seus descendents a la biblioteca familiar.

419. Vet-ne ací alguna mostra del migjorn valencià dels segles XVI i XVII: «Item fa de cens Musu-ab de Callosa XVS los quals dexa na Vall Xda [?] *per obs de dos aniversaris* lo hu lo segon divendres de quaresma [...]./ Item fa de cens en Joan Martines VIII\$ *per obs de celebrar un aniversari* sobre un bancal damunt l'albir del prat afronta ab marge del prat ab la séquia [...].» (Capbreu de l'església parroquial del Castell de Guadalest, la Marina Baixa, 1555; Cano i Martines, 1993); «en dita rectoria vint-sis sous sensals e anuals tots anys pagadors *per obs de selebrar aniversaris* de lo que es plega del dret de les sepul-tures» (*Llibre de Baptismes* de l'església parroquial del Castell de Guadalest, 1622).

De mitjan segle XVII són les actes de les corts del regnat de Felip IV (1645; ed. de Guia, 1984, p. 300): «Item per quant la dita ciutat de Alacant té a son càrrec de cuidar de les municions de la artilleria, *ad obs de muralles*, [...].»

ORAT -ADA: **Orát** {A}/ [**Orát** <, loco>] {B} 'Orate. Loco'

Tot i que JPla afig *loco* en A, símptoma que aquest castellanisme havia guanyat molt de terreny,⁴²⁰ no hem de pensar que *orat* ni potser tampoc el sinònim *fol* fossen ja pretèrits del tot en aqueixa època. No sembla que fossen patrimoni exclusiu dels autors cultes; n'apleguem ací mostres des del segle XVIII fins a recialles més tardanes en textos populars i en el parlar viu: «à veure els Bòrts, les Bordètes,/ les *Orades*, los *Orats*,/ los malalts, ab les *Malaltes*,/ y el Negrèt del Hospital [...]/ [...]/ BLAY. A lluch, así es calla, y ou/ Senyòr, passe vostè avant,/ y arme·s de tota pacencia/ perque Lluch es un *orat*» (Ros, 1759, p. 2a i 2v,a); «Unes vegades jugaven a penyores, altres ballaven com a *fol*ls al so de la pandorga y guitarró y, quant menys se n'adonava hu [...]orat;/ i un evangèli giquet/ es quant nos ha relatat» («Rahonament y coloqui nou [...] que tingueren el Tio Còsme Nespla [...], 1797; ed. facsímil de Blasco, 1983); «[...] y que estaben tots pasmat/ al oir com m·esplicaba,/ que el Rey em doná un abrás,/ y ensomiant estes glories/ em ria com un *orát*» (*Conversacions entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 15); «Ya se ve: ¿qui s'ha de pensar que en temps de llibertat, de instrucció, y de progres s'acostume en Valensia á que·l degollen á ú per la esqueña en una samarrá que trona com un titóu? ¿Quina nesesitat té ú d'aguantar que li peguen en lo mich del carrer? Be fora que anaren arretirant als *orats* totes estes moixigangues» (*El Mòle*, II (31 maig 1837), II, p. 124); «[*Malnoms*]/ Llansola, el *Loco*, Ponce y el Catorro,/ Burreta coixa, el Maxo y el Japarro,/ El Pobret, el *Orat*, Tio y Besó,/ Poma, Carcanya, Bajoca y el Garró» (Tormo, *La gatomaquia valenciana*, 1880, p. 64); «En los dos peus tinc yo vint ulls de poll:/ Tinc plens de talls els dits de les dos mans:/ Com un Job tot el cos tinc de grans:/ Y el cap, cuant ve lo ple, tinc un poc *fol*l» (Bernat i Baldoví, 1847b, p. 42); «PRUDENCIO [...] (*Suena la campanita*) La campaneta del *fol*l/ encara l'arrancaré./ ¿Qui ha tocat?» (Millàs, 1884, p. 27);⁴²¹ «ROSA. ¡Mare de Déu (Eixint)/ CHIMO. Per· a avant, no tingues por./ PERE. ¿Tú per má casa, *folleta*» (Hernández Antón, 1892, p. 125); «TOMAS. Que sou uns *fol*ls de remát/ al creure en eixes patrañes» (Badia Adell, 1904, p. 24); «*Foll* es qui fá cas del mon,/ puix res pòt éll dar de sí» (JMartí Gadea, 1906c, p. 59);⁴²² «y grunyint a no parar/

420. Carles Ros ja esmenava en *Correccion de voces* (1771, p. 12) *lòco* 'por *fol*l, ù *orà*t' i *locùra* 'por *fol*lia, ù *oràdura*'; abans en les notes al *Diccionario valenciano-castellano* (1764, p. 333) inclou una llista de mots que «hoy aun [...] hallamos; aunque à toda priessa muchas de ellas el Vulgo và olvidando, diciendo [entre altres] *loco*, por *fol*l, ù *orà*t.»

Coincideix a advertir l'envelliment de *fol*l a favor de *loco* Orellana en *Valencia antigua y moderna* (I, p. 163, darreriera del segle XVIII; segons Joaquim Martí i Mestre, 1994a, p. 137). De tota manera, cal tenir present que el mateix Orellana (II, p. 679) considera *jònech* antiquat a Val., reemplaçat per *vedell*. *Jònech* és encara vocable força corrent; potser s'havia fet vell al Cap i Casal, com tants altres mots.

421. *Foll* sembla utilitzat ací com a eufemisme.

422. Mossén Joaquim fa un text tot de monosíl·labs i d'aire arcaïtzant, per bé que hi ha força elements populars: «Té dèu anys y el mon li ríu,/ res que veu p·a d·ell es pròu,/ ni fa fret, ni es fort lo

com si's tornara una loca/ d'eixes que hi-a en los *orats*» (JMartí Gadea, 1906c, p. 126);⁴²³ «Estar ú *orat* (Estar *boig*)» (Alberola, c. 1927, p. 111); «PEPE: *Orates, frates* (Sentensiós)/ CARABASA: Qué diu?/ QUICO: Ara te hu traduiré: *orates/ vol dir locos, y frates flato./ Ya está: que tots els locos tenen flato*» (Vidal i Torres, 1928, p. 11); «este ple de rabia y *foll per/ els cels, esparramant les armes y / deixant-se-hu tot*» (Martínez i Martínez, 1912, p. 104); «Fent el mec,/ o fent l'*orat,*/ demostra tindre talent/ i amor a la llibertat...» (Artola, 1983, I, p. 178);⁴²⁴ «i apretunyant-lo ab sos braços ab veu fôrta li diu totes les ternees que son carinyo li sugerixen, a les vegades sobercs desbarats, que de no vore que es una mare es creuria qu'era una desgraciada *folla*» (Martínez i Martínez, 1947, p. 3).

González i Felip (1991, p. 65) dóna *orat* 'boig, pertorbat d'enteniment' de la Plana Baixa. Segons Enric Valor (1979b, II, p. 174), «*orat* s'usa en el val. merid. en un refrany ben popular: "L'infant i l'*orat* diuen la veritat"»; Carles Ros ja recollia aquest refrany en el *Tratat de adages* (1736, p. 66). L'alcoià JMartí Gadea (1891, p. 442) en dóna la var. «L'infant, l'ignorant y l'*orat* dihuen la veritat.» Són abundoses les parèmies en què apareixen aquests dos antics mots: «Als *orats* á fer novena» 'fr. fam. con que uno oculta el sitio adonde se dirige si es preguntado, lo mismo que BÒIG, FOLL, DEMENT y LOCO' (DLLombart, s. v. *orat*);⁴²⁵ «Al *foll* y al aire donarlos ample» 'al loco y al aire darles calle' (DJMartí Gadea (1891), s. v. *aire*); «Al ase ruc, traginer *foll*» 'al asno lerdo, arriero loco' (DJMartí Gadea (1891), s. v. *ase*);⁴²⁶ «Deu mos garde de *folls* en llòch estret» 'al loco y al aire darle calle' (DJMartí Gadea (1891) s. v. *Deu*; Alberola, c. 1927, p. 62);⁴²⁷ «Contra la *follia* no hi ha tu tía», «Qui de tot es molt, del tot es *fòll*» (Alberola, c. 1927, p. 50 i 233), etc.

No són menys interessants les dades de la nostra lexicografia. Ací trobarem testimonis de la vitalitat d'aquests mots, a la vora de derivats certament antics. Vegeu en el DRos (1764): *foll* 'con la o agüda [llegiu *oberta*], loco', *folls* 'con la o agüda, locos: lo *Espitâl dels folls*, el Hospital de los locos. Vease *oradüra y oràt*, *oradüra* 'locura' i *oràt* 'orate: la persona desbaratada, sin asiento, ni juicio: *casa de oràts*, casa de locos.

estüu, ni p-a d-éll cau neu, ni plou.» Reapareix en composicions més planeres: «va referint de que un *foll,*/ perque *foll* devía estar,/ va pendre un jorn la mania/ de que havia de volar» («El Pardalòt d'Alcòy», dins JMartí Gadea, 1906c, p. 107).

423. Com veiem, els *orats* es refereixen al lloc on són els *locos*, 'el manicomi'; cf. més avall la frase «Anar-se'n als *orats* a fer novena» o «Anar a prendre lloc als *orats*.»

424. Segons m'informa Lluís Gimeno (1995, p. 213), «Fer l'*orat*» no és expressió coneguda ara a Castelló de la Plana.

425. Frase encara en ús: «Anar-se'n als *orats* a fer novena» ('anar-se'n lluny, a un lloc apartat', la Canyada de Biar); va per ací la dita que coneix la gent més gran de la Vila Joiosa: «Anar a prendre lloc als *orats*.»

426. Cf. més avall «Per a ase ruc, arriero *bòig*» i «A ase ruc, arriero *loco*» (Alberola, c. 1927, p. 209 i 309).

427. En el DLLombart (s. v. *Deu*): «Deu nos guart de *boigs* en llòch estret» 'al loco y al aire, darle calle'.

En Valencià el *oràt*, se toma també per loco. Vease *foll*; Carles Ros (1770): *foll* 'loco. *Follia* Véase *orat* y *oradura*'. En el *DLamarca* (1839): *orat* 'orate, loco'. En el *DEscrig*: *foll*, *lla* 'loco, ca, en algunas acepciones', *foll de pensa* 'loco de pensamiento', *folla* 'V. *follura*', *folléa* 'V. *follura*', *follia* 'V. *follura*', *follura* 'locura', *orát* 'orate', *Gavia* (*la*) *dels oràts* 'gavia ó jaula'. En el *DLlombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891): *casa d'orats ó de folls* 'casa de locos, de orates' (s. v. *casa*); *fòch follet* 'ant. Fuego fatuo. Inflamación de ciertas materias que se elevan de las substancias animales ó vegetales que están en estado de putrefacción y forman pequeñas llamas que se ven andar por el aire á poca distancia de la tierra, especialmente en los parajes pantanosos y en los cementerios' (s. v. *fòch*); 'manicomio, hospital y asilo para maniacos y locos, lo mismo que *MANICOMI* y *CASA D'ORATS Ó DE FÒLLS*' (s. v. *goleta*); 'manicomio, lo mismo que *GOLETA* y casa d'orats y de folls' (s. v. *manicòmi*); *ramalá, da, de foll* 'Rebato de loco' (s. v. *ramalá*); *tornar loco, ó foll á ú* 'volver loco á uno. fr. fig. confundiéndole con diversidad de especies aglomeradas e inconexas', *tornar-se loco ó foll ú* 'volverse loco uno, fr. perder el juicio, privarse de la razón. fig. y fam. manifestar excesiva alegría ó estar dominado por un efecto vehemente' (s. v. *tornar*); el *DJMartí Gadea* (1891) altera l'orde: *tornar-lo a ú foll ó loco* i *tornar-se ú foll ó loco*. *Follejar* 'loquear'; «L'infant y l'orat, dihuen la veritat» 'los niños y los locos, dicen las verdades' (s. v. *infant*).

Convé fer alguna referència al quasi-sinònim *boig*, dominant en la llengua comuna actual amb el valor de 'dement, foll'. Encara que no és sempre fàcil d'escatir, *boig* sembla que ha mantingut al PV el valor de 'badoc, baja'; v. Coromines (*DECat*, s. v. *boig*, p. 40b, línia 8 i s.; i 1977, III, p. 20-31). Haurem d'afegir-hi el testimoni de Carles Ros, d'on degueren beure el *Silabario* de Sanelo o *DEscrig* i continuadors: *boig* 'con la o aguda [llegiu *oberta*], bobo' (*DRos* (1764)), *bòig* 'bobo, necio' (*DRos* (1770)), *boig* 'bòbo' (Carles Ros, 1771, p. 7) (cf. els articles de *foll* i *orat* de Carles Ros que hem vist adés). Llegim en el *Coloqui nou entre el tio Pelut, Sardineta y Polseres* (c. 1801; ed. de Joaquim Martí i Mestre, 1991, p. 152): «PELUT. Ara dich que són uns *boigs*/ y tontos los valencians.»

Però sens dubte, *boig* 'foll' no deu ser (o no deu haver estat) desconegut entre els valencians. La mateixa lexicografia dels segles XIX i XX arreplega els dos valors des del *DLlombart*. Tot i que en el *Vocabulari monosilábich* (1915) dona *boig* 'adj. bobo, bonachón', JMartí Gadea fa servir en la seua prosa més castissa els *doblets*: *boig o loco, follia o loca* i *folls o locos* (v. les referències que n'aporta Colomina, 1991b, p. 161). He sentit *boig* entre parlants d'edat; en demanar-los què vol dir, solen explicar que 'tocat del bolet, loco'. Casanova (1980a, p. 76 i 107, n. 16; i 1980b, p. 20 i n. 11) el dona amb aquest valor entre persones de la primera generació d'Agullent; també es diu a Castalla (Casanova, 1981, p. 229, segons informació d'Enric Valor). Hi ha a Crevillent el malnom *Vell el boig* (Martínez Montoya, 1991, p. 85); a Cocentaina, *Boig, Boja* i *Boget* (Juan i Pasqual, 1991, p. 182). Al Camp de Mirra celebren per Nadal la *Festa dels Folls*, molt semblant als *Enfarinats* d'Ibi (Francés, 1989, p. 379-383).

Boig és vocable estimat d'Alberola; ací el tenim en diversos fragments de *Teus, meus y nòstres* (1925, p. 7) i de *L'amo y señor o refranera valensiana* (1927b, p. 29 i 72): «CASILDO. (*Boch* d'alegría)/ Sent? Ya están ahí!/ VISANTETA. Esta casa es nòstra./ D'hast'ara he segut yo l'ama;/ ara vosté, vosté sola./ MOSEN. Mire eixe cuadro./ D. LEON. Mosen.../ VISANTETA. Papaet... es qu'estic *bocha*./ ¿No vòls que fasa l'ama? [...]/ D. LEON. Ya m'hau señorechat pròu./ Chustament en esta casa/ ya no hi-á ni Rey ni Ròc./ Pero aneu en quatre ulls/ que tant li punche al bòu.../ Esta es la casa de Meca/ (Se fija en lo grupo que formen sentats el tio CONTARALLES, VISANTETA y QUIQUET y despótic diu):/ Pos mira quin atre estòl:/ ¿Qué vos s'ha perdut así?/ (Al tio CONTARALLES y a QUIQUET, durísim)./ VISANTETA Papaet, vosté está *bòch*.»

Sovinteja en la collecció de refranys que va aplegar aquest mateix autor (Alberola, c. 1927, p. 11, 36, 111 i 234): «Al *boig* y al caballer, tot li está bé», «*Bòig* ab *bòig* s'avenen», «Estar ú *orat* (Estar *boig*)», «Qui en l'estiu va rebossat, o está *bòig* o no pòrta camisa.» Són significatius els parells de dites següents trets de la mateixa obra: «Al *bòig* y ric, bastó sobre-dorat» (p. 2) i «*Tonto* y ric, bastó sobre-dorat» (p. 292); «Per a ase ruc, arriero *bòig*» (p. 209) i «A ase ruc, arriero *loco*» (p. 309).

Boig apareix en textos d'autors poc primmirats del s. xx: «MARIANA: ¿No...? ¿Si es mestra en el plorar!// GERONI: Escolta·m, Marina; aixó demostra enteniment. El que no es *boig* y plora sense aclarasió, algo te que li tremola» (Beltrán Pérez, 1950, p. 5).

Josep Pasqual Tirado escriu en *De la meua garbera* (1996, p. 169): «Quins ditxos i succeïts contats al mateix temps que fent carasses i *bojades*.»

ORDI; CIVADA: **Órdi** {A}/ **Ordi** ó **sivá** {B, C} 'Cebáda'; **Palométa, en el blat, ordi, ett** 'Palomilla'; i **Sivá, cuant está erba, m.** 'Alcacer ó alcácer' {C}⁴²⁸

Com veiem, tenim *ordi* en dos articles del *DVal*. Tot i això, fa la impressió que JPla devia conéixer *civada*, si més no passivament, amb el sentit de l'esp. *cebada*.

428. El DRAE dona a *alcacer* o *alcacer* el significat de 'cebada verde y en hierba'.

Alcacer (< àr. *al-qasil* és mot esp. documentat per primera vegada en el *Libro de Alexandre* (c. 1250). El trobe en un text datat a València el 10 de gener de 1371 (còpia de 1596): «Ítem, que vosaltres [...] canscun any siats tenguts de alfarrasar ensembis ab lo Alcayt, Alamí e Vells del dit loch [*de Xest*] les ortaliçes, les ferratges o *alcacers*, e les faves» (Carta pobla de Xest; ed. de Guinot Rodríguez, 1991, p. 603).

Hi ha en el mateix text: «no pujats tallar ni arrancar carrasques o *alcornoques*» (p. 602). Llig en aquesta collecció documental i en un text de trets lingüístics aragonesos: «dar diezmo e primicia de todo pan, trigo, panizo, *ordio*, avena e de qualesquiere otros frutos [...]. Ítem que podáys dar a vuestras bestias espontáneament qualesquier yerbas, como son *alcaçer*, tremiella, panizo, spelta, alfalfes, adaza e otras semblants yerbas» (Carta pobla de Xelva, 7 febrer 1370; ed. de Guinot Rodríguez, 1991, p. 585).

Alcacer reapareix en el llibre del mostassaf d'Alacant (1532; ed. de Cabanes, 1989, p. 173) i en el d'Elx (1610; ed. de Cano, 1995, p. 237): «que venen o fan vendre en la present ciutat de Alacant e terme de aquella alfalfes, *alcacers*, panisos, alcandia [...] [...] se hordena que se ha de donar çinch lliures de *alcaçer* a diner.»

Observeu que, almanco en un article, en la versió B, afig *sivá* darrere *ordi* i, a més, incorpora *sivá*, *cuant está erba* en C. JMartí Gadea ja va fer el mateix en alguna ocasió (*Apèndix ó afegitó als tipos*, 1906b, p. 68): «en eixe mes [*de juny*] ya principia la sega del *òrdi* o *civá* y del blat o forment» (citat per Gulsoy en DECat, s. v. *ordi*, p. 95b, línies 3-4); en el *VocSecc* (1909, p. 76 i 78) presenta ambdós vocables en articles independents amb el mateix e. e.: *civá*, *da* ‘cebada’ i *ordi* ‘cebada’.⁴²⁹ Tot i això, *ordi* apareix més voltes en l’obra de mossén Joaquim i no sempre a la vora de *civada*; p. ex., tenim en l’*Ensisám* (JMartí Gadea, 1891, p. 395 i 462): «Aigua als *ordins* qu’els blats se sequen»⁴³⁰ i «Vi agre y pa d’*ordi*, chita-t, Chordi»; en el *Novísimo diccionario general* (DJMartí Gadea (1891)): *Pa de civá ó d’ordi* ‘pan de cebada’ (s. v. *pa*), *Palla d’òrdi* ‘pelaza ó paja de cebada’ (s. v. *palla*), «Pa (bon) y bòn vi, arre, roci; vi agre y pa d’*òrdi*, gita-t, Jòrdi» ‘ref. Con buena comida y bebida no se rehuye el trabajo, y al contrario’ («Suplemento segundo», s. v. *pa*), i en «La Dotcena de frare» dins *Tròços y mòsos* (1906c, p. 217): «Si els donaven *òrdi* ó blat,/ dacsá, guixes ó cigrons.../ “Ama, afixga-n un grapat,/ y si-n té, també melons”».

El *DEscrig* recull *ordi* (*òrdi*) ‘cebada (yerba y simiente)’ i els derivats, no enregistrats al PV i probablement poats del *DLabèrnia*: *ordiar* ‘cebada’ i *ordiér* ‘cebadero’, por el que vende cebada y por el macho de los arrieros que va cargado con la cebada de prevencion para la recua’; a la vora d’això, admestia *civada* com a sinònim de *ordi* (s. v. *cibá*, *-da* ‘V. *ordi*’).⁴³¹ Cal anar més arrere: Carles Ros ja proposava corregir *cebàda* per *hordi* en el valuós *Correccion de voces* (1771, p. 8). Així i tot, Cavanilles (1797, II, p. 325c) no té cap inconvenient a presentar només *ordi comú* com a nom val. de l’*Hordeum vulgare* (esp. *cebada comun*, fr. *orge commun*); cf. altres casos en què el botànic valencià dóna parells de sinònims del tipus *asever / adzavara*, *blat / formént*, *dacsá / panís*, *sepèll / bruch* o, encara, *senteno / ségol* [!].

Segons ilustra el m. 780 de l’ALDC, publicat per Veny (1976, m. 29, i 1978, p. 221 i m. 25), a les hores d’ara *ordi* només es fa present, al migjorn valencià, en un territori que coincideix, si fa no fa, amb l’anomenada Regió II: les comarques de la Marina Alta, la Costera, la Safor, la Vall d’Albaida i la Ribera.⁴³² *Ordi* perviu a Agullent, a la Vall d’Albaida, com a mot propi dels parlants d’edat; ací els més jó-

Tenim *civada* en dos articles més del *DVal*: *Tió de foc; tisó en el blat ó sivá* ‘Tizón. Añublo’ i *Cascara ó pell de blat ó sivá* ‘Cascabellico’ {A}.

429. En canvi, el *DRosanes* —la font principal d’aquesta obra— dóna només *ordi* ‘cebada’. Recordem que el mestre viguetà Miquel Rosanes treballa sobre el vocabulari bàsic dels seus alumnes de Sueca.

430. El DECat (s. v. *ordi*, n. 6) localitzava aquest pl., *òrdins*, a Canet lo Roig (1961).

431. El *DLlombart* dóna, a més: *AYGUA d’òrdi* ‘agua de cebada, bebida que se hace con el cocimiento del grano de esta planta’, ‘lo mismo que *AYGUA de cebá*, *-da*, agua de cebada, helado muy común en Valencia que se confecciona con el caldo del antedicho cocimiento y azúcar’ (s. v. *aygua*) i *hòrdi* ‘cebada, lo mismo que *CEBÁ*, *-DA* y *CIBÁ*, *-DA*’.

432. Hi hem d’afegir entre altres punts Tàrbena (a la Marina Baixa), on a més hi ha el NL *sa foie-ta de s’Ordi* (Colomina; Pont i Salvà, 1986, p. 93).

vens diuen *siva(da)* (Casanova, 1980a, p. 47).⁴³³ En tinc alguna dada més específica de Calp, Parcent, Pedreguer, Dénia, Tavernes de la Vallidigna (Grau Bono, 1927, p. 54).⁴³⁴ Sent a dir espontàniament a parlants de Pedreguer: «Ser més fals que la palla d'*ordi*» (Joan Grimalt, juliol, 1996). *Ordi* continua cap al nord: Carlet, Algemés, Aldaia,⁴³⁵ Oliva, Torreblanca, Benicarló, Vinaròs... Mulet Pascual (1991, p. 216) localitza *ordi* (*Hordeum vulgare*, esp. *cebada*) a Ares del Maestrat (l'Alt Maestrat) i a Borriana (la Plana Baixa); Gimeno (1989, p. 492, i 1997, m. 238) recull *ordi* 'civada' en diversos punts del Baix Maestrat;⁴³⁶ Salvador (1943, p. 54) dóna *ordi* 'cebada' a Benassal.⁴³⁷

Hi ha informants meridionals que recorden haver menjat *pa d'ordi* (o *de dor-di*) en la guerra civil espanyola (Callosa d'en Sarrià, Xixona, la Nucua),⁴³⁸ d'altres identifiquen l'*ordi*, «paraula dels vells d'abans», amb un tipus d'avena antic (Benimantell); sembla que *ordi* és conegut dels grans al Comtat (Muro).

Són freqüents els testimonis de *ordi* en textos de l'àmbit central valencià dels segles XIX i XX: «—¿A·on está la chustisia? ¿Menchant *Ordi*?! —No, señor; está, está, allí, allí,... menten vostés» (*El Mòle*, I (11 febrer 1837), III, p. 42); «Es veritat, era un óvila, vullc dir un águila, y fea els garabatos mes apresada que yo garvelle el *ordi* per·a el meu burro» (*El Mòle*, I (19 abril 1837), XXI, p. 328); «No, home, no es de licors; en cas, de ú a·soles que es ví, pero lo demes es alambic de destilar espardeñes, rasi·ons, forment, *hordi*, ferradures...» (*El Mòle*, III (11 agost 1837), I, p. 15); «Ha mòrt

433. Heus ací un text de la darrerria del segle XVIII de Montaverner, a la mateixa Vall d'Albaida: «els llauradors y colliters, expte els fruits en què estos paguen de huit, que en esta parròquia al present sols són el blat, *ordi* y demés grans de segle Juan» (*Memòries d'un capellà del segle XVIII*; ed. de Casanova, 1989a, p. 187).

Llegim unes línies més avant en el mateix text (p. 188): «El blat, *sivada*, espelta, avena y demés fruits que són grans de S. Juan de cada huit, uno al delme». Casanova (1981, p. 236) dóna *ordi* en el text «Anem a mallar l'*ordi*», que li serveix per a posar un exemple de l'ús del verb *mallar* 'trillar els cereals' a Agullent.

434. Aquest autor esmenta, a més, *vena* (*Avena sativa*) i *vena borda* (*Avena fatua*). El saforenc Josep Mascarell (1981, p. 206) recull el refrany: «Febrer trau l'*ordi* dels bolquers.»

435. Ací expliquen que l'*ordi* és per als animals. La *civa(da)* és lo mateix i aprofita per a gelat i malta.»

436. Manuel Foguet (1984, p. 32) escriu en *Bona nit, cresol* (1984, p. 32), obra de deix vinarossenc: «i hauries de pegà un vistasso als Boverals a vore com està l'*ordi*! O és que tot vols que ho fasse yo?»

437. V. alguna dada més sobre la distribució geogràfica del parell en el DECAt (s. v. *ordi* i *civada*).

438. No deixa de ser significatiu que mantinguen les designacions *pa de* (*farina de*) *forment*, *pa de panís* i *pa d'ordi* en localitats on són generals *blat*, *dacsa* i *civada* (la Nucua). El callosí Adolf Salvà (1932-1939, p. 54) explica el *caparito*, joc infantil en què els participants diuen: «A la una, la pruna/ A les dos, la çoç./ A les tres, el tio tort d'Andrés./ A les quatre, les mulettes a batre./ A les cinc, ripilindinc./ les sis, *pa de panís*.» El mateix Salvà (1932-1939, p. 202) fa servir *ordi* en la descripció de l'escaldada de la pansa: «Al fons del cossi ne fiquen rebles tamanyes com lo puny, o no tant, i davant lo forat, un tros de plat i, damunt d'aquells, palla d'*ordi*, a l'objecte de que no s'entrapixca.» I més avant en les «Contaralles» (p. 214): «Per a expressar les penes que en l'antigor passaven les famílies de part d'este poble, quan les collites eren forments o blats, *dacsa*, *ordi* i garrofes.»

un ingles deixánt un caudal de mes de tres millons de duros, y entre moltes còses que dispòn en lo testament, diu: deixe á Maria East tots los gosos que tinga y se coneguen per meus al temps de morir, en la obligació de mantindre·los en lo mateix cuidao que els he mantengút tota ma vida, donan·los llet, farina de *sebá*⁴³⁹ ú *òrdi*, galleta, carn y demés» (*El Mòle*, I (19 febrer 1841), xx, p. 317); «P'a'l ganao que treballa/ No te dòlguen l'òrdi y palla;/ Cuant descansat está y bò./ [...] Pròu ne té en palla y segó/ En quant al òrdi y dacseta/ Séga·la mitj granadeta» (Versió valenciana de la *Cartilla rural en aforismes catalans* de Narcís Fagés, 1853, p. 46 i 53); «La andana reblida d'all, / En l'estable dos caballs, / L'aca fransesa y dos burros. / Alasór, edros, arròs, / *Ordi*, fabes y forment, / Llonganises y aiguarent» (*Les marors de una fadrina o el viuado vert*, 1860, p. 29); «QUIQUET: Pá d'òrdi, pá de forment.../ Deixarán pasar una poqueta chent...» (Alberola, 1927b, p. 67).

Ordi apareix en diverses dites aplegades en el *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 7, 8, 113, 199, 213 i 303): «Aigua als òrdis, qu'els blats se seguen», «Aigua en Febrer, òrdi en lo graner», «Febrer trau els òrdis del bolquer», «Pá d'òrdi..., tomba, Jòrdi», «Per Sen Jòrdi, ves a vore el òrdi; si en veus una espiga ací y un'atra allá, torna·te·n a casa, que pròu n'hi ha», «Ví agre y pá d'òrdi..., tomba, Jòrdi.»

«Gra d'òrdi, gra de forment» és un joc que trobem esmentat en la narració de Morales San Martín *Cadireta d'or* (1908, p. 5): «no eixia á chuar á 'piña repiña', á 'les sinquetes', á 'grá d'òrdi', 'gra de forment', ni á '¿plateret de fóc?', jen l'atra casa n'hi·á un pócl, sino venia Llusianet».

En definitiva, doncs, sembla que, com subratllava Enric Valor (1979b, II, p. 40-41), *ordi* ha perviscut més bé o més malament en bona part del PV. És en les terres de migjorn on *civada* l'ha arraconat de manera més accentuada. Coromines (DECat, s. v. *civada*, p. 721a, línies 12-15) i, seguint-lo, Gulsoy (DECat, s. v. *ordi*, p. 95a, línies 57-60) suggereixen la possibilitat que l'ús de *civada* com a nom de l'ordi, observable sobretot al sud valencià, no haja estat provocat per la influència de l'esp., «encara que aquest factor hi hagi pogut ajudar.» Poden servir-nos, però, com a bona mostra de la reculada ben moderna de *ordi* els testimonis vists fins ací; els completem tot seguit amb referències meridionals més antigues, no menys il·lustratives de l'ús de *ordi* en aquestes terres que ara l'ignoren: «com el que avie donat al dit Jacob un troç de terra a llaurar, en la qual terra ha ii fexes d'òrdi del qual no li donà gens» (Alcoi, 26 novembre 1263; Torró Abad, 1992, p. 234, n. 60); «que·l tallà con sos ovellas las olliveras e las figueras en u bancal d'òrdi» (Alcoi, 3 desembre 1263; Torró Abad, 1992, p. 247); «[Ad instància e a rereclam, lo qual P. Vidal Féu d'en Sancho Péreç, veyn d'Alcoy, e d'en Gómeç de Sòria, [veyn de]

439. *Sebada* torna a aparéixer en *El Mòle* sempre en el mateix context: «li han ordenat refrescs de *sebada*» (II (22 maig 1837), II, p. 62), «pren ans un *refresquet de sebada* y abellotetes» (II (21 juny 1837), II, p. 187); cf. la distinció entre *ordi* i *civada* que hem recollit adés d'Aldaia.

Coçentània, de *kafissos d'ordi*» (Cocentina, 1275, *Llibre de la Cort de Justícia*; ed. de Ponsoda, 1996, p. 56);⁴⁴⁰ «qui és dret que tot moro que aja bèstia de laurada paga per cascun parell de bèsties una barçella d'*ordi*, e per una bèstia dos almuts» (Elx, 1339; ed. d'Hinojosa, 1990a, p. 373); (52) «*Primo* que los blats que's colliran en la orta, axí de forment com de *ordi* o de altres blats, paguen a rahó del quart» (Agost, l'Alacantí, 21 juny 1482, carta de poblament; ed. de Guinot Rodríguez, 1991, p. 682); «Ítem, [...] arendà los molins fariners [...] a'N Berthomeu Castelló, perayre [...] per preu de cent e dos caffços, mig de forment e mig *ordi* arabi ab sos drets e marches» (Alcoi, 4 febrer 1486; ed. d'Hinojosa, 1990a, p. 264); «Ítem més és stat pactat e concordat que si algun moro o moros de dit loch [*de Catamarrut*] se'n irà o iran, o lo dit senyor lo lançarà, e tinrà rostol de *ordi* tardà [...]. E si en lo dit rostoll hi haurà arbres, haia de triar [...] e açò s'estenga per tots los arbres que seran en lo troç del rostoll del *ordi* tardà femat» (Catamarruc, el Comtat, 1490, *Capítols de Catamarruc*; ed. d'Alberola, 1983, p. 135); «Ítem [...] puguen plantar [*vinyes*] en les terres que no són bones per a fer forment ni *ordi* [...]./ Ítem [...] se oblique a donar la llavor de forment, *ordi* y avena cascun any per a sembrar» (Carta pobla de Ràfol Blanc, l'actual Alqueria d'Asnar, el Comtat, 1626; ed. de Pla Alberola, 1986, p. 139).

Vet ací aquest text tardà (1603) d'Oriola, on *civada* (cat.) i *cebada* (esp.) apareixen usats en paral·lel (ed. de Montoya, 1986, p. 134). Es tracta d'un procés sobre el furt de dotze arriots carregats «de forment y civada»; un testimoni declara: «I com ves que tots los desusdits y que·ls arriers se portaven a Oriola dit *forment* y *civada*, dix:/ —¿Qué hazen?, ¿no saben que este *trigo* y *cevada* es mío?»; i un altre testimoni diu en cat.: «—No ha de llevar lo *forment* y *civada*.»

Civada ha donat algun der. en el món vegetal: l'*Hordeum murinum* és ⁺*civadeta borda* a Busot, al Campello i al Verdegàs (partida d'Alacant), i *espigadella* a Xixona, tot d'acord amb Climent (1993, p. 65); Josep Tormo (segons Colomina, 1991a, p. 43) arreplega a Rellu ⁺*civadella* (cast. *espigadilla*).⁴⁴¹

ORMEIG v. més arrere ARMEIG

ORRI, A: **Ull, á ull, sense pes ni mesura** {A}/ **Ull, á ull, <a orri>, sense pes ni mesura** {B}/ **Ull, á ull, á órri, sense pes ni medida** {C} 'A granél. A ojo'⁴⁴²

La definició de JPla resumeix els valors més comuns d'aquesta loc., ben corrent al PV, com també en les altres regions de l'idioma: 'a ull, sense pes ni mesura'. «N'hi

440. En el llibre del mostassaf d'Elx ja del segle XVII només hi ha referències a la *farina de civada* (Cano, 1995, p. 113).

441. També se'n diu, ja d'antic (1375, DCVB), *margall* (Cat. i Val.). V. aquesta i d'altres denominacions en Asensi i Tirado (1990, p. 110) o en Masclans (1981, p. 160).

442. En l'e. e. de A i de B hi ha, a més, 'a bulto'.

ha *a orri*» vol dir que 'n'hi ha molt, d'una cosa' (Parcent, Torreblanca, Tàrbena), «Fer una cosa *a orri*» és 'fer-la sense mirament, arreu' (Algemesí), 'de mala manera' (Alacant); «Tirar una cosa *a orri*» és 'llançar-la al muntó', «Regar *a orri*, buidar el cabàs *a orri*» 'fer-ho sense càlcul, sense orde' (Callosa d'en Sarrià), «Carregar les taronges *a orri*» és 'carregar-les sense caixes, al muntó' (la Nucia); «Vendre la renda *a orri*» 'sense pesar-la, a ull' (l'Alfàs del Pi);⁴⁴³ «Llaurar *a orri*» (Novelda).

Alberola (1928, p. 13) escriu en *Ans que tot, mare*: «L'arsenic y l'amor donen la vida, medits, dosificats... pero presos *a hórri*, mos acoren.» I Morales San Martín (1910, p. 103) en *Idilis levantins*: «se fumà contrabandol del bo; estigueren *en orri* les llepolies, i corregué l'alegria.»

«Anar-se'n una cosa en *orris*» (Pedreguer) o «Anar *a orri* alguna cosa» és 'fer malbé una cosa, llançar-se a perdre': «el dimòni ha de carregar en nosatros y tot ha de *anar á orri*» (*El Mòle*, I (7 gener 1840), II, p. 26); «¿qué seria,/ pues?/ un lastimos carnava! on tot *aniria a orri*/ de modo desficaciat» (Joan Valls, 1972, p. 53-54); «quan es trobà millorada la seua petita hisenda per un total i ferm endegament administratiu, que prompte *se n'ana a orri*» (Enric Valor, 1991b, p. 81).

«Gastar *a orri*» és 'desbalafiar' en el meu parlar (Colomina, 1991a, p. 255; v. allí més referències del val. merid., i de Múrcia i d'Oriola). Sent a dir als crevillentins +«Anar algú al seu *orri*» 'anar a la seua, no fer cas de ningú'.

Llatas (1959, s. v., «Apendice») aplega *guingorri (a la)* 'm. adv. Con descuido'; el *DPardoAsso* duu, amb el mateix sentit, *guingorria (a la)*.

ÒVILA v. més arrere ÒBILA

PALMELL: **Palméll de la ma** 'Palma de la mano'

El DCVB no dóna *palmell* al PV; tot i això, el trobem en la prosa dels grans clàssics (*Tirant*, I, p. 354, *D'Aguiló*), el recull el *DRos (1764)* i l'empra el rector de Montaverner (la Vall d'Albaida) en el seu dietari de la darrerria del segle XVIII (ed. de Casanova, 1989a, p. 120): «y es troba dit dia ben plegada la tovalla sobre tota la roba, y en lo calaix a on solia estar y desplegada, es veu tota traücada de punts de seda verda, que avien tallat y quedaren en ella, y a més en moltes gotes de cera a puestos com el *palmell* de la mà, señals de tot lo que havia servit».

Encara que no l'arreprega el *DEscrig*, *El palmell de la ma* és en el *DRosanes*; d'ací passà sense cap rectificació al *Vocabulario valenciano-castellano en secciones* de JMartí Gadea (1909, p. 18). No falta tampoc en el *DLlombart* ni en el *DJMartí Gadea (1891)*; i en textos de llenguatge popular, com ara *Els besons de Sedaví*, de

443. També se'n diu *a terra-tros* (Benimantell, la Marina); el *DJMartí Gadea (1891)* inclou *terra-tròç (á)* 'adv. al por mayor, enjunto. V. *ull (á)*'. El DCVB (s. v. *terra-tros*) dóna aquest compost de Mall. («Anar *a terra-tros*» 'anar malament, sense poder-se fer amunt') i justament del *DJMartí Gadea (1891)*.

Balader i Sales (1876, p. 33): «Pos ma tú quin atra els guants./ M'abrahonen els *palmells*/ que no puc tancar les mans./ Y si no m'els trac á mósos...»

El llegim en Adlert Noguerol (1983, p. 110 i 153); no ha plagut, però, als redactors del DRACV:⁴⁴⁴ «la seua boca buscant la d'ell, com la d'un assedegat d'aigua deixada en el fondo d'un got buidat; la sensacio de son cos contra el d'ell, com la del pardalet viu en el *palmell* de la ma tancada [...]. Al que fea cinc traseunts li varen depositar en el *palmell* de la ma una moneda.»

L'empra Josep Pasqual Tirado en *De la meua Garbera* (1996, p. 176): «Però Pere, no podent-se aguantar, buidant la pipa en lo *palmell* de la mà, interrompíx.»

Deu haver patit al PV una regressió no gaire antiga. Actualment l'ALDC (I, m. 101) el localitza sobretot per les comarques septentrionals; en dóna variants com ara *pamell de la mà* a Guardamar; *plomell de la mà* a Tàrbena.

En el meu parlar en diem *el replanell de la mà* («He pegat un bac i m'he espatlat *el replanell de la mà*»); apareix en una rondalla popular de Castalla («En un rogle com *el replanell de la mà*», Bernabeu Rico, 1984, p. 237). El DCVB situa *replanell* 'palmell' a Orpesa, a Benilloba, a Biar i a Elx, i a Castelló amb el valor de 'planta del peu'. No ha escapat a l'ALDC (I, m. 101): el localitza, pel centre-sud, a Xàbia, Ontinyent, la Font de la Figuera i Sallent de Xàtiva; a València, pel centre; i a Albocàsser, vers el nord.

Colomina (1991a, p. 270) donava «*el replanell de la mà*» de l'alteà Martínez i Martínez (1947, p. 8); vet-lo ací en textos d'Alberola (1927b, p. 67 i c. 1927, p. 111): «([...] VISANTETA els despedix posant un beset en lo *replanell de la má* y tirant-lo en un bufit)» i «Estar una còsa rasa, com el *replanell de la má*.»

L'ALDC troba també *planell* (a Albocàsser) o *plamell* (a Alcalà de Xivert).

PALMER: **Palmér ó palméra** 'Palma. Palméra'

Var. documentada en textos antics i clàssics (Llull, Canals, *D'Aguiló* i DCVB) i, a les hores d'ara, en eiv.; Ribas i Marí (1991) l'arreplega a Eiv. també com a nom de la 'palma borda (planta de l'espècie *Chamaerops humilis*)'. El *DEscrig* només l'arreplega com a 'venedor de palmes'; sí que el trobem en el *DLLombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891) com a fitònim.

En trobe rastres en documentació tardana, com ara el sermó que va predicar un tal mossén Andrade a Gata de Gorgos; duu data de 1654, encara que deu ser posterior (potser ja del segle XVIII). És un text viu i directe, farcit d'expressions del llenguatge popular: «Lo *palmer* és lo més gran albre» (Biblioteca Serrano Morales, Val., «Sermó de la invenció de la Creu, predicat en Gata», m. 7289).

Palmer és viu encara: trobe *palmer* a Tàrbena (setembre, 1997). Convé recordar les parelles del tipus *garrofer -era*, *magraner -era*, *perer -era*, trobadores dins el

444. Només hi trobareu *palma* i *replanell de la mà*.

PV mateix; recordem que en el *DVal* hi havia *garrofera* en A; JPla corregeix en B *garrofer[a]*, i incorpora *garrofer* a C.

PALPATONTES, A v. més avant PALPONTES, A

PALPONTES, A; PALPATONTES, A: **Palpatontes ó á** ‘A tientas’ {B, C};⁴⁴⁵ [**Palpontos ó palpatontes, á**] {A, B} ‘A tientas’

Observem que JPla elimina *palpontos*, des de B, a favor de *palpatontes*. Com veurem, són un estol considerable les variants d’aquesta loc. al PV.

a) La forma estàndard *a les palpentes*, pròpia del cat. or. (DCVB) apareix documentada des del *DBelvitges*. *A palpentes* deu ser var. de l’originària *a palpantes*, pl. femení del primitiu *palpant*, a l’estil d’altres locucions, com ara, *a palpes*, *a les fosques*, *a espentes*, *a soles*, *a presses i corruixes*, etc. Potser no és desconeguda del tot al PV; Josep Mascarell (1977, p. 240) arreplega a la Safor «Anava a *palpentes*» ‘anava sense *hi vore’s* [‘veure-s’hi’]’.

b) *A palpontes*, considerada com a valenciana, sembla més antiga; ens consta almenys des del *DRos* (1764). La retrobem en Joan Antoni Maians («Anar a *palpontes*» ‘a tienta pared’, 1787; ed. de Casanova, 1995, p. 421); la incorporen també el *DLamarca* (1839), el *DEscrig* (d’on la pogué prendre el *DVal*), i continuadors. La fa servir JMartí Gadea en la seua prosa (1918, p. 173). No l’oblida Alberola (c. 1927, p. 20 i 116): «Anar a *palpontes* o a *palpa-tontes*» i *palpa-tontes*. *A palpontes* pareix una var. en fem. (cf. les locucions en fem. pl. esmentades adés i, sobretot, *a amagatontes*)⁴⁴⁶ de *a palpons*, on, com ja suggereix Colomina (1991a, p. 257), *-ons* pot haver-se interpretat com a *-onts*. També podríem proposar un encreuament entre *a palpons* i *a palpantes*.

c) El DCVB arreplega *a palpatontes* com a pròpia del PV; m’és familiar de la Marina. L’arrepleguen el *DVal*, el *DLlombart* (*Palpatontes (á)* ‘m. adv. A tientas, lo mismo que A PALPONTES y A LA PALPA’) (1887, Llombart) i el *DJMartí Gadea* (1891) (*Palpatontes (á)* ‘adv. a tientas. V. *Palpa (á la)*’).⁴⁴⁷

d) *A palpons* es diu a Val., Castelló i Tort. (DCVB); ens apareix, p. ex., en *El Mòle* (I (13 febrer 1841), XIX, p. 299): «REVOLUSIÓ DE SÉGOS/ [...] un ségo [...] agarrá el llibre de la costitúsio y el de les ordenanses de la chunta á *palpóns*, y li les plantá en

445. En B sense e. e.

446. *Amagatontes* ‘d’amagat’ apareix en la *Rondalla de rondalles* de Lluís Galiana. En canvi, i cal remarcar-ho, el paral·lel *amagatons*, que el DCVB recull del PV, de Bna. i de Ciutadella, sense doc., és ben antic. El *Daguiló* en dóna notícia del segle XVI (Mall.). El trobe, força més arrere, en els Furs del Regne de València de l’època de Jaume I: «en aqueles coses que cambien, e aquels qui forçadament o *amagatons* entren en ço d’altruy» (ed. de Colón i Garcia, 1978, III, p. 200).

447. El DECat (s. v. *palpar*, p. 210b, línia 51) proposa que haja estat l’esp. *a tientas* el responsable d’aquesta var.; potser fóra bo tenir present la influència de *amagatontes*, que tot just hem esmetat.

los nasos al señor president.» Jiménez Salcedo (1958, p. 93) recull a Algemesí *a palpes* i *a palpons* 'a tientas'.

e) ⁺*Al palp*: «Era ivèrn, y la nit chelá y fosca. El piso dels carrers estava homit y esbarós y tenia que caminar casi *al palp*» (Esteve i Victoria, 1909, p. 1); «que havia sentit aquell perfum en el *dark-room* de Cavallers, perquè allí es va, sobretot, *al palp*, i el nas també serveix per a identificar...» (Lozano, 1991, p. 148).

f) *A la palpa* (val., DCVB): «*A la PALPA* 'Por el tiento. [...] Lo mismo que *A PALPATONTES* y *A PALPONTES*'» (DLlombart, s. v. *palpa*); «ROSENDO: (Llechint) [...] / La mañana estaba fosca, / como vulgarmente llaman / más que garganta de lobo, / y a la fosca y a la *palpa*, / ninguno allí lo sentía» (Comes, 1926a, p. 7); «PAUETA [*és cega*]. Al seu costat m'ha fet dòna... Bueno y va ser allò de vóre-lo y de voler-lo..., vóre-lo, com yo hu vech tot: *a la palpa*. ¿Y de primeríes li tinguí rabia [...]!» (Martí Orberà, 1926, p. 9); «no m'hi veia i en por de caure al riu, vaig haver d'allen- tir-me anant *a la palpa* de la paret» (Casp, 1988, p. 26).

g) *A palpes*. El DCVB dóna *a palpes* de l'*Atlàntida* i *a paupes* de Men.: «casi *á palpes* busquí la pórrta, y [...] ixquí al camí» (Povo, 1909, p. 7); «NASIO. Sí: una churra que la conquistá en un sine, cuant estaba fent la película. / POLONIA. Una conquista a fosques? / NASIO. Sí, a fosques y *a palpes*» (Barchino, 1921, p. 5); «Ell, *a palpes*, s'amagà a l'era, i [...]» (Enric Valor, 1975, p. 179).

Hi ha la peça teatral de Francesc Barchino de molt d'èxit *Valencia a palpes*, adaptada per Paco Hernández a l'ambient de la ciutat d'Alacant amb el títol *Alacant a palpes* (1937; Blasco, 1986, p. 148). Vegeu la documentació i les variants que n'aplega Colomina (1991a, p. 257), sobretot de la Marina Baixa.

Fora de l'àmbit catalanoparlant estricta tenim *a palpes* a Anna (la Canal de Navarrés; Martí i Aparicio, 1989); *a palpones* al Vilar, a les Alcubles, a Xelva, a Domenyo i a Xestaltar (Llatas, 1959); *a palpón* (o *a parpón*) a Oriola (Guillén, 1974, p. 295) i a Torrevella (Pérez Maeso, 1990); *a palparujas* i *palparujear* 'palpear a tientas' a Villena (Soler García, 1993); *a palpón* i *a palpote* al Baix Aragó (Altaba, 1985); *a palón*, -a a Terol (DAndolz).

PANALÍS: **Panalís** 'Panadizo. Panarizo'

El *DVal* manté el mateix e. e. que ja donava el *DEscrig* (s. v. *panadiç*, *hiç*), però opta per aquesta var. amb *-l-*, enregistrada fins ara com a pròpia de Mall. El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) també l'apleguen; el *VocSecc* de JMartí Gadea (1909, p. 50) la incorpora a la vora de *panadís*, pres del *DRosanes*. El *DRACV* només recull *panaliç*.⁴⁴⁸

Panalís pot explicar-se com a alteració de la líquida en un ant. *panariç* (< ll. PANARICIUM). No hi ha tampoc gaire dificultat si partim del mateix *panadís*; re-

448. *Paradís* a Pedreguer (dada recollida en l'enquesta per a l'ALCV, 1993).

cordem els canvis ben corrents entre totes les tres consonants (*d*, *r*, *l*) en el parlar popular; cf. Martines (2000a, p. 137 i s.).

Panalizo es diu a Múrcia (García Soriano, 1932) i a Villena (ací també *panarizo*, García Soler, 1993); a Cartagena en diuen *paraliso* (Serrano Botella, 1986). *Panalizo* ‘panadizo’ és en el *Vocabulario andaluz* d’Alcalá Venceslada (1980).

El *DVal* inclou també el sinònim *cercadit* ‘panadizo’, també usual (pr. [serk-] o [sark-]).

PANDEROLA, PANEROLA: - **Panerola ó panderóla** ‘Puerca. Cucaracha’ {A, B}

Vet ací les dues variants que corren pel PV com a nom d’aquest humil animaló.⁴⁴⁹ El DECat les vincula amb la família de *panar* ‘vessant de muntanya’, *panada* ‘llobada en un llaurat’, *pando(l)* ‘inclinat’, ‘convex’, tot del llatí *PANDUS*, -DA, -DUM ‘enarcat, guerxat’. *Panerola* s’ajusta més a l’evolució esperable en català de -ND- (> -n-). V. Martines (2000a, p. 135 i s.).

La primera doc. de *panderola* ens la dóna el *DAGuiló* (s. v. *pandarola*) en una codolada de Joan de Serrallonga (1634). Són gairebé coetanis els versos «A una festa que hi hagué en sent Domingo» del jurista valencià Pere Jacint Morlà (ed. de Ferrando, 1995, p. 149 i 178), on llegim: «Los albarans de València/ eren, per lo ric, uns grills,/ i s’han tornat *panderoles*/ que no valen un quatrí./ [...] / Que ser frare és ser dimoni?/ Que los frares són mosquits?/ Són sastres o *panderoles*?». Vegem-ne ací alguna mostra més de l’època, amb predomini de *panderola*: «carbó, cendra, socarrat,/ *panderoteles*, formigues,/ etcètera» («Colloqui de la nòvia favera [...]», segle XVIII; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 96 i 120); «Máre busquem un empenyo/ que em traga de asi al instant./ Máre que les *panderóles*/ me roseguen l-espinás./ Máre que les rates gróses/ me se menchen el dinar» («Segona part del rahonament y coloqui nou de Nèlo el Tripero [...]», finals del segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «Encontrá el Desrrabat Enacoreta,/ Que ya dinava a-soles/ llobrigos, gorrinets y *paneroles*/ Puix no ixint á casar/ No era fácil tenir altre dinar» (Bertomeu Tormo, *La gatomàquia valenciana*, segle XVIII; ed. de 1880, p. 45-46); «les chinches me pareixia/ que em volien acabar,/ borinots y *panderoles*/ en mi estaben pasturant» (*Coloqui nou entre el tio Pelut, Sardineta y Polseres*, c. 1801; ed. de Martí i Mestre, 1991, p. 158); «Y deù ó dotse caparres/ De les més groses que hi-a/ Y una *panderòla* ó dos» (Roc Llorens Sala, 1895, p. 99); «BERNAT. Les mayúscules dic,/ Que pareixen *panderoles*/ Que hasta se llichen de nit» (Salvador Calvo, 1897, p. 14, *El bateig de San Visent* dins *Colecció de milacres de Sen Vicent*, I, 1980).

449. Segons el DCVB: *panderola* (Castelló, Val., Alacant, Alcoi); *panerola* ‘*Blatta orientalis*’, e. e. de *cucaracha* (Val., Alacant, Alcoi, Elx), ‘crustaci terrestre del gènere *Armadillidium*, de color gris, cos semicilíndric, que s’enrotlla fàcilment sobretot quan el toquen o quan se sent en perill’ (Lleida, l’Urgell, la Segarra). Recasens (1985, p. 210) dóna *panerola* ‘pastereta’ de Valls i Vila-rodona, a l’Alt Camp, i, com a e. e. ‘cucaracha’, de Collejou i Mont-roig, al Baix Camp.

El Mòle se'n serveix força en descriure les lletres [!] i els opositors polítics: «Poca cosa... solamens sé aquella lletra que sembla á les ulleres de la só Mónica del Garbell, y l'atra que diuen la del burro. Lo demás tot me s'antoiixen *panderoles* y formigues» (*El Mòle*, I (28 febrer 1837), VIII, p. 116); «y tan fresc se quedarà mantant á mil ó dos mil persones, com si foren formigues ó *panderoles*» (*El Mòle*, I (13 abril 1837), XIX, p. 292); «¡Mare de Deu! ¡cuants sapos y culebres, cuants escarabats y *panderoles*, cuants porquets de Sent Antoni ixen allí!» (*El Mòle*, II (30 juny 1837), II, p. 247); «[...] y así no anem en chances, perque si me se'n pucha la mosca al nas, me torne *panderola*, me-n puche per la esquena del primer guilopo d'España, y escomense á picar·li» (*El Mòle*, III (19 agost 1837), IV, p. 74).

El *DLamarca* (1842) arreplega *panderòla* 'corredora, cucaracha, curiana'. El segueix el *DEscrig*, que hi afeg una segona acc.: 'chirrión, por carro de una sola caballería'. El *DLlombart* reproduceix aquest material i hi incorpora *panerola*. El *DVal* dona les dues variants corrents al PV com a nom d'aquesta bestiola; observeu que *panerola* obri l'article.

Aquesta bestiola apareix més d'una volta vinculada a la mort. *Panderola* és un soterramorts en l'obra *Temple de dóna*, de Rafel Gayano Lluch (1925, p. 25): «—O influix en sa neboda, o demá, la funeraria de *Panderola* li presta els seus servicis. Tríe.» Vegeu-la, també en contextos mortuoris, en una peça de Ramon i Perdiguer (1928, p. 13):⁴⁵⁰ «DOLORETES. Tin serenitat y no te comprometes./ CATALINO. Yo casi perc el cap, pero éste l'ha perdut del tot! No será res; segur que cuant la vecha li fa la autopsia y li dona faena *Panderola*. [‘la mort’ [?]]»

A Sueca diuen: «Riola/ la *panderola*»; la *Panderola* és el nom del famós tren de Castelló i d'algun altre: «D'Alberic a València/ va el tren que vola,/ i per això li diuen/ la *Panderola*» (a Guadassuar; Sanchis Guarner, 1982, III, p. 162 i 1983, IV, p. 123). Es fa servir com a malnom: *Panderola* (Monòver; Poveda, 1991, p. 204).

Llatas (1959) arreplega *panderola* al Vilar com a sinònim de *panderá* 'excremento humano';⁴⁵¹ *panerola* és la 'cucaracha' a Villena (García Soler, 1993).

450. Adolf Salvà (1932-1939, p. 249) arreplega en l'apartat «Festes i festivitats» de Callosa d'en Sarrià la cançó que cantaven els xiquets el Dissabte de Glòria; ací tenim una altra vegada aquest animaló, ara amb el nom en esp., relacionada amb la mort: «Cucaratxeta,/ dins del forat:/ el Nostre Senyor/ ja ha resuscitat.»

El llibre de Gerhard Rohlfs sobre la història del lèxic romànic (1979, p. 73-77) esmenta una colla de bestioles (la papallona, el gripau, l'aranya, les serps, la libèl·lula i també la *panderola*) que la tradició mediterrània ha vinculat amb la transmigració de l'ànima; tot plegat sembla que té a veure amb el mite antiquíssim de la *vetula*. Segons explica, p. ex., hi ha llocs d'Itàlia on, de la *panderola* o de les xinxes, en diuen *vecchia* (< ll. *vetula*). V. en les pàgines 85-103 més dades sobre *vetula*, mite d'arrels paganes que ha deixat petjades en el lèxic romànic.

451. ⁺*Panducada* 'cagerada' en un tòpic que arreplega Sanchis Guarner (1983, IV, p. 168) a Llamera de Ranes (la Vall d'Albaida): «Roglà,/ a cada porta, una *panducà*'.» Cf. ací mateix, p. 163: «Cerdà,/ a ca' finestra una cagerada'.»

PANEROLA v. més arrere PANDEROLA

PANTAIX; PANTAIXAR: **Pantáix** 'Sobrealiento. Resuello'; - **Pantaixar** 'Resollar' {A, B}

Pantaix 'alenada, respiració alterada' és viu al PV. El conec del meu parlar: «Estar, anar o arribar fet un *pantaix*» 'respirar acceleradament després d'un esforç o d'un esglai'; Colomina (1991a, p. 258) arreplega a la Marina mateixa «Arribar un *pantaix* o *empantaixat*»; *pantaix* és 'respiració fatigosa' a la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 5). Sovinteja en autors de llenguatge castís: «CATALINA. (Precipitada) Así qué hi-á?! que té el pare Trinitaria?! SEVERINO. Qué tinc...? Agobios... *pantaix*.../ desich de batre les cames/ p-a no fer nit en Serrans» (Badaler, 1876, p. 29); «escomensaba Gregorio a contar pasaetes de color puchat als agüelóts robellats que'l escoltaben, qu'entre babes, moquillo y *pantaix*, selebraben socarronament les seues picardies coentes» (Hernández Casajuana, 1910, p. 136); «PERPETUA. Que me la salve, vosté que cura de grasia. La Florinda estira la pateta... ¡El *pantaix* m'au-fega!/ GASPARO. ¡No s'apure vosté, malva real [...]!» (Hernández Casajuana, 1914a, p. 14); «ALBERT. Encara es pòc per a que parle yo. Té el meu pit un *pantaix* que no me deixa traduir en rahóns els sentiments que a l'ánima atrontollen [...]» (Alberola, 1927b, p. 11); «Estava contenta. Havia dormit sense cap mena de *pantaix* en aquella calma reparadora»⁴⁵² (Enric Valor, 1991a, p. 85).

El DECat (s. v. *fantasia*, p. 879b, línia 3) ja donava, fora de l'àmbit cat., *pantoseo* 'acción de jadear', «sentit a les muntanyes d'Almeria.» Convé afegir-hi d'Andorra, pel Baix Aragó, *pantás* 'ahogo o patatús': «Le cogió un *pantás* que vive de milagro» i «No poder *pantasiar*» 'no poder moverse de cansancio o por estar hartó', «¿Quién podrá *pantasiar* después de este banquetazo?» (Altaba, 1985, p. 73); hi ha, a més, *pantaje* 'disnea' a Belchite (*DAndolz*). Dins el territori valencià tenim: *pantaj* 'disnea, resuello' («Si corro, m'entra un *pantaj* que me sofoca») i *pantajiar* 'resollar, respirar con algún ruido' («De tan encatarráu qu'estoy, no puo ni *pantajiar*») al Vilar, a les Alcubles, a Domenyo i a Xestalgar (Llatas, 1959, s. v.); *pantaj* es diu més al nord, a Lludient (l'Alt Millars; Alba, 1986, p. 143) i a Sot de Ferrer (l'Alt Palància; Ríos, 1989, p. 158).

No teníem enregistrat al PV el verb *pantaixar* (i derivats), tot i que en trobem documentació a bondó en la lexicografia propera al *DVal* (des del *DRos* (1764)) i en textos populars: «FRAY PÉSOL.[...]/ vach corrent desalenat;/ de mòdo que cuant ú mencha / un plat d'arròs escaldat,/ no li pòt fer bòn profit/ porque no pòt *pantaixar*» (*El diable en la venta*, 1857, p. 5; ed. facsímil dins *Colecció de milacres de Sen Vicent*, 1, 1980).

Vicent Salvà (1838, 1844, p. 130 i 131) inclou *hipar* i *sobrealiento* en la «Lista de algunas voces castellanas que no es fácil ocurran á los valencianos, para quienes

452. El personatge pateix bronquitis crònica.

se ponen las correspondencias valencianas á continuacion»; els equivalents que dóna, coneguts, doncs, pels valencians, són precisament *pantaixar* i *pantaix*.

Adlert Noguerol (1983, p. 92 i 177) no rebutja aquest verb: «Acabà sofocada per l'entusiasme posat en sa peroracio, quasi *pantaixant* [...] al repassar-los *pantaixant* encara per la febrositat que l'havia dominat.»

Llegim *pantaixós* en el poema «Rondalles de poble» (1900) de Francesc Badesnes Dalmau (1980, p. 81): «A qui'l alé li mancava,/ Amoratat, *pantaixós*,/ Prop d'una ermiteta's para.»

Pantaix i *pantaixar* han patit la competència de *ressoll* i *ressollar* (o també *ross-*), de l'esp. *resuello* i *resollar*. En tenim constància si més no ja a mitjan segle XVII en el «Col·loqui a les festes de sent Vicent Ferrer entre Morlà i Maluenda» del valencià Pere Jacint Morlà (ed. de Ferrando, 1995, p. 262): «Quan jo volia/ descansar mon pit, la gran/ còpia de vostres paraules/ no em deixava *resollar*.» El tenim en la *Rondalla de rondalles*, de Lluís Galiana (1769, p. 182): «la carabaça anava que rabiava de mà en mà, sense deixar-la *resollar*».

Reapareixen com a sinònims de *pantaix* i *pantaixar* en el *DRos* (1764): *pantàix* 'Vease *resòll*, *pantaixàr* 'Vease *resollàr*, *resòll*, *pantàix* 'resuello, aliento, ù respiracion' i *resollàr*, *pantaixàr* 'resollàr: echar el aliento con ruido'. Pocs anys després, Carles Ros mateix s'hi repensa i els condemna en *Correccion de vozés* (1771, p. 15): *resollàr* 'por *pantaixàr*' i *resòll* 'por *pantàix*'. Vegeu *resóll* 'Resuello. Huelgo' en el *DVal*, en el *DEscrig* (també *resollar*) i continuadors. Onofre Soler dóna «*rogall* (*resoll* o *pantaix*)» en les glosses de l'edició de 1827 actualitzada de l'*Espill de ben viure* (1559, Val.) del carmelita Jaume Montanyés (Casanova i Alonso, 1989, p. 165).

Conec *ressollar* (o millor *ross-*) en la frase que hem citat de la *Rondalla de rondalles* i *ressoll* (o *ross-*), més aïna amb el sentit concret de 'caragol que es fa al pit per causa d'un refredat', 'soroll somort i continu que produeix la respiració dificultosa provocada per una malaltia'; l'he sentit aplicat especialment als moribunds («Li va començar el *rossoll* de la mort»). «Tindre *rossoll* és a Canals (la Costera) 'presentar un so motivat per mucositat a l'aparell respiratori, «Quin *rossoll* tens! Hauràs d'anar al metge, i no fumar tant» (Sancho Cremades, 1995, p. 244). Garcia Perales (1993, p. 17) recull *rosoll* [*sic*] 'soroll que emet un gat' a la Vall d'Albaida i a la Costera.

Ressoll i *ressollar* apareixen en textos de tot el País, amb els matisos de 'pantaix, respiració accelerada', 'soroll causat per la respiració dificultosa' i encara com a sinònim de 'alé, respiració': «El malalt escomensa á bellugar.... Obri els ulls... se despe-rea... ha pegat un *resoll*...!!! HAM SALVAT AL MOLE...!!!» (*El Mòle*, I (22 abril 1837), xxii, p. 343); «[Després d'haver lluitat i corregut molt] Me chití un rato per·a rompre el *resoll*⁴⁵³ y no rebentar» (*El Mòle*, I (2 març 1841), xxii, p. 347); «Y olent com un gos perdiguer/ Aplegue sinse *resóll*» (*La Donsayna*, 1844, p. 154); «Mes després de

453. Cf. «Trencar l'alé.»

tantes festes/ [els gossos] es chiraren de capoll,/ y feren aquell *resoll* [...]/ com si enemics mortals foren,/ s'embestiren en furór» (*Un pillo*, 1846, p. 40); «MIQUEL. Pós l'aserp que'l seduí.../ SIMONÉT: Sí./ MIQUEL. Es Rafela Sebolí,/ que't privará del *resoll*/ enrollan-te-se p'el coll» (R. Ll. y M., *A falta de buenos ó Rafaela la filanera*, 1855, p. 12); «demá tornarán á tocar á chunta/ y no faltarán proposicions de / *cuento*, com totes les que hasta hara/ se han presentat per-a quedar-mos/ en la mateixa casa, que no es/ roin, pero que faria clavar el / *resoll* en el cós⁴⁵⁴ als que tantes/ voltes ham dit anemon» (*El Bou*, 1885, xxvi, p. 2); «Ahón reprimint el *resóll*,/ plé de angusties y curruixes,/ m'a vist aygua hasta el cóll,/ y en tarquim hasta les cuixes» (Bernat i Baldoví, 1861, p. 5); «Així com atres cogines/ son fácils de contentar/ y una vegada que menjen/ ja no's senten *rosollar*» (JMartí Gadea, 1906c, p. 125); «Les seues paraules eixien d'una cova. El *resoll* no el deixaba» (Puig Espert, 1928, p. 14); «Botant màrgens i sequioles i acachant-me baix les figueres i mangraners sense *ressollar*, per vore de dur a casa algun pardalet» (Ramírez Bordes, 1930, p. 44); «a la fi, pega dos xupons a la tagarnina, escombra la seua gola *ressollosa* solta dos salivades» (Josep Pasqual Tirado, 1996, p. 114);⁴⁵⁵ «*Ressollava* l'aire a l'eixir pel gargamell; la suor freda s'anava exugant; poquet a poquet va obrir les parpelles dels ulls» (Josep Pasqual Tirado, 1988, p. 155).

PANTAIXAR v. més arrere PANTAIX

PAPAFIGO: **Papafigo, pard.** 'Becafigo. Papafigo'

Com ha fet veure Joan Veny (1991a, p. 72), l'ornitònim *papafigo* ('papamosques') és ja en l'*Apologia in venatores, pro auibus, ad illustrem Olivae comitem* (1543); d'ací va passar, en transvasaments successius, a Palmireno (1569), a Pou (1575), al viguetà Torra (1640) o a Sanelo (primeria del segle XIX). El diccionaris valencians del segle XIX enregistren les variants: +*papafich* (ultracorrecció [?]) 'papafigo, papahigo ó becafigo (ave)' (*DEscrig*), *papafígol* 'Papafigo. Ficédula. Becafigo. Papahigo' (*DLlombart* i *DJMartí Gadea* (1891)). Dóna nom també a l'*Oriolus oriolus* (Boscà, 1927, p. 537); aquest ocell apareix en textos populars i en la fraseologia: «De ouir yo sertes coses, em torne *papafigo* y me'n puche a la figuereta» (*El Mòle*, I (15 febrer 1837), IV, p. 58); «¡En ser bòn añ de bacores/ hu és també de *papafigos*...!» (Aliern, 1862, p. 14).

Villaplana (1988, p. 124) recull a la Safor, a més de *bacorer*, la var. *panfigol* (*Oriolus oriolus*), influïda per *panfigol* 'pa de figues'⁴⁵⁶

454. Cf. «Meterle a uno el resuello en el cuerpo» (DRAE).

455. Pasqual Tirado no s'està d'emprar *pantaix* i *pantaixar* ací mateix: «[...] ja havia curat a una agüela del raval d'un *pantaix* furios que li va agafar», «L'home, degut a l'ataquinada de pastes i al regó que els pegava d'aguardent, estava que no podia *pantaixar*.»

456. *Papamosques*, que pot designar diversos ocells del gènere *Muscicapa*, de primera doc. en el

PARAIRE: **Terreta peraire, per-a llevar taques** ‘Gréda’ {C}

Peraire ‘el qui es dedica a preparar la llana per teixir-la’, var. de *paraire* ben corrent en l'àmbit occ. *Paraire* és ant. en cat.; en tenim la primera doc. precisament en textos rossellonesos, 1265. *Perayre* apareix en els sermons de sant Vicent Ferrer). Trobe «En Bernat Margarit, *perayre*» i «Berthomeu Castelló, *perayre*, vehí de la mateixa vila» en documentació alcoiana de 1466 i 1486 (ed. d'Hinojosa, 1990a, p. 265 i 467). És ben present en la lexicografia valenciana vuitcentista. La *terra (de) peraire* del *DVal* no és estranya en textos de llenguatge més popular: «buscant per allí el caixó/ de la *terra de peraire*,/ y esparramant-la damunt/ logre qu'el foc no es propague» (Escalante, 1922, p. 30). Llegim *perayre* en *La gatomaquia valenciana* de Bertomeu Tormo (darrerria del segle XVIII; ed. de 1880, p. 62); Carles Salvador (1943, p. 255) dóna *peraire* a Benassal. La var. *pelaire* és la més habitual en val. *Pelaire* dóna nom a un barranc i a una partida de Gata de Gorgos (Román i Epalza, 1983, p. 179);⁴⁵⁷ hi ha al terme de Castelló de la Plana, *el canalat del Pelaire* (Gimeno Betí i Arasa Gil, 1993, p. 118). Bodria (1906, p. 54) esmenta *l'hort dels Pelaires* de València, prop del carrer de la Misericòrdia. És malnom a Almassora (Bernat i Guardiola, 1992, p. 468).

PARPALL, PÀRPOL: <1> **Parpalls** <. **Parpols, -pel**> ‘<1> Parpados. <Pestañas>’ {A}/ <1> **Parpalls** <[Parpols] per els pel<ets>, ett> ‘<1> [Párpados]. <Pestañas>’ {B}/ **Parpalls per els pelets dels ulls** ‘Pestañas’ {C};⁴⁵⁸ **Párpols, per lo que cubrix els ulls** ‘Párpados’ {B, C}; **Ulléres, afecció** {A, B}/ **Ulléres, per la moradura qu'es posa en los párpols de baix per indisposició u mala nit** {C} ‘Ojéras’

Els nostres diccionaris donen *parpall* (i *parpella* o *parpalla*) només amb el sentit de ‘cadascuna de les dues porcions de pell movibles amb què a voluntat podem cobrir o descobrir el globus de l'ull’. Deu ser aquest el primer testimoni lexicogràfic de *parpall* com a ‘pestanya’ o, en paraules de JPla mateix, ‘els pelets dels ulls’; si més no, no en trobem rastre en la lexicografia de l'època. Només el *D'Aguiló* aporta alguna notícia, sense doc., d'aquest ús per a la forma *palpebra* ‘pestanya’ (Val.). Sem-

D'Labèrnia, és trobador una mica abans en textos valencians: «el estol de moñicots y chenerasió de *papamosques* [...]» (*El Mòle*, I (11 febrer 1837), III, p. 46).

457. Precisament Luis Román del Cerro (1990, p. 100 i 177) fa viatjar aquest *Pelaire* per les boiroses dreceres ibèriques i, ignorant l'humil *paraire* cat., l'emparenta amb el basc *bela* ‘hierba de pastos, hierba menuda que cubre el suelo’. Aquesta relació tan evident li aprofita per a confirmar la interpretació de l'ibèric *BELAGASIKAU* que llig en els ploms de la Serreta d'Alcoi. Aquest joc amb les homofonies, desproveït de tota mena de documentació, duu l'autor a donar filiació ibèrica (o basca o iberobasca o bascoide?) a topònims com ara (segons la transcripció que ell mateix en dóna): *Pitxaors* [!], *Infern* (p. 85), *Bastida* i *Reguers de la Barsella* (p. 86), *Penàguila* (p. 98; cf. Barceló, 1991, p. 39-44), *Bancal Bacora* (p. 99), *Bassiets* (p. 101), *la playa del Postiguet* (p. 128)... Si l'encerte l'endevine!

458. És JPla qui introdueix en A i en B les correccions indicades. Més avant també hi ha l'article: *Pestañas* {A, B} / *Pestañas, pels pelets* {C} ‘Pestañas’.

bla que no és una acc. infreqüent. El meu parlar distingeix entre *les parpalles* 'les pestanyes' i *la tapadora* (o *la tapa*) *de l'ull* 'la parpella';⁴⁵⁹ trobem açò mateix a Parcent, a Pedreguer..., i amb la var. *parpall* a Monòver, Xixona, la Vila Joiosa,⁴⁶⁰ Centaina... El *parpall* és a Alacant «tant la pell que cobreix l'ull com els pèls que es troben a les vores» (Segura i Llopes, 1992, p. 73). Cf. les dades dels mapes 15 ('parpelles') i 16 ('pestanyes') de l'ALDC (I): *parpalls*, *parpalles* o *pàrpols* com a 'pestanyes' s'estén des de les comarques centrals fins al migjorn; cf., a més, el tipus *pipelles* de Mall., segons aquesta mateixa font.

En tenim testimonis escrits: «Les selles estaben tan poc pronunciaes, y tan faltes de ploma, com la retaguardia d'un teulaí acabat d'eixir de l'ous; y *els parpalls* del ull dret, que era tort, es distinguien en tanta pena [...] entre la esprella d'aquella *laguna estigia*, com els senills que en tret en tret aguayten en lo fondo de la albufera la punteta del nás» (*La Donsayna*, 1844, p. 117); «Yo nunca l'habia vista;/ per això m'ha fet gran mella/ al encontrar ara en ella/ de atractius tan llarga llista.../» «Torta... y plena de *parpalls* rulls/ els ulls [...]» (Bernat i Baldoví, 1859, p. 3; ed. facsimil dins *Colecció de milacres de Sen Vicent*, I, 1980);⁴⁶¹ «*les parpalles*, també negres y tan llargues com sedoses, semblaven al moüre-s ventalls» (Martínez i Martínez, 1927a, p. 84).

És ben remarcable, així mateix, la distinció que introdueix JPla entre *parpalls* 'els pelets dels ulls' i *pàrpols* 'lo que cubrix els ulls'. *Pàrpol* és absent dels diccionaris valencians del segle XIX. El DCVB aplega *pàrpol* 'parpella' a Ascó, Palma i, al PV, a Biar i a Xàtiva; *pàpol* 'parpella' es diu a Batea, el Pinell de Brai i Prat de Comte, a la Terra Alta (Navarro Gómez, 1996, I, p. 237 i II, m. 405).⁴⁶² Deu córrer per més llocs: a Elx diferencien *e(l)s pàrpols* 'la pell que tapa els ulls' (també a Santa Pola)⁴⁶³ i *(l)es pastanyes* 'els pelets de l'ull'; els *pàrpols* són 'les pestanyes' a Castalla (l'Alcoià), a Quatretonda (la Vall d'Albaida).⁴⁶⁴ Esteve i Victoria (1889-1936), nat a la Llosa de Ranes (la Vall d'Albaida) fa servir *pàrpol* en la *noveleta El milacre del amor y de les flòrs* (1909, p. 7): «olvidant els detalls espinosos qu'habien de posar fél en sos llabis de muller y de mare, y resanar ferides y homir *parpols*».

PÀRPOL V. MÉS ARRERE P ARPALL

459. Cf. *cassola de s'ui* 'parpella, cast. *párpado*' (Eiv., DCVB, s. v. *cassola*); «Estava espantat; els ulls se li n'eixien de les *cassoles*» + 'cavitat ocular' (la Marina).

460. Ací de la parpella en diuen ['korna] (var. de *cotna*).

461. Aquesta mateixa descripció reapareix en l'*Ensisám* de JMartí Gadea (1981, p. 219): «Torta... y plena de *parpalls* rulls/ els ulls,/ casi tan llarc, com el brás,/ el nás,/ tan ampla, com una coca,/ la boca,/ de barrugues una garba,/ y un meló més dur que moll/ en lo coll...».

462. A la resta de la comarca: *párpado*.

463. Ací diuen «Van fetes unes *parpalles*» 'van molt atabalades'.

464. Casanova (1980a, p. 60) recull a les hores d'ara *parpall* 'párpado' a Agullent, també a la Vall d'Albaida.

PEÇOL: **Pesól** {A}/ **Pesól** <para netechar pintes V. Pintes> {B}/ **Pesól per-a netechar les pintes** {C} ‘Pezuélo. Pezoláda’

Mot ant. i enregistrat arreu. La versió A d’aquest article sembla presa directament del *DLamarca* (1839): *pesòl* ‘pezuelo, pezolada’; deu tractar-se de l’acc. 1 aplegada en el DCVB: ‘conjunt de caps de fil d’un ordit, a manera de serrell, que queda en els telers després de tallar un tros de tela acabat de teixir, i que s’aprofita per nuar-lo fil per fil, amb el començament d’un altre ordit en un mateix pinte’. Com veiem, JPla incorpora el mot en B però en dóna una acc. més concreta: ‘per a netejar les pintes’.

El der. *peçolada* és ‘conjunt de fils d’ordit que resten al començament d’una peça de roba’ (DCVB, sense doc. ni localització concreta). A Alcoi hi ha el malnom *Pessolaes*: «potser son pare treballava en el tèxtil. La *pessolà(da)* és una part del teler. Ell era vinater» (Tormo, 1991b, p. 246). L’empra Joan J. Llorens en *Tona i Toni o la festa de Sent Jordi* (1871; ed. de Sanchis Guarner, 1980c, p. 118): «Vechem eixa meravella/ ¿será alguna albarda vella?/ [...] / ¡Calla, es borra, mol rebé!/ [...] / de teler ó *pesolades*.»

+*PERNILLES*: - **Pernilles** ‘V. Camascles’ {A, B}

De bon principi havíem relacionat +*pernilles*, mot no enregistrat i que el *DVal* presenta com a sinònim de +*camascles* (v. *camascles* més amunt), amb *pern*, *bernat* i derivats. Cf. *pernàt* ‘Véase *bernat*, *bernat* ‘en lo antiguo *pernat*, pestillo. Véase *pasador*’ des del *DRos* (1764); *pernat* és var. principal en el *DEscrig* amb el significat de ‘barrote ó barra de hierro que sirve para afianzar ó asegurar las puertas principales por su parte inferior’; recordem les descripcions anteriors (cf. més arrere *camascles*). Vegeu-ne més dades en Gulsoy (1964, p. 344-345) i *DECat* (s. v. *bernat*); cal afegir-hi +*bernet* ‘arada’ de Vilafranca, als Ports, i de les Coves de Vinromà i Vilanova d’Alcolea, a l’Alt Maestrat (Lluís Gimeno, 1989, p. 498, i 1997, m. 261), o +*barnasset de ferro* de l’Albufera (Martínez i Palanca, 1991, p. 53): «Alguns llauradors empen tellols de ferro, moltes vegades fixats als timons [*del forcat*] mitjançant unes cadenetes. A la part de darrere els timons s’uneixen a la forca de la cameeta en forma de U i van fixats per mitjà d’unes abraçadores generalment dues per cadascun: *barnasset de ferro*.»

Hem comprovat després que Serrano Botella (1986) aplega en el parlar de Cartagena *pernilas*, vocable no enregistrat en el *DRAE* ni en el *DCECH* i que designa un estri d’utilitat semblant a la dels *camascles*,⁴⁶⁵ però d’aspecte diferent: ‘trípode, regularmente hecho con cañas, donde se cuelga el caldero’. El *Parablero murciano* de Molina Fernández (1991, s. v.) el degué amprar d’ací i en dóna una definició en

465. Recordem l’article del *DVal*: *Camáscales*, ó *calamástecs* ‘llares ó cadena pendiente del hogar para hacer la comida’.

murc.: '[trípode] Cutimaña hacía con tres patas e caña, maera u otro material que s'utiliza pa sorrostrar argo, «Las pernilas s'utilizan mucho pa trejinar un güen caldero»'. És mot andalús: Alcalá Venceslada (1980) defineix *pernilla* 'trípode formado por tres garrotes de cuya unión pende un alambre o cadena en la que cuelgan los pastores el caldero para la comida. «Pusieron la *pernilla* para guisar la caldereta»'; el *Tesoro léxico de las hablas andaluzas* (Alvar Ezquerro, 2000, s. v. *pernilla*) la situa amb aquest sentit per Sierra Morena.⁴⁶⁶

Aquestes definicions ens presenten un objecte que recolza sobre potes a terra. Cf. *perna* 'cama, pota' i *pern* 'cama d'un compàs' (sant Vicent Ferrer, DCVB) o «dotze *perns* de ferre de palm e mig de larch» (ARV, 1466, DCVB). D'altra banda, cf. l'esp. *pernales* 'estacas largas que se ponen en los bordes del carro para sujetar y aumentar la altura de los cañizos y lograr que cargue mucha paja o heno' (Lleó, DRAE) i encara *pernillas* 'tabla que une y refuerza en sentido vertical las cañizas [els costats del carro]' (en el parlar lleonés de Mahide, poble de la comarca d'Aliste, a Zamora (Baz, 1967, p. 84).

Té molt d'interés el testimoniatge de l'ALDC (II, m. 323): hi ha *+pernilles* a Sollana i a València.

+PERPALEJAR: Perpalechar ó alsár en lo perpal, á. 'Alzaprimár' {C}

Der. de *perpal* no enregistrat; no l'arreglen tampoc els diccionaris de l'època. El *DVal* aplega també *alçaprem: alsaprem, perpál* 'f. Alzaprima'.⁴⁶⁷

+PEUS DE CABRA: Cabra, peus de, mar. 'Marisco' {A, B}

El DCVB no documenta *+peu de cabra* 'crustaci cirròpode de l'espècie *Lepas pectinata*' fins a Boscà (1927, p. 462). No el trobarem en els diccionaris valencians més immediats. A Alacant i al Campello en diuen *pata de cabra*.

+PLAIRET, A: Plairet, a '[V. Poquet á poquet] <V. Poquito a poco>' {A, B}

Podem explicar aquesta var. no enregistrada del diminutiu *plairet* per tancaament de *e* en hiatus (cf. la pronúncia [malfaj'ner] per *malfaener* també coneguda al PV) i reducció de l'hiat; cf. Martines (2000a, p. 97 i s.) i cf. les solucions del tipus *feina* < *faena*, *eina* < *aïna*, en posició tònica.

A *plairet* 'a gust' i 'a poc a poc' no constava com a val. Colomina (1991a, p. 270) ja n'ha aplegat referències de la Marina Baixa. Amb un sentit o amb un altre, mals de destriar sovint, i sota variants ben interessants, deu ser (o deu haver estat) cor-

466. Cf., a més, també ALEA, III, m. 712 'llar, cadena de hierro'.

467. En A hi ha només *Alsaprem*; JPla afig *perpal* en B. *Alçaprem* és vocable documentat tardanament: a la darrera del segle XVII (*Rondalla de rondalles*, 1766). El trobe en un text alacantí de 1467 sobre els adobs fets al castell de Santa Bàrbara; és un document ben ric en vocabulari de manobres i de fusters: «Ítem, là hon se deu fer lo pont levadiz, [...] e que de damunt los dits pilars se puixa metre huna grossa viga, per ço que damunt aquells sien los *alcaprems* de la porta levadiza» (ed. d'Hinojosa, 1990b, p. 164).

rent en el nostre cat.: «Anar a *plairet*» vol dir ‘anar a gust, anar espauet’ a Alacant; a Santa Pola i a Elx diuen a *plaer* i a *plaeret*; a Parcent i a Tàrbena hi ha la var. *a plaier* ‘a gust’, amb *-i-* antihiàtica, i ací, també *plarer*.

El DJMartí Gadea (1891) ja recull, sense cap anotació del tipus *cat. (català)* ni *ant. (antiquat)*: *+pleiret (á)* ‘adv. *pleret (á)*’; *pleret (á)* ‘adv. despasito [*sic*], quedito’,⁴⁶⁸ «Anar á *pleret*» ‘fr. andar chiticallando’; *pler* ‘placer V. *Plaer*’, a *pler* ‘adv. poco á poco, paso pasito’ i la frase «Donar-se vint-i-un *pler*» ‘darse un verde’ (s. v. *pler*).

Vet ací alguna mostra de *a plaer* de la literatura de l’època: «¿Y per qué tot, llusifer?/ Creus que vixca yo á *plaer*/ En mix de tanta tramòya» (anònim, *Les marors de una fadrina*, 1860, p. 35); «Vol vosté una cadireta/ per·a esperar á *plae*r» (Llorente, 1879, p. 12); «Que donant aire al foguer/ Tòrren la dolsa panolla,/ Y el pollo, igual que la polla.../ Roseguen dacsá á *plaer*» (Palanca Roca, a Llobart [ed.], 1878, p. 200); «Sentaets ben *a plaer*/ así baix de esta umbrellá/ li tinc que dir esta esprá [...]» i «sense ninguna quimera,/ me plantí en mich de la hera/ al pas, y ben *a·plaer*» (Alarcón, 1892, p. 11 i 42); «GAIFEROS. [...] Xo! ¿A qui dic? / Per lleu! ¿Ja arranques?/ MELISENDRA. *Vés a plaer*, que les anques/ tinc plenes de matadures» (*El romanç de Gaiferos i Melisendra* del pare Mulet, segle XVII; ed. de Llobart en Iborra, 1987, p. 236);⁴⁶⁹ «eren fadrins fets y éll haverá pogut pasar·o millor y més *a plaer*» (JMartí Gadea, 1981, p. 38).

Encara hi ha *a esplaiet* (pronunciat tot [aspl-], Cocentaina). El DCVB enregistra *a esplai* o *d’esplai* ‘a poc a poc, lentament’ al Maestrat. Enric Valor empra en les rondalles *a esplaiet* ‘sense pressa, recreant-se’ (1984, I, «Glossari»); l’autor de Cinc torres (els Ports) Rovira Climent (1993, p. 71) escriu: «caminem *a esplai*, rítmicament.» Sembla var. de compromís entre *plaer* i *espai*; recordem l’usual «Anar a *espai* (o *espau*).» Aquest compromís és més evident en *a esplairet* (Banyeres): «La guillotina era una cosa que anava aixina, anava molt *asplairet* p’a que donara temps p’a tu posar les mans i astirar-lo [*el paper*]» (Martínez Valero i Segura Ferrero, 1994, p. 26); a Tibi també diuen [asplairet] i, a més, [asplariet].

Josep Pasqual Tirado fa servir *esplaiet* ‘a poc a poc, espaiet, espauet’ en *De la meua garbera* (1996, p. 88-89 i 228).⁴⁷⁰ «els voreu moure els peus i portar el ritme e la dansa, mentres ab els llavis, *esplaiet, esplaiet*, també canten alló de l’albercoc [...]. I el senyor *tenedor* llig l’acta *esplaiet*, puix se té que mastegar aquell dictamen». Sent a dir [asplaiet] a un parlant d’Orpesa (maig, 1995) la interjecció *Esplai!* ‘Pareu compte’ que el DCVB dona del Maestrat, és (*a*) *espai!*, amb el mateix matis en altres llocs (p. ex., a la Marina Alta).

468. Var. que fa servir Enric Valor (1991, p. 79, 112 i 200): «Uns minuts després, *a pleret*, vaig tornar al malladar [...]», «Avançava *a pleret*», «Tornàrem a l’era *a pleret*.»

469. Deu ser afegit de Llobart; aquesta darrera intervenció de Melisendra ve en l’ed. segons sembla més fidel de Bellveser (1989a, p. 211).

470. Cf. *foeta* per *foieta*.

POLLEGUERA: **Polleguera** 'Quicio'

Polleguera, mot viu al PV, és freqüent en la nostra fraseologia; heus-ne ací exemples trets de textos dels segles XVIII i XIX.⁴⁷¹

Carles Ros (1736, p. 77) recull l'*adage* ['adagi'] «Ni mentjar sopes sens cullera, ni porta d'aposeno en *polleguera*»; el retrobem en el *Refraner valenciá* d'Alberola (c. 1927, p. 177), «Ni menjar sopes sense cullera, ni tindre per pòrta d'aposeno una *polleguera*». El *DLlombart* aplega «Eixir de *polleguera* una còsa» 'Salir de su quicio, ó de sus quicios, una cosa. fr. fig. Exceder el orden ó curso natural y arreglado', «Tráurer de *polleguera* á ú 'Sacar de quicio á uno. fr. fig. y fam. Exasperarle, hacerle perder el tino' i «Tráurer de *polleguera* una còsa» 'Sacar de quicio una cosa. fr. fig. Violentarla ó sacarla de su natural curso ó estado, lo mismo que DESPOLLEGAR' (s. v. *polleguera*); el *DJMartí Gadea* (1891) hi afig: «Pixar-li la *polleguera* á una gica casadora» 'salirle novio á una moza casadera' (s. v. *polleguera*). Hi ha la var. ⁺*palleguera*: «La póta vá i vé y la *palleguera* la deté» (Adolf Salvà, 1960, II, p. 123).

El DCVB dóna un segon article a *polleguera* amb el sentit de 'conjunt de polls del cap (segons Escrig-LL i Martí G. diccionaris)' i suggereix que «aquest significat deu esser efecte d'una mala interpretació de *polleguera* art. 1 [cast. *quicio*]»; en realitat, aquesta acc. ja ix en el *DEscrig* (*polleguera* 'quicio', 'piojeria ó miseria'). Fa la impressió que el nostre monumental DCVB s'ha deixat guiar ací pels prejudicis contra els *diccionaris* decimonònics. Hem de vincular *polleguera* amb aquesta acc. amb *poll* 'l'insecte que afecta el cap', signe tradicional de misèria i de pobresa. Aqueixos mateixos diccionaris, i abans el *DEscrig*, ens en donen pistes per mitjà de la fraseologia: «No eixir may de *polleguera*» 'jamas salir de harapos, de miseria' (*DEscrig*), «Eixir ú de *polleguera*» 'fr. fig. y fam. Salir uno de pobreza' (*DLlombart*, s. v. *polleguera*), «Traure d'apuros, de *polleguera*» 'sacar de apuros, de pobre' (*DLlombart*, s. v. *traurer*). Ens ho confirmen altres textos com ara *El Mòle* (1 (25 febrer 1837), VII, p. 105): «Adelantarém mes que ningú en miseria, ignoransia, malicia, desgovern y en *polleguera*.»

PORCELLANES: **Porcellanes, enferm.** 'Lamparónes'

Llevat d'una referència onomàstica (topònim i malnom) procedent de Benimantell (la Marina Baixa) en el DECat (s. v. *porc*, p. 703b, línia 40), no disposàvem de notícies sobre la pervivència d'aquest terme mèdic, ant. (primera doc. en Llull) i ben arreplegat en la lexicografia valenciana més acostada al *DVal* (*Vocabulari valen-*

471. Les primeres atestacions de *polleguera* són del segle xv (DCVB); n'incorporem ací alguna d'aqueix segle en un text meridional, concretament els comptes de les obres fetes al castell de Santa Bàrbara a la ciutat d'Alacant (1468; ed. d'Hinojosa, 1990b, p. 158): «Item, pos en data que donà e paguà a N Vicent Blasco, fuster, per una *polegera* per a la porta de la torre de sent Jordi, set sous, VII sous./ Item, pos en data que donà e paguà a mestre Johan lo Ferrer per tres liures claus o clavó per a la *pollegera* de les dites portes.»

cià-castellà, de Joan Antoni Maians, 1787; ed. de Casanova, 1995, p. 416, s. v. *porcellanes* 'lamparones'; *DLamarca* (1842), s. v. *porcellanes* 'paperas, lamparones').

L'he sentit espontàniament a l'Alfàs del Pi, on expliquen que «les porcellanes eren uns grans que es fan baix del braç, entre pell i cuiró. Són com els *golondrinos*, però això és en castellà. Es cura(v)en amb una oració. Diu que es fan de la brutea, de no llava(r)-se i de la pobresa de la sang. Hi ha qui està molt petxat de *porcellanes*; ara ja no se'n veu. A les cabres, els ixen uns grans pareguts al coll que es diuen *caburros*.» No hi ha acord a donar la localització d'aquest mal: «Són com unes tatxes blanquinoses que es feen pel coll» (Benimantell); «Són com uns bonys que ixen al coll», a l'Alfàs del Pi mateix. Les coneixen parlants de la primera generació de Parcent, de la Torre de les Maçanes (ací designa una malaltia dels gats); a la Vila Joiosa diuen *la porcellana* a 'una inflamació dels ganglis del coll que fa que s'infla la cara'. En realitat, les *porcellanes* afecten els ganglis de regions diferents del cos (GEC).

A Benissa també hi ha el malnom *Porcellanes* (Cardona Ivars, 1993). El DECat (s. v. *porc*, p. 703b, línia 58) recull d'allí *porcellana* com nom d'una 'espècie de cuc que s'enrotlla sota les pedres (en una espècie de capsà)'; Boscà (c. 1927, p. 483) inclou el *Cyprea lurida* entre els gasteròpodes i en dóna l'equivalent popular de *porcellanes*. En el *DVal* tenim els *paps* amb el mateix e. e. (*Paps, enferm.* 'lamparones').

Devia ser una malaltia freqüent en èpoques passades. Rubio Vela en el llibre sobre la *Pobresa, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV* (1984, p. 134) la identifica amb l'escròfula ('forma de tuberculosi localitzada en els ganglis de la regió cervical. Es dóna sobretot en els nens i els adolescents', GEC) i la dóna entre les afeccions més esmentades en la documentació dels hospitals de la València del segle XIV: «Ítem costà aquest dia I exarop per a I fadrí que avia *porcellanes*» (1374-1375, p. 199).

Juan A. Frago Gracia (1991, p. 15) documenta aquest mot, a la vora d'altres catalanismes (o de solucions lèxiques molt acostades al cat.), en un document aragonés de 1409, ja esmentat més amunt: «que hay enfermedades o malantías en sus personas, de trencadura, potroso, orujoso, mal de piedra, mal de huellas, mal de *porcellanas*, e querrá guarir».

De la darrerria d'aqueix segle XV és aquest text de Múrcia: «sabe muchas fisycas e mediçinas para curar e sanar muchas enfermedades e llagas yncurables dondes *porçellanas* e lamparones e fistolas e tiña» (Múrcia, 14 octubre 1480; ed. d'Asensi, 1992, p. 111).

En trobe documentació valenciana d'època tardana (s. XVI) en la *Relació de les coses de la Germania de la ciutat e Regne de València ordenada per Miquel Garcia, notari* (ed. de Duran, 1984, p. 388): «E ací stigué alguns dies, ahon vengué gent infinita per ésser curats de *porcellanes*, les quals curaba lo dit rey, fent-los la senyal de la Creu après que avia ohuït missa cada dia.»

El text fa referència al rei de França. En l'any 1525 el monarca francès és a València, on corre la pesta. Com ja explica el DCVB, deien que els reis de França tenien la gràcia de guarir les porcellanes.

⁺PRIMS: **Prims, orellétes, ett** 'Hojuélas' {C}

No teníem enregistrat *prims* amb aquest valor. El DCVB els defineix com a 'residus de farina passats per primera vegada pel sedàs' (cat. or. i bal.); amb aquest sentit el documenta, p. ex., en el *ThPu*: «Los *prims*, o tridell o mijans: *Secundarium furfures minutiores.*» S'hi acosta *prima*, nom d'un dolç que el mateix dicc. localitza a Tort., al Maestrat i a Castelló. És una 'coca redona, de molt poca gruixa, feta de farina sense quarta ni segó, amb llevat, oli i llavorettes, i generalment amb panses o anous'; encara se'n reparteixen en les romeries en les comarques valencianes septentrionals, segons hem pogut veure en algun reportatge televisiu i segons explica Antoni Porcar (1995, p. 127). A Morella hi ha la festa de *la Prima de sant Marc*, que alludeix a les primes i als rotllos que es beneeixen durant la celebració (Pastor Aguilar, 1995, p. 29). Trobareu una fotografia d'aquesta mena de pa en el llibre sobre Rossell, de Josep Manel Andreu Vidal *et al.* (1990, p. 287).

Les *primes* i els *prims* sovintegen en les referències als costums gastronòmics dels castellanencs en *De la meua garbera* de Josep Pasqual Tirado (1996, p. 42, 189 i 259): «no se'n donà compte que no li'n deixen ni per a un *prim* ab sal i oli.», «Mare i filla estaven de lo més afaenades; una cuita de mostatxons, la llibrellada de pastissos, *primes*, rollets i *prims* ab panses, i tot lo que demanava aquell dia de Nadal» i «carabassa al forn, cacau torrat, un tros de coca de remostrons més que siga, un cantelló de *prim*, de tot lo que les veïnes tinguen a mà».

Deu ser més coneguda, amb variacions; vet-ne ací un testimoni, sense sucre, de la Marina en una cançó popular que arreplega el folklorista callosí Adolf Salvà (1932-1939, p. 160): «—Moliner, molga'm a mi/ i faça'm bona farina./ —En se que jo pastaré/ li faré una bona *prima.*» Segons explica Adolf Salvà mateix: «*Prima* és una coca feta quan pasten d'un pilot la pasta van aplanant i li posen una miqueta d'oli i sal, ho repasten i quan està repastada, l'aplasten prou, la porten a coure i se la mengen per compte de pa quan encara no han cuit la pasterada. *L'esclafada* és una coca més grossa, sense oli ni sal.»

Ací el tenim en el poema «Nadal» del vinarossenc Argemí Poy (1932, p. 31): «L'un, canta minjant-se un *prim*/ l'atre, ballant, perd un soc/ i'l panader, diu: [...]»

En podem portar documentació més reculada: *prim* deu donar nom a un dolç d'aqueixa mena en el «Romanç que féu quan la seua presó» de Pere Jacint Morlà (s. XVII; ed. de Ferrando, 1995, p. 80): «Si hui té la mà en la pasta/ i m'assentàs un pessic,/ no està en sa mà fer-me coca,/ llongueta, bollet o *prim*?»

En trobem més referències en els diccionaris. Carles Ros recollia en el *Breve diccionario valenciano-castellano* (1739) *prim*, 'una especie de torta, llamada *prim*';

més avant, explica en el *Raro diccionario* (1770) *prim*, ‘nombrada assí en Valencia una espezie de hierba delgada y dura porque se dexa tostar en el sol’. El xativenc Joaquim Sanelo va incloure a principis del XIX *prims* ‘tortas muy delgadas’. Retrobem en el *DEscrig*: *prim* ‘torta’ i *prima* ‘hogaza ó pan’; el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) obliden aquest darrer article. El *DJMartí Gadea* (1891) mateix explica *prim* ‘especie de torta fina, seca y muy delgada, hoy casi en desuso’; el retrobem en el *Vocabulari monosilábich valenciá-castellá* (1915): *prim* ‘torta fina, seca y muy delgada’.

⁺PROVEDÍS: **Provediz** <amarra de proa> ‘Proiza. Prois’ {A}/⁴⁷² **Provediz, amarra de proa, naut** ‘Proiza. [Prois. ‘Proiza]’ {B}/ **Provediz, amarra de proa, naut** ‘Proiza’ {C}

Sembla innegable la influència de *pro(v)a* sobre *provedís* (< +*provadís* [?]), var. no enregistrada *proís*, tot i que es tracta de mots d’etimologia diferent (v. Coromines, 1977, III, p. 198-200). La dental (-*edís*) deu ser resultat d’una ultracorrecció, afavorida per l’analogia amb mots com ara *movedís*, *filadís*. Cf. *avarida* per *avaría* (la Marina Baixa, «Han fet tard perquè han tingut una *avarida* en el cotxe», l’Alfàs del Pi); al capdavant, fa també paper antihiàtic (v. Martines, 2000a, p. 95 i s.).

Proís ‘cap llarg i robust, amb el qual hom amarra el vaixell a terra’, segons definició de Colón i Garcia ([ed.], 1987, iv, p. 179), ix diverses vegades en el *Llibre del Consolat de mar*; només ens constava modernament en cat. or., amb el sentit de ‘corda gruixuda que en casos de perill es tira des d’una barca a terra perquè la gent des de la platja pugui ajudar a treure l’embarcació’ (Costa de Llevant, DCVB, s. v., 2). Apareix en l’inventari del drassaner Jaume Cabanes del Grau de València (1413-1414), tan ric en terminologia marinera medieval (ed. de Albiach *et al.*, 1994, p. 158 i 160): «Item, un *proïz* bastart empomblat en dos lochs de cànem, de largària de LX passes./ Item, un *proïz* oldà empomblat en molts lochs de LX passes./ Item, un *proïz* o sparcina bastarda de XXXXVIII pases.»

El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) recullen *proís* com a ant.; aquest darrer accentua *pròis* ‘m. ant. naut. Próis: cable, gúmena, amarra’. Lluís P. Flores (1943, p. 337) dóna *estatxa* com a equivalent val. de *pruís*, arplegat en els vocabularis mariners del Principat. Aquesta var. del *DVal* ens fa sospitar que *proís* deu haver tingut una pervivència i una extensió més grans.

⁺PROVEJAR: **Provechar** <remár contra corrent> {A}/⁴⁷³ **Provechar, remár contra corrent, naut.** {B, C} ‘Proejár’

Provejar és var. no enregistrada de *proejar*, der. de *proa*, o més tost de la forma més comuna *prova*.⁴⁷⁴ És un vell verb mariner que ja llegim en els versos d’Ausias

472. L’afegitó en l’e. e. de A és de JPla.

473. L’afegitó en l’e. e. de A és de JPla.

474. *Pro*[b]*a*, en els llocs on no es fa distinció entre *b* i *v*, o també *pro*[w]*a* (v. DCVB, s. v. *proa*, i l’LMP, m. 221, «*Proa*»). Llegim ⁺*prora* en uns versos del poeta alacantí Eduard Irlés (ed. de Ramos,

Marc: «*Proejant* lo temps, l'apetit vaig siguent» (LXXIV [‘anar contra la direcció del vent’], DCVB);⁴⁷⁵ el retrobarem en la prosa d'autors més propers, com Josep Pasqual Tirado (1988, p. 179), ja esmentat en el DCVB: «los distrets i descuidats nauzers l'enfilaren dins, contra corrent, *proejant*, tallant les claríssimes aigües».

Proejar ‘ir contra el viento navegando’ és en el *DRos* (1764), en el *DSanelo* i en el *DEscríg* i continuadors (el *DJMartí Gadea* (1891) escriu *proeixar*, *jar*).⁴⁷⁶

PUDIR: **Pudir** {A}/ **Pudir, fer molt mal olór** {B, C} ‘Heder’

Vegeu ací alguna mostra del verb *puDIR*, no gaire usual en el cat. dels valencians de l'hora d'ara,⁴⁷⁷ en textos tardans i en la fraseologia amb sentit directe o desplaçat: «¿Qué has fosat en alguns porcs?/ ¿qué dimonis has portat/ que *puts* com un rabosót?» (*Conversacions entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 11); «No. El burro es treballador,/ y á este li *put* la faëna» (*Un pillo*, 1846, p. 42b); «—Molts diuen que el *Mòle put* á castellá que apesta... Se queden curts: el *Mòle put* á totes les llengües hasta á les mes dotores», «Que-m torne burro de color de caña, si entenc la llibertat y la Constitusió com la entenen eixos animals sense pap, que *puden* á set carrers en cantades velles» i «La una volta perque plóu, l'atra perque neva, l'altra perqu'èsta ras y l'atra perqu'el dimoni s'entraresa per lo mich, ni *put* ni fa bon caldo, y al últim clif» (*El Mòle*, I (9 febrer 1837), II, p. 30, 94 i 198); «La mèrda, quant més se meneja, més *put*./ *Put* á sèt carrers» (*DLlombart*, s. v. *mèrda, pudir*); «Cent anys fa qu'es mòrt lo mut, y encara l'cul li *put*» (*DJMartí Gadea* (1891), s. v. *cent*); «Véje-s si es pusa ó es poll/ lo qu'et corre p'el ginoll;/ puix com jo soch curt de vista/ no li puch seguir la pista,/ per més que á sèt carrers *put*/ sobre ser ell tan menut» (*JMartí Gadea*, 1906a, p. 334); «¿Veus á un difunt / quán huapo va,/ y qué quiet va,/ dins l'ataút?/ puix si no *put*/ no tardará, [...]» («Romanç de romanços», a *JMartí Gadea*, 1906c, p. 189); «Conféssa-t ben a menut, perqu'el pecat *put*», «El hòste es com el peix menut, als tres dies *put*»⁴⁷⁸ i «Tanca la pòrta, que *put*» (*Alberola*, c. 1927, p. 49, 75 i 277).

1980, p. 187), i Aguirre Matiol també escriu *prora* en *Ecos de la caseta blanca* (c. 1915, p. 12); cf. *plarer* (< *plær*, Tàrbena).

475. V. aquest mateix *proejant lo temps* ‘ir contra el viento’ en el *Breve diccionario valenciano-castellano* de Carles Ros (1739) i en el vocabulari de Fuster Tarongí (1927, pres de Resa).

476. També hi ha en el *DVal* l'article: *Remar contra el vent ó la corrent* ‘proejár’.

477. Tot i això, encara no és mot desusat del tot al PV: *puDIR* ‘fer mala olor’ («Casa governada per dones *put* a pixum», Vila-real; González i Felip, 1991, p. 66). A l'Alcora expliquen aquesta rondalla dels de les Useres; el succeït vol justificar el nom d'un ocell ben conegut: «Els de les Useres van vórer un putput al camp, i com era tan garrít en aquelles coloraines, van pensar-se si seria la Mare de Déu que se'ls havia aparegut, i van oferir-li flors. Com el pardal fea: —Put, put, els de les Useres responien: —No *put*, Mare de Déu, que són flors. Per això als de les Useres els diuen “putputs” de malnom» (Sanchis Guarner, 1982, I, p. 142).

478. Ja en el *Tratat de adages* de Carles Ros (1736, p. 62). «L'HÒSTE, com lo peix menut, al cap de tres dies *put*» el *DLlombart* (s. v. *hòste*). «Hostes e peix, a tres dies *puden*» (*Curial*, I, 27, DCVB).

Tenim documentats en els diccionaris del XIX, en algun cas per primera vegada, derivats de *puDIR* ben interessants, com ara:

a) *Pudina* ‘hedentina, hedor, hediondez, fetor, husmo V. *puDor*’, *Pudina que ix del còs* ‘sobaquina, mal olor que algunos suelen echar de sí por los sobacos’ (*DLlombart*, s. v. *puDor*).

b) *Pudèrna* ‘V. *puDina*’ (*DJMartí Gadea* (1891), no enregistrat en el DCVB; el DECat (s. v. *puDIR*, p. 852a, línia 10) l’arreglega en *Tipos, modismes [...]* (I, p. 334) del mateix JMartí Gadea (1906a). El sent jo espontàniament a la Marina Baixa (l’Alfàs del Pi) i a la Marina Alta (Pedreguer, Xàbia, Gata de Gorgos; ací també el verb *+empudernar*, Jaume Fornés).

c) Hi podem afegir *puDentina* ‘puDor forta’, que el DCVB situa a Morella i al Forcall; el conec de la Marina, d’Alacant, d’Elx ([pwéntina]).

PuDIR apareix en els parlars de base aragonesa: el Vilar (Llatas, 1959), Llu dient (Alba, 1986, p. 148).

PURNA: **Purna** {A}/ **Purna ó chispa** {B, C} ‘Chispa’; **Purna del moc del cresol** ‘Morcélla. Chispa’

JPla introdueix *chispa* com a sinònim en *B. Purna*, sense deixar de ser mot viu, ha patit l’espenta de l’esp. *chispa* al PV, i no sols ací. L’ALDC (II, m. 311) el dona a les comarques centrals i septentrionals, a voltes amb variació amb l’esp. *chispa*.

El *DAguiló* arreglega *xispa* ‘arma de fuego’ en textos del segle XVII (*Proceso de Serrallonga*, p. 48). De finals del segle XVII és un «romanç noticier» valencià on *chispa* pren també aqueix valor: «El gran Borrull d’Albesú/ ab una *chispa* en la mà/ tan gran com un nap d’Aielo» («La relació del carrer d’Alboraia», a Blasco, 1984, p. 99; també a Ferrando, 1987, p. 72).

A la darrerria del segle XVIII ja hi havia qui deia «*chispa*, por *purna*», segons veiem en el *Correccion de voces* de Carles Ros (1771, p. 8); i, com veurem, abans.

Purna i derivats, ben representats en la lexicografia de l’època,⁴⁷⁹ sovintegen en textos valencians, en algun cas sota la var. *es-*, considerada habitualment com a pròpia del Principat; són freqüents aplicats als ulls retillants: «el asunte interessant del dia son les notisies de la guerra; ans solament estaba la guerra en Navarra, y alguna *puDneta* en Cataluña y Valensia» (*El Mòle*, III (1 agost 1837), II, p. 24); «Atra volta al llechir chunt al foc [...] y atra micha [*paraula*] per·a que la llixqueren les *puDnes* que saben molt de lletra» (*El Mòle*, II (9 juny 1837), II, p. 135); «*Y sulta-*

479. *Purna* en el *DLamarca* (1839); *purna*, *Purnejadora hora (la llum) per la humitat del òli*, etc. ‘chisporroteadora’, *Purnejament (el) de la llum per la humitat del òli*, etc. ‘chisporroteo’, *puDnejar* ‘chispear ó echar chispas’, *Purnejar la llum cuánt té humitat ‘l òli*, etc. ‘chisporrotear’ en el *DEscrig*; en el *DLlombart*, a més: *espuDna* ‘chispa, centella, morcella, lo mismo que PURNA y GISPA’, *espuDnar* ‘chispear, echar chispas, lo mismo que PURNEJAR, ESPURNEJAR y GISPEJAR’ i *espuDnejar* ‘chispear, lo mismo que PURNEJAR, ESPURNAR y GISPEJAR’.

na oriental que altiva impera/ Con áureo brillo de gentil poder [la cursiva és de l'original],/ Se planta en lo Mercat la castañera/ Tirant dels ulls més *purnes* qu'el foguer» (Peiró y Dauder, a Llombart, 1878c, p. 263); «Y Visanteta sonrigué cuant de sos ulls, qu'*espurnechaven* el foch de la rasa» (Morales San Martín, 1908, p. 15); «AMPARITO. No hu crega. Mentres en l'ánima queda una *espurna* d'amor y de honradés, la bondad dels póbres será sempre una *grasia*» (Gayano Lluch, 1925, p. 10); «un mar tranquil en el que *purnechen* les puntilles de blanca seda de les ones» (Peris Celda, 1926, p. 5); «l'astiller marsellés a-on vixquí cinc anys entre colps de mall i *espurnes* de ferro roig» (Ramírez Bordes, 1930, p. 36 i 45); «l'aire li féu saltar alguna *purna* del tabaco» (Serrano i Biguer, c. 1930; ed. Pérez Moragón, 1985, p. 44); «[...] pero si la nit es fosca, aquells punts lluminosos surgint de aci i de allá sens descáns com *espurnes* de fòc» i «Tirant bromeres per la boca i *espurnes* per els ulls» (Martínez i Martínez, 1947, p. 204 i 297); «Que el col·loqui és contralla/ alegreta, intencionà,/ com *espurna* de la falla» (*Llibret de falla del Comerç de la plaça del Mercat Central*, Val., 1941, a Blasco, 1984, p. 73, n. 104); «Es qu'en la sal que tú derrames, *m'espurneches* tot...» (Morante, Borràs, 1956, p. 61); «[el personatge descriu un castell de focs artificials] com un núvol de peixets xicotets, aladroc rabiós que rebota en *purnes* i s'acaba en petardets» (Hernández Casajuana, 1965, p. 41); «La tia Maria/ de Benifaió,/ li cau una *purnal* i es crema el gipó» (a Alberic; Sanchis Guarner, 1983, iv, p. 104); «Era el moment en que Jordi i Lluís, il·luminats per l'*espurna* encorajadora de la ilusio dels anys jovens» (Adlert Noguerol, 1983, p. 61); «De colp, un pensament punchos, *espurnejant*, espantos» (Casp, 1988, p. 25).⁴⁸⁰

L'LMP (m. 145) dóna *purnejar* 'temblor de las estrellas' entre els pescadors del Cabanyal i de Cullera. *Espurneig*, der. no enregirat al PV, apareix en els textos d'un autor com Miquel Adlert (1983, p. 235).⁴⁸¹ «la flama vacilant que sostenia en [amb] dificultat el cremell d'un ciri que agonisava entre *espurnejos*».

Llegim en el *Libre de Ordinacions de la Vila de Castelló de la Plana* (s. xv; ed. de Revest, 1957, p. 144) la frase «[...] car de chiqua *purna* ve un gran foch.»

Llatas (1959) troba *pruniar* 'chispear, lloviznar' al Vilar, *purniar* a les Alcubles, Cases Baixes, i *purnear* a Xelva, a Xulella, a Domenyo i a Xestalgar; *espurna* 'chispa, brasa que vuela' a Llundient (Alba, 1986, p. 128); *prunear* és 'llover poco a poco, chispear' a Anna (Martí i Aparicio, 1989); *burnicas* 'gotas de lluvia' i *purnear* 'lloviznar' a Aiora (Martínez Sevilla, 1993, p. 41); v. més dades sobre la presència de *purna* i derivats en l'àmbit arag. en el DECat (s. v. *espurna*). Convé afegir-hi *purniello* 'bolita de cera engomada dentro de la cual se colocaba una cédula de pergamino con el nombre de uno de los caballeros que participaban en el sorteo de cargos

480. Convé fer notar que el DRACV no duu aquestes formes amb *es-*.

481. No el trobareu, però, al DRACV; aci sí que hi ha *purneig*.

públicos, mot que apareix en la documentació administrativa de Terol del segle xv editada i estudiada per Terrado (1991, p. 295).

El *VocFullana* duu *llampurnar* ‘chispear’, verb no enregistrarat al PV. *Llampurna* és ‘home lladregot i aferradís’ a Agullent (Casanova, 1981, p. 226).

PUT-PUT, +BUT-BUT: **Putpút** {A}/ **Put put ó bú** bú, **pard.** {B, C} ‘Abubilla’

És la mà de JPla qui afig en B la var. no enregistrada *bút bú* al costat de *put put*, la forma que duen el *DSanelo*, el *DLamarca* (1839), el *DEscrig* i seguidors. Observem el paralelisme entre les variants *put-put*, (*a*)*paput*, i *but-but* i *babut*, una altra var. amb oclusiva sonora que troba el DECat (s. v. *puput*, p. 877b, línia 8) a Albaida. A les hores d’ara l’ALVA localitza a l’Olleria *apaput*; així i tot, nosaltres hem recollit allí mateix i entre parlants de la primera generació *abobut* (26 octubre 1996).

Són ben nombroses les variants d’aquest ornitònim; v. el DCVB (s. v. *puput*) i l’esmentat DECat. N’apleguem ací alguna dada complementària referida al PV. A més de *putput*, el *DJMartí Gadea* (1891) incorpora *porput* i *purput*; aquesta darrera apareix també en l’*Ensisám* («la *purpút* de la muntaña», JMartí Gadea, 1891, p. 62). Boscà (1917, p. 537) dóna *puput*. Tenim *palput* a Algemesí (Jiménez Salcedo, 1958, p. 93);⁴⁸² *apaput* i *aparput* a la Safor (Villaplana, 1988, p. 112), on també *pulput* (Tavernes de la Vallidigna; Grau Bono, 1927, p. 39); *al [el] paput* a Pedreguer; *apaput* a l’Alfàs del Pi, a Monòver (Limorti, 1993a, p. 54); *ampaput* a Altea; *apoput* a Alacant (Tormo, 1993, p. 206) i a Crevillent (Martínez Montoya, 1991, p. 31); *aporput* a Castalla. Casanova (1992, p. 95) aplega a la Vall d’Albaida: *ampaput* (Agullent), *la babut* (Albaida), *la paput* (Castelló), *porput* (Llutxent), *palput* (Montitxelvo), *apaput* (Bocairent), *aparput* i *apalput* (la Pobla). Al terme de Biar hi ha *la penya de la Puput* (Román i Epalza, 1983, p. 96).

El *so Miquel el Paput* és un personatge d’una peça teatral de Mínguez i Marco (1928, p. 4). Són freqüents les referències a aquest ocell en les dites i els tòpics: «El temps de la *pulput*; p’el matí banyat y per la esprá eixut», «La cançó de la *polput*, qua gemeja [*sic*] ya ha rebut» i «Quan canta la *palput*, pel matí mullat y per la vesprá, aixut» (Alberola, c. 1927, p. 90, 136 i 222); «A la Serra tot són lloques,/ a Cabanes, cabanuts,/ a la Pobla, rabosines,/ i a les Useres, *porputs*» (Figueroles; Sanchis Guarner, 1982, I, p. 123); «La *paput* de les Useres,/ la Mare de Déu pintà’./ Quan les cabres facen llana,/ els pastors faran bondat» (Sanchis Guarner, 1982, I, p. 142); «La *palput* cantava en Xinxes/ i el gallet en Almenara./ En la Carroixa el pa dur,/ i en la Tanca mai s’acaba» (a Rafelbunyol; Sanchis Guarner, 1982, I, p. 179); «Ací caga l’*apoput* tot l’oli que s’ha begut» (Martínez Montoya, 1991, p. 31).

482. Açò escriu Xavier Casp (1988, p. 123): «I tu, que corrieres a espantar aquelles *palputs* de l’olivera del camp de Blayet [...]».

«“Fer la *put-put*” és ‘fer el bo’»: «Los zelosos d’ordinari/ fan en casa la *putput*,/ i, en eixint-se de la seua,/ tenen betlem prevengut» («Paper graciós per a fer lo llaurador [...]», segle XVIII; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 197).

Convé remarcar la penetració de *puput* i variants en els àmbits lingüístics immediats: *apapú* («o semblants») es diu a Asp (Martí Cantarino, 1993, p. 166); *parputa* ‘abubilla (tambien *palputa*)’ a Oriola (Guillén, 1974, p. 296); *palputa*, *perputa* o *porputa* a Cartagena (Serrano Botella, 1986, p. 230); *porputa* a Torrevella (Pérez Maeso, 1990). V. el seguit de variants que recull Sempere (1995, p. 198, m. 36) a l’est de Múrcia. *Poput* és viu a Anna (Martí i Aparicio, 1989); *pulput* al Vilar, a Xulella, a Domenyo, a Xestalgar i a la Iessa, i *peiput* a les Alcubles (Llatas, 1959); *pulputa* i *purp-* a Lludient i *pulput* a Tous (Alba, 1986, p. 148). Altaba (1985) arreplega *apeput* al Maestrat aragonés i *purput* a Andorra; hi ha *peput* a la vall del Baix Mesquí (Quintana, 1976, p. 80); v. més variants de l’Aragó en el llibre de Vidaller (1989, p. 89).

RAMERIA: Rameria ó ramulla ‘Ramaje. Ramiza’

Der. de *rama* no recollit en els diccionaris de l’època. El DCVB l’enregistra amb aquest sentit a Tort. El veig ja en el llibre del mostassaf d’Albalat de la Ribera (segles XVI-XVII; ed. d’Escartí, 1992, p. 133): «Ítem, los arbres comuns que estiguen a çinch peus del vehí e són los següen[ts]: mançaneres, pomeres, pereres e tota mena de fruy[ts s]alvant los següents arbres: figueres, oliveres, alm[et]lers, garroffers, noguers; tots aquestos han de estar a [d]eu palms luny del miger, e quant són arbres de molta *rameria*.»

El *DJMartí Gadea* (1891) dóna *ramerio*. Paralel a *arbreria* ‘conjunt d’arbres plantats’ (Gandesa, Tort., DCVB) hi ha ⁺*a(r)brerio*; v. aquests col·lectius en Martines (2000a, p. 303 i s.).

Amb el mateix significat tenim *ramera*, no enregistrat com a val. i documentat en textos ben tardans. Deu ser vocable ant.; el llig en *La Bíblia Valenciana* (s. xv; ed. de Ventura, 1993, p. 194): «[...] e plantist les rael[s] d’ella [*la vinya*] e omplí la terra. Cobrí los monts la ombra d’ella, e la *ramera* d’ella los cedres de Déu».

Tenim ⁺*branquera* ‘rames de l’arbre’ en el llibre d’establiments del Boixar (segles XVI-XVII, Casanova, 1983, p. 79).

RANT: Rant á terra ‘A raiz del suelo’; **Rant** ‘A raiz, á cercén’

Aquesta var. amb *-t*, ultracorrecta segons el DECat (s. v. *randa*, p. 94b, línia 45 i s.), és corrent al PV i a les Illes. La dóna l’inèdit *Raro diccionario* de Carles Ros (1770; ed. de Casanova, 1991b, p. 173; ed. de Guardiola, 2004, p. 227): *rant*, *arrant* ‘a cercén, adverbio, vale lo mesmo que a raíz o por la raíz’. És la que trobarem en els diccionaris del nou-cents des del *DLamarca* (1839), d’on poa directament el *DVal* aquests dos articles; només el *Novísimo diccionario general* de l’alcoià JMartí

Gadea aplega *ran* (á) ‘V. *rant* (á)’, com a secundària, en el «Suplemento» i a la vora dels articles *arrant* ‘adv. a cercén, á raiz, V. *rant y rantér*’, *arrantet* ‘V. *rantet y rante-rét*’, *ranter* ‘adv. V. *rant*’, *ranteret* ‘adv. V. *rant*’, *rantet* ‘dim. de *rant*’, *arringét* ‘adv. V. *ranteret y rantét*’, *arrinjo* ‘adv. V. *rant y rinjo*’, *ringet* (á) ‘adv. V. *ranteret*’ i *rinjo* (á) ‘adv. a cercen ó flor de tierra, V. *rant y ranter*’. Vegeu ací algun altre testimoni escrit d’aquestes i d’altres variants: «Alsa·t y vorás si et talle/ El coll *arrantet* del cap/ En este sable lluent/ [...]» (Llorens Sala, 1895, p. 74); «y en son retaule, que no era de construcció molt antiga, estava únicament (y casi *al rant* de la mesa) lo ninjo, y darrere la vidriera [...]» (Bodria, 1906, p. 95); «Però si a mi m’agrà, no ho negue; però en posar-me davant d’ell ¡hip! ¡hip! ¡hip!, me se’n puja l’anou *rantereta* al gargamell i no puc rompre» (Hernández Casajuana, 1914b, p. 44); «mes un dia, sangonós corbellot me feria, i despiadada me segava *rander a terra*» i «ni un moment d’abraçar a Tombatossals que, agenollat i lo capell *rander a terra*, estava sublim per lo humil i servicial» (Pasqual Tirado, 1988, p. 105 i 137); «un abandonar-se als instints de la naturaleza; un arrastrar-se l’anima *a rant de terra*» (Adlert Noguerol, 1983, p. 267); «Jo anava una mica cego de merda, però va arribar el moment que em va entrar un cague sideral, perquè en una de tantes em va passar una litrona *rantet* d’orella que, si l’aplegue a empomar, em parteix el pàmpol [...]» (Lozano, 1991, p. 147); «Venien dos avions de la mar [...]. Feia la impressió que [un] anava a quedar-se enganxat en els eucaliptus de vora mar, però els va passar *ranterets*» (Porcar i Gómez, 1995, p. 81). *Arran de vindre* és a la Safor ‘des que va vindre’ (Mascarell, 1977, p. 240).

«Jo sempre era de les de l’aprovat *ranteret*» ‘un cinc pelat’, es diu a Cocentaina; «El coet ha passat *randeret*» ‘quasi tocant’ i «Un punt *randeret* ‘molt ajustat a la vora de la roba’ a Agost (l’Alacantí)». *Ranteret* i *randeret* conviuen a Beneixama.

Hi ha altres usos i derivats ben destacables.⁴⁸³ Com ja diu el DECat (s. v. *randa*, p. 97a, n. 3; i *roder*, p. 394a, n. 4), *arrant* és també un orònim ben usual, si més no, a la Marina. Colomina (1991a, p. 99) el recull en l’ús viu i en la toponímia comarcal i el relaciona amb *al ran de oc.* i de Benasc. Atés el valor del mot com a apel·latiu, de *arrants* en trobarem per tota la contrada: *l’arrant de la Penya Catxa*, *l’arrant de Matxelis* o *l’arrant del Ventisquer*, *l’arrant de l’Hedrerera*, *l’arrant del collao del Llamp*, *l’arrant del salt de l’Aigua*, *l’arrant del racó de les Tovaines* (< *els Tovaires* [?]), tots a la banda de l’interior, a la Muntanya (Confrides, Benimantell, el Castell de Guadalest, Polop);⁴⁸⁴ més avall, a la costa: *l’arrant del Morro Llissera* (s’aboca dins la mar, per damunt d’aquest morro a l’Albir), *l’arrant del racó (de) Borret*, *l’arrant del racó Pallarés*, tots els tres a la serra Gelada (l’Albir, terme de l’Alfàs del Pi). L’ús del mot

483. Reproduïsc ací, refet i amb matisos, el material que aportava en l’article «Els llocs de vora mar de l’Albir (l’Alfàs del Pi, la Marina)» (Martines, 1992, p. 213-215).

484. Vegeu-ne algun altre més en el DECat o en Colomina (1991a, p. 99).

en aquests casos respon a la definició que en dóna el DECat: 'refugi al peu d'una roca' (s. v. *roder*, n. 4), o, amb més detall, 'indret [...] on els pastors han disposat una mica d'aixopluc per a ells i les bèsties: ajudant-s'hi amb brancam i adossant-ho a un pendent rocós, sovint més o menys balmat' (s. v. *randa*, n. 4).

Un *arrant* pot ser també 'la vorellada d'un recingle', siga aquest *recingle* un 'penjat', siga un 'regruix o escaló en una muntanya, vorejant un abisme' (DCVB, s. v.), 'un escudeller que fa el tallat', segons la descripció ben plàstica d'algun informant. Hi ha també el dim. ⁺*arrantó* («El foc ja va per aquell *arrantó* d'allà amunt», Benimantell). Aquesta acc. ens fa pensar que potser hi ha alguna relació entre *arrant*, *el Randàs* (*el pas del Randàs*), NL de la serra Gelada, i algun altre topònim i apel·latiu:

El pas del Randàs (pronunciat també [ren'das]), és un 'caminoi molt estret i perillós que hi ha prop de la farola d'Altea' (DCVB). Efectivament, es tracta d'una senderola força estreta que va vorejant el tallat de la banda de la serra Gelada que aguaita la mar. Abasta des de *la boca del Pas (del Randàs)*, prop del far de l'Albir, fins «ben avant, per Benidorm» (segons el nostre informant Diego P. Mendoza). Hi havia qui s'hi agosava a fer fenoll marí o a tragar seda o tabac en el temps del contraban. En determinats punts fa prou eixampliu per a deixar-hi el ramat.

El trobem documentat en *Les Ordinacions de la costa marítima del Regne de València* (1673): «eixint de la Torre [*de la Bombarda*] a la *cala de Randàs*, y a *cala de segle Jordi* y al *Chaedor*» (ed. de Colomina, 1991b, p. 604; ed. de Martí i Mestre, 1991, p. 181).

Aquest *Randàs*, amb aparença d'augmentatiu, deu tenir alguna relació formal amb altres orònims com ara *ribàs*; com també en deu mantenir amb un altre topònim alfassí: *el Randar*, lloc situat a la part interior del terme, en la fita amb la partida del Sarandó. Es tracta d'una secció del barranc abans de convertir-se en la rambla, ja dins dels límits aproximats de l'Albir; aquest lloc ha estat arrabassat per les urbanitzacions. «Quan hi havia aigua sempre anà(v)em a llavar la roba al *Randar*. Es d(e)ia *el Randar* perquè, en ploure, l'auia sempre venia ⁺*arranda(da)* ['*arrant* el caixer'], i ho ⁺*arrandava* tot [...]. *Arrandar* vol dir que anava d'ample en ample i que ho omplia tot: l'hortalissa, els a(r)bres...», explica una informant provant de donar transparència al topònim. *Arrandar* i *arrandat* són coneguts en altres llocs: *arrandar* és «regar, omplir una taula ['feixa, porció de terreny de conreu'] ben plena, embassar-la» (la Vila Joiosa), «El barranc anava *arrandat*» (Alacant), *arrandar* vol dir 'arrambar' (Xixona), *arrandat* 'ple d'aigua' (la Torre de les Maçanes). Sembla que, a partir de la idea originària de 'vora', 'a la vora de', 'a l'alçada de', s'han generat matisos com ara 'omplir-se fins a la vora, fins al caramull, fins al capdamunt, fins a l'*arrant*'. Compareu aqueix procés amb el que deu explicar el sentit que prenen en la llengua d'Oc les locucions *a rand* 'à profusion' (*DAlibert*), *a randa* 'entièrement, tout à fait' (*DLevy*) i d'altres que ja recullen el DCECH i el DECat (s. v. *rand*).

Aquesta forma *Randar* podria ser paral·lela a altres derivats en *-ar* del tipus *cantalar* (< *cantal*), *runar* (< *runa*) amb valor de col·lectiu. Hi ha possibilitat de veure en *el Randàs* un pl. de *randar* amb l'habitual reducció del grup *-rs* final a *-s*? Aquesta reducció explica vacil·lacions com *el golfàs / el golfar*, nom d'un peix de la mateixa comarca, o ultracorreccions com *solars* (*Solàrs*, *descans*, *DVal*).

És remarcable *arranar*, verb que llig en «El raonament que tingueren dos llauradors del poble de Vinalesa [...]» (primeria del segle XVIII; ed. de Blasco, 1984, p. 153). Aquest text critica les corrupteles dels governants locals, *gambaires* i *gui-lopasos*. Els nostres diccionaris principals no donen *arranar* com a val.; apareix en aquest raonament amb el sentit de 'arreglar, endur-se, arrambar, arrabassar', matís no enregistrat que deu ser der. del 'tallar arran', 'retallar quasi del tot, arrapar':⁴⁸⁵ «(Contra Campo Florido, Pineda i Blai)/ Gallets, ja podreu buscar/ altra guarida més freda/ i deixar d'esta Alameda/ los fruits sense *arranar*.»

Sembla, doncs, que ens trobem davant una família lèxica potser més nombrosa que no pensàvem: *arrant*, ⁺*arrantó*, ⁺*arrandar* (cf. *arranar* < *ran*), *arrandat* i, potser, els noms de lloc *el Randar* [?], *el Randàs* [?]; açò a més dels més coneguts *rander* o *ranter* i *randeret*, *ranteret*.

RATAPENADA v. més arrere MOSSIGUELLO

RAURE: **Raure** 'Rasar'

A més d'aquesta acc. del *DVal*, descobrim en els textos valencians i en el parlar viu algun altre valor remarcable de *raure*:

a) El *DEscrig* (s. v. *raure*)⁴⁸⁶ arreplega «*Raure-s* una còsa del cap» 'desecharla de la cabeza, no pensar en ella, olvidarla'. Aquesta frase, ja emprada en la *Rondalla de rondalles* de Galiana, «Pos bé se la poden *raure del cap*, que així faré de la boca cul» (1769, p. 189), sovinteja en la literatura del XIX i del XX: «Que se·u *raguen* del cap els espanyols» (*El Mòle*, I (18 febrer 1837), v, p. 74); «En escarpidor ó en los dits, este moño s'ha d'aclarir: así hi·á molta embrolla, y *raguen-se·u* del cap: así hi·á molts lládras y traidors» (*El Mòle*, I (20 gener 1841), XVII, p. 267); «*Rau-te·u* del cap, Felisia,/ qu'el fill del sego/ en qui parla y rahona/ es en Consuelo» (JMartí Gadea, 1891, p. 160); «*Ráure-se·u* del cap qualsevòl./ Ya t'ho pots *raure* del cap» (Alberola, c. 1927, p. 247 i 308).

Enric Valor (1984, II, p. 120) l'aprofita en les rondalles i en dona la definició següent en el glossari: «*Raure's* una cosa del cap» 'en sentit figurat, llevar-se (una idea, un desig) del pensament amb esforç'.

485. Cf. *randa* 'lladre (en l'argot dels malfactors)' (DCVB).

486. Recull també la var. *raòre* 'V. *raure*'.

b) *Raure* apareix amb altres sentits derivats de l'acc. bàsica: «Y anaba en aquella festa/ *Ragudes* selles y cap,/ En lo plomall al tos» («Rahonament y coloqui nou de Nèlo el Tripero [...]»), ed. facsímil de Blasco, 1983; Martínez Garcia, a *Los fills de la morta-viva*, Llobart, 1879, p. 214); «[*el govern*] te la culpa de tota la guerra de sét anys que mos *ha ragut* hasta un garró [...]» (*El Mòle*, I (29 gener 1841), xvi, p. 252); «Vore yo un espanyol en levita de fransés, gorra de inglés, saragüells de ruso, botes de polaco, guants de animal y vengaleta de maltés, es lo que m'aspentóla y em *rau* els budells» (*El Mòle*, I (18 febrer 1837), v, p. 104); «Así no hi-á ningun *riu*/ La fam á este poble el *rau*/ Póchs tenen la panja en *pau*,/ Molts están casi fent *piu*» [la cursiva és de l'original] («La questió pendent» de Burguet, a *Los fills de la morta-viva*, Llobart, 1879, p. 523); «[...] sa actitud de avergonyits y en lo cap *ragut* com els condenats á cèrtes penes [...]» (JMartí Gadea, 1906a, p. 111); «Fora no corria ni un pèl d'aire. Era dilluns, feia bo i estava ras./ —Ací els dilluns no hi ha massa que *raure*.⁴⁸⁷ Som la dona i jo qui ens ocupem del negoci [...]» (Lozano, 1991, p. 10).

Unes altres voltes topem amb variants de la frase «*Raure's* una cosa de cap» com ara: «Malorum, malorum, Micha-figa, com dia l'atre dia el pare vicari, *si non menechatur casporrorum, per ònia sècula seculorum*, y *rau-te-u* d'a-on bullgues, que asò no marra» (*El Mòle*, I (14 novembre 1840), iv, p. 62).

c) El DJMartí Gadea (1891) dona +«Jo me·n *rach*» 'fr. fam. yo tengo á menos, no hago caso' (s. v. *rach*, on també hi ha *rach* 'imper. Yo rao')⁴⁸⁸ i +«Fa un fret que *rau*» 'hace un frío muy intenso' (s. v. *rau*); aquesta darrera frase reapareix en altres textos del mateix autor: «Faltá en casa l'ahuelo Infant, y recòrde que feha un fret que *raia* la nit qu'el sacramentaren» (JMartí Gadea, 1981, p. 60).

Alberola (c. 1927, p. 120)⁴⁸⁹ la reprén: «Fer un fret que *rau* o que pèla.» La llegim en «El xiquet que va nàixer de peus», d'Enric Valor (1975, p. 264): «L'endemà, la foia era tota blanca de neu. Feia un fred que *raia*.»⁴⁹⁰

Sent en una conversa espontània entre parlants de Pedreguer: «Vegeu si això és mal de *raure*» 'ser una cosa difícil d'acceptar, mala de coure', Joan Grimalt, juny, 1996).

d) La loc. «Anar a *raure*» 'parar, arribar a tal o tal lloc o persona com a terme; anar-hi sense tenir-ne voluntat com empès per la ventura' es fa present en la prosa d'autors valencians com Enric Valor o Josep Lozano: «el nou habitatge de l'exili en

487. Cf. «Haver-hi molt, bona cosa, força, res, etc. que (*ar*)*rascar*» 'haver-hi molta, poca faena', «Allà hi ha un [karas'kar] (*que* +(*ar*)*rascar*)» 'hi ha molt a fer' (la Marina).

488. Torna a aparèixer en el *Vocabulari monosilábich valencià-castellà* (Martí i Gadea, 1915): *fam.* «Yo me'n *rach*» 'yo tengo a menos'.

489. Hi ha ací també «Ves a fer +*raguts*» (p. 354).

490. És expressió que Enric Valor deu conèixer de Castalla (vegeu-la en la «Llista de paraules del *Fabra* que caldrà esmenar» (1948); ed. de Casanova, 1996, p. 177).

la ciutat no llunyana, però diferent, on aniríem a *raure*», «el vell mas, on anaven a *raure* totes les desferres i mobles vells» i «Mira que venir a *raure* a l'Almussai» (Valor, 1991a, p. 31, 100 i 146); «I per a més escarniment, no treballava. No feia ni ganeta de menjar. I, clar, va anar a *raure* entre la mala gent i el llançaren a perdre encara més» (Lozano, 1991, p. 118).

Hi ha qui fa del verb *raure* una eixida per a evitar els punxeguts *ser* i *estar*; ja hi ha també qui ha denunciat els abusos que això provoca (v. Solà, 1994, p. 134-135, 138-139 i 283). Com ha fet veure Coromines (DECat, s. v. *raure*, p. 128a, línia 54 i s. i n. 5), l'ús de *raure* amb el sentit de 'trobar-se en un lloc' i, al capdavall, 'estar' degué partir de la frase «Anar a *raure*» que acabem de ressenyar.⁴⁹¹

e) *Raure* 'cavar', 'llevar la brossa del bancal' que, dins el PV, consta de Castelló (DCVB) i de Val. (DCVB; la Ribera segons el DECat),⁴⁹² deu (o degué) ser més corrent: «*raure* quereilles» al Montnegre (partida d'Alacant), *raure* 'moure la terra per llevar-li l'herba' a Vila-real (Carda, 1990, p. 39), a Mutxamel i el Campello (l'Alacantí).

Cortés i Granell (1952, p. 91) recullen en el vocabulari del conreu i del molinatge de l'arròs a la Ribera: *raure* 'acció de netejar l'era abans de batre' i *raguda* 'romanalla que resulta després de netejar les eres de batre. *Basura*'.

f) *Raure* i derivats són vocables de la ceràmica. El DCVB ja recull *raüres* 'raedures' a Manises i el DECat cita «sobras de cuando se *raen* las piezas de cerámica» del vocabulari d'Almela. En tenim més referències en el treball de Ferrís i Català (1987, p. 55 i 94): *raure* 'tallar, de les peces de ceràmica crues, les porcions sobrants de pasta per procedir, seguidament, a polir-les i acabar-les', *ferro de raure* i *ferro de raure tassons*.

Hi ha en el *DJMartí Gadea* (1891) el compost ⁺*rausòl* 'm. ant. quitasol'.

A més, tenim en el *DVal raedóra de barsella*, *ett* 'raséro',⁴⁹³ der. pres del *DLa-marca* (1839) o del *DEscrig*; aquest darrer dóna: *raedor* ó *-ra* 'raedera', *raedor* ó *-ra* (*el*) *de la varcella*, etc. 'rasero ó raedor' i *raedor* ó *-ra* (*el*) *de les pélls* (*entre curtidórs*) 'estira'.

Sent a dir espontàniament a un parlant del val. central «Vosté *va raent*, *raent* i al final se n'ix amb la seua» (aplicat a una dona que, a poc a poc, sempre capgira el marit i fa el que vol; programa «Carta blanca», Televisió Valenciana, 1995).

A Elx i a Santa Pola diuen: «Han passat *raent* i casi se peguen [*dos cotxes*]», «El rodapeus *va raent* a la paret» (Josep Escolano) amb el valor del val. general *ran* o *arrant* (v. més arrere). Unes altres solucions dins aquesta línia poden ser: «Pos yo,

491. Potser aquest ús impropri de *raure* està condicionat pel verb *radicar*, cultisme *massa* acostat a l'esp.

492. Acc. aplegada en el *DLlombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891).

493. En A només *raedora*.

cuan tinc fam, m'en vach a un carreró que no sé com li diuen, que *al ras de terra* té les finestres de un hotel, [...]» (Martí Orberà, 1926, p. 7); «*A ras d'orella* li va dir [...]» (Ibars i Ibars, 1965, p. 71);⁴⁹⁴ «*Al rasant de la font* y entre la malesa, un forat a espesie de cova natural» (Gayano Lluch, 1927, p. 7).

RECAPTE: **Recápte** 'Compra'

El *DLlombart* defineix *recapte* com a 'Recado. Provisión de cualquiera cosa para algún fin. Provisión de vianda'. *Recapte* és en el meu parlar 'el menjar que s'endú algú en haver de menjar fora de casa'; el DCVB ja aplega aquesta acc. de diversos llocs (la Garrotxa, el Lluçanès, la Plana de Vic, Tort., Val., Pego, Eiv.). JMartí Gadea (1906c, p. 184) sembla que el fa servir amb aquest valor en els versos següents: «qui á Gibraltar/ va sens *recapte*/ com no *acapte*/ ó tinga d'ell [...]»

Podria ser un bon equivalent per a l'esp. «Comida, cena, merienda *de sobaquillo*.»

El callosí Adolf Salvà (1960, II, p. 22) dóna a *recapte* el sentit més genèric de 'menjar, coses comestibles': «Al lado derecho del *llar*, un armario empotrado sobre la pared, por lo general reducido, donde se guardaban los comestibles (*recapte*) más necesarios.»

Abans la gent del Camp d'Elx anava a «Fer el *recapte*» 'fer la compra setmanal' a la vila; és el sentit que recull el *DVal*. *Recapte* apareix amb aquest valor en la peça teatral il·licitana *Una sublevació en Jáuja* (Serrano, 1896, p. 63): «CONSELL: Vorem si demá disapte/ fan cabildo *de recapte*/ y allí parlará el Consell:/ ara tot el mon á casa.»

Els castellonencs Guinot i Porcar donen a *recapte* el sentit de 'provisió d'herba per a donar a menjar als conills i altres animals domèstics': «Ací el tens sense fer res, ell que ere un rem de faena; ni *recapte* p·a'ls conills, ni segó p·a les gallines, i sempre marmolant [...]» (Guinot, 1930, p. 18); «Al meu carrer hi havia un vaquer que transitava amb el seu carro carregat *de recapte* sense cap impediment. [...] No podia retrocedir un modern utilitari per un carro carregat *de recapte*» (Porcar i Gómez, 1995, p. 161).

González i Felip (1991, p. 66) l'arreglega a la Plana Baixa amb aquesta acc. i en el refrany «A burro mort, *recapte* a la cua.»⁴⁹⁵ Deu ser un sentit força corrent: Casanova (1990a, p. 136) el dóna com a equivalent val. de *pinso*. Cf. «Donar *recapte*» 'donar menjar al bestiar' (Mall., DCVB). Trobe aquest ús en un text de la Vall d'Uixó de la primeria del segle XVII: «E diu que a ell testimoni li encomana dit Jaume

494. La mateixa autora escriu més avant: «Àngela se li acostà per dir-li *ranteret* d'orella» (Ibars i Ibars, 1965, p. 180).

495. Hi ha qui diu «A burro mort, la *civada* al rabo»; cf. *civada* com a ant. 'menjar, cereal que es dóna als animals'.

Geroni Blasco, batlle, 72 cavalcadures, entre les quals y havia sis arriots y sinch o sis rossins y lo demes eren machos, per·a que tingues conte en ells y los donas *recapte* [...]» (1611; ed. de Peñarroja, 1984, II, p. 689). Així l'empra Enric Valor (1991b, p. 151): «Francina ja s'havia ocupat d'acomodar el cavall [...] i donar-li un bon *recapte*.» Un bon equivalent nostrat per al (al capdavall) foraster *pinso* (< esp. *pienso*, postverbal de *pensar* 'alimentar, tenir cura d'un animal').

El *recapte* és 'la verdura i el menjar que es posa dins els pastissos' (Oliva). «Un menjar que té *recapte*» vol dir que 'té substància, té aliment' (Monòver); amb aquest darrer matís sembla que empra *recapte* el valencià Josep Bodria (1906, p. 42): «una nota molt llépola, de la que quedaren satisfets y empalagats tots los que contribuïren á pagar els gastos, per lo bón *recapte* y grandor dels besquïts.»

Recapte apareix en els versos de Pere Jacint Morlà (s. XVII; ed. de Ferrando, 1995, p. 67) amb un sentit proper a 'obtenció d'una cosa a força de demanar', acc. que el DCVB dóna com a antiga. Es tracta d'una composició que satiritza les ames que servien els preveres; segons el poeta, en quedar-se sense faena, anaven pels *rogllillos* de la seu de València demanant a uns i a altres, a la recerca d'un pobre capellà fins que «Trobem al fi son *recapte*,/ i, en fer-se lo afermament,/ diuen: "Ja vingué la hora/ de pelar este orfenet".»

Reapareix més avant en una altra composició del mateix Morlà («Queixes al sant Cristo de santa Tecla [...]

, p. 106). *Recapte* també vol dir en els poemes d'aquest autor 'compra, quemenjar' (p. 72).

RECÉS, REDÒS, i els der. ARRECESAT -ADA, ARREDOSSAT -ADA: +Redós, ó resés ó puesto arredosat, ó arresesát 'V. Resés' {A}; Resés ó redós 'Abrigaño'

Com ja dóna a entendre el *DVal*, *recés* (o variants) i *redòs* són vius al PV. Potser *redòs* no és ací tan freqüent: Casanova (1990a, p. 136 i 142) presenta els parells «*Recer / Redòs, Aixopluiç*» i «*Al recés; Al recer / al redòs-al sopluig*», on el segon element (el de darrere la barra) sembla que correspon al «sinònim del català central o del general.»⁴⁹⁶ Abans Casanova (1989b, p. 432) situava *redòs* entre els «catalanismes o mots no vius a València actualment» aplegats pel *VocFullana* (1912). Tot i això, en tenim referències de punts diversos: en el meu parlar *recés*, *redòs* i els derivats *arrecesat* i *arredossat* es fan servir en gairebé els mateixos contextos, encara que amb predomini de *redòs*: «Posar-se *al redòs* o *al recés*», «Buscar *el redòs* o *el recés* del marge, de la paret...», «Si plou busques un *redòs* o un *recés*», «Ací fa *redòs*» 'fa bo, no fa vent, s'hi està al recés',⁴⁹⁷ «Ací estem més *arredossats* o *arrece[z]ats*»; a la Nucia, «Estava *redossat*». Colomina (1991a, p. 288) recollia *redòs* en l'alta Ramon Llorens

496. De tota manera, com fa constar l'autor mateix, «una part dels sinònims de Catalunya viuen també a diferents zones del PV, en el mateix sentit o en d'altres» (Casanova, 1990a, p. 122, n. 16).

497. Trobe que no diríem tant «Ací fa *recés*».

Barber i a l'Alfàs del Pi, a la Vila Joiosa, a Alacant i a Santa Pola (en aquests darrers tres punts en el parlar dels mariners i pronunciat [re'ɔs], segons l'LMP);⁴⁹⁸ *redòs* i *recés* (i [rese'zat]) són també de Benidorm.

Redòs es diu a més a la Marina Alta (Calp, Dénia), al nord del País («*redòs* és un lloc on no fa fred», Benicarló) i en el val. central, segons informació de Josep Giner per al DECat (s. v. *redòs*, p. 186a, línies 50-51).

El fa servir el poeta d'Alberic, Badenes Dalmau, en «Bona justícia (Llegendeta)» (primeria de segle; ed. facsímil de 1980, p. 124): «No va á fer lo niu alegre,/ No va á buscar *el redós*/ Ni en la ciutat ni en la vila.» El mateix autor escriu unes pàgines més avant en la composició «Comtesa Violant (Llegendeta)» (p. 128): «Posat lo cap en la falda,/ *Raser* de grat alcabor.»

Redòs i derivats són vocables ben freqüents en la novel·la d'Adlert Noguerol *I la pau* (1983, p. 28, 99, 114 i 118): «Tot este rebombori mecanic-huma, li desplaque fortament i buscà el *redos* dels carrers mes transitats», «Pero est *arredosar-se* [*sic*] en el preterit, o el conduïa a lo que no volia, [...] on o li resolía res», «si durant el dia podia trobar algun descans *al redos* de la companya d'atres persones» i «én [*amb*] la mateixa tranquililitat, reclosa en els parages *arredosats* [*sic*], es deixa escudrinar».

El trobarem també en la segona edició definitiva i *valencianitzada* dels contes de Xavier Casp (1988, p. 61 i 126): «Pedrasses socarrades, trespeus primitius de la vespra, colocades *a redos* de llocs ombrius» i «obriren la capelleta on entraven el bon dia d'elles illuminat de les flors, a aquell *redos* sense temps, com l'Ave Maria.»

El «Vocabulari valencià de l'art de la navegació» de Lluís P. Flores (1943, p. 317), que abasta des de Morvedre fins a Cullera, dóna «Estar a *redós* [*sic*], *arredossar-se* 'posar-se en un recés, lloc defès dels vents'. No podem oblidar *reorso*, *reorsar* i *arreorsarse* del murc. (García Soriano, 1980), ja adduïts per Coromines.

El *DVal* ens ofereix una de les primeres atestacions de *redòs*, documentat fins ara des de Verdaguer (1876); apareix també en el *DLlombart* (s. v. *redòs* i *arredòs*, «Suplemento») i en *DJMartí Gadea* (1891). El DECat (s. v. *redós*, p. 186b, línia 29 i s.) suposa que *redòs* deu ser ant. en cat., atesa la forma «ad illum *regulsum*» (referit a un estany del riu) d'un document de 1008 del Baix Isàvena; justifica aquesta var. per influència de *regolf*, -ar. Cf. una altra explicació en *Tòpica hespèrica* (Coromines, 1970, I, p. 243). Trobe en el vocabulari eiv. d'Enric Ribas i Marí (1991, s. v.) ⁺*regòs* 'redòs, recer' (cf. Martines, 2000a, p. 148 i s., especialment, p. 156.). En canvi, tenim documentat el verb *redossar* des del segle xv: «Deú vostre fill tingué dins en la

498. Aquesta mateixa font dóna (m. 44, «Refugio para barcos de muy poco calado»): *redòrs* i *redòrsu* a Blanes, *redòs* al Grau de Castelló, al Cabanyal, a Cullera i a Dénia.

Al Camp d'Elx també hi ha [alra'ses] i [alre'os]. Al Campello, consideren [al re'ɔs] paraula més aïna marinera; en terra és més corrent [alra'ses] i [arase'zase] (dades recollides en les enquestes per a l'ALCV, abril, 1994 i setembre, 1996).

claustra/ en gran repòs [...] que y redosà nou mesos [...]» (Corella, a *Trobes en lahors de la verge Maria*, 1474; ed. de Ferrando, 1983, p. 253, ja citat pel DCVB).

Recer o *recés* és vocable més ant. i més ben conegut i documentat també al PV. La lexicografia del vuit-cents arreplega aquestes dues variants (-er i -és), encara que amb disparitat de preferències, i el verb derivat.

El *DLamarca*, només en la segona edició de 1842,⁴⁹⁹ duu *raser* 'abrigaño'. El *DEscrig* dona *racés* 'abrigaño', com a article principal, i *racér* 'V. *racés*' i el verb *racesar-se* 'guarecerse, resguardarse, abrigarse ó ponerse al abrigo'. El *DJMartí Gadea* (1891) hi afig: *recés* 'V. *racés*', *racesar-se* 'V. *racerar-se*', *recesar* 'V. *racesar*'; *racer*, *resés* en el *VocSecc* del mateix JMartí Gadea (1909, p. 87).

Pareix que la var. ant. *recés* (pronunciat també *r[a]cés*), l'aportada en el *DVal*, predomina pel migjorn del País sense ser-ne exclusiva: es diu a Monòver, Elx, Santa Pola, Alacant, Agost, Cocentaina, la Marina Baixa, Parcent, Agullent (Casanova, 1980a, p. 185), Simat de la Vallidigna, Algemesí, Carlet. En aquest àmbit no és estrany [(a)rese'za(r)] (Elx, Agost, Cocentaina, la Marina Baixa, Parcent...). La var. amb -r- és així mateix corrent: Pedreguer, Dénia, Aldaia, Torreblanca, Benasal (Carles Salvador, 1943, p. 257)...; ací el verb sol ser *arrecerar*. És la forma que trobem en el *Tombatossals* del castellanenc Josep Pasqual Tirado (1988, p. 141): «—Senyora infanta, Cagueme, per terra gran home i molt valent, car sempre n'hi ha algun *racer* per amagar-te, però per aigua...». En els col·loquis de *Les Camiles*, del també castellanenc Enric Forcada Traver (1974, p. 61): «i la gent buscà el *racer* de l'alqueria on no corria el vent». I en autors que escriuen per als escenaris de València com ara: «un matí de Chiner quant el fret apreta valent y el alé pareix que fumeche y el sól convida a mirar-lo cara a cara; allí en el pati, en un *raseret*, chunt en atres asilats, fumant entortillats sigarros, tosint y renguechant» (Hernández Casajuana, 1910, p. 136); «Vosatros, ignorants del perill y vòstres escases defenses. S'en eixiu del *raseret* de la voreta, s'en fuchi del barrio y es fiqueu mar adíns, ahon el peix gròs navega sense fondo» (Soler Peris, 1928, p. 31); «¡Y s'amaga en la cova qu'haurá chunt a la font y *al raser!*» (Gayano Lluch, 1927, p. 14).

El suecà Serrano i Biguer fa servir *arracer* en la narració *L'alegria de «José»* (c. 1930; ed. de Pérez Moragón, 1985, p. 28): «Desfeta la reunió, que convocara la fam alrededor de la taula i la cassola, cada u prenia rumbo al millor *arracer* per descansar els ossos.»

Rasser és la forma que trobem en el *Libre de Antiquitats* de la seu de València (30 desembre 1545; ed. de Martí i Mestre, 1994b, 1, p. 172): «Y després de fer fora tots los fanchs y fer lansar còria de molta terra, de la que tiren de les obres per a la rambla, estava tot aquell *rasser* molt bé hi exut.»

499. I també en la versió inversa manuscrita i, per ara, anònima d'aquesta segona edició (s. v. *abrigadero* 'raser').

Tenim *resés* ‘abrigaño’ al Vilar, a les Alcubles, a Domenyo i a Gestalgar, i *recer* a Xulella (Llatas, 1959); *resel* i *reser* ‘abrigo, abrigaño, paraje defendido de los vientos a Villena (Soler García, 1993); *resés* ‘abrigaño’ a Saix (Torreblanca Espinosa, 1976, p. 203); *arresesar* ‘resguardar’ a Oriola (Guillén, 1974, p. 243) i *resés* ‘socaire, abrigaño’ en murc. (García Soriano, 1980). *Resés* i *rasés* es donen als pobles catalanoparlants i castellanoparlants de les Valls del Vinalopó (Montoya, 1989, p. 148); *arresesar* és ‘hacer resés’ i *resés* és ‘sitio resguardado del viento’ a Montfort (Martínez Beltrán, 1980).

RECOLZAR: **Recolsar·se** ‘Reclinarse’⁵⁰⁰

Recolzar(-se) i *recolzat* són freqüents en els textos valencians i encara en la parla viva amb les accepcions:

a) ‘Sostenir-se damunt una cosa amb el colze’ (cast. ‘recodar’), força corrent: «*recolsá* en la finestra mirant al carrer» (Hernández Casajuana, 1914a, p. 26); «—¿Pos com u saps?/ —Perque yo ha pasat allí es dies *arrecolsat* en el amostraó embovat mirán el spill, regal de *El Pueblo*» (*Cañisaes*, 1991, p. 188).

Llatas (1957) dóna del Vilar *recolsar* ‘apoyarse sobre el codo’.

b) ‘Sostenir-se en posició inclinada fent descansar la part superior del cos sobre una cosa’ (cast. ‘reclinarse, recostarse’); sovint és sinònim de ‘fer una becada, abeltirse, fer la migjornada’, valor que he sentit a la Marina: «m’eixien els nucs de la osamenta, y em quedaba l’aspala com una tapa de violí, deixant á banda les baquinaes que pegaba de tós quant anaba á *recolsar-me*» (*El Mòle*, I (4 març 1837), VIII, p. 136); «PACO: No están ya así... puc entrar... / *s’haurán recolsat* mon pare y el so Severino» (Balader, 1876, p. 22); «Sentat á la fresca sombra/ del garrofer del senial,/ O *recolsat* sobre una pell/ Cuant el matjo está menant,/ Solch pasar yo molts bons ratos/ Allí en el llibre en la má» (Llorens, 1895, p. 58); «PEPETA. Si pare; entre y *recolse·s* un poc, que yo entretant acabaré de remendar esta red» (Montesinos, 1926, p. 11); «Si et *recolse* en canya trencá, et punjarás» (Alberola, c. 1927, p. 270); «(Esta tornarà, y yo vullc *recolsar-me* un ratet) (*Mutis primera esquerra*)» (Joaquim Borràs, 1927, p. 22); «Segurament, pues al acabar de dinar, digué: “Vach a *recolsar-me* un ratet”» (Melià, 1927d, p. 5); AMPARO: [...] Anda, *recolse·s* un poquet y descanse (Achudant-lo a alsar)/ [...] MIQUEL: ¿A·hon está ton pare?/ AMPARO: Mon pare acaba de *recolsar·se* un poc, perq’ es troba delicat» (Mínguez Llorca i Marco Rivas, 1928, p. 11); «¡Quan no puc pujar al més alt de la figuera p’ a agafar la bacora que vull, pos me sente *recolzat* en la sóca aguardant que maüre i en la boca oberta...!» (Hernández Casajuana, 1952, p. 176).

Martí i Aparicio (1989) donen d’Anna *recolzarse* ‘apoyarse’ («Recólzate ahí») i ‘reclinarse, recostarse’ («Voy a *recolzarme* un poquet»).

500. L’e. e. de A és ‘recodar se’.

c) 'Sostenir-se, descansar sobre un suport' (cast. 'apoyarse'): «Visantet abandoná el brancal ahon se *recolsaba*, y se-n ixqué del tot, posant-se á pasechar baix la parra» (Morales San Martín, 1908, p. 10).

El *DAguiló* recull la var. *rescolzar* 'apoyar' en el *Cartoixà* (I) («O fort pilar, hon tot lo mon *rescolza*»). La trobem en textos del segle xx: «per a charrar poc o prou/ se posabem vora'l pou/ *rescolzats* en la figuera» (Gayano Lluch, 1928b, p. 6).

d) 'Posar una cosa de manera que descanse o se sostinga damunt un suport' (cast. 'apoyar'): «Ara lo fà Deu al Home, y el pren de la mà, y el Home està sense esperit, y Deu lo respira en la cara, y obri los ulls, y tantost se adorm, y el Deu lo *recolsa* en terra [...]» («Misteri de Adam y Eva», 1772, a *Els tres misteris del Corpus de València*, 1972, p. 9).

e) *Recolzar-se* pot prendre algun altre matis com ara '+badar, encantar-se, assorrar-se a fer alguna cosa', '+quedar-se arrere a fer una cosa': «Eixe, en ser hora de pagar, sempre *es recolza*», «En ser de fer faena *va recolzant-se* i no traus trellat de res» (l'Alfàs del Pi).

REDÒS V. MÉS ARRERE RECÉS

REGATA: [Regata, á on encaixa el tap de la bota] 'Xable' {A}

Mot atestat per primera vegada en el *ThPu: les regates* 'stria; lo ull de la mola...' (1575, p. 216, DCVB). El *DTorra* (1670) recull *les regates de les columnes*. El veig amb aquest valor en documentació un bri anterior (1564) sobre la construcció de l'església de Sant Pere de Sueca: «Pedro Cortada, calsiner y pedrapiquer ... per hun jornal treballà en les *regates* dels pilars de la sglésia» (ed. de Ferri i Chulio, 1984, p. 128). Més tardà és aquest text de 1662: «A quatre-sens y quinze pasos de l'asut, huna almenara ab dos branques de pedra y ses *regates*, fetes de dos dits y mig de amplària» (*Capítols entre Borriana i Nules per al repartiment de l'aigua del riu Millars*; ed. de Garcia Edo, 1994, p. 211).

El *DVal* presenta *regata* amb un valor precís no enregistrat. El *DEscrig* duu *regata* 'carril', 'surco, por línea ó señal que deja alguna cosa que pasa por otra, y por la arruga en el rostro y en otras partes del cuerpo, por extension se aplica esta voz valenciana á la especie de regata ó canalita que forman las nalgas, y á otras cosas parecidas'; en el meu parlar es diu *la regata del cul* (o, més cruament encara, *dels pets*)⁵⁰¹ i *la regata dels pits*. Colomina (1991a, p. 289) dóna d'ací mateix *el regatell* amb aquests usos (Callosa d'en Sarrià).

501. Diu que hi havia algú que «fea tanta faena, que la suor li havia fet durícies a la *regata dels pets*» [!] (Benimantell). Per ací va aquest fragment del «Colloqui de mossén Batiste Tarugo»: «I com la mula trotava,/ es ficava l'espinàs/ en la canal o *regata*/ que tenim ací detràs» (s. xviii; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 333).

Regata ‘senyals, solquets que fa l’aigua d’un degotís’ apareix en autors com ara Escalante (1922, p. 43): «Chuán. Lo que sí que se m’antoixa/ es que ha de ser algo humit./ Sunsión. No u crega/ Chuán. Dins en l’alcoba/ hi-an algunes *regatetes* / en lo trespol.»

La Regatella és un NL de l’Olleria que trobe esmentat per Gil Lila (1974) en aquests versos populars: «Jo vinc de *la Regatella*/ i ha fet càrrega de fesols/ en tres costals i una garbella.»

Casanova (1988a, p. 129) dóna *regatell* ‘petit corrent d’aigua’ entre els hidrònims valencians i com a noms de lloc *el Regatell* (als Ports) i l’esmentada *Regatella* de l’Olleria. Sanchis Guarner arplega en *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* aquest tòpic que diuen els d’Alcora als de Costur: «Els tarugos de Costur/ volien Alcalatén,/ la Basseta, la Font-nova/ i l’assut del *Regatell*.»

A Oriola una *regata* és ‘cada uno de los surcos de las piedras de moler’ (Guillén, 1974, p. 306).

⁺REGATXO: **Regacho** ‘Regajo. Arroyuelo’

Deu ser aquesta una de les primeres atestacions de ⁺*regatxo*, si més no, en fonts lexicogràfiques. El *DEscrig*, sovint purista, i, imitant-lo, el *DLlombart*, recollien *regaig* ‘V. *regall*. Més tard el *DJMartí Gadea* (1891) ja enregistra *regaig, jo*.

Un *regatxo* és ‘un petit canal de rec’, segons definició d’Emili Casanova (1988a, p. 129), qui a més recull el topònim *el Regatxo* a Mislata i a Sueca. *Regatxo* coincideix amb l’arag. *regacho*, pressumpte mossarabisme [?].

Hi ha encara dues variants de gran interès d’aquest vocable:

a) *Regatxol*. El DCVB i el DECat (s. v. *rec*, p. 165b, línia 34) donen *regatxol* com a apellatiu (‘regatell’) i com a topònim del nord del PV (els Ports, el Maestrat, Castelló), i el citen d’escrits de Garcia Girona («Els pomerals fresquívolos dels *regatxols* que hi corrien»). Deu ser força més ant.: en tenim una documentació de 1239 sota la grafia *Regaxol* i com a topònim de Castell de Cabres (Fuster i Broch, 1995, p. 286).⁵⁰² *Regatxol* es diu a la Terra Alta (Nonasp; Navarro Gómez, 1996, I, p. 202 i II, m. 10).

b) ⁺*Regaixo* ‘canal de desguàs de les terres circumdants, que formen una depressió on s’estancaria l’aigua en cas de no tenir aquesta eixida’ (Forés i Rossell, 1995, p. 267).

Hem sentit *rega*[ʃ]o en boca de parlants de Llombai. Apareix en el *Llibre de soguejament de l’horta de Catadau* de 1612, on dóna nom a diversos llocs: *el regaixo d’Alfarb, el regaixo de la Font, el Regaixo, el portal del Regaixo* (Forés i Rossell, 1995, p. 261-262).

502. A les hores d’ara hi ha *el mas del Regatxol* i *el Regatxol* a Morella, i *la font del Regatxol* al mateix Castell de Cabres, segons informa Fuster i Broch (1995, p. 286).

RENTOI i la var. ⁺RANTOI: **Rantóy** {A}/ **Rantoy, choc de cartes** {B, C} ‘Rentoy’

El DECat (s. v. *retre*, p. 295a, línia 21 i s.) documentava ⁺*rentoi*, adaptació d’una expressió francesa, per primera vegada en cat. en una narració d’Esteve Albert de 1955. No el duen el diccionaris valencians de l’època.

REQUESTA: **Mitcha, esta [sic] á micha requesta** ‘Estar la cosa farfara’ {A}; **Reques-ta, á micha** {A, B}/ **Requesta, á micha** {C} ‘A medio hacer. A medias’

Tenim ben documentada la frase «Estar, quedar-se a mitja *requesta*», si més no, des de la *Rondalla de rondalles* (1776, p. 51, DCVB); l’apleguen el *DLamarca* (1839) i la resta de diccionaris valencians del segle XIX. Vegeu-ne ací alguna mostra: «asó ya está vist: mes val ú content del tot, que tres á *micha requesta*; no tenim mes que este panet y esta llonganiseteta, y si mos tirem els tres damunt, no n·i·há per·a comen-sar» (*La Donsayna*, 1844, p. 172); «Deixar·lo a ú <a> *mija regüesta [sic]*» i «Quedar-se a *mija regüesta [sic]*» (Alberola, c. 1927, p. 56 i 227).

A Canals (a la Costera) es diu, amb aquest mateix sentit «Quedar-se a mitjan *requesta*» (Pelegrí Sancho Cremades, 1995, p. 154).

També és del PV «Tenir molta (poca o gens de) *requesta*»: «Eixa xica té molta *requesta*» ‘molts que la festegen’, «No hem tingut gens de *requesta*» ‘no ha vingut gent, no hem tingut públic’ (la Marina).

Requesta apareix en textos il·licitans amb el sentit de ‘demanda, requeriment, discussió’, valor proper a l’originari: [L’obra reproduïx de manera al·legòrica un debat entre la vila, les institucions municipals i les partides d’Elx] «COMERS: Això es un mal pensament...!/ AGRICULTURA: Eixa es la quistió./ CONSELL: ¿qui ó duda? (Si es vostè la més vullguda...!/ AGRICULTURA: Sacant el empeiment...!/ COMERS: Es aprensió./ AGRICULTURA: No y·a un tal, es molt justa la *requesta*./ CONSELL: Tot se acaba en una festa y en quatre flors» (Arseni Serrano, 1896, p. 48).

Llig en *I la pau* de Miquel Adlert (1983, p. 212): «Jordi havia segut abordat per son pare én la *requesta* de si havia pensat ya alguna cosa per al futur.»

RESCABALAR: **Rescabalár** ‘Desquitarse’

El DCVB dóna *rescabalar-se* per primera vegada en un document d’Igualada de 1471. El veurem en un *adage* [‘adagi’] de Carles Ros (1736, p. 80): «No·m pesa que mon fill sia jugador, sinos que va darrere de *rescaval·ar·se*»; el mateix Ros l’inclou en el seu dicc. (1764, s. v. *rescabalàr*) amb la definició: ‘resquitàr: quando se toma por aver perdido en el juego, y bolver à recobrar su dinero: tambien dizen, desquitàr, y desquitàrse’. El *DVal* el pogué amprar el *DLamarca* (1839).

Balader posa en boca d’un personatge de l’obra *Eixaròp de llarga vida* (1863, p. 18): «CHATO. El temps manco qu’has estat/ Tractant á la sòrt de perra,/ Cuant penses *rescabalar·te*/ La tindrás mes complasienta.»

Alberola (c. 1927, p. 188) actualitza el refrany de Carles Ros: «No'm sab mal que mon fill siga juaor, sino que vaja raere de *rescabalar*.»

Hi ha a Alcoi el malnom *el Rascabalat* (Tormo, 1991a, p. 247).

RESSOLL v. més arrere PANTAIX

RESTOBLE; RESTOBLAR: **Rastoblár**, v.n. 'Dejar los campos en rastrojera'; **Rastoble**, any de {A}/ **Rastoble**, añ de {B}/ **Rastoble**, añ de **rastobles** {C} 'Año de rastrojéra'; **Rastollár**, verb. 'V. Rastoblar'; **Terra de guaret vell ó rastoble** {A}/ **Terra de guaret** [vell ó rastoble] <que es sembra un añ y l-atre es deixa rastoll {B}/ **Terra de guaret qu'es sembra un añ y l-atre no** {C} 'Tierra de año y vez'

És ben valuós el testimoni que ens ofereix el *DVal* d'aquests dos mots, paral·lels etimològics de *restoll*, *-ar* (i variants).⁵⁰³ No els trobarem en els diccionaris valencians del segle XIX; no en tenim tampoc gaires notícies procedents del PV. En tenim una referència ben valuosa de la Ribera Baixa, on *restoblar* és 'guaretar', cast. 'barbechar' (Barberà Martí, 1984, p. 101). El DCVB arplega *restoblar* (primera doc. de 1645, arxiu de Montblanc) arreu del domini cat. amb el sentit de 'semmbrar el mateix cereal o llegum que l'any anterior', i *restoble* (primera doc. de 1404, Mall.), dins el PV, només al Maestrat (Benassal) amb el valor de 'semmbrada de la mateixa llavor que l'any anterior'.⁵⁰⁴ El DECat (s. v. *rostoll*) i el DCECH (s. v. *rastrajo*, n. 5) en donen dades de diversos punts del Principat i, sobretot, de Mall.,⁵⁰⁵ però no cap referència valenciana, ni escrita ni d'ús viu. *Restoble* i *restoblar* deuen constar en aquest fragment dels «Capítols» de Catamarruc (el Comtat) datats el 15 d'octubre de 1490; deu ser resultat d'una lliçó inadequada la transcripció següent:⁵⁰⁶ «E si forsa tendrà o tendran laurat de dos relles, o puixa o puixen pacíficament semmbrar, així mateix sia de la orta que no y tinga o tinguen *res doble* en los tals ferraginals e horta. [...] Item, és pactat [...] que si algun moro o moros se'n iran, o per lo dit senyor seran del dit loch lançats, he tendrà o tendran rostoll que sia de blat semmbrat en guaret, aquest puga semmbrar una vegada, ab tal condició, que si passarà set arbres, no'l puixa semmbrar, e si seran menys de set arbres en los dits rostolls, puixa

503. Recordem: *Restoble* < ll. RE-STUPULA; *restoll* < ll. vulgar RESTUCLU (< RE-STUPULA) (DECat, s. v. *rostoll*).

504. Hi ha *reguaretar* 'semmbrar un terreny de la mateixa collita que l'any anterior' (Alcoi) i *reguaret* 'terreny que es conrea per segona vegada després d'estar ermot' (Tremp, Bassella) (DCVB). Podem llegir en Enric Valor (1991b, p. 12): «continuà don Blai anomenant propietats menors: jovades soltes dedicades a blat i *reguarets*».

505. A Men. diuen '«Criar de *restoble*» aplicat als animals que pareixen cada any; llig en *Eines i feines del camp* (1) d'Antoni Bonet (1983, p. 31): «Es període de gestació és de dotze mesos per ses someres i d'onze per ses egües si crien de *restoble*, o sia, cada any.»

506. Per ventura tenim ací un testimoni de sonorització de «s + oclusiva» a l'estil de /sk/ > [zg]; cf. els exemples que en donem en Martines (2000a, p. 177 i s.), fins i tot algun cas de /st/ > [zd].

o puixen *res doblar*» («Capítols de Catamarruc»; ed. de Pla Alberola, 1983, reproduït per Guinot, 1991, p. 691-692).

Com veiem més bé en les versions *A* i *B* de l'article *Terra de guaret* [...], segons el *DVal*, *rastoble* és sinònim de 'guaret vell'. Presenta també com a sinònims *rastollar* i *rastoblar*: 'dejar los campos en rastrojera', en definitiva, 'guaretar'; cf. «Deixar de rostoll» 'deixar un camp segat sense sembrar-lo fins passat un o alguns anys' (*D'Aguiló*, s. v. *rostoll*). V. adés *restoblar* 'guaretar', cast. 'barbechar' a la Ribera Baixa i, segons el *D'Aguiló*, *restoblar* '(Plana de Vic) deixar la terra a punt pel restoble o sia per la temporada de repòs que solen donar-li abans de la sementera'.

És força remarcable la presència de *restoblar* (*ras-*) en documentació del segle XVIII del Baix Segura redactada en un espanyol d'ortografia sessejant i acolorit amb catalanismes diversos. Pareix que pren en aquests textos un valor semblant al que recull el *DVal*: «101 Que las tierras añibeses no se puedan sembrar todos los años, de continuo si que solo un año si, y otro no. [...] Que si *rastoblaren* las tierras añibeses y sembraren los plantados cuyos frutos son del Dueño por la contrabension» (Arxiu Històric d'Oriola, *Papeles varios*, 1781; ed. de Bernabé Gil, 1982, p. 194); «Ittem que no puedan *rastoblar* ningun bancal si no fuese estercolado y si hubiese sacado tres frutos o cosechas no lo puedan *rastoblar*» (Contracte d'arrendament, Oriola, 1712; ed. de Bernabé Gil, 1982, p. 197). Una mica més avall hi ha en aquest mateix document: «Ittem que en las tierras de añibeses que quedaren de *rastrojo* no puedan sembrar panisos mas que el tersio del rastrojo, y asi mesmo que no puedan sembrar cada un año mas que la mitad de los añibeses.»

Hi ha també en el *DVal* *rastoll* 'rastrojo' i *rastollár* 'sust. rastrojera'.

Ros: Ros, pel ó cabéll 'Rúbio. Blondo'

Heus ací un altre mot que ha perdut vitalitat al PV sota la pressió de *roig* i de l'esp. *rubio*.⁵⁰⁷ *Ros* devia ser ben corrent encara en el segle XIX i a la primavera del XX; n'hem aplegat alguna mostra: «Entre si te vas ò vienes/ D'òr anem omplint la bosa/ Y me mates, polla *rosa*,/ Con ese lunar que tienes»⁵⁰⁸ (*El Mòle*, I (13 fe-

507. Hi ha des de l'edat mitjana el *pa ros*, fet amb *forment fort* ('farina menys fina i més fosca'), que s'oposava al *pa blanc* o *pa de moflet*; la documentació medieval fa distinció entre *flaquers de blanc* i *flaquers de ros*, o també entre *blanqueres* i *rosseres* (Rubio Vela, 1995, p. 164-165). Observem com a mitjan segle XIX el *ros* ha esdevingut *roig*: «Sinse pena y sinse goch/ Hí-á asi un fleguer [sic] brut de sanc,/ Que sisaba en lo pa-blanc.../ Lo mateix que en lo *pa-roch*» (*El Sueco*, 7 setembre 1847, p. 151). És certament un canvi ben interessant, molt paregut al que advertim en la designació del vi fosc: *vi vermell* antigament, *vi negre* modernament (v. Joan Veny, 1991b, p. 57-60). En aquest cas hi deuen haver pesat la decadència de *ros*, que descriurem ací, i la intromissió del més expressiu *roig* per a designar els cabells amb el valor de 'ros'. Actualment sentim a dir *pa moreno* i *pa negre*.

508. Trobo en estrofes de quatre versos; el primer i el quart van en esp., i el segon i el tercer en cat. Sembla que l'aviram *ros* ha tingut bona reputació. El DCVB dóna del *Libre dels Secrets de Agricultura, casa rústica y pastoril* de fra Miquel Agustí (Bna., 1617): «La gallina tenada e *rossa* és millor»;

brer 1841), XIX, p. 304); «D'aquella altura mirabem/ la tèrra de promisió,/ y el pá menchivol. Nosatros/ tan famolénecs, y éll tan *ros...*/ tan tentadór...» (*Un pillo*, 1846, p. 51b);⁵⁰⁹ «Molt sért es que li agrá el vi,/ pero al cap un marit pilla,/ ben format, bóna patilla,/ alt, guapo, *ros*, chove y ple.../ ¡y yo un agüelo que te/ tan sema la pantorrilla!» (Bernat i Baldoví, 1859, p. 21); «¿Yo...? ¡Simplòt! ¿no consideres/ qu'es que sempre estic de gòrcha?/ Si els dos sou á qui mes *ros*,/ masa em diu el bòn consell/ que no sou ni tú ni éll/ p-a nenguna de les dos» (Balader, 1871, p. 17-18);⁵¹⁰ «¡Un serafí!/ Es blanc com un colomet, / Els ulls negres y molt vius,/ *Ros* el cabell, y les galtes/ Dos ròses del mes de Abril» (*El bateig de San Vicent*, Salvador Calvo, 1897, p. 14, a *Colecció de milacres de Sen Vicent*, I, 1980); «Fill de polla ròssa y gall favat» («Refráns y modismes», Martínez i Martínez, 1920, p. 23); «Eixa xica que va ahí,/ amb la caballera *rossa*,/ pareix la Mare de Déu/ del Pilar de Saragossa» («Cobles», Adolf Salvà, 1932-1939, p. 131); «Aquell nòvio que pareixia lo fill de la polla *rossa*, o un conseller de Banc, havia segut convidat en casa de la geperuda» (Josep Pasqual Tirado, *De la meua garbera*, 1996, p. 189).

No és estrany com a malnom: a Benlloc (la Plana Alta; Vicent Pitarch, 1986, p. 400), a Tàrbena (la Marina; Colomina, 1991a, p. 293).

ROSTÀRIA: **Rostaria** <. **Puchada**> {A}/⁵¹¹ [**Rostaria. Puchada**] {B} 'Declive. Declivio. Escarpa'

Der. de *rost*⁵¹² ben arrelat tradicionalment al PV (Casanova, 1990a, p. 137 i 1991a, p. 581). El *DVal* pogué prendre'l tant del *DLamarca* (1839) (s. v. *rostaria* 'declive, declivio') com del *DEscrig* (ací hi ha, a més: *rostaria* (la) de la teulá 'tendido').

La documentació antiga de *rostària* és escassa. El DCVB localitza la var. *rosteria* en un text de 1639 de Vallmoll i *rosteria* en un altre del mateix any de Montblanc (tots els dos a la Conca de Barberà). Veig la var. amb *-r-* repercutida *+rostrària* (de la teulada; cf. l'acc. del *DEscrig*) en un contracte d'obres de 1691 entre el convent de Sant Francesc de Cocentaina i el mestre Pere Revert (ed. de Mayor Sanchis, 1992, p. 5): «Otrosí, que dit Pere Revert tinga obligació de dexiar lo tancant de tramontana que guarde la *rostrària* de la teulada, y pujades dites parets com se requereix en lo perfil, aja de fer a les caygudes de les aygues, aleres de part a part.»

quasi de la mateixa època és el col·loqui del valencià Pere Jacint Morlà, «Ganes tinc d'un col·loqui...» (ed. de Ferrando, 1995, p. 275): «Brava fon la remullada,/ pués del gall polit i *ros*/ no sols se banya la cresta,/ sinó tot lo plomissó.»

509. L'autor anònim d'aquesta obreta de llenguatge tan popular dóna precisament «*ros* (color) y ròs (rosada); *tos* (de tosir) y *tòs* (bascòll)» com a exemples de distinció del timbre vocàlic («Advertensies», p. 72).

510. Cf. el refrany «Home *ros*, home verinós» (Olot, DCVB).

511. JPla afig *puchada* en A.

512. Badenes Dalmau fa servir *rost* com a adj. encara a la primeria del segle xx en «Bona justícia (Llegendeta)» (ed. de 1980, p. 126): «¡Qué asoles va la doncella/ Pujant lo calvari *rost!*!».

L'empren autors com Enric Valor («pujaren unes costes de gran *rostària*», 1975, p. 149) o Maria Ibars («al baix del Faramull, que era un penjat de cases en la *rostària* del castell», 1965, p. 87). Adlert Noguerol (1983, p. 199) el fa servir amb sentit figurat: «Per a arribar a Jordi havia cregut que seria senda planera fer cas a les manifestes sollicituts de l'amic d'ell i havia segut aço, precisament, una *rostària* inaccessible que li havia fet inalcançable l'alterós destí.»

RUSCADA v. més arrere BUGADA

SABATER v. més arrere ENSABATAT

⁺SABATUDA: **Sabatudes** 'Latidos'

⁺*Sabatuda* és var. de *sobatuda*, mot enregistrat amb els sentits de 'topada, sotragada' (Granadella, Mallorca) i 'xàfec, xapallada' (*DRos* (1764), DCVB). Només el *DJMartí Gadea* (1891) recull, a més de l'acc. heretada de Carles Ros, aquest mateix sentit del *DVal*: 'sacudimiento ó latido fuerte y brusco del corazon' (s. v. *sobatuda*).

Sabatudes i *sabatudes* (Algemesí), *batudes*, *colps*,⁵¹³ *espolitides*, *batallades*,⁵¹⁴ *martellades*... són denominacions populars dels 'moviments del cor'; i encara *sabatades* (cf. *sabatudes*): «PEPI. En la confitería; pero es qu'allí ha entrat ara./ ANA. ¿Qui?/ PEPI. ¿Qui ha de ser, no te pega el cór *sabataes*?» (Hernández Casajuana, 1914a, p. 18).

Sobatuda deu significar també al PV 'moviment fort i sobtat, sotragada':⁵¹⁵ «Perdent-se el Chòr dels angels á lo llunt.../ A impuls de poderosa *sobatuda*» (Altet i Ruete, 1855, p. 42).

Sobatida és a Anna 'golpe fuerte, empujón. *Sobatuda*': «L'hamos pegau hoy una buena *sobatida* a las olivas» (Martí i Aparicio, 1989). Massip (1991, p. 370) recull en tort. *sobatuda* 'sotragada, cop fort d'ordre moral o financer'.

Esbatussar-se és un altre der. de *batre* que descriu el batec del cor: «Está be; pero en la meua, cuant s'*esbatussa* el cór y bull la sanc» (Alberola, 1928, p. 13); «Els córs s'*esbatusaren* fórtament» (Bernat Ferrer, 1908a, p. 6).

Jeroni, un personatge de *Cheroni y Riteta* (Escalante, 1922, p. 568), tot esglaiat, sent *esbatussons*: «¡Tinc *esbatusóns*, m'arisa/ parle, revente!»

Lluís Guarner escriu en la novel·la *Baix la lluna de Nisan* (1931, p. 128) ⁺*esbatullar* 'sacsar, commoure' (cf. *batollar*): «Una força interior *esbatullà* tot el seu ser: una força desconeguda que era odi, temor, cels.»

513. Tenim en el mateix *DVal*: *Batudes* {A}/ *Batudes* <del cor> {B}/ *Batudes* ó *colps* del cor {C} 'Latidos'.

514. P. ex. en Enric Valor (1991b, p. 65): «el seu cor el trobava a grans *batallades*».

515. *Sabatada* és també ⁺'colp sobtat' (v. més arrere *oliva sabatera*, i més avant *sortit*).

SACAMALLADA, A: **Sacamallá** {A}/ **Sá camallá, á...** {B, C} 'A horcajadas'

Deu ser aquesta de les primeres atestacions del mot i de la loc.; no els arrepleguen els diccionaris valencians. El DECat (VII, p. 565b, línies 7-8) explica *sacamallada* com a «encreuament de *saltada* amb *camellada*». El DCVB situa *sacamallada* 'camallada, salt o passa llarga' a Gandesa.

S'hi acosten: «Anar a *camallades*», força comuna; «Anar a *camalla(da)*» 'anar saltant, botant' (Aldaia); *camasi, camallá* 'mod. adv. a horcajadas ó á horcajadillas' (DEscrig; l'arreplegue a Oliva), *Cama así y cama allá* 'a horcajadillas' i 'dominar, señorear ó sojuzgar' (DLlombart). Llegim en la *Rondalla de rondalles* de Lluís Galiana (1769, p. 195): «no-s pogué contindre y en dos brincos, quan menys se n'adonaren, se li plantà damunt, *cama-cí cama·llà*, y vaja la trompada». Abans la tenim en *El romanç de Gayferos y Melisenda* del pare Mulet (s. XVII; ed. de Bellveser, 1989a, p. 157): «duent al coll/ hu *cama así cama allá*,/ fent lo jagant, y al pentjar-li/ les joyes galtes avall». ⁵¹⁶

Martínez i Martínez (1927a, p. 93) empra *xancamallada* (der. de *enxancamallar-se* o *eix-* 'eixancar-se') com a sinònim de 'camallada': «aquell, a cada *jancamallada* [j- per grafia ultracorrecta], alvançava un bon tret».

SAFAREJAR, SAFOREJAR: **Safarechar ó saforechar** 'Ajar. Manosear'; **Saforechar** {A}/ **Saforechar ó remenechar l'aigua bruta** {B, C} 'Xapurcar'

Vicent Salvà inclou *manosear* 'safarechar' entre les «voces castellanas que no es fácil ocurran a los valencianos», dins l'apèndix del *Compendio de gramática castellana* (1838, 1844, p. 130). Hi ha en el DLamarca (1839) *safarechar* 'ajar, manosear'. El DEscrig arreplega a més la var. *saforejar* 'V. *safarejar*, y sus derivados'. Sembla que cal vincular aquest *safarejar* (o *safó-*) amb *safareig* (o també ⁺*saforeig*) i *safor*; deu haver-hi també relació formal i semàntica, com veurem ja suggerida per algun dels nostres lexicògrafs dels segles XVIII i XIX, amb mots del tipus *safuny, safunyar, xafar, xafunyar* i, potser, amb uns altres:

El DRos (1764) duia *safarèig, safuny* 'cualquier cosa de comer, cruda, ò guisada, que por averla manoseado, ò bazucado, queda como machacada, y haze mal vèr, se dize: *que està feta un safareig* (ò *safuny*). En el Oficio de Curtidores, el *safarèig*, es otra cosa'; de Carles Ros va passar al DSanelo (D 125r,b): *safareig, safuny* 'cosa tocada, ò mal vista. *Que està feta un safareig, ò un safuny*'.⁵¹⁷ Joan Antoni Maians inclou en el *Vocabulari valencià-castellà* (1787; ed. de Casanova, 1995, p. 410) *çafunyar* 'manosear'.

516. En l'ed. de Llombart (Iborra, 1987, p. 201): «duent al coll/ *cama así i cama acullà*,/ fent jagan-tet i al penjar-li/ les joies galtes avall».

517. A més, *safarig* 'balsa de agua' i *safareig* 'balsa de los Curtidores. Zafareche' (E 125r,b), i *çafareig* 'agüera' (D 54bis-v,b).

Vicent Salvà (1838, 1844, p. 134) dóna en un altre apartat de l'«Apéndice»⁵¹⁸ *safarech y safuñ* 'lo revuelto y manoseado hasta el extremo'. Deu anar per ací la definició d'Orellana en *Valencia antigua y moderna* (I, p. 136, darrerria del segle XVIII): *safareig* 'm. el sitio más sucio de los lavaderos'.

El *DEscrig* defineix *safareig* només com a 'revoltillo, por el conjunto de muchas cosas sin orden, método ni concierto'. El *DLlombart* dóna a *safareig* els valors de 'balsa, alberca [...] i també 'fam. revoltillo [...]', 'cosa manoseada, lo mismo que *SAFUNY* y *SAFOR*'.⁵¹⁹ El *DJMartí Gadea* (1891) incorpora les dues accepcions i remet a *llavador*, i a *safor* i *safuny*.

Safareig o ⁺*saforeig* i *saforejar* no són sols vocables de dicc.; en tenim atestacions en textos de llenguatge popular. El DCVB recull «No vol que li ho *saforegen* més que de lluny» en l'obra del castellanenc Sánchez Gozalbo *Bolangera de dimonis* (1931, p. 63); vegeu-ne ací referències anteriors i posteriors d'autors d'un altre origen geogràfic: «Y tot es gala y festeig/ A Maria Inmaculada,/ Qu'en quant á ser venerada,/ ¡Fòra ripio y *safareig*» (Orga, «En lo huit de Diciembre», a *Llombart* [ed.], 1878, p. 258); «Dius: 'la mèrla es cosa llecha,/ porque mencha cor picat'/ ¡ay de la que'l *saforecha*/ y se'l deixa destrosát!» (JMartí Gadea, *Ensisám*, 1891, p. 34); «A Francisquet li s'atravesa una espina; la gica menuda ho *saforeja* tot, y la meuha María me reny, y diu que no sé menjar peix» («¡¡Voleu peix!!; Cuadret de Costums»), Morales San Martín, a *Almanaque de Las Provincias*, 1891, p. 27); «Perdó espere de vostés,/ puesto que soc la culpable/ de tot este *saforeig*» (Martín, 1928b, p. 17); «I no em vingau en males cares, que si encara li dura a Leonoreta el disgust del *safareig* d'esta matinà, a mi no me culpeu...» (Hernández Casajuana, 1952, p. 187).

I encara ara *safareig* és, a més de 'llavadoret', 'una muntonada de coses roïnes' a la *Safor* (Simat); *safarejar* és 'arrebolicar les coses' (Algemesí) i *saforejar* (Aldaia).

És ben remarcable l'article *safor* del *DLlombart* ('m. revoltillo, lo mismo que *SAFAREIG*, 20 acep.') i del *DJMartí Gadea* (1891) ('m. fam. V. *safareig*'). Joan Co-

518. Concretament, en la llista de «Vozes valencianas que ignoro tenga una correspondencia exacta en castellano».

519. El *DVal* arplega també *safareig* 'm.p. ar. Zafareche, ar. Alberca'. *Safareig* (i ⁺*safarig*, documentat al segle XVII, Elx 'bassa de regar'; Cano i Ivorra, 1995, p. 175) es manté arreu del PV. Els sentits més corrents són 'llavador, lloc de llavar la roba' i 'bassa o bassó amb aigua de regar'; en alguns llocs designa 'una mena de dipòsit, sovint adossat a la casa, on calcigaven el raïm i on deixaven provisionalment l'altra renda (ametles, olives, gra) perquè s'hi eixugàs' (*safareig*, la Marina Baixa [jo mateix he ajudat a descarregar l'ametla o l'oliva al *safareig* de l'Heretadeta, a l'Alfàs del Pi]; *safarig*, Sella, la Torre de les Maçanes, Mutxamel, Santa Pola, Elx...). No és rar com a NL: *el Safarig* (Monòver, Ibi), *la bassa del Safarig* (Castalla). Aquesta var. deu o devia ser de més llocs; el ja citat Joan Antoni Maians inclou en el *Vocabulari valencià-castellà* (1787; ed. de Casanova, 1995, p. 408) aqueixa var. *safarig* i, segons explica, «dicen [*safarig*] en Honteniente a lo que en Oliva *çafareig*.»

Casanova (1988a, p. 130) esmenta *el Safareig* (Vilallonga), *el safareig del riu Belcaire* (Nules), *el Safarejot* (la Ribera). En el *Llibre de la Cort de Justícia* (1269) de Cocentaina hi ha la var. ⁺*çarig* (Ponsonda, 1996, p. 48).

romines (DECat, s. v. *safareig*, p. 578b, línia 7 i s.), guiat per la malfiança davant el *DLlombart*, no creu «que existeixi tal mot» i el pren per «una pseudo-etimologia fraudulenta suposada per l'audaç Llombart, per al nom de la penyalosa serra de l'*Assafor*». ⁵²⁰ Oblida que Gulsoy (1964, p. 350-351) ja n'havia aportat un testimoni: «Entre tant van els chiquets/ A revolcons per la sala,/ Entrant y eixint á la cuina/ Y fent un *safor* de casa» (Guillot, «La huitava», a Llombart [ed.], 1878, p. 158).

Nosaltres n'hem pogut percaçar més mostres, tant anteriors com posteriors: «*Este quiero, este no quiero/ menchi á má satisfació:/ de corfes, ensetáts, michos.../ fiu un grandisim safór*» (*Un pillo*, 1846, p. 46a); «(Pellizcando pasteles y comiendo)/ TALLA. Este masa moll. Este atre/ te poc sucre./ COQUERA. ¡Malait!/ ¿Quin *safor* has fet? Allarga-t,/ mencha arsénic!/ TALLA. ¡Recafís!/ Pos no veu que com soc tonto/ no sé lo que em fas» (Escalante, 1924, p. 212).

És aquest ⁺*safor* un der. regressiu de ⁺*saforeig*, var. de *safareig*? En aquest cas la var. amb -o- pot explicar-se per la influència d'altres mots propers (*fonyar*) o com a resultat del contacte amb la labial *f*. L'hem de vincular amb algun altre vocable (potser *safarós* 'brut, fastigós')?

APÈNDIX

Convé fer referència ací a *xafardejar*, verb que el DECat (s. v. *safareig*, p. 577b, línia 21 i s.) fa venir de *safareig*. És vocable de documentació ben tardana: la primera atestació és de *L'auca de la Pepa* de Joan Pons i Massaveu (1893, iv, p. 50); *xafarder* és una mica anterior (*DLaubèrnia*; ed. de 1888, s. v. *xafarder* 'manifasser, brut'). A favor d'aquesta interpretació hi ha *fer saf(a)reig* 'conversar excessivament, amb xivarri i xafaderia' (Bna.); cf., a més, el val. *safareig* (o *saforeig*) 'embolic, enrenou, complicació, tribajoc', 'brutesa'. Penseu en les bugaderes xarrant i fent rebolica al *safareig* o en la idea mateixa de 'remenar, safunyar l'aigua'. Topem, però, amb entrebancs de tipus fònic:

a) La *x-* inicial, que Coromines explica com a efecte d'una propagació de la palatalitat, observable en algun lloc en la var. *xafareig* 'safareig'.

b) El pas de **xafaretgejar*⁵²¹ a *xafardejar*, explicat com a efecte: 1) d'una síncope de la -e- (**xafar(e)tgejar*) i 2) d'una posterior dissimilació de palatals (**xafartgejar* > *xafardejar*) comparable amb *Jorgi* > *Jordi*.

Sense descartar aquesta explicació, potser una mica complexa, em sembla que no podem deixar de banda la incidència que hi hagen pogut tenir *xafar* i de-

520. No trobe on deu relacionar Llombart *safor* i el nom de la comarca de *la Safor*. Potser l'afirmació del DECat ve condicionada pel fet que el DCVB posa en el mateix article aquests dos mots i els fa procedir de l'ar. *sahor* 'menjada nocturna que es fa durant el mes del Ramadà'.

521. L'asterisc de forma suposada és meu.

rivats, i la presència de *xafardejar* o de vocables paral·lels en altres àmbits lingüístics.

Chafardear (variants i derivats), no recollit en el DRAE ni en el DCECH, és més comú que no ho semblava en l'orient hispànic. El DECat en dona una sola referència de Saravillo, a l'Alt Aragó. Vet-ne ací les localitzacions que hem pogut aplegar: el *DRibarren* enregistra a Navarra *chafardear* 'trajinar, moverse, afanarse' (Miranda de Arga) i *chafardero* 'salsero, entrometido, aparvero' (Tafalla). El *Vocabulario riojano* de Goicoechea (1961) recull una var. una mica alterada: *chaflaquear* 'entrometerse' i *chaflaquero* 'entrometido'.

És vocable ben estés dins l'Aragó: el *DAndolz* l'arregla allà sense donar-ne la localització concreta; Mott (1984 i 1989, p. 234) el situa a Gistau; la var. *chafardiar* es diu a Sarrió (*DAndolz*), Crivillén (al sud-oest de Terol; Migalanchel Martín Pardo, 1987, p. 8), a Chiprana (prop de Casp; Martín i Pérez, 1991, p. 193); *chafarderia* 'chisme' es diu a Sarrió i *chafardero* 'entrometido, chismoso' a Alcanyís, Valdealgorfa, Casp, Sarrió i Saragossa (*DAndolz*), i a Panticosa (Nagore, 1986, p. 205). *Chafardiar* 'hablar de un asunto que no li incumbe. Entrometerse. «Ye mui amiga de chafardiar»' es diu al Sobrepuerto (Satué Sanromán, 1991). Altaba (1985, p. 34) aplega *chafardear* o *chafardiar* 'entrometerse [...] i *chafardero* 'entrometido, embarrullador' al Baix Aragó. D'ací en tenim referència de Salz, prop d'Albarracín (*chafardear* 'alcagüetear' i *chafardero* 'cotilla', Andrés Castro Merino, 1991, p. 8), d'Andorra (*chafardero* 'fisgón', Chusé Gracia Andrés, 1992, p. 8).

En el territori no catalanoparlant del PV tenim: *chafardear* i *chafardiar* a Lludient (Alba, 1986, p. 122); *chafardero* 'manifasser, manefla' a Requena-Utiel (Briz Gómez, 1991, p. 115); *chafardear* i *chafardero*, al Vilar (Llatas, 1959, s. v.), a Anna (Marí i Aparicio, 1989), a Aiora (Martínez Sevilla, 1993, p. 61).⁵²² Al Baix Segura, *chafar-*

522. Convindria esbrinar la vitalitat i la distribució geogràfica i també generacional de *xafarder*, *xafardejar* i *xafarderia* en el cat. dels valencians; he observat que, si més no en alguna comarca, són vocables sovint coneguts només dels jòvens. No el duen els diccionaris del XIX. No semblen gaire comuns en la literatura del segle XX al PV; foren esperables en els sainets i en textos que volen recrear el parlar del carrer. El DCVB dona *xafardeig* en el cat. or. i en l'occ., i *xafardejar* i *xafarder* també en el bal. Així i tot, el DRACV incorpora *chafardeig* 'chismorrejo', *chafardejar* 'chismorrejar', *chafarder* i *chafarderia*. Xavier Casp (1988, p. 47) escriu en la versió valenciana dels seus contes abans publicats per primera vegada a Barcelona i en bon catalanesc: «A més, com Tu ho saps tot, sofriras tantes *chafarderies* d'amics teus, que [...]».

Llatas presenta *safarejar* i *xafardejar* com a equivalents valencians de *chafardiar*; Llatas mateix fa constar en la «Nota preliminar» que Sanchis Guarner i Josep Giner van intervenir en la redacció del llibre: el primer el va revisar i el darrer va redactar el pròleg que l'obri.

En tinc notícia de la Jana, d'Alberic, de Quatretonda, d'Ontinyent, d'Alcoi, del Campello, de Petrer..., sobretot entre parlants jòvens. L'alcoià Joan Valls (1972, p. 249), poeta i autor teatral de llenguatge més o menys popular, fa servir *xafarder*.

Em són més familiars *dotorejar*, *fer dotories*; *batxillejar*, *ser un batxillejador*; *ser un llepó* o *fer el llepó*, *lleponejar*; *dur noves i comproles*; *fer o dir xarradories*; *dir llevantances*; *ser un manifesser*; *fer barcelles*;

dero és 'papaor, mojete, criticaor, que se mete en tò' (Rojals), 'chismoso, murmurador, comprometedor, embustero' (Torrevella; Pérez Maeso, 1990).

Hi ha en l'àmbit murc.: *chafaldear* o *chafardear* 'intr. entrometerse, husmear, figsonear' i 'chismorrear, criticar, murmurar', al nord-oest de la regió (Gómez Ortín, 1991); *chafardear* 'comadrear, criticar, murmurar', *chafardero* i *chafardeo* a Cartagena (Serrano Botella, 1986).

El trobarem per Andalusia, almenys or., *chafardear* és 'estar de diversión' («A estas zagalas sólo les gusta *chafardear*») a la comarca de Vélez-Rúbio, Almeria (Muñoz Renedo, 1963, p. 399); i més avall, *chafardero* 'chismoso' és corrent a Mancha Real (Jaén).

Em pareix especialment valuosa la forma aragonesa *chafarrear* 'charlar', documentada en 1720 (abans que *chafardear* i que el nostre *xafardejar*) en el *Tesoro lexicográfico* de Gili Gaya (DCECH). Encara que no la recull el *DAndolz*, és la var. única o principal en els primers diccionaris aragonesos; vegeu-la en el *Ensayo de un diccionario aragonés-castellano* de Peralta (1836 i 1853, s. v. *chafarrear*, 'hablar, platicar') i en el *DBorao* (1908); el *DPardoAsso* (1938) dona *chafarrear* o *chafardear* 'entrometerse donde no le importa', 'alcahuetear, hablar mucho y sin fundamento, parolear' i *chafardero* 'que chafardea, charrador'. Deu ser viva a l'hora d'ara: Buesa (1989, p. 128-129 i 130) l'aplega a Ayerbe amb els derivats «*chafarrada* 'conversación extensa' (< *chafarrear* 'hablar mucho, charlar')», i *chafarruecas* (amb sufix *-ueca* < *-occa*, 'mentiroso'); força més avall i a l'oest, a Calamocha, *chafarrero* és 'entrometido' (Jaime i Jaime, 1991, p. 268). Torres Fornés (1903, p. 259) arplega a Sogorb, com a «voces aragonesas»: *chafarrear* 'hablar sin discreción' i *chafarretes* 'hombre ó mujer muy habladores y dicheros'. A Oseja i Trasobares, a l'extrem oest de Saragossa, hi ha *chafardear* 'ir con chismes de un sitio a otro', *chafardero* 'chismoso', *chafarrero* 'persona que habla mucho' i *chafarriar* 'hablar mucho' (Pérez Gil, 1995, p. 249).

Són inseparables d'aquesta forma els andalusos, no enregistrats tampoc pel DRAE ni pel DCECH, *chafarranear* 'intr. ufanarse de una cosa, «Por todas partes va *chafarraneando* de su dinero» i *chafarraneo* 'acción y efecto de *chafarranear*', «Tiene mucho *chafarraneo* desde que es alcalde» (Alcalá Venceslada, 1980).

Aquest *chafarrear* és der. de *chafar* amb els morfemes *-arr-* i el ben corrent *-e(ar)*. El segon és paral·lel del nostre *-ej(ar)* de valor freqüentatiu o intensiu.⁵²³ Com és sabut, *-arr* és sufix d'origen preromà, característic de les llengües de la península Ibèrica; no és gens estrany en gascó (vegeu les dades de Rohlf, 1977,

escorcollar (pronunciat també [askorke-]), etc. A la Vall d'Albaida: *novitxoler*, *novitxeries* i algun altre sinònim més (Casanova, 1992, p. 94 i 96). Segons Gimeno (1994, p. 374), *soriejar* 'xafardejar' es diu a Castelló de la Plana; el tort. meridional diu *xafardejar* (recordem que s'hi inclouen les comarques valencianes més septentrionals).

523. V., sobre l'esp., Alvar i Pottier (1987, p. 399-400); sobre el cat., Duarte i Alsina (1986, III, p. 59), i, sobre l'arag., Nagore (1989, p. 315).

p. 226-227).⁵²⁴ Pren valor apreciatiu (augmentatiu i despectiu) en noms i adjectius; com veurem, actua també sobre verbs amb aqueix mateix valor: esp. *tiarrón*, *ventarrón*; aragonés *fumarrera*, *fumarro*, *piparrero* ‘fumador’, *pontarrón* (*DAndolz*); cat. *aiguarrada*,⁵²⁵ *cagarro*, *camarra*, *cotxarro*, *pixarrada* (*DVal*, v. Martines, 2000a, p. 287), *veuarra*, etc.;⁵²⁶ gascó *pansarrado* ‘panse pleine’, *nebarrado*, ‘averse copieuse de neige’, *hiscarrado* ‘jet de lait qui jaillit duu trayon’ (Rohlf, 1977, p. 226). Actua també en la formació de verbs: cat. *escamarrar*; *esbojarrar-se* (Mascaró, 1985, p. 25), *espatarrar* (Duarte i Alsina, 1986, p. 130), *espícarassar* (Vergés, 1909, p. 84, la Ribera d’Ebre), *eixancarrar*, *encaparrar*, *empitarrar*, *panarregar* (els quatre darrers exemples són trets del *DCatInvers*); gascó *buscarrà* ‘tondre grossièrement (de buscà)’, *alacarrà* ‘faire une grosse flaque d’eau (de alacà)’; oc. llenguadocià *apitarrar*, *escostarrar*, *espatarrar* (Alibèrt, 1976, p. 383); arag. *esgollarriar* ‘mirar fija y continuadamente’, i *esfumarrar* i *fumarriar* ‘fumar’ (Nagore, 1989, p. 317), *piparriar* ‘fumar’ i *chumarriar* ‘fumar’ (Calamocha; Jaime i Jaime, 1991, p. 268) i el darrer també a Saragossa (*DAndolz*)).

La dissimilació [r] > [rd] és fenomen ben conegut que sol afectar mots preromans, però no exclusivament. Rohlf (1977, p. 150-151) dóna els exemples següents de «flottement entre -rr- et -rd-, [...] un fait provenant de l’articulation préromane»: gascó *mardà*, *mardàng* i *marrà*, cat. *marrà* i *mardà*, arag. *mardano*; gascó *ma esquerro*, esp. *mano izquierda*, port. *esquerda*, cat. *esquerra*; gascó *garrabo* i *gardawo*, *garrabèro*;⁵²⁷ gascó *sarri* i *isart*, arag. *sarrio*, *chizado* (cf. cat. *isard*); gascó

524. N’hi ha exemples a Sicília i a la Itàlia meridional (Moll, 1991, p. 185). Hi ha les variants -orr, -urr; v. què n’hem dit en el comentari sobre *+berrutxar*, *+borrutxar*.

525. Cf. «l’aiguarrá amayna» (Llombart, 1877, p. 171).

526. V. la descripció detallada dels valors d’aquest sufix (i variants) i combinat amb algun altre en cat. en Moll (1991, p. 185).

Com ja reconeix Moll mateix, és d’ús freqüent al PV. El conec del meu parlar, sol o combinat amb altres morfemes: *gossarro*; *peixarro*; *+xamarrada* (< *xamar(rar)*) ‘xuclada de fum del cigarret’, ‘glopada de líquid, acció de beure molt de líquid d’un glop’; *xamarrusquer* (JMartí Gadea, 1906a, p. 256); *+tufarró* ‘colp al cap’ (cf. *tufar* ‘tossar’, Olot, DCVB); *mamarrutxar* (*DEscrig*, s. v. *mamarrujar*); v. més exemples en Colomina (1991a, p. 33). *Vellarra* i *Bufarra* són dos malnoms de Crevillent (Martínez Montoya, 1991, p. 77 i 105). Una *pilotarra* (o *pilotassa*, *pilotota*) és una ‘pilota gran’ en el joc de pilota (Garcia Frasset i Llopis Bauset, 1991, s. v. *pilota*). Hi ha també *escagarrar-se* i *escagarrussar*, aquest darrer ja en textos del segle XVIII («De Senta Anna també ixia/ un vell ple de mocs i babes,/ que anant se escagarrussava,/ pegava grans camallades,/ es tocava, trossava», «Colloqui dels platerets que havia y els que els portaven»; ed. de Martí i Mestre, 1996, p. 257).

Joan Antoni Maians (ed. de Casanova, 1995, p. 417 i 421) inclou en el *Vocabulari valencià-castellà* (1787) *ulls pixarrosos* i en els *Refranes y Sentencias* «Home conyarri», o potser *conyarri*, com enregistra el *DECat* a partir del *DTorra*.

L’inventari de topònims de les comarques valencians meridionals de Román i Epalza (1983, p. 62, 95 i 98) arreplega els noms de lloc *la partida Puntarro* (Benasau), *la casa del Puntarró* (Biar), *el camí del Puntarro* (Billeneta).

527. Cf. cat. *gavarrera* (o *garrav-*), *gavarnera* i encara *gavardera* (Amposta, DCVB); arag. *gabarrera*, *gabardera*.

bart, arag. *bardo*, esp. *barro*;⁵²⁸ arag. *ixordiaca*, esp. *zurriaga*;⁵²⁹ gascò *soûrrou*, arag. *zurdo*; esp. *cerdo*, basc *txerri* o *cerri*; i, en nota, esp. *cerda*, cat. *cerra*.

Coromines (1972, II, p. 141) afig als materials de Rohlfs: l'esp. *cerda* i cat. *cerra*; l'esp. *arda*, *ardilla*, berber *aarda*, *agarda* i l'hispanoàr. *gárra*.⁵³⁰ A més fa veure el paralelisme amb els casos en què 1) [r] > [rn] (cat. *gavarnera* i *gavarrera*; esp. *cu-érnago* per *cuerrago*, cat. *còrrec*, port. *córrego*)⁵³¹ i 2) [r] > [rl] (esp. *sirle*, cat. *serri* o *xerri*);⁵³² esp. *charlar*, cat. *xerrar*; esp. *chorlito*; parlars occitans *thorle*, *thourre*, *tchourreta*, *chourreta*; cat. *garlotxa* (Lleida) i *garrotxa*.⁵³³

Alvar (1953b, p. 182) segueix Rohlfs i incorpora algun exemple aragonés més: *bimarro* i *bimardo* 'ternero de dos años', *zordeaca* ('xurriac'). Nagore (1986, p. 200) dóna *mimarro*, *mimarra* 'vaca o toro de uno a dos años' de Panticosa i emparenta amb aquest fenomen l'alternança en els sufixos *-arr(o)* *-ard(o)*, de vella nissaga; insisteix en la *Gramática de la lengua aragonesa* (1989, p. 306 i 308) en la confusió entre tots els dos morfemes (*mozarrón*, *bigardón*...).⁵³⁴ És observable també en murcià: *alfarda* / *alfarra* ('canon o derrama que se paga por el riego' / 'capitación que se pagaba en cebada', *verrugo* 'fam. y vulg. hombre cruel, verdugo'), *carresto-lendas* o *carrestulíendas* 'rúst. carnestolendas' (García Soriano, 1980).⁵³⁵

Com veiem, es tracta d'un canvi relativament comú; més encara si tenim en compte que no afecta sols lèxic antic. Al capdavant, és resultat d'una diferenciació de les dues líquides semblant a la que tenim al PV en [ll] (> [rl], p. ex. *reve[rl]a* per *revetla*) o en [nn] (> [rn], p. ex., *co[rn]a* per *cotna*). Colomina (1991a, p. 32) esmenta l'il·licitat *barnejar* (per *barrejar*) 'remenar, moure, saccar',⁵³⁶ les variants de l'ornitònim *terrerola*, ja aplegades en el DECat (s. v. *terra*, p. 445a, línies 20-21), *ternerola* (Elx) i *terderola* (Alcoi),⁵³⁷ i el NP alfassí *Andreu de Barrabeu* (per *Berna-*

528. Cf. el cat. *bard* i derivats; v. ⁺*bordoma*, var. de *bardoma*, Martines (1999).

529. Cf. cat. *xurriaca*. El DECat (s. v. *xurriaca*, p. 613b, línies 43-47) dóna *ixordiaca* a Saidí, al baix Cinca, a la Ribagorça i fins a Benasc.

530. També dóna el fenomen com a freqüent en hispanoàrab.

531. Hi podem afegir mots com *cadarn* (< ll. CATARRHUS); v. DECat (s. v. *cadarn*).

532. Hi podem afegir *silre* en punts de l'arag. (Bijuesca, *DAndolz*; Oseja i Trasobares, Pérez Gil, 1995, p. 299).

533. Cf. també *escamarrar* i *escamarlar* i derivats; també en oc. hi ha *escambarlar*.

534. V. en els m. de l'ALEANR núm. 603, 1375 i 1517 l'extensió de *mardano*, de *bardo*, i de *bimardo*, *mimardo* o *bimarro* en arag.

535. Com ja hem vist en el comentari sobre *brull*, hi ha *gorlita* (amb *rl* < *rr*) en murc. (García Soriano, 1932); cf. *gorrita* 'grumoll' de Val. En aquesta línia tenim *guerla* per *cuerda* a Cartagena (Serrano Botella, 1986).

536. Aquesta var. deu tenir una presència més gran; la tenim, p. ex., en el cast., ple de valencianismes, de Montfort, al Vinalopó Mitjà: *barnear* 'barajar' (Martínez Beltrán, 1980).

537. El DECat recull del DCVB, a més, la var. *terredola* d'Ador (la Safor). Coromines veu en totes les tres formes la influència de *cadernera*. Pel que fa a la forma saforenca, potser fóra millor recordar els canvis sovintejats entre [r] o [l] i [d] intervocàliques (cf. *carafal* per *cadafal*, *rèlit* per *rèdit*, *fastiri* per *fastidi*, etc.; v. Martines (2000a, p. 137 i s.). No podríem descartar la influència, això sí, de

beu). En aquest darrer el canvi va en el sentit invers a l'habitual ([rn] > [r]); tot i això, cf. l'esp. *Fernando* i el cat. *Ferran*. Hi podem afegir *tafarda* (per *tafarra* 'aparell de les cavalleries', Sant Vicent del Raspeig); ⁺*morrell* (per *mornell*; cf. comentari a *mornell*);⁵³⁸ ⁺*farra* 'percentatge que queda per als organitzadors d'una loteria' (Polop de la Marina), a Muro conviu amb *farda*;⁵³⁹ *caburdo* 'caparrut' a Tort. i a Massalcoreig (DCVB). En aquest darrer cas, cf. ⁺*caburro* 'gra que ix al coll dels animals' (l'Alfàs del Pi); cf. *gaburro* ('borrony' a Morella, 'durulló al cap' a Benassal —Garcia Girona, *Vocabulari del Maestrat*, p. 370—, citat pel DECat, s. v. *cap*, p. 515b, línia 25); ⁺*caborro* 'cabut, tossut' (la Marina, l'Alacantí). Cf. els gascons *cabourrás* 'grosse tête', *cabourrut*, *-uch* 'têtu' (< *cabourro* 'grosse tête') (Rohlf, 1933; ed. de 1988a, p. 165); *caburréro* 'buey que [...] protesta al tocarlo dando testaradas', 'tosúdo' (Benasc; Ballarín, 1978).⁵⁴⁰

Completa les solucions dissimilades de [r] la var. *chafarnar* 'aplastar' (*Colección de voces usadas en la Litera* de Benito Coll y Altabás, a *DBorao* (1908) i després en el *DPardoAsso* (1938)), *eschafarná* (Benasc; Ballarín, 1978), *eschafarnarse* (Gistau, *DAndolz*); *chafarná* és 'aplastar, chafar' segons el glossari que acompanya els poe-

torredana i variants, nom d'un ocellat amb el qual sol haver-hi confusió (v. més avant el comentari sobre *torrodana*).

538. Hi ha entre les dues Marines (l'Alta i la Baixa) la gran serra de *Bèrnia*, documentada abans *Bèrdia*; Carme Barceló (1983, p. 125) en dóna les atestacions següents: el castell de *Bèrdia* (1276, *Crònica del rei Pere*; ed. de Ferran Soldevila; Sanchis Sivera, 1922, p. 146) i el lloc de *Vèrdia* (Burns, 1975, p. 229); Sanchis Sivera (1922, p. 146) esmenta *Vèrnia* en un document de 1329. Veig *Bèrdia* en el text de la partició del terme del castell de Calp (1386; ed. facsímil i transcripció de Pastor Fluixà i Campon Gosalvo, 1986, s/n): «així com puixa al toçal de *Bèrdia*», «és pres de la muntanya major de *Bèrdia*.»

El DCVB (s. v. *samarroc* o *samarrot* 'espardenyia dolenta [...]') dóna la var. *samardot* (Solsona).

Deu vincular-se amb aquest fenomen ⁺*sonregar* (per *sorregar*) del *DJMartí Gadea* (1891); aquesta pronúncia és viva a la Codonyera (Quintana, 1980, p. 27). En murc. hi ha també *sonregar* i *sonriego* (García Soriano, 1980).

539. *Farda* s'usa amb aquest mateix valor a Agullent (Casanova, 1981, p. 225); cf. adés *alfardal* *alfarra* en murc.

540. El seguit de solucions dissimilades de [r] potser es completa amb [r]; recordem que [ll] > [rl], [nl], [ld] i també [l]. Cf. el nostre general *carrestoltes* (o *carnis-*), ⁺*caristoltes* (la Nucia, l'Alfàs del Pi), ⁺*canyistoltes* (l'Alfàs del Pi), i el murc. *carrestolendas* o *carrestuliendas* 'rúst. carnestolendas' (García Soriano, 1980). És ben interessant la var. ⁺*garrestortes* que recull Navarro Gómez (1996, I, p. 263 i II, m. 688) a Maella. Aquest autor, probablement amb encert, interpreta aquesta forma com a resultat de l'etimologia popular («el que té les cames arquejades»); de fet, el DCVB arreplega *garrestortes* com a 'garrella' a Maella. De tota manera, per ventura ací hi ha hagut confluència de l'ètim popular i del fenomen fonètic que ací descrivim; cf. l'arag. *garrastolendas* del Somontano d'Osca (*DAndolz*). A la mateixa Terra Alta tenim *corniola* i *curdiola* per *corriola* (Batea, Gandesa; Navarro Gómez, 1996, I, p. 231 i II, m. 320) a Maella. V. Martínez (2000a, p. 237).

Pot haver-hi alguna cosa d'açò en *falòrnia* (var. més pròpia del cat. or. i de les Illes), *falordia* (arag.) i *falòria* (cat. occ. i val.); fóra esperable ⁺*falòrria*, mal de trobar atesa la reducció del tipus *sàrria* > *saria* (v. Martínez, 2000a, p. 238 i s.).

mes en «aragonés ribagorzano de Campo» de Mascaray (1984, p. 113).⁵⁴¹ El *D*Aguiló, el DCVB i el DECat recullen, en aquest orde i sense fer cap proposta explicativa: *xafarnat* ‘baralles’ (Borredà), *xafarnat* ‘avalot, rebumbori’ (Espriu, *Esther*, p. 66) i *enxafernar* ‘esmicolar’ (Flamicell). És ben significatiu que el mateix DECat done aqueix *xafarnat* dins l’article *safareig* i, més avant, el presente com a der. de *xafar*; no ho és menys que prove de justificar la -n- de la valuosa var. *xafarner* ‘tafaner’ del *D*Aguiló (oblidada en el DCVB) per influència de *tafaner* (s. v. *safareig*).

És també un der. de *xafar* + *Chanforrinada*, *borró* ‘chafarrinada’ del *D*Val, var. de *xafarrinada*, paral·lel de l’esp. *chafarrinada*. La mà redactora del *D*Val degué amprar aquest article al *DE*scrig. JPla introdueix la var. amb -o- en B. Convé reproduir ací els matisos de significat que arpleguen el *DL*lombart i el *D*JMartí Gadea (1891) d’aquest vocable en val. i comparar-los amb *xafardada* ‘menjada abundant’ i ‘quantitat considerable, més aviat abundant’ (cat. or., DCVB):⁵⁴² *janfarriná*, *da* (llegiu [tʃa-]) ‘chafarrinada. Borrón mancha con que se desluce una cosa’, ‘riolada. Afluencia de muchas cosas á un tiempo. Rumfla. Serie de varias cosas de una misma especie’, ‘fam. patochada, disparate, dicho necio ó grosero’, ‘sobarbada, andanada’. Encara ara: «Quina *xanfarrina(da)*» té a Beneixama (l’Alcoià) la darrera acc. que recollien el *DL*lombart i el *D*JMartí Gadea (1891) per a *xafarrinada*; ací una persona *chanfarrinosa* és ‘algún que bafaneja, que exagera les seues possibilitats econòmiques’. *Xanfarrinada* és ‘mescla desordenada de tot’ a Algemesí. «“Quina *xanfarrina(da)* de menjar” de tant que n’han fet» es diu a la Vila Joiosa.

A Villena *chanforriná* és ‘acción contraria a la que corresponde hacer en un asunto. Lío, perturbación, embrollo, disparate, despropósito. «Si la región valenciana pide su autonomía, ya ves, nusotros qu’hacemos. ¿Si la *chanforriná* tié pelen dengues!» («Los Estatutos», *Fiestas*, 1931), «Te ponen de pena hacer una columna como las que hay dentro Santiago y te sale una *chanforriná*» (Rojas, «Charrs», *Día* 4..., p. 223)’ (Soler García, 1993); a Requena-Utiel, *chanfarrinazo* ‘batzac, caiguda brusca’ (Briz Gómez, 1991, p. 115).

Encara podríem invocar el sentit de *xafar* com a ‘explicar, contar, hablar’. Ex. «Que bé ho *xafa* el rector quan puja a la trona!» (*D*Aguiló) o ‘fig. parlar, dir coses seguit seguit, però sense gaire justesa o encert’ (cat. or., DCVB, s. v. *xafar*, 3); el *D*Fabra (s. v. *xafar*) incorpora *ben xafat* ‘ben dit, ben parlat’. Sent en una entrevista en Catalunya Ràdio, en un parlar barceloní força col·loquial: «I és clar, allà [a *Moscou*] només hi *xafen* rus» (juliol, 1995).

SAFOREJAR v. més arriere SAFAREJAR

541. Ferraz (1934) arreplega en el *Vocabulario que se habla en la Alta Ribagorza: eschafarná(r)* ‘chafar’ i *espatarná(r)* ‘que equivale al castellano despatarrar’.

542. Ja enregistrada en el *D*Belvitges (1805).

SAGA; ⁺SAGAR; ASSAGADOR: **Saga** {A}/ **Saga, ó part de darrère en los carros, ett** {B, C} ‘Zaga’; **Sagar** {A}/ **Sagar, ó anar cap·a rere els carros** {B, C} ‘Cejar’; **Asagador** ‘Azagador. Vereda. Paso del ganado’

Ens hem ocupat amb detall d’aquest mot i dels primitius SAGA i ⁺SAGAR, també presents en el *DVal* en Martines (1997*d* i 2002). Hi aportem documentació catalana i aragonesa des del segle XIV i descrivim l’àrea geogràfica i semàntica d’aquesta família lèxica.

SAGÍ v. més avant ⁺SAGINOSA

⁺SAGINOSA: **Sachinosa, ó cóca fullosa, ó en chicharrons** {A, B}/ **Sachinosa ó cóca fullosa ó en chicharrons** {C} ‘Hojaldre’⁵⁴³

Com veiem, el *DVal* dona *saginosa* com a sinònim de la *coca fullosa*. No teníem enregistrada aquesta denominació; no la recullen tampoc els diccionaris valencians de l’època. Sí que n’hi ha des del *DEscrip*:

a) *Saginá, da* ‘V. ensanginá, da’ i *ensaginá, -da* ‘torta con azúcar y chicharrones’, var. documentada en textos de Josep Pasqual Tirado i en el cat. or., occ. i val. (DCVB). El mateix Pasqual Tirado escriu en *De la meua garbera* (1996, p. 195): «Una pena de pensar que no havia pogut tastar les *ensaginades!*» *Coca ensaginada* és ‘coca típica antiga, feta amb sagí’ a Calaceit (Blanc, 1994, p. 61).

b) *Fullosa (la coca)* ‘hojaldre’, *la coca fullosa* ‘hojaldre’ (s. v. *coca*), *fer coques fulloses* ‘hojaldrar’ i *tortes (les) fulloses* ‘plur. hojaldres’ (s. v. *tortes*). Deu ser comuna; la conec de la Marina.⁵⁴⁴ El *Refraner valencià* d’Alberola (c. 1927, p. 201) inclou «Paréixer ú de *pasta fullosa*.»

Observeu el paralelisme que completa el *DVal*: (*pasta* o *coca*) *fullada* / *fullosa*, (*en*)*saginada* / *saginosa*.

Anguiz (1984, p. 91) fa referència a les *saginoses* quan explica les xales que ormejaven abans a Ibi: «Los anfitriones, en el descanso de la reunión, solían obséquiar con “torrat, orelletes, cacaos, tramosols, bunyols de carabasa o de ou, roses de sal o de sucre y *saxinoses*” [...]»

Aquest dolç no sembla que siga de pasta fullosa; a Ibi el fan sobretot per Carnestoltes. A la Vila Joiosa fan *s[e]g[e]noses* («en castellà són *mantecaos*») o *s[e]ginoses* per Nadal.⁵⁴⁵

N’hi ha bona cosa, de *coques de sagí*, i de rotllets i de bescurts; vegeu-ne una mostra en Montoliu *et al.* (1987, p. 80), Domínguez (1981, p. 216-217) o Millo (1992, xxviii, p. 329).

543. En A i en B: *Sachinosa, ó cóca fullosa, ó en chicharrons*. En l’e. e. de A hi ha també ‘Hojaltre. Torta’; JPla corregeix en l’e. e. de B: ‘Hojal[tre]<dre> [Torta]’.

544. En altres llocs: *pasta fullada, pasta de full, fullalda* (Ulldecona i Vinaròs, DCVB), *fulloldre* (Castelló, DCVB).

545. A Montfort, al Vinalopó Mitjà, diuen *sainosa* ‘variedad de torta’ (Martínez Beltrán, 1980).

El *DVal* recull a més: *sachí, de porc* ‘manteca de puerco’ i *rebanada de pa en manteca* ‘mantecada’. El DCVB dona una segona acc. de *sagí* com a ‘prolongació del peritoneu que cobreix els budells per davant; la part baixa del ventre, corresponent a dita prolongació; cast. *redaño, entresijo*’ (val. i bal.); la documenta en textos mallorquins de la darrera del segle XIX. Tenim aquest valor en el *DJMartí Gadea (1891)* (s. v. *sagí*): *lo sagí* ‘el abdómen ó redaño’. El retrobem en una escena de *Des de dalt del Micalet* (Escalante, 1923, p. 455) en què un personatge, Mariana, ironitza sobre les excuses que és capaç d’allegar Facundo, el seu promés, per evitar de fer-ne un brot: «[...] Facundo/ se queixa de una migraña/ en lo *sagí*, que no el deixa/ acachar el llom.» Sembla que va per ací aquest text de Josep Lozano (1991, p. 88): «Quan volia, molla com l’aigua de pou. Tan delicada, tan exquisida, que les bragues amb costura li feien verducs als *sagins*.»

El mateix *DJMartí Gadea (1891)* enregistra: *saginer* (*la*) ‘V. *sagí (lo)*’ i ‘vasija para poner ó guardar el sain’, no enregistrat com a val. en cap de les dues accepcions, i la var. *segínera* ‘V. *saginer*’; *sagí fus* ‘sain fundido, manteca’ i *segífús* ‘V. *sagífús*’ [*sic*].

Si més no a la Vall d’Albaida (Quatretondeta), hi ha qui fa por als xiquets amb els ⁺*sagíneros* i el *tio del Cuiro* (Montoliu et al., 1987, p. 195). El *Diccionari de la Vall d’Albaida* (Casanova, 1992, p. 95) arreplega a Atzaneta *saginet, sagíner*,⁵⁴⁶ a la vora de *mumerota, buberota, papo, momo*, com a ‘fantasma que fa por’.

⁺SAMARRETA: **Esportím {A}/ Esportí de fer oli y de donar á les obres {B}/ Esportí de fer óli y de donar á les óbres, samarreta {C}** ‘Capacho’

Cf. aquest sentit no enregistrat de *samarreta*, sinònim de *esportí* (esp. *capacho*), amb ‘sarró de pell on el pastor porta els queviures i altres objectes del seu ús’ (Pobla de Segur, Balaguer, Fraga, DCVB).

Bous amb samarreta és un joc que descriu el callosí Adolf Salvà (1932-1939, p. 47) en què els xiquets «Li pegaven [*al qui feia de bou*] amb una *samarreta* feta del mocador, com a trena i nugat amb un fil, o bé amb una corretja.» El DCVB dona de Xàtiva el joc infantil *samarreta descoberta* ‘nom del joc d’amagar mocador’.

Puchades (1991, p. 212) arreplega a Alfafar el malnom ⁺*Samarretera* i el classifica dins el grup dels «Relacionat amb ofici».

SAMUGUES: **Samugues per·a portar coses delicades ó per·a garbechar {A, B}/ Samugues per·a transportar coses delicades ó per·a garbechar {C}** ‘Angarillas’

El *DJMartí Gadea (1891)* recull a més *jamuga* (llegiu [tʃ-]), *xamugues* i *eixamugues* (s. v. *aixam-* i *eixam-*). Aquestes darreres variants, explicables per influència de (*ai*)*xalma* o de (*ai*)*xavegó*, uns altres aparells de les cavalleries, són vives a Gandia, a

546. *Lo sagínero* es diu també a força localitats de la Terra Alta (Navarro Gómez, 1996, I, p. 264 i II, m. 264).

Pego i a Sanet (*xem-*) i a Xàtiva (*aixam-*) (DCVB), i també a Parcent i a Tàrbena (*xem-*), a la Torre de les Maçanes (*aixam-*); *chamuga* a Anna (Martí i Aparicio, 1989); *eixamugues* a Quatretonda (la Vall d'Albaida; Montoliu *et al.*, 1987, p. 58).

El der. *samugada* 'colp', 'bac', documentat per primera vegada en el *DAGuiló*, és força corrent. El veig en la literatura popular de començaments del segle XVIII: «Per lleu i què *samugadal* que mereixia en lo cap.» («El raonament que tingueren dos llauradors del poble de Vinalesa [...]»); ed. de Blasco, 1984, p. 144).

Tenim la var. ⁺*sambugada*: «com l'agarre, de la primera *sambugá* el despulle» (Gómez Polo, 1927a, p. 9). Llatas (1959) arreplega *sambugá*, *sambugar*, *sambugas* i *sambugazo* al Vilar.

Hi ha la var. *somugues* a la Vila Joiosa. Cardona Ivars (1990, p. 86) esmenta ⁺*xamulles* entre la tragineria de la Marina Alta, dada que convindria comprovar.

SARD: **Sart, peix** 'Sargo'

La var. *sard* no constava com a val. en els nostres diccionaris principals. Realment, com fa veure l'LMP (m. 571 «Sargo» '*Diplodus sargus*, *Sargus sargus*, segle *Rondeletii*'), [ˈsark] és la forma majoritària en els ports valencians enquestats: Peníscola, el Grau de Castelló, Borriana, el Cabanyal (on també en diuen [ˈtʃopa]), Dénia i Santa Pola. Això no obstant, aquesta mateixa font dóna [ˈsart] a Cullera. Deu dir-se, potser en variació amb *sarg*, en altres llocs; la coneixen a Calp: el *sart* «que no arriba a pesar més de dos quilos; és redó i de color blau amb llànties negres.»⁵⁴⁷ Tenim *sart* en el *DLLombart* i en el *DJMartí Gadea* (1891).⁵⁴⁸

SARPASSET: **Sarpasét** 'Aspersorio. Hisopo'⁵⁴⁹

Conviuen al PV les variants *sarpassa* i *salpassa* 'passada que fan el rector i l'escolanet per les cases el dimarts o el dimecres sant per beneir-les', i *salpasset* i *sarpasset* 'salpasser'⁵⁵⁰ Vegeu-les, p. ex., en els textos de l'albaidí Bertomeu Tormo, de l'alteà Martínez i Martínez, on dóna nom també a una floreta silvestre,⁵⁵¹ o en els versos de Llorente: «Y el escolá Lloret/ Feu de sols els bigots un *sarpaset*» (Tormo, *La gatomaquia valenciana*, segle XVIII; ed. de 1880, p. 62); «*Salpassa*. El dimecres sant de matí ixen el Retor y Vicaris revestits de roquet» i «un cuadro ab una image

547. El mateix LMP la recull als ports següents: l'Escala, Palamós, Arenys de Mar, Vilanova i la Geltrú, i tots els punts enquestats a Mall. (Sóller, Pollença, Santanyí i Palma); dóna [ˈsark] a Eiv. i a Men. Cf. la distribució geogràfica del DCVB (s. v. *sarg*).

548. Cf. *sarg* 'persona astuta, molt viva d'enteniment' (val., bal.) (DCVB, s. v. *sarg*, 2) i, potser, «Estar fet un *sargajant*» 'ser una persona espavilada, astuta' (l'Alfàs del Pi).

549. És JPla qui afig 'hisopo' en l'e. e. de A.

550. V. altres variants de tots els dos mots aplegades en el DCVB i en el DECat (s. v. *sal*, p. 610b, línia 35 i s.). V. també Martines (2000a, p. 183).

551. Grau Bono (1927, p. 46) recull a Tavernes de la Vall digna el fitònim *sarpasa* (*Ranunculus sa-cris*, esp. *botón de oro*).

tota rodejada de flòrs, especialment de margarites silvestres de color gròch, que allí els donen el nom de *flòr de salpassa*» (Martínez i Martínez, 1912, p. 88 i 90; 1927b, p. 71); «Prengué el senyor vicari, mullant-lo en l'aigua santa/ lo *sarpasset* benèfic» (Llorente, 1983, p. 174; ed. de Lluís Guarner).

En una cançó popular de la Foia de Castalla i en una cançó infantil d'Aielo de Rugat: «Ja ve la *salpassa*/ amb tanta maça./ Ja ve el vicari/ amb tant de xic:/ carrega la mola,/ carrega el mercat,/ tonyina de sorra,/ abaejo salat» (ed. de Bernabeu Rico, 1984, p. 295); «Lillo, lillo, la *sarpassa*/ carabina escopetassa./ Aniràs a la font./ Beu aigua i puja-li al coll» (ed. de Bataller, 1986, p. 175).

El *DVal* pogué prendre aquest article del *DLamarca* (1839). *Sarpasset* és també la var. de l'Olleria: «la “*salpassa*” o “*sarpassa*”, como decían en nuestro pueblo. [...] el *sarpasset* o *poalet*» (Ferri Puerto, 1988, p. 137-138). El *DEscrig* arreplega a més les variants ⁺*salpàssia* i *sarpàssia*.⁵⁵² El *DJMartí Gadea* (1891) incorpora ⁺*serpasia* (s. v. *sarpasa* 'V. *serpasia*'), però oblidava obrir un article per a aqueixa var.; el mateix mossén Joaquim fa servir *serpassa* («La *serpasa* ó els hòus, hòus» (1906a, p. 208 i 236). A la Nucia (la Marina) en diuen ⁺*sampassa* (Maria Antònia Cano). A Bocairent hi ha la dita ⁺«Tindre més ous que la *sarpassa*» (Villarubia, 1989, p. 92). Morales San Martín (1911, p. 226) emprà *sarpasada* amb el valor de 'un moment, un instant, un alé', matís no enregistrat: «Ànimo! Això no és més que un ratet... una *sarpasà* i cadascú a sa casa...». Cf. l'ALDC (III, m. 574, 'el salpàs').

SÀRSOLA: **Sársola**, naut. 'Achicadór. Cuchara'⁵⁵³

Probablement tenim en el *DVal* una de les primeres atestacions de la var. amb *-rs-* de *sàssola*.⁵⁵⁴ A més del sentit mariner recollit ací, ben comú en la nostra costa, la *sàrsola* (o *sàrsula*)⁵⁵⁵ pren algun altre valor no enregistrat.

És una aïna dels *terroners* de Xixona: «és com una pala per a traure el terró dels boixos»; v. Vicent Martines i Josep Lluís Orts (1990) o Francés i Miralles (1996, p. 197). La *sàrsula* és «un poador del gra» (la Vila Joiosa). Segons explica Rafael Establier (1976, p. 88), a Alacant «las tenderas sacaban de estos recipientes» l'arròs, els cigrons, etc. «mediante unas palas de hoja de lata provistas de mango, que se manejaban a mano que, en el idioma vernáculo, llamábamos “*sarsoles*”» [la cursiva és de l'original].

552. Recordem *pàssia* i cf., d'una altra banda, també ⁺*clàssia* «Pos si pareix que'ls de i-fora/ sigau de alguna atra *clàsia*», Arseni Serrano, 1896, p. 48), ⁺*gàfia* (Elx, per *gafa*, v. *garfa*), *úrnia*... Cf. *sústio* per l'esp. *susto* al Carxe (les Valls del Vinalopó), i en murc. *gambio* per *gamo* (García Soriano, 1932).

553. En l'e. e. de A hi ha també 'vertedor'.

554. El *DECat* (s. v. *sàssola*, p. 711a, línia 51) esmenta *sàrsola* del dicc. de Bulbena, i *sarçula* i *sarçola* a partir del *DEscrig*; no he sabut trobar cap d'aquestes dues variants en el dicc. de l'advocat de Lliria, però sí que hi ha *sarçola* i *sarçula* en el *DLlombart* i, en acabant, en el *DJMartí Gadea* (1891).

555. El *DCVB* el dóna de València. El coneixen també a Santa Pola, a Dénia, a la Vila Joiosa, a Vinaròs...

García Soriano (1980) arreplega *zárzola* ‘pequeño valde de madera, en forma de cuerno, para desaguar las embarcaciones’ en murc. Gómez Ortín (1991) dóna *zárzola* del nord-oest de Múrcia amb un sentit semblant al de Xixona i al de la Vila Joiosa: ‘utensilio de hojalata o porcelana, en forma de paleta o cuña cóncava, que se usa en las tiendas para despachar al público harina, azúcar, legumbres secas, etc’. A Torrevella la *sársola* és ‘especie de cucharón de madera que se usa para desaguar las embarcaciones’ (Pérez Maeso, 1990).

SARVATXO v. més arrere FARDATXO

SAÜQUER: **Sauïc** {A}/ **Sau**[c]<quer> {B}/ **Sauquer** {C} ‘Sauco’

JPla corregeix el *sauïc* de l’original i escriu *sauquer*. Encara que potser no tant pel PV, *saiüquer* designa modernament l’arbre (*Sambucus nigra* i d’altres) i *saiüc* el fruit. Els diccionaris valencians no arreplegaven *saiüquer* fins al DJMartí Gadea (1891), el qual dóna, a més, la forma fem. *sahuquer, ra* ‘m. y f. V. *sahuch*’; cf. el DEscrig només *sahuch* ‘sauco (árbol)’. Recordem la tendència a crear derivats vegetals en *-er(a)* pal·lesa en formes com *hédrrera*, *+cepellera*, *totxera*... (v. Saragossà, 1991).

La primera doc. de *saiüquer* és tardana: Teixidor (*Flora Farmacéutica de España y Portugal* (1871), segons DAguiló); dins el PV, en teníem ben poques referències: hi ha el barranc del [sabu'ker] a la serra de l’Espadà i, prop, [sabu'ker] és «un arbre que fa *sabúk*» (Veo, la Plana Baixa; DECAt, s. v. *saiüc*, p. 718a, línies 48-49). Mulet Pascual (1991, p. 405) ens ofereix informació detallada d’aqueixes comarques septentrionals:

a) *Sabuqué* a Tírig, a l’Alt Maestrat.

b) *Saiüqué(r)* al Portell de Morella i al Forcall (els Ports); a Vilar de Canes, a la Torre d’en Besora i a Albocàsser (l’Alt Maestrat); a Vilafamés, a Castelló de la Plana i a Moró (la Plana Alta); a Benafigos, a les Useres i a Vistabella (l’Alcalatén).

c) *Sauquero, sabuquero* a Ares (l’Alt Maestrat). En altres punts d’aqueixes comarques i, fins i tot, en les mateixes localitats esmentades, hi ha *saiüc* i *saiüco*.

Hi ha la frase *+«Ser algú com la flor de saiüc»* (la Marina). En aquesta comarca, segons explica Adolf Salvà (1932-1939, p. 281), en l’apartat de «Superxeries» de la seua miscel·lània: «En Tàrbena arrepleguen la flor del *saiüc* el dia de l’Ascensió i fan, macerant-la en oli, un bàlsam⁵⁵⁶ bo per a curar caixcats, cremadures i altres mals.»

Tenim a Onil els noms de lloc *el Saiüc* i el *Saiücó* (Roman i Epalza, 1983, p. 221).

⁺SELL v. més avant SENY

556. El manuscrit original diu *bàlsem* (p. 317), segons m’indica Jordi Colomina.

SENILL i la var. ⁺SINILL; SENILLAR: **Senill o sinill** ‘Carrizo. Cisca, prov.’;⁵⁵⁷ **Senillár** ‘Cañaverál’

Emili Casanova (1983, p. 82) localitza *senill* ‘canyot’ en *El Mustaçaf de Castelló* (còpia del segle XIV d’una versió anterior del XIII; ed. de Roca Traver, 1973). La documentació que ens en dóna el DECat és força tardana, concretament, en Cavanilles (1797, II, p. 324, columna c): *cañamel senill. sisca* (ll. *Saccharum Ravenae. sisca*, esp. *Cañamiel de Ravena, sisca*). El *DVal* és de moment la primera atestació de la var. ⁺*sinill* i del col·lectiu *senillar* (documentat fins ara en el tortosí Moreira); els diccionaris de l’època duen només *senill*. *Senillar* deu ser vocable ant.; ens consta com a topònim almenys des del segle XVII (*la séquia del Senillar*, Castelló de la Plana; Andreu i Marí, 1995, p. 192).

El mot és conegut en el cat. peninsular,⁵⁵⁸ encara que dins el PV és característic de les comarques del nord i del centre, terres d’estany i de marjals.⁵⁵⁹ És també malnom (*Senill*, Castelló de la Plana; Forcadell, 1992, p. 505) i ha donat topònims (*la partida del Senillar*, també a Castelló; Gimeno Betí i Arasa Gil, 1993, p. 144).

No pareix gaire freqüent pel migjorn; d’ací en tinc alguna nota de Dènia, Parcent, Pedreguer i Calp (la Marina Alta), i Callosa d’en Sarrià (la Marina Baixa; «acaba en una punxa, pareguda a la sisca, però més gran»). Climent (1988, p. 83) arplegava *senill* com a denominació del *Phragmites australis* a Xàbia i a Xaló (la Marina Alta); més amunt és ben corrent.

Vegeu-ne alguna referència literària en textos del segle XIX i de la primera del XX: «y tant problematicament entre la esprella d’aquella *laguna estigia*, com els *senills* que de tret en tret aguayten en lo fondo de la albufera» (*La Donsayna*, 1844, p. 116 i 156); «Que entre rames y *senills*/ Vá tant trochera y esquivia,/ Sinse cuidar del seus fills,/ Ni pensar mes que en la briva...» (*La Donsayna*, 1844, p. 156); «¡Chica, qué gran [*una panera*]!... ¡Busca a l’atra vòlta a un paque p’a qu’et vacha a acompañar... !Ma la reina del *senill*! [...] Avecham lo que has comprat!» i «Anaba tan embestida [*la barca*] y tan caiguda de banda qu’en los *senillars* la vèla portaba fregant la pancha» (Serrano, 1928, p. 12 i 25).

Boira (1987, p. 23) distingeix, en la vegetació palustre de l’Albufera, entre el ⁺*senilló* (*Phragmites maximus*, cast. *carrizo gigante*) i el *senill* (*Phragmites australis*, cast. *carrizo enano*). Tenim ⁺*senillera* ‘mata del senill’ en el poema «Celosenca» de Badenes Dalmau (primèria del segle XX; 1980, p. 178): «que corren mormolant baix *senilleres*.»⁵⁶⁰

557. En l’e. e. de A només ‘cisca, prov.’

558. Però no deu ser alié del tot a les Illes: Masclans (1981, s. v. *canyís*) dóna ⁺*senyís* a Men.

559. Inclou la Vall d’Albaida (v. Conca i García, 1994, p. 200).

560. V. què diem sobre els derivats vegetals en *-era* més avant, en el comentari sobre *totxa*.

SENILLAR v. més arrere SENILL

SENY, ⁺SELL: - **Señ** ‘Séso’ {A}; **Quixál del sell o del enteniment** ‘Muela cordial, del juicio’ {C}

Bell mot certament envellit, tot i que encara no pretèrit, en el val. popular contemporani. Ha reulat amb força davant la pressió de quasi-sinònims com ara *trellat*, ben rendible,⁵⁶¹ *coneixement* o *enteniment*; hi ha també dins aquest camp semàntic *senderi*, valuós vocable d’ús potser no tan afeblit. Casanova (1989b, p. 438) inclou *seny* entre els «Mots vius a Val., però sols en la primera generació» incorporats en el *VocFullana*.

El tenim en textos dels segles XVIII i XIX sense signes de rovell: «(A *Lluch*), tu has perdut lo *seny*?/ això no-u diria un falt,/ què vols morir-te en Valencia?» (Carles Ros, 1759, p. 4, *Coloqui entretengut, hon se referixen les dances, misteris, y altres coses toncants à la Gran Festa del Corpus [...]*); «*Mis senyores, Déu les guard/ i els done seny fornit*» (Col·loqui atribuït a Carles Ros; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 201); «*Ara ja molt ha mudat,/ i crec que el quixal del seny/ el tinc dit i mig més llarg*» («Col·loqui de la casa [...]», segle XVIII; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 229); «*De mon recort, els fadrins no festejaven asta que no foren ben cerrats de barba y funs a que-l queixal del seny no-ls apuntara*» (Galiana, 1769, p. 191); *Ja té el seny complit* ‘quando ha entrado en conocimiento’ (*DRos (1770)*, s. v. *seny*); *Vell caduch*, que perd lo *seny* ‘velledat’ (Joan Antoni Maians, *Refranes y Sentencias*, darrerria del segle XVIII; ed. de Casanova, 1995, p. 419); «*Caram, si estes circumstancies/ no ens fan pedre-l seny á tots,/ dic que tot lo mon es gavia,/ ó que hi-á gavia en lo mon*» («Romanç», València, 1802; ed. de Ribelles Comín, 1978, p. 117).

Més avant no el trobarem a faltar ni en els textos ni en la lexicografia del noucents, on ací no hi ha cap anotació del tipus *ant.* o *cat.* Tot i això, no és rar de veure’l en la documentació més tardana amb la significativa crossa d’algun dels sinònims esmentats: *Quixal de seny ó del enteniment* ‘Muela cordal. Cada una de las que en la edad viril nacen en las extremidades de las mandíbulas’ (*DLlombart*, s. v.

561. Sentim a dir, si més no pel val. merid.: «Tenir o no tenir (molt, poc, gens de) *trellat*», «Ser persona (o cosa) de *trellat*», «Dir o fer *destrellataments*», «Ser un *destrellatat*», «Dir o fer un *poc-trellat*», «Tal i Tal són uns *destrellats*», «Traure o no *trellat* d’una cosa o d’una persona»; o també «No té *entrellat*» (‘no té prou coneixement’, la Safor; Mascarell, 1977, p. 240, cat. or. i bal., DCVB). Com mostra el mateix DCVB, *trellat* no és exclusiu del val.: «No treure cap ni *trellat*» (Mall.) o «No treure els *trellats*» (Cardona i Solsona).

La var. *tresllat*, que fa costat a la interpretació de *trellat* a partir de *trasllat* ‘còpia’, apareix en la prosa de mossén Josep Esplugues: «Conegueren que este tenia perturbada la cobransa del dret de tales y tan ofuscada que no se’n trauria *tresllat* ni podrien cumplir en lo oferit lo any antecedent» (1747; ed. Casanova, 1989a, p. 125; primera doc. fins ara en el *DAmengual*). ⁺*Trisllat* ‘clarícia, aclariment, explicació’ («No en puc traure *trisllat*») es diu a Calaceit (Blanc, 1994, p. 198).

quixal);⁵⁶² «Qui canta en la taula y en lo llit, no té'l *señ* o enteniment, cumplit» (JMartí Gadea, 1891, p. 452).

Se'n serveixen els autors de registre més formal, però no és absent del tot en obres de llenguatge més directe: «LA BORDA: xicota de vint a vint-i-cinc anys; agracià; desastrà en el vestir. Mig tonta; en el tercer acte, el desengany i el dolor fan la llum en son *seny* enterbolit» (Caracterització dels personatges de *La borda*, Morales San Martín, 1911, p. 192).

Actualment es manté encara en el mateix context que arreplega el *DVal* («El queixal del *seny*») en diversos punts del País, sovint sota la var. despalatalitzada [ˈsen(t)]. En tenim referències de Vinaròs, de Callosa d'en Sarrià, de Cocentaina. De tota manera, les solucions més comunes són «qu(e)ixal de l'*enteniment* o del *coneiximent*»; «quixal del *juït*», a Elx.

És destacable la var. ⁺*sell* introduïda en la versió C del *DVal*; no la duen els diccionaris valencians. S'ha de posar en relació amb la feblesa de la nasal en aquesta posició final i la freqüència més gran de la lateral en aqueix context. La despalatalització observable en mots com ara [ˈʎun(t)] (per *lluny*),⁵⁶³ [ˈdʒun] (per *juny*), [ˈsen(t)] (per *seny*), deu tenir a veure amb aqueixa debilitat; indubtablement en els dos primers casos i en el darrer hi ha factors afavoridors més puntuals (dissimilació de palatals o la fonosintaxi (*l'any passat*, pronunciat [lamp'a'sat])). Al capdavall, són consonants ben pròximes des del punt de vista acústic i articulatori;⁵⁶⁴ perquè hi haja bescanvis entre totes les dues n'hi ha prou amb la incidència de factors contextuals (fònics —assimilació o dissimilació—, morfològics —p. ex. el sufix *-ell*): *enfurrullar-se*, *enfurrunnyar-se* (JMartí Gadea (1891)); *marell*, *mareny*; *la nyenya* (o *la ñiña*, *Cañisaes*, 1991, p. 166)⁵⁶⁵ i *la llenya*; *ñagañes* (*Cañisaes*, 1991, p. 194), *lleganya*; *niñache* (Peris Celda, s. a., p. 12) per *llinatge*;⁵⁶⁶ la interjecció *redell*, *redeny* (Tormo, 1989, p. 340); *tarallina* (Torró Soriano, 1990, p. 13), *teranyina*; *tellina* i ⁺*tenyina*;⁵⁶⁷ *tonyina*, *tollina*; les dues variants del NL de la Segarra, *Balsareny*, *Balsarell* (Turull, 1991, p. 57-59); el *jull* es pronuncia *juny* en part del Baix

562. Però abans, p. ex., *Quixal del señ* 'cordal, ó muela cordal' (*DLamarca* (1842)) o *Quixál (el) del seny* 'cordal' (*DEscrip*, s. v. *quixál*).

563. Tenim «Bon lluny o llunt» si més no des del *DRos* (1770). Llegim en *Tròços y mòsos* de JMartí Gadea (1906c, p. 59): «[...] que tot lo que fá ho veu,/ tant si te *plant*, com si riu.»

564. V. el seguit de trets comuns en el quadre dels fonemes catalans de Wheeler (1977, p. 21) o les semblances en el procés articulatori observables en les il·lustracions que reproduceix Recasens (1991, p. 31 i 33, i 1993, p. 37).

565. V. *nyenya* en textos siscentistes il·licitans, on també apareix *ñiñol* i *niñol* per *llinyol* (Cano i Ivorra, 1995, p. 47).

566. Literalment: «[...] Chimo *Cosquerella*/ MUN. ¿Cosquerella...? ¿Aixó es un *niñache*?/ REY. Será Cucarella./ FEM. Aixó» (Peris Celda, s. a., p. 12). Aquesta var. demana una despalatalització de *nyinyatge*, var. que el DCVB dona de Cullera i que trobe en *Un buen moso* d'Escalante (1924, p. 301).

567. Var. viva en el val. central i ja present en *Valencia antigua y moderna* (I, p. 514) d'Orellana (darrerria del segle XVIII, Martí i Mestre, 1994a, p. 136).

Camp (Recasens, 1985, p. 134 i 205); *capsigrany* es diu *capsigrall* a la Fatarella (Terra Alta; Navarro Gómez, 1993, p. 80); *amagatall* i *amagatany* a Andorra (Riera, 1992, p. 110).

Al costat d'aquests factors, convé tenir en compte la possibilitat que hi haja hagut interferència d'algun altre mot, proper per la forma o pel significat. *Cell* és 'nuvolada llarguera que es posa a manera de barrera en l'horitzó' (occ., val., DCVB), en esp. *cejo*; *cella* s'empra amb aquest mateix valor. A més, *cejo* és també en esp. 'ceño o sobrecejo' (DRAE). D'una altra banda, *seny* s'usa, per probable influx de l'esp. *ceño*, amb el sentit de 'entrecella'.⁵⁶⁸ No és massa desgavellat considerar la connexió que pot haver-se establert entre *cell*, *cella*, *seny*, i els espanyols *cejo* i *ceño*; són il·lustratius els articles següents del *DEscrip: sobrecell* 'V. *sobreceñy*', *sobreceñy* 'sobreceño o sobrecejo'. Així, doncs, aquesta var. *sell* podria interpretar-se com a símptoma de l'envelliment de *seny* en el cat. dels valencians.

⁺SIGUETA O ⁺SIQUETA [?]: **Signeta, glandula** 'Landre'⁵⁶⁹

Mot no enregistrat i no recollit tampoc en els diccionaris valencians. Aquest article apareix en *A* entre *sinagües* i *sisà*. La cal·ligrafia ens inclina a llegir *sigueta* en aquesta primera versió del *DVal*, però l'ordenació alfabètica correspon més aïna a *siqueta*. És una errada de l'autor de la versió *A*? Havia volgut escriure *siqueta*? JPla incorpora, a la primeria, aquest article en el mateix lloc en *B*; després, fa la marca « » al marge esquerre i torna a escriure « » *sigueta* al capdamunt, sobre *Simbolsa*, o *simolsa*. Darrerament, bé per una mala lectura, bé perquè coneixia el mot en aquesta var., escriu *sigueta* en *C*, entre *sigarro* i *siment*.

Cf. l'esp. *secas*, segons el *Tesoro* de Covarrubias (1611, s. v. *secas*), 'enfermedad que se da en las agallas y en otras partes, que llaman landrecillas, corrompido de glandulillas; y assí en latín se llaman *glandulae*. Llamáronse secas por la causa de do provienen. El Brocense dize ser nombre hebreo'. Més tard el *DAut* defineix *seca* com '[...] una enfermedad causada de una inflamación, ò hinchazón de las glándulas, que se hallan en varias partes del cuerpo del animal, procedida del humor frio regularmente. Lat. *Adenes, um?*'; aquest mateix dicc. il·lustra el mot amb diverses citacions: «NIEREMS. Vid. de segle Ignacio, cap. 36. Con solo este remedio dentro de una hora el mismo Padre le halló sin *seca*, ni calentura. SABUC. Philos. pl. 309. Quando el humor brota por arriba... no son peligrosas, y son sin calentura, mientras no viene la otra via interior, como gota, almorranas... *secas*, landres.» El DRAE (s. v. *seca*, 3) defineix ara 'infarto de una glándula'. Aquests diccionaris no diuen res sobre la distribució geogràfica ni sobre la vitalitat del vocable en l'àmbit de l'esp.

568. El tenim ja en el *DRos* (1770).

569. JPla afig <*glandula*> en *A*.

El trobe en el *Diccionario torrevejense* de Pérez Maeso (1990): *seca* ‘bulto o hidropesia que sale en el cuello, ingles o axilas’; el *DAndolz* dóna d’Osca *sequilla* ‘bulto en los sobacos o ingles a consecuencia de un daño en la mano, pie, etc’.

La cosa que més s’hi pot acostar a casa nostra és *seques* ‘espècie de paparres pitjors que la *pitarra* perquè s’enfonsen dins la carn de l’ovella’, mot que arreplega el DECat (s. v. *sec*, p. 725a, línies 31-34) pel Pirineu català (Estaon de Cardós) i en punts de l’arag. (Linás de Broto). Coromines explica que aquest «nom deu venir del fet que no deixen senyal de sang.» Atesos els sentits de *seca* descrits adés, encara que siguen en esp., potser hi té a veure la grossària d’aquests animalons i el bony que fan a la pell. El *DAndolz* i el *Diccionario chistavino-castellano* de Mott (1984) descriuen la *seca* com un ‘insecto parecido a la «caparra», pero más grande’, més a l’est (Gistau).⁵⁷⁰

Seca ‘esp. landre’ apareix en els diccionaris valencians si més no des del *DEs-crig*: ‘landre, por tumor en los parages glandulosos’ (segona acc.). Devia ser mot corrent; vegeu-lo en un vocabulari de plantejaments tan didàctics com el Rosanes (1864, p. 37), que, com sabem, pretén oferir l’e. e. per al lèxic bàsic: *Seca* (espècie de boñ) ‘landre’. El *VocSecc* (1909, p. 51) de JMartí Gadea normalitza *Seca* (espècie de bony) ‘landre’. Res no en diuen els nostres diccionaris hodierns.⁵⁷¹ En trobe atestació del segle XVII, concretament en una llista dels malalts visitats per Joaquim Genesia, catedràtic de medicina de la Universitat d’Oriola, datada l’any de la pesta de 1678. El text dóna compte de les dades personals dels malalts i de les característics de l’afecció: «havia mort de repent ab un gra damunt una sella, y un bubo davall lo bras esquer, y havent-lo regonegut tots los desusdits davant dit Gines Martinez y Salvador Oriel sirugia, ab gran cuidado per la importancia de la materia, no li atrobaren gra, ni *seca*, ni altra mancha, ni cosa alguna sospitosa» (ed. de Martínez Gomis, 1982, p. 162).

Seca, amb aquest significat, és prop del força corrent *vèrtola* i no deu ser gaire lluny del ja comentat *porcellanes*;⁵⁷² cf. aquestes definicions del DCVB: *vèrtola* ‘1. gangli (Pallars, mall., men.), cast. *ganglio*, *landrecilla*’, ‘2. infart ganglionar (val., mall.), cast. *lamparón*, *golondrino*’.

570. Tot i que ben probablement té poc a veure amb l’acc. que ens ocupa ací, *seca* és també ‘malaltia del blat tendre produïda per un insecte’ (*Daguiló*, s. v. *seca*, 4). *Seca*, segons la GERV, dóna al PV nom a diverses malalties «producidas por diversos agentes (ácaros, hongos e insectos) que producen marchiteces y necrosis en las partes aéreas de diversas plantas, similares a los efectos de la falta de agua»; esmenta la *seca* de les tomaqueres i la del blat.

571. El DRACV i, abans, el *Vocabulari elemental de la llengua valenciana* (Miedes, 1990) sí que incorporen aquesta acc. (‘enfermedad causada por una hinchazón de las glándulas’ i ‘landre’, respectivament).

572. Recordem que en el *DVal* hi ha *Porcellanes*, *enferm.* ‘lamparónes’, i *Paps*, *enferm.* ‘lamparones’.

+SINILL v. més arrere SENILL

SINSE: **Atóva** {A}/ **Atóva, rechola sinse coure** {B, C} ‘Adobe’; **Capóll sense gra** ‘Cascabillo. Cascarilla’ {A}/ **Capóll sense gra** ‘Cascabillo. [Cascarilla]’ {B}/ **Capóll sinse gra** ‘Cascabillo’ {C}; **Pla ó diseño que s’alsa ó es trau de un terreno ú posició, sinse necesitat de ningún instrument matemátic, m.** ‘Croquis’ {C}

Cf. l’estudi sobre aquest probable aragonesisme en Joan Veny (1991c, p. 104-105) i Martines (2002). Com veiem, *sinse* té una certa presència en el *DVal*.⁵⁷³ N’hi ha cinc casos: dos en la versió B i tres en la versió C. Açò representa en xifres:

VARIACIÓ EN L’ÚS DE *SENSE* I *SINSE* EN EL *DVAL*

I

1) Ocurrences de la preposició (*sense* i *sinse*)

Versió A	10
Versió B	15
Versió C	17
TOTAL	42

II

2) Ocurrences de la var. *sinse*

Versió A	0 (0,00%)
Versió B	2 (13,33%)
Versió C	3 (17,64%)
TOTAL	5 (11,90%)

+SIQUETA [?] v. més arrere +SIGUETA

SITRA: **Citra** ‘Herrada. Cuchara. Acetre’ {A}/ **Citra de traure aigua** ‘Herrada. Cuchara. Acetre’ {B}/ **Citra de traure aigua** ‘Cazo’ {C}

Sitra (o *setra*) és arabisme ant. en cat. i conegut al PV. No l’apleguen, però, els lexicògrafs de l’època, llevat del xativenc Sanelo, que coincideix una vegada més amb el *DVal*: *acetre* ‘la *citra* per-a traure aigua’ (D 1v). Es diu a la Marina, on és també malnom (Colomina, 1991a, p. 304); en el val. central una *sitra* és una atifell «per a traure l’aigua dels càneters» (Algemesí). *Setra* i *sitra* apareixen en textos d’autors valencians com ara Escalante (1922, p. 270): «Asó, una mel cuita./ ¿Y guapo? ¡Ni Querinelos!./ ¿Y templat? ¡Com una *sitra*!» O Alberola en *La demaná de la novia* (1927a, p. 3, 19 i 29): «A la dreta, entrant, una cherra com de uns quinze o vint canters de cabuda en un caset (*setra*) de metall, penchant d’un clau», «un

573. No apareix en els grans diccionaris de l’època (*DEscrig*, *DLLombart*, *DJMartí Gadea* (1891)).

picher dels que hi-á penchats/ en la má esquerra y la cherra/ la destapa en l'atra má,/ pren la *setra*, el caset eixe/ que servix per a poar» i «o siga despenchant un picher y la *setra*, destapant la cherra y posant aigua en lo picher».

Vegeu-ne més dades d'ús ant. i viu en el DCVB (s. v. *setra* i *sitra*).

SOLIGOT: Soligot {A}/ Soligot, suero de la sanc {B, C} 'Suero'

Soligot és una de les diverses formes d'aquest vocable estudiat tan detalladament en el DECat (s. v. *xerigot*); v. allí el mapa amb la distribució geogràfica de variants.⁵⁷⁴ Podríem afegir-hi la forma ⁺*sorigó* que fa servir Hernández Casajuana (1952, p. 221): «La rabera minvava; no se refeia en les cries; no se feia *sorigó* per al formatge i se venia llet...»

Soligot no apareix en els diccionaris del nou-cents fins al *DLlombart*. El *DSanelo* i el *DEscrig* duen només *sorigot*; aquest darrer dona el der. *sorigotós*. *DJMartí Gadea* (1891) hi afig *jurigòt* (llegiu [tʃu-]) 'V. *sorigòt*'; en el *VocSecc* (1909, p. 26) mossén Joaquim hi inclou: *El jurigòt ó surigòt* 'el suero'.

M'és conegut aplicat a 'la part aquosa de la llet'. Potser és encara més usual referit a 'qualsevol deixalla líquida i bruta'; així es diu: «Només hi ha un *soligot* d'oli a la gerra», «Mos va posar un *soligot* de vi», «Ha quedat el *soligot* del café en la tassa» (la Marina, Xixona); cf. l'acc. 'fig. suc brut' que el DCVB dona de Mall. *Sorigot* vol dir també 'bajoca, babau' (Carlet). Vegeu ací *sorigot* aplicat al vi en la descripció d'una xala en *Lo romancer valenciá. Resenya de totes les festes de costums populars valencianes* [...] de Francesc Palanca Roca (1888, p. 55): «L'alegria creix y aumenta/ [...] / No faltant en estos casos/ Qui puje dalt d'un piló/ En un got ple en la ma esquerra/ Y en la dreta el *sorigot*» [la cursiva és de l'original].

SOLL: Soll de blat ú átre gra 'Suelos. Rabera'⁵⁷⁵

Mot ant. (primera atestació del segle XIII) i ben documentat en els clàssics. Els fins ara inèdits *Refranes y Sentencias* de Joan Antoni Maians (darrerria del segle XVIII; ed. de Casanova, 1995, p. 422) arrepleguen *soll d'aigua*. En aquesta línia, el *DEscrig* i continuadors defineixen *soll* com a 'derrame, por la porción de cualquier líquido, sustancia ó semilla que se desperdicia al tiempo de medirla, y por la que rebosa, se sale ó se pierde, en materia de especies líquidas, por defecto ó rotura de vasijas, etc', definició propera a l'acc. 1 del DCVB. Vegeu aqueix sentit en els fragments següents: «SALVADOR. ¡Ay lo bacó! / PILLO (*Rient-se molt satisfét*) / ¡Qué he dit! qu'en mi els gosos feren / aigües machórs y menórs:/ y sobre endurme-n yo pròu, / deixaren en terra un *soll*» (*Un pillo*, 1846, p. 2a); «Danda [*hasta*] les cases-recreyo/ qu'en una perra del gos,/ entres, t'apones, descansas/ y estirant

574. V. també l'estudi sobre les alteracions en les líquides en Martines (2000a, p. 189).

575. És JPla qui afig <*de blat ú átre gra*> ja en A.

en un cordó,/ t'aboquen un pual d'aigua/ que nades en mig d'un *soll*» (Gayano Lluch, 1909).

L'acc. 'conjunt de coses escampades per terra', que el DCVB (s. v. *soll*, 2) dona de Castelló, deu ser comuna pel PV, és l'única que arreplega el DRACV. La llegim en autors com ara Escalante o Soler Peris: «(Pues eixe traïdor m'aguarda,/ y está fet un *soll* de corfes [...])» (Escalante, 1924, p. 187); «A mastegár·se·los pues/ que per tots té que pasar,/ y al final vorán vostés,/ com tot se queda en deixar/ un *soll* de còrfes... y res» (Soler Peris, 1927a, p. 7).

Aquest sentit s'acosta força a *sostre* 'sostrall, deixalles que es deixen per terra', ben conegut per les comarques valencianes més meridionals.

(*El*) *soll* és ben prop de l'homònim (*la*) *soll* 'cort de porcs', vocable d'origen diferent. Els nostres diccionaris noucentistes els posen dins un mateix article; vegeu també la definició que dona el *DRos* (1764) de *sòll* (llegiu o tancada) i compareu-la amb l'acc. que acabem de comentar: 'quando una persona (ò mas) ha estado comiendo en un sitio: y el escamacho, ò pringue, ò lo que no quiere, ò no es de comer, lo echa al suelo, se dize: *Fulàno* ha comido en este sitio, y ha hecho un porquèra. Lo mesmo dizen, quando por mucho escupir, ò gargajear, se dexa el suelo sucio: *sòll* en Valenciano, y porquèra en Castellano'.

Els ceramistes de Manises (Ferrís i Català, 1987, p. 100) entenen *soll* com les 'deixalles no aprofitables que resten en la porxada, després d'haver estat recollida la regalla'⁵⁷⁶

El *DVal* dona a *soll* un valor específic, que no recullen els repertoris lexicogràfics valencians, acostat al sentit de 'residus de gra i polsegada que queden damunt l'era després de ventar' (la Ribera del Xúquer, DCVB, s. v. *soll*, 3) o, més precisament, 'la romanalla que deixa la garbera, i que és batuda en darrer terme per les màquines. *Residuo*' en el molinatge de l'arròs (Cortés i Granell, 1952, p. 94). Deu anar per ací el riberenc Josep Lozano (1991, p. 119 i 144): «Perquè no crega vosté que era qüestió de sis quinzets, no, ni pensar-ho, que n'hi havia un bon pinyol/ —Sí. Però ara ho heretaran tot./ —Tot no, el *soll* i encara no. Ho tenim en mans dels advocats» i «Era un home perdedor. Del *soll* de maig del 68 encara li quedava raca».

La prosa culta de Badenes Dalmau en «Notes folklòriques sobre llenguatje, costúms y literatura valencianes» (1910; 1980, p. 259) ens ofereix *soll* amb el sentit de 'rastre, senyal' (cf. el sentit que també arriba a prendre *sostre*): «Vejám si podém eixamplar un poch més la nota folklòrica literaria, y si trovém algún *soll*, vestigi ó rastre en nostres costúms [de la influència del *pòble ibero-vasch*].»

«Només en queda un *sollet* (del café, del menjar...)» 'el final, el residu' es diu a Muro, a Oliva. El *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 317) arreplega «Eixe no deixa *soll*.»

576. *Regalla* vol dir 'deixalles de la llenya emmagatzemada a la porxada'.

Llig ⁺*ensollat* en la novel·la *Un estrany colleccioniste* de Salvador Ferrandis Luna (1930; ed. de Francesc Pérez Moragón, 1985, p. 57): «Dos cosacs de llargs cabells i barbes, *ensollats* de pols, entraren demanant beguda.»

El verb *sollar* (pronunciat i escrit generalment *su-*) ‘embrutar’ perviu en les nostres comarques. El DCVB el dona del Maestrat, de Castelló i de Val. Es diu a la Marina Baixa (Colomina, 1991a, p. 310)⁵⁷⁷ i més avall, potser encara amb més força (Xixona, Elx, Monòver, el Pinós...); segons Montoya (1989, p. 130), «al Vinalopó Mitjà [*sullar*] presenta un ús fins i tot més freqüent i popular que el seu sinònim *embrutar*.»⁵⁷⁸ No falta als diccionaris del nou-cents (v. *DSanelo*, *DEscrig*...). Són remarcables els derivats ⁺*sulla* ‘zùlla, quando se toma por el escremento del hombre’ (*DRos* (1764), s. v. *çùlla*; *DEscrig*), ⁺*sullada* ‘asquerosidad, suciedad, porquería’ (*DJMartí Gadea* (1891), s. v. *sullá, da*). Trobem *sullar* en textos d’aquesta època d’autors i de llocs diversos, fins i tot allà on ara és poc freqüent: «GORI. A ningú *sulle*, tu tens la llengua mol rota» (*La nit que venen els musics o l’olla del tio Chuan*, Alcoi, 1855, p. 14).

SORRA: **Sorra** ‘V. L[I]astre. <Sorra>’ {A}/ **Sorra ó lastre** ‘V. Lastre. Sorra’ {B}/ **Sorra ó lastre** ‘Lastre. Sorra’ {C}

Tenim ací un altre article on es fa visible la intervenció correctora de JPla des de la mateixa versió A del text. Observeu que darrerament manté *sorra* com a sinònim de *lastre* en la columna de l’e. e. Hi ha també l’article *Llastre*. *Lastre* ‘Lástre. Zahórra’⁵⁷⁹

Remetem al material que aplega Colomina (1991a, p. 307) sobre *saorra*, *sorra* i derivats. Donem ací algun altre detall que li fa costat per esvaïr les sospites del DECat (s. v. *sorra*, p. 96a, línia 16) quant a la genuïtat de l’acc. ‘solera, part baixa del carro’. Aportem més dades que il·lustren l’abast d’aquest terme, vinculat originàriament amb el món mariner i més productiu que no ens pensàvem en el parlar popular, fins i tot al PV. Com veurem, els derivats arranquen del significat primari de ‘pes, càrrega que es posava a les naus com a llast’.

Sorra i potser més encara la forma més antiga *saorra* no són desconegudes en val.; trobem *sorra* en els nostres diccionaris des del *DRos* (1764) precisament amb aqueix valor originari: ‘arena gruessa que se echa por lastre en la galera o navío’. *Sorra* (o *saorra*) també s’ha allunyat al PV d’aqueix ús mariner més concret i designa la ‘grava o arena grossa que escampen per fer camins i carreteres’ (Callosa d’en Sarrià, Benimantell, Benifato, Tàrbena, la Torre de les Maçanes, Elx, Monòver,

577. Ací amb graus de vitalitat diversos; en el meu parlar és ara vocable poc habitual, propi sobretot dels grans: «Ja t’has *sullat*», «Vés alerta i no et *sulles*» (les mans, la roba...), «Ho va *sullar* tot de fang», «Es *sullava* damunt» (‘es feia damunt’). És més general a Altea, a la Vila Joiosa...

578. Segons he pogut comprovar, *sullar* (amb derivats com *un sullat*, *una sullada*) no és sinònim exacte de *embrutar*.

579. En A i en B només hi diu *llastre*.

Pedreguer, Gandia...). Hem tingut ocasió de veure mines o dipòsits d'aquest material, terra endins, a la vall de Guadalest, on els informants coneixen ben bé aquest terme.⁵⁸⁰ Enric Valor defineix *sorra* en el *VocFon* només com a 'arena gruessa' i així pareix que la fa servir en l'obra literària: «No feia calor; ens acariciava el soroll mansoi de la mar propera redolant les seues ones minses damunt l'arena i la *sorra* rogenques» (Valor, 1991, p. 271).

Hi ha en cat. or. i occ. i incorporat a la llengua general el verb der. *ensorrar* amb els sentits de: 'enfonsar (alguna cosa) a la sorra; pron. enfonsar-se alguna cosa a la sorra', 'ensorrar-se un sostre, un edifici, etc., enfonsar-se' i 'fig. *Ja anaven molt malament, però aquesta pèrdua ha acabat d'ensorrar-los*' (DFabra i DIEC). Paral·lelament, el DCVB arreplega del PV la var. *assorrar* amb els significats: 1. a) 'posar sorra o altre material feixuc a un vaixell per donar-li estabilitat (Val.)', i b) 'per extensió, donar fermesa a una cosa carregant-li molt de pes' (pres del *DLlombart*); 2. a) 'ficar-se dins un líquid i afonar-s'hi (Val.)', i b) 'assolar-se, anar al fons d'un líquid les partícules sòlides o la part més feixuga que hi estava en suspensió (Val.)'. Aquestes accepcions ja apareixien en el *DEscrig*: *açorrar-se* 'hundirse ó desaparacer alguna cosa, de modo que no se sepa donde está, ni se pueda dar con ella', *Açorrar-se en l'aigua, etc., les còses pesades* 'sumergirse', i *açorrát, rra, da* 'lastrado, da'. Cf. el significat que pren *assorrar-se* entre els terrissers de Manises: 'tendència natural dels vernissos ceràmics a sedimentar-se cap al fons dels recipients que els contenen' (Ferris i Català, 1987, p. 25); per ací va també l'ús de *assorrar-se* entre els arrossers de Silla: [Després de negar els bancals, cal remenar i igualar la terra; en acabant, cal esperar que s'assorre la terra abans de sembrar] «Després de deixar que durant vint-i-quatre hores s'escole la terra (*que s'assorre tot baix*) [la cursiva és de l'original], sembren l'arròs barrejant» (Zaragozà, 1982, p. 182).

El der. *assorrar* (i també *en-*) ha tingut al PV un desplegament important en el camp figurat i metafòric. Com veurem, es tracta de valors translaticis, no enregistrats, gens difícils de generar arran de la idea inicial de 'pes, càrrega' o *sorrar* i *dessorrar* (antics *saorrar*, *desaorrar*) 'carregar i descarregar la nau de llast':

1) *Assorrar-se* 'quedar-se darrere a fer una cosa', 'encantar-se' («En ser de fer faena sempre *s'assorra* (*va assorrant-se*)»), «Afanya't a caminar i no et quedes *assor-*

580. El *DLlombart* (influint per alguna font principatina?) arriba a escriure *Muntó de sorra cubèrta d'aygua en la vòra de la mar* 'medano ó medaño' (s. v. *muntó*); el *DJMartí Gadea* (1891) ho canvia en *Muntó d'arena cubèrta d'aygua en la vòra de la mar* 'medano, ño' (s. v. *muntó*).

És remarcable el matis que ha pres al Matarranya: *sorra* 'brutedat, brutícia' («Renta't bé, que portes los garrons plens de *sorra*», Blanc, 1994, p. 189); cf. *sorra* 'llot del fons dels estanys' (Tavascan) i, en aranés, *surra* 'xerri de les ovelles i cabres' (DECat, s. v. *sorra*, p. 92a, línies 44 i 53). A la Vila Joiosa (la Marina Baixa), diuen *sorra* al 'solatge que es fa en la salmorra'.

Hi ha en l'inventari de topònims de Román i Epalza (1983, p. 93) *el barranc de la Sorra* al Poble Nou de Benitatxell (la Marina Alta).

rat» (l'Alfàs del Pi, la Nucia, Callosa d'en Sarrià); 'quedar-se al fons o darrere' («T'has *assorrat*», Algemesí); 'no tindre ganes de fer res, quedar-se com a estroncat, albeltit' (la Vila Joiosa); 'afonar-se, des del punt de vista moral' (Alacant);⁵⁸¹ 'quedar-se mig adormit, mig marejat, p. ex. per tenir febres' (Xixona); 'quedar-se darrere en la faena, fer el malfaener', 'endormiscar-se' (Monòver); 'quedar-se mig adormit' (Santa Pola); 'endormiscat, quiet, com si estiguera malalt o amb son' (Gandia); «Quedar-se en una ombra *assorrat*» 'pereós' (la Torre de les Maçanes); 'quedar-se quiet en un lloc' (Simat de la Valldigna); «Anar *assorrat*» 'anar una persona afonada, esclafada' (Oliva); «Quan algú ha menjat massa es queda *assorrat*» (Dénia)...⁵⁸² Teniem en el *DEscrig*, a més de les accepcions que esmentàvem adés, precisament *açorrrar-se* 'azorrarse ó adormecerse', 'aporrarse ó hacerse porra ó pesado'; en tenim més testimonis escrits:⁵⁸³ «TOMÁS. Ya vach, espera./ PERE. Si vos-

581. «—Estic deprimit/ —Deprimit! A(i)xò és que estàs *assorrat* per tot lo que ha passat. En passar un temps se'n passa», text oral del parlar d'Alacant extret per Segura (1996, p. 121).

582. *Enzorrarse* és a Villena 'enviciarse, engolfarse' (Torreblanca Espinosa, 1976, p. 284, i Soler García, 1993, s. v.).

583. Cal fer notar que el DCECH (s. v. *azorrarse* i *zorra*, p. 115a, línia 12) inclou *azorrarse* 'amodorrarse' dins els derivats de l'esp. *zorra* 'rabosa, guineu'. Suggereix que el vincle entre *azorrarse* i *zorra* 'rabosa, guineu' pot venir «tal vez en el sentido de 'borrachera', por ser el azorramiento efecto ordinario del exceso de bebida. [...] Como base de ambas palabras está la brutalidad de la zorra; o más bien podremos pensar en el mareo o modorra que causa el exceso de humo, llamado *zorreira*» (s. v. *azorrarse*, 437a, p. 45-50); *zorra* és també 'borrachera' (*DAut*).

Qui sap si convindria revisar els ètims d'aquests vocables i fer-los anar per unes altres dreces; vegem-les molt breument tot resseguint les propostes del DCECH (s. v. *zorra*): a) El DCECH vincula l'esp. *zorra* 'guineu, rabosa' (primeres documentacions de la darrerria del segle xv) amb el verb port. *zorrar* 'arrossegar', verb que degué generar sentits secundaris del tipus 'fer el mandra, fer el malfaener'. b) Fa veure que *zorra*, abans de designar la rabosa, s'aplicava a 'la persona vil, malfaenera, de mal viure', 'la bagassa' (s. XIII). c) Subratlla el paralelisme semàntic amb l'oc. *mandra* 'rabosa'. d) Addueix exemples portuguesos i espanyols tardans, al nostre parer ben significatius, d'aquesta família lèxica: «novio *zorreiro*» 'pouco veleiro', «dos galeras de España que se habían quedado *zorreras*» (s. XVII). e) Entre altres, aporta el sentit de *zorra* com a 'especie de carrito bajo y sin ruedas que se lleva a rastras'. f) Quant al der. *azorrarse* i *zorra* ('rabosa' i 'embriaguesa'), v. el primer paràgraf d'aquesta nota.

Atesos els valors que *assorrar(-se)* (i *en-*) pren en cat., com provem de fer veure ací, mals de destriar de la idea originària de 'llastar, carregar de pes la nau', no és gaire desgavellat atendre al suggeriment de Covarrubias (s. v. *sorra*), que el DCECH (s. v. *zahorra*, p. 45a, línia 9) es limita a considerar «etimologia falsa»: «*Sorra*, casi *saburra*, que es el arena que se echa por lastre en la galera o navío: y de allí se dixo la galera que camina pesadamente, y no sigue a las demás de la armada [*por*] ser *sorrera* [...] por llevar mucho lastre e yr demasiado cargada [...]».

Paradoxalment el mateix Coromines (*DECat*, s. v. *sorra*, p. 94a, línies 28-38) dóna *sorrer* com a der. de *sorra* 'arena'; siga'm permés de reproduir ací literalment les seues paraules: «Adj. *anar sorrer* 'anar a poc a poc, amb calma, mall, però no és 'com el que camina per la sorra' com diu el *D'Aguiló*, sinó 'com la nau amb molta sorra o llast'» ('feixuc, que es mou amb lentitud', Moll, AORBB, III, p. 61); "sense col·laboradors axí --- poques passes pot donar la nostra *Obra*, no's pot fer gayre envant, ha d'anar *sorrera* per forsa"; "hala col·laboradors dormilegues, *sorrers*, malfenerandos!" (BDLC, VI, p. 118 i 276); '(vehicle) que no pot tirar' (BDLC, XII, p. 317).»

té es que vol cobrar,/ pose el huit./ RITA. ¡Em desespera/ este home per lo tosut!./ TOMÁS. Pero, dona.../ RITA. Cuant s'asorra,/ la seua calma me torra/ y em fa pedre la salud» (Escalante, 1922, p. 50); «Calle, calle. Déu mos lliure. A mi l'escalleta me costa molt de pujar, està massa empinà p'a els meus anys i jo ja no puc en el reuma que me s'ha asorrat en este genoll» (Hernández Casajuana, 1916, p. 86; ed. de Josep Lluís i Rodolf Sirera, 1993, p. 73-112).⁵⁸⁴

Encara hi ha viu un ús més gràfic vinculat directament amb el *sorrrar* 'llastar amb sorra' primari (cf. l'esmentat *açorrát*, *rrá*, *da* 'lastrado, da' del *DEscrig*). «La plata que dúiem [*producte d'un robatori*] pesava tant que el cotxe anava molt *assorrat*. En la coma que hi ha només passar Espioca, a l'altura del nou *trullo*, la policia va fer que ens detinguérem» (Lozano, 1991, p. 165).

I més clarament: «Llevar [*dur, portar*] el carro *assorrat* és quan va afonant-se per lo carregat que va, demasiat carregat» (Elx). Per ací va *sorrrat* en aquests textos de Martí i Gadea referits a la «sarieta dels granerers de Torrent» i al ventre: «Els granerers de Torrent/ son gent molt aprofitada,/ puix recorren tot lo mon/ en la sarieta *sorrada*» (JMartí Gadea, 1906a, p. 93); «que vaja alèrta/ el darrer qu'entre/ perquè si el ventre/ dú pòch *sorrát*,/ y hi-a algun gat/ que veu la julla,/ pelará fulla/ sense cuchs tindre» (JMartí Gadea, 1906c, p. 185).

O el refrany «Be cuyna la criada, pero millor la bosa *sorrada*», que recull i comenta el mateix Martí i Gadea en l'apèndix de *Tipos, modismes* (1906b, p. 39): «no pòt ser lo que alguns volgueren de menjar be y pròu, gastant pòch y ruín».

A Torreblanca *assorrrar-se* és 'solsir, afonar-se una paret'; cf. les accepcions que hem esmentat adés del cat. general *ensorrrar-se*. En el joc de pilota diuen *bot assorrrat* a un 'bot fort i sense elevació' (Garcia Frasquet i Llopis Bauset, 1991, s. v. *bot*).

El *DJMartí Gadea* (1891) dóna a *assorrrar-se* també el significat de 'presentar el tiempo mal cariz', no enregistrat ni en cat. ni en esp. (cf. «*Carregar-se* el temps», «Estar el temps *carregat*» 'venir, fer mal oratge').

Joan Veny (1960, p. 137) explica que, abans de l'aparició de la proposta d'ètim de Coromines, ja relacionava els mallorquins *sorrrer* 'pesado, difícil de mover' i *sorra* 'pereza' amb *sorra* 'lastre', 'arena'; i amb bon criteri, a parer nostre, manté aqueixa interpretació en l'*Onomàstica i dialectologia* (1996, p. 26).

Convé tenir present que l'esp. *zahorra* 'llast' (primera doc. de la darrereria del segle XVII) s'explica com a adaptació del cat. ant. *saorra*; els verbs *saorrrar*, *desaorrrar* o *sorrrar* i *dessorrrar* 'carregar i descarregar la nau de llast' són vocables ben antics en cat. (primèria del XIV i *Consolat de Mar*). L'esp. *azorrarse* 'amodorrarse' el tenim per primera vegada en el *DAut*. Aquest dicc. dóna també *zorrra* 'se toma también por lo mismo que Sorra' (*sorra* 'la arena gruesa, que se echa por lastre en la galera, ò navío').

584. L'editor defineix *assorrat* com a «forma valenciana emprada en el sentit de trobar-se una cosa carregada amb un pes excessiu.» Aquesta definició deu ser producte del seu propi coneixement del mot; compareu-la amb l'acc. que comentem tot seguit. En canvi en el text d'Hernández Casajuana sembla que s'acosta més tost al sentit que acabem d'esmentar: 'quedar-se assorrat', 'adormit', 'quiet', 'aturat'.

2) Ateses les accepcions anteriors no ens ha de sobtar que *sorra* designe 'la part de més avall del carro on recolza la càrrega'.⁵⁸⁵ Vegeu la descripció que en fa Zaragoza (1981, p. 300-301). El *DEscrig* (primera doc. fins ara) defineix *sorra* com a 'contrapeso, hablando de los carros'; el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) són més precisos: 'hablando de los carros, tejido de esparto que llevan en su parte inferior, debajo de la caja y sirve para llevar algunas cosas y hacer contrapeso'. Cester escriu en el poema costumista «Sent Roc y la seba» (Llombart [ed.], 1878, p. 221): «Al burro els aparells nòus,/ Y una paella pròu gran / Penchá a la *sorra* del carro [...]»

3) El *DLlombart* dóna *ensorrar-se* 'encallarse la embarcación en arena ó piedra quedando en ella sin movimiento; lo mismo que *ENCALLAR*', der. documentat des del *DLacavalleria* i que potser Llombart va prendre d'algun dicc. principatí; tot i això, el *DJMartí Gadea* (1891) no té cap empatx a incorporar-lo.⁵⁸⁶ «Estar *ensorrat* de deutes, de plets» 'estar colgat, estar cobert de [...]', 'estar afonat en [...]' es diu a Alcoi. Per ací va el sentit que pren *ensorrar* en els textos d'un autor com Xavier Casp (1988, p. 34 i 49):⁵⁸⁷ «Perque hi havia terra, ben segur, en la vida d'ella. Terra que afeixugava les linees cansant els sentiments, terra que *ensorrava* l'instint» i «Quan em furtà la dona, no es que a ell li agradara, a ell que en tenia les que volia, sino que ho feu per a *ensorrar-me* mes i mes en el meu tarquim.»

Està d'acord amb aquest matís la definició del *DEscrig* i amb usos com els que recullen Zaragoza (1982, p. 182), entre els arrossers de Silla, o Ferris i Català (1987, p. 25), entre els terrissers de Manises, ja aplegats adés.

4) Tenim *+part sorrero* 'parto revezado, el que es difícil ó fuera del modo regular' en el *DLlombart* (s. v. *part*) i *+part sorrer ó mal part* 'parto revezado: el difícil ó irregular' en el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *part*). El fa servir Escalante en una composició sobre l'ofici de les comares de l'època: «Y efectivament, una onsa/ Darrere de una atra, hi-án/ Comares, que si es *sorrero*,/ Com elles diuen, el part,/ Huiden [= *buiden*] tres chocolateres/ En molta serenitat» (Escalante, a Llombart [ed.], 1877, p. 210).

A la Marina Baixa se'n diu *+part assorrat*. Cf. *sorrer, -era* 'lent, feixuc de moviments' (mall., DCVB), ja esmentat adés.

No pot ser estrany, doncs, que, en un país que guaita la Mediterrània, un vocable com aquest haja amerat el parlar general i que, fins i tot, haja arribat al secà

585. *Zorra*, com ja ha subratllat Colomina (1991, p. 308), dóna nom en esp. a una aïna diferent: un 'carro bajo y fuerte para transportar pesos grandes' (DRAE).

586. Recordem que Llombart i JMartí Gadea solen marcar com a *catalanisme* (*catal.* i *cat.*) els mots que consideren com a no propis del val. o que han pres de fonts principatines.

Casanova (1989b, p. 431) arreplega *ensorrarse* 'encallarse' del *VocFullana* i l'inclou entre els «Catalanismes o mots no vius a València actualment».

587. Recordem que Casp va reeditar ací per segona volta els seus contes ajustant-los al val. *secessionista*. En canvi, el DRACV ha incorporat només *assorrar-se* 'lastrar' i 'asolarse, posarse'.

de ponent. Recordem altres belles metàfores, com *carena*,⁵⁸⁸ que han omplert el cat. de deix mariner; vegeu ací mateix *amarinar*, *arrambar*, *bolig*, *ormeig* i *ormejar*... emprats també fora del llenguatge de la mar.

+SORRAMA: **Sorrama en olivères, ett** ‘Alabe’ {C}

Der. de *rama* no enregistrat i absent en diccionaris de l'època. JPla incorpora aquest article en C.

Blanc (1994, p. 189) arreplega *sorrama* ‘branca baixa’ a Calaceit. Hi ha *solramada* ‘solrames’ (Alcanar) i *solrames* ‘porció de terreny situada sota les branques d'un arbre’ (Freginals, DCVB); ambdós són també de Tort. (Massip, 1991, p. 372). El DRAE defineix *álabe* com a ‘rama de árbol combada hacia tierra’.

SORTIDOR v. més avant SORTIT

SORTIT; SORTIDOR: **Sortit** ‘Repullo’;⁵⁸⁹ **Surtidor, per porteta ó porta falsa** {A}⁵⁹⁰

Tenim ací dos derivats de *sortir*, verb que molts han estigmatitzat al PV.

a) *Sortit* constava com a documentat des del *D'Aguiló*; és ja, si més no, en el *DRos* (1764): *sortit* ‘latido, quando se toma por pulsacion accidental, y acelerada, que se experimenta en el corazon, ù en otra parte del cuerpo humano’; d'ací el pren el *DSanelo*. El retrobem en el *DLamarca* (1839), d'on el degué poar el *DVal*. El *DEscrig* dona *sortit* i, com a article principal, *surtit* ‘Surtido, en dos acepciones. acep. Resalto ó rechazo. acep. Latido ó palpitation’. El tenim ben present en textos del vuit-cents i contemporanis en la seqüència «Pegar un *sortit*»:⁵⁹¹ «(Al ouir á Sen Visent que el crida, pega un *sortit* y seguix, dient á Tòni)» i «el cual cuant ou pronunsiar el nòm de María, pega un *sortit*» (P. P., *El diable pres* (1855), a *Colecció de Milacres Sen Vicent*, I, 1980, p. 14 i 15); «RAMONA. ¡Quin *sortit* m'ha fet pegar!» (Escalante, 1922, p. 622); [Provant de parlar en esp.] «MANUELA. ¡Ay, Martínez, qué *sortido!* me hizo pegar!» (Escalante, 1923, p. 12); «ROSA [...] li oixc repetir:/ “[...] ¡Al vóre-les s'oprimix/ el meu cor! ¡Quin goch me fan/ les tres! ¡Y pega uns *sortits*...!”» (Escalante, 1923, p. 351); «CARME. ¡Que está de espales a la porta, pegant un *surt[i]t*! ¡Ai!...» (Martí Orberà, 1918, s. p.);⁵⁹² «CRISPOLIO. Ya estoy

588. Originàriament ‘quilla d'un vaixell; i també ‘capdamunt de la muntanya, de la teulada, d'un marge, d'una vorera, d'una séquia, d'un cavalló, d'un graó, del nas...’ V. en el *DVal*: *Querena, naut*. ‘Quilla’, i *Querena* <ó cavalló> de la teulada {A}/ *Querena* ó cavalló de la teulada {B, C} ‘Caballéte’.

589. En l'e. e. de A i de B (ratllat) hi ha també ‘latido’. V. més arrere +*sabatuda*.

590. Apareix només en A i sense e. e.

591. Vinculats amb aquest camp semàntic hi ha *esglai* (o *glai*) i *esglaiar-se*, corrents en els textos populars valencians i encara no oblidats de l'ús viu.

592. En realitat, en aquesta segona edició hi ha, segurament per errada tipogràfica, *surtit*. Miralles i Sirera ([ed.], 1993, p. 139), que, segons declaren (p. 249), segueixen aquesta segona edició, transcriuen *surt*.

aquí./ TÓFOL. (Pegant un *sortit*) ;Recarchofa!» (Gayano i Lluch, 1928a, p. 9); «La repetien mil vegades, i per fi lo nòvia, adonant-se'n, pegà un *sortit*, la geperudeta tremolava...» (Josep Pasqual Tirado, *De la meua garbera*, 1996, p. 192).

El *Diccionari de la Vall d'Albaida* recull *surtit* 'ensurt, esglai' entre els parlants de la primera generació d'Albaida (Casanova, 1992, p. 93). Sancho Cremades (1995, p. 189) arreplega a Canals, a la comarca veïna de la Costera, «Fer un *surtit*» 'es diu dels xiquets quan fan una reacció violenta i inesperada, «Ai, quin *surtit* que ha fet el xiquet! Es veu que s'ha assustat».

Montoya (1989, p. 142) dóna de *surtia* (< *surti(da)*) i *espertuga(da)* 'estrebada nerviosa, esglai sobtat' del Vinalopó Mitjà.⁵⁹³ *Surtia* és 'movimiento rápido del cuerpo' a Aiora (Martínez Sevilla, 1993, p. 41).

b) El DCVB ja recull *sortidor* com a propi del PV, justament, amb el sentit de 'porta falsa; porta de darrere, per la qual una cambra es comunica amb una recambra'. García Soriano (1932) recull per Múrcia *surtidero* 'puerta de escape', «puerta de *surtidero*», i *surtidor* 'puerta de escape, puerta falsa' (Oriola).

Com és sabut, a les hores d'ara el verb *sortir* (i derivats) perviu, dins el PV, per les comarques més septentrionals. Tot i això, en l'època que ens ocupa encara devia mantenir una certa vigència, com veurem tot seguit, en les accepcions intenses, més marcades ('eixir impetuosament, violentament, brollar, etc').⁵⁹⁴ Els diccionaris valencians no s'obliden d'arreplegar-lo i, convé remarcar-ho, sense cap perjudici peculiar.

Trobem al *DRos* (1764): *Surtir, sortir* 'apartarse de un sitio, passar à otro lugar', i 'saltar àzia arriba: hablando del agua, que surge àzia arriba con violencia. Tambien quando se pica una vena para sangrar, suele suceder saltar sangre: y en Valenciano se dize: *quant sagnàren à Père, surti* (ò *sorti*) *tan gran jorròl, que à tots esguità*'.

El *DSanelo* arreplega *surtides* 'correrías'.

El *DEscrig* duu: *sortir* 'V. *surtir*'; *surtir* 'Surtir, en dos acepciones [...]. acep. Resaltar, por recharar ó dar segundo bote ó resalto un cuerpo, etc., y por saltar, despegarse ó disminuirse un cuerpo que estaba pegado á otro. acep. Latir ó palpitar. acep. Marchar ó partir'; «*Surtir* 'l oli de la paella, etc'» 'Chisporrotear'; «*Surtir* el fòch ó la llenya» 'Chispear ó despedir chispas'; «*Surtir* la sal y altres còses en lo fòch» 'Decrepitar', i a més, l'article ja esmentat, «El còr em *surt*» 'me late ó palpita el corazon'.

El *DLlombart* arreplega aquest material i hi afig «*Surtir*, ó eixir, al camp» 'salir á campo, ó al campo' (s. v. *camp*), i *surtida* 'salida, V. *EIXIDA*', 'paso ó puerta pe-

593. Segons Montoya (1989, p. 142), *surtia* «representa un interrogant» [?].

594. Convé recordar que la decadència de *eixir* és un fet recent, fins i tot en el cat. central (v. DECat, s. v. *eixir*, p. 254a). Segons adverteix Joan Solà (1989, p. 24), en diccionaris i gramàtiques del Principat dels segles XVII-XVIII només trobem *eixir*; *sortir* apareix, per exemple, en el dicc. de Lacavalleria amb sentits ben semblants als que comentem ací del PV: *surtida* 'en fet de guerra ò siti de plassa forta' (ll. ERUPTIO), *surtidor de aygua*, *surtir* 'parlant de aygua' (ll. SALIRE, ERUMPERE).

queña que se hace en las fortificaciones por debajo del terraplén al foso para comunicarse con la plaza sin riesgo del fuego de los enemigos’.

DJMartí Gadea (1891) incorpora aquests articles amb alguna correcció, com ara el canvi d’orde en «Eixir ó *surtir* al camp» (s. v. *camp*).

Sortir apareix en altres textos vinculats amb el centre i amb el migjorn del País:⁵⁹⁵ «ixqueren els articles, aixina com *surtia* l’aigua de la peña en la vara de Moisés» (*El Mòle*, II (30 juny 1837), II, p. 246); «tots els que no prengueren la precausió sanitaria de deixar-li els cuartos al Alcalde ans de *surtir* del poble» (*El Bou*, 1885, XXII, p. 3a); «MANUELA. En cuant te la donen, *surt*:/ ¡ya veus cómo está la casa!/ Y lo qu’es d’esta, no pasa/ sinse fer-me un vestit curt» (Escalante, 1922, p. 221); «¡Apenes ix una agüela/ un poquet acomodá,/ *surt* un viver de famélics/ pretenents...!» (Escalante, 1924, p. 273).

Els versos, escrits en esp., d’Àngel Miquel en *Alicante. Una ciudad en el recuerdo* (1979) van farcits de vocables de la *terreta*. Dins la línia de Gabriel Miró, l’autor introdueix directament en els poemes mots ben castissos, ben alacantins.⁵⁹⁶ Hi ha un poema (p. 60-61) que descriu l’eixida a la mar dels pescadors d’Alacant; duu precisament el títol de «La *sortida* a la mar», i hi llegim: «El sol, amagándose en el poniente, [...] / Era la hora de *sortir* a la mar.»

A les hores d’ara, encara es diu a Silla «Mira com *ha sortit* este ara» ‘eixir de mala manera’, ‘contestar malament’; també, a la Safor.

TABÀ v. més avant TAVÀ

TABAL v. més avant TAVÀ

TALLA: **Talla** {A}/ **Talla: corriola, corda, ett.** {B}/ **Tálla ó corrióla** {C} ‘Garrúcha. Poléa’

Mot ant., sobretot, de la nostra marineria; la primera doc. és, amb aquest mateix valor del *DVal*, en textos del Principat de 1331 (*Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de la antigua ciudad de Barcelona*, de Capmany, 1779,

595. El *Refraner valencià* d’Alberola (c. 1927, p. 35, 54, 98 i 371) arreplega les dites següents, on hi ha el verb *sortir*: «Bens y cabells blancs, no *surten* per los anys», «De bones cases *surten* les bones ases», «En Març may *surt* la vella de la vòra del fòc» i «El parentesc *surt*, la amistat es cull.» Fóra bo conèixer la procedència precisa d’aquest material.

596. N’apleguem ací exemples: «Les almadrabes (p. 47):/ [...] Los puestos de la pescadería eran de piedra; y / sobre ellos se ofrecían, en extendida profusión de/ mágicos colores, els polps y els calamars de mar/ adins; els molls de roca; els llusos jóvens;/ els caragols d’escollera [...] / Me maravillaba tanta diversidad de criaturas;/ tanta abundancia arrancada al mar, per els/ peixcadors»; «La carbonera (p. 65): [...] aún se notaban las venas, los nudos y hasta/ la corfa de estos troncos [...]», i «Don Tancredo (p. 83): [...] / La genta alenaba de pasmo en los escaños.»

DAguiló). Al PV ens constava, com a peça d'una sènia, en una època d'un fuster de 1419 citada pel DECat (s. v. *tallar*, p. 234a, línies 58-60). Hi podem afegir les nombroses atestacions de l'inventari de 1413-1414 fet per Jaume Cabanes, drassaner del Grau de València (ed. d'Albiach *et al.*, 1994, p. 156 i s.); aquest text descriu *talles* de menes i d'aplicacions concretes diverses: «[36] Item, III *talles* grans de traure de dos ulls cascuna./ [37] Item, una *talla* de dos ulls grans, guarnida de metall./ [...] [39] Item, dos *talles* beçes de vesos solats./ [259] Item, tres *talles* planes metallades de dos hulls cascuna, de la una de les quals fall una polija ab lo pern./ [...] [261] Item, X *talles* planes entre poques, migançeres e grans de dos hulls cascuna./ [...] [264] Item, XII *talles* redones fornides./ [...] [343] Item, VIII costers, ço és sis fornits e dos ab una *talla* cascú./ [...] [356] Item, una *talla* de flonch de tres poliges metallada./ [635] Item, una *talla* beça de dos hulls d'arborar sens metall./ [...] [717] Item, una *talla* doble migançera sens poliga./ [718] Item, dos *talles* grans cascuna de dos ulls sens metall de galea grossa./ [...] [725] Item, XXXV *talles* velles de un hull cascuna ab poliges e sens poliges.»

Encara són més escasses les notícies sobre la vitalitat del mot modernament. Només el DECat (s. v. *tallar*, p. 233b, línies 55-57) en dóna una referència directa, en concret de Sant Pol de Mar («gran corriola per treure la barca», 1930).

És ben significativa la inclusió de *talla* ('por garrucha ó polea') entre les «Palabras que ó no son castellanas, ó están algo corrompidas, ó no significan lo que muchos valencianos creen» en l'«Apéndice» de la gramàtica castellana de Vicent Salvà (1838, 1844, p. 121).⁵⁹⁷ La tenim en *DLamarca* (1839), d'on pogué poar-la el *DVal*, amb el mateix e. e. de Vicent Salvà. Fa la impressió que Escrig coneix aquest bossell directament; si més no en dóna una descripció ben detallada: 'la polea ó garrucha que en las casas, fábricas etc., se coloca para subir cosas de peso ó balumbo. Su colocacion es regularmente debajo los aleros de los tejados'. El *DLlombart* i el *DAguiló* hi afigen l'acc. més marinera ('Mar. Cuadernal').

L'LMP (m. 318, «Polea») situa *talla* només al port de l'Escala, a la vora de *bossell*. En la resta de punts enquestats arreplega, per orde de freqüència: *bossell* (13), *botó* (8), *politja* (4), *aparejo* (1 amb [χ] i 1 amb [k]), *pasteca* (1), *cabistante* (1) i *quadernal* (1). Tanmateix, *talla* deu ser més conegut entre els nostres mariners; probablement dóna nom a una mena concreta i específica d'aparell. Vegeu que els mari-

597. *Talla* és vocable de la navegació també en esp.: 'Mar. Polea o aparejo que sirve para ayudar ciertas faenas', segons definició del DRAE (1984). No trobe referències sobre la datació i l'extensió geogràfica d'aquesta acc. en esp. En aqueixa llengua sembla vocable emprat al cat. o a l'italià (DCECH, s. v. *tajar*, p. 381a, línia 50). No el veig amb aquest valor ni en Covarrubias (1611) ni en el *DAut* (1726) ni en el DRAE (1791).

De tota manera, per què apareix en aquesta llista de *vicios* del *Compendio de gramática castellana* de Vicent Salvà? Devia ser una acc. poc corrent en l'esp. de l'època. A més, en aqueixa llengua *talla* designa aquest estri només en l'ús nàutic.

ners de Peníscola entenen per *talleta* un 'bossell aplanat de dos ulls, per mediació del qual es subjectaven les menes o cordes que sostenien l'antena pegada al pal d'una embarcació a vela' (Ayza, 1981, p. 320).

⁺TANCA D'ABELLA: **Tanca de abella** 'Cera aléda' {A}/ **Tanca [de]<ó caseta de la> abell[a]<es>** 'Cera aléda' {B}/ **Tanca ó caseta de les abelles** 'Cera. <Alada>' {C}

Acc. de *tanca* no enregistrada i absent en els diccionaris valencians de l'època. Com ja hem fet notar, sovintegen en el *DVal* els termes vinculats amb l'apicultura.⁵⁹⁸ *Tanca* o *tancada* són corrents al PV sobretot amb el sentit de:

a) 'Instrument o dispositiu que serveix per a tancar una cosa (porta, caixa, bossa, collar, etc)'. Vegeu en el *DVal* mateix *Gafets ó tanques de llibres* 'manecillas, tas, cas'⁵⁹⁹ o en aquests versets aplegats en *Tròços y Mòsos* de JMartí Gadea (1906c, p. 110): «era percacer en guanyar/ dinés á totes pasades;/ feha un diner en cent nuchs,/ y si ajuntava dós blanques,/ ya no véen més el sòl,/ puix les tancava en sèt *tánques*».

b) 'Paret, bardissa o altre obstacle que circumda un espai de terreny i impedeix d'entrar-hi a peu pla'. La versió A del *DVal* duia *tanca* 'cercamiento' també; JPla copia aquest article literalment en B, però tot seguit hi afeg *cercát, amollonament, etc*; darrerament, en C tenim *Tancá, cercat, amollonament ett* 'cercamiento'. Aquest dicc. dona, doncs, a *tancada* més tost el sentit de 'acció de tancar, de voltar un camp amb tanca'. Semblantment, el *DEscrig* fa *Tancá, da* sinònim de *tancadura, hura* 'cerradura, por la accion de cerrar', matís aquest no enregistrat en el DCVB. El *DRosanes* arreplega *tanca* 'cierre' i *Tancá de un hort ú heretat* 'cerca, cercado'. Cf. la parella ben popular *la crema / la cremada*; el mateix *DVal* també corregeix *Talla de abres* 'corta de etc. Tala de' de A i B per *Tallá de ábres*.

Tenim *tanca* o *bardissa* a Sueca (Rebull i Ribes, 1994, s. p.), a Algemesí (Castell Llàcer, 1971, p. 97)...; vegeu *tancada* amb aquest mateix sentit en una narració de Bernat Morales San Martín (1908, p. 15): «deixant-la chunt als rosers y masisos de madreSelva y pasioneres que guarníen la *tancá* del hortet».

No és menys freqüent ací *tancat* 'tanca, bardissa' i 'terreny voltat per una tanca': «Estem en el Sél. Al fondo porta gran, sobre el cual hi-á un lleterero que diu: "CAMÍ DEL MON". [...] A l'esquerra de la porta, un *tancat* de fusta, a-on en pueto visible llechirem: "PORTERIA"» (Sendín Galiana i Gómez Polo, 1928, p. 6).

Són ben famosos els *tancats* de l'Albufera. V. la descripció de la tècnica d'assecamment dels tancats en el nostre estany més gran en Zaragozaà (1982, p. 117 i s.). Ha donat força toponímia en aqueixa regió i també al nord (*el braçal del Tancat*, Castelló de la Plana; Gimeno i Arasa, 1993, p. 116).

598. Cf., p. ex., *Abegót* 'Abejon' {A}/ *Abegót* 'Abejon Zangano' {B}/ *Abegót de colmena* 'Abejon. Zangano' {C}; *amec* 'amago' {A} (v. què en diem més arrere); *Eixamenar una colmena* 'Enjambrarla'.

599. En A i en B només *Gafets, de llibre*.

Llegim quatre vegades en un document de 1691 de Cocentaina (ed. de Mayor Sanchis, 1992, p. 4, 6 i 8) *tanc* i, una sola vegada, ⁺*tancant* (p. 5). Tots els dos prenen ací el sentit de ‘mur, paret, tanca d’una peça o d’un edifici’: «es proseguís a tancar la luna del claustro, fasa una mateixa tirada de fachada del quarto de senta Bàrbara, ab lo *tanch* del refetor, y que la diferència del gruix de la part de dit *tanch* la aja de entrar en lo refetor», «Otrosí, que dit mestre tinga obligació de fer una barda de rajoles y algeps a la paret del *tanch* de tramontana, guardant les aygües», «que dit mestre tinga obligació de asentar totes les finestres que la santa comunitat donarà per·a dir quarto [...] com tanbé asentar qualsevols portes, almaris, y altres gèneros, que es poden inclur dins lo *tanch* de dit quarto, y ses oficines» i «Otrosí, que dit Pere Revert tinga obligació de deixar lo *tancant* de tramontana que guarde la rostrària de la teulada, y pujades dites parets com se requereix en lo perfil, aja de fer a les caygudes de les aygües, aleres de part a part». Cf. les accepcions ‘manera de tancar-se una cosa’ («Aquest ventall té molt bon *tanc*») i ‘peça o peces amb què es tanca una cosa; especialment, porta de cabana, feta de rames [...]’ (DCVB, s. v. *tanc*), o ‘interrupció d’un canal o séquia’ (Riola; DECat, s. v. *tancar*, p. 264b, línia 20).

TÀPERA; TAPERERA: **Tápera** ‘Alcaparra. Alcaparrón, f.n. Ar. Tápara’;⁶⁰⁰ **Taperéra** ‘Alcaparro. Alcaparra’⁶⁰¹

Són aquestes les formes d’ús més general al PV i les úniques que arpleguen els diccionaris d’aquesta època. *Tàpera* no costa de veure en els textos, alguna volta amb matisos semàntics particulars; vet-la ací aplicada a personatges bafanejadors, presumptuosos, furguetes i buits: «VENANSIO: Doña Oliva!/ MERSEDES: Doña Oliva!/ MARSELINO: Doña Oliva!/ PACO: Doña *Tápera*, no venga a haser el avestrús, ni sea galafre»⁶⁰² (Hernández Casajuana, 1926, p. 19); «Y’ha parlat *madamosell* “*Tápera*” [...]» (Melià, 1928b, p. 6).

Apareix en la fraseologia com ara ⁺«Enviar a ú a vendre *táperes*» i «L’any de les *táperes*» (Alberola, c. 1927, p. 103 i 142)⁶⁰³ o ⁺«Ser un pinyol de *tàpera*»; arpleguem aquesta darrera en textos on s’aplica amb el sentit de ‘bona peça, bon element’, ‘persona espavilada’: «Gamba [*un torero*] es un infelis; en el mataero un rey, pero en la plasa un piñol de *tápera*» (Hernández Casajuana, 1928c, p. 11); «Es un mochales! Viu en una dóna de mala vida, qu’es un piñol de *tápera*...! que déixa·la córrer. Ell pasa per ahon ella vol» (Vidal i Torres, 1928, p. 16).

600. En l’e. e. de A només hi ha ‘Alcaparra. Alcaparrón.’

601. En l’e. e. de A JPla afig ‘<p. Ar. Tápara>’.

602. Segons explica l’autor, «Doña Oliva es la viuda d’un votataulells, coenta y grandasa; tot son flocs y bufos en el pentinat; [...] parla escoltan·se; víu de mentires, perque en el veraneig s’olvida de lo que fon en sa choventut modesta. En una espardeñá bada una llosa de rodeno» (p. 9).

603. El duia abans el *DLlombart* (s. v. *any*): «L’any de les *táperes*» ‘fr. fam. el que no vendrà nunca’.

Taperot és 'el fruit de la taperera' (*DRos* (1764)) i també 'muchacho de poco conocimiento' (*DSanelo* (130v,a)), 'renacuajo (por niño)' (*DLamarca* (1842)), 'renacuajo, por el hombre pequeño, mal tallado y enfadoso. También suele aplicarse la voz valenciana al jóven inexperto que se mete, ó quiere meter en cosas que requieren madurez y experiencia. Se usa en este caso por desprecio' (*DEscrig*). Amb aquest valor ja apareix en la *Rondalla de rondalles* de Lluís Galiana (1769, p. 191): «Ara, uns *taperots* que n'cara puden a bolquers y tenen les corfes de l'ou al cul (en perdó de vostés) ya volen fer pinets y posar-ho tot en un costal.» És un sentit encara viu que llegim en textos del segle xx: «de nanos com á *taperòts* y de jagans com l'Agèm de Gòrga» (JMartí Gadea, 1906a, p. 136); «Poro tan gicarró y tan fòrt com era per'a tot quant volía, es desfea com la sal en l'aygua y s'acovardava com una gallina á penes veía una serp; molt al revés que la sehua dóna, la tía Nyora de mal nòm, qu'encara qu'era com un *taperòt* de naneta, además de lleja, negra y tòrta, tenia més fòrça qu'un bòu y sobre tot un corage» (JMartí Gadea, 1981, p. 18); «Com a filla t'he tingut. Deu anys tenies tú y quatre ta chermana Ursuleta, quant yo me casí en ta mare, uns *taperotets*, uns críos» (Hernández Casajuana, 1928a, p. 9); «—Ja estàs satisfet. ¡Taboll! [...] ¡*Taperot!*!»⁶⁰⁴ (Lozano, 1991, p. 46).

El DCVB dona *taperot* com a der. de *tap*. Cf. *tap de bassa* 'persona molt petita'. Així i tot, convé relacionar aquest matís de 'persona amb pretensions', remarcat ja des de les primeres atestacions, amb els usos connotatius de *tàpera* que hem reproduït adés; a més, *tàpena* i *tapenot* (variants de *tàpera* i *taperot*), prenen també aquest sentit (v. més avall el malnom *Tàpena* de Crevillent i «E(i)x és un *tapenot*» de Monòver i Novelda).

La var. amb *-n-* que el DECat (s. v. *tàpera*, p. 295b, línies 42-43) aporta del murc. (García Soriano, 1982, s. v. *tápana*, *tàpena*, *tapenal* i *tapenera* i p. LVIII) és predominant al migjorn valencià: l'Alfàs del Pi, Busot, Castalla, Alcoi, el Campello, Alacant, Elx, Monòver...; hi hem d'afegir Benilloba, Biar, Crevillent, el Pinós i Guardamar (DCVB).⁶⁰⁵ A Crevillent és també malnom (Martínez Montoya, 1991, p. 57).⁶⁰⁶ La forma amb *-r-* és ja d'Altea (*les tapres* 'alcaparras en salmorra' i *taperòt*

604. Aquest personatge insulta el protagonista perquè aquest ha posat en dubte la grandària desmesurada dels seus genitals.

605. Coromines (DECat, s. v. *tàpera* i *tòfona*) vincula aquest canvi de *r > n* a la raresa de la terminació *-ra* àtona, i addueix un bon grapat d'exemples en què sembla que s'ha operat la mateixa «evolució anòmala.» Cf. *jàssera* (> *jàssena*), *tòfena* (< *tòfera*), etc.; hi podem afegir *Trastàmena* («l'arcediano de *Trastàmena*», 1403, *Epistolari de la València medieval* —ed. de Rubio Vela, 1985, p. 187—, ja esmentat en Colomina i Martines, 1993, p. 70). Certament deu tenir raó Joan Coromines; tot i això, convé tenir en compte també, si més no com a factor col·laborador, la possible dissimilació de la bategant en el der.: *taperera* > *tapenera*; cf. *espaniguera* (o *esparreguera*) per *espareguera* i cf. també l'esp. *alcaparra* (v. Martines, 2000a, p. 225 i s.).

606. Segons m'expliquen, li deien així perquè era baixet i menut. Cf. tot seguit *taperot*.

(*ser un*) 'pequeño, diminuto, enano' (Llorens Barber, 1982, p. 116)⁶⁰⁷ i, cap al nord, Pedreguer (*tàpera* i *taperot*), Dènia, Xàbia (*taperera*, Climent, 1988, p. 82), l'Olleria (*tàpera*, ALVA)... L'altaè Martínez i Martínez (1927a, p. 76) escriu: «cacaús, tramusos, chufes y el arròp y talladetes [...] per atra banda'ls formagets, les olives y *tàperes*, totes les llepolies».

Les variants amb *-n-* tenen un extensió considerable fora del nostre àmbit lingüístic estricte: el *DAut* ja recollia *tápanas* com a «voz de Múrcia».⁶⁰⁸ El *DRAE* dona *tápana* d'Albacete i de Múrcia, i *tápena* de Múrcia; Serrano Botella (1986) aplega a Cartagena *tápenas* i *tapenera*. Al nord d'Almeria són corrents, segons l'ALEA: *tápana* (Palomares, Vera, Gafarillos), *tápena* (Oria, Pulpí, Cantoria i Carboneras), *pera de tapanera* (Lúcar), *pepino de tapanera* (Vélez Rubio) i *bola de tapanera* (El Contador). *Tápana* es diu a La Roda (Albacete; Chacón Berruga, 1981). I dins el PV tenim: *tapenera* i *tapenón* a Villena (Soler García, 1993); *tápena* es diu a Torrevella (Pérez Maeso, 1990). *Tápana* 'alcaparra', força més al nord, a Aiora, on a més diuen «Pagar las *tápanas*» 'quien se carga con pagar, entre un grupo de amigos' (Martínez Sevilla, 1993, p. 167). És ben corrent en l'esp. d'Alacant.⁶⁰⁹

Aquesta var. corre també per Occitània, encara que hi predominen les formes amb *-r-*. El *TdF* dona de la regió de Marsella *tapenado* 'sauce aux càpres', *tapeniero* 'champ de càpriers' i *tapeno* 'càpre, bouton de la fleur du càprier', i *tapenié* 'càprier' en llenguadocià.

TAPERERA v. més arriere TÀPERA

TAPIT: **Tapit** 'Tupido'

El *DSanelo* (130v,a) ja arreplega *tapit* 'cosa tupida (tupido)'; el *DEscrig* el dona també amb aquest mateix valor i hi afig el verb *tapir* 'tupir ó apretar mucho alguna cosa cerrándola de poros'. El *DJMartí Gadea* (1891) incorpora a més la var. *atapir* ('V. *tapir*'). M'és familiar aplicat sobretot als teixits molt ajustats i compactes («Este jersei és fet en a(g)ulles primes i ha eixit molt *atapit*») i als arbres de molt de brancatge, amb molt de fruit o amb molta fulla. Aquest deu ser un ús força corrent dins i fora de les comarques valencianes.

607. Cf., més amunt, *tapenot* amb aquesta acc. al sud (Monòver).

608. És var. antiga: ens consta de 1487 en textos de l'Arxiu Municipal de la ciutat de Múrcia (Colomina, 1995b, p. 237).

609. En realitat, és ben difícil de sentir al PV l'e. e. *alcaparra*.

Vicent Salvà ja va incloure «*Tápara* y aun *Tápera* por *Alcaparra*» entre «Palabras que ó no son castellanas, ó están algo corrompidas, ó no significan lo que muchos valencianos creen» (1838, 1844, p. 121). Hi ha alguna empresa alacantina de conserves en salmorra que no té gens d'empatx a escriure «aceitunas y *tápenas*» en les etiquetes.

Podem fer recular una mica la datació de (*a*)*tapir* (primera doc. en *DTorra*, s. v. *tapir* ‘denso, condenso, stipo, constipo’) i eixamplar-ne l’abast geogràfic, si més no, amb les accepcions ‘omplir completament’ (documentat en els segles XIX i XX) i de ‘atipar-se, omplir-se de menjar’ (Mall. i Men.; documentat en les *Rondalles* d’Alcover, DCVB): «jo no sé que he obrat bé per dins,/ perquè està ja lo meu ventre/ de camueses [‘Classe de pomes’] ben *tapit*./ [...] / Com és de barres estret,/ de gastar no té apetit;/ mes, si es troba en un convit,/ ell *tapix* bé lo mosquet» (Pere Jacint Morlà, segle XVII; ed. de Ferrando, 1995, p. 108 i 257); «eixe que té l’establiment *atapit* de coets borratxos i voladors», «I clar, com tenien el rebost farcit de carn conservada en la nevera, s’*atapiren* sense més ni més» i «El frare va pensar per ell: “Si m’*atapixc* de miques després no tindrè gana pal segon plat”» (Forcada Traver, 1974, p. 98, 175 i 217).

Com és sabut, el cat. central ha optat per les variants *atapeir* i *atapeït*, força més recents (primeres documentacions en *DBelvitges* i *DLabèrnia*, i escriptors principatins de la Renaixença). Com fan veure Coromines en *Lleures* (1983, p. 274) i després Duarte i Alsina (1986, III, p. 130), el sufix verbal *-e(ir)* és una mena d’extensió del nominal *-ea* (< *-esa*). En principi era trobador allà on hi havia el subst. abstracte; així, a la vora dels antics *enriqueir*, *endureir* o *enflaqueir* teníem *rique(s)a*, *dure(s)a*, *flaque(s)a*. El sufix verbal continuà formant derivats nous on no hi havia l’abstracte, com s’esdevé amb aquest *atapeir* i amb tants altres (v. més avall).⁶¹⁰

Convé fer notar que al PV això no ha anat exactament així.⁶¹¹ Ací han triomfat, com arreu, *enriqueir*, *endurir*, *enflaqueir* (*afl-*), *envanir* (*des-*, *es-*) o *esclarir* (*a-*), i, a més a més, són propis del parlar viu verbs com els següents, coneguts en altres regions de l’idioma amb *-e(ir)*: *amansir*, *empedrir* (*-it*), *esblanqueir*, *escalfir*, *esgroguir*, *esmortir*, *espessir*.⁶¹² Tot i que és d’origen diferent, cf. *+benir* i *+benit* (< *beneir* i *beneït*).⁶¹³

610. Casanova (1988b, p. 240) arreplega en Antoni Canals *endolceir*, *embellesir* i *escuresir*, i els interpreta, com fa Moll (1991, p. 198), a partir del sufix *-ICIRE* > *-eir*; paral·lelament dóna ací mateix: *adolcir*, *engroguir*, etc.

611. Sembla que aquesta ha estat l’opció del cat. occ. en general, segons explica Ferrando (1989, p. 412).

612. No deu allunyar-se d’aquesta tendència la var. *+pricar* per *preïcar* (*La Bíblia valenciana* (1478); ed. de Ventura, 1993, p. 152); DECat (s. v. *dedicar*, 40a, p. 40, n. 3) ja suposava una pronúncia amb diftong en *preïcar* ([prej̄kar]) i en *preïc* ([prej̄k]) en Jaume Roig. *Pricar* apareix també en el *Cartoixà* de Corella, segons ens comunica Emili Casanova.

Hi ha també *provir* per *proveir*: «Déu *provirà* per a calces, que de cames ja en tenim» (frase popular); «y així estava sempre la obra tan *provida* de pertrets que [...]», «Este exercici no porta per atre gasto que la sera que es consumix y esta *provix* la limosna que es replega a la collita de la seda», en les *Memòries d’un capellà del segle XVIII*, de mossén Josep Esplugues de Montaverner; ed. de Casanova, 1989a, p. 72, 170); però: «per rahó del *proveyt* de la Vall d’Uxo», «y son per lo *proveyt* del ordinari y regalies del dit any MDXXX», 1530, la Vall d’Uixó; ed. de Peñarroja, 1984, II, p. 503 i 504).

613. En el *DVal* tenim: *Calderét de aigua beneïta* ‘Acetre’ {C}; *Pa benit* ó *benèit* ‘Pan bendit’ {C}; *Pila de aigua beneïta* ‘Pila’ {B, C}; *Poalét del aigua beneïta* {A, B} / *Poalét del aigua benèita* {C} ‘Acetre’.

TARAVELLA: [**Taravella, en los molins**] ‘[V. Maseta]’ {A, B}

El *DVal* aplega un bon grapat de termes relacionats amb el funcionament dels molins i les almàsseres.⁶¹⁴ JPla ratlla aquest article en *B* i no la incorpora a *C*, probablement perquè ja hi havia *Macéta de la mola del molí* ‘Taravilla. Cítola’⁶¹⁵ i *Cavallet de la mola del molí* ‘Cítola. Taravilla’. Com hem mostrat en Martines (1997a, apartat 2.3), JPla prova d’obrir més d’una via d’accés al mot cast.

Sembla que *taravella* i *cavallet* són denominacions comunes al PV d’aqueixa peça del molí; però n’hi ha d’altres, com veurem tot seguit. Es tracta d’una ‘peça de fusta movable, situada a la boca del canalet del molí per a fer caure amb constància i regularitat el gra que s’ha de moldre’; produeix un soroll monòton i característic.⁶¹⁶

El *DRos* (1764) ja incloïa *cavallèt* ‘Vease tarabèlla’ i *Tarabèlla, cavallèt* ‘taravilla, la cítola del molino’.⁶¹⁷ *Taravella*, mot que amb algun matis particular és també de les Illes, ha donat fraseologia; el DCVB arreplega: «Fer parar la *taravella* a algú» ‘fer-lo callar’ («Tement-se de la nugolada y que el poder de tot l’infern no bastaria per a fer-li parar la *taravella*», *Rondalla de rondalles*, p. 80) i «No serveix la *taravella*, si no s’ou la molinera» (val.). El trobe en *El Mòle* en contextos com ara: «Per a que no pensen els lectors que PATACA-GROSA parla de *taravella* al parlar del Estatut, y del partit [...], oixquen les formals paraules del ministre» (*El Mòle*, I (28 març 1837), xv, p. 231); «Aixó es atra còsa. Ya me vas calfant la *tarabèlla*; y t’asegure que no sabia res de lo que m’estás contant» (*El Mòle*, I (14 novembre 1840), iv, p. 61).

També l’esp. *tarabilla*,⁶¹⁸ d’on probablement procedeix el cat. *taravella*, ahludeix a la xarradoria, al parlar persistent i monòton; i això ja de ben antic (Juan Ruiz). Curiosament, el sentit propi de ‘cadell del molí’ es documenta força tard (*DAut*). El DCVB dona una tercera acc. de *taravella* en val. i en mall.: ‘persona bellugadissa, molt entremaliada’ (documentada en la *Rondalla de rondalles*, 1776, p. 14).

Corriente (1985, p. 150) ha proposat un ètim ben suggerent, ateses, d’una banda, les dificultats etimològiques, reconegudes pel mateix Coromines;⁶¹⁹ i de l’altra, el fet que «una de las funciones principales de la cítola del molino es que suene,

614. Sobre els molins, cf. Bolòs i Nuet (1983).

615. En *A* només *maseta de la mola*.

616. S’hi deuen referir els versos de Llorente en «Vora el barranch dels Algadins»: «Vor’el barranch dels Algadins/ l’aygua corrent los camps anega;/ en sos espills lo sol llampega,/ y trau l’arròs verdosos brins./ *Sona el tich-tach en los molins;/ y al caure’l sol, cassadors destres;/ a joca van d’ànets silvestres/ vora’l barranch dels Algadins*» (1914, II, p. 87-88).

617. En realitat, tenim un testimoni de *taravella* en el *ThPu* (1575, p. 216). Coromines (DCECH, *tarabilla*, n. 1) l’interpreta com «una latinización de la palabra romance» pròpia del baix llatí; és cert que Pou escriu: *Lo cadell* ‘Motacillum, li. Tarauella, ae’.

618. Potser dim. amb anaptixi de *traba* (DCECH, s. v. *tarabilla*, p. 413a, línia 11).

619. V. els simptomàtics *origen incierto* i *quizá* que obrin l’article *tarabilla* del DCECH.

para que se sepa que éste no se ha detenido (de donde la acepción metafórica conocida de ‘charlatán’).» Segons aqueixa proposta: «se puede sugerir un sufijo diminutivo mozárabe añadido a /tarab/ ‘música’, o sea, un +/tarabêla/ ‘musiquilla, canturreo’, lo que no se contradice con la existencia de otros arabismos en la terminología de los molinos (tahonas) y almazaras».

Cavallet ve ressenyat al DCVB, sense doc., com a nom val. del *cadellet del molí*. Com també *taravella*, *cavallet* apareix en els diccionaris del XIX (*DLamarca* (1839), *DEscrig* i continuadors). El trobem, amb aquest valor segons sembla pel context, en una llista de comptes de la darrerria del segle XVI (1590) de la vall de Guadalest, a la Marina Baixa (Cano i Martines, 1993). És una relació de les obres que cal fer per a adobar diverses regalies senyoriales (els molins, els forns...); com ja hem dit, hi ha en aquesta documentació força termes tècnics: «— 197 cf. 11 br. algeps... 296/ — 22 revoltos... 110/ — 56 bigues... 140/ — 2 jàcenes... 10/ [...] — 18 cf. calcs... 36/ — Cavallets... 12/ — Cordetes... 13 6/ — Argadells per a tirar la aygua... 3 10/ — Un arer y garbell... 5 6».

Expliquen Palanca i Gregori (1989, p. 126-127) en el treball sobre el molinatge dels cereals en terra valenciana, que el moliner d’Alpont, als Serrans, «siempre estaba pendiente del canto de la *patica*, cuando fregaba la muela [...]». El ruido del *caballito* era el que los molineros llevaban en el oído»,⁶²⁰ v. les fotografies de les p. 124 i 125. Els autors identifiquen aqueixos termes amb els valencians *bracet* i *cavallet*, i descriuen aquest darrer com un «tros de fusta de secció circular o ovalada, de forma allargada i corbada cap a dalt semblant a un cavall marí (fins i tot portava la crinera).» Aquest mateix treball estudia (p. 147-148) el molí de Callosa d’en Sarrià, a la Marina Baixa; sembla que ací *llengüeta* i *filoseta* són els vocables equivalents. Vicenç Rosselló (1989, p. 330) dóna igualment *filoseta* en la descripció amb «nomenclatura valenciana» del molí de Montcada segons documentació de l’any 1600. El DCVB no enregistra *filoseta* al PV i el situa a Bagà, a Ripoll i a Mall.; n’aporta documentació ben tardana (1925). El *D’Aguiló* localitza el primitiu *filosa* amb aquesta acc. a Montmajor.

La primera doc. de *cadell*, una altra denominació d’aquesta peça del molí, és de la primeria del segle XVI: «Item un *cadell* de molí» (arxiu de Santa Coloma de Queralt, DCVB); l’única referència valenciana que en teníem era precisament del *ThPu* (1575, DECAt, s. v. *cadell*, p. 385a, línia 34). No reapareix en els nostres diccionaris fins al *DJMartí Gadea* (1891): *Cadell de la mòla* ‘taravilla [*sic*], cítola».⁶²¹

620. Continuen explicant els autors: «[el *caballito*] No tan sols permetia vigilar el funcionament de les pedres i la qualitat de la molturació, sinó que també gràcies al seu soroll característic permetia controlar quan s’acabava el gra de la *tolva*.» Cf. l’ètim que proposa Corriente (1985, p. 159).

621. Convé remarcar que el *DSanelo*, tot i poar els materials del *ThPu*, no pren d’ací aquest vocable; sí que incorpora, és de suposar que del *DRos* (1764), *tarabella* (E 130v,a) i *cavallet* (E 45r,b i E 130v,a).

Segons l'avanç publicat per Casanova (1992, p. 94) del *Diccionari de la Vall d'Albaida*, *cadell* és vocable viu en aquesta comarca amb accepcions diverses, entre les quals hi ha: 'petita peça de fusta mòbil situada a la boca del canalet del molí per fer caure amb constància i regularitat el gra que s'ha de moldre' (Ontinyent) i 'peça de ferro o de fusta que està en contacte amb una roda dentada i que serveix per a aturar-la de voltar en sentit contrari al normal. Sinònim *aixadella*' (Bocairent). Cabrera González (1986, p. 104) arreplega *cadell* amb aquest darrer sentit, no enregistrat tampoc al PV, dins el glossari dels termes tradicionals de l'almàssera en les comarques valencianes més meridionals.

Deixem de banda ací els altres sentits de *cadell*, també trobadors al PV (aïna dels fusters, entomònim, NL...).

TARQUIM; TARQUIMAR: Fanc, fugir del fanc y pegár en lo tarquim 'Dar de la sartén en las brasas, ó del humo en el fuego'; **Tarquim** 'Cieno. Bardoma. <Légano>';⁶²² **Tarquimar** 'Cenagal'

Tarquim és mot d'origen àr., a les hores d'ara, fonamentalment val., ben conegut i documentat d'antic (Andreu Febrer i Jaume Roig, DCVB). Germà Colón (1993c, p. 137, n. 16) en dóna una referència anterior: de «la primitiva redacció dels *Furs de València* ("Les escombradures i el *terquim*")», manuscrit *B* (copiat en 1329). De la darrerria d'aqueix mateix segle *xiv* és la documentació que edita Rubio Vela en el llibre sobre l'assistència hospitalària de la València medieval: «Ítem doní a un hom que ns ajudà a escurar les céquies dels orsts e a traure lo *tarquim* de la basa» (1388-1389; ed. de Rubio Vela, 1984, p. 84, n. 27).⁶²³

La documentació que aplega Thomas F. Glick (1988) al voltant del regadiu a la València medieval ens dóna referències freqüents i antigues sobre la necessitat de traure el *tarquim* acumulat als caixers de les séquies: «abaxar lo *tarquim* vell de la obra de la céquia [...] abaxar lo *tarquim* vel de la vora de la céquia nova» (Val., 7 abril 1390; ed. Glick, 1988, p. 65, n. 104); «la aygua del dit cequiol està envassada per la regolfa que fa de temps applegue molt *tarquim* entant que los escuradors no volen escurar» (Val., 15 març 1410; ed. de Glick, 1988, p. 127, n. 105).

Aquest *tarquim* s'aprofitava per a «adobar lo camí, co és a tirar lo *tarquim* de la céquia», o per a fer parades als partidors («ab post o ab *tarquim*, terra o broça» (7 abril 1390, i 1454; ed. de Glick, 1988, p. 65, n. 104, i p. 128, n. 117).

No trobem a faltar *tarquim* i derivats com *tarquimada*, *tarquimar*, *tarquimós*, en els diccionaris valencians. Sovintegen en la literatura del vuit-cents amb l'acc.

622. En l'e. e. de *A* hi ha només 'Tarquin. Cieno.' JPla afig en l'e. e. de *B* 'Bardoma' i ratlla 'Tarquin.' Darrerament incorpora 'Légano' ja en *C*.

623. Hi llegim també la var. +*tarquí*: «Ítem tirar lo *tarquí* de la bassa de l'ort, poch tro a l'ort major» (1394-1395).

figurada de 'brutesa moral'. Vegeu, p. ex., *El Mòle* (I (5 desembre 1840), IX, p. 131), Balader (1876, p. 23), Escalante (1922, p. 49), JMartí Gadea (1906c, p. 107), Barchino (1924, p. 31) o Alcaraz (1928, p. 18). Hi ha en *El Mòle* (I (6 febrer 1841), XVIII, p. 287) ⁺*tarquimal* (cf. *tarquimar* del *DVal*): «No eixirém del *tarquimal*/ Si no aném á coscorróns.»

Alberola (c. 1927) arreplega una var. del refrany que dóna ací el *DVal*: «Eixir del fanc y caure en lo *tarquím*» (p. 71, «Eixir de l'aigua i caure en el *tarquím*», en el DCVB); a més hi ha: ⁺«Estacar-se en lo *tarquím*» i ⁺«Ajuntar-se el fanc en lo *tarquím*» (p. 104 i 311).

Arriba a l'extrem meridional de la llengua, on hi ha la competència d'altres mots de valor semàntic proper com ara *gatxull*, *bardomera* (v. més arrere el comentari sobre aquest mot), *xarquim* (*tarquím* × *xarco*, Colomina, 1991a, p. 314), *ceno* (o *cieno*)...; v. el m. 48 («Llot») de l'ALDC que va publicar el professor Joan Veny (1976). Tot i això, no és desconegut per aquestes comarques: es diu a Beni-xama (l'Alcoià; Lloret i Vela, 1994, p. 19);⁶²⁴ coneixen *tarquím* a Monòver ('la bruteta que s'agarra a les séquies') i al Camp d'Elx ('fang pudent'), on sembla que també designa la sutja de la ximenera. A Agost el *tarquím* és el 'fang més fi'; abans l'utilitzaven per a lluir en la construcció.

Trobe *tarquí* en els versos del novelder Pasqual Garcia (1986, p. 15): «Tens per ulls dos arandeles;/ un parell de escarapeles/ de gorro de soldat ras,/ y a conte de selles lleves/ de blec y *tarquí* dos telles/ que ves y no fases cas.» I és que a Novelda *tarquí* és «lo mateix que el ['sjeno]» i també 'el fanguet que fa la pols del marbre amb l'aigua quan el tallen' i *bancal de terra de tarquí* és 'la terra fina i humida que hi ha a la vora del riu i dels barrancs'. També es diu a la Romana i a la Canyada de Biar.⁶²⁵ En aqueixa línia hi ha ⁺*xarquí* (cf. adés el val. *xarquim*) en el parlar de la Fatarella, a la Terra Alta (Navarro Gómez, 1993, p. 94). Joaquim Rafel (1974-1975, p. 245, n. 2) arreplega amb el sentit de 'cieno': *tarquíz* a la Codonyera, *tarquín* a la

624. Ací distingeixen entre el ['sjeno] 'llot, fang fosc i estantís que es disposa a les basses' i *tarquím* 'la brutícia, la ronya que s'enganxa a les piques d'escurar, a la séquia'.

625. El DCVB situa aquesta var. a Benavarri i Mequinensa, segons sembla a partir de Griera (BDC, VII, p. 72) i Amades (BDC, XXII, p. 20); atesos aqueixos recollectors, Coromines (DECat, s. v. *tarquím*, 319a, p. 23 i s.) dubta que existisca una tal var. i, si de cas, l'explica com a «cosa de bilingües que parteixen de l'aragonès [*tarquín*] ultracorregit per catalanitzar.» Sense rebutjar aqueixa possibilitat i tot i el caràcter etimològic de la -m final, convidrà recordar els parells del tipus *esportí* / *esportím* (*Esportím* {A}/ *Esportí* de fer oli y de donar á les obres {B}/ *Esportí* de fer oli y de donar á les obres, *samarreta* {C} 'Capacho', *DVal*), *estalzi* / *estalzim*, i la possible interferència entre els sufixos -í i -im, que, p. ex., donen *rebrotí* i *rebrotim*; *bri* / *brim* (Andorra; Riera, 1992, p. 165); *esporquí* (Tormos) i *esporquím* (Pedreguer) 'trossets i retalls que sobren en els cabassos de palma' (Garcia i Beltran, 1994, p. 176 i 196).

Tarquí 'llot, tarquím' i el verb *entarquinar* 'embrutar l'aigua del riu de *tarquí*, tot removent el tarquí del fons amb els peus' es diu a Calceit (Blanc, 1994, p. 83 i 192). *Tarquí* és predominant a la Terra Alta, on només fan excepció Arnes i Prat de Comte (*llac*) i la Fatarella (*xarquí*); a Corbera, a la Terra Alta, conviuen *llac* i *tarquí* (Navarro Gómez, 1996, I, p. 231 i II, m. 218).

Ginebrosa, *charquín* a Aiguaviva. *Charquín* 'tarquín' es diu a Alcúdia de Veo, a l'Alt Palància (Nebot Calpe, AFA, xxxii-xxxiii, p. 87).⁶²⁶ +*Enxarquinar* és 'omplir-se de líquid o de medecines' a Calaceit (Blanc, 1994, p. 84).

Entre els terrissaires de Manises el *tarquim* és 'llot que es forma als llits dels rius i de les séquies [...], és un component del fang emprat per a rebossar' (Ferrís i Català, 1987, p. 102).

Fora de l'àmbit cat., *tarquim* no és sols conegut per l'Aragó i rodalia. L'ALEA dóna *tarquín* en un gran nombre de punts de l'orient andalús (sud i est de Jaén i la major part de Granada i d'Almeria); pren per ací accepcions diverses, totes vinculades amb 'el fang, el llot' i 'l'aigua fangosa'.⁶²⁷ Hi ha, a més, els derivats:

a) *Tarquinal* (m. 906, «Ciénaga, sitio donde hay mucho cieno») a Capileira (Granada), i *entarquinada* a Ablá (Almeria); i *tarchina* a Alcóntar (Almeria).

b) *Atarquinado*, -a (m. 90, «Remanso, agua de riego estancada accidentalmente») a Larva (Jaén), i Castril de la Peña i Quéntar (Granada); a més, la var. *charquín* («cruce de *charco* y *tarquín*», segons María Teresa Garulo, 1983, p. 278) a Benamocarra (Màlaga), i Lugros i Monachi (Granada) (cf. l'esmentat adés *xarquim* de la Marina).

Els canterers de la comarca de Níjar, a Almeria, diuen *tarquín* amb el sentit de 'barro especial usado para la fabricación de ladrillos' (Torres Montes, 1993, p. 121).

García Soriano (1932) no l'enregistra en el vocabulari murc. Sí que l'arreguen Serrano Botella (1986, s. v. *tarquín* 'lodo, cieno') a Cartagena, i Gómez Ortín (1991, s. v. *tarquín* 'cieno negruzco que forma costra dura al secarse, légamo') pel nord-oest de la regió de Múrcia.⁶²⁸

TARQUIMAR v. més arrere TARQUIM

626. Aquests encreuaments són força productius. Cf. +*charcull* 'charquillo' (Maians, 1787; ed. de Casanova, 1995, p. 412); «Maria xorrolls,/ niu de puces i de polls,/ *xarcull* de patos [...]» («Matraca d'un mossot i un estudiant», segle xviii; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 143); *xarcullar* 'netejar les séquies i les basses traient-ne el tarquim i arrels o plantes paràsites' (Castelló, DCVB), confirmat pel llibre de Ribés Pla (1993) sobre *L'arròs a Castelló*, on hi ha una fotografia d'un llaurador «*Xarcullant* una séquia a la Mota» (peu de foto traduït a l'esp. per «Limpiando [...]», p. 47); *xarcullera* 'tipus especial d'aïna per a netejar les séquies' («Quan no hi ha faena per a la *xarcullera* i l'aixada, i l'abundor d'aigua en la séquia de l'Obra [...]», Josep Pasqual Tirado, *De la meua garbera*, 1996, p. 68). Recordem el *gatxull*, citat adés, i *xapull* i *xapullar*...

627. Concretament: 'Limo, barrillo fino, que se deposita en los surcos, en las partes bajas del campo y en las orillas de las corrientes de agua después de una avenida o inundación', 'sedimento del agua' (m. 907), 'cieno, fango verdoso, maloliente, que se halla en el fondo de las charcas, balsas y del agua estancada en general' (m. 905), 'fango, barro muy fino' (m. 904), 'salpicones de barro o estiércol blanco que se pegan al calzado o a los pantalones y luego se quedan secos' (m. 903), i 'arcilla figulina' (m. 891).

628. És mot biscai i sud-americà (DCECH).

TAVÀ, TABÀ, TABAL: **Tabál, tabá, tavá** 'Tábano'⁶²⁹

Aquestes variants i alguna altra conviuen a l'hora d'ara al PV, fins i tot en una mateixa localitat, sovint segons variació generacional.

Una vegada més el *DVal* aplega diverses variants d'un mateix vocable. Aquesta deu ser una de les primeres atestacions de *tabal*. Els repertoris lexicogràfics valencians duen només:

a) *Tàbe, tàbens* en el *DRos* (1764) (primera doc.). D'ací la degueren prendre el *DSanelo* i el *DEscrig*; aquest darrer és el primer a arreplegar a més l'acc. 'adj. soplón ó la persona que acusa en secreto á cautelosamente'. El *DJMartí Gadea* (1891), sensible a la distinció entre /b/ i /v/, dóna *táve* com a article principal. Aquesta var. deu ser força comuna ací; la trobarem en autors diversos: «Que se·l menchen els mosquits,/ qu'el moseguen alacràns,/ qu'els *tàbens* se li apoderen, [...]» («Coloqui nou del potecari», atribuït a Ros; ed. facsímil de Blasco, 1983); «Que ladelles el dissipen/ borintos se li apoderen/ los ulls li traguen los gats,/ *tàbens* el cul li mosseguen» («Colloqui de la xurra», segle XVIII; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 129-130, 139); «aparegueren después millars de mosques pardoses seguides per un fòrt de *távens*» (Martínez i Martínez, 1920, p. 197); «els *tàbens* rebolaven sense parar en busca de a quí clavar·li el físsós» (Martínez i Martínez, 1927a, p. 143); «Mosques y *tavens*, tots piquen» (Alberola, c. 1927, p. 174); «Si les mosques d'ase i los *távens* [...] no deixaven del mos al burro i lo posaven al pobre sorollós i ple de puntxes» (Josep Pasqual Tirado, *De la meua garbera*, 1996, p. 124).

La fa servir mossén Lluís Fullana com a exemple (1915, p. 70) de pl. etimològic en la seua gramàtica: *tave-távens*. Deu ser també del tort. (Massip, 1991, p. 389). *Tave* pren a més el valor, no documentat, de 'calbot, colp': «Una volta em posí periodista... parlí clar... carchotada... no parles clar. Parlí brut... *tabe*, no parles brut» (*El Mòde*, I (19 abril 1837), XXI, p. 334); «CUALO. (Para el quite y le da un sopapo)/ Para·m, tu, pues este *tave*/ TANO. Mare mehua, soc calave (cae)/ MORRO. Che, Cualo, l'has deixat frét» (Martínez Vercher, 1868, p. 10); «Pegar·li a ú un *tave*» (Alberola, c. 1927, p. 338); «d'un *tabe* li lleve el cap!/[...] ¿Socorro? Ñás, garrotá/ (Li asolta un *tabe*)» (Gayano, 1928b, p. 11 i 14).

Tave es diu a la Marina (l'Alfàs del Pi,⁶³⁰ Altea), a Alacant, a Novelda, a Elx... És un malnom de Santa Pola (*es* [*< els*] *Taves*, Bonmatí, 1988, p. 142). És corrent en el val. central (Algemesí —*tabe* 'golpe'; Jiménez Salcedo, 1958, p. 98), Carlet... *Tabe* (pl. *tàbens*) és l'única denominació que recull Boscà (1927, p. 474) per a diverses menes de dípters. A la Plana Baixa *tave* és 'picada, fava, abultament [*sic*] de la pell' (González i Felip, 1991, p. 68). Hi ha a Almassora el malnom *Tave* (Bernat i Guardiola, 1992, p. 474). *Tabe* és 'golpe dado con el puño' al Vilar (Llatas, 1959).

629. És JPla qui afig *tabá, tavá* ja en A. En l'e. e. de A i en el de B (ratllat) hi ha també 'moscarda'.

630. Ací també hi ha qui diu *tavà, tabà* i *tabac*.

b) *Tavà* i *tabà*: *tavà*, la var. documentada més antiga (*tavans*, *Vides de Sants rosselloneses* (DECat); *Spill* (DCVB), apareixia al *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *tavá* ‘m. zool. V. *tave*’). El *DSanelo* ja va arrebregar *Tabá, qui pica à les vaques* a Fornà; ho confirma ací mateix, però amb *-v-*, el DECat (s. v. *tàvec*, p. 359b, línia 2). *Tavà* es diu a Callosa d’en Sarrià, a Bolulla, a Oliva, a la Torre de les Maçanes... Segons l’ALDC (Veny, 1976, p. 187), es diu a Ontinyent; la trobe a l’Olleria. L’empra Enric Valor (1991a, p. 232): «Els *tavans*, amagats en les ombres tapides, sorgien de tant en tant tots agressius vers el coll i la sotacua de la bèstia.» Diuen *tabà* a Alacant, a Monòver, a Quatredonda, a Alcoi...

Apleguem ara unes altres variants també vives al PV. El DECat (s. v. *tàvec*) troba *tabal*, la var. que obri aquest article del *DVal*, pel Pirineu oriental i pel nord val. (Benicarló) i, més avall, a Benifairó. Deu ser més corrent: es diu a la Marina Alta (Parcent, Pedreguer, Dénia), a la Safor (Tavernes de la Vallidigna —Grau Bono, 1927, p. 36—, Simat...).

Tabac, encara que no constava com a tal (Conflent i Tremp, DCVB), és també del PV; en tinc referència de Monòver, Xixona, Muro, Alcoi, Cocentaina, la Vila Joiosa... Es diu a més a Mella, a la Terra Alta (Navarro Gómez, 1996, I, p. 222 i II, m. 254).

Cal afegir a aquestes variants *+tavat* (Cocentaina, l’Olleria —ací recollit per l’ALVA—, o *+tabat* (Millena, a l’Alcoià). Cf. *’tabəks / ’tabəts* que el DECat esmenta de les comarques pirinenques.

Tabanc es diu a Gata de Gorgos. El DCVB l’enregistrava a Reus; es diu també al Baix i a l’Alt Camp (Recasens, 1985, p. 241) i a la Terra Alta (Navarro Gómez, 1996, I, p. 222 i II, m. 254).

El DCVB dóna *tàvec*, dins el PV, a Lluçena (l’Alcalatén). Trobe aquesta var. en el treball sobre la fauna de la vila de Rossell de Doménech Gavaldà (a Andreu Vidal *et al.*, 1990, p. 93). Joaquim Rafel (1976, p. 51) i Veny (1976, m. 18) ja l’arrebegaven en algun punt del val. central; vegeu en ambdós treballs la distribució de les formes *tave*, *tàbec*, *tavà*, *taval*, *tabà* i *tabal* dins l’àmbit del valencià meridional.

TERRASSA: **Tarrasa** {A}/ **Tarrasa <ó búquero>** {B}/ **Tarrasa ó buquero** {C} ‘Terráza’

+Tarrassa és var. de *terrassa* ‘caduf o gerreta de boca ampla’, no enregistrada i ben explicable dins el vocalisme àton occidental (v. Martines, 2000a, p. 63). *Tarrassa* era conegut com a mot ant., documentat en inventaris de la primeria i de finals del segle xv i en l’*Spill*. Probablement, però, no és un vocable tan caduc.

Aquest article del *DVal* deu procedir del *DEscrig*, on hi ha *tarraça* ‘V. *Pigera* (*la*) de dos anses’; no ve en el *DLamarca* (ni 1839 ni 1842) i va passar per malla al *DLlombart* i al *DJMartí Gadea* (1891). En canvi, alguna cosa en trobem abans en el *DSanelo*, concretament, *Terraceta de lautó* ‘vide *tarrassa*’; i, encara que menys

significatives, els articles *tarrasa* ‘garrafa’ i *tarraça* ‘terra<z>a’, preses, com ja indica l’autor mateix, de la *Troba* (Andreu Febrer) i Jaume Roig.

Hi ha el sinònim *terràs*, documentat també de ben antic. El DCVB el dona amb el sentit particular de ‘orinal de terra o de test’ a Benassal. Ferrís i Català (1987, p. 104) arpleguen el dim. *terracet* a Manises amb el sentit de ‘florir amb o sense anses’. Sembla que *terràs* pot prendre encara una altra acc., no enregistrada; vet-la directament ací en *¡Fuchint de les bombes!* d’Escalante (1923, p. 32): «SURIA. Vach a vore del *terrás* (Subiendo al terraplén)/ si es veu lo del Micalet.»

És remarcable aqueix *+búquero*, var. de l’esp. *búcaro*, que també arplega després el *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *búquero* ‘búcaro: especie de arcilla de America’, ‘el jarro ó vasija de búcaro, V. piger’). JPla elimina l’article *búcaro* de A i introdueix *búquero* com a sinònim de *tarrasa* des de B. No és gens estrany el tancament de la posttònica medial; cf. *maixquera* (en el mateix *DVal*), *gàrguera* (*DJMartí Gadea* (1891)), *Bàrbara* i tants altres; o fins i tot, un altre mot importat com *quíquera* (< esp. *jícara*). V. Colomina (1995a, p. 35-66). *Búcaro* apareix en textos valencians del segle XVII (1622; Casanova, 1986a, p. 97); v. també Martines (2000a, p. 54).

TERREROLA: **Torrodana** ‘V. **Terrerola**’ {A, B}

V. *torrodana* més avant.

TORRODANA: **Torrodana** ‘V. **Terrerola**’ {A, B}; **Terrerola, pardál** ‘Terrerera. Gulloria’ {A}/ **Terrerola, pardál** ‘[Terrerera.] Gulloria’ {B}/ **Terrerola, pardál** ‘Gulloria’ {C}

Var. amb assimilació vocàlica de *torredà*, originàriament, ‘el qui guarda o viu en una torre’. Probablement pel costum de fer niu en les torres, *torredana* és nom d’ocell; cf. *teuladins* (DECat, s. v. *torre*, p. 626a, línia 33).

El DCVB localitza *torredà* ‘pardal, teuler’ a Bonansa, Benavarre, Tamarit, Benassal, Morella. És també el nom de l’*alosa*, sobretot al migjorn valencià: *torr[u]dan[ε]* a Alcoi, *torrudana* a Ador, *torrudana* a Almudaina, i *torruana* a Alacant, Benidorm i Pego, i *t[a]rruana* a Sanet (DCVB).⁶³¹ La lexicografia valenciana no l’arplegava fins al *DJMartí Gadea* (1891): *torrudana* ‘f. zool. pájaro del género cogujada, que vive y cría en las cuencas de los ríos y arroyos’ i ‘fam. persona de baja estatura ó enana’.

El *DVal* dona *torrodana* com a sinònim de *terrerola*. Com veiem, vacilla en la versió castellana entre ‘terrerera’ i ‘gulloria’. Els diccionaris valencians de l’època tradueixen unànimement *terrerola* per *terrerera*. El DRAE dona *alondra* com a sinònim

631. *La tarruana* també és a Sanet un joc infantil (Bataller, 1986, p. 89). V. alguna altra localització amb valors i en llocs diversos en el DECat (s. v. *torre*, 626a, p. 15 i s.); Beltran (1994, p. 74) en dona les formes de les valls de Guadalest i de Tàrbena (com a *Alauda arvensis*).

de *terrera*, i *gulloria* com a equivalent de *calandria* ('Pàjaro perteneciente a la misma familia de la alondra [...]'). Amb variacions, *terrero* i *torrodana* (*torred-*) deuen correspondre al mateix moixó o a algun de semblant. El DCVB defineix *terrero* com 'ocell de l'espècie *Alauda arvensis*, cast. alondra' en punts diversos del PV: *terrero* al Maestrat, Castelló, Val., Xàtiva; *terrero*[e] a Sueca, i *torredola* a Ador. Jiménez Salcedo (1958, p. 98) dóna *terrero* 'alondra' d'Algemesí. *Terrero* és 'ocell de l'espècie *Alauda arvensis*, cast. alondra' a l'Urgell, DCVB); a les Illes se'n diu *terro* (Maluquer, 1987, p. 155).⁶³² Tenim encara *terrero* a Binèfar (DCVB) i a la Llitera (Vidaller, 1989, p. 237).⁶³³

Segons explica l'especialista en els nostres ocells, Josep Tormo (1993, p. 212), *torruana* o *torruana* és el «nom que generalment s'aplica al *pardal roquer* (*Petronia petronia*) en val. merid.,⁶³⁴ a Alacant, però, és el *cotoliu* (*Lullula arborea*). L'alosa rep el nom de *terrero* en alcoià urbà i *terdero* (amb dissimilació *r > rd*) en el parlar rural; a la ciutat d'Alacant hi ha una var. amb la mateixa dissimilació resolta *rn*: *ternero*.⁶³⁵

Villaplana (1988, p. 116) dóna de la Safor la var. *+terreo* per a l'alosa (*Alauda arvensis*, cast. alondra común); segons explica (p. 114), el *+torredolí* és el nom de la *Calandrella brachdactyla* (cast. *terrero* común, cat. *terrero vulgar*); cf. *terrero* 'm. alondra de dedos cortos. A. del A. común y de paso en el otoño' (DLlombart i Boscà, 1927, p. 538). El *pardal roquer* (*Petronia petronia*) que hem esmentat és a la Safor la *tordana* (cast. *gorrión chillón*, Villaplana, 1988, p. 152; Ferrairó *et al.*, 1991, p. 147), var. sincopada de *torrodana*, no enregistrada en el DCVB, influïda probablement *tord*. *+Turdana* i *terrero* són vius també a l'Olleria.

El valuosíssim *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* de Manuel Sanchis Guarner (1982, II, p. 52) recull: «Adiós, Font de Castelló,/ Cova de les *Torrudanes*!/ Que bé em quedaria jo/ entre estes quatre muntanyes!» (a Pego).

La cova de les Torruanes és un topònim de la Marina Alta (Moll Llodrà, 1991, p. 483). Segons explica el mateix Sanchis, seguint el DCVB, *torrodana* o *torredà* és «el nom comarcal de l'alosa o *terrero*.» Més avant (p. 151), arreplega una altra cançó popular, ara de l'Alacantí, en què *torrudana* designa les dones de la Torre de les Maçanes: «Més val una *torrudana*/ que cinquanta de Xixona/ que saben entre-cavar/ i ballar la mandilona.»

632. *Torrellat* és el *Plegadis falcinellus* a Val. (Maluquer, 1987, p. 208, i Boscà, 1927, p. 538).

633. Vidaller (1989, p. 237) dóna *torodán* '*Passer domesticus*' de Pobla de la Roda; *torrodons* són els de la Roda (DAndolz).

634. Cf. *pardal tordà* '*Petronia petronia*' (DFabra, s. v. *pardal*).

Torruana apareix també en pobles no catalanoparlants com ara Montfort ('variedad de cobujada', Martínez Beltrán, 1980).

635. Ja ens hem referit a aquests fenòmens en l'estudi sobre *xafardejar* inclòs dins el comentari a propòsit de *safarejar*.

Són abundosos els testimonis escrits de *terrero*. El DCVB cita *Tipos* (1906a, p. 70) de JMartí Gadea; vegeu-ne ací algun altre d'anterior i de posterior: Garrut i *Terreròla* són dos personatges que conversen en *El Mòle* (I (26 novembre 1840), VI, p. 92); pàgines més avant reapareixen a la vora de Nap-y-Còl, Garròfa, Garrofi, el Rellamp, Michafiga, Rosiñol com a membres de «la chunta redactòria del Mòle» sota la presidència de Sènto el Formal (*El Mòle*, I (3 desembre 1840), VIII, p. 114).

Com el put-put, no sembla que la *terrero* faça gaire bona olor: «algunes cassetes están afrontaes de vore·s tancaes, y atres servixen per·a una còsa que no hi·á qui s'acòste á elles de oloreta que tiren, y no de chesmil, sino de *terrero*» (*El Mòle*, I (20 gener 1841), XV, p. 234).

En tenim referències més líriques: «I seguí amb sa veu que em semblava com un cant de *terrero* en l'albada» (Ramírez Bordes, 1930, p. 21). I alguna altra de vinculada amb la cacera: «Per no avorrir-me en casa, pensí anar a l'hort a per la dona, i agarrant la escopeta per si alguna *terrero* es posa a tir» (Ramírez Bordes, 1930, p. 21); «¡Allà baix [a l'Horta] està ple de teulaíns que cantant t'ho furten tot...! (Ací [a la muntanya] tenim la *terrero*, la perdiu, la merla... que valen més que el tir de matar-les...!» (Hernández Casajuana, 1952, p. 178).

TOTXA:⁶³⁶ **Tocha, espart** 'Atocha'⁶³⁷

Totxa i *totxera* són habituals al PV com a sinònims de *espart* i de *la mata de l'espart* o *espartera*. Hi ha, també, la var. ⁺*trotxera* (l'Alfàs del Pi, Benimantell, comarques centrals), forma que deu ser resultat de la incidència d'altres mots més o menys pròxims, com ara *tronc* o *tronxo*.⁶³⁸ recordem l'aspecte d'aquesta planta de soca robusta que aplega les tiges de l'espart en petits feixos; precisament l'ètim incideix sobre aquesta idea, palesa en altres mots de la mateixa família (*tòs*, *tossal*, *totxo*).

Va ben d'acord amb la proposta d'ètim del DECat el sentit, no enregistrat, que pren *totxa* a Eiv.: 'part que queda d'una planta després d'arrabassar-li les tiges' (Ribas i Marí, 1991).

La var. *totxera* (o *trotxera*), com altres derivats poc corrents en la llengua comuna (*hedrera*, *margallonera*, ⁺*cepellera*, *espartera*...), és resultat de l'extensió del mecanisme derivatiu bàsic del cat. per a generar els noms dels arbres a partir del fruit (*garrofa*, *garrofer* (-era); *poma*, *pomera*, etc.). En molts llocs, *hedra*, *mar-*

636. Reproduïsc ací, refet i amb dades noves, el material que aportava en l'article «Els llocs de vora mar de l'Albir (l'Alfàs del Pi, la Marina)» (Martines, 1992, p. 216-218).

637. És JPla qui afig <, *espart*> ja en A.

638. O qui sap si del cast. *trocha* i derivats, presents en alguns parlars (vegeu-ne testimonis al DCVB i al DCECH): p. ex., *trotxer* 'que sempre va roder', a Confrides, a Pedreguer (Jaume Fornés), «Anar per la *trotxa*» 'anar per la travessa, per avançar més' (Oliva), «Ser un *trotxa*» 'un que no està quiet' (Cocentaina). En el DVal tenim: *Trochar* {A}/ *Trochár*, ó *aná*r per *tróches* ó *sendes* 'Atrochar'.

galló, cepell, espart... designen, doncs, el fruit, allò que s'aprofita de la planta (cf. Moll, 1991, p. 184; Saragossà, 1991, p. 402; Bastardas i Rufat, 1994, p. 177-181) o potser, més tost, el genèric (cf. *hedra / hedrera, cepell / cepellera*, etc. valen per 'la planta' / 'una mata, una planta d'hedra, de cepell, etc'). Sembla que s'esdevé açò mateix amb la parella *totxa, totxera*: *totxa* és el fruit, el producte de la *totxera*, l'*espart*, més que no pas 'la mata de l'espart'. N'hi ha alguns indicis en la documentació i en alguns usos vius.

Ni el DCVB ni el DECat (s. v. *tòs*)⁶³⁹ n'aporten documentació catalana antiga que vaja més enllà del segle XIX. Trobem *atocha* almenys en les *Ordinacions tocants a la custodia y guarda de la costa marítima del Regne de València* (1673):⁶⁴⁰ «pegant en la mà en lo foch o *atocha* ensesa, y fent-la punnechar» (ed. de Martí i Mestre, 1991, p. 152); «el donarà [*lo segur*] alçant una pica ab un feix de *atocha*» (ed. de Colomina, 1991a, p. 604; ed. de Martí i Mestre, 1991, p. 182).

És aquest *atocha* un castellanisme com suggereix Martí i Mestre (1991, p. 103)? El fet de veure ací un castellanisme pot partir de la presència de la *a-* inicial («l'habitual article àrab, aglutinat a un mossarabisme», DECat, s. v. *tòs*, p. 644b, línia 25). Això no obstant, convé recordar la freqüència amb què el val. manté o afig determinats prefixos, especialment, aqueixos articles àrabs (reals o no), o la possibilitat d'un fals tall sil·làbic ([a'totʃa], [una'totʃa]). Aquesta forma amb *a-* reapareix en els lexicògrafs valencians del XIX, cosa que els fa mereixedors de la crítica de Coromines (DECat, s. v. *tòs*, p. 645a, línia 37 i s.).

És especialment remarcable en aquests dos exemples de finals del sis-cents, i de manera més clara en el segon, que *atocha* s'use més com a sinònim de *espart* que no amb el valor de 'mata d'espart'.⁶⁴¹ *Totxa* és 'espart', més concretament, 'desperdici de l'espart' a Sumacàrcer,⁶⁴² i a més llocs: a Atzeneta, a la Vall d'Albaida (Soler i Vila, 1991, p. 272), on reserven *totxera* per a la «mata d'espart»; vegeu aquest article del *DVal* i observeu ací l'absència de la *a-* sospitosa i l'equivalència que estableix entre el cat. (*tocha*) i el cast. (*atocha*), i d'aquell amb *espart*.⁶⁴³ També a la Marina hi

639. En aquest cas, a partir dels diccionaris valencians del segle XIX.

640. Galmés (1983, p. 141) esmenta un topònim «*Tautxa*, esp. *atocha* 'esparto'», en el *Llibre del Repartiment de Mallorca* (manuscrit 18 de l'Arxiu de Palma, 35v,a). També s'inclinen per un origen mossàrab el DECat (s. v. *tòs*) i el DCECH (s. v. *atocha*); vegeu allí mateix la significativa distribució geogràfica del mot i de la toponímia que ha generat i la presència en textos com ara el *Vocabulista i Arabico*. V. Griffin (1961, p. 223).

641. Vegeu l'exemple que recull Colomina (1991a, p. 321) de l'alta Martínez i Martínez, de JMartí Gadea o els que arplega Coromines (DECat, s. v. *tòs*, p. 645a).

642. Ressenyat per Coromines en el DECat (s. v. *tòs*, p. 645b, línia 3), i en el DCECH (s. v. *atocha*, p. 339b, n. 3).

643. El *DEscrig* arplega *atoja* 'atocha (planta)', *atojár* 'atochal ó atochar'. El *DLLombart* hi afig *toja* 'atocha, esparto V. *espart*, 10 acep.', *tojar* 'atochal, espartizal, campo donde se cría esparto'. El *DJMartí Gadea* (1891): *atoja* 'atocha, V. *togera*', *atojár* 'V. *togeral*', *atogera* 'atocha, V. *togera*', *atogeral* 'atochar, V. *togeral*', **atogero* 'atochón: el junco a cuyo cabo da la atocha su semilla'.

ha alguna cosa semblant: Sendra (1980, p. 223) explica la tradició de «rodar les aixames» a Relleu i les defineix com «una especie de antorchas de esparto podrido (“atocha”)»; segons m’expliquen, a Relleu «la *totxa* és l’espart sec», i «una *totxera* és una mata sencera d’espart.» Retrobem aquesta mateixa distinció a Gaianes a l’Alcoià-Comtat: «La *totxa* és l’espart de rebuig que s’usa per a fer eixames o per a encendre el foc a les cases...»

En canvi, a l’Alacantí sembla que les coses no anaven així. Josep Lluís Bernabeu en l’article «En el Campello, filet i la maceta no para», reproduït per Daniel Climent en *Les nostres plantes* (1985, p. 278), recull *atotxa* com a sinònim de *Stipa tenacissima*, és a dir, de l’espart de bona qualitat aprofitat en l’artesania i oposat a «l’espart bord, bast, [...] també almaset [...], el *Lygneum spartum*.» El mateix Climent (1985, p. 202) arreplega a la comarca *totxa*, *atotxa* i *totxera* com a equivalents de l’espart o de l’espart *ver*, encara que s’hi usa «més per a designar la mata d’espart com a conjunt.»

A més a més, hi ha en *totxa* (o *-era*) un cert valor de ‘mata en general’ observable en els mateixos exemples adduïts per Coromines (DECat, s. v. *tòs*) o en combinacions com aquesta: «A l’Albardaí [*partida del Castell de Guadalest*] sempre hi ha hagut *trotxeres esparteres*» (Benimantell). *Trotxera* dóna nom, en les comarques centrals del País, a un tipus de junc, «la reina de les jonqueres» (Josep L’Escrivà, 1976, p. 284).

Pel que fa a testimoniatges en la toponímia de *totxa* i derivats, vegeu els que recullen Coromines (s. v. *tòs*, 645a) i Colomina (1991a, p. 321). Podem afegir-hi *el pla de lo Totxar* al Bacarot (l’Alacantí), «lloc on hi ha mates d’espart per a fer pleita» (Garcia Sempere, 1991, p. 440); *el cantal de la Trotxa*, a la part de la serra Gelada (l’Albir, a l’Alfàs del Pi) que s’aboca damunt la mar; *la Totxà* (Petrer; Román i Epalza, 1993, p. 240); *l’Atoxa* a Beneixama (l’Alcoià; Lloret i Vela, 1994, p. 55).

TOU D’AIGUA: **Tou d’aigua** ‘Buey de agua’

No trobem *tou d’aigua* en els diccionaris valencians de l’època. L’hem de relacionar amb l’acc. de *tou* com a ‘massa, abundància’ que el DCVB (s. v. *tou*, 9) dóna del Lluçanès, del Vallès, del Penedès, de Bna. i d’Eiv.; la documenta, en aquesta mateixa seqüència referida a l’aigua, en Ruyra (*Pinya de rosa*, 1920, II, p. 71): «Déu me dó un bon *tou d’aigua* per córrer.» El DECAt (s. v. *tou*, p. 673a, línia 31 i s.) descobreix indicis d’aquest ús en les cobles dels valencians Pineda o Timoneda (s. XVI, *Cançoner satíric valencià*): «[...] al degut *multiplycate/* siau tart en consentir/ [...] / y mostrau poca salut:/ puix lo *tou* de tal açut/ nunca’s pot omplir del tot».

Germà Colón (1989a, p. 269-273) ha estudiat de l’esp. *buey de agua*.

TRAÜCAR, TRAÜLLAR, ⁺ATRAÜLLAR: **Traullar, ó atraullar, ó traucar** {A}/ **Traullar, ó traucar** {B}/ **Traucar ó Traullar** {C} 'Acribillar'

Com veiem, JPla fa algun petit canvi en les tres redaccions d'aquest article: no passa la var. ⁺*atraullar* a B i, al capdavall, posa *traucar* obrint la versió C. Són mots de molt d'interés que convé atendre ací.

a) **Traücar**

El DECat (s. v. *trau*) insisteix en la reculada i en la defunció d'aquest verb en la llengua comuna; segons diu, se salva d'aquest desús l'extrem rossellonés. El DCVB (s. v. *traucar*) el localitza només al Pirineu oriental, pronunciat amb dues síl·labes. Colomina (1991a, p. 323-324) ha estudiat lúcidament *trabuc* 'foradat' i *trabuc* 'forat', i *trabucar* 'foradar' (variants amb *b* antihiàtica de Callosa d'en Sarrià, i de Benimantell i Alcoi), i *traucar* 'agujerear' (Anna); ha destacat els vincles amb l'occ. *trauc* i *traucar*, i ha resseguit la presència de *traücar* i derivats en els poc aprofitats diccionaris valencians que ens ocupen i en autors de la terra com Enric Valor. Ens limitarem a oferir ací alguna dada més sobre la vitalitat d'aquest verb i d'altres mots de la família, i a suggerir algun altre camí per a interpretar-ne l'origen.

No sembla que s'haja interromput l'ús de *traücar*, almenys, al PV. Coromines no el fa anar més enllà dels clàssics del segle xv. Vegeu-lo ací en dos fragments ben pareguts del *Llibre de Job* de Jeroni Conques, obra de llenguatge planer i pròxim (mitjan segle xvi, segons l'editor Jaume Riera i Sans, 1976, p. 43 i 55): «Primer seran devorats dins lo sepulcre e les robes de les arnes *traucades*» i «com no sia yo altre que cosa podrida y per vellea consumida y com roba *traucada* de la arna.»

Mossén Josep Esplugues, rector de Montaverner (la Vall d'Albaida), el fa servir en el dietari parroquial de la darrerria del segle xviii (ed. de Casanova, 1989a, p. 120): «y es trobà dit dia ben plegada la tovalla sobre tota la roba, y en lo calaix a on solia estar y desplegada, es veu tota *traucada* de punts de seda verda, que avien tallat y quedaren en ella, y a més en moltes gotes de cera a puestos com el palmell de la mà».

Conec *traücar* (i *traücar-se*) i el part. *traücat* referits a 'foradar, sobretot de manera insistent i repetida, la paret, la roba, el paper...; a 'la fruita feta malbé per la pedregada, per un bac, etc', a 'la roba rosegada de l'arna o dels peixets' o a 'qualsevol cosa plena de forats'; en sentit figurat: «Xe, calla, ja tinc el cap *traücat* de senti(r)-te.» Es diu també, entre altres llocs, a la Canyada de Biar, a la Vila Joiosa, a la Torre de les Maçanes, a Alacant, a Agullent (*traücar* 'agujerear', Casanova, 1980a, p. 223). L'empra el castellanenc Josep Pasqual Tirado en *De la meua garbera* (1996, p. 121 i 123): «anava traguejant i engolia més que un molí, tornant-se los arpegis i escales de notes d'abans, escales de caragol, per lo retorçudes i *traücades* que lieixien» i «per tots ha anat ab matalaps i els ha varejat, sostovat, cosit, *traücat* i envetat».

No sembla, doncs, que siga cosa només del parlar arcaïzant de Castalla, ni que vaja vinculat necessàriament al vocabulari del regatge, com suggeria el DECat.

Deu ser viu en altres regions de l'idioma. Vegeu ací la mateixa var. amb *b* antihiàtica d'una part del val. en una versió d'una rondalla popular ben coneguda, arreglada a la Codonyera: «—Més forta és la paret que me tape./ —Més forta és la rata que me *trabuque*./ —Més fort és lo gat que m'encorre./ —Més fort és lo goç que m'encorre./ [...]/ —Lo totxo atotxegue lo goç./ —Lo goç encorre lo gat./ —Lo gat encorre la rata./ —La rata *trabuque* la paret» (Borau, Lombarte i Quintana, 1992, p. 53).

Trau, a més del sentit general de 'forat per on passen els botons', pren al PV també el significat de 'ferida feta per un colp, una arrapada, etc'.⁶⁴⁴ Ací se sent, així mateix, emprat més genèricament com a 'forat (no sempre petit)'; m'és familiar en frases com ara «Va caure una bomba i va fer un bon *trau* a la paret.» Enric Valor fa servir *trau* com a 'rasa, excavació feta a terra' en la novel·la *Temps de batuda*: «[*Recordava*] només el sobrenom de família: "l'Alcavoner", perquè era fill de Baptiste el qui feia *traus* de sènia, pous i alcavons» (Enric Valor, 1991a, p. 216).

O 'forat natural a la penya, en un cingle, etc': «A les trenta passes, hi havia un planell i el talús presentava un *trau* en la penya viva, un forat estret i de l'altària d'un home. Era l'entrada d'una balma, segurament la Cova Gran» (Enric Valor, 1991a, p. 249).

I encara com a 'tallat pregon' o, segons descripció seua, «espenyador en xemeineia» (p. 333): «Un dels qui manipulaven com a fantasmes es veu que feia viatges amb un cabàs que abocava dins el *trau* [*on havien llançat un cos que pretenien soterrar des de dalt*].»

És ben remarcable el der. *+trabucaire* 'que traüca, que forada, que traspassa'. Com ja hem mostrat en Martines (1998), apareix en boca d'un personatge d'Hernández Casajuana (1926, p. 11): «OLIVA. [...] Para fasinación, los ojos de Mercedes [...] / PACO. Doña Oliva, ustet nos aspatarra con sus elogios. Los ojos de Mercedes són un poquito *trabucaires*; [...], pero nada más. / DON VENANSIO. En eso de barrenar mirando, tampoco queda usté arrere, no, que aonde usté mira cinco minutos seguidos, poso artesano y agua segura!» El context i les paraules de don Venansio suggereixen que deu tractar-se d'un der. de *tra(b)ucar*, tot i que, indubtablement, juga amb la referència als rodors ('bandolers') armats de trabuc.

b) **Traüllar** i la var. **+atraüllar**

No teníem enregistrada la forma *+atraüllar*; el DCVB arregla *traüllar* 'talarar' del *DLlombart* (s. v. *trahullar*, «Apéndice») i del *DJMartí Gadea* (1891), i el

644. El *DJMartí Gadea* (1891) (s. v. *trau*) arregla aquesta acc.: 'herida hecha en la cabeza. V. *tringet*' (llegiu *trin*[tʃ]et). El DCVB i el DECat en donen referències del segle xx i del Principat.

El *DEscrig* duu, a més, *El trau* (*entre fustérs*) 'boquilla'. Deu correspondre a l'acc. 4 que aporta, sense doc., el DCVB (s. v. *trau*).

considera «efecte d'una mala interpretació d'alguna altra paraula, potser *traucar*.» Coromines en *Entre dos llenguatges* (1977, III, p. 109) s'adhereix a aquesta opinió. Com ja ha indicat Colomina (1991a, p. 324, n. 4), *DJMartí Gadea* (1891) incorpora a més *trahulla* 'especie de taladro'; el mateix mossén Joaquim escriu en l'*Ensisam* (1891, p. 342): «ell si qu'em *va traullar*/ tot el cos á quixalades».

A més tenim ací el testimoni del *DVal*. *Atraüllar* és 'fer forats' a Carlet; es diu també a la Vall d'Albaida. No és bo de creure, doncs, que es tracte d'una «mala interpretació».

El (*a*)*traüllar* 'foradar' que ací ens ocupa podria explicar-se com a verb format paral·lelament a *traücar* sota la influència de *ull*, que també pot significar 'forat', o, potser també, 'agulla'.

Cal reconèixer que recorda per la forma, encara que se n'aparta pel sentit, un verb ben conegut al PV: *ataüllar*; o, fins i tot, *traüllar*, emparentat, segons el DECat (s. v. *tafulla*, p. 208b, línia 21 i s.) amb *tafulla* i *ataüllar*. Si acceptem aqueix parentiu o algun altre que exposem més avall, potser sí que hi ha algun vincle semàntic amb aquests vocables; compareu *ataüllar* 'veure de lluny', 'mirar fixament' o *traüllar* 'mirar a través d'un obstacle' (DCVB, s. v. *traüllar*, I, 3) amb el nostre (*a*)*traüllar* 'traspasar, foradar'. Podríem arrancar també de 'feinejar intensament', 'treballotejar' (DCVB, s. v. *traüllar*, II, 1 i 2); observeu la idea d'insistència, reiteració que comporta l'e. e. del *DVal*: 'acribillar'. No fóra convenient cloure aquest comentari sense parar compte sobre aqueixos verbs:

El (*a*)*traüllar* del *DVal* és homònim de *traüllar*, verb enregistrat amb diversos matisos semàntics, centrats entorn de dues accepcions bàsiques:

I) *a*) 'Vigilar, mirar atentament per guardar una cosa, per observar-la' (ant., *Spill*, 3498), *b*) 'Mirar de reüll, amb malícia o amb recel' (Lleida), i *c*) 'Mirar a través d'un obstacle' (Ruyra) (DCVB, s. v. *traüllar*, I).

II) *a*) 'Feinejar intensament, afanyar-se per obtenir una cosa' (la Cerdanya, el Conflent, el Pallars Sobirà; documentació del segle xv, *DAguiló*), *b*) 'Treballotejar, fer feines lleugeres i variades; moure's activament dins un espai relativament petit (Mall.), i *c*) 'Trescar d'ací d'allà sense un destí o propòsit definit' (Mall.; Lacavalleria Gazoph.) (DCVB, s. v. *traüllar*, II; Veny, 1958-1959, I, p. 144-145).

Coromines (1977, III, p. 107-109; DCECH, s. v. *tahulla*, p. 377a, línia 30; DECat, s. v. *tafulla*, p. 208b, línia 6) el presenta com a var. amb *-r-* repercutida de *ataüllar*, verb que explica com a der. de l'arabisme *tafulla*, ben característic del val.,⁶⁴⁵ atesos els valors arrellegats sota l'acc. II) (v. més amunt), el DECat (s. v.

645. Antigament *tafulla* devia ser més corrent pel Regne; a les hores d'ara *tafulla* és una mesura més pròpia de les comarques meridionals (DCVB). L'he sentida per ací, si fa no fa, de l'Alacantí en avall; v. Colomina (1985b, p. 184-185, m. 54). De tota manera, deu ser coneguda en altres llocs; Coromines (1977, III, p. 108) en dona més referències. El llibre d'Alsina, Feliu i Marquet sobre els *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans* (1990, p. 237) presenta la *tafulla* com a «mesura superficial agrària,

tafulla, p. 208b, línia 5) admet la influència dels parònims *treballar* i *trafiquejar*. Segons hem expressat adés, no dóna per bo el *trahullar* ‘taladrar’ del *DLlombart* i del *DJMartí Gadea* (1891) (Coromines, 1977, III, p. 109).

Encomanats de l’escepticisme que manifesta el DCVB davant accepcions tan allunyades i tan males de mantenir dins el mateix article, ens podríem agosar a suggerir alguna reflexió sobre la proposta de Coromines:

a) El punt de suport del DECat (s. v. *tafulla*, p. 208a, línia 25) per a enllaçar *tafulla* ‘mesura agrària’ i *ataïllar* és el fet de donar ‘midar a l’ull l’extensió d’un camp’ (Vilafranca del Maestrat, DCVB) com a significat originari i bàsic d’aquest verb. Cal reconèixer que ni la documentació ni els usos majoritaris enregistrats i vius ens conviden a donar com a principal aquest matís semàntic.⁶⁴⁶ És cert que aqueix significat podria haver reulat sota la pressió d’altres verbs i ben bé podria haver-se mantingut arredossat en usos translàtics; sobta, de tota manera, l’arrelament i l’extensió precisament arreu del PV dels matisos vinculats amb la idea de ‘mirar, observar, veure de lluny, etc’ i el predomini absolut en els testimonis escrits d’aqueixos matisos. Vet ací ordenades cronològicament diverses atestacions de *ataïllar*, complementàries a les ja conegudes; la documentació aplegada d’aquest verb era fins ara del segle xx: «Una en vaig *ataïllar*/ bonica, sí, i no molt grossa,/ bruta, hasta ahí hem aplegat» («Colloqui de la nòvia favera [...]», segle XVIII; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 96); «Yo sóc un llaurisio, señora,/ que he vengut á esta ciutat/ á *atahullar* una chica/ per-a aber-me de casar» («Rahonament entretingut y divertit per-a desfres de Carnistoltes» atribuït a Carles Ros, darrerria del segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «Sempre mouen caranes y balls de torrent els fulleros que sols desicheu manar y *ataullar* empleos, y fer son negosi en nom de la patria» (*El Mòle*, II (24 juliol 1837), II, p. 326); «es posa a pixar en lo forat del consueta cara cap-a el public [...]; pero Visanteta, havent-lo *atahullát*, s’acosta po-

pròpia de la zona meridional del PV». Esmenta també la *tafulla de regadiu* de Lleida i en dóna alguna notícia de Castellàs, al Pallars, d’on la considera poc genuïna.

646. Només la GERV registra el der. *ataullador* [sic] ‘el especializado en *ataullar* o medir superficies a ojo. Probablemente esta denominación proviene del árabe *tahula*, porción de terreno’; tot seguit reconeix: ‘Además, este término hace referencia, en el País Valenciano, a quien atisba’. La GERV reprén aquest article; això no obstant, arplega *ataïllar* sols com a ‘veure de lluny alguna cosa, sense distingir-la bé, albirar’. És viva aqueixa acc. de *ataïllador* o és una interpretació dels redactors de la GERV dictada per la proposta d’ètim? Els diccionaris valencians del segle XIX i del segle XX res no en diuen, d’aqueix sentit específic ni en el verb ni en el derivat.

Potser als redactors de la GERV els ha ocorregut com a l’editor de *De la meua garbera* de Josep Pasqual Tirado: defineix *ataïllar* en el «Glossari» que acompanya el text com a ‘midar a ull l’extensió d’un camp’; tanmateix, segons hem pogut comprovar, Pasqual Tirado emprà *ataïllar* tres vegades i sempre amb l’altre sentit que ací comentem: «Al vore-se’l entrar per aquelles portes, lo procurador, *ataïllant-lo*, va medir-lo de cap a peus» (p. 117); «com l’ovelleta que, cansada de la pastura, *ataïlla* el clotet d’aigua en les hores de solana» (p. 160); «estava recolzat en un pilar damunt lo pedrís de l’emparrar, des d’oñ millor s’*ataïllava* l’alqueria de Marieta» (p. 172).

quet á poquet per darrere, li agarra els [...]» (Bernat i Baldoví, 1845, p. 14); «MALASANC. Pos bueno; tú m'aprofitas:/ vèla, escuadriña, y procura/ descubrir cuant ans quin guapo/ vòl probar la meua furia/ sinse que olvides que á tots/ Malasanc vos *atahulla*» (Balader, *La contrisió repentina*, 1866, p. 16; ed. facsímil dins *Colecció de milacres de Sen Vicent*, 1, 1980); «Puix, amic,/ tu has de muntar a cavall,/ —este és lo darrer remei—/ i has de anar *ataüllant*/ si resten aquesta/ nit a dormir o descansar» (Mulet, segle XVII, *Los amors de Melisendra*; ed. de Llombart, 1876, seguida per Iborra, 1987, p. 231);⁶⁴⁷ «CHIMO. [...] Di-me: ¿en tanta soletat/ qué has fet?/ ROSA. Rabiari cóm un gós/ que á la goseta *atahulla*,/ y baix dels teroncherets/ plorar, Chimo. [...]» (Pérez Sánchez, 1887, p. 111);⁶⁴⁸ «El carro va rompre anán. Per última volta vach sacá el cap p'a despedi-me [...] y per vore si Masimina estava en la porta. No estava, pero miran, miran, al trespondre una rebolta del camí, la *vach ataula* en la finestra afijan-se devés al carro» i «y vas escorren-te per es bancals y es ribes y *ataullan* es figueres. En vore-n una cuallaeta de exes abacores abufonaetes y crevillaes, te tires serrat a la creuera de la figuera» (*Cañisaes*, 1991, p. 72 i 165); «els convidava a ensopir-se dolçament, a dormir-se com l'algeps. ¿Qui tal cosa va fer? Tots los mariners [...] menys qui sempre estava despert, en l'afanós *ataüllar* [...] per gràcia de la nit i a la vista de la mar» (Josep Pasqual Tirado, 1988, p. 150-151); «Miriam es gira i *ataülla* allà lluny un negrall que es bellugava» i «Les dues espernegades dones deixaren arrere i a la seua esquerra l'enlairat edifici, i no les *van atañillar* ni sentir els guaites en aquella deshora de la nit» (rondalles «El Castell del Sol» i «Els guants de la felicitat», Enric Valor, 1975, p. 122 i 134); «si et mous dins la barraca, només que et bellugues, o si t'*ataülla* a través de la pinassa i les botges que et tapen, o si sent el frec delicat de la teua roba, [*el todó*] bat les ales i es perd de vista en un buf» (Enric Valor, 1991b, p. 154); «Estàs cansat, terriblement cansat. Per la porta entreoberta *ataülles* aquella velleta de la Cava» (Rovira i Climent, 1993, p. 140);⁶⁴⁹ «Allò era de vore: el terrat ple de coloms, i al camí tots els colomaires del terme *ataüllant*-los, sense dir res» (Porcar i Gómez, 1995, p. 30).⁶⁵⁰

Atañillar és 'albirar, veure venir' a Calaceit: «Lo *vaig atañillar* de seguida» (Blanc, 1994, p. 30). Es diu també a Tort. i amb aquest sentit l'empra Ramon Vergés (1909, 1, p. 25; ed. facsímil de 1991): «Veig la torre den García voltadeta de pins. Veig auliveres per totes bandes. Lo que no *ataüllo* es la potra de Pino.»

647. Ací deu haver-hi la mà de Llombart; com ja intuïa Joan Fuster (1976, p. 24), els papers del pare Mulet van patir més d'un retoc; cf. l'ed. Bellveser (1989a, p. 202), que, segons declara (p. 136), segueix un manuscrit amb lletra del segle XVII: «Pues amich,/ tu has de muntar a cavall,/ que este es lo darrer remey,/ y has de anar-los *acasant*/ si es que es queden esta nit/ a dormir y descansar.»

648. Autor il·licità.

649. Autor dels Ports.

650. Autor de Castelló de la Plana.

Són ben clars els diccionaris valencians del XIX, estranyament negligits. El *DEscrig* arreplega: *atahullar* 'atisbar, en dos acepciones', *atahullador* 'atisbador, ra' i *atahullament* 'atisbamiento, atisbadura'.

El *DLlombart* afig sinònims als articles del *DEscrig*: *atahullar* 'atisbar, acechar, lo mismo que *aguaitar, atisbar y ahuitar*', *atahullador* 'adj. m. y f. atisbador, ra; acechador, ra; lo mismo que *aguaitador, hor, ra, atisbador, hor, ra y ahuitador, hor, ra*', *atahullament* 'm. atisbadura; acechamiento; lo mismo que *aguait, ahuit, atisbament, y atahulladura, hura*'; incorpora a més *atahulladura* 'm. atisbadura; acechamiento; lo mismo que *aguait, ahuit, atisbament, y atahullament*'.

El *DJMartí Gadea* (1891) incorpora *atahullá, da* 'V. *atahullament*' i precisa una mica més les definicions: *atahullar* 'atisbar ó acechar: mirar ú observar con cuidado, procurando no ser visto', *atahullador, hór, ra* 'm., f. atisbador, ra: el que atisba', etc.

Tots aqueixos són els valors usuals, p. ex., en el meu parlar de la Marina. Si de cas hi podríem afegir: *a* '+descobrir, sorprendre algú fent alguna cosa' («Vés alerta, mane(ra) que t'ataïlle ton pare [*fent alguna cosa*] i encara te la carregues»; *b*) '+descobrir, endevinar què pensa o què vol algú, quina intenció duu, filar-lo' («El vaig *ataïllar* i abans que em demanara res li vaig dir que no»; cf. *ullar* més avall i en el DCVB (s. v. *ullar*, 1 a)), i *c*) '+tenir ja vista, controlada, calculada, reservada alguna cosa i tenir previst què fer-ne' («Eixe vestit que duu Tal, jo ja el tenia *ataïllat*», «Eixes sabates, jo ja les *havia ataïllades*.») És un ús ben documentat en la prosa de l'alteà Francesc Martínez (1947, p. 145 i 239): «Els majorals de la festa tenen *ataïllat* el jop més dret i alt del terme, i sense més que avisar al amo del abre, la vespra de la festa [...] el tallen» i «Et tinc *ataïllada* una novia que no'n cap més.»⁶⁵¹

Hi ha +*atabullar* (Tàrbena), var. amb *-b-* antihiàtica a l'estil de *trabucar* (v. més amunt); en altres llocs +*taiïllar* (Pedreguer; cf. ací [ri'bar] o [nar] per *arribar* o *anar*).

Mentre la documentació històrica no ens adrece per un altre camí, fa la impressió, doncs, que aqueix 'midar a l'ull l'extensió d'un camp' ben bé podria ser un sentit der. de la idea bàsica de 'mirar, observar amb atenció, des de lluny, descobrir, deduir, calcular, etc'. Deu ser-ho també 'esmar, calcular la distància i direcció d'una cosa per apuntar-li', «*Ataïlla-te'l bé, aquell conill, i tira-li*» (Massalcoreig, al Segrià, DCVB); +*atagullar* es fa servir amb aquest mateix sentit pel nord del PV (la Jana, dada que dec a Ivan Gauxax). Cf. els exemples de la Marina i de Francesc Martínez d'adés, i *aiïllar* 'apuntar, afinar la vista, mirar bé el blanc' (Menargues, prop de Lleida).

b) Si hem de veure en *ataïllar* i encara en *traïllar* derivats de *tafulla*, és ben estrany que s'haja esvaït la *-f-* per tot l'àmbit on es coneix aquest verb: el PV, Tort. i el Baix Segre. Aquesta labiodental és l'adaptació catalana normal de l'aspirada àr. [h]

651. Cf. l'ús de *ullar* que sent en un diàleg entre els personatges d'una sèrie de televisió de TV3 (4 desembre 1995): «—Li busques pretendent?/ —De fet ja n'hi tinc un d'*ullat*.»

(*tahwila* ‘camp, peça de terra’); v. Barceló (1983, p. 18). *Tahulla* és pròpia de l'àmbit murcià i només ens consta en textos catalans com el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891).⁶⁵² Aquesta var. s'estén més avall de Múrcia per l'orient andalús, segons el vocabulari d'Alcalá Venceslada (1980): *tahulla* ‘medida agrària que tiene 11 áreas y 18 centiáreas’ (Almeria i Granada), «Compró diez *tahullas* por una copla»; ho confirma el DRAE. *Tahulla* o *taulla* ‘nicho sepulcral’ (Torres, a Jaén; Alcalá Venceslada, 1980) deu ser el mateix mot. Fóra esperable un verb *atahullar* ‘midar [...]’ en aquest àmbit murc. i andalús; no tenim notícia que existisca un tal vocable ni per ací ni en altres parlars.

c) El mateix DECat (s. v. *tafulla*, p. 208, línies 45-48), convençut de la derivació de *ataüllar* a partir de *tafulla*, reconeix la influència, esbiaixadora, de *ull* en la definició que donen d'aquest verb autors com Garcia Girona; literalment: «És visible que tots ells, inconscients de les possibilitats derivatives del cat., el prenen per un der. de *ull*, cosa que no deixa d'influir una mica en llurs definicions.» Un bri més avant (p. 209b, línia 21 i s.) aporta com a prova que no hi ha relació entre tots dos vocables el fet que a les Illes i a la Costa Brava no pronuncien amb iodització *traüllar* [!]. Convindria recordar que en aquestes regions no tenim enregistrat *ataüllar* i ací *traüllar* ens consta només amb les accepcions del tipus II) (cf. adés).

d) Entre *ull* (o derivats) i *ataüllar* pareix que hi ha força més que una mera influència. Més aïna, hauríem de traçar-hi una línia directa, condicionada potser per la interferència d'algun altre mot. Vegeu la proximitat entre els valors que prenen *ullar* i *aüllar*, derivats de *ull*, amb els que hem descrit com a més habituals de *ataüllar* i de *traüllar* II) (cf. adés):

Ullar és, segons el DCVB: 1) ‘mirar amb insistència, amb atenció; cast. *ojejar*, *observar*’, «Tan aviat encenia un cigarret com *ullava* les llunyanies» (Lleonart Cov., 13), «Un dels interventors sortia a *ullar* tota l'amplada del carrer» (M. Roger i Crosa, *Catalana*, VI, p. 152), «La imatge m' *ullava* amb una llarga mirada» (Ruyra, *Parada*, p. 90); 2) ‘Fixar els ulls en algú o en alguna cosa; adonar-se que hi és, que podria ser o fer tal o tal cosa; cast. *notar*, *avisar*’, «En Rodon *ullà* una cadira i s'hi enfilà de peus» (Oller, *Febre*, I, p. 15), «La noia havia començat a *ullar* el jove com a la seva mitja taronja» (Oller, *Vilaniu*, p. 67), «He pensat, Manel, que hauries d' *ullar* alguna xicota que ens convingués per jove» (Virós, p. 49); (a) ‘fig. descobrir, endevinar el que algú pensa o vol; cast. *calar*’, «T'han ben *ullat*» (‘t'han endevinat la intenció’).⁶⁵³

El DCVB defineix *aüllar* com a ‘ant. Fixar la vista, mirar’, «Ne levà los ulls de la terra mentre que veure ne *aullar* la pogren» (*Reis Bret.*, p. 87v, segle XVI).⁶⁵⁴ Gul-

652. El *DAguiló* arreplega *taülla*, però en un anunci escrit en esp. [!] en un diari d'Alacant.

653. A més, el DCVB arreplega, ja per una altra via, ‘fer-se ulls el formatge, el pa, etc’, ‘treure ulls les plantes’ i ‘tallar els ulls o principals brots a una col o a una altra verdura (el Penedès)’.

654. També ‘ullprendre, dominar amb la força de la vista’ (Nebrija Dict.); *aüllat* ‘ullprès, fascinat’ (Nebrija Dict.) i ‘que té els ulls somorts o d'aspecte malaltís’ (el Maestrat).

soy en el DECat (s. v. *ull*, p. 969b, línies 1-2) precisa que *aüllar* significa en aqueix passatge, més tost, 'albirar', i hi afegim a més una dada ben valuosa: *aüllar* s'usa amb el sentit de 'posar l'ull en el blanc', 'apuntar, afinar la vista, mirar bé el blanc', «*Aülla bé quan tiraràs*» (Menargues, prop de Lleida).

e) El problema se'ns planteja en haver d'explicar el primer segment del mot: (a)ta-. Fóra desgavellat veure ací la influència (ara sí) d'algun altre vocable de valors semàntics semblants com ara *talaia*, *atalaiar*? Conec +«Estar a *talaia*» amb un ús no gens allunyat de *ataüllar*: 'observar, fixar-se, estar a l'aguait' i també 'no encantar-se, no badar'. Colomina (1991a, p. 312) arreplega aquest ús de la Marina i d'Alcoi; «Estar a la *talaia*» a la Safor i en textos del segle XIX del val. central. Vegeu el grau de coincidència de *ataüllar* amb els matisos que ha pres d'antic el verb *talaia* (o *ata-*) (DCVB i DECat, s. v. *talaia*, p. 221a, línia 53 i s.).

f) Al seu torn, *traüllar* amb els valors de *I*), pot interpretar-se ben bé com a var. de *ullar*, amb prefix *tra-* i de formació paralela a *aüllar* o a *reüllar*.⁶⁵⁵ Cf. +*traullat* 'persona a la qual els ulls li miren fixament'. «Té els ulls *traullats*» (Agullent, Casanova, 1981, p. 228).

g) *Traüllar*, amb els valors de *II*), és ben destriable de *traüllar I*) i de *ataüllar*. Pertanyen a camps semàntics massa allunyats. A més, podríem adduir la distribució geogràfica, segons les dades actuals, ben simètrica: tenim enregistrats *ataüllar* o *traüllar I*) al PV, a Tort. i al Baix Segre,⁶⁵⁶ *traüllar II*) és predominant al nord i est de Cat. (la Cerdanya, el Conflent, el Pallars Sobirà, Alforja —al Camp de Tarragona), i, força, a les Illes.

Ens limitarem a fer èmfasi sobre una via que el mateix Coromines considera secundàriament:⁶⁵⁷ la relació entre *traüllar* i *traüll* amb *trullar* i *trull*.

Traüll 'moviment intens o precipitat, treball intens; cast. *ajetreo*' (DCVB), documentat d'antic (s. XIV) i enregistrat en punts diversos (la Cerdanya, el Conflent, el Maestrat, Castelló de la Plana i Mall., DCVB). Ens consta al PV si més no des de sant Vicent Ferrer (*Sermons*, III, 11,7); vet-ne algun testimoni d'ací del segle XX: «¿Quí coneix ara la plasa en este cambi? Tot aquell *traüll* infernal ha desaparegut

655. Segons el DECat (s. v. *tafulla*, 209a, p. 11-17), «*traüllar* no pot ser de cap manera un der. de *ull*, en primer lloc ja perquè no s'explicaria aquesta formació en *tra-* on l'ull no seria la cosa travessada o trasbalsada —*trabucar*, *trabalsar*, *tramostar*— sinó la trasbalsadora, a on l'element combinat no fóra verbal (*travessar*, *traspasar*, *trasplantar*) sinó nominal». Aquesta objecció s'esvaeix si, com proposem, s'entén *traüllar* com a var. dels verbs *ullar*, *aüllar*. És fonamental la idea de 'mirar, veure des de lluny o a través de' que incorpora ací *tra-* i que descobrim en *traüllar I*). Aquesta mateixa objecció de Coromines podria haver-se plantejat davant *reüllar*, un altre verb de la família.

656. El DCVB aplega *traüllar* 'mirar a través d'un obstacle; cast. *atisbar*' en Ruyra (*Parada*, p. 51 i 147).

657. Cap al final de l'article *tafulla* (p. 209a, línies 31-34), davant la dissemblança entre els tipus d'accepcions que aglutina sota aquest *traüllar*, hipotètica var. de *ataüllar*, Coromines ja havia suggerit com a admissible «que al canvi de *taüllar* en *traüllar* degué contribuir molt [la cursiva és meua] la influència del verb *trullar* 'moure la màquina del trull', treball feixuc [...]».

per complet en quant la campana ha donat la senyal de qu'el capellà està consagrant el pa y el ví» (Blasco i Escrig, *Día de mercat. (Boseto de costums). El que vullga bóns pollastres, al mercat de Vilarrél*, Val., 1900; ed. de Ribelles Comín, 1978, iv, p. 165); «arrastrava els trills i tronxos, armant un *traüll* de mil dimonis; l'em-pall anava minvat a tota pressa» (Josep Pasqual Tirado, *De la meua garbera*, 1996, p. 167); «¡Qué animació, quín *trahull*,/ i per tot, quants comentaris!» (Francesc Argemí Poy, 1984, p. 83). *Traüll* dona nom a un capítol de la novel·la *L'últim serf* de Maria Ibars (1965, p. 63).

Traüll és ben acostat per la forma i pel sentit a *trull*, originàriament, 'enginy per a moldre les olives, el raïm, el blat', i que, si més no a Mall. i a Men., també pren el sentit de 'moviment i soroll fort d'activitat intensa; cast. *bullicio, jaleo, ruido*'; el *DAguiló* arreplega aquest ús de *trull* també a Bna. a la darrereria del segle XIX. És bona de veure la proximitat entre *traüllar II* i *trullar*, en principi, 'moldre amb el trull (olives, raïm, blat)', i usat també com a 'feinejar o trescar molt; fer trull, moure's activament; cast. *ajetrear*' (l'Empordà, la Garrotxa, la Conca de Barberà, Mall., DCVB); hi ha el der. *trullejar* 'fer trull, armar renou o moure's molt vivament' (Mall., DCVB). És ben significatiu que trobem en oc. certs paral·lelismes: d'una banda hi ha, segons el *DAlibèrt*, basat en els parlars llenguadocians, *traular*, *traulhar* 'fouler les plantes, piétiner, traverser (parler du Quercy)'; 'marcher, piétiner (parler d'Aurillac)'; 'frôler, aller et venir, traîner, rôder', 's'enfuir, se traîner (parler toulousain)'; *traular la pastura* 'passer à travers le fourrage', 'pressurer les raisins, les olives (parler cévenol, parler central)'; i els derivats: *traulha* 'sentier', *traulhejar* (parler agenais). Alibèrt explica que «paraît être une var. diphtonguée de *trouhar*». V. *traula* (*tróula*, *tróuleja*) en el *TdF*.

De l'altra, segons el mateix *DAlibèrt*, *trouhar*, *trulhar* és 'presser au pressoir, fouler, pressurer, patauger, fouler l'herbe, se mouiller les bas des habits', *fig.* peiner, se fatiguer à l'excès'; aporta els derivats *trouha* 'action de pressurer, quantité qui peut être pressurée en une fois; résidu de fabrication des huiles, tourteau', 'pantalon qu'on met sur un autre pour travailler', 'serviteur malprope', *trouhadis* 'patrouillage, saleté', i algun altre vinculat amb el treball del trull. *Trulhar* (s. v. *truèlh*, *truòlh*) també vol dir 'travailler beaucoup, peiner'. V. en el *TdF* *trouia* (i altres variants i derivats).⁶⁵⁸

658. Podrien explicar-nos aquestes dades occitanes la pronúncia sense iodització de les Illes, on sí que diuen ['truj] i ['truja]?

Aquests mots de caràcter connotatiu, familiar, proper a l'ús d'argot, sembla que són especialment viatgers. Recordem que en esp. hi ha *trulla* 'bulla y ruido de gente' (*Guzmán de Alfarache*, segle XVI); el mateix DCECH (s. v., p. 680b, línia 20 i s.) considera la possibilitat que s'haja d'emparentar amb el cat. *trull* 'batahola, alboroto, ruido'; esmenta a més el gal·lec *trullada* 'fiesta nocturna' i 'bulla de gente, fiesta nocturna', l'asturià *trollar* 'bregar, moverse, trabajar com mucha actividad', *trolla* 'conjunto de labores que producen confusión y desorden'.

h) Convindria tenir en compte la possible incidència en aquest assumpte d'altres mots connectats per la forma i pel sentit com ara *traüt*, *trapoll*, *trapull*...⁶⁵⁹

Comptat i debatut, hem provat de reforçar alguna de les vies d'interpretació que Joan Coromines havia insinuat o havia rebutjat, i n'hem assajat alguna de nova. Així mateix, hem provat de fer veure que *ataüllar* i *atruïllar I*), i *atruïllar II*) són difícils d'aplegar en un mateix calaix, i que per ventura el parentiu els ve per alguna altra branca familiar. Com sol ocórrer, ens cal més documentació històrica i un coneixement més detallat de l'extensió geogràfica d'aquests mots i dels seus significats.

TRAÜLLAR v. més arrere TRAÜCAR

TREPITJAR: **Trapichar el raim** {A, B}/ **Trapichar ó chafigar el raim** {C} 'Pisar la uva'

Trepitjar no és gaire comú en el parlar diari al PV, sobretot, amb el valor més corrent en la llengua general ('posar el peu —sobre algú o alguna cosa— recolzant-l'hi', *DFabra*). Casanova (1989b, p. 439) inclou l'article *trapijar* 'pisar' del *VocFullana* entre els «Mots vius a València, però sols en la primera generació.»

Fidels a l'ús tradicional, els diccionaris i els textos valencians dels segles XIX i XX ens presenten *trepig* (o *tra-*), *trepitjar* i derivats vinculats especialment amb aquesta acc. del *DVal* ('follar, xafigar el raim').⁶⁶⁰ Així i tot, no els desconeixen amb un ús més general.

El *DEscriv* enregistra *Pèu (el) de raim trapijat* 'pié' (s. v. *pèu*; article que incorpora el *DJMartí Gadea* (1891)), *trapig* 'V. trull' i *Trapijador, hor (el) del raim* 'pisauvas'. Dóna una definició de *trapijar* més oberta ('conculcar, pisar ó pisotear') i, en aqueixa línia, *trapijador, hor, ra* ('conculcador, pisador ó pisoteador, ra'), *trapijá, da* ('V. *trapijament*'), *trapigéo ó géu* ('V. *trapijament*') i *trapijament* ('conculcamento, pisadura ó pisoteo'); cf. «Quantes virtuts *trepitjades!*», Teodor Llorente (*Versos*, p. 213, DCVB) o aquests versos de Cebrian i Mesquita (1898, p. 38): «Blahurades en la pols;/ Y morint-se se queixaven,/ Sempre humils, donat olors./ [...]/ ¡Quantes animetes, quantes,/ Brollant virtuts y dolsors,/ Se desfullen y es mustiguen,/ *Trapitjades* en lo mon!»

659. Satorre Calabuig (1991, p. 220) arreplega entre els malnoms de Bocairent, vinculats a les característiques físiques, **taüll* 'ull fet mal bé'. Podria tractar-se d'una var. de *taboll* [?]; cf. «Tindre el cap *taboll*» 'buit, entabuixat, enteranyinat, carregat', 'estar com a marejat'.

660. V. la distribució que en donen el DCVB i el DECat; hi podem afegir Vinaròs, Carlet, Aldaia... Ramos (1990, p. 290) el localitza a Borriol. *Trapitjar* és majoritari amb aquest sentit per les comarques valencianes més septentrionals (Gimeno, 1989, p. 505, i 1997, m. 286). En són un testimoni literari els versos del vinarossenc Argemí Poy (1932, p. 93 i 99-100): «Gràcies a que soc més prim/ que una canya dotrinerana,/ passo, ¿de quina manera?! ¡¡*trapixat* com un rahim!!! [...]/ Pos, l'èxit serà complet,/ del porró, raixa en filet/ si mentres canta ta mare,/ vi, *trapixat* per ton pare,/ begut a gust al gallet...»

El *DLLombart* no incorpora *Pèu (el) de raim trapijat* ni aqueixos dos darrers derivats d'Escrig, i en manté i en matisa algun altre: *trapig* 'lagar, lo mismo que *trull*, 'ant. ingenio de azúcar'; *trapijada* 'pisa', 'porción de uva que se estruja de una vez en el lagar'; *trapijador*, *hor*, *ra* 'que pisa o pisotea', *trapijador de raim* 'pisador, pisauva, el que pisa la uva', 'molino ó ingenio, en la provincia de Valencia, se convertía en azucar el zumo de las cañas dulces, de que se hacía una considerable cosecha'; i, per fi, *trapijar* 'pisar, hollar la tierra ú otra cosa poniendo el pié sobre ella', 'apretar ó estrujar una cosa con los pies para romperla ó para sacarle el jugo, como se hace con la uva para fabricar el vino', 'fig. menospreciar, pisar, hollar, atropellar [...]'; i *trepijar* 'V. *trapijar*'; aquest dicc. dóna *trepijar* i derivats com a primers sinònims de *calcigar* i derivats, per davant de *jafar* i *patejar*.

El *DJMartí Gadea* (1891) pren el material i les definicions de *Llombart*, i, més fidel a la parla popular, hi introdueix algun canvi: situa *trepijá* darrere de *jafá* i darrere de *patá* entre els sinònims de *calcigá*, *da*; afig *cup* per davant de *trull* (s. v. *trapig*), i la var. *trepig* ('V. *trapig*'); elimina els sinònims *trepijar*, *jafar* i *patejar* en l'article *calcigar*, i com a sinònim de *calcigador* només dóna *patejador*. El *DCabre-ra* (1868) no s'aparta gaire d'Escrig i defineix *trapichar* més genèricament com a 'pisotear, pisar'.

Aqueixos usos vénen refermats per la literatura dels segles XVIII, XIX i XX; p. ex., llegim en el «Colloqui de Pep el de la Cascabellada, fill de Alborai» (ed. de Martí i Mestre, 1996, p. 56): «Quan fóra de repillongo,/ com vosté, per tot passara,/ mes d'atra forma no vullc/ que em *trepitge* la vaca.» *El Mòle* (I (13 abril 1837), XX, p. 315) es declara «enemic de tots els partits, [...] y sobre tot d'els facsiosos y d'els que no'ls acaben y els *trapichen* com la verema en lo trull».

Quico el Vidrier, un personatge de *La locura solta* (Vidal i Torres, 1928, p. 16), obreta de llenguatge ben popular, exigeix en una tenda de Patraix: «Ché, ¿pero eixe vi es que l'están *trepichant* encara?»

El *Refraner valenciá* d'Estanislau Alberola (c. 1927, p. 16) inclou +«Al *trepijar* es quan se fa el ví negre o clar»,⁶⁶¹ i ja amb l'altra acc. +«Llaurat de vaques y cavat de dones, mal treballat y ben *trapijat*» (p. 159). Respon a aquest darrer sentit en *El pati dels canyarets* d'Hernández Casajuana (1914b; ed. de Josep Lluís i Rodolf Sira, 1993, p. 68): «MALAENA. ¿No xafará molt fort!/ BLAIA. ¿Què no ...? (I ballaré un garrotín (*Trepitja*)/ MALAENA. ¿Garrotín...? (S'arromanga com per a tirar-se al monyo de la so Blaia).»

Trepitjar es manté en la narració *La carretera* (1908, p. 11) de l'autor principatí Joan Oller Rabassa, publicada en el número 8 del *Cuento del Dumenche*. Segons

661. Deu ser equivalent a «Al enfornar se fan els pans geperuts» 'Al enhornar se tuerce el pan, ó al enhornar se hacen los panes tuertos; ref. que advierte el cuidado que se debe tener cuando se comienzan las cosas, para que salgan bien hechas' (*DLLombart*, s. v. *pa* i s. v. *enfornar*, «Suplemento»).

declara l'editor, és una mostra de «lo molt y molt bó que produïxen els nóstres chermans de llengua»; enceta la publicació d'obres d'autor cat. «llaucherament traduhides al valensiá, per-a fer sa lectura més fasil als nostres paisans»:⁶⁶² «Ara venía un carro lenta y pesadament. Primer s'oía el traqueteig pesat, después el somort *trepichar* dels machos y enseguida surchía de la fosca'l primer animal [...] com un espèctre endormixcat i trist.»

L'empra Josep Pasqual Tirado en *De la meua garbera* (1996, p. 68 i 115): «aigua a la cinta i gamber en la mà, recorre totes les sèquies *trepitjant* tarquim i enterbolint-les» i «Res, que anava de cacera i, seguint un surrat, [...] es ficà a *trepitjar* en un vedat.» Trobarem *trapitjar* 'follar, xafigar raïm' en el mateix *De la meua garbera* (p. 261): «comença a pegar patades a pressa, com si *trapitjara* verema.» I *+trepijadeta* 'tomb, passejada' (p. 127; p. 85 en l'ed. de Sanchis Guarner, 1974): «Res; que se n'anava a cuidar los melons i pegaria una *trepitjadeta* a vore lo que caïa.» I *trepitjada* 'engany, broma' (p. 260): «—Escolteu, jo sé a on hi ha un niu de pica-talons./ Alguns, com ja han sofrit la *trepitjada*, li fan costat fent-se l'ullet, i senyalant al companyeret ignorant de la broma.»

Malgrat la prevenció que ha despertat també aquest verb entre alguns,⁶⁶³ autors com Miquel Adlert Noguerol (1983, p. 189, 200 i 201) el fan servir sense gaire temor: «que li impedién adonar-se de que havia esdevingut en la presa que desviava sos pensaments per senders no *trepijats* encara», «La pinocha que *trepijaven* emetia un deix planyivol al que quedaven indeferents» i «i les ones esclataven sorolloses contra l'arena, deixant-ne una bruta cenefa escumosa d'un blanc de neu *trepijada*».

Tot i això, en aqueixa feixuga prosa és força més freqüent *calcigar* i, sobretot, *calcigada*, combinats amb *xafar* i *xafada*, de vegades en una mateixa frase.⁶⁶⁴

El clàssic *calcigar* és de bon tros molt més corrent en el val. d'aquest període amb el valor que ha pres *trepitjar* en llengua estàndard contemporània. Ja ho feia

662. La valencianitat de la versió s'adverteix en mots i variants com ara: *marmolar*, *raere*, *alfondar* (p. 1); *criailla* (p. 2); *achopit* (p. 4); *enracholá* (<-ada), *bugaes*, (p. 5); *endormixcat* (p. 11), etc. Fóra bo estudiar i comparar aquesta mena de traduccions, relativament freqüents en aquest període.

663. El DRACV dóna *trapijar* només com a 'pisar la uva'.

664. Compareu els exemples anteriors amb *trepitjar*: «el *calcigar* seu de *chafada* forta, que ressonava funebrement» (p. 78); «no solament les idees sino també les actituds de son germa, deixaren forta *calcigada* en l'anim de Sara» (p. 82); «Tenia confiança de poder fer profunda *calcigada* en els seus anims»; «com el caminant que no advertix a l'infeliç cuc que *ha chafat* ni al bri d'herba que ha trencat én sa *calcigada*» (p. 115); «aquelles paraules [...] havien esvatat sobre ella sense deixar-ne la mes lleu *calcigada*» (p. 221), «Son *calcigar* era amortit per una basta estora de prou gruixa» (p. 230), i «El camí seguit s'haurà seguit fatalment i no es pot refer i anar esborrant les nostres *calcigades* que ne deixarem» (p. 274).

No l'obliden autors com Josep Pasqual Tirado («Les esmortides onades borraren de repent de la sorra l'afanós *calcigar* del galifant», 1988, p. 113) ni Enric Valor («tan adient al terror que *calcigaven* les ferradures de l'atzembla», 1991a, p. 229).

constar Roc Chabàs en l'edició de l'*Spill*, segons recull el DECat (s. v. *calcigar*, p. 419b, línia 18): «En Valencia se usa aún *calcigar* en sentido de 'pisar, pisotear'» (p. 291). El veurem en els textos d'una gran munió d'autors i sense matisos arcaïtzants: «y per mes majos ('matxos') que porte/ ningú, pues, la lliurara/ de que li peguen trompades, / ni li bachen *calcigant*» (Colloqui «Nova, y gustosa noticia [...]», segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «y tan rabiós com un gat/ quant li *calsiguen* el rabo/ o el tiren teulada aball» («Coloqui nou del apoticari [...]», segle XVIII; ed. facsímil de Blasco, 1983); «i tan rabiós com un gat/ quan li *calciguen* la cua» («Colloqui d'una vella que volia casar-se», segle XVIII; ed. de Martí i Mestre, 1996, p. 69); «SARO. Escusada es la pregunta;/ *si haguera pensado tal* [la cursiva és de l'original]/ les racholes de sa casa/ nunca haguera *calsigat*./ [...]/ DOTOR. Com culebra *calsigada*/ me·n aní, mes confiat/ que les pilotes al choc» (*Conversacions entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 25 i 26); «que saberen lo que es ballar de fret, *calsigar* espinós y archilagues, no poder dormir de fam» (*El Mòle*, I (9 febrer 1837), II, p. 31); «Tilin, tilin [...] El milacre, el milacre... correu, correu que ya s'escomensa... home corre.—Chove, poc á poc, no·m *calsigue*... ¿no veu que estic así?» (*El Mòle*, I (13 abril 1837), XIX, p. 293); «y se evite que se incomode y atropelle, y *calsigue*, y arrempuixe, arpreprete, y es colseche, y s'aperneche y se chafe y s'enconfine á la chent de un modo tan brutal» (*El Mòle*, II (31 maig 1837), II, p. 126); «Qui habia de dir [...] que els facsiosos *calsigarien* atra volta este país, que debia haber segut la seua sepultura?» (*El Mòle*, III (1 abril 1837), II, p. 17); «anaba mes llaucher que una cabra, y les patades que pegaba en terra no se sentien; pareixia que la terra que *calsigaba* fora elástica» (*El Mòle*, III (23 agost 1837), V, p. 71); «y es el mes aspavilat/ que *calsiga* Cherivella» (*A falta de buenos*, 1855, p. 7); «Y no es lo que mes m'enrabia/ Que me humillen y *calsiguen*./ Y en los meus nàsos se riguen» (*El diable pres*, 1855, p. 3, a *Colecció de Milacres Sen Vicent*, I, 1980); «Quant tots debíeu besar/ la terra que yo *calsigue*» i «¡M·abochorna *calsigar* estes racholes!» (Escalante, 1922, p. 189 i 232).

Llombart fa servir aquest verb en els epigrames d'*Abelles y abellers* (Llombart [ed.], 1878, p. 60) amb un sentit que s'acosta a +'calçar, dur, posar-se el calcer': «Dins d'un paraor posaes/ Unes sabates magnífiques,/ [...]/ Pasá un vanitós prou tonto,/ Y al vóre·les tan boniques,/ —“Vull, se digué, que mes plantes/ ¡Eixes sabates *calsiguen!*”»

Aquesta acc., no enregistrada, és ben clara en aquest fragment de *Cada ú de son temple* (1917, p. 3) d'Eduard Escalante, fill: «Tú supóns/ qu'el que *calsiga* espardeña/ y dú blusa, als ulls del mon/ val manco?»

Calcigar es fa trobadís en la fraseologia: +«*Calcigar* raó» ja venia en la *Rondalla de rondalles* (1769, p. 190) i en altres textos de llenguatge popular del segle XVIII: «*Calcigue* raó, sagrat?» («Colloqui de la casa que es passa i la dalmàtica», segle XVIII; ed. Martí i Mestre, 1996, p. 223); «En part *calciguen* raó,/ pués, si es mira

ben mirat,/ els llevem la fam a tots» («Col·loqui del velluter», ed. Martí i Mestre, 1996, p. 318).

El DJMarti Gadea (1891) incorpora «*Calcigar rahó*» ‘tener razón’ (s. v. *calcigar*) i «Menjar ó *calcigar rahó*» ‘tener uno la razón de su parte’ (s. v. *rahó*); i també Alberola (c. 1927, p. 164). Aquest darrer dona a més: «Qui va despay, ferm *calciga*» (p. 246).

El poeta alacantí Eduard Irlés encara empra l’any 1934 el der. ⁺*calcigador* ‘trepitjador del raïm al cup’ en el seu famós «Romans del bon alicantí»: «En la mar flameja el sól,/ en el cup fermenta el ví./ Els *calsigaors* atletes/ alsen al cel llevantí,/ com una ofrena, els seus braços/ colmats de grans de rubí» (1934; ed. de Ramos, 1980, p. 181; Aracil, 1992, p. 33).

La competència dels més expressius *xafar* o *xapar*, de l’intensiu *xafigar* o *xapigar*⁶⁶⁵ i també *pisar*, i fins i tot de *fer* o *pegar patades*,⁶⁶⁶ han fet recular força *calcigar* i *trepitjar*. Com hem provat de mostrar, aqueixa reculada és de no fa gaire. És important i antiga la incidència dels factors expressius, connotatius, intensificadors en la selecció lèxica; recordem la col·lisió entre *eixir* i *sortir*, *prendre* i *agafar*, i després, *agafar* i *agarrar* (i encara *pillar*), o els mateixos *calcigar* i *trepitjar*.⁶⁶⁷ Observeu que el DVal afig *chafigar* en C;⁶⁶⁸ contrasteu finalment aquests dos articles del DEs-

665. Tenim *chapigar* ‘estrujar’ en el *Vocabulari valencià-castellà* (1787; ed. de Casanova, 1995, p. 412) de Joan Antoni Maians.

666. Almenys el der. *calcigada* devia patir ja en el segle XVIII l’espenta de l’esp.; Carles Ros denuncia *huèlla* ‘por *calcigada*, ò *senyàl*’ (1771, p. 11).

667. Certament fa emussar l’ús de *xafar* que sovint sentim, fins i tot en el digne, si més no quant al llenguatge, «Telenotícies de la Televisió Valenciana: «Sa Santedat Joan Pau II *ha xafat* [!] terra americana hui de mati [...]»

Així i tot, *xafar* ‘trepitjar’ té una extensió considerable, dins i fora del PV: l’Urgell, el Segrià, la Ribera d’Ebre, el Maestrat (DCVB); el Camp de Tarragona (Recasens, 1985, p. 225); la Conca de Barberà (Plaza i Arqué, 1996, p. 324)...

668. Hi ha a més els articles: *chafar* ‘Pisar. Hollar’, *Chafar, piso de bón ó mal chafar* ‘Piso de buen ó mal huelgo’ i *Raïm, estár mostós ó mich chafát el q’es pórtia per-a menchar* ‘Hacerse lagarejo la uva’ (en A només *Raïm, estar mostós*; en B: *Raïm, estár mostós <ó mich chafát el raïm qe. es posa per-a menchar>*).

Els nostres diccionaris principals recullen *xafigar* com a val. El DCVB el documenta en la novel·la de Víctor Navarro *La pau dels pobles* (1913, p. 37): «Estaven *chafigant* verema en el cup.» El podem veure abans, si més no, en el *DEscrig* (s. v. *jafigar* ‘V. *jafar*’ (llegiu [‘tʃa-]); el *DSanelo* (D 30v) duu *japigar* ‘guachapear’ (llegiu [‘tʃa-]).

L’expressió «*Xafar* la guitarra» ‘desconcertar, desballestar, aclaparar’, documentada en Verdaguer (1893, *Epistolari*, VIII, p. 113, DECat, s. v. *xafar*, 414b, p. 18) i enregistrada, al PV, a Castelló i en Josep Pasqual Tirado (DCVB, s. v. *guitarra*), apareix en textos coetanis o una mica anteriors d’autors de les comarques centrals i meridionals: «RATAT. Si en alguna reunió/ efècta fá els such de parra,/ ningú em *chafa* la guitarra;/ á tots els se la chafe yó/ Poro parlem d’atra cósa» (Barreda, 1870, p. 14); «treballant/ A Soto ningú li *chafa* la guitarra» (Llombart i Sanmartín, 1877, p. 138); «CALANDURA Que estic vell! pues bó es que sápia,/ que fet un Matusalém/ ningú em *chafa* la guitarra,/ y encara me sobren forses» (Arseni Serrano, 1896, p. 15).

crig (s. v. *calcigar* i *escapolari*), del *D Llombart* (s. v. *calcigar* i *escapulari*) i del *D JMartí Gadea* (1891) (s. v. *escapolari*):

<i>DEscrig</i>	<i>D Llombart</i>	<i>D JMartí Gadea</i> (1891)
<i>Calcigar-se</i> algú'l <i>escapolari</i> 'ser vano, jactancioso, sa'	<i>Calcigar-se</i> , ó <i>jafar-se</i> , algú <i>l'escapolari</i> 'ser vano y jactancioso'	
<i>Escapolari</i> (<i>calcigar-se</i> alguna persona ('l) 'ser vana, presumida, jactanciosa'	<i>Jafar-se</i> , ó <i>calcigar-se</i> , ú <i>l'escapulari</i> 'ser uno vano y pretencioso y demostrarlo en sus palabras ó en sus obras'	<i>Jafar-se</i> ú <i>l'escapulari</i> 'ser uno vano [...]

Tot i això, *calcigar* perviu dins l'àmbit val. Segons els materials de Gimeno (1989, p. 431 i 446, i 1997, m. 23 i 78) sobre el tort. merid., amb el sentit de «M'ha trepitjat l'ull de poll», es diu «M'ha calcigat l'ull de poll» en diverses localitats del Matarranya (propri dels vells), del Baix Maestrat, de la Tinença de Benifassà i dels Ports; en aquest àmbit és força més freqüent «M'ha xafat l'ull de poll.» *Calcigó* i *calcigar* 'estalonar' es diuen encara a Herbers, i al Portell i la Mata (als Ports).

Calcigar es diu a l'Alacantí (ciutat d'Alacant i l'Horta, Mutxamel) amb el valor de 'trepitjar, follar el raïm'. Sent espontàniament per allà: «Van calcigar el raïm dins de casa i va començar a fer-se un suquero...; ho van esguitar tot», «La calciga(da) del raïm», «Ans havien de calcigar el raïm per a fer vi», «Pujaven damunt del *folla(d)or* i començaven a calcigar» (Mutxamel i a l'heretat de lo Morote, l'Horta d'Alacant, març-abril 1996). A la Vila Joiosa els mots corrents són *xapigar* o *xapar* 'trepitjar' i 'trepitjar el raïm'; els més vells recorden que abans se'n deia *calcigar* i la *calcigada* (del raïm).

TRESPOL; TRESPOLAR: **Trespól** 'Techo'; **Trespolar** 'Techar'

Trespól, com tants d'altres, és a les hores d'ara un mot en procés d'envelliment al PV. D'una banda, no costa gens de topar ací amb el barbarisme cru *techo*.⁶⁶⁹ D'una altra, els mitjans de comunicació i la llengua escolar sembla que han optat majoritàriament, ací i al Principat, per *sostre*, mot, com veurem, no gens desconegut en el nostre català, per bé que amb algun matís semàntic específic. Encara cal considerar la competència, més o menys efectiva, d'algun quasi-sinònim (*les motlades*, *el treginat* i variants).⁶⁷⁰

669. L'hem sentit també en boca de parlants del Principat.

670. Recordem ara aquell fragment d'*El Mòle* (1 (24 desembre 1840), XI, p. 184) que compara el val. d'Alacant, el de Sueca i el d'Elx; hi trobem un grapat de parelles lèxiques prou ben triades: «En Alacant, á conte de dir abaixa, diuen deballa; als pimentons diuen pebreres; al *trespòl*, *trechinal*; á la flasá, saflá; á gabinet, ganibet; á la dolsaina, cheremita [...].»

La lluita entre *trespol* i *techo* ve d'endarrer. A mitjan segle XVIII (1739) escriu mossén Josep Esplugues, rector de Montaverner (la Vall d'Albaida): «Y ans de descobrir el *techo* es féu un tapió [...] El *techo* estava tan esclavasonat que al descobrir-lo [...]» (*Memòries d'un capellà del segle XVIII*, ed. de Casanova, 1989a, p. 99). Llegim en *La Donsayna*, text de llenguatge tan castís: «Que dies arrere fent una escavasió propet de la hermita de Sen Cristofol, y al costat d'una fonteta, que forma pel *techo* una plucha natural [...]» (*La Donsayna*, 29 desembre 1844). El mateix DVal incorpora *techo* en l'article *Caña primeta que regularment servix per-a cubrir techos 'carrizo'* (només en C).⁶⁷¹

Malgrat aquests símptomes de decadència, *trespol* devia ser encara en el segle XIX vocable ben arrelat. Així ens ho confirma la literatura més acostada al parlar de la terra. Com veurem en les mostres següents, n'hi ha que manifesten la convivència del barbarisme i de *trespol*. *El Mòle* ens en dóna bona cosa d'exemples: «El principal defecte que se li nota á la Seu de Valencia es ser masa baixa de *trespol*», «tot lo mon á Valensia, y no li falte *trespol* y palla per-a dormir á ningú [...]», «[*el rey*] en un figureta que pareix brinc y mich, anaba buscant alguna biga de *trespol* a-on amagar-se, perque fea mes bulto que una araña» i «una dotsena de pernils penchats del *trespol*» (*El Mòle*, II (26 juny 1837), II, p. 212; (6 juliol 1837), II, p. 261; (21 juliol 1837), II, p. 308; (24 juliol 1837), II, p. 318). És significatiu el *traspuelo* que llegim en el «Memorial de poble a una autoritat prinsipal», on l'alcalde Gargorio Pelejan s'espernega a parlar en esp.: «si mos caigueran todas las de la iglesia y sa solára el *traspuelo* como cuando á Sanson [...]» (*El Mòle*, I (28 febrer 1837), VIII, p. 122).

No falta en *La Donsayna*, que anomenàvem adés: «acostant-se [...] a la llanterna, que penchava [...] lligada al estrem de un cordellet de espart [...] assegurat al *trespól* en un clau de gancho» i «ha corregut totes les sales y galeries del primer piso, que [...] estaven plenetes hasta el *trespol* de llauraors, arrieros y carreters, y chent de poc mes ó meñs» (*La Donsayna*, 1844, p. 106 i 173). Ni manca tampoc en tants altres textos de llenguatge també popular: «Que del bót, que pegá, tocá el *trespól* [...] / El piso del inférn es un gran llach / De òli bruçent y sofre derretit [...] / Formen la inmensa bòveda ó *trespòl* / Millons de caps de lletjos, fiers diables» (Altet i Ruate, 1855, p. 22 i 26); «Tindre el seller procura / A dèu graus temperatura / Que no'l toque gèns el sòl / Y no's mòga ni el *trespòl*» (Versió valenciana de la *Cartilla rural en aforismes catalans* de Narcís Fagés, 1853, p. 90); «CHORDI. No em digau don Corque més / perqu'estic ya prou corcat. / SENSIÓ. Fill meu...! ay! vosté perdone, / qu'ara está en mes alt *trespól*. / CHORDI. Soc el mateix ruqueról, / y si atres em creuen, m'apone» (Badaler i Sales, 1876, p. 39); «dins en l'alcoba / hi-an algunes

671. En A només hi ha *Esta caña*; es refereix a l'esmentada en l'article precedent (*Cañar de caña primeta 'Carrizal'*). JPla afig en B: *Esta caña <qe. s-usa para cubrir barraques>*.

regatetes/ en lo *trespol*» (Escalante, 1922, p. 43); «VISENT. Home, ¿y de quína manera/ en Quico s'eu va arreglar/ BALTASAR. Que s'en vacha a emblanquinar/ el *trespol* de l'Albufera» (Escalante, 1922, p. 122); «¡Hui me penche del *trespol* [sic]!» (Escalante, 1922, p. 145); «Pero si dòrmen vostés/ De subines, y el *trespol*// Es ahon l'ensòmit se véu/ Supuesto qu'está allí el mal,/ No hi·á més que untar·lo bé;/ Y una vegá untat el *techo*,/ Ya no s'ensomía més» (Cester, «El potinguer», a Llombart [ed.], 1877, p. 55).

I encara en el segle xx: «*Santa Eularia de Roter*os (huy carrer del insigne pintor del *trespol* de la Iglesia dels Joans, Palomino) [...]» (Bodria, 1906, p. 73); «li chillá alsant·lo en alt de les orelles:/ —¡Arrastat... perdut! ¿Es que no había en tota l'hórta atra mocosa á qui dur·li fraures més que á eixa Reyneta?/ —Llusiano qu'es vegué próp del *trespol*, no sentí la sacsá» (Morales San Martín, 1908, p. 6); «Este tío era un gicarrón qu'aplegava al *trespol*» (JMartí Gadea, 1981, p. 33); «No estic baix del *trespol*/ que cubrix a gent que ducta/ de ma honra [...]» (Burguet, 1919, p. 11); «El *trespol* d'almolaes, en una penchá de melons, com es costum en la machor part de les cases de llaurador del Vall d'Albaida» (Alberola, 1925, p. 2); «em semblà mig endormiscat, que els melons penjats del *trespol*», «per a alcansar les tomates i els bachocons primerencs penjats de les bigues del *trespol*» i «el cuarto estret allumenat per una finestreta que s'obria ben prop del *trespol*» (Ramírez Bordes, 1930, p. 15, 20 i 40); «I, qu'al era de la cènia,/ o a casa, dalt del *traspol*,/ al riu, a on milló't paregue» (Argemí Poy, 1932, p. 43); «Si lo campanar s'haguera desplomat damunt del *trespol* del mercat no haguera fet més *estruendo* que la boca d'aquella desfaenada» (Josep Pasqual Tirado, *De la meua garbera*, 1996, p. 184); «[Descripció de l'escenari] Revoltons de pi, pintats d'almànguena, fan el *trespol*» (Hernández Casajuana, 1952, p. 15); «que vullc alcançar pintant/ en cavallet i paleta,/ pues pintar *trespols* i armaris/ cuines, pisos és faena/ que no té cap emoció» i «¡T'has tornat loco, Mariano!/ Dedicat a les parets/ i als *trepols* si has de seguir/ pintant aixina» (Valls Jordà, 1972, p. 290 i 306); «una pobra habitació mal il·luminada per una bombeta que apenes enllumenava el *trespol* deixant el demés espai submergit en una boira» (Forcada Traver, 1974, p. 244); «El cobert del corral de la Flameta està trencat, yo volia canviar el *trespol* i obrar una caseta» (Aznar Carceller, 1983, p. 24); «—Després m'ha dit que em gitara al llit, cara al *trespol*. I, mentre ella em treballava, jo anava comptant i recomptant les jàssines, al ritme del vaivé» (Lozano, 1991, p. 64).

És nom d'un personatge de *Terra fangosa*, una obreta de Barchino (1921, p. 5): doña Polonia *Trespol* y Chinchol. És un malnom alcoià: *el tio Trespol* («era obrer i sempre parlava del *trespol*», Moltó Llorca, 1986, p. 389); segons explica Josep Tormo (1991b, p. 250, n. 560) en una altra arplega dels malnoms de la ciutat d'Alcoi, *el tio Trespol* «era molt alt»; cf. més amunt el text de JMartí Gadea citat i, més avall, «Alcançà(r) al *traspol*» (Ibi; Anguiz, 1984, p. 276). Apareix en alguna bella i

ben coneguda cançó infantil: «Tinc una caseta/ que no té *trespol*;/ a la matinadeta/ ja li pega el sol.»

Trespol ha donat fraseologia: +«A qui Deu vòl, la casa li puja'l *trespòl*» 'a quien Dios quiere, la casa le sube' (*DJMartí Gadea (1891)*, s. v. *Deu*).⁶⁷² El *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 322) duu +«Embolcar·lo a ú al *trespòl*.» Anguiz (1984, p. 276) inclou «Alcançà(r) al *traspòl*» entre els «Dichos, refranes y...» d'Ibi. +«Estar tocat del *trespol*» equival a 'estar tocat del bolet, estar boig': «TOMASET. Ton pare está tocat del *trespol*./ PILAR. El pare no está bó: tot aixó que fa no es natural» (Hernán Cortés, c. 1920, p. 9).

Els repertoris lexicogràfics valencians no se n'han oblidat del *ThPu* ençà (*DRos (1764)*, *DLamarca (1839)*, *DEscrig ...*). Des del *DRos (1764)* arpleguen l'acc. 'techo, la parte interior, y superior de un edificio, que lo cubre, y cierra'; el *DEscrig* hi afig: 'Por extensión se aplica tambien á la de una pieza o aposento'. Onofre Pou i, d'ell, Sanelo ja van enregistrar el sentit de 'paviment' (*Trespol o pahiment* 'pavimentum', *Trespol cubert de argamàs* 'pavimentum stratum rudere', *ThPu*, 151), sentit documentat en els clàssics (*Spill*, DCVB).⁶⁷³ Totes les dues accepcions deuen conviure d'antic: malgrat la sintaxi tortuosa, *trespol* pareix que designa en el fragment següent una coberta esfondrada; és un text de 1584 de la vila del Castell de Guadalest, a la Marina:⁶⁷⁴ «y es que en l'Alcoçayba [*dins el castell*] se cayeron quatro bigatas de la torreta del mirador y era forsado rremediallo y rrebisar lo de dita alcocayba que estava muy gastado; quando los soldados de ynfantería estaban en ella y en la cazilla junto al cuerpo de guardia también abían caydo quatro bigas del *trespol* que todo esto yzo onze jornales» («Compte primer del noble don Francisco Bellvis [...] procurador del castell, vila e vall de Guadalest, de les rendes, drets y emoluments de dita senyoria [...]», ed. de Cano i Martines, 1993).

Coromines (*DECat*, *trespol*, p. 792a, línia 2 i s.) recull *trespol* 'paviment (de la plaça del castell)' en un document una mica posterior (1594) inclòs en la monografia d'Adolf Salvà (1960, I, p. 99) sobre la vila de Callosa d'en Sarrià, a la mateixa comarca de la Marina.

És ben anterior la documentació sobre els adobs fets al castell de Santa Bàrbara, gran fortalesa que presideix la ciutat d'Alacant (1476-1498; ed. d'Hinojosa, 1990b). *Trespol* és molt freqüent en aquests escrits, ben rics en termes dels obrers

672. Tenim *trespol* en un altre article del *DJMartí Gadea (1891)*: «Pujar una cosa al *trespol* y penjar-la allí» 'guindar'; cf. el mateix article del *DLlombart*: «Pujar una cosa á lo més alt y penjar-la allí» 'guindar' (s. v. *pujar*).

673. Convé fer notar que el *DJMartí Gadea (1891)* distingeix entre *trespòl* 'techo, parte interior y superior de un edificio, que lo cubre y cierra, y de cualquiera de sus habitaciones', *trespolar* 'techar', i *trespolá*, la 'V. pis'. El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea (1891)* inclouen a més l'article: *Cèlrás* 'cielo raso, en lo interior de los edificios, techo de superficie plana y lisa, V. *trespòl*'.

674. El document va en cat., llevat d'aquest assentament i d'un altre, ambdós de 1584.

de vila i de la fusteria. *Trespol* vol dir ací ‘capa de morter, picó i argamasa’; aquesta capa hi apareix sobretot com a coberta que es posava damunt les bigues i els canyissos del sostre pla de les construccions amb terrat, encara útils i visibles en aquesta fortalesa: «Primerament en la cambra del algup [...], com en la cuberta damunt hi haja molts forats e biges trencades e lo canyís podrit, que’s descubra tant com serà lo podrit, e meta setze biges bones e rebedores e de bona fusta de Yvica, e cobra de canís, damunt son bon *trespol* que correspongua e ligue ab lo altre *trespol* del dit terrat, qui es bo de morter e argamasa» (1468, p. 158), «e en la cuberta de damunt meta vint e sis bigues ab son canyís e ab son *trespol* de morter ab piquó, en forma que sia be estany» (1468, p. 159), «Item que la dita esglesia sia cuberta de fusta serradissa de la terra, e de fulla de nita ab son bon *trespol* de pisó damunt lo dit terrat de la dita esglesia» (1467, p. 164) i «Item, en la dita cambra del aljup fan a mudar sis bigades e filers a on seran necessàries e dalt son *trespol* de argamasa ligat ab lo altre que y és» (1498, p. 166).

Trespol sembla que també designa ací la coberta del sòl de terra d’alguna construcció; és ben significatiu el verb *trespolar*: «en lo palau qui és en lo pati del dit castell damunt lo rebost, qui es cubert de nou rebosat e blanquejat, e metre y son bon *trespol* de morter e pigó al sòl del dit palau» (1468, p. 161), i «Item, *trespol* lo sòl e retret de argamasa e piquó» (1476-1477, p. 165).

Fa la impressió, doncs, que el *trespol* és ací una mena concreta de material de la construcció, més que no pas una part específica de la casa. Cf. *a*) ‘mescla de pols feta de tests ben picats i calç viva, que servia per a fer el paviment de síquies i cisternes, i també d’habitacions’, acc. documentada d’antic (s. xv, DCVB, *trespol*) i ara a les Illes, i *b*) les primeres atestacions del mot, sota la var. *trebol* i en gairebé els mateixos contextos que hem reproduït ací del castell d’Alacant (Rosselló, segle XIV, DECAT, s. v. *trespol*, p. 791b, línia 20).

Ara *trespol* ‘cobertura superior d’un habitacle’ és conegut i usat, fonamentalment (si no exclusivament) per la primera generació, amb variacions d’una comarca o d’una localitat a una altra. Així ho reflecteix Casanova (1980a, p. 48) a Agullent, on *trespol* és mot propi dels grans i *techo* dels jóvens; el mateix Casanova (1980b, p. 17) posa aquesta parella com a exemple que els parlants tenen consciència de les innovacions lèxiques i de l’envelliment dels mots patrimonials al llarg del temps: «Antes esto se llamaba *trespol*; hoy, *techo*.»⁶⁷⁵ Tinc referències de *trespol* de

675. El desplaçament potser vaja condicionat, com tants altres, per la modernització, en aquest cas, de les tècniques de construcció; com és sabut, especialment en una situació sociolingüística com la nostra, les innovacions culturals afavoreixen l’arribada de vocables nous i l’especialització i la reducció de l’abast semàntic dels mots *vells* (recordeu: *lleixiu* / *lejía*; *aixeta* / *grifo*, etc.). Hem comprovat que hi ha parlants, grans i tot, que identifiquen *trespol* amb el *techo* més alt de la casa, el del capdamunt, aquell on hi ha les bigues de fusta; l’altre, el de les habitacions (enlluït de guix, més baix...), és el *techo*. Hi ha qui fa servir *trespol* «quan es refereix a la casa antiga», i *techo* «per al del pis» (Muro i altres llocs del Comtat).

la Torre de les Maçanes ('el capdamunt de la casa'), Carlet, Gandia, Oliva, Cocentaina, Muro, Millena, etc. Cal vincular amb aquesta acc. *entrespolar* 'posar en el trespol o sostre', o més tost, 'alçar, posar a les altes', que el DCVB enregistra com a propi de Castalla a través de les *Rondalles valencianes* d'Enric Valor (1951, II, p. 32): «Prop de dotze, ja el sol ben *entrespolat*»; també aplicat al sol, reapareix, p. ex., en *Temps de batuda* (1991a, p. 160): «Desdejunaren fort la Llúcia i l'Albert; eixiren ja el sol una mica *entrespolat* damunt l'ombria de la font.»

En el «Glossari» de l'edició de les *Rondalles valencianes* de 1984 (IV, p. 135) defineix: *entrespolar-se* 'es diu del sol, la lluna o una estrella quan arriba a la part alta del firmament'.⁶⁷⁶

La segona acc., 'paviment', es manté en diversos punts. Colomina (1986, p. 675) arreplega entre els possibles mallorquinismes de la Marina Alta *trespol* 'paviment fet de mescla, no enrajolat' (DCVB, s. v. *trespol*, 2, Bal.) i *fer el trespol* (Tàrbena, Gallinera, Parcent i Xaló) o *trespolar* (Parcent).⁶⁷⁷ En *El valencià de la Marina Baixa* (1991b, p. 326) hi afeg *trespol* 'paviment fet de terra' d'Altea (i de Rossell i de Morella segons el treball de Griera sobre «La casa catalana», 1932).⁶⁷⁸ A la Nucia *trespol* és 'el paviment d'algeps', segons informació de la professora Maria Antònia Cano; a Benidorm, a la Vila Joiosa i a Finestrat *trespol* és també 'el sòl de terra que no és de rajoles'. Moll arreplega en el «Vocabulari de l'art de la construcció» (1936, p. 34) *trespol* 'sòl que no és enrajolat, sinó de ciment i pedretes menudes' a Vinaròs i, a les Illes (Ciutadella, Palma).⁶⁷⁹

Aquests usos van cap al sud: podem sentir espontàniament en una conversa entre parlants il·licitans: «L'aigua caïa del *trespol* a l'aljub» (Josep Escolano). I és que a Elx, ans feien *techos de trespol*, com si fossen terrats, amb calç, arena i redoblons ('revoltons'); Manuel Escolano, obrer de vila (de seixanta anys), recorda (1997) «haver-ne tombat, perquè ara ja no se'n fan»; també coneixen a Elx el *terrat de trespol* (o [tras-]).⁶⁸⁰ A Alacant pren un valor que, encara que desplaçat, recorda la

No convé oblidar, en aquesta qüestió, l'ambivalència semàntica de *trespol* ('paviment' i 'sostre, coberta superior d'un habitacle').

676. Olmos *et al.* (1988, p. 507) donen a Silla *la partida del Trespolar* (documentada en textos del segle XVIII), que probablement no cal vincular amb aquest infinitiu.

677. Un parlant de Parcent m'explica (1997) que *trespolar* «és fer el sòl de terra d'algeps.» V. la nota següent.

678. Mossén Griera dóna en aquest treball (p. 108): *trespol* 'el paviment fet de terra i pedretes grosses com un cigró' de Rossell, de Morella i d'Altea, i, amb una petita var., 'paviment recobert amb una mescla de grava i calç i endurit a cops de maça' de Lluçmajor, d'Antrax i d'Artà.

679. V. al final d'aquest article l'apèndix, on incloem alguna reflexió sobre els mallorquinismes del val. merid.

680. Cf. *trespol* en la documentació citada adés del segle XV sobre el castell de Santa Bàrbara d'Alacant. Així mateix, el *Vocabulari valencià-castellà* d'Alejandro Ramos Folqués, fet del despullament de textos datats a Elx entre 1312 i 1707, enregistra *trespol* 'mezcla de cal y grava'. És de plànyer que aquest vocabulari no done ni la data ni el context en què apareixen els mots inventariats.

idea de 'paviment', de 'pastera, d'argamassa': «Han xafigat el regat, el llaurat i l'han fet un *trespol*», o també «L'han *trespolat*» 'l'han fet tot xafungat' (Marinela Garcia Sempere, Maria Sempere i Josep Lluís Martos).⁶⁸¹

És important que aquest sentit ('paviment', 'paviment de mescla, no enrajolat') es faça present força més avall, ja fora del nostre àmbit idiomàtic. A Múrcia diuen *traspól* 'piso de yeso' (Archena) i *trespol* 'capa de yeso que cubre los pisos' (García Soriano, 1932, s. v. *tréspol*; Molina, 1991, s. v. *trespol*).⁶⁸² A Oriola *trespol* és 'mezcla de granos sobrantes de yeso cernido amasados con tierra de la huerta. Se emplea para hacer el suelo del sostre y, a veces el de la barraca' (Guillén, 1974, p. 319-320). Però no sols el trobarem en l'àmbit murcià.

El *Vocabulario andaluz* d'Alcalá Venceslada (1980, s. v. *traspól*) el recull com a propi de la prov. d'Almeria ('pavimento', «Pienso ponerle un *traspól* nuevo a este cuarto»). Gregorio Salvador (1960, p. 342) l'enregistra més avall, a l'est de Granada (Cúllar-Baza). Torres Montes (1989, p. 158 i 160, i 1993, p. 96, 178 i 183) aplega entre els catalanismes de la comarca del Níjar (Almeria) conservats en el lèxic dels obrers de vila: *traspól* (o *payamento*) 'piso o pavimento de la casa hecho con mezcla'⁶⁸³ i *entrispular* o *entrispolar* (o *entipular*) 'mezclar la cal con arena y agua para hacer la argamasa' (cf. el nostre *trespol*).

Pel nord, l'ALEANR (m. 810, «Clases de pavimento») situa *trespol* 'yeso aplanado' a Arcos de las Salinas (Terol) i, dins el PV no catalanoparlant, a Aranyuel (l'Alt Millars) i a Begís (l'Alt Palància). Llig *trascól* [*sic*] 'paviment de guix' en *El parlar de la comarca de Requena-Utiel* de Briz (1991, p. 155). Si no és una var. alterada per la influència d'algun altre mot (p. ex., *trascolar*), deu tractar-se d'una errada per *traspól*: apareix ordenat alfabèticament entre *traspelláo* i *trastienda*.

Com ja hem avançat, *sostre* és actualment el vocable que més sentim en els mitjans de comunicació valencians i en els ambients escolars amb el sentit de 'coberta d'un habitacle'. Hi deu influir el fet que *trespol* siga vocable poc conegut a Bna. Enric Valor, en el segon volum de *Millorem el llenguatge* (1979b, II, p. 61-64), ofereix informació interessant que prova de ser didàctica i que, a parer nostre, convé matisar:

a) Dóna per correcte l'ús de *sostre* amb el sentit de 'part interior i superior d'un edifici o d'una habitació' i el de *trespol* només com a 'sostre d'una habitació'.

681. Cf. 'terreno que se pone duro', 'bancal que lo han pisado y se ha puesto duro': «¡Esto lo han puesto como el *trespol*!» (Fuente Álamo, Múrcia; Sempere, 1995, p. 148).

682. Sempere (1995, m. 24, p. 146) recull detalladament la distribució de *trespol* en terres murcianes: variants [trah'pól] a l'oest i [treh'pól] a l'est, i *traspón* a Moratalla i Lorca; a més, n'aplega els diversos matisos semàntics (p. 148).

683. Segons explica Torres Montes (1993, p. 96): «El suelo de la casa se hace normalmente de "mezcla" o argamasa. Este tipo de suelo recibe el nombre de *payamento* o *traspól* [...]. Otros tipos de pisos menos frecuentes en la comarca nijarena son el *enlosa(d)* o 'embaldosado', hecho con *losas* de la alfarería, y el suelo de *tierra* apisonada o batida.»

Aquesta restricció semàntica per a *trespol* no s'ajusta a l'ús popular que hem descrit⁶⁸⁴ ni a les definicions dels diccionaris valencians (v. *DRos* (1764), *DEscrig...*), i no és gaire clara en la pràctica. Deu derivar d'una lectura massa restrictiva del *DFabra*.

b) Qualifica de «dialectal i no recomanable» *sostre* com a 'sostrall, capa de deixalles', judici també una mica estret. Com veurem, és un sentit der. del més ant. i etimològic, no gens allunyat de la segona acc. del *DFabra* ('De coses que estan posades les unes sobre les altres, les que estan en un mateix pla horitzontal [...]').⁶⁸⁵ Aquest valor és encara latent, p. ex., en la descripció que fa Rafael Amat (1794; ed. d'Aritzeta, 1986, p. 94) del ball dels castells, segons sembla una de les primeres referències documentals d'aqueixa tradició: «En est matí, festa major en la ciutat de Tarragona. No ha estat tan alegre [...] per no haver-hi hagut [...] cap diversió de balls dels Titans, dels Prims, dels Valencians y altres, en Tarragona, que corrian ab los de Bastons per la ciutat y en la tarde acudian a la professó de Santa Tecla. Y la habilitat de castells, o *sostres* de gent, ab un noy al capdemunt, fent-l'i la figuereta.»

El DCVB dona *sostre* 'superfície que limita per dalt el buit d'una cambra, d'un lloc habitable, en oposició al sòl o paviment; cast. *techo*' també com a val.; de fet, la primera atestació lexicogràfica que tenim d'aquesta acc. és del *ThPu* (*Lo traginat o cuberta o sostre de alt*, 151).⁶⁸⁶ Deu ser una concreció d'aquest significat l'acc. 'lleixa de fusta del rebost' que el DCVB arreplega a Cocentaina i a Biar.

El mateix Enric Valor afirma (1979b, II, p. 63) que «dins el PV, en el parlar oral, *sostre* s'empra més en la part septentrional, i en la meridional predomina *trespol*; però això no d'una manera absoluta.» Miquel Adlert Noguerol (1983, p. 77), malgrat el refús que algú ha manifestat davant aquesta acc. *tan catalana*,⁶⁸⁷ no es pot

684. Cf. més amunt els exemples trets de textos antics, dels segles XVIII, XIX i XX; v. els versos de Llorente (ed. de Lluís Guarnier, 1983, p. 156) en «La barraca», on *trespol* és clarament 'el sostre, la coberta de tota la construcció' (DCVB, s. v., 6): «Pobre *trespol*, de palla ben lligada, / la guarda d'un mal vent.» Una mica més avant, en el mateix poema (p. 158), el patriarca de la Renaixença valenciana escriu: «el que, per a defensa de la terra, / lo vell trabuc despenja del *trespol*».

685. No tenim res a objectar, és clar, a la necessitat de fer convergir el nostre lèxic. Ara bé, els qualificatius *correcte* i *dialectal* no sembla que siguin de bon usar en segons quins casos.

686. Remarcable aqueix «de alt»; i és que *sostre* històricament també ha patit aqueixa ambivalència que revisem ací en *trespol*. V. aquest text de 1533: «En la cambra de la tia... havie fet *lo sostre de baix de trespol* nou» (DCVB); encara ara *sostre* és 'paviment o sòl d'una habitació que no és de planta baixa' a Solsona, Cardona, el Baix Empordà i Gandesa (DCVB); v. més documentació en DECAt (s. v. *sostre*).

Observeu el paralelisme que trobem en l'enunciat de la «Taula» del *ThPu*: «Dels *sostres*, alt y baix, o *traginat* y *trespol*, y ahines y obres de fuster.»

687. El DRACV continua afectat d'aqueix refús. El volum I (català-espanyol) tradueix *trespol* per 'techo, techado, techumbre' i *sostre* per 'techo, techumbre', 'desván', 'anaquel', 'resto, residuo', és a dir, totes i només les accepcions que el DCVB dona com a valencianes; en canvi, descobrim en el volum II (espanyol-català) que *techo* i *techumbre* són sols 'trespol'.

fixar d'escriure: «En habitaciones grandísimas, de *sostres* altos, húmedas, i empape-
radas de tan antic, que [...]».

Tot i això, els diccionaris del segle XIX, lligats sobretot al val. central i merid., reserven majoritàriament aquest sentit per a *trespol*. Fan excepció el *DSanelo* amb l'article *Sostre de alt, ò la cuberta ò traginat*, presa del *ThPu*, i el vocabulari del mestre viguetà traslladat a Sueca, Rosanes (1864, s. v. *sostre* 'el techo'); cf. el mateix article del *VocSecc* (1909, p. 43) de JMartí Gadea, basat en aquest de M. Rosanes: *el sostre* 'el desván ó techo'. Els altres diccionaris (*DCabrera*, *DLlombart*, *DJMartí Gadea* (1891)) segueixen Escrig: 'pequeño espacio que suele quedar sobre el cielo raso ó bóveda de alguna habitación. V. *cambra*, en la primera acepción' (primera doc. lexicogràfica d'aquesta segona acc.); el *DCabrera* és més breu: *sostre* 'desvanillo ó desvan gatero'. És una acc. antiga; el *DECat* (s. v. *sostre*, p. 107a, línia 22) en dóna referències de l'*Spill*. Aquest valor pareix que pren en textos del segle XX, com ara l'obra de Puig Espert *Lo que ningú sabia* (1928, p. 7 i 41), autor nat a la ciutat de València: «La gabia número deu que anirà al *sostre*. Poc a poc, de tots els canaris qu'eren la envecha de l'afisió, sols quedarà l'escurrim, la borumballa, els pitos de vichilant...» i «La cosa es molt sensilla: díhuit gabies en l'alasena, menos set que li pasí a "Bucho", el forner, per a liquidar un conte de pataquetes; nou que venguí per a comprar creilles, y dos defunsións..., sero en l'alasena y dos gabies en el *sostre*.»

És un sentit viu, fins i tot en punts meridionals: «El *sostre* és com el porxe, el capdamunt de la casa (o també el subterrani), on s'alcen endreços; el *trespol* és el *techo*» (Gandia), «El *sostre* és com una pallissa xicoteta» (Algemesí), «El *sostre* és baix del *trespol*, i el *trespol* és la coberta de dalt de la casa» (Oliva); el *sostre* o *sostret* és a la Vila Joiosa 'espai buit que hi ha a l'escala o al capdamunt de la casa per a alçar coses, moltes voltes fet amb un simple canyís estés damunt les bigues'.⁶⁸⁸ A la Plana Baixa *sostre* és 'habitació sota teulada' (González i Felip, 1991, p. 67). El *DCVB* el dóna de Castelló, de València i d'Oliana (l'Alt Urgell) i *sostret* de Sueca (pres de Griera, 1932, p. 111). El treball de Moll sobre el lèxic de la construcció (1936, p. 31), ja esmentat, situa *sostre* '2. *sostre mort*: pis situat davall teulada, que té el paladar inclinat i molt baix d'una banda' a Lledó (l'Alt Empordà), Sant Feliu de Torelló, Bna. i Santa Coloma de Queralt.

El *DFerrerPastor* arreplega *sostret* 'espai entre dos sostres, sobre el buit d'una escala, d'un cel-ras [*altillo*]', mot i sentit que el *DCVB* dóna de Sueca. El teníem ja en el *DEscrig*: *sostrét* ('V. *sostre*, en la primera acepción, y *pugét*, *pugét* 'pequeño desvan que suele haber sobre el vacío de alguna escalera').⁶⁸⁹

García Soriano (1932) aplega en murc. *sostre* 'desván, camaranchón'. A l'horta d'Oriola el *sostre* és 'el camaranchón de la barraca' (Guillén, 1974, p. 315); a Tor-

688. Cf. *ensostrat* 'paviment de fusta' (Llofriu; Griera, 1932, p. 106, i *DCVB*).

689. Açò s'acosta al *tinell* d'altres llocs.

revella *sostre* és «equivalente a especie de buhardilla o parte alta de las barracas y casas antiguas» (Pérez Maeso, 1990).⁶⁹⁰

És ben corrent *sostre* com a ‘sostrall, deixalles que es deixen pel paviment, per terra’. V. les referències i els matisos que en dona el DECat (s. v. *sostre*, p. 107a, línia 41 i s.). El *DJMartí Gadea* (1891) ens dona la primera atestació d’aquesta acc. *sostre* ‘desperdicio. V. *solage*’; el DCVB la documentava en el *Cañís*. A la Marina Baixa ha pres el sentit més aïna de ‘rastre, senyal d’haver fet alguna cosa’, ‘rastre que deixa el pas d’un animal, d’una persona...’, i no sempre amb el sentit de residu: «Ací hi ha *sostre* d’haver entrat lladres», «Allà hi ha *sostre* dels conills» (‘senyals, pistes, rastre —no necessàriament de femta—’), «El temporal no ha deixat ni *sostre* de la collita», etc. En altres casos és encara clara la vinculació amb l’accepció originària ‘capa de coses estesa sobre una superfície’: «El vent ha fet un *sostre* de taronges per davall dels arbres» ‘escampada, solada’.

És un ús ben arrelat en les terres de migjorn; però no deu ser exclusiu d’ací. El DCVB el localitza al PV, a Calaceit i a la Segarra. Casanova (1980a, p. 140) arreplega a Agullent *sostre* ‘capa, lecho de algo’, «El got té encara un *sostre*» (cf. la definició del *DJMartí Gadea* (1891)). *Fer sostre* és ‘deixar-se coses pel camí o bé en un lloc’ a Vinaròs.

Deuen ser expansions des del català els usos següents: Martí i Aparicio (1989) arrepleguen a Anna *sostre* ‘poso, resto (mismo significado que «solache»)’. Hem de deduir de Montoya (1989, p. 151) que *sostre* ‘solatge, remitjò, restes’ es diu als nuclis castellanoparlants de Montfort i de la Canalosa (a les Valls del Vinalopó). Altaba (1985, p. 90) enregistra en territori d’Aragó *sostre* ‘en el Maestrazgo: basura’, «Barre la entrada y recoge el *sostre*» (v. uns altres matisos ja més propis de l’arag. en el DECat —s. v. *sostre*, p. 108a, línies 18-25— o en el *DAndolz*).

Sostre és eufemisme per la interjecció *fotre*.⁶⁹¹ Deu ser freqüent, si més no, en l’obra de Bernat Morales San Martín. El DCVB ja documenta aquest ús precisament en els *Idilis llevantins* d’aquest autor (1910, p. 25); el retrobe en la *Cadireta d’or* (1908, p. 8): «Ya no dia ¡*sostre!*, pero li caía la baba contemplant aquella esena.» En el mateix *Idilis llevantins* (p. 25 i 71) hi ha l’intensiu **resostre*: «—A mi no m’espeny ningú, *sostre!* Ni mire la comenencia [*sic*] de ningú més que la teua, *resostre!*» i «Quant al tio Esteve li s’escapava un “*sostre!*” o un “*resostre*”, era que l’aigua anava ia per la raer taula.»

Hem fet un ràpid recorregut pels valors de *trespol* i de *sostre* i les variacions que s’hi han produït. Hem suggerit els motius de la reculada de l’un i de l’altre, motius,

690. És remarcable que *trespol* prenga a Tort. aquest mateix sentit (‘espai comprés entre el sostre de les habitacions i la teulada, en la casa de camp, cast. *desván*, DCVB): «Lo caixó de les figuretes [*del Betlem*] estava amagat á l’argolfá ó *trespol*» (Vergés, 1909, p. 123; ed. facsimil de 1991).

691. Fóra ben interessant estudiar les interjeccions del llenguatge viu i dels textos populars. A més de la informació, diguem-ne, antropològica que en podríem traure, sovint s’hi refugien vocables ja desusats i valuosos jocs amb les paraules.

com sol ocórrer, interns (especialització semàntica, pressió del model estàndard) i externs (castellanització lligada a la modernització tècnica). Com en tants altres casos, l'ensenyament i els mitjans de comunicació són bones aïnes per a fer-los reviscolar.

APÈNDIX

Som del parer, ja suggerit per Veny (1978, p. 237) i per Colomina (1985a, p. 47), que la influència lingüística de la repoblació mallorquina del segle XVII sobre el migjorn valencià (especialment, a la Marina Alta, en part de la Baixa i de l'Alcoià, i, ben probablement, també de la Safor) pot explicar:

a) D'una banda, l'arribada i la penetració en aqueixes contrades de material lingüístic característic de les Illes; vegeu-ne força mostres en Veny (1978, p. 226-240), Colomina (1985a i 1986), Colomina, Pont i Salvà (1986), Monjo (1993), Garcia i Beltran (1994) i Beltran (1994, 2005).

b) D'una altra, el reforçament i la perpetuació de trets preexistents, comuns al mall. i al val. (o al cat. general), i que després han estat bandejats en la resta del PV o, si més no, en les comarques veïnes. En certa mesura, aqueixa influència pot haver actuat desconnectant el parlar d'aquestes contrades de l'evolució que al llarg del temps ha seguit el val., bé al nord, bé al sud. Pel que fa al lèxic, podria haver ajudat a mantenir vocables o accepcions com aquest mateix *trespol* 'paviment', 'paviment no enrajolat', o *capcingle* i *clotell* (v. més arrere els comentaris corresponents). Deu ocórrer semblantment a altres mots que no estudiem ací; permeteu que en posem un exemple: *escarlèbit* (*esquir-*, *-vit* i altres variants).

El conec sota les variants [askar'lavit] o [askar'levit] o [-bit] i amb el sentit de 'persona escarransida, apoquida, rovellada, prima'. Hi ha també *esgarlàbit* (o *-èbit*) (Beneixama; Lloret i Vela, 1994, p. 18).⁶⁹² Colomina (1991a, p. 181) el recull de la Marina Baixa i destaca la coincidència amb el mall. *escallèbit* 'persona insignificant' (Santanyí, DCVB); ja abans (1986, p. 675) l'havia inclòs entre els mallorquinismes lèxics d'aquestes comarques. El mateix DECat (s. v. *esquitllar-se*, p. 707b, línia 7) subratlla, seguint el DCVB, el caràcter illenc del vocable. A Mall. vol dir, a més, 'obertura o ferida a la cara; cast. *rasguño*'.

És remarcable la presència d'aquest mot en l'obra, carregada del deix popular, del valencià Pere Jacint Morlà (s. XVII; ed. de Ferrando, 1995, p. 106, 199 i 273). L'hi trobem tres vegades: en un cas referit a uns rotllets esquifinyats i prims; en un altre, aplicat a un discurs poc lluit, curt i pobre, i per oposició a *gegant*; i, darrera-

692. Convé remarcar que, segons hem pogut comprovar personalment en una enquesta per a l'ALCV (febrer, 1997), *esguirlàbit* (o *-èbit*) s'aplica també a Beneixama a un 'esquinç superficial i fi sobre la pell o sobre la roba'; el consideren diferent d'una *esgarranyada* 'ferida més profunda sobre la pell'. V. la nota següent.

ment, usat en paral·lel amb *minyons* i *xics*:⁶⁹³ «Lo vi que ve en lo barral,/ la mitat sol ser del Betis./ Pués, los rotllets esguimats,/ que pareixen *esquirlèvits!*/ Per a dormir m'han donat/ un apossento paupèrrim./ [...] / ROCA: Perquè só un home decrèpit/ i tinc lo cap ple de fusta/ tot nucs, sens res de melis./ PINÓS: Puix diga, de què té por?/ ROCA: De que tinc lo discurs dèbil/ i vol un discurs jagant/ i lo meu és *esquirlèvit.*/ [...] / Pués, deixem-los en bona hora./ Anem a la processó./ Com tragué tants *d'esquirlèvits!*/ D'a-on tragué tants de minyons?/ Li deixà los xics Salai/ per medi del seu prior?»

Per ventura hi ha alguna relació entre aquestes variants i *escaravit*, mot que el DCVB (s. v. *escarabit* o *escaravit*) dóna de Mall. amb les accepcions 'subjecte ridícul o que es fa reparable el seu comportament i manera d'anar; cast. *ente*' (*DAmengual*), i 'gest ràpid i complicat; moviment ràpid i sobtat d'un cos viu' (Mall.); amb aquest segon matis l'esmenta de les *Rondaies* de mossén Alcover. El DECat (s. v. *escarrabittlat*, *-billat*) aplega *escaravit* com a sinònim de *espurna* a Eiv. en *pedres d'escaravits* 'pedres fogueres'. *Escaravit* no deu ser exclusiu de les Illes; es diu si més no a Cocentaina on s'empra com a 'refregada que es fa amb el polze sobre la patilla com a càstig de baix cap amunt'; cf. el mall. *escal·lèbit* 'obertura o ferida a la cara; cast. *rasguño*' i 'persona insignificant; cast. *mequetrefe*' (DCVB). El DECat ja vinculava *escarrabill*, donat com a var. derivada de *escarrabittlat*, amb *esquitllèbit*; aqueix *escarrabill* és d'Agramunt, on s'empra com a 'moviment de la baldufa quan balla, aplicat a la pluja, de la qual diuen quan fa ruixats: «Avui els àngels pixen *d'escarrabill*» (DCVB).

No convindrà menystenir aqueixa influència mallorquina en explicar per què el Mascarat (serra de Bèrnia), el gorg que separa les dues Marines, és a l'hora d'ara la fita, a migjorn, de determinades característiques fonètiques i morfosintàctiques, i de més d'una parella lèxica. Recordem les ja vistes ací, *bugada* / *ruscada*, *ordi* / *civada*, *tàpera* / *tàpena*... No es tracta d'oposar, almenys no sempre, *conservadorisme* i *innovació*; *bugada* i *ruscada*, p. ex., són, tots els dos, mots de ben vella nissaga catalana. Potser siga més ajustat plantejar quina va ser la incidència d'aquell fet històric sobre la (re)distribució dels trets lingüístics, sobre la (re)configuració de les varietats del català al PV. No és difícil d'establir el paral·lelisme amb la influèn-

693. Com veurem, tenim en aquests versos les formes *esquirlèvit* i *esquirlèvit*; compareu aqueixa segona var. amb la pronúncia de Beneixama (v. adés) i amb altres casos de sonorització de /sk/ en [zg]: *e*[zg]itar per *esquitar* (-itxar), *e*[zg]erda per *esquerda*, *e*[zg]olar per *escolar* o, en el mateix text, *esguimat* per *esquimat* (v. Martines, 2000a, p. 180). El DECat (s. v. *esquitllar-se*, 706a, p. 6) enregistra de Josep Giner *esguillar-se* 'esmunyir-se, escapar-se', var. valenciana del general i clàssic (*Tirant* *esquitllar-se*; ens consta *esguillèvit* de Vall-de-roures i de la Vall del Tormo, al Matarranya («Mirar d'*esguillèvit* 'de coa d'ull», Moret [ed.], 1995, p. 157); *esquitllèbit* (Massalcoreig, DCVB).

En el *DEscrig* hi ha *esquill* 'soslayo, solo tiene uso en los modos adverbiales', *Al esquill ó d'esquill* 'alsoslayo ó de soslayo'.

cia que va tenir la repoblació amb castellanoparlants a l'extrem meridional del País, també durant aquell segle xvii.

Així i tot, el divers, llarg, complex i ajustadís procés de poblament del Regne de València encara ens planteja molts interrogants. L'estudi dels textos (d'èpoques, de procedència geogràfica i de registres variats) i dels parlars vius és una bona eina en aquesta gran bugada.

TRESPOLAR v. més arrere TRESPOL

⁺TRIPi: **Tripi, tela** {A}/ **Tripi, tela de espart ó llana que semecha el terciopelo** {B, C} 'Tripe'

Les primeres atestacions del mot *tripa* en cat. ens el presenten com a nom de teles. Amb aquesta acc. el trobem en els clàssics (*Spill*, «e lo vellut de *tripa*», 2753, DCVB), en obres com el *ThPu* («roba de vellut de *tripa*») i més tardanes. Segons el DECat (s. v. *tripa*, n. 1) i el DCECH (s. v. *tripa*, n. 1), en esp. hi ha *tripe*, explicat com a gallicisme a partir de *trippe de velours*, paral·lel al nostre *tripa* 'tipus de tela' i 'budell'; el *DAut* (s. v. *tripe*) el considera arag. («Tela parecida al terciopelo, y se distingue en ser tejido de lana. Covarrubias le llama Tripa en esta voz: y oy se conserva en Aragón»). Així, doncs, és aquest ⁺*tripi* una adaptació de *tripe*, hipotètic arag.? El *DVal* el degué prendre del *DEscrig*. El mantenen el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891). Cf. els casos de tancament en [i] de /e/ posttònica final que ha aplegat Colomina (1991a, p. 18) en el val. general i a la Marina Baixa.

El canvi contrari té també un cert relleu en el val. popular. Colomina (1991a, p. 19) esmenta els casos de *desprestiche* (JMartí Gadea, 1981, p. 488), *naufnage* (Garcia Girona, *Seidia*, p. 200), *colege* (Altea, Callosa d'en Sarrià; pronúncia força estesa),⁶⁹⁴ *sufrage* (Benidorm —on hi ha la Mare de Déu de *Sufrage*— i Altea). Podríem afegir-hi, també darrere palatal africada: *adage* (*Tratat de adages* [...], Ros, 1736; *Conversacions entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 17; *Bodria*, 1906, p. 25) o *prestiche* i *privileche* (*El Bou*, 1885, vi, p. 2 i xxviii, p. 2). Trobe *vestige* en un text català d'Elda de 1701 (ed. de Montoya, 1986, p. 87). Els casos de ¹-i > ¹-e són freqüents en textos meridionals: *monesipe* i *monicipe* (*Cañisaes*, 1991, p. 117, 183), *munisipe* (*El Bou*, 1885, xlii, p. 1); *ñirve* (Monòver; *Cañisaes*, 1991, p. 133); *prensipe* (*Cañisaes*, 1991, p. 224); *servise* (*El Bou*, 1885, xxxviii, p. 4); *site* (*Cañisaes*, 1991, p. 49). Mascarell (1977, p. 224) dóna de la Vall de Vilallonga, a la Safor, «fer ⁺*estrice*» 'acaminar, moure's' per ⁺*estrici*.⁶⁹⁵

694. Cf., però, *colechi* en *Un pillo* (1846, p. 39).

695. V. la proposta d'ètim d'aquest bell vocable meridional de Casanova (1981, p. 216) i Colomina (1995a, p. 181, n. 181).

TRONTOLL; ATRONTOLLAR: **Trontoll** ‘Traquéo’; **Atrontollar-se ó atrantollar-se** {A}/ **Atrontollar-se ó atranto...** {B, C} ‘Marearse’

Trontoll (o *tran-*) ‘moviment, embolic, tràfec’, ‘moviments repetits, sacsons’ («Quin *trontoll* que porta este cotxe») i (*a*)*trontollar(-se)* (o *tran-*) ‘marejar(-se), atabanar(-se)’, ‘moure’s molt’, ‘fer moltes coses’, ‘dur molt de tràfec’ i alguna altra var. són ben freqüents en els textos i diccionaris d’aquesta època i encara a l’hora d’ara.

Trontoll i *atrontollar-se* es diuen a la Marina Baixa; en tenim referència d’Alacant, d’Agost (‘anar a trombollons’), de Xixona (‘fer massa coses al mateix temps’), de la Torre de les Maçanes (‘estar atrotinat; tindre poca clarícia’), de Cocentaina (‘algú que no pensa bé perquè està marejat per alguna cosa’), de Dénia («*Està atrontollat* perquè s’ha pegat un colp al cap»), de Calp (‘atorrullar-se o atordir-se’, ‘anar de cap, estar atrafegat’), de Pedreguer, d’Aldaia (‘atorrullar-se, fer les coses de pressa i nerviós’), etc.

A més dels testimonis escrits, literaris i lexicogràfics, que n’aplega Colomina (1991a, p. 327), especialment importants per a la var. *tran-*, convé esmentar: «y enseguideta que arreglí al animalet, y retorná un poc dels *trontolls* de la dilichen-sia, em pose la mudá bona, y refile cap a casa» (*El Mòle*, I (26 gener 1841), xvi, p. 247); «TONET. [...] Y ya pòts tú considerar/ que’m té tonto eixe *trontóll*;/ pero c’am de fer, refoll» (Palanca Roca, 1859, p. 17); «¿Quina mare no se gòcha,/ Y quin pare no entra toü/ Carregada l’aca ròcha/ Al tornar del molí nou?/ Pos este gòix y *trontoll*/ Es el fill de aquell apreto» (*Les marors de una fadrina*, 1860, p. 4); «Só Mateu, ¡si ella es la causa/ del *trantoll* que pòrte huí!» (Balader, 1863, p. 24); «MARIQUITA. ¡Chesus, Chesus, quin *trontoll*!/ CHUAN. Calle bosí d’alficós,/ y fiques en triar l’arros» (*La nit que venen els musics o l’olla del tio Chuan*, 1855, p. 4); «[*El Nubol*] A los del poble *atrontolla*/ Ab trons, xispes y rellamps» («Rondalles de poble», 1900, a Badenes Dalmau, 1980, p. 80); «Sa veu, vents que xiulen, penyals que rodolen,/ quan negra tronada *trantolla* els cinglers, [...]» («Les dos montanyes», Teodor Llorente; ed. de Lluís Guarnier, 1983, p. 104); «al pòble d’Altea de tots estos *trontolls* no aplegava més que la remor» (Martínez i Martínez, 1920, p. 158); «ALBERT [...] Té el meu pit un pantaix que no me deixa/ traduir en rahóns/ els sentiments a l’ànima *atrontollen*» (Alberola, 1927b, p. 11); «No l’aturdia lo *trontoll* ni l’arremetuda de l’enemic, però no l’empoltronia la quietud» i «els tiraven a l’aigua, bé per a que es refrescaren, bé per a que s’espavilaren del *trontoll*» (Josep Pasqual Tirado, 1988, p. 161 i 166); «Pero despres reflexionava, i aquella explicacio, enllestida de pressa i corrent, *trontollava* i acabava per caure fent-se a bocins», «que acabaren per *trontollar* les explicacions» i «ses concepcions *trontollants* recibira els colps» (Adlert Noguerol, 1983, p. 98, 111 i 267);⁶⁹⁶ «Però tampoc

696. En canvi, aquest autor fa servir el subst. *tarantoll* (p. 56). El DCVB dona aquesta var. com a valenciana seguint el *D’Aguiló*; la podeu veure en textos d’expressió popular del segle XIX. Tot i això no

no havia pensat mai totes estes coses, dut del *trontoll* de l'accio constant» (Casp, 1988, p. 110).

La influència de *trontoll* sobre *tombolló* (a *tombollons* 'a bacs, a tombs') deu explicar ⁺*a trombollons* (Agost, la Nucia, Pedreguer), ⁺*a trompollons* (Elx) o ⁺*a trompellons* (Tàrbena);⁶⁹⁷ cf. *a trontollons* del mall. M. dels Sants Oliver (DCVB). Alberola (c. 1927, p. 406) arreplega: ⁺«Qui té males accions, acaba a *trombollóns*.»

No deu anar gaire lluny d'aquesta explicació ⁺*tromontoll* (*tombolló* o *tomb(o)* × *trontoll*; amb *-mb-* > *-m-*), mot que veig en una escena ben trontollosa de *L'aventura de Peret*, de Llopis Piquer (1928, p. 12): «SOCORRO. Sinvergüenses! Cochinos! Poca vergoña! Yo vos mate!/ AMPARO. Mare! Ay, mare, no. A d'ell no./ PERET. Ausili, que mos aufega... [...] / CHAUME. Che! ¿Qu'és este *tromontoll*?»⁶⁹⁸

Tenim, al voltant del nostre àmbit lingüístic, *trontollo* 'mareo, ruido, confusión que aturde' al Vilar (Llatas, 1959). Nebot Calpe aplega per l'Alt Millars i l'Alt Palància (1990, p. 149-150) *trontollase* 'estropearse la fruta cuando se mueve dentro de un cesto o caja por el roce de los frutos entre ellos o con el cesto o caja', *trontollo* (Xelva) 'ruido, movimiento, confusión' i *trontollar* 'traquetear'. Altaba (1985, p. 93, 95 i 96) anota pel Baix Aragó: *tarantull* 'actividad excesiva que aturde', «El *tarantull* mata al *tarantull*» 'el que fracasa por abarcar demasiado' (cf. el val. *tarantoll*, ja citat); *trantull* 'véase *tarantull*', i *torontollo* 'en Crivillén: movimientos o vaivenes sucesivos que

va rebre el vistiplau dels redactors del DRACV. També han oblidat *trontollar*; només hi descobrireu *atron-* i sols amb el sentit, força freqüent però no únic, de 'aturdir, marear'; cf. els exemples aplegats més amunt i, especialment, els textos d'Adlert.

697. *Trompa*, *-ada* o *trompellot* 'baldufa' és ben prop de les dues darreres variants.

Aprofitem per a fer notar que *a tombollons* és trobadora, si més no, ja en els versos del valencià Pere Jacint Morlà (s. xviii; ed. de Ferrando, 1995, p. 275): «Los que portaven veretes,/ que són los arregladors,/ jo bé els viu allà en la Seu/ que anaven a *tombollons*.»

La var. general *tomballó* («Anar a *tomballons*») consta per primera vegada en el *DLabèrnia* (1840). El *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891) duen *tomballó* ('tumbo, lo mismo que *tombolló*, el primer, i 'V. *tombo*'; el darrer); el *VocFullana* arreplega ⁺*tombelló* 'tumbo'.

Dins aquest camp semàntic ('moviment, soroll; embolic, desori, enrenou'), hi ha al PV *tropoll*, ⁺*trapoll*, ⁺*a tropollons* («Ella mana en mosatros / á *tropollons*»; Rico Gomis (1887, p. 10)). Cf. els tortosins *trapull* 'agitació de persones o coses en moviment', *trapantoll* 'cansament produït per excés de moviment o de treball' (DCVB).

Ens trobem, doncs, amb un seguit de vocables que, tot i ser de probable origen divers, expressen valors semàntics més o menys propers i presenten, a més, una estructura fònica ben semblant.

698. ⁺*Motroco* i *motroll* 'tros', 'bony', 'embalum', 'andròmina' s'hi acosten formalment i, més de biaix, semànticament. V. *motroco* i *-oll* en Colomina (1991a, p. 249; Alcoi, la Marina i Enric Valor); hi afegim alguna referència més que ens pot eixamplar l'abast geogràfic: «Quirda al dimoni *motroco*» (Rico Gomis, 1887, p. 20, autor i obra d'ambient il·licitans); *motroco* és 'cosa deforme' a Algemés (Jiménez Salcedo, 1958, p. 92).

Hi ha a Novelda el malnom *Matroco* (Païà i Segura, 1991, p. 194). *Matroix*, un altre malnom de la mateixa localitat, podria explicar-se a primer colp d'ull com a resultat d'una pronúncia (o d'una oïda) ieista d'un pl. *matrolls*.

se sufren al ir en carro o de otro modo', «Ya estaba delicau, pero el *torontollo* de llevarlo hasta la ambulancia lo acabó de amollar.»

TRUITA: **Truita** 'Tortilla'

Cal reconéixer que *truita* (*d'ou*) no és vocable bo de sentir en el val. popular a les hores d'ara.⁶⁹⁹ L'ALDC (II, m. 385) la situa a les hores d'ara per les comarques septentrionals (d'Atzeneta del Maestrat en amunt), sovint en variació amb l'esp. *tortilla*. En algun lloc pren matisos derivats com 'embull, embolic' (el Forcall), paral·lel del mall. 'desorde, conjunt de coses confuses'.

En tenim el testimoni dels clàssics (*Spill*, 8157, DCVB). A més, trobe *truita* en documentació tardana com els versos de Pere Jacint Morlà (s. XVII; ed. de Ferrando, 1995, p. 55): «que, encara que curta/ la bolsa tinc hui,/ no falta pecúnia/ per a peix cantant,/ que és fruita madura;/ ous en llonganissa/ valen més que en *truita*.» El *Raro diccionario* de Carles Ros (1770; ed. de Casanova, 1991b, s. v. *hou*; ed. de Guardiola, 2004, p. 171) duu *Hous en truyta* 'huevo en tortilla' i en dóna la recepta: «son huevos batidos, fritos en azeyte o manteca, hechos en figura redonda a modo de torta».

La decadència hodierna (ara combatuda amb la difusió de la llengua estàndard) devia advertir-se ja en el segle XIX. No el trobarem en el *DLamarca* (1839, 1842) ni en el *DEscrig*; en aquest darrer sí que hi ha *tortilles* i *tortilleta*. A més del *DVal*, l'incorporen el *DLlombart* i el *DJMartí Gadea* (1891). Aquests donen els dos sentits bàsics de *truita* (d'ou i de riu) i no vacillen a considerar *tortilla* un mot esp. JMartí Gadea el té encara com a mot propi, tot i que ja adverteix que comença a envellir: «la *truyta* dels hous [...] *tortilla* en castellà» (*Els cudolets*, 1908, p. 43).

Apareix en dues ocasions en el *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 250 i 254): +«Saber fer *truita* sense òus», «Sense trencar òus, no's fan *truites*.» Germà Colón explica, en una ressenya crítica sobre el DRACV publicada en el diari *El País* (1993a, p. 3, 8 abril 1993), que la coneix com a mot castellanenc usual des de la infantesa, tot i que «se decía como palabra vieja.»

Les meravelloses maniobres lexicogràfiques d'alguns fan que en el ver val. del DRACV no hi haja mot que done nom a la *truita d'ou* i que *truita* designe només el saborós peix de riu; l'usuari interessat a aprendre aqueix ver val., en recercar *tortilla* en el segon volum (espanyol / català) d'aquest inefable dicc., hi ensopagarà amb el parany *tortilla* 'coqueta' i, encara, *hacerse tortilla* 'fer-se com una coca'. No és menys espatarrant el *Vocabulari elemental de la llengua valenciana* d'Emili Mides (1990) segons el qual, en bon val., *tortilla* vol dir 'tortilla' i *truita*, 'trucha'; en canvi, els espanyols *tortilla* i *trucha* són en aqueix bon val. 'truita, tortilla' i 'truita'

699. *Tortilla* deu haver fet camí en altres parlars. «*Tortilla* és modern i *truita* és antic», segons un informant illenc (Vený, 1986, p. 209).

(*VocMiedes*, 1999). Convindria anar alerta perquè, malgrat l'embull, aquest vocabulari s'acosta massa al margall català [!].

VADEJAR v. més avant VADO

VADO: **Pasar un riu á vado** 'Vadearle, n.' {C}; **Vadechar** 'Vadear un río'⁷⁰⁰

Vado, cultisme llatí, castellanisme primerenc o mossarabisme [?], ens consta al PV si més no des del segle xv; vegeu ací un fragment d'una carta dels jurats de la ciutat de València amb data del 3 de gener de 1412 (ed. de Rubio Vela, 1985, p. 227): «VII o VIII dels qui eren ab don Pero Maça, passaren lo riu [*Xúquer, a Alzira*] al *vado*, hora de mija nit, prop del molí [...]».

El DCVB l'aplega en més textos valencians del segle xv ençà: en l'*Spill* («Cercant-li *vado* / que l'amansàs», 2880); en el *Colloqui e raonament fet entre dues dames* («Y apendreu passar lo *vado* d'est món corrupte», 756), i en els *Consells y bons avisos dirigits a una noble senyora valenciana novament casada* («Passen per los *vados* de aquell riu», 69), aquests dos darrers editats per Miquel i Planes dins el *Cançoner satírich valencià dels segles xv y xvi* (1911). *Vado del riu* 'Vado del Río, pasar, ò vadear el río' és un article del *DSanelo* (E 136v,a).

Ha generat fraseologia: «Donar *vado*» 'donar pas lliure' en els versos de Pere Jacint Morlà (ed. de Ferrando, 1995, p. 47): «[...] donant *vado* a ses paraules/ perquè no em digués feixuc,/ dissimilí quant puguí,/ aguardant temps oportú.» El *Refraner valencià* d'Alberola (c. 1927, p. 279) arreplega «Tentar el *vado*».

Sense ser gaire abundosos, no trobem a faltar al PV testimonis històrics de *gual* o *guau*, la var. etimològica: «No és emperò gens pauruga en dar-se al *gual*» (*Colloqui e raonament fet entre dues dames* (725), DCVB, s. v. *gual*).⁷⁰¹

Gual és a l'hora d'ara ben poc corrent en el nostre català; tot i això, en trobem algun rastre, si més no, en la toponímia. Hi ha a la vall de Guadalest *el bancal del Guau*. Segons ens expliquen informants de Benimantell i del Castell de Guadalest, ara l'ha cobert l'aigua de l'embassament; és a la vora del *toll Estret*, on hi havia una passera (*el pont del Toll Estret*) feta de pedres i de troncs. Era un bon lloc per a passar el riu abans de construir la presa.⁷⁰²

700. En l'e. e. de A hi ha a més 'esguazar'. En l'e. e. de B només 'vadear'.

701. Cf. més amunt l'exemple de *vado* en aquesta mateixa obra.

702. Tenim a la mateixa Vall, en el terme de Confrides, *el portet Igual*. Apareix alguna vegada en documentació notarial de mitjan segle XVIII *el portet de Gual* (Cano i Martines, 1993). Cf. allí mateix el topònim *el Clotibou* per *el clot de Bou* (s. XVI), o a la costa de la Marina Baixa *la cova de Bol i Bolig* (l'Alfàs del Pi) per *la cova del Bol de Bolig*; v. Martines, 2000a, p. 134.

Vegeu els comentaris de Gulsoy (1964, p. 332) i de Colomina (1994, p. 484) sobre la fortuna del fantasma *guan* en els nostres diccionaris des del *DRos* (1739) fins al *DRACV*, sempre delerós d'estalviar-nos catalanades.

VERÍ: Verí 'Ponzoña'

Com en altres parlars, l'ús de *verí* ha reculat força per ací. Fa la impressió que, efectivament com proposa el DECat, el foraster *veneno* va irrompre de bell principi com a competidor de *metzina* 'substància que, introduïda en l'organisme animal, dóna la mort o produeix un efecte morbós'. Llegim-ne una mostra del segle XVII: «Item volem prevenir a alguns notables danys, establim que ningú pose entorn de sos abellars, ni en ninguna part del terme (que tancada en clau no estarà) ningú gènere de *veneno*, sots pena de cent sous» (*Establiments de la Vila de Vilafamés*, 1630; ed. de Díaz Manteca, 1982, p. 48).

Carles Ros confirma aqueixa impressió a la darrereria del segle XVIII: en *Correccion de voces* (1771, p. 17) vol esmenar *venèno* pel genuí 'metcina, ò metcia'; abans (*DRos (1764)*) reproduïa la distinció tradicional entre *metsina* 'veneno: qualidad de alguna cosa maligna, nociva, y opuesta à la vida; y en particular se toma por la bebida, polvos, ù otra composicion de simples de esta qualidad, que la preparan para matar à alguno', i *verí* 'ponçoña: la sustancia, ò materia mineral vegetativa, ò elemental, que tiene en sí qualidades nocivas à la salud, ò destructivas de la vida'.

La *Valencia antigua y moderna* (II, p. 160-161) d'Orellana dóna testimoni, sovint amb una mica d'exageració, de l'envelliment d'algun mot en el parlar de la ciutat de València, «palabras de las que se han antiquado del lemosín»; inclou en aqueixa llista: «*verí*, aora *ponzoña* o *veneno*, que también decimos *arsènit*».

Verí i derivats com *verinós* han sobreviscut aplicats especialment al tòxic que segreguen els animals i les plantes, i amb el sentit moral i més general de 'mala intenció, malvolença', 'malèvol, que conté irritació o mala voluntat'. Els textos ens els mostren ben arrelats en l'ús popular al llarg del segle XIX i en autors del XX de llengua més castís, sobretot amb aqueixa darrera acc.: «DOTOR. Saro, sosega-t que estás con la *bilis exaltada* [aquesta cursiva és de l'original]/ SARO. ¿Qué es bilis? Vosté ya sap que yo per *verí* no parle, sols la rahó em fa parlar» (*Conversacions entre Saro Perregue i el Doctor Cudol*, 1820, p. 25); «Els dos tingueren també qui'ls semblara dels fills, puix María li semblava en lo astuta y solapá á son pare, y en lo *verinoseta* á sa mare [...]» (JMartí Gadea, 1981, p. 44); «Llegidor, ya sigues dels de la classe bondadosa, que tot els sembla bò; dels *verinosos*, que no van buscant més que ahon clavar la unglá per-a arrancar pentols de pell [...]» (Martínez i Martínez, 1920, p. VII); «[...] Don Tomás,/ Un tio sec, *verinós*,/ No molt alt [...]» (Llombart, «El Plater de paper blau», a Llombart [ed.], 1877, p. 80); «+Y apretant les dents encara,/ Y els puñs, de *verí* y malicisia, [...]» (Ricard Cester, «L'arrapa-altars», a Llombart [ed.], 1877, p. 105); «ROMER. Ell, com jo, no mata serps, ni alacrans, ni corbs...

Andreu i Marí (1995, p. 178) donen de Castelló un *camí de les Guals*, topònim que interpreten com a nom propi de persona. Veig també en la relació de topònims de Godelleta la *llometa del Gualo* [?] (Herrero i Ricós, 1995, p. 540).

Tots som amics; és mentira que facen mal: però si les acaces, se defenen a mossos o en *verí*» (Hernández Casajuana, 1952, p. 172).

En molts llocs aquest ús perviu refugiat en el parlar dels més grans. A la Marina se sent a dir, a més de *veneno*: «El *verí* de l'escurçó és molt roïn», «Les ortigues tenen *verí*», «Això [*eixa persona*] és un *verí*» 'és dolenta, té mala voluntat, té mal geni, sempre està de mala veta', «Aquell té molt de *verí*» 'és molt actiu, té molta espenta' (la Nucua), «No li faces cas: sempre ha segut un *verinós*»; però «Li van posar *veneno* al menjar.» Ocorre semblantment a la Vall d'Albaida: *veneno* és 'el *verí* en general' i *virí* és 'el *verí* del gripau' (Casanova, 1980a, p. 42 i 1980b, p. 19); cf. les restriccions semàntiques que observem en *lleixiu* / *lejía*, *bossa* / *bolsa*, *pastís* / *pastel*...

Són freqüents les variants *virí* i *virinós*:⁷⁰³ «Sa muller, una tia Quica, baixoteta, en més *virí* qu'el dragó del Coleche, cuant ne tenía, l'interrumpí marmolant [...]. La Reyneta se pará mirant á la tia Quica, més gróga que la sera. Sa tia, mirant-la fit a fit, digué *virinosa* é implacable: [...]» (Morales San Martín, 1908, p. 9); «MORO. Tot brau ¿;Quí ha fet aixó?!/ AMPARITO. (En sorna *virinosa*) La del brillo.../ MORO. En mí, poquet de chungueo, que si m'enfade [...]» (Gayano Lluch, 1925, p. 7); «SÓ PASCUALA. (En guasa *virinosa*) La chica és guapa.../ RAMONETA. (Plantant-li cara) Més que vosté./ SÓ PASCUALA. (En sorna) Més calguera...» (Solter Lluch, 1928, p. 19, i també en p. 23).

Més remarcable és *virí*, paroxíton enregistat a l'Urgell, a la Ribera d'Ebre i al Maestrat (DCVB). El dóna Carles Salvador (1943, p. 263) de Benassal: *virí* 'Ràbia. Enuig manifestat violentament. Geni violent', «El *virí* se'l menja», «Este home té *virí*.» *Virí* és 'verí' a Calaceit (Blanc, 1994, p. 202). Trobe *+virí-virí* en els col·loquis de *Les camiles* del castellanenc Forcada Traver (1974, p. 71): «Puix la venjança de les mores és terrible. Elles posseïssen el secret misteriós de paraules d'abracadabra i atres més dolentes, i poden tirar el *virí-virí* com els sapos.»

Deu córrer més avall: adés ja hem esmentat *virí* 'verí del gripau' de la Vall d'Albaida; ací «Tenir *virí*» és 'tenir molta energia' o 'contestar malament' (Casanova, 1981, p. 228). El *DJMartí Gadea* (1891) el recull i remet a *verí* [*sic*]; només hi ha, però, l'article *verí*. El mateix mossén Joaquim el fa servir, p. ex., en «A un capollet...», poema eixit de sa mà i carregat de dobles intencions, inclòs en *Tròços y mòsos* (1906c, p. 5 i 6); en aquests versos hi ha (*picades*) *enverinades*, *virí* i *+virós* referits a un pardalet: «Mira, *querido*, [aquesta cursiva és de l'original] / que ses *picades* / son com saetes / *enverinades*. / [...] / ¡Ay del qu'es deixa / dels tals picar!... / may còsa bona / li sòl portar. / Qu'es tal el *virí* / que del pich ix, / que lo que tòca, / tot ho pansís. / Ves, puix, alèrta, / capoll hermós, / no't picoteje / pardal *virós*...»

Pareix pel context que JMartí Gadea empra *+virós* com a der. de *virí* amb el sufix *-ós*, tan productiu, paral·lel al comú *verinós*; de tota manera, recordem que hi

703. *Virinós* és ja en sant Vicent Ferrer (*Sermons Quaresma*, DCVB).

ha *virós* 'fètid, pudent', 'virulent' adj. antic descendent del ll. *VIROSUM* (documentat de 1492, DCVB).

Tots aquests testimonis ens fan veure que *viri* té un abast geogràfic considerable. No resulta plenament satisfactòria l'explicació que dona el DCVB, cal reconèixer que sense gaire convicció, per a aquest paroxíton: «Sembla format per regressió damunt *verí* (pronunciat *virí*) per haver-se interpretat la terminació de *verí* com si fos un sufix diminutiu.» El DECat (s. v. *verí*, p. 168b, línia 8 i s.) esmenta *viri* ([bíri]) només de «parlars meridionals del Principat, en particular cap al Priorat» i es limita a relacionar-lo amb *bére*, forma amb trasllat d'accent, d'alguns punts d'Occitània i de l'aranés.⁷⁰⁴

Verí ha generat fraseologia. Alberola (c. 1927, p. 90 i 91) arreplega les dites +«El tabaco el jòc y el ví, sense tassa son *verí*» i +«El ví, pòc és bò; molt es *verí*.» «Morta la cuca, mor el *verí*» és un refrany de la Plana Baixa (González i Felip, 1991, p. 54). *Verí* és malnom a Ibi (Anguiz, 1984, p. 350). Pere Ibarra recull *el Verí* entre els malnoms d'Elx a la darrerria del segle XIX, a la vora de *Veneno*; Castaño (1991, p. 169) els inclou dins el grup de renoms referits a personatges «Malintencionats i cabuts».

Es fa present en la toponímia: *la Verinosa* és una partida i un barranc de la vall de Guadalest; el trobem documentat alguna vegada sota la var. *Virinosa* (darrerria del segle XVIII; Cano i Martines, 1993).

Del joc de la *tula* en diuen *tula verinosa* (a Potries), *tocadeta verinosa* (a la Marxuquera) i *la serp verinosa* (a Llutxent), segons el llibre de Bataller (1986, p. 45) sobre els jocs dels nostres xiquets.

El *DJMartí Gadea* (1891) dona *dragó verinós* com a equivalent de *alicántara*.

704. Per què no hem de veure en aquest *viri* una petjada del ll. *VIRUS*, I 'suquet, supuració, pus', 'pudor, fetor' i també 'verí, preferentment el d'origen animal o moral'? D'ací deriva *VIROSUM* (> *virós* 'fètid, pudent', 'virulent') esmentat adés. Cal reconèixer que en aquest cas fóra esperable «*vir*, més que no pas *viri*; tot i això, podríem suposar una solució semiculta a l'estil de *siti*, *seti*.

Podem descobrir algun índex d'influència entre aquest *VIRUS* i *verí* (< *VENENUM* 'droga en general, metzina', influència no sols no advertida, sinó més aviat rebutjada (almenys per a explicar el canvi -N- > -r-). Vegeu l'adj. *virós* dels versos de JMartí Gadea. El Nebrija català, després d'arreplegar els significats més corrents de *verí*, de *verinós* i de *verinar*, presenta *podridura* com a sinònim de *verí*, ll. 'pus, ris'. No tenim enregistrat un tal valor de *verí*; en canvi, sí que és un sentit important del ll. *VIRUS* i del cultisme cat. *virus* (primera doc. del segle XVI, 'humor maligne', DCVB).

Malgrat la prevenció amb què cal tractar el *Breve vocabulario valenciano-castellano sacado de varios autores* de Just Pastor Fuster, convé fer una ullada a l'article '*verí* [*sic*] 'podridura ó pus ó materia' i *verí* 'veneno ó ponzoña' d'aqueix vocabulari. Cal acceptar que el *pus* és una mena de *verí*.

Les dades pareix que suggereixen: a) un transvasament de significats entre *verí* (< *VENENUM*) i *viri*, possible descendent de *VIRUS* (a través de **vir(e)*; cf. *ferre*, -i), i b) la confusió formal dels dos vocables, tan acostats; de fet, sembla que *verí* vol (o ha volgut) dir també 'pus, podridura', i *viri* encara ara significa 'verí'. Esperem que la documentació ens pugui donar arguments més sòlids per a confirmar o per a refusar la possibilitat que ací suggerim. De tota manera, no sembla que de moment puguem descartar rotundament la incidència, formal o semàntica, de *VIRUS* en aquest assumpte.

VERMENER: **Vermenér** {A}/ **Vermenér de cucs** {B, C} ‘Gusanéra’

Tot i que tenim els primers testimonis de derivats de *verm(e)* en textos valencians (*mosca vermenera*, *Spill*, 7710, DCVB), són ben escasses les recialles d’aquesta família lèxica per ací, família certament envellida gairebé arreu. El DCVB localitza *vermener* només al Pirineu oriental: *a*) com a adj., precisament en la denominació *mosca vermenera*, i *b*) com a subst. (‘conjunt de cucs’, sembla que intestinals).

No trobarem *vermener* en els diccionaris valencians. L’única notícia sobre la pervivència d’aquest vell vocable al PV l’arreplega el DECat (s. v. *verm*, p. 171a, línia 36 i s.) en dos escrits de 1940 de Juli Just, i sota la var. dissimilada ⁺*verbener* ‘munió’, ‘formigueig, formigor’. Observeu que el *DVal* també dóna a *vermener* el valor d’un col·lectiu en l’expressió, aparentment tautològica, *vermener de cucs*.

Verm ‘cuc’ no falta en els diccionaris valencians del segle XIX. El *DEscrig* i el *DJMartí Gadea* (1891) l’accentuen *vèrm*;⁷⁰⁵ aquest darrer i abans el *DSanelo* (D 54r,b) el consideren antiquat. El *Raro diccionario* de Carles Ros (1778; ed. de Casanova (1991b, p. 178; ed. de Guardiola, 2004, p. 257) enregistra *verm* ‘(è) [*e tancada*] gusano’.

Verm ‘cuc’, donat com a viu només a la Cat. del Nord, persisteix a la Vall d’Albaida; a Agullent s’aplica sols als ‘vermes del cos’ (Casanova, 1992, p. 94). Casanova (1987, p. 31) ja donava *verme* (davant el general *cuc*) com a mostra del caràcter conservador de part del lèxic val. dins el diasistema català.

VIDRIOLA v. més arrere LLADRIOLA

VINÇA v. més arrere BRINÇA

XAFAR v. més arrere TREPITJAR; SAFAREJAR

XAFIGAR v. més arrere TREPITJAR; SAFAREJAR

XAFRANTAR: **Chafrantar** ‘Achaflanár’ {A}

Var. de *xamfrantar* que el DCVB només localitza en cat. or. i a les Illes. Hem d’afegir al testimoni d’aquesta versió A del *DVal* el del *DJMartí Gadea* (1891): *ajafrànt*, *jafrant*, *jaflant* ‘V. *jafrant*’, *ajafrantar*, *jafrantar* ‘V. *ajafrantar*’ (llegim *j = tx*). La var. amb *-nt* de *xamfrà*, préstec del francès (s. xv), ens consta si més no des del segle XVII. Pogué generar-se a partir d’un plural ultracorrecte de *xamfrà* (*xamfra*[ns] > *xamfra*[nts]).

Les formes amb *-l-* del tipus *xa(n)flà(n)*⁷⁰⁶ deuen tenir actualment una extensió important al PV, si més no en les comarques centrals i meridionals. El *DEscrig*

705. JMartí Gadea escriu *verm* en el *Vocabulari monosilábich* (1915).

706. El DECat (s. v. *xamfrà*) considera aquestes formes d’inspiració castellana. Probablement ho són; de tota manera recordem els casos de canvi del grup «consonant + r» a «consonant + l» que hem

només recull *janflá* i *janflanar*; el *DLlombart* hi afig *jaflant*. Tenim *xaflà* en textos del segle xx (Casino, 1927*b*, p. 5; Alberola i Muñoz, 1926, p. 5).⁷⁰⁷

⁺XANFORRINADA v. més arrere SAFAREJAR

⁺XICLÓ, CICLÓ: **Cicló** ‘Ciclan’;⁷⁰⁸ **Chiclán, ó chicló** {A}/ [**Chichan ó chichó**] <ci-cló> {B}/ **Chicló, ó cicló** {C} ‘Ciclan’

Com veiem en tots els dos articles hi ha errades provocades probablement per la inseguretat en l'ús del cast., per la visió del dicc. espanyol, per la semblança entre les variants o per la proximitat d'altres articles com ara *chicharra*, *chicharró* o *chicho*. De tota manera, tenim ací una bona mostra de l'acció correctora de JPla.

El *DVal* ens dona la primera atestació de la var. ^{*}*xicló*, forma que deu tenir una extensió important dins el PV. Colomina (1991*a*, p. 350) la troba a Tàrbena, la Vila Joiosa, Pegó i Beniarrés. L'arregleque també a Monòver, Cocentaina i Parcent.

Els diccionaris vuitcentistes porten la var. *cicló* que deu procedir del *DRos* (1764). Retrobem aquesta forma a Xixona, la Torre de les Maçanes, Carlet, Oliva, Aldaia. El *DECat* l'esmenta de l'Alcúdia de Crespins; l'*ALEP* (m. 867, citat en Colomina, 1991*a*, p. 350) la recull a Penàguila. La fa servir el riberenc Josep Lozano (1991, p. 37): «Jo anava una classe davant de Miquel, però aquell any [...] coincidírem els dos en la quinta, la de don Crucito o don Cruz, un mestre de Ciudad Real, amb un ou *sicló* i molta mala bava.»

El *DCVB* ja arreglegava *xiscló* en cat. or. (Ribes, Plana de Vic, Segarra, Vallès) i *ciscló* a Calasseit. També es diu ⁺*sicró* (l'Alfàs del Pi, la Marina Baixa). Hi hem d'afegir el paroxíton *xiscló* als Ports (*DCVB*, i Querol, 1992, p. 35).

Hi ha encara la var. *giscló* de la Ribera de Sió i del Llobregós (*DCVB*), del Camp de Tarragona, i de Santa Coloma, a la Conca de Barberà (Plaza i Arqué, 1996, p. 270).

Llatas (1959) anota *sisclón* al Vilar. Dins l'Aragó, i a més de les variants que ja esmenta el *DCECH* (s. v. *ciclán*),⁷⁰⁹ són remarcables: *siskllón* a Benasc (Ballarín, 1978), *chiscllón* a Bielsa i a Renanué (*DAndolz*), *sisclón* al Baix Mesquí (Quintana,

descriu en Martines (2000*a*, p. 182 i s.). Labèrnia recull *xamflat*; Coromines, després de recordar que Labèrnia era nat al Maestrat, refusa aquesta var. en -at i hi veu una possible errada. En l'edició del *DLabèrnia* de 1888 ja hi ha *xanfrà* (cf. *mamperlat*, *DEscrig* o *DVal*) per *mamperlà* o altres formes en -n(t)).

A les Illes també són conegudes aquestes formes (*xaflant*, *xiflant*, *xaflantar*, *DCVB*).

707. Els redactors del *DRACV* fugen d'estudi en aquest assumpte i es limiten a donar *chafllán* ‘cantonada’ en el volum «Valencià-castellà.» En realitat, i com solen fer sense admetre-ho, es limiten a seguir el *DCVB*, que no dona cap referència d'ús viu de *xamfrà* o variants al PV.

708. En l'e. e. de B hi ha ‘[Clicón] <Ciclán>’.

709. A l'Alt Aragó: *ciclón*, *ciquilón*, *cig(o)lón*. El *DAndolz* situa *ziclón* a Eixea, *ziglón* a Echo i *ziqui-lón* a Sinagüés (‘carnero con un solo testículo’) i a Salvatierra (‘carnero sin testículos’).

1976, p. 84). Altaba (1985) dóna al Baix Aragó les variants *cisclón*, *chisclón* i *sisclón* ('cerdo con un solo testículo').

⁺XOQUETA: **Choqueta de la ballesta** 'Virote' {B, C}

JPla afig aquest article en B, en l'interlineat entre *Chopar* i *Chornalet de vila*. No el recullen els diccionaris valencians de l'època ni el DCVB ni el DECat.

Deu ser vocable tècnic amb una certa vitalitat i aplicat a contextos diversos, en general, a objectes més o menys allargats i consistents. El vocabulari de la ceràmica de Manises de Ferrís i Català (1987) arreplega *xoqueta* com a peça del torn dels terrissers: 'peça de fusta dura, generalment de carrasca, en forma de punta de fletxa; s'engalza al pla inferior de l'arbre per poder girar, amb aquest, sobre el punt'. Cf. l'esp. *virote* 'especie de saeta guarnecida con un casquillo', *virote palomero* 'el de la ballesta, más largo que el común y con una virola de hierra en la cabeza'.

Hem de relacionar *xoqueta* amb *xoca*, var. presumptament mossàrab de *soca* que el DECat (s. v. *soca*, p. 987a, línia 35) ja documenta d'antic al PV com a nom d'un joc en què, segons sembla, es manipulava alguna mena de porra grossa: «Per reduir-la/ jugava... birla/ sovent ab ella,/ joc d'escampella/ ni de la *choca*» (*Spill*, 3031), i «En lo carrer denant l'alberch d'en Thous, lo qual sabets que és de gran passatge [...] jugaren a la *xoqua*, a les garres dels passants; [...] puxs lo joch de pilota los és vedat, que jugaran a la *xoqua* e altres jocs de garronades» (*Epistolari de la València medieval*, ed. Rubio Vela, 1985, p. 454). Ací mateix Joan Coromines addueix el cast. ant. d'ascendència mossàrab *chueca*, que designava boles grosses o socs massissos, i reproduïx la descripció de Sanchis Sivera sobre un joc de *xoca*, més que paregut al popular *canut*.⁷¹⁰

Cf. també *xoca* 'branca que forma tres peus o brancons i que serveix de puntal per a estalonar-hi una branca massa carregada de fruita, els braços d'un carro carregat, el volant del molí quan està tret, etc' (Empordà, Garrotxa, DCVB). Hi ha a més *xoca* 'vesc de la raça anomenada *laxum* pels naturalistes, que es fa en els pins (Almatret, DCVB) i 'planta de l'espècie *Zanthium spinosum*' (Garrotxa, DCVB);⁷¹¹ Masclans (1981, s. v. *espina-xoca*) justifica aquesta denominació «perquè les espines trifides de la planta han fet pensar en la *xoca*, trespeus rústic que, posat sota el fusell, manté elevat el carro quan s'han de greixar les rodes; o bé col·locat al capçallet, evita que el carro aculi mentre el carreguen».

Choca és a Benasc 'el tocón con parte de la raíz' (Ballarín, 1978). Hi ha ['tʃɔka] a Alins (la Llitera, parlar de transició a l'arag.), variants amb interdental per l'Alt

710. L'esp. *chueca* és, a més: 'tocón', 'hueso redondeado o parte de él que encaja en el hueco de otro en una coyuntura, como la rótula de la rodilla, la cabeza del húmero en el hombro y la del fémur en la cadera' (DRAE) (cf. en el mateix *DVal*: *Ballador del ánca*, el 'La chueca del ánca ó cadéra').

711. Vegeu-ne més dades en el DECat (s. v. *soca*) i en el DCECH (s. v. *chueca*).

Aragó (DECat, s. v. *soca*, p. 987b), i, més avall en català, per la Codonyera (Quintana, 1980, p. 78).

XORROLL: Chorroll ó chorro {A, B}/ **Chórrro o chórrroll** {C} 'Chórrro'

Der. de *xorro* amb el sufix *-oll* de *manoll*, no enregistrat pel DCVB. Ens consta si més no des del segle xvii (1621), en un poema aplegat per Antoni Ferrando en *Els certàmens poètics valencians* (1983, p. 952): «En lo vostre dia sant/ farà en la plaça una font,/ que apleguen al campanar/ de vi, dos o tres *chorrolls*.»

Reapareix en els poemes de Pere Jacint Morlà (ed. de Ferrando, 1995, p. 60): «perquè jo só més polit/ que el lleó de sent Jeroni,/ i estic cabal de mes peces,/ com ho diran Joana i Gloris,/ que feren moltes bugades/ ab lo *xorroll* del meu cossi».

El tenim en la lexicografia valenciana des de *DRos* (1764): *jorròll* 'chorro: quando se toma por el golpe de agua, ù otra cosa líquida, que sale impetuosamente por alguna parte estrecha, como impelída', i «Quant sagnàren à Père, surtí (ò sortí) tan gran *jorròl* [*sic*], que à tots esguità» (s. v. *surtir*, *sortir*). El *DEscrig* enregistra: *jorróll* 'chorrera, por el parage por donde cae alguna porcion corta de agua ú otra cosa líquida, y por la señal que deja. V. *jorro*, *Jorróll* (*el*) *de còsa grasosa y bruta* 'churre', i *jorrollós* 'churriento'. A més dóna a *xorroll* el sentit de 'cremalló, bec, bequelló': *Canterella de jorrollét* 'porrón'; el *DJMartí Gadea* (1891) desplega més detalladament aquesta acc.: 'pito saliente de un botijo ó botella, por donde sale el líquido contenido en ella'.

El *DJMartí Gadea* (1891) arplega la frase «Ser ú *jorroll morroll*» 'fr. fam. ser uno desaliñado ó sucio', que després retrobem en el *Refraner valenciá* d'Alberola (c. 1927, p. 22 i 266): «Anar fet o feta un *chorróll morróll*» i «Ser un *chorroll-morroll*.»

És trobador en els textos populars i viu en el parlar actual, on ha generat algun der., com ha mostrat Colomina (1991a, p. 352-353).

4. Conclusions

1. Recercàvem ponderar amb més precisió el grau d'originalitat del *DVal* i comprovar en quina mesura depèn d'altres obres; la comparació del *DVal* amb els diccionaris de l'època ens ha permés advertir que hi ha en aquest diccionari un bon grapat de:

a) Mots o variants no enregistrats en el DCVB ni en el DECat, obres de referència inexcusable en un treball com aquest: *alfacada; ansador; aonada; arravallar; arrumar-se; assenit; atraïllar; baile; balsemina; berrutxar i borrutxar; bordoma; botam; búquero; but-but; caixquetar; (la) calfó; calvícia; camascles* [?]; *caraguala; cartafell; clim; cofuana* [?]; *coltrell; corretjonós; desempellogar-se; eixiringuer; encaran-tar-se; enlusetà; escaguetxat; escofa; esgranullada; esquitinyar i esquiquinyar; ferram, ferrum; filagarxa; folgadura; furganyer; galdufa; gambalatxa; gambo; garsa; gatxi-llada; jarrol o xar(r)ol* [?]; *jassenada; llasèria; llauja* [?]; *llenyeter; lleveig; madallar i madullar; matxaquí; minerada; molinatge; montanyàs; musarany, musgany* [?]; *parpall* 'pestanya'; *pedrepiquer; percaç; perpalejar; a plairet; porqueter; prims* 'orelletes'; *provedís; provejar; rajonetes; rantoï; regatxo; sabatuda; sagar; saginosa; safarejar i saforejar; samarreta* 'mena de cabàs'; *sell; sigueta o siqueta* [?]; *sinill; sorrama; tanca de abella; tarrassa; terrassa; tripi; xanfornada; xicló; xoqueta.*

b) Mots o variants que ni el DCVB ni el DECat localitzen modernament al País Valencià: *abiaixar; afollar* 'fer malbé els nius', 'trepitjar el raïm', *afollador* 'lloc on trepitgen el raïm'; *alavern; amarinar* 'tripular'; *atzavara; bajà; bassal; bòrn; botavant; bauprés; bugadera; cagaire; cagarrines i cagarines; calamàstecs; capcingle; carbonada; cofurna; collitor; duc* 'Bubo'; *eixarrancat; eixetar; embrunal; entomar; esfondrar; esparcina; espigolat; favolí; fleca* 'despatx de pa'; *garfa; jacera; Dijous Llar-der i enllardar; llença* (de pescar); *mujol* ('cabria'); *neular-se; núel; rameria; a saca-mallada; sard; tou d'aigua; traücar.*

c) Mots o variants d'interés del *DVal* no enregistrats en la lexicografia valenciana de l'època a què podem tenir accés a l'hora d'ara: *àmec*; *+alfacada*; *+ansador*; *+arravallar*; *+arrumar-se*; *+assenit*; *+atraïllar*; *bauprés*; *+but-but*; *cagaire*; *cardanera*; *+caixquetar*; *(la) calfó*; *+calvícia*; *+coltrell*; *+eixiringuer*; *embrunal*; *+encarantar-se*; *+enluseta*; *entomar*; *esbarrallat*; *+escaguetxat*; *+escofa*; *esmerla*; *esmussar-se* (el gani-vet), *estar mus* 'esgarrifar-se'; *+esquitinyar* i *esquiquinyar*; *+esgranullada*; *espigolat*; *favolí*; *+ferrum*, *+ferram*; *forro* 'animal eixorc'; *+furganyer*; *+galdufa*; *garfa*; *+gatxillada*; *gauda*; *jacera*; *+jarrol* o *+xar(r)ol* [?]; *+jassenada* 'bac gran'; *llença* (de pescar); *+madullar*; *manada* 'manat'; *+matxaquí*; *+minerada*; *+molinatge*; *montanyàs*; *mujol* ('cabria'); *núel*; *papafigo*; *parpall* 'pestanya', *pàrpol* 'parpella'; *+peus de cabra*; *restoble* i *restoblar*; *+sabatuda*; *a sacamallada*; *+saginoso*; *saiüquer*; *+sorrana*; *+tanca d'abella*; *tou d'aigua*; *+xicló*; *+xoqueta*.

d) El *DVal* ens ha permès fer recular la documentació de certs mots o variants: *alforrar-se* 'despullar-se'; *algepseria*; *brafada*; *brom*; *brúfol*; *bugadera*; *desfilagarxar*; *esguerdà*; *espigolat*; *favolí*; *montanyàs*; *moragat*; *+peus de cabra*; *a sacamalla-da*; *sarvatxo*; *traïllar*.

2. L'altre objectiu fonamental de l'estudi del lèxic del *DVal* era, certament, més complex i ambiciós: acostar-nos a un coneixement més aprofundit del lèxic valencià del segle XIX. Segons això,

2.1. Hem volgut comprovar el grau de continuïtat o de trencament que hi ha entre el lèxic d'aquest període i el dels segles anteriors i posterior; i, a més, comprovar si durant aquesta època s'accentua la distància entre el valencià i la resta de parlars catalans. Atesos aquests objectius, hem aplegat dades que il·lustren:

a) La presència en la lexicografia valenciana i en els textos populars d'aquest període de vocables cada vegada menys habituals a les hores d'ara: *abiaixar*, *al biaix*; *afollar*; *atzavara*; *ausades*, *a gosades* i variants; *bajà*; *bassal*; *calitja*; *clotell*; *cloure*; *dar*; *darrer* i derivats; *Dijous Llarder*; *duc* 'Bubo'; *eixetar*; *esbarrallat*; *escanyar-se*; *escombrar*; *esme*; *esparcina*; *esquerda*; *estalviar* (v. *forro*); *fons* i derivats (v. *esfondrar*); *frígola*; *garra* i derivats; *guix*; *jaç*, *jacera*; *lladriola*; *llard*, *enllardar*; *mealla*; *mitjancer*; *neular-se*; *neuleta del pit*; *orat* (i *boig*, *foll*); *palmell*; *pantaixar* i *pantaix*; *porcellanes*; *pudir*; *purna*; *rajar*; *recolzar*; *rescabalar*; *ros*; *rostària*; *seny*; *sortir* (v. *sortit*, *sortidor*); *tancat*; *trepitjar*; *trontoll* i *atrontollar*; *truita d'ou*; *vaga* (v. *+folgadura*); *verí*; *vermener*.

Hem advertit símptomes d'envelliment en força d'aqueixos mots; tot i això, sovint hem pogut constatar la continuïtat, ni que siga limitada a certs usos i a certs llocs, d'alguna d'aqueixes paraules.

b) Hem fet èmfasi en mots com *traïcar*, encara plenament viu, que havien estat donats per difunts. Hem comprovat la pervivència en aquesta època de mots

atestats només en textos antics o amb accepcions concretes: *terrassa*; *restoble* i *restoblar*. Així mateix, hem confirmat l'existència de mots com *enza*, *escatinyar*, *garfa* o *safor* i *saforeig* (v. *safarejar*).

c) Hem ampliat la documentació històrica de força mots. Aquesta documentació ha estat ben útil per a rescatar significats no enregistrats, per a confirmar l'adscripció valenciana d'alguna paraula o d'alguna accepció i per a obrir possibles vies en l'estudi etimològic. Recordem, per exemple: *assagador*; *boixa* (v. *buixos*); *caixer* i derivats; *donarda* (v. *asséver*); *bardoma*; *biaix*; *empelegar* (v. *desempellojar*); *entomar*; *escombrar*; *esparcina*; *esquerda* 'conjunt de bocins de pedra picada [...]'; *fleca* i *flequeria*; *fons*, *fondo* i derivats; accepcions no enregistrades de *forro* i *aforrar*; *frassada* (variant de *flassada*); *garfa*; *esgarrar* 'trençar les cames', 'llançar a perdre', 'fer malbé'; *guix*; *naquerat*; *neula*, *neular-se*; *ninxo*; *núel*; *ops*; *ordi* (en el valencià meridional); *panderola* i *panerola*; *porcellanes*; *+rantoï*; *regata*; *restoble* i *restoblar*; *rostària*; (*oliva*) *sabatera*; *seca* (v. *+sigueta* o *+siqueta*); *sorra* i derivats; *sortir* i derivats; *talla*; *taravella*, *cavallet*, *cadell*, *filoseta*, *llengüeta*; *xorroll*.

La documentació històrica i les dades dialectals ens han servit de fonament per a proposar alguna etimologia de mots ben vius i corrents encara (*ataüllar*); a vegades ens hem limitat a suggerir que potser caldria prescindir d'alguna explicació, com ara el mossarabisme per a *brull(o)* o per a *assagador*, o hem establert paral·lelismes entre mots com *bardo*, *bardó*, *bardoll*, *bardollar* i mots occitans derivats de *bard* 'fang'. Hem aportat dades noves sobre mots com *bardoma* (o *+bardona*) i n'hem refermat, si més no per ara, el lligam amb *bard*. Vegeu també què diem sobre *+ber-rutxar* i *+borrutxar*; *colombaire*; *+esquitinyar*, *+esquiquinyar* (v. *escatinyar*); *+llauja* [?]; *+madallar* o *+madullar*; *+matxaquí*; *sarvatxo*; *saforejar*; derivats de *sorra*; *xafardejar* (v. *safarejar*); *xanfarrinada* i *+xanfarrinada*.

Algun d'aqueixos mots i d'altres ens planteja interrogants que no hem tancat del tot: *+camascles* [?] i variants; *+llauja* [?]; *+sigueta* o *+siqueta* [?]; *+jarrol* o *+xar(r)ol* [?] *+musgany*...

d) Són significatius els canvis lèxics, algun assolit precisament durant aquest període, provocats per factors diversos, com ara:

— L'expressivitat: *petorrí* i variants, en comptes de *cepell* o *bruc*; *trepitjar*, *calcigar*, *xafar* i derivats.

— Les influències entre mots semblants en la forma o en el significat: *bòfega*, *bròfec* i *abofegar-se*; *brinça*, *bri*, *brisa* i *vinça*; *+cartafell*, *cartapell*, *martafell*; *enfullar*, *martafullar*; *+a plairet*, *a espai*, *a esplaiet*, *a esplairet*; *trontoll* i derivats.

— La interferència d'una altra llengua: *sostre*, *trespol* i l'espanyol *techo*; *a(l)forrar*, *estalviar* i l'espanyol *ahorrar*; l'ús de *ordi* i de *civada* com a sinònims, i finalment, en algun parlar, el desplaçament de *ordi*, sota la pressió de l'espanyol *cebada*; *ros* i *roig*, i l'espanyol *rubio*.

— Desplaçaments semàntics (metonímia, metàfora): *empelt* i *empeltar* 'vacu-

na' i 'vacunar'; els diversos sentits dels derivats de *forro*; els canvis en el significat de *noure*; els sentits translaticis dels derivats de *sorra* 'llast', de *enza*...

— Les novetats o especialitzacions tècniques, com ara: *asséver*, *atzavara*, *donarda*, *giripiga*; *sostre* i *trespol*.

e) Hem suggerit algun possible préstec interdialectal (v. *entomar*, i *mató* en *brull*).

2.2. Hem tractat de perfilar amb més precisió la caracterització lèxica del valencià dins del diasistema català; preteníem confirmar les dades conegudes fins ara sobre l'adscripció dialectal de certs vocables.

a) És significativa la pervivència en el segle XIX i, com hem mostrat, a voltes encara ara, de mots no enregistrats com a valencians; vegeu els esmentats en les llistes anteriors. Són de destacar també les dades que hem recollit sobre la presència en el català dels valencians de vocables com *frígola* i variants, *fleca*, *guix*, *redòs* i altres com els esmentats adés, sovint considerats més propis d'altres regions catalanes.

Pot tenir un interès especial la informació que hem recollit sobre vocables sotmesos a discussió en la societat valenciana. Ens ha semblat que podem fer un servei important al procés de redreçament del català al País Valencià simplement donant fe de la presència d'aqueixos mots en els diccionaris valencians, en els clàssics i, sobretot, en els textos populars i en el parlar de moltes poblacions i comarques.

b) Són valuoses les dades sobre la història de vocables que, a través de lligams diversos, ens vinculen amb altres àrees lingüístiques; per exemple:

— Amb l'àmbit occità (i aragonés): *donarda* [?] (v. *asséver*); *brull*; *colombaire* [?]; derivats de *bard* (v. ⁺*bordoma*); *traücar*.

— Amb l'aragonés i el murcià, sovint amb continuïtat per Andalusia: *bardoma* (variant ⁺*bordoma*); *fardatxo*; *tarquim*; *xafardejar* (v. *safarejar*); hi ha certes variants de *òbila* que tenen continuïtat per Aragó.

— Amb el murcià: *atzavara*; certs sinònims i variants de *escamarrar*; variants de *cadernera*; *jàssena*; *tàpena*.

Hem posat atenció sobre vocables presos d'altres llengües que ens faciliten informació d'interès; per exemple: *abrocho* 'abriüll' i 'tanca, fermall'; *lapo*, *gatxillada*, aragonesismes corrents en els textos de l'època i encara en la llengua viva; *ressoll*, adaptació gens fantasmagòrica de l'espanyol *resuello*, paral·lela de *pantaix*, encara corrent i també inclòs en el *DVal*.

Hem resseguit el castellà *amoïnar-se*, molt viu en el català central i també conegut, tot i que en menor grau, al País Valencià (v. *mohiño*).

Algun altre mot foraster a què hem dedicat alguna reflexió ha estat: *balde*, *cubo*, ⁺*pernilles*, *vado* i *vadejar*, *xorroll*.

2.3. Hem recollit recursos lèxics que puguen ser d'interés en l'actual procés de normalització lingüística.

a) Hem començat a concretar els recursos lèxics dels diversos registres de la llengua de l'època, útils a les hores d'ara. El model de llengua del *DVal* ens ha permès posar una atenció especial en el lèxic col·loquial, en termes propis de certs oficis i professions, i de la natura.

a.1) És ben abundós en el *DVal* el lèxic vinculat amb els nivells més col·loquials i directes de la llengua. Recordem les dificultats del català actual pel que fa a la producció d'un llenguatge popular genuí, característic i variat: *+acafollar*, (*a*)*catxifollar* (v. *afollar*); *amarinar*; *arrambar*, *arrumar*, *arrimar*; *bardoll* (v. *+bordoma*); *bolig*; *+borrutxar* i *+berrutxar*; *cagaire*; *caixquetar*; *+cartafell*, *cartapell*, *martafell*; derivats de *garra* (*garró*, *esgarro* 'destrossa', *garrejar* diversos (v. *garró*)); *+descopronar* o *+descarponar* (v. *copró*); *+desempellogar-se* i variants; la llarga sèrie de variants i de sinònims expressius de *eixancar-se*; *enfullar*, *fullejar*, *+entranfullar*, *matafuller*; *enza*; *ganyolar*; *guit* i derivats; *+jassenada* 'caiguda, bacada'; *lapo*; *matafulleria* i variants; *mixorrer* i *mixorreria*; valors connotatius de *mújol*; *nyítols*; *ormeig* i *ormejar*; *a orri*; *sabater* (v. *oliva sabatera*); *samuga* i derivats; derivats de *sorra*; *xafardejar* i sinònims (v. *safarejar*).

a.2) El *DVal* ens ha donat la possibilitat d'estudiar camps semàntics diversos i valuosos dins l'àmbit de la terminologia diacrònica i actual; són remarcables els següents:

— Ocells i activitats humanes que s'hi relacionen: *busquereta*; *cadernera*; *esmerla*; *òbila*, *òliba*, *òvila*, *moixeta*, *duc*; *corneta* i *+cuerneta*; *brúfol*; *papafigo*; *put-put*, *+but-but* i altres variants; *soliguer*; *terrera*, *torrodana*; *bot* i *enza*; *colombaire*.

— Plantes i parts de les plantes: *abriülls* (v. *abrocho*); *alavern* (variant de *aladern*); *+assenit*; *asséver* i *atzavara* i altres denominacions de l'*Agave americana* i de l'àloe; *alavern* i altres denominacions del *Rhamnus alaternus*; *bruc* i altres denominacions de l'*Erica multiflora* i semblants; *+caraguala*, variant de *calaguala*; *favolí*; *frígola*, *frigoleta*; *gauda*; *ordi* i *civada*; *palmer* o *palmera*; *pera busquerola*; *saüc* i *saüquer*; *senill*, *+sinil* i *senillar*; *tàpera* i *taperera* i variants; *totxa*; *rameria* o *ramulla*; *+sorrana*.

— Peixos i animals de la mar: *+baile* (possible variant masculina de *baila*), *mújol*; *gambosí* (v. *+musarany*); *+peus de cabra*; *sard*.

— Altres animals i parts d'animals: *fardatxo* i *sarvatxo*; *+gambo*; *gat cervical* i variants; *mossiguello* i *rata-penada*; *musarany*; *panerola* i *panderola*; *tavà*, *tabal*, *tabà* i altres variants.

— Parts del cos, accions i característiques corporals: *alforrar-se* 'despullar-se'; *+arravallar*; *carbonada*; *clotell*; *copró*, *crepó* i variants; *entomar*; *escarramar-se*, variants i sinònims; *esbarrallat*; *escanyar-se*; *escombrar* 'fingir tos'; *+jassenada*; *mus*, *esmussar-se*; *neuleta del pit*; *orat*; *palmell*; *a palpontes* i *a palpatontes* i altres variants;

pantaixar i *pantaix*; *parpall* i *pàrpol*; ⁺*a plairet*; *puDIR*; *queixal del* ⁺*sell*; *recolzar*; *ros*; ⁺*sabatuda* i altres denominacions dels batecs del cor; *a sacamallada*; *seny*; *safarejar* i *saforejar*; *soligot* (de la sang); *trepitjar* i sinònims; *trontoll* i *atrontollar-se* (o *atran-*).

— Denominacions tradicionals de malalties humanes i dels animals, i de remeis: *bòssega* i *bòfega*; *brom* i variants; *cagarrines* i *cagarines*; *escaguetxat*; *panalís*; *porcellanes*; ⁺*sigueta* o ⁺*siqueta* [?]; *empelt* i *empeltar* ‘vacuna’.

— Parts i objectes de casa: *cofurna*; *cremalló*; *golfo*, *gronset*; *jàsena*; *lladriola* i *vidriola*; *polleguera*; *sortidor*; *trespol*, *sostre*.

— Paisatge: *alfacada*; *arrant* (v. *rant*); *arrimall* (v. *arrumar*); *bassal*; ⁺*bordoma* (variant de *bardoma*); ⁺*montanyàs*; ⁺*regatxo*; *rostària*; *tarquim*, *tarquimar*; (cast.) *vado* i *guau*.

— Menjars: *coca fullosa*; *eixatar*; *oliva ensabatada* o *sabatera*; *llard* i derivats; *neula*; ⁺*prim*s; *recapte*; *sagí*, ⁺*saginoso*; *truita d’ou*.

— Jocs: *balladoret* i *ventureta*; ⁺*jarrol* o ⁺*xar(r)ol* [?]; ⁺*rentoi* (variant ⁺*rantoi*).

— L’oratge i l’atmosfera: *aiguatge*; *calitja*; *núel*; *neula* i *neular-se*; *cloure’s* (el cel, la nit, la pluja).

— Lèxic tècnic i especialitzat vinculat amb oficis i professions:

• Els mariners: *aiguatge*; ⁺*alfacada*; *amarinar*; *armeig* i *ormeig*; *arrambar*; *bouprés* (variant de *bauprés*); *bolig* i derivats; *embrunal*; *escoa* (variant ⁺*escofa*); *esparcina*; *estaperol*; *gassa* (variant ⁺*garsa*); ⁺*llauja* [?]; *llença* (de pescar); *mornell* i variants; *mujol*; ⁺*aonada* (variant de *onada*); *paire*; ⁺*provejar* (variant de *proejar*); ⁺*provedís* (variant de *proís*); *sàrsola*; *sorra*; *tou d’aigua*; *vertell*.

• El vi: *brisa*; *follar*, *follador* (v. *afollar*); ⁺*esgranullada*; *trepitjar* i *xafigar*.

• L’apicultura: *àmec*, *tanca d’abella*.

• La pagesia (llauradors i ramaders): ⁺*ansador*, *assagador* i ⁺*sagar*; ⁺*furganyer*; *buijos*; *caixer*; *la calfó*; *capcingle*; *coltell* i ⁺*coltrell*; ⁺*eixiringuer*, *eixinguer* i *eixenguer*; *escombrar* ‘netejar’, ‘agranar’, ‘podar’ i derivats; *floc* ‘conjunt, grup’; *forro* ‘animal infecund’ i ‘cap de bestiar reservat per al pastor’, *aforrar* ‘reservar algun cap de bestiar per als pastors’; ⁺*galdufa*; *gatxillada*; *guarà* i *guaràner*; *guit*; *jaç*, *jacera*; *llautinent*, variant de *lloctinent*; ⁺*madallar* o ⁺*madullar*; *manat* i *manada*; ⁺*molinatge*; *moltó*; *raure*; *restoble* i *restoblar*; *samugues*; *sevilla* (variant de *sivella*); (el) *soll*; ⁺*xicló*, *cicló*.

• Altres oficis: *abiaixar*, *al biaix*; *algepseria*; *boixa* (v. *buijos*); *llença* (d’obriers); *luga*; *botavant* i *llambroix*; ⁺*enluset*; *esmussar* (el tall del ganivet); *llenx*; *mantí*; *martafallar* o *matafallar*; ⁺*matxaquí*; *peçol*; *peraire*; ⁺*perpalejar*; *regata*; ⁺*samarreta* ‘mena de cabàs’; *sarpasset*; *talla*; *taravella*, *cavallet*, *cadell*, *filoseta*, *llengüeta*; *terrassa* (variant ⁺*tar-*); *trespol*; *xafrantar*; ⁺*xoqueta*.

b) Hem mostrat l’arrelament i la distribució geogràfica de mots i d’accepcions que convé tenir presents en la llengua estàndard: *asséver*, *atzavara*, *donarda*, *pitèra*; *ausades*, *a gosades*; *bruc*, *cepell*, *petorri* i variants; *bugada*, *ruscada*; *darrer*;

encisam i *enciam*; *entomar*; *fardatxo* i *sarvatxo*; *flassada*; *frigola*, *frigoleta* i *timó*; *golfo*, *gronset*; *guix* i *algeps*; *lladriola* i *vidriola*; *mújol* i *llissa*; *òbila* i *òliba* i variants; *palmell*; *pantaixar* i *pantaix*; *parpall* i variants ‘*pestanya*’, *pàrpol* ‘*parpella*’; *ratapenada* i *mossiguello*; *raure*; *recapte*; *redòs*, *recés*, *arredossat* i *arrecesat*; *rescabalar*; *ros*; *sostre*, *trespol*; *tapit*; *tarquim*, *tarquimar*; *tavà* i variants; *trepitjar*, *calcigar*, *xafar*.

En segons quines ocasions, ha estat possible endevinar els límits geogràfics de la distribució d’algun vocable i contrastar-los amb la informació que descobrim en la documentació històrica (*bugada*, *ruscada*; *ordi*, *civada*; *sostre*, *trespol*; *clotell* i *bescoll*).

c) És d’interés la plètor de derivats i de variants formals i semàntiques d’algun mot, molts no enregistrats; aquesta diversitat serveix per al coneixement de certs fenòmens fònics, per a l’esclariment de l’origen d’algun vocable i també per a l’enriquiment dels recursos expressius de la llengua. Cf. variants (formals i semàntiques) i els derivats aplegats en *abiaixar*; *abriüll* (v. *abrocho*); les diverses denominacions de l’*aladern* (*Rhamnus alaternus*); *cadernera*; *copró*; *esfondrar*; +*desempellogar*; *eixarrancar*; +*filagarxa*; *escombrar*; derivats de *fons* (v. *esfondrar*); *garra*; *mantí*; *mornell*; +*musarany*; *ninxo*; *òbila*; *palpontes*; *rant*; +*sabatuda* i altres denominacions populars dels batecs del cor; *salpassa*; *tarquim*; *tavà*; *trontoll*...

d) Ens ha semblat ben convenient l’arreplega de la tradició cultural estotjada en certs vocables: *asséver* i *atzavara*; *enza*; *gambosí* (v. *musarany*); *brom*; *bugada* i *ruscada*; *carnestoltes* i variants; *òbila*; *panderola*; *prims*, *prima*; *put-put*.

e) El *DVal* inclou un bon grapat de modismes, locucions i refranys. Hem posat atenció sobre certs modismes i locucions que inclouen vocables d’interés; recordem: «Al biaix» (v. *abiaixar*); «No importa un bri» (v. *bri*); «Dar el dit i pendre’s la mà, i tot» (v. *dar*); «Estar mus» (v. *mus*); «Fer-se aigua», «Neular-se un assumpte» (v. *neula*, *neular-se*); «Traure els nyítols» (v. *nyítols*); «A orri»; «A palpontes» o «A palpatontes»; «A plairet»; «Rant a terra» (v. *rant*); «A mitja requesta» (v. *requesta*); «A sacamallada»; «Fugir del fang i pegar en lo tarquim» (v. *tarquim*). A gomesades que hi ha un cabal lèxic important arredossat en la fraseologia.

CONSIDERACIONS FINALS

1. Considerem que l’estudi de les fonts lexicogràfiques pot ser una bona aïna per a avançar en el coneixement de la història de la llengua. Aquesta investigació és un petit assaig de la tasca que caldrà desplegar amb el conjunt de la lexicografia valenciana. Els diccionaris ens ofereixen oportunitats excel·lents per a l’estudi del canvi fònic, morfològic i lèxic.

2. És imprescindible completar l’aprofitament del material lexicogràfic amb el buidatge de textos coetanis de registre i de procedència geogràfica diversa, i amb la informació derivada de documentació històrica anterior i de la llengua viva.

3. L'avaluació de la nostra producció lexicogràfica s'ha de fer segons criteris despullats de prejudicis i amb una visió global d'aquestes obres. La mancança d'una preparació lingüística suficient dels autors i la supeditació a l'espanyol dels nostres diccionaris del segle XIX són fets indestriables d'una realitat històrica concreta; no podem negar, però, la riquesa que s'amaga davall aqueixa façana ben poc abellidora.

4. La llengua catalana es troba a les hores d'ara en un dels moments més decisius de la seua història. Els canvis tecnològics i generacionals, l'imperatiu de respondre a necessitats comunicatives cada vegada més diverses i la presència aclaparadora dels mitjans de comunicació exigeixen la producció de materials lingüístics impensables fins fa ben poc. La investigació precisament en els períodes més immediats de la nostra història lingüística pot ser un bon mitjà per a donar resposta a alguna d'aqueixes necessitats.

Com hem tractat de fer veure, l'aprofitament combinat de les fonts lexicogràfiques, dels textos populars i cultes, de la documentació històrica i dels parlars contemporanis, pot posar-nos a l'abast materials aprofitables, per exemple, en el camp de la terminologia. Després de força segles, sentim ara la urgència d'elaborar terminologia pròpia; si volem que aquesta terminologia brolle de la tradició, dels recursos creatius propis, hem d'anar a recercar materials allà on el català encara batega amb una certa autonomia. Trist futur el d'una llengua que només pugua arribar a esdevenir pàl·lid reflex d'altres, espill esmortit d'altres maneres de ser al món!

5. El coneixement de la història més immediata de la llengua catalana pot ser a més un bon remei per a les disputes que han assorrat el procés de redreçament cultural i nacional dels valencians. És gairebé paradoxal, i no mancat d'ironia, que precisament els textos i els autors que alguns han convertit en paradigma d'una certa valencianitat, antítesi de la catalanitat, puguen servir per a refermar tan clarament la unitat i la riquesa dels parlars catalans.

5. Bibliografia

5.1. ESTUDIS CITATS

- ACECNA V V. RASICO, Philip D.; WITTLIN, Curt J. [ed.] (1988)
- ACGSO X V. ROSSELLÓ, Vicenç; CASANOVA, Emili [ed.] (1986)
- ACGSO XIV V. COLOMINA, Jordi; ALEMANY, Rafael [ed.] (1991)
- ACGSO XVI V. GIMENO I BETÍ, Lluís; ARASA I GIL, Ferran [ed.] (1992)
- ACILLC II V. MASSOT I MUNTANER, Josep [ed.] (1976)
- ACILLC V V. BRUGUERA, Jordi; MASSOT I MUNTANER, Josep [ed.] (1980)
- ACILLC VII V. VENY I CLAR, Joan; PUJALS, Joan M. [ed.] (1986)
- ACILLC VIII V. BADIA I MARGARIT, Antoni Maria; CAMPRUBÍ, Michel [ed.] (1989)
- ACILLC IX V. ALEMANY, Rafael; FERRANDO, Antoni; MESSEGUER, Lluís B. [ed.] (1993)
- ACILLC X V. SCHÖNBERGER, Axel; STEGMAN, Tilbert Dídac (1995-1996)
- AFA *Archivo de Filología Aragonesa*
- AGUILÓ I FUSTER, Marian (1914-1934). *Diccionari Aguiló*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ALBA BESALDUCH, Isabel (1986). *El habla de Ludiente*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- ALBIACH, C.; CARIÑENA, R.; DÍAZ, A. (1994). «Inventari Jaume Cabanes, drassaner (1413-1414): una font per a l'estudi del lèxic naval a la València de començaments del segle xv». A: *Miscel·lània Joan Fuster*. Vol. VIII. Barcelona: PAM, p. 139-188.
- ALC V. GRIERA, A. (1923-1966)
- ALCAIDE I BALAGUER, Lluís; LLUESMA I ESPANYA, Josep Antoni (1995). «Toponímia del sistema de reg de l'Horta Vella de Sagunt». *MatToponímia* [València], núm. 1, p. 346-374.
- ALCALÁ VENCESLADA, Antonio (1980). *Vocabulario andaluz*. Madrid: Universidad de Jaén: Caja Sur.
- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja; SANCHIS GUARNER, Manuel (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll. 10 v.
- ALCV *Atles lingüístic de la Comunitat Valenciana*. [Projecte en procés de finalització sota la direcció del professor Jordi Colomina i Castanyer. Hi vam participar com a responsables de les enquestes, en les comarques catalanoparlants: Lluís Gimeno (comarques sep-

- tentrionals), Emili Casanova (comarques centrals) i Josep Martines (comarques meridionals); i en les comarques castellanoparlants: José Ramón Gómez Molina (comarques septentrionals), Antonio Briz (comarques centrals) i Francesc Gimeno (comarques meridionals). Quan citem alguna dada que procedeix de les enquestes que vam dur a terme en les comarques meridionals, ja ho fem constar expressament]
- ALDC *Atles lingüístic del domini català* V. VENY, Joan; PONS, Lúdia (2001-2006)
- ALEA V. ALVAR, Manuel; LORENTE, Antonio; SALVADOR, Gregorio (1961-1973)
- ALEANR V. ALVAR, Manuel; LORENTE, Antonio; BUESA, Tomás (1979-1993)
- ALEGRE, Montserrat; LEONART, Jordi; VENY, Joan (1992). *Espècies pesqueres d'interès comercial: Nomenclatura oficial catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- ALEMANY, Rafael; FERRANDO, Antoni; MESSEGUER, Lluís B. [ed.] (1993). *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14, IX, 1991)*. Vol. I, II i III. Barcelona: PAM.
- ALIBÈRT, Loïs (1976). *Gramàtica occitana*. 2a ed. Tolosa de Llenguadoc: Centre d'Estudis Occitans.
- (1988). *Dictionnaire Occitan-Français d'après les parlars languedociens*. 2a ed. Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Estudis Occitans.
- ALONSO, Manel; ESPINOSA, Mila; MONTESINOS, Esther (1991). «Malnoms d'algunes parts del Camp d'Elx». A: ACGSO XIV. Vol. I. Alacant, p. 161-163.
- ALTABA ESCORIHUELA, José (1985). *Palabras locales, comarcales y regionales: (Más de tres mil palabras de uso popular regionalista)*. Saragossa.
- ALVA V. TORMO COLOMINA, Josep (1980-1996)
- ALVAR, Manuel (1953a). *El dialecto aragonés*. Madrid.
- «Dos cortes sincrónicos en el habla de Graus: 1. La misión de J. Saroïandy. 2. El "Atlas Lingüístico de Catalunya"». AFA [Saragossa], vol. VI, p. 7-74.
- (1953b). «El Becerro de Valbanera y el dialecto riojano del siglo XI». AFA, vol. IV, p. 153-184.
- (1985-1989). *Léxico de los marineros peninsulares*. Madrid: Arco Libros. 4 v.
- ALVAR, Manuel [ed.] (1978). *Terminología marinera del Mediterráneo*. Madrid: CSIC.
- ALVAR, Manuel; LORENTE, Antonio; BUESA, Tomás (1979-1993). *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*. Saragossa: CSIC. 12 v.
- ALVAR, Manuel; LORENTE, Antonio; SALVADOR, Gregorio (1961-1973). *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*. Granada: Arco Libros. 6 v.
- ALVAR, Manuel; POTTIER, Bernard (1987). *Morfología histórica del español*. Madrid: Gredos.
- ALVAR EZQUERRA, Manuel (2000). *Tesoro léxico de las hablas andaluzas*. Madrid: Arco Libros.
- ÁLVAREZ CURIEL, Francisco (1991). *Vocabulario popular andaluz*. Màlaga: Arguval. [Segons l'autor, aplega material del nord de la província de Màlaga]
- ÁLVAREZ DE RUF, Hersilia (1986). *Los sufijos aumentativos y peyorativos en el español medieval*. Michigan: UMI. Dissertation Information Service.
- ALVIR, Jordi; QUILES, Joaquim; RONCERO, Elvira; TORREGROSSA, J. Antoni (1986). «Recull de topònims de Borriol i la Pobra Tornesa. El paisatge en la toponímia». A: ACGSO X. València, p. 24-37.
- ANDOLZ, Rafael (1990). *Diccionario aragonés. Aragonés-castellano. Castellano-aragonés*. 4a ed. Saragossa: Mira Editores.

- ANDRÉS RAGA, Joan Carles; NAVARRO BARGUES, Josep Vicent (1994). «Aproximació socio-lingüística i geolingüística a la parla valenciana del Camp de Llíria». [Treball inèdit. Agraïsc les dades que Joan Carles Andrés Raga m'ha fet arribar del parlar d'aqueixa comarca durant les nostres converses]
- ANDREU BELLÉS, Joan; MARÍ CLIMENT, Felip (1995). «Toponímia comparativa del Castelló dels segles XVII i XVIII a la llum dels llibres de peita». *MatToponímia* [València], núm. I, p. 153-199.
- AORBB *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*.
- ARIÑO, Joaquín (1980). «Léxico agrícola de Aguaviva (Teruel) y su zona». AFA [Saragossa], vol. XXVI-XXVII, p. 135-192.
- ARNAL CAVERO, Pedro (1944). *Vocabulario del alto-aragonés: (De Alquézar y pueblos próximos)*. Madrid: CSIC.
- AYZA ROCA, Alfred (1981). *El món mariner de Peníscola*. València: Universitat de València.
- AZORÍN, David (1996). «Els noms que expressen caigudes i accidents en el parlar de Monòver. Estudi lexicològic». Alacant. [Treball mecanografiat i inèdit]
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1950). *El habla del valle de Bielsa*. Barcelona: CSIC.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria; CAMPRUBÍ, Michel [ed.] (1989). *Actes del VIII Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Tolosa de Llenguadoc, 12-17, IX, 1988)*. Vol. I i II. Barcelona: PAM.
- BAEPE *Boletín de la Asociación Española Europea de Profesores de Español*
- BALLARÍN CORNEL, Àngel (1978). *Diccionario del benasqués*. Saragossa: La Editorial.
- BALLESTER ARTIGUES, Teresa; CENTELLES SALVADOR, Ana; CABRERA GONZÁLEZ, Maria Rosario; IVARS CERVERA, Joan; MULET ESPASA, Antonia; MONTANER CALABUIG, Carmen; SANCHÍS ALÓS, Jordi (1993). *Oficis tradicionals de la Marina Alta*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- BARBERÀ ALBALAT, F. (1962). «Algunas voces de Vall de Almonacid». RDTP [Madrid], núm. XVIII, p. 245-257.
- BARBERÀ MARTÍ, Jeremies (1984). «El lèxic agrícola de la Ribera Baixa». *Quaderns de Sueca* [Sueca], núm. VI, p. 85-117.
- BARCELÓ TORRES, Carme (1983). *Toponímia aràbiga del País Valencià: Alqueries i castells*. València: Diputació de València.
- BARSÒTTI, Claudi (1992). *Bestiari d'Occitània*. Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Estudis Occitans.
- BASTARDAS I RUFAT, Maria-Reina (1994). *La formació dels collectius botànics en la toponímia catalana*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- BAZ, José María (1967). *El habla de la tierra de Aliste*. Madrid.
- BDC *Butlletí de Dialectologia Catalana*
- BELTRAN I CALVO, Vicent (1994). *El parlar de Callosa d'en Sarrià i de les Valls de Tàrbena i de Guadalet. Aportacions al vocabulari fitonímic i zoonímic valencià*. València: Generalitat Valenciana.
- (2005). *El parlar de la Marina Alta: El contacte interdialectal valencianobalear*. Alacant: Departament de Filologia Catalana. Universitat d'Alacant: IEC.
- BELVITGES, Josep; ESTEVE, Joaquim; JUGLÀ I FONT, Antoni (1803 i 1805). *Diccionario catalán-castellano-latino*. Vol. I i II. Barcelona.
- BERNAT, Jesús; GUARDIOLA, Ferran (1992). «Els malnoms d'Almassora». A: ACGSO XVI. Vol. II. Castelló de la Plana, p. 443-478.

- BIARNÈS, Carmel (1986). «La Vall de l'Ebre i l'aproximació a la toponímia del País Valencià». A: *ACGSO X*. València, p. 47-57.
- BIOSCA POSTIUS, Carme; GARCIA NAVARRO, Anna (1992). «Malnoms de Vinalesa». A: *ACGSO XVI*. Vol. II. Castelló de la Plana, p. 479-485.
- BLANC, Miquel (1994). *Garba: Mil paraules de Calaceit*. Barcelona: Columna.
- BORAO, Jerónimo (1908). *Diccionario de voces aragonesas*. 2a ed. Saragossa.
- BOU CLEMENTE, Maria Oreto (1986). *Els malnoms de l'Alcúdia*. L'Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia.
- BRIZ GÓMEZ, Antonio (1991). *El parlar de la comarca de Requena-Utiel*. València: Generalitat Valenciana.
- BRU I VIDAL, Santiago (1986). «Contribució a l'estudi de la toponímia aràbiga del Camp de Morvedre». A: *ACGSO X*. València, p. 416-419.
- BRUGUERA, Fèlix; ESCORIHUELA, Xavier [ed.] (1995). *Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica. Actes del XVIIIè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica (Girona, 22 i 23, X, 1993)*. Vol. I i II, núm. LIX i LX. Girona.
- BRUGUERA, Jordi; MASSOT I MUNTANER, Josep [ed.] (1980). *Actes del V Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra, 1-6, X, 1979)*. Montserrat: PAM.
- BSCC *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*
- BUESA OLIVER, Tomás (1989). *Estudios filológicos aragoneses*. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- CABRERA, Josep Maria (1868). *Vocabulario valenciano-castellano ó colección de todas aquellas voces valencianas de mas difícil equivalencia y que mas difieren del castellano*. València.
- CANO IVORRA, Maria Antònia (1995). *El llibre del mostassaf d'Elx: Edició crítica i estudi lingüístic*. Alacant: Diputació d'Alacant: Ajuntament d'Elx.
- CANO IVORRA, Maria Antònia; MARTINES, Josep (1993). «Els noms de lloc de la Vall de Guadalest (la Marina Baixa)». [Treball en curs de realització sobre la toponímia històrica i viva d'aquesta vall]
- CARBONELL, Adrià [ed.] (1996). *Actes del Simposi Enric Valor*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- CARDA I MONZONÍS, Maria Dolors (1990). *El lèxic dels adolescents de Vila-real*. Vila-real: Ajuntament de Vila-real.
- CARDONA IVARS, Juan José; GINER MONSERRAT, Juan; SALVÀ TOSSELLÓ, Antoni; GARCIA MORANT, Vicente (1976). *Avance al estudio de la toponimia de los términos municipales de Benisa, Senija, Jalón, Llíber, Gata de Gorgos y Benitachell*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- CASACUBERTA, Josep Maria de; COROMINES, Joan (1936). «Materials per a l'estudi dels parlars aragonesos. Vocabulari». BDC [Barcelona], núm. xxiv, p. 158-183.
- CASANOVA I HERRERO, Emili (1980a). «El habla de Agullent. Estudio lexicológico-semántico». Universitat de Navarra. [Obra inèdita. He d'agrair a Emili Casanova la seua amabilitat de permetre'm consultar aquest valuós material]
- (1980b). «Castellanismos y su cambio semántico al penetrar en el catalán». BAEPE, any XIII, núm. 23 (octubre 1980), p. 15-25.
- (1981). «Noves aportacions valencianes i aclariments al lèxic català». BSCC, núm. LVIII, p. 211-238.
- (1983). «El dret local valencià i la història de la llengua catalana». *Revista de Llengua i Dret* [Barcelona], núm. II, p. 73-121.
- (1985). «La dialectologia catalana i el parlar de la Vall d'Albaida». *Alba: Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i de la Vall d'Albaida* [Ontinyent], núm. 1, p. 80-83.

- CASANOVA I HERRERO, Emili (1986a). «Els estudis lingüístics sobre documentació administrativa d'èpoques diverses en el País Valencià». A: DUARTE, Carles; ALAMANY, Raimon. *Tradició i modernitat en el llenguatge administratiu. Actes del cicle de conferències sobre tradició i modernitat en l'establiment del llenguatge administratiu*. Barcelona: Departament de Governació i Administracions Públiques, p. 75-109.
- (1986b). «Sobre els malnoms d'Agullent». A: ACGSO X. València, p. 361-367.
- (1987). «El valenciano dentro del diasistema lingüístico catalán». RFR, vol. III, p. 25-34.
- (1988a). «Aproximació a una toponímia d'aigües en català al País Valencià». A: EPALZA, Mikel de [ed.]. *Aigua i poblament musulmà*. Benissa: Ajuntament de Benissa, p. 115-141.
- (1988b). *El lèxic d'Antoni Canals*. València: Institut de Filologia Valenciana: PAM.
- (1989a). *Memòries d'un capellà del segle XVIII: Josep Esplugues, rector de Montaverner*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- (1989b). «La faceta lexicogràfica del pare Fullana». BSCC [Castelló de la Plana], núm. LXVII, p. 415-441.
- (1990a). «Elements per a una proposta lèxica». A: FERRANDO FRANCÉS, Antoni [ed.]. *La llengua als mitjans de comunicació*. València: Universitat de València, p. 101-147.
- (1990b). «L'evolució del sistema palatal català. Una interpretació». *A Sol Post: Estudis de Llengua i Literatura* [Alcoi], núm. 1, p. 45-62. [MARTINES, Vicent; MARTINES, Josep; PONSODA, Joan J. [ed.]]
- (1991a). «Toponímia oronímica i repartició semàntica». A: ACGSO XIV. Vol. II. Alacant, p. 569-586.
- (1991b). «El *Raro diccionario valenciano-castellano único y singular de voces monossyllabas* de Carles Ros». *Llengua i Literatura*, núm. 4, p. 129-182.
- (1992). «El *Diccionari de la Vall d'Albaida*. Una presentació». *Alba: Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i de la Vall d'Albaida* [Ontinyent], núm. 8, p. 89-97.
- (1994). «Llengua popular i llengua col·loquial al *Tirant lo Blanch*». A: *Miscel·lània Joan Fuster*. Vol. VIII. Barcelona: PAM, p. 119-139.
- (1995). «La llengua a València». A: BALSALOBRE, Pep; GRATACÓS, Joan [ed.]. *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 387-425.
- (1996). «Aportacions d'Enric Valor a la lexicografia catalana: el *Vocabulari Castellut* de 1948, d'Enric Valor i Josep Giner». A: CARBONELL, Adrià [ed.]. *Actes del Simposi Enric Valor*. Alacant: Diputació d'Alacant, p. 147-180.
- CASANOVA I HERRERO, Emili; ALONSO, Cecilio (1989). «Les actualitzacions lingüístiques de l'*Espill de ben viure* (1559) realitzades en l'edició de 1827 per Onofre Soler». *Caplletra: Revista de Filologia* [València] núm. 4, p. 137-166.
- CASTAÑER MARTÍN, Rosa María (1990). *Estudio del léxico de la casa en Aragón, Navarra y Rioja*. Saragossa: Fernando El Católico.
- CASTAÑO I GARCIA, Joan (1991). «Un repertori de malnoms il·licitans del segle XIX». A: ACGSO XIV. Vol. I. Alacant, p. 164-173.
- CASTRO MERINO, Andrés (1991). «Lesico de Billar d'O Salz». *Ruxiada: Rebista d'a Colla de Fablans d'o Sur* [Terol], núm. 10, p. 6-21.
- CEBOLLA IBORRA, Assumpció (1984). «Estudi lingüístico-dialectològic de la premsa suecana del darrer terç del segle XIX i principis del XX. El cas d'*El palleter*». *Quaderns de Sueca* [Sueca], núm. IX, p. 71-86.
- CERDÀ, Ramon (1967). «Apreciaciones generales sobre castellano /χ/ → cat. [k] en el Campo de Tarragona». RFE, núm. L, p. 57-96.

- CHABÀS, Roc (1945). «Glosario de algunas voces oscuras usadas en el derecho foral valenciano». A: *Anales del Centro de Cultura Valenciana*. Vol. VI. València, p. 3-27, 76-96 i 128-150.
- CHACÓN BERRUGA, Teudiselo (1981). *El habla de la Roda de la Mancha*. Albacete: Instituto de Estudios Albacetenses: CSIC.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1985a). «El parlar de la Marina Alta». *La Rella* [Elx], núm. 4.
- (1985b). *L'alacantí: Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1986). «Mallorquinismes a Tàrbena i a la Marina Alta». A: *ACILLC VII*. Barcelona, p. 659-678.
- (1989). «La lexicografia valenciana del segle XIX». [Conferència pronunciada en els Cursos d'Estiu de la UNED a Dénia, juliol 1990]
- (1991a). *El valencià de la Marina Baixa*. València: Generalitat Valenciana.
- (1991b). «Toponímia costanera valenciana de 1673». A: *ACGSO XIV*. Vol. II. Alacant, p. 587-613.
- (1994). «La primera arplega sistemàtica del lèxic valencià: el *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig (1851)». A: *Miscel·lània Joan Fuster*. Vol. VIII. Barcelona: PAM, p. 474-503.
- (1995a). *Els valencians i la llengua normativa*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1995b). «La influència del català sobre el castellà del Regne de Múrcia (segles XIII-XVII)». A: COLOMINA I CASTANYER, Jordi [ed.]. *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*. Alacant: Universitat d'Alacant, p. 221-275.
- (1996). «La simplificació dels grups consonàntics finals en català». A: *ACILLC X*. Vol. III. Barcelona, p. 196-224.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi [ed.] (1995). *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi; ALEMANY, Rafael [ed.] (1991). *Actes del Catorzè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Segon d'Onomàstica Valenciana (Alacant, 13, 14 i 15, IV, 1989)*. Vol. I i II. Alacant.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi; MARTINES, Josep (1994). «¿Màlaga o Màlega? El problema de l'exotoponímia a la llum de la llengua antiga». *Saitabi*, núm. XLIII, p. 67-79.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi; PONT, María José; SALVÀ, Miquel (1986). «Topònims i malnoms de Tàrbena (la Marina Meridional)». A: *ACGSO X*. València, p. 91-100.
- COLÓN I DOMÈNECH, Germà (1960). «L. Revest Corzo, *Libre de Ordinacions de la vila de Castelló de la Plana*, Castelló 1957». *Zeitschrift für romanische Philologie*, núm. 76, p. 285-291.
- (1978). *La llengua catalana en els seus textos*. Vol. I i II. Barcelona: Curial.
- (1987). *Problemes de la llengua a València i als seus voltants*. València: Universitat de València.
- (1989a). «La metàfora "buey de agua"». A: BORREGO NIETO, J. [ed.] [*et al.*]. *Philologica, I. Homenaje a D. Antonio Llorente*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 269-273.
- (1989b). *El español y el catalán, juntos y en contraste*. Barcelona: Ariel.
- (1993a). «Crítica al diccionari de la Acadèmia de Cultura Valenciana». 1, *El País* (6 abril 1993); 2, *El País* (7 abril 1993), i 3, *El País* (8 abril 1993), p. 4 de l'edició del País Valencià.

- COLÓN I DOMÈNECH, Germà (1993b). «Visió romàntica sobre alguns “mossarabismes” del català». A: *ACILLC IX*. Vol. II. Barcelona, p. 253-299.
- (1993c). *El lèxic català dins la Romània*. València: Universitat de València.
- (1993d). «Parlar sarbatanament». A: *Miscel·lània Jordi Carbonell*. Vol. 5. Barcelona: PAM. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XXVI), p. 150-158.
- (1995). «En l'horitzó blau: reductivisme lexicogràfic valencià». A: *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Vol. I. Barcelona: PAM, p. 201-220.
- (1997). *Estudis de filologia catalana i romànica*. València; Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: PAM.
- COLÓN I DOMÈNECH, Germà; SOBERANAS, Amadeu J. (1986). *Panorama de la lexicografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (1987). *El «Diccionario latín-catalán y catalán-latín» de Elio Antonio de Nebrija y Gabriel Busa*. Barcelona: Puvill.
- COROMINES, Joan (1970). *Estudis de toponímia catalana*. Vol. I i II. Barcelona: Barcino.
- (1972). *Tópica hespèrica*. Vol. I i II. Madrid: Gredos.
- (1976-1977). *Entre dos llenguatges*. Vol. I i II (1976), i III (1977). Barcelona: Curial.
- (1983). *Lleures i converses d'un filòleg*. 3a ed. Barcelona: Club Editor.
- (1983-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 4a ed. Barcelona: Curial: La Caixa. 9 v.
- (1994-1997). *Onomasticon Cataloniae*. Vol. II-VIII. Barcelona: Curial: La Caixa.
- COROMINES, Joan; MASCARÓ PASSARIUS, Joan (1989). *Onomasticon Cataloniae*. Vol. I: *Toponímia antiga de les Illes Balears*. Barcelona: Curial: La Caixa.
- COROMINES, Joan; PASCUAL, J. A. (1987-1991). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. 2a ed. Madrid: Gredos. 6 v.
- CORRIENTE, Federico (1985). «Apostillas de lexicografía hispano-àrabe». A: *Actas de las II Jornadas de Cultura Àrabe e Islàmica*. Madrid: Instituto Hispano-Àrabe de Cultura, p. 119-162.
- CORRIENTE, Federico [et al.] (1986). *Las lenguas prevalencianas*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- CORTÉS, Fermí; GRANELL, Lluís (1952). «Vocabulari valencià del conreu, molinatge i comerç de l'arròs». *RVF [València]*, núm. II, p. 67-97.
- COVARRUBIAS, Sebastián de (1611). *Tesoro de la lengua castellana o española*, ed. de Martí de Riquer. Barcelona: Altafulla, 1993.
- CRESPO VICENTE, Pascual (1990). «Estudio sobre el léxico aragonés en la comarca del Jiloca». *Xiloca: Revista del Centro de Estudios del Jiloca [Calamotxa]*, núm. 5, p. 153-171.
- D*Aguiló V. AGUILÓ I FUSTER, Marian (1914-1934)
- D*Alibèrt V. ALIBÈRT, Loïs (1988)
- D*Andolz V. ANDOLZ, Rafael (1990)
- D*Aut V. DRAE (1726)
- D*Belvitges V. BELVITGES, Josep; ESTEVE, Joaquim; JUGLÀ I FONT, Antoni (1803 i 1805)
- D*Borao V. BORAÓ, Jerónimo (1908)
- D*Cabrera V. CABRERA, Josep Maria (1868)
- D*CECH V. COROMINES, Joan; PASCUAL, J. A. (1987-1991)
- D*CVB V. ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja; SANCHIS GUARNER, Manuel (1930-1962)
- D*ECat V. COROMINES, Joan (1983-1991)

- DEscrig V. ESCRIG, Josep (1851)
- DFabra V. FABRA, Pompeu (1988)
- DFerrerPastor V. FERRER PASTOR, Francesc (1985)
- DFiguera V. FIGUERA, Pere Antoni (1840)
- DFontPiris V. FONT I PIRIS, Tomàs (1852)
- DHistòrico V. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1968-1990)
- DIEC V. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995)
- DIribarren V. IRIBARREN, José María (1984)
- DJMartí Gadea (1891) V. MARTÍ GADEA, Joaquim (1891)
- DLabèrnia V. LABÈRNIA, Pere (1839-1840)
- DLacavalleria V. LACAVALLERIA I DULACH, Joan (1696)
- DLamarca (1839) V. LAMARCA, Lluís (1839)
- DLamarca (1842) V. LAMARCA, Lluís (1842)
- DLevy V. LEVY, Emil (1909)
- D Llombart V. LLOMBART, Constantí (1887)
- DOMINGO PÉREZ, Concepció (1986). «Toponímia i agricultura a la Plana». A: ACGSO X. València, p. 117-123.
- DOZY, R. P. A.; ENGELMANN, W. H. (1869). *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*. 2a ed. Leiden. [Cite l'edició facsímil, 1982, 10a ed. Àmsterdam]
- DPardoAsso V. PARDO ASSO, José (1938)
- DPirAr V. ROHLFS, Gerhard (1985)
- DRACV V. REAL ACADEMIA DE CULTURA VALENCIANA
- DRAE V. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA
- DRos (1739) V. ROS, Carles (1739)
- DRos (1764) V. ROS, Carles (1764)
- DRosanes V. ROSANES, Miquel (1864)
- DSanelo V. GULSOY, Joseph (1964b)
- DTorra V. TORRA, Pere (1640)
- DUARTE I MONTSERRAT, Carles; ALSINA I KEITH, Àlex (1986). *Gramàtica històrica del català*. Vol. II i III. Barcelona: Curial.
- DVal *Diccionario valenciano*
- ESCRIG, Josep (1851). *Diccionario valenciano-castellano*. València.
- FABRA, Pompeu (1988). *Diccionari general de la llengua catalana*. 24a ed. Barcelona: EDHASA.
- FERRANDO, Aureli; PRATS, Joaquim; SORRIBES, Marisol; ARJONA, Isabel; QUILES, Joan E.; GARCIA-MEDALL, Joaquim; QUEROL, Ernest (1989). *Miscel·lània 89*. València: Generalitat Valenciana.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (1983). *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- (1986). «La literatura popularista al País Valencià durant la Decadència. El segle XVII». A: ALEMANY I FERRER, Rafael [ed.]. *La cultura valenciana ahir i avui*. Alacant: Ajuntament de Benidorm, 1986, p. 55-74.
- (1989). «La formació històrica del valencià». A: FERRANDO, Antoni [ed.]. *Segon Congrés Internacional de la Llengua catalana. VIII. Àrea 7. Història de la Llengua*. València: Fundació II Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Edicions 62: IEC. Societat Catalana de Comunicació, p. 399-428.

- FERRANDO FRANCÉS, Antoni [ed.] (1989). *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. VIII. Àrea 7. Història de la llengua*. València: Fundació II Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Edicions 62: IEC. Societat Catalana de Comunicació.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni [ed.] (1990). *La llengua als mitjans de comunicació*. València: Universitat de València.
- (1992). *Miscellània Sanchis Guarner*. Vol. I, II i III. Barcelona: PAM: Universitat de València.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni; HAUF, Albert [ed.] (1989-1994). *Miscel·lània Joan Fuster*. Barcelona: PAM. (Estudis de Llengua i Literatura; I-VIII)
- FERRAZ Y CASTÁN, V. (1934). *Vocabulario que se habla en la Alta Ribagorza*. Madrid: Tip. de Archivos.
- FERRER PASTOR, Francesc (1985). *Diccionari general*. València: Impremta Ferman.
- FERRÍS I SOLER, Vicent; CATALÀ I GIMENO, Josep Maria (1987). *La ceràmica de Manises: els seus vocables i locucions*. València: Diputació de València.
- FIGUERA, Pere Antoni (1840). *Diccionari mallorquí-castellà*. Palma de Mallorca: E. Trias. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia, 1991]
- FLORES, Lluís P. (1943). «Vocabulari valencià de l'art de la navegació i de la construcció naval». A: *Miscellània Fabra*. Buenos Aires: Imprenta y Casa Editora Coni, p. 309-348.
- FONT I PIRIS, Tomàs (1852). *Diccionario valenciano-castellano*. Cullera. [Inèdit. He treballat sobre algun full fotocopiats d'una còpia manuscrita feta en 1866. Agraïsc a Emili Casanova la seua amabilitat de fer-me arribar aqueixos fulls]
- FORCADELL I SAPORT, Josep (1992). «Els renoms de Castelló de la Plana». A: *ACGSO XVI*. Vol. II. Castelló de la Plana, p. 497-507.
- FORÉS I ROSSELL, Josep (1995). «Moviments demogràfics i canvis toponímics (segles XVII i XVIII) al terme municipal de Catadau (la Ribera Alta)». *MatToponímia* [València], núm. 1, p. 257-271.
- FORÉS I ROSSELL, Josep; MONTAÑÉS, Josep Acsensi (1995). «Toponímia de Camins. La Vall dels Alcalans». *MatToponímia* [València], núm. 1, p. 915-944.
- FORT CAÑELLAS, María Rosa (1988). «Algunas influencias léxicas del catalán en el castellano de Aragón». A: *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española. Cáceres, 30-III al 4-IV de 1987*. Núm. I. Madrid: Arco Libros, p. 833-843.
- (1991). «Hablas orientales». A: *I Curso de Geografía Lingüística de Aragón*. Saragossa: Fernando El Católico, p. 185-199.
- FRAGO GRACIA, Juan A. (1991). «*Matasanos* 'médico' y *botón* 'testículo' en un documento aragonés de 1409. Entre la variedad y la unidad del léxico español». *AFA* [Saragossa], vol. XLVI-XLVII, p. 13-24.
- FRANCÉS I MIRALLES, Marisa (1996). «El lèxic del torró a Xixona». *Quaderns de Migjorn: Revista d'Estudis Comarcals del Sud del País Valencià* [Alacant], núm. II, p. 179-204.
- FULLANA, Lluís (1915). *Gramàtica elemental de la llengua valenciana*. València: Tipografia Doménech.
- (1921). *Vocabulari ortogràfic valencià-castellà*. València: Edeta. [Reedició del Grup d'Acció Valencianista, 1979]
- FUSTER I BROCH, Glòria (1995). «Aproximació a la toponímia medieval de les comarques del nord de Castelló». *MatToponímia* [València], núm. 1, p. 273-301.
- FUSTER TARONGÍ, Just Pastor (1827). *Breve vocabulario valenciano-castellano sacado de varios autores*. València: Impremta de José Gimeno.

- GALMÉS DE FUENTES, Álvaro (1983). *Dialectología mozárabe*. Madrid: Gredos.
- GARCÍA COTORRUELO, Emilia (1959). *Estudio sobre el habla de Cartagena*. Madrid: Real Academia Española.
- GARCIA FRASQUET, Gabriel (1990-1991). «La tasca lexicogràfica d'un home oblidat: Enric Pla Martí». *Alba: Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i de la Vall d'Albaida* [Ontinyent], núm. 5-6, p. 245-251.
- GARCIA FRASQUET, Gabriel; LLOPIS I BAUSET, Frederic (1991). *Vocabulari del joc de pilota*. València: Generalitat Valenciana.
- GARCÍA MARTÍNEZ, Ginés (1986). *El habla de Cartagena*. Múrcia: Universidad de Murcia.
- GARCIA-MEDALL, Joaquim; QUILES, Joan Emili (1989). «Els noms d'un joc a la Comunitat Valenciana». A: FERRANDO, Aureli [et al.]. *Miscel·lània 89*. València: Generalitat Valenciana, p. 47-83.
- GARCIA I PERALES, Vicent-Ferran (1993). «Estudi comparatiu del lèxic de la Vall d'Albaida i de la Costera». *Almaig, Estudis i Documents* [Ontinyent], núm. IX, p. 13-17.
- GARCIA I ROSSELLÓ, Josepa; BELTRAN I CALVO, Vicent (1994). *El parlar de Pedreguer*. Pedreguer: Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta.
- GARCIA SEMPERE, Marinela (1991). «Toponímia de la partida del Bacarot». A: ACGSO XIV. Vol. II. Alacant, p. 434-443.
- GARCÍA SORIANO, Justo (1932). *Vocabulario del dialecto murciano*. Múrcia: C. Bermejo, Editor. [Seguim l'edició facsímil de 1980]
- GARULO MUÑOZ, Teresa (1983). *Los arabismos en el léxico andaluz*. Madrid: Instituto Hispano-Árabe de Cultura.
- GEC *Gran enciclopèdia catalana* (1990). 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. 24 v.
- GERV *Gran enciclopedia de la región valenciana* (1973). València: Gran Enciclopedia de la Región Valenciana. 12 v.
- GIMENO, FRANCISCO; GIMENO, Victoria (1990). «Anglicismos léxicos: un primer estado de la cuestión». A: *Estudios de filología inglesa: Homenaje al Doctor Pedro Jesús Marcos Pérez*. Alacant: Universitat d'Alacant, p. 157-167.
- GIMENO I BETÍ, Lluís (1984). «Les àrees lèxiques en els parlars de transició». A: *Miscel·lània en homenatge a les Normes de Castelló*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló, p. 15-45.
- (1989). *Estudi lingüístic del tortosí meridional*. [Tesi doctoral] [Agraïsc a l'autor l'amabilitat que ha tingut de deixar-me consultar aquest material tan ric]
- (1990). «La reducció vocàlica: /e/ àtona inicial». A: *Miscel·lània Joan Fuster*. Núm. II. Barcelona: PAM, p. 393-430.
- (1991). «Ornitonímia castellanenca: notes onomasiològiques i etnogràfiques sobre el nom d'alguns ocells». BSCC, núm. LXVII, p. 589-614.
- (1992). «Sobre el parlar de Castelló de la Plana». A: *Miscel·lània Sanchis Guarnier*. Núm. II. Barcelona: PAM: Universitat de València, p. 134-160.
- (1994). «Notes al llibre *El valencià de la Marina Baixa*». BSCC, núm. LXX, p. 367-376.
- (1995). «El lèxic patrimonial castellanenc en l'obra de Bernat Artola: una aproximació». A: *Miscel·lània Germà Colón*. Vol. 4. Barcelona: PAM, p. 208-228. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XXXI)
- (1997). *Atlas lingüístic de la diòcesi de Tortosa*. Barcelona: IEC.
- GIMENO I BETÍ, Lluís; ARASA I GIL, Ferran (1993). *La toponímia del terme municipal de Castelló de la Plana*. Castelló de la Plana: Ajuntament de Castelló.
- GIMENO I BETÍ, Lluís; ARASA I GIL, Ferran [ed.] (1992). *Actes del XVIè Col·loqui General*

- de la Societat d'Onomàstica (Castelló de la Plana, 12, 13 i 14, III, 1991)*. Vol. I i II. Castelló de la Plana: Societat d'Onomàstica.
- GIRALT, Emili (1993). *Vinyes i vins: mil anys d'història. Actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans (febrer, 1999)*. Vol. I i II. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GOICOECHEA, Cesáreo (1961). *Vocabulario riojano*. Madrid: Real Academia Española.
- GÓMEZ ORTÍN, FRANCISCO (1991). *Vocabulario del noroeste de Murcia: Contribución lexicográfica al español de Murcia*. Múrcia: Editora Regional Murciana.
- GONZÁLEZ I FELIP, Maria Soletat (1991). «El parlar de la Plana Baixa». A: GONZÁLEZ I FELIP, M. Soletat; ARJONA I GARCIA, Isabel; FLORS I BONET, Avel·lí. *Miscellània 91*. València: Generalitat Valenciana, p. 11-79.
- GONZÁLEZ I FELIP, Maria Soletat; ARJONA I GARCIA, Isabel; FLORS I BONET, Avel·lí (1991). *Miscellània 91*. València: Generalitat Valenciana.
- GONZALVO, Santiago (1986). «Bocabulario d'Ontiñena (1920)». *Fuellas d'Información d'o Consello d'a Fabla Aragonesa* [Osca], núm. 55, p. 12-16.
- GRACIA CHINÉS, Chusé (1992). «Lesico d'Andorra». *Ruxiada: Rebista d'a Colla de Fablans d'o Sur* [Terol], núm. 14, p. 2-26.
- GRIERA, Antoni (1932). «La casa catalana». BDC [Barcelona], núm. xx, p. 13-329.
- (1964-1966). *Atlas lingüístic de Catalunya*. Sant Cugat del Vallès: Instituto Internacional de Cultura Románica.
- GRIFFIN, David (1961). *Los mozarabismos del «Vocabulista» atribuido a Ramón Martí*. Madrid: Maestre.
- GUARDIOLA I SAVALL, Maribel [ed.] (2004). *Raro diccionario valenciano-castellano único y singular de voces monosyllabas*. Alacant: Universitat d'Alacant. Departament de Filologia Catalana. [Estudi introductor i edició]
- GUILLEN GARCIA, José (1974). *El habla de Orihuela*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- GUIRAU, Alfons (1995). «Toponímia de l'Albufera de València». *MatToponímia* [València], núm. II, p. 1150-1204.
- GULSOY, Joseph (1964). *El «Diccionario valenciano-castellano» de Manuel Joaquim Sanelo: Edición, estudio de fuentes y lexicología*. Castelló de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura.
- (1992). «El silabario de vocablos lemosines o valencianos de Manuel Joaquim Sanelo». A: FERRANDO, Antoni [ed.], p. 217-237.
- HAENSCH, G. (1960). «Las hablas de la Alta Ribagorza (segunda parte)». AFA [Saragossa], vol. XII, p. 117-250.
- HERRERO I RICÓS, Francesc (1995). «Aproximació a la toponímia de Godella». *MatToponímia* [València], núm. I, p. 533-544.
- HERVÀS, Xavier (1986). «Sobre malnoms de Carlet». A: ACGSO X. València, p. 373-381.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- IRIBARREN, José María (1984). *Vocabulario navarro. Segunda edición preparada y ampliada por Ricardo Ollaquindia*. 2a ed. Pamplona: Institución Príncipe de Viana.
- JAIME GÓMEZ, José de; JAIME LORÉN, Chabier de (1991). «Repertorio de voces aragonesas inéditas empleadas en Calamocha. Apodos. Topónimos». *Xiloca: Revista del Centro de Estudios del Jiloca* [Calamotxa], núm. 8, p. 157-288.
- JIMÉNEZ SALCEDO, Gregorio F. (1958). *Penetración del castellano en Algemesí y deforma-*

- ciones y variaciones que ha sufrido por influencia del habla vulgar local*. València: Institución Alfonso El Magnánimo.
- JORDÀ I PASQUAL, Rafel (1996). «Aproximació a la fitonímia d'algunes espècies de plantes dels Països Catalans». Alacant. [Treball mecanografiat i inèdit]
- JUAN, R.; PASQUAL, M.E. (1991). «Els malnoms de Cocentaina». A: *ACGSO XIV*. Vol. I, p. 178-184.
- JUAN DOMÉNECH, Esther (1990-1991). «Faenes entorn a la neteja de la roba». *Alba: Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i de la Vall d'Albaida* [Ontinyent], núm. 5-6, p. 295-300.
- JUSTES, Rosa; VÁZQUEZ, Jesús (s. a.). «Contribución al vocabulario de animales y plantas de Rodellar (Huesca)». *AFA* [Saragossa], vol. xxxvi-xxxvii, p. 609-622.
- KUHN, Alwin (1935). «Studien zum Wortschatz von Hocharagon». *Zeitschrift für romanische Philologie*, núm. LV, p. 561-634.
- LABÈRNIA, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana i llatina*. Vol. I i II. Barcelona: Estampa dels Hereus de la V. Pla.
- LACAVALLERIA I DULACH, Joan (1696). *Gazophylacium catalano-latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens cui subjicitur irregularium verborum elenchus*. Barcelona.
- LAMARCA, Lluís (1839). *Ensayo de un Diccionario valenciano-castellano*. València: Imp. de J. Ferrer de Orga. [Cite per l'ed. facsimil de Librerías París-Valencia]
- (1842). *Ensayo de un Diccionario valenciano-castellano*. València: Impr. de J. Ferrer de Orga.
- LEVY, Emil (1909). *Petit dictionnaire provençal-français*. Heidelberg: Carl Winter's Universitäts-buchhandlung. [Reedició facsimil de 1980]
- LIMORTI I PAYÀ, Esther (1993a). «Els noms dels ocells a Monòver. Estudi lingüístic i etnogràfic». *Revista de Festes de Monòver*, p. 49-62.
- (1993b). «El lèxic del vi a Monòver». A: GIRALT, Emili (coord.). *Vinyes i vins: mil anys d'història*. Vol. I. Barcelona, p. 285-293.
- (1994). «El lèxic de Monòver conservat en locucions i frases fetes». *Revista de Festes de Monòver*, p. 25-29.
- LLATAS, Vicente (1959). *El habla del villar del Arzobispo y su comarca*. Vol. I i II. València: Institución Alfonso El Magnánimo.
- LLOMBART, Constantí (1887). *Diccionario valenciano-castellano*. València: Librería de Pascual Aguilar.
- LLOPIS, Teresa (1993). «Estudi lingüístic d'un inventari de Xixona del segle XVII». Alacant. [Treball mecanografiat i inèdit, sense numeració de pàgines]
- LLORENS I MARTÍ, Vicent (1995). «Toponímia del terme de Xeraco». *MatToponímia* [València], núm. 1, p. 553-584.
- LLORET, Mònica; VELA, Carles (1994). «Alguns trets del parlar de Beneixama». Alacant. [Treball mecanografiat i inèdit]
- LMP V. ALVAR, Manuel (1985-1989).
- LOMBARTE, Desideri; QUINTANA, Artur (1990). «L'apicultura tradicional a Pena-roja». *Alazet: Revista de Filología* [Osca], núm. 1, p. 73-97.
- MAIANS, Joan Antoni (1787). *Vocabulari valencià-castellà*. Ed. parcial d'Emili Casanova (1995a).
- MANENT, Albert; VENY, Joan [ed.] (1988). *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*. Vol. I, II i III. Barcelona: PAM.

- MARTÍ, Emili; APARICIO, Salvador (1989). *El léxico de Anna*. Anna: Ajuntament d'Anna.
- MARTÍ GADEA, Joaquim (1891). *Diccionario general valenciano-castellano*. València: José Canales.
- (1909). *Vocabulario valenciano-castellano en secciones*. València: Antonio López.
- (1915). *Vocabulari monosilábich valenciá-castellá*. València: Antonio López.
- MARTÍ I MESTRE, Joaquim (1991). *Les «Ordinacions tocants a la custodia y guarda de la costa marítima del Regne de València» de 1673. Estudi i edició*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: PAM.
- (1994a). «Una contribució a la lexicografia del segle XVIII: Marc Antoni d'Orellana». A: *Miscel·lània Germà Colón*. Vol. 1. Barcelona: PAM. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XXVIII), p. 111-145.
- (1994b). *El «Libre de Antiquitats» de la Seu de València*. Vol. I i II. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: PAM.
- MARTÍN I CANTARINO, Carles (1993). «El nom popular dels animals vertebrats terrestres a la comarca d'Alacant». *Quaderns de Migjorn: Revista d'Estudis Comarcals del Sud del País Valencià* [Alacant], núm. 1, p. 161-168.
- MARTÍN PARDO, Migalánchel; PÉREZ ALBIAC, Chusé Lois (1991). «El chipranesco (léxico y rasgos aragoneses en el habla de Chiprana)». *Cuadernos de Estudios Caspolinos*, núm. XVII, p. 165-216.
- MARTINES, Josep (1992). «Els llocs de vora mar de l'Albir (l'Alfàs del Pi, la Marina, País Valencià)». A *Sol Post: Estudis de Llengua i Literatura* [Alcoi], núm. 2, p. 194-222. [MARTINES, Vicent; MARTINES, Josep; PONSODA, Joan J. [ed.]]
- (1993). «La interferència lingüística en la lexicografia valenciana del segle XIX. El *Diccionario valenciano* (inèdit) de Josep Pla i Costa». A: *ACILLC IX*. Vol. II. Barcelona, p. 437-456.
- (1997a). *El «Diccionario valenciano» de Josep Pla i Costa. Descripció i edició*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1997b). «L'aportació de Josep Antoni Cabanilles a la terminologia botànica catalana. L'índex de plantes de les *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y frutos del Reyno de Valencia* (vol. I, 1795, i vol. II, 1797). Un avanç». A: *Actes del Col·loqui Internacional sobre «La història dels llenguages iberoromànics d'especialitat (s. XVII-XIX)»*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 243-262.
- (1997c). «Creativitat lèxica. Passat i present». A: CANO, Maria Antònia; MARTINES, Josep; MARTINES, Vicent [ed.]. *Un món de llengües. Actes de les V, VI, VII, VIII i IX Jornades de Sociolingüística de la Nucia*. Alcoi: Marfil, p. 171-195.
- (1997d). «Una família lèxica conflictiva?: SAGA, *SAGAR, ASSAGAR [?] i ASSAGADOR o ASSEGADOR». A: *Actes del XXIII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*. Ulldecona: Societat d'Onomàstica, p. 115-133.
- (1998). «El sufix *-aire* al País Valencià». A: *Miscel·lània Germà Colón*. Vol. 7. Barcelona: PAM. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XXXIV), p. 229-262.
- (1999). «La proximitat lèxica entre el català i l'aragonés a propòsit de *bard, brull, caragina* i *xafardejar*». A: *Actas d'a I Trobada d'Estudios y Rechiras arredol d'a luenga aragonesa y a suya literatura (Uesca, 20-22 de febrero de 1997)*. Osca: Instituto d'Estudios Altoaragoneses: Consello d'a Fabla Aragonesa, p. 125-162.
- (2000a). *El valencià del segle XIX. Estudi lingüístic del «Diccionario valenciano» de Josep*

- Pla i Costa*. València: Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARTINES, Josep (2000b). «Dues petites aportacions al lèxic de la ramaderia: **madullar* i els derivats de *forro*». A: COLÓN, Germà; SÁNCHEZ ADELL, José [ed.]. *Vida rural i ramadera*, a BSCC, núm. LXXV, p. 605-616.
- (2002). «L'aragonés i el lèxic valencià. Una aproximació». *Caplletra: Revista Internacional de Filologia*, núm. 32, p. 157-201.
- MARTINES, Josep; MARTINES, Vicent (1991). «L'Alfàs del Pi: toponímia a estudi». *ACGSO XIV*. Vol. II, p. 457-466.
- MARTINES, Vicent; ORTS, Josep Lluís (1990). «El lèxic del torró de Xixona». Alacant. [Treball inèdit, fet per encàrrec del TERMCAT]
- MARTÍNEZ BARREDA, Pere (1993). «Aproximació a la toponímia urbana de Vilafamés». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica. XVII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*. Barcelona (27, 28 i 29, II, 1992), núm. LIV-LV, p. 337-351.
- MARTÍNEZ BELTRÁN, Fernando (1980). *Nuestro Monforte insólito. Diccionario monfortino*. Alacant: Autor.
- MARTÍNEZ RUIZ, Juan (1963). «Mauraca, moraca». *RFE*, núm. XLVI, p. 461-463.
- MARTÍNEZ SEVILLA, José (1993). *¡Ira chacha!: El lenguaje de Ayora y su anécdota*. Aiora: Autor.
- MARTÍNEZ VALERO, Maria Jesús; SEGURA FERRERO, Maria Jesús (1994). «El lèxic de la indústria tradicional del paper a Banyeres». Alacant. [Treball mecanografiat i inèdit, acompanyat d'enregistrament sonor i transcripció fonètica]
- MASCARÓ, Joan (1985). *Morfologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- MASCLANS, Francesc (1981). *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Granollers: Montblanc-Martín.
- MASSIP I BONET, M. Àngels (1991). *El lèxic tortosí: història i present*. Vol. I, II i II. Barcelona: Universitat de Barcelona. [Edició en microfítxa]
- MASSOT I MUNTANER, Josep [ed.] (1976). *Problemes de llengua i literatura catalanes. A: Actes del II Col·loqui Internacional sobre el Català* (Àmsterdam, 1970). Barcelona: PAM.
- MatToponímia* V. ROSSELLÓ, Vicenç M.; CASANOVA, Emili [ed.] (1995)
- MAYOR I SANCHIS, Francesca (1992). «Estudi d'un text de finals del segle xvii sobre les obres del monestir de Sant Francesc de Cocentaina». Alacant. [Treball mecanografiat, inèdit. L'edició del text va ser revisada per la historiadora i paleògrafa Maria Dolores Insa]
- MICÓ, Maria Josep; GRAMAGE, Nati (1991). «La porquejada». *Alba: Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i la Vall d'Albaida*, núm. 5-6, p. 274-294.
- MIEDES BISBAL, Emili (1990). *Vocabulari elemental de la llengua valenciana*. 3a ed. València: Vinatea i La Rella.
- Miscel·lània Joan Fuster* V. FERRANDO, Antoni; HAUF, Albert [ed.] (1989-1994)
- Miscel·lània Moreu-Rey* V. MANENT, Albert; VENY, Joan [ed.] (1988)
- Miscel·lània Sanchis Guarner* V. FERRANDO FRANCÉS, Antoni [ed.] (1992)
- MISTRAL, Frédéric (1878-1886). *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire Provençal-Français*. Ais de Provença, ed. facsímil d'ÉDISUD. La Calade, Ais de Provença, 1979. 2 v.
- MOLINA FERNÁNDEZ, Patricio (1991). *Parablero murciano*. Múrcia: Mediterráneo.
- MOLL, Francesc de Borja (1936). «Vocabulari de l'art de la construcció». *BDC*, núm. XXIII, p. 1-35.

- MOLL, Francesc de Borja (1952). *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos. [Citem l'edició catalana, *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València, 1991. Quan cal contrastem totes les dues edicions]
- MOLL I LLODRÀ, Robert (1991). «Toponímia de la Vall d'Ebo (la Marina Alta)». A: *ACGSO XIV*. Vol. II, p. 477-483.
- MOLTÓ LLORCA, Sofia (1986). «Els malnoms d'Alcoi». A: *ACGSO X*. València, p. 382-392.
- MONJO I MASCARÓ, Joan Lluís (1993). «“No és lo mateix parlar amb la reina que amb sa gerra” (Sobre l'ús de l'article literari al parlar de Tàrbena)». A: *ACILLC IX*. Vol. II. Barcelona, p. 473-494.
- MONTANYÉS, Josep (1995). «Talassonímia de Sant Carles de la Ràpita». *MatToponímia*, vol. I, p. 945-961.
- MONTOYA I ABAD, Brauli (1986). *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1989). *La interferència lingüística al sud valencià*. València: Generalitat Valenciana.
- MOREU-REY, Enric (1982). *Els nostres noms de lloc*. Palma de Mallorca: Moll.
- MOTT, Brian Leonard (1984). *Diccionario chistavino-castellano*. Saragossa: Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja.
- (1989). *El habla de Gistain*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- MULET I ESCRIVÀ, Francesc Josep (1992). «Els malnoms de Beniarbeig». A: *ACGSO XVI*. Vol. II. Castelló de la Plana, p. 509-512.
- MUÑOZ RENEDO, Carmen (1963). «Estudio lexicográfico sobre el habla de la región de Vélez-Rubio (Almería)». *RDTP* [Madrid], núm. XIX, p. 391-414.
- NAGORE LAÍN, Francisco (1986). *El aragonés de Panticosa*. *Gramàtica*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- (1989). *Gramàtica de la lengua aragonesa*. Saragossa: Mira Editores.
- NAVARRO GÓMEZ, Pere (1993). *El parlar de la Fatarella (Terra Alta): Estudi fonètic, morfosintàctic i lèxic*. 2a ed. La Fatarella: Ajuntament de la Fatarella.
- (1996). *Els parlars de la Terra Alta*. Vol. I i II. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- NEBOT CALPE, Natividad (1981). «Las voces naturales y la etimología popular». *AFA* [Saragossa], vol. XXVIII-XXIX, p. 57-82.
- (1983). «Germanismos y arabismos en el habla castellano-aragonesa del Alto Mijares y del Alto Palancia (Castellón)». *AFA* [Saragossa], vol. XXXII-XXXIII, p. 47-99.
- (1984). «El castellano-aragonés en tierras valencianas (Alto Mijares, Alto Palancia, Serranía de Chelva, Enguera y la Canal de Navarrés)». *AFA*, vol. XXXIV-XXXV, p. 395-535.
- (1990). «Léxico referente al mundo de las plantas en el Alto Mijares y el Alto Palancia (Castellón)». *AFA*, vol. XLIV-XLV, p. 95-160.
- (1991). *Toponímia del Alto Mijares y del Alto Palancia*. *Estudio etimológico*. Castelló: Diputació de Castelló.
- (1994). «Nombres de animales en el habla del Alto Mijares y del Alto Palancia (Castellón): artrópodos, gusanos y moluscos; anfibios y reptiles; aves; alimañas y otros mamíferos silvestres». *AFA* [Saragossa], vol. L, p. 155-195.
- NICOLAU BARRAU, Maria Jesús (1984). «Bocabulario replegado en os barrios d'o Entremuro y de San Jaquín (Balbastro)». *Fuellas d'Información d'o Consello d'a Fabla Aragonesa* [Osca], núm. 42, p. 12-14.
- NIETO, Lidio (1978). «Embarcaciones y artes de pesca en Cullera y Denia». A: ALVAR, M. [ed.]. *Terminología marinera del Mediterráneo*. Madrid: CSIC, p. 95-108.

- OBÍOL I MENERO, Emili; HEREDIA I ROBRES, Jacinto (1995). «Els noms de lloc de l'espai rural dels municipis de Vila-real i de les Alqueries». *MatToponímia*, vol. I, p. 659-670.
- OLMOS I TAMARIT, V. S.; CASELLES I MONJO, E. (1988). «Aproximació a la toponímia set-centista de l'Horta-Albufera. L'àmbit del Xúquer». A: *Miscel·lània Moreu-Rey*. Vol. II. Barcelona, p. 499-509.
- OLUCHA MONTINS, F. (1992). «Sobre els noms d'alguns carrers de la ciutat de Castelló». A: *ACGSO XVI*. Vol. I. Castelló de la Plana, p. 109-113.
- OROVAL TOMÀS, Víctor (1986). «Onomàstica de Carcaixent». A: *ACGSO X*. València, p. 177-209.
- ORTOLÀ PERLES, Elionor (1992). «El parlar mariner de Calp». [Treball mecanografiat i inèdit, acompanyat d'enregistrament sonor i transcripció fonètica]
- PAIÀ BELTRÀ, Pasqual; SEGURA FELIPE, Anna (1991). «Malnoms de Novelda». A: *ACGSO XIV*. Vol. I. Alacant, p. 192-195.
- PALMIRENO, Lorenço (1569). *Vocabulario del humanista*. València.
- PALOMARES I VARÓ, Josep Antoni (1993). «El lèxic dels calafats i dels mariners del Campelló (l'Alacantí)». Alacant. [Treball mecanografiat i inèdit, acompanyat d'enregistrament sonor i transcripció fonètica]
- PAM Publicacions de l'Abadia de Montserrat
- PARDO ASSO, José (1938). *Nuevo diccionario etimológico aragonés*. Saragossa: Imprenta del Hogar Pignatelli.
- PARDO GARCÍA, Luis (1930-1932). «Vocabulario de nombres vulgares valencianos de la flora regional». A: *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 1930, vol. III, p. 213-223; 1931, vol. IV, p. 34-40 i 132-136; 1932, vol. V, p. 34-40 i 144-162.
- PASTOR GOSÀLBEZ, Immaculada (1991). «Malnoms de Mutxamel». A: *ACGSO XIV*. Vol. I. Alacant, p. 188-191.
- PELLICER I BORRÀS, Joan E. (1986). *La «Rondalla de rondalles» de Lluís Galiana: Estudi lingüístic i edició*. València: Institut Universitari de Filologia Valenciana.
- PELLICER HERRERO, Anna Maria (1991). «Malnoms de Benigànim». A: *ACGSO XIV*. Vol. I. Alacant, p. 196-202.
- PERAIRE, Joan (1992). «Aproximació a la toponímia històrica de la Tinença de Culla (segles XVI-XVIII)». A: *ACGSO XVI*. Vol. I. Castelló de la Plana, p. 115-157.
- PERALTA, Mariano (1836). *Ensayo de un Diccionario aragonés-castellano*. Saragossa: Imp. Real. [Facsimil fet en 1984 sobre la segona ed. d'aquest diccionari (1853). Segons la introducció, el contigut de les dues edicions (1836 i 1853) és «exactamente el mismo»]
- PÉREZ GIL, Miguel Ángel (1995). *El habla, historia y costumbres de Oseja y Trasobares*. Saragossa: Diputación de Zaragoza.
- PÉREZ MAESO, José Luis (1990). *Diccionario torrevejense*. Torrevella: Ajuntament de Torrevella.
- PÉREZ PICÓ, Aigües Vives (1992). «Aproximació a l'estructura dels topònims». A *Sol Post: Estudis de Llengua i Literatura* [Alcoi], núm. 2, p. 229-236. [MARTINES, Vicent; MARTINES, Josep; PONSODA, Joan J. [ed.]]
- PITARCH I ALMELA, Vicent (1986). «Els renoms de Benlloc (la Plana Alta)». A: *ACGSO X*. València, p. 393-401.
- PLAZA I ARQUÉ, Carme (1996). *La parla de la Conca de Barberà*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

- POL, Celestino (1973). *Diccionario dialectal del Valle de Àneu (Pallars Sobirà)*. 3a ed. Lleida: Imp. Artis.
- PONSODA I SANMARTÍN, Joan J. (1996). *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el «Llibre de Cort de Justícia» de Cocentaina*. Alcoi: Marfil.
- POU, Gemma (1993). «Els malnoms de Montitxelvo». A: *Almaig: Estudis i Documents* [Ontinyent], núm. IX, p. 30-32.
- POU, Onofre (1575). *Thesaurus puerilis*. València: Ex officina Petri a Huete.
- POVEDA I JORDÀ, Maria Lluïsa (1991). «Els malnoms de Monòver». A: *ACGSO XIV*. Vol. I. Alacant, p. 203-208.
- PUCHADES I PASTOR, Maria Empar (1991). «Els malnoms d'Alfagar». A: *ACGSO XIV*. Vol. I. Alacant, p. 209-216.
- QUEROL PUIG, Ernest (1992). *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports*. Barcelona: IEC.
- QUINTANA I FONT, Artur (1976). «El aragonés residual del bajo valle del Mezquín». *AFA* [Saragossa], vol. XVIII-XIX, p. 53-86.
- (1980). «El parlar de la Codonyera». *Estudis Romànics*, vol. XVIII, p. 1-253.
- RAFEL I FONTANALS, Joaquim (1974-1975). «Áreas léxicas en una encrucijada lingüística». *RFE*, núm. LVII, p. 231-275.
- (1976). «Fonologia diacrònica catalana: aspectes metodològics». A: *ACILLC II*. Barcelona, p. 47-66.
- RAMOS ALFAJARÍN, Rafael (1990). «La variació i la interferència lèxico-semàntica en la comunitat de parla de Borriol». A: *Miscel·lània Joan Bastardas*. Vol. 3. Barcelona: PAM. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XX), p. 257-296.
- RASICO, Philip D.; WITTLIN, Curt J. [ed.] (1988). *Actes del V Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Tampa-St. Augustine, 1987)*. Barcelona: PAM.
- RDTP *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*
- REAL ACADEMIA DE CULTURA VALENCIANA (1992). *Diccionari valencià-castellà*. València: Real Academia de Cultura Valenciana.
- (1993). *Diccionari castellà-valencià*. València: Real Academia de Cultura Valenciana.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1726). *Diccionario de autoridades*. Madrid: RAE, ed. facsímil de 1990.
- (1791). *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la Real Academia Española*. 3a ed. Madrid: RAE.
- (1968-1990). *Diccionario histórico de la lengua española*. Madrid: RAE. 19 fascicles (a-ante).
- (1984). *Diccionario de la lengua española*. 20a ed. Madrid: RAE.
- REBULL I LLEDÓ, Eva Maria; RIBES I ROS, Josep Lluís (1994). «El cultiu de la taronja a Sueca. Estudi etnogràfic i lexicogràfic». *Quaderns de Sueca*, vol. XI.
- RECASENS I VIVES, Daniel (1985). *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Barcelona: Curial: PAM.
- (1991). *Fonètica descriptiva del català: Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle xx*. Barcelona: IEC.
- (1993). *Fonètica i fonologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- RFE *Revista de Filología Española*
- RFR *Revista de Filología Románica*
- RIBAS I MARÍ, Enric (1991). *Aportació pitiüsa al DCVB*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

- RÍOS GARCÍA, Isabel (1989). *El habla de Sot de Ferrer*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- RIQUER, Martí de; COMAS, Antoni; MOLAS, Joaquim (1984). *Història de la literatura catalana*. 4a ed. Barcelona: Ariel. 11 v.
- ROHLFS, Gerhard (1977). *Le gascon. Études de philologie pyreneenne*. 3a ed. Tübingen: Niemeyer.
- (1979). *Estudio sobre el léxico románico*. Madrid: Gredos.
- (1985). *Diccionario dialectal del Pirineo Aragonés*. Saragossa: Institución Fernando El Católico.
- (1988). «Los sufijos en los dialectos pirenaicos». AFA, vol. XL, p. 115-170. [La primera versió alemanya d'aquest treball és de 1933, «Beiträge zur Kenntnis der Pyrenäenmundarten». *Revue de Linguistique Romane*, núm. VII, p. 119-169]
- ROMÁN DEL CERRO, Juan Luis (1990). *El desciframiento de la lengua ibérica en «La Ofrenda de los Pueblos»*. Alacant: Aguacalara.
- ROMÁN DEL CERRO, Juan Luis; EPALZA, Mikel de (1983). *Toponimia mayor y menor de la provincia de Alicante. Listado por municipios*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial de Alicante.
- ROMANOS, Fernando; SÁNCHEZ, Fernando (1995). «Mas fobano (III). Lesico, charrazos y consideracions soziolingüísticas». *Fuellas d'Información d'o Consello d'a Fabla Aragonesa* [Osca], núm. 111, p. 9-18.
- ROS, Carles (1739). *Breve diccionario valenciano-castellano*. València: Joseph Garcia.
- (1764). *Diccionario valenciano-castellano*. València: Imprenta de Benito Monfort. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia]
- (1770). *Raro diccionario valenciano-castellano único y singular de voces monossylabas*, ed. d'Emili Casanova (1991b). [Ha estat editat íntegrament per Maribel Guardiola i Savall, 2004]
- (1771). *Correccion de voces y phrases que el vulgo, u comun, de Valencia, ùsa, ò ha introducido, hablando, (ù querièndo hablàr) en su Matèrno Idiòma*. València: Francisco Berruguete.
- ROSANES, Miquel (1864). *Miscelánea que comprende: 1º Un vocabulario valenciano-castellano...* València: Imprenta de José María Ayoldi. [El «Vocabulario valenciano-castellano. Dividido en grupos para facilitar la memoria de las palabras en él contenidas» ocupa les p. 3-69]
- ROSSELLÓ, Vicenç M.; CASANOVA, Emili [ed.] (1986). *Xé Colloqui General de la Societat d'Onomàstica. 1r d'Onomàstica Valenciana (València, 29 i 30, III, 1985)*. València: Societat d'Onomàstica.
- (1995). *Materials de toponímia*. Vol. I i II. València: Denes.
- RVF *Revista Valenciana de Filologia*
- SAIS, Maria Josep (1992). «El lèxic dels pedrapiquers de la Nucia (la Marina Baixa)». Alacant. [Treball mecanografiat inèdit]
- SALVÀ, Vicent (1838). *Compendio de la gramática castellana*. València: Imprenta de J. Ferrer de Orga. [Citem per l'edició de 1844. 3a ed. És molt valuós l'«Apèndice»]
- SALVADOR, Carles (1943). «Vocabulari de Benassal». A: *Miscel·lània Fabra*. Buenos Aires: Imprenta y Casa Editora Coni, p. 242-263.
- SALVADOR, Gregorio (1960). «Catalanismos en el habla de Cúllar-Baza». A: *Miscelánea filológica dedicada a Mn. Griera*. Vol. II. Barcelona: CSIC, p. 333-342.

- SANCHIS GUARNER, Manuel (1936). «Extensión y vitalidad del dialecto valenciano “apitxat”». RFE, núm. XXIII [Madrid], p. 45-62.
- (1949). *Introducción a la historia lingüística de Valencia*. València: Institución Alfonso El Magnánimo.
- (1950). *Gramàtica valenciana*. València: Torre.
- (1957). *Les barraques valencianes*. Barcelona: Barcino.
- (1961). *Els parlars romànics anteriors a la reconquesta de València i Mallorca*. València: Institución Alfonso El Magnánimo.
- (1973). «Apitxat», entrada de la GERV (vol. I, s. v. *apitxat*)
- (1980a). *La llengua dels valencians*. 7a ed. València: 3 i 4.
- (1980b). *Aproximació a la història de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat.
- (1980c). *Els inicis del teatre valencià modern (1845-1874)*. València: Institut de Filologia Valenciana.
- (1990). «Apitxat», entrada de la GEC (vol. II, 2a ed., s. v. *apitxat*).
- SANCHIS SIVERA, José (1922). *Nomenclator geográfico-eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia*. València: Tipografía Moderna.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (1995). *El valencià colloquial de la vila de Canals*. Canals: Ajuntament de Canals.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1991). «Notes sobre els sufixos *-er(a)* i *-ar*». A: *Miscel·lània Joan Fuster*. Vol. III. Barcelona, p. 397-433.
- SATORRE I CALABUIG, Vicent (1991). «Toponímia rural del terme de Bocairent. Segles XVI a XVII». A: *ACGSO XIV*. Vol. II. Alacant, p. 673-681.
- SATUÉ SANROMÁN, José María (1991). *Vocabulario de Sobrepuerto*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- SAVALL ROM, Josep Lluís (1991). *El vocabulari dels pescadors de Cambrils*. Reus: Autor.
- SCHÖNBERGER, Axel; STEGMAN, Tilbert Dídac (1995-1996). *Actes del X Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Frankfurt amb Mian, 18-25, IX, 1994)*. Vol. I, II i III. Barcelona: PAM.
- SEGRELLES I MARTÍNEZ, Lluís M. (1990). *Els coloms esportius. Esport nacional valencià. Basat en el vocabulari de columbicultura a Montaverner (la Vall d'Albaida)*. València: Ajuntament d'Ontinyent.
- SEGURA I LOPES, Josep Carles (1992). «El parlar d'Alacant». Alacant. [Treball mecanografiat i inèdit]
- (2003). *Una cruïlla lingüística: Caracterització del parlar del Baix Vinalopó*. Alacant: Universitat d'Alacant. Departament de Filologia Catalana.
- SEMPERE MARTÍNEZ, Josep Antoni (1993). «El substrat català del murcià». A: *ACILLC IX*. Vol. II. Barcelona, p. 457-472.
- (1995). *Geografía lingüística del murciano con relación al substrato catalán*. Murcia: Real Academia Alfonso X El Sabio.
- SENDRA PÉREZ, Bautista; COMENDADOR DURAN, Ambrosio (1991). «Malnoms a Pego». A: *ACGSO XIV*. Vol. I. Alacant, p. 225-231.
- SERRANO BOTELLA, Ángel (1986). *El Diccionario Icue. Habla popular de Cartagena*. Murcia: Mediterráneo.
- SESMA, J. Ángel; LÍBANO, Ángeles (1982). *Léxico del comercio medieval en Aragón (siglo xv)*. Saragossa: Institución Fernando El Católico.

- SOLÀ, Joan (1989). «El català a les gramàtiques i els diccionaris llatins dels segles XVII-XVII». A: *ACILLC VIII*. Vol. II. Barcelona, p. 7-28.
- (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. 2a ed. Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan [ed.] (1992). *Sobre lexicografia catalana actual*. Barcelona: Empúries.
- SOLER GARCÍA, José María (1993). *Diccionario villenero*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- SOLER I VILA, Salvador (1991). «La manufactura de l'espart a Atzeneta». *Alba: Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i la Vall d'Albaida* [Ontinyent], núm. 5-6, p. 259-273.
- TdF V. MISTRAL, Frederic (1878-1886)
- TERRADO PABLO, Javier (1991). *La lengua de Teruel a fines de la Edad Media*. Terol: Instituto de Estudios Turolenses.
- TERRÓN GONZÁLEZ, Jesús (1990). *Léxico de cosméticos y afeites en el siglo de oro*. Cáceres: Universidad de Extremadura.
- ThPu V. POU, Onofre (1575)
- TORMO COLOMINA, Josep (1980-1996). *Atlas lingüístic del valencià meridional i alacantí*. [Valuós treball en curs de realització. Dec a l'amabilitat de l'autor haver pogut consultar alguna dada sobre l'Olleria. Quan alguna informació que esmente en aquesta investigació prové de l'ALVA, ja ho faig constar expressament]
- (1985). «Materials per a l'estudi del parlar de la ciutat d'Alcoi (II)». *Revista de Festes de Moros i Cristians* [Alcoi], p. 104-107.
- (1989). «La influència de la indústria tèxtil en el parlar d'Alcoi». A: *Actes del Congrés d'Estudis de l'Alcoià-Comtat (primavera 1985)*. Alcoi, p. 337-349.
- (1991a). «Ornitonímia murera. El nom popular dels ocells en Muro del Comtat». *Revista de Festes* [Muro del Comtat], p. 31-33.
- (1991b). «Mil malnoms alcoians (1850-1959)». A: *ACGSO XIV*. Vol. I. Alacant, p. 232-253.
- (1993). «Ornitonímia alacantina. El nom popular dels ocells a la ciutat d'Alacant». *Quaderns de Migjorn: Revista d'Estudis Comarcals del Sud del País Valencià* [Alacant], núm. 1, p. 205-214.
- (1994). «La influència religiosa en la parla i la toponímia alcoiana». *Lilia: Revista de las Fiestas en Honor a la Virgen de los Lirios* [Alcoi], p. 78-80.
- (1995). *El llenguatge del tèxtil alcoià: La influència de la indústria tèxtil en la parla, la toponímia i la cançó popular alcoiana*. Alcoi: Diputació d'Alacant.
- TORREBLANCA ESPINOSA, Máximo (1976). *Estudio del habla de Villena y su comarca*. Alacant.
- TORRES FORNÉS, C. (1903). *Sobre voces aragonesas usadas en Segorbe*. València: Tipografía Moderna de Miguel Gimeno.
- TORRES MONTES, Francisco (1989). «Orientalismos en el léxico de la albañilería en el Campo de Níjar». A: BORREGO NIETO, J. [et al.]. *Philologica, I. Homenaje a D. Antonio Llorente*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 153-162.
- (1993). *La artesanía, las industrias domésticas y los oficios en el Campo de Níjar: Estudio lingüístico y etnográfico*. Almeria: Instituto de Estudios Almerienses.
- TORRES I TORRES, Marià (1993). *La llengua catalana a Eivissa al segle XVII. «Reials Ordinacions de la Universitat d'Eivissa» (1663)*. Introducció, estudi lingüístic i transcripció. Eivissa: Mediterrània.
- TRIVES GRAS, Carme; MIRA SANCHIS, Lourdes; FERNÁNDEZ TORRES, Rosa (1995). «Interferències del català sobre el castellà al poble de Rojals (el Baix Segura)». Alacant. [Treball mecanografiat i inèdit]

- TURULL, Albert (1991). *Els topònims de la Segarra*. Cervera: Centre Municipal de Cultura.
- VALOR I VIVES, Enric (1979a). *Vocabulari fonamental*. 2a ed. Barcelona: Plaza & Janés.
- (1979b). *Millorem el llenguatge*. Vol. I i II. 2a ed. València: 3 i 4.
- VENY I CLAR, Joan (1958-1959). «Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes (I)». RFE, núm. XLII, p. 91-150
- (1960). «Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes (i II)». RFE, núm. XLIII, p. 117-202.
- (1976). «El valencià meridional». A: *ACILLC II*. Barcelona, p. 145-230.
- (1977). «Aproximació a l'estudi del dialecte eivissenc». *Randa*, núm. 5, p. 5-41.
- (1978). *Estudis de geolingüística catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- (1980). «Sobre els occitanismes del Rossellonès». A: *ACILLC V*. Barcelona, p. 441-494.
- (1986). *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (1988). «Noves dades sobre la partició català occidental / català oriental». A: *ACECNA V*. Barcelona, p. 11-36.
- (1991a). «La repercussió de l'obra de Lorenzo Palmireno en la filologia catalana». *Caplletra: Revista de Filologia* [València], núm. 11, p. 69-90.
- (1991b). *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries.
- (1991c). «Petges aragoneses en els dialectes catalans meridionals». A: VENY, Joan. *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries, p. 97-114.
- (1993a). «Origine de l'ichtyonyme hispanique *baila* 'Dicentrarchus punctatus'». *XX^e Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, tome IV, section VI, «Lexicographie/Iberoromania». Tübingen: Francke, p. 763-774.
- (1993b). «Fortuna del fonema /χ/ en català: visió històrica de la "queada"». A: *ACILLC IX*. Vol. II. Barcelona, p. 405-436.
- (1994). «La importació del fonema /χ/ en catalán». *Revista Española de Lingüística*, núm. 24, fasc. 1, p. 1-19.
- VENY, Joan; PONS, Lúdia (2001-2006). *Atles lingüístic del domini català*. Vol. I, II i III. Barcelona: IEC.
- VENY, Joan; PUJALS, Joan M. [ed.] (1986). *Actes del VII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Tarragona-Salou, 1-5, X, 1985)*. Barcelona: PAM.
- VIDALLER TRICAS, Rafael (1989). *Dizionario sobre especies animales y bexetals en o vocabulario altoaragonés*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- VILÀ, Núria (1991). *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp*. Barcelona: IEC.
- VocChistav* V. MOTT, Brian Leonard (1984)
- VocFon* V. VALOR, Enric (1979)
- VocFullana* V. FULLANA, Lluís
- VocMiedes* V. MIEDES BISBAL, Emili (1990)
- VocSecc* V. MARTÍ GADEA, Joaquim (1909)
- WHEELER, Max W. (1977). «Els fonemes catalans: alguns problemes». *Els Marges*, núm. 9, p. 7-21.
- ZARAGOZÀ PÉREZ, Marina (1982). *El cultiu tradicional de l'arròs a Silla (Albufera de València)*. València: Institut de Filologia Valenciana: Ajuntament de Silla.

5.2. FONTS CITADES

- ADLERT NOGUEROL, Miquel (1983). *I la pau*. València: Del Cenia al Segura.
- AGUIRRE MATIOL, Josep (c. 1915). *Ecos de la Caseta Blanca (2a edició molt augmentada)*. València: Agrupació Pro poesia valenciana.
- ALARCÓN MACIÀ, Vicent (1892). *El Tenorio de les Alsabares*. Elx: Establecimiento tipográfico de José Agulló. [Estrenada en 1891]
- ALBEROLA, Armando (1983). «Acerca de los contratos agrarios de los mudéjares valencianos: Los "Capitols" de Catamarruc». A: *Historia medieval. Anales de la Universidad de Alicante*. Vol. 2. Alacant: Universitat d'Alacant, p. 11-138.
- ALBEROLA, Armando; PATERNINA, M. Jesús [ed.] (1989). *Ordenanzas municipales: Alicante, 1459-1669*. Alacant: Ajuntament d'Alacant.
- ALBEROLA, Estanislau (1925). *Teus, meus y nóstres*. València.
- (1926). *De la mateixa sanc*. València: Manuel Pau.
- (c. 1927). *Refraner valenciá*. València: Librería Arte y Letras.
- (1927a). *La demaná de la novia*. A: GOV. Vol. V. València.
- (1927b). *L'amo y señor o refranera valensiana*. A: GOV. Vol. V. València.
- (1928). «Ans que tot, mare». *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 122.
- ALBEROLA, Estanislau; MUÑOZ MARTÍNEZ, F. (1926). *El primer voler*. València.
- ALCARAZ, Lluís Joan (1928). *La millor parella*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 103.
- ALONSO, Vicent (1928). *La casa de les gabies*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 125.
- ALONSO LLORCA, Joan; GRAU SEPÚLVEDA, Eulàlia; VERCHER LLETÍ, Salvador (1992). «La Marina als processos de la Batlia General de València (1556-1598): el cas de les almadraves». A: *III Congrés d'Estudis de la Marina Alta. Actes. 1990*. Alacant: Diputació d'Alacant, p. 237-242.
- ALSINA, Claudi; FELIU, Gaspar; MARQUET, Lluís (1990). *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Barcelona: Curial.
- ALTET I RUATE, Benet (1855). *Sen Vicent. Poema en Valenciá*. València: Impr. J. Ferrer de Orga. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia]
- AMAT I CORTADA, Rafael (1986). *Viatge a Maldà i anada a Montserrat*, ed. de Margarida Aritzeta. Barcelona: PAM.
- ANDREU I VIDAL, J. Manel [et al.] (1990). *Rosell, 750 anys*. Benicarló: Grup d'Estudis Rosell 750 Aniversari.
- ÀNGELES, Josep (1908). *El tío Pere*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València: Est. Tip. de Chusep Guix], núm. 10.
- (1926). *Al treballaor, faena*. A: GOV. Vol. III. València.
- ANGUIZ PAJARON, Antonio (1984). *Miscelánea ibense*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial.
- ANÒNIM (s. xv). *Curial e Güelfa*, ed. de Ramon Aramon i Serra. Barcelona: Els Nostres Clàssics, 1930. 3 v.
- ANÒNIM (1802). «Romanç». *Diario de Valencia* (24 novembre 1802), ed. de Ribelles Comín (1939, IV, p. 117).
- ANÒNIM (1846). *Un pillo y els chics de benefissensia [...]*. València: Impr. de Agustí Laborda. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia, 1980]

- ANÒNIM (1855). *La nit que venen els musics o l'olla del tio Chuan. Esenes alcoyanes*. Alcoi: Impr. y Lit. de la Viuda é Hijos de Martí.
- ARACIL, Alfredo (1992). *Las mejores páginas de Hogueras*. Alacant: Alcodre.
- ARGEMÍ POY, Francesc (1932). *Feixet de versos*. Vinaròs: Associació Cultural Amics de Vinaròs. [Cite per l'ed. de 1984, que inclou diversos poemes i textos en prosa i una reproducció facsímil de *Feixet de versos*]
- ARIÑO, Antoni [et al.] (1994). *La nit de les fogueretes d'Agullent*. València: Consell Valencià de Cultura.
- ARNAL, Vicent; COLOMA, Xavier (1995). «Toponímia del sistema de regs de la Font de la Vall de Segó». *MatToponímia* [València], vol. 1, p. 417-430.
- ARTOLA TOMÀS, Bernat (1983). *Obres completes*. Vol. I, II i III. Castelló de la Plana: Ajuntament de Castelló.
- ASENSI, Josep; TIRADO, Covadonga (1990). *La vegetació al nostre medi*. València: Elisa Climent.
- ASENSI ARTIGA, Viviana (1992). *Murcia: sanidad municipal (1474-1504)*. Múrcia: Universidad de Murcia.
- AZNAZ CARCELLER, Stella (1983). *Contes de l'Alt Maestrat*. València.
- BADENES I DALMAU, Francesc (1980). *Antologia: Reproducció de les obres del poeta Francesc Badenes i Dalmau*. València: Marí Montañana.
- BADIA ADELL, Joaquim (1904). *La creu de Teulada. Milacre per-a representar-se en l'altar que's coloca en la plasa de la Constitusió en la festa de Sant Visent Ferrer*. València: Impr. de José María Alpuente.
- BALADER, Joaquim (1863). *Eixaròp de llarga vida*. València: Impr. Ferrer de Orga.
- (1871). *Mes fá el que vol qu'el que pot*. València: Victoriano León.
- (1872). *Miseria y compañía*. València: J. Mariana y Sanz. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia]
- (1874). *Les beseroles del amor*. València: Imp. Piles.
- (1876). *La capa no sempre tapa*. València: J. Mariana y Sanz.
- BALADER, Joaquim; SALES, J. (1876). *Els besons de Sedaví*. València: Impr. Josep Guix & Impr. J. Mariana y Sanz.
- BALLESTEROS GASTÓN, Manuel (1867). *La venta improvisada. Milacre [...]*. València: Impr. Chusep Domenech. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia, 1991]
- BARBER BAS, Francí (1889). *De Valensia al Grau*. València: Impr. Juan Guix.
- BARBERÀ, Faustino (1905). *Conferencias sobre bio-bibliografía de Carlos Ros*. València: Impr. de Francisco Vives Mora.
- BARCHINO, Paco (1921). *Els badalls de la fam*. València.
- (1924). *Terra fangosa*. A: GOV. Vol. I. València.
- BARREDA, Manuel (1870). *Tomasa ó un arreglo improvisat*. València: Impr. Barredá. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia, 1991]
- BATALLER CALDERON, Josep (1986). *Jocs populars*. 2a ed. València: Edicions del Bullent.
- BELLMUNT I FIGUERAS, Joan (1991). *Fets, costums i llegendes. L'Urgell*. Vol. I i II. Lleida: Pagès Editors.
- BELTRAN, Enric (1925). *El millor castic*. A: GOV. Vol. I. València.
- BELTRÁN PÉREZ, Josep Maria (1950). *El yayet*. València: Impremta Genisam.
- BENAVENT, Rafael [ed.] (1987). *Privilegi reial de la vila de Quatretonda del 1587. Reproducció del manuscrit en commemoració del iv centenari*. Quatretonda: Ajuntament de Quatretonda.

- BERNABÉ GIL, David (1982). *Tierra y sociedad en el Bajo Segura (1700-1750)*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- (1985). «La formación de un patrimonio nobiliario en el seiscientos valenciano». *Revista de Historia Moderna* [Alacant], núm. v.
- BERNABEU RICO, Josep Lluís (1984). *Los límites simbólicos. Hombres de la Foia de Castalla y Vall de Xixona*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1985). «En el Campello, filet i maceta no para». A: CLIMENT I GINER, Daniel. *Les nostres plantes*. Alacant: Diputació d'Alacant, p. 278.
- BERNAT I BALDOVÍ, Josep (1845). *El virgo de Visanteta y el alcalde de Favara*, Benimàmet: Imprenta Llepa-Crestes. A: *Els sainets de Vicenteta* (1977). Sueca: Lletra Menuda. [Ed. facsímil]
- (1847a). *El Tabalet*. València: Impr. de Blat.
- (1847b). *El Sueco*. València: Impr. López.
- (1859). *L'agüelo pollastre*. Sueca: Emprenta de la Rechenerasió Tipogràfica. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia, 1979]
- (1861). «Pascualo y Visanteta ó el tribunal de Favara». València: Impr. La Opinió. A: *Els sainets de Vicenteta* (1977). Sueca: Lletra Menuda. [Ed. facsímil]
- (1867). *La tertulia de Colau ó pataques y caragols*. València: J. Mariana.
- BERNAT I FERRER, Lluís (1908a). *La «Rócha»*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Il·lustrat* [València], núm. 1.
- (1908b). *La creu del diable*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Il·lustrat* [València], núm. 5.
- BIETE FARRÉ, Vicenç (1991). *Cabacés, un poble al peu del Montsant*. Cabassers: Ajuntament de Cabacés.
- BLAI ARBUIXEC, Gaspar (1666). *Sermo de la conquista de la molt insigne, noble, leal, coronada ciutat de Valencia*. València: Impr. Geroni Vilagrassa. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia, 1985]
- BLASCO, Ricard (1979). *Poesia política valenciana (1802-1938)*. València: Eliseu Climent.
- (1983). *Colloquis i raonaments*. València: Fundació Ausiàs March. [Sense numeració correlativa de pàgines]
- (1984). *La insolent sàtira antiga: (Assaig d'aproximació a la poesia valenciana de caire popular)*. Xàtiva: Ajuntament de Xàtiva.
- (1986). «El teatre a Alacant durant la Guerra Civil». A: ALEMANY I FERRER, Rafael [ed.]. *La cultura valenciana ahir i avui*. Alacant: Ajuntament de Benidorm, p. 135-168.
- BLASCO I ESCRIG, E. (1900). *Día de mercat. (Boseto de costums). El que vullga bons pollastres, al mercat de Vilarrél*. València, ed. de José Ribelles Comín (1978, vol. iv, p. 165).
- BODRIA I ROIG, Josep (1906). *Festes de carrer: Recorts de mes de cinquant' anys en arriere*. València: Impr. de Pau, Torrijos y Comp^a.
- BOIRA, Herminio (1987). *La vegetación de la Albufera de Valencia y sus bioindicadores*. València: Fundación Universitaria San Pablo (CEU).
- BOLÒS I MASCLANS, Jordi; NUET I BADIA, Josep (1983). *Els molins fariners*. Barcelona: Kretes Editora.
- BONET, Antoni (1983). «Eines i feines del camp (I)». *Quaderns de Folklore* [Ciutadella], núm. 12.
- BONMATÍ MEDIANA, Rafael (1988). *Santa Pola: Datos históricos y curiosidades*. Vol. III. Santa Pola.

- BORAU, Lluís; LOMBARTE, Desideri; QUINTANA, Artur (1992). «Sobre literatura popular al Baix Aragó de llengua catalana». *Boletín del Centro de Estudios Bajoaragoneses* [Alcañyís], núm. VI, p. 49-68.
- BOSCÀ SEYTRE, Antimo (1927). «Fauna valenciana (en resumen)». A: CARRERAS CANDI, Francesc. *Geografía general del Reino de Valencia*. Barcelona: Martín, p. 423-549.
- El Bou* V. PÉREZ SÁNCHEZ, José (1885-1886)
- BROTONS GOZÁLVEZ, Vicent; CASANOVA MIRET, Vicent A. (1992). «La repoblación de la Baronía de Orba tras la expulsión de los moriscos. Auto de nueva población y condiciones del asentamiento». A: *III Congrés d'Estudis de la Marina Alta. Actes. 1990*. Alacant: Diputació d'Alacant, p. 243-246.
- BURGUET, Joan Batiste (1878). *El bort*. València.
- (1881). *La carrera de la dòna*. València: Impr. Librerías Juan de Mariana. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia, 1979]
- (1919). *¿A on está el lladre?* A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València], núm. 280.
- BURGUET I MOCHOLÍ, Isabel; CARDONA I GERADA, Maria Lluïsa; PARDO I PASCUAL, Josep (1988). *El món mariner valencià*. València: Generalitat Valenciana.
- BURNS, Robert I. (1975). *Medieval Colonialism: Postcrusade Exploitation of Islamic Valencia*. Princeton: Princeton University Press.
- CABANES, María Luisa (1989). *El «Llibre del mustaçaf de la ciutat d'Alacant»*. Alacant: Ajuntament d'Alacant.
- CABANES PECOURT, María Desamparados (1971). *Comercio medieval valenciano: Coses vedades, en 1381*. València: Anubar.
- CABRERA GONZÁLEZ, Maria Roser (1986). *Estudi de l'olivera, l'oliva i l'oli a les comarques alacantines*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- CAMPO, Isabel del (1993). *Introducción de plantas americanas en España*. Madrid: Ministerio de Agricultura.
- CANTÓ, Gonçal (1929). *Camí de la plasa*. Alcoi.
- CAÑÍS, L'ONQUE (1991). *Cañís. Cañisaes. El llibre de Munove*. Alacant: Diputació d'Alacant. [Cite per l'ed. de Francisco Montoro Pina. Recull no gens acurat d'articles signats per l'onque Cañís i publicats a *El Pueblo* entre els anys 1906 i 1914]
- CAPÓ, Bernat (1994). *Costumari valencià/2. Coses de poble*. València: Edicions del Bullent.
- CARCELLER, Vicent M. (1916). *Paca la Planchaora*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València].
- CARDONA IVARS, Joan Josep (1990). *La tragineria a la Marina Alta*. Benissa: Autor
- CASP, Xavier (1983). *¿On vaig senyor? Sensacions de la Passió*. 2a ed. València: Del Cenia al Segura.
- (1988). *Proses en carn*. 2a ed. València: Del Cenia al Segura.
[Aquestes segones edicions de totes les dues obres són, segons declaració de l'autor mateix, «redaccions definitives», ajustades ara a les normes ortogràfiques secessionistes]
- CASTELL LLÀCER, Vicente (1971). *El paisaje agrario de Algemesí*. València: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Valencia.
- CASTILLO, Pelayo del (1870). *El diable en capa de Sant*. València.
- CAVANILLES, Antoni Josep (1795-1797). *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Vol. I i II. Madrid: Imprenta Real. [Cite per l'ed. facsímil de València, 1989]

- CERVERA, Juan (1983). *Los 'milacres' vicentinos en las calles de Valencia*. València: Del Cenia al Segura.
- CHORVA ESPAÑA, Ana María; GARCIA EDO, M. Consuelo (1984). «Cançons de xiquets». *Miralcamp: Butlletí d'estudis Onders* [Onda], núm. 1, p. 57-95.
- CHOVA RIBES, Josep (1909). *Amors contrariats*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València], núm. 22.
- CIVERA, Manuel (1820). *Conversacions entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol*. Impresa per Francisco Brusòla. València. [Cite per l'ed. facsimil de 1976, Sueca: Lletra Menuda]
- CLIMENT I GINER, Daniel (1985). *Les nostres plantes*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1988). «El paisatge vegetal de la Marina Alta». *Aguaits: Revista d'Investigació i Assaig* [Dénia], núm. 4, p. 75-83.
- (1993). «Els noms populars de les plantes a la comarca de l'Alacantí». *Quaderns de Migjorn: Revista d'Estudis Comarcals del Sud del País Valencià* [Alacant], núm. 1, p. 53-78.
- Colecció de milacres de Sen Vicent* (1980). Vol. I. València. [Cite per l'ed. facsimil de Librerías París-Valencia, 1980]
- COLOM I SALES, Joan (1874). *Cuatro comics d'ocasió*. València: Impr. Salvador Amargós.
- (1917). *¡Tisoretos!* A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València], núm. 175.
- COLOMA I PAYÀ, Rafael (1934). *El día de la Diana*. Alcoi.
- (1961). *Antología de poesía festiva alcoyana, I*. Alcoi: Instituto de Cultura Andreu Sempere.
- COLÓN, Germà; CARCIA, Arcadi [ed.] (1970-1994). *Furs de València*. Vol. I, II, III, IV, V i VI. Barcelona: Els Nostres Clàssics.
- COMES, Paco (1926a). *El regrés del emigrant*. A: *Teatro Valencià: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 34.
- (1926b). *¡Mareta santa!* A: GOV. Vol. VI. València.
- (1927). *¡15 de Maig!* València: A: GOV. Vol. LXXIII. València.
- CONCA FERRÚS, Antoni; GARCIA ALONSO, Fernando (1994). *Estudi botànic de la Vall d'Albaida*. Ontinyent: Ajuntament d'Ontinyent.
- CONQUES, Jeroni (1976). *Llibre de Job, versió del segle XVI*, ed. de Jaume Riera. Barcelona: Curial.
- DÉU, Josep Marian de; SANCHIS CARBONELL, Josep (1994). *Sainets de Josep Maria Ortola*. Ontinyent: Ajuntament d'Ontinyent.
- DÍAZ MANTECA, Eugeni (1982). *Establiments de la Vila de Vilafamés*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- DOCAVO ALBERTI, Ignació (1979). *La Albufera de Valencia: Sus peces y sus aves. (Ictiofauna y avifauna)*. València: Institución Alfonso El Magnánimo.
- DOMÍNGUEZ, Martí (1981). *Els nostres menjars*. València: Vicent Garcia, editors.
- La Donsayna* (1844-1845), núm. 1-13. [Edició facsimil, *Lletra Menuda* (1972). Sueca: L'Estel]
- DURAN, Eulàlia (1984). *Cròniques de les Germanies*. València: 3 i 4.
- ESCALANTE, Eduard (1900). *Les barraques. Zarzuela en un acto*. València.
- (1922-1924). *Colección completa de las obras dramáticas*. Vol. I (1922), II (1923) i III (1924). València: Establecimiento Tipográfico Doménech.
- ESCALANTE, Eduard (fill) (1917). *Cada ú de son temple*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València], núm. 172.

- ESCARTÍ, Josep Vicent [ed.] (1992). *El llibre del mustassaf d'Albalat de la Ribera*. Albalat de la Ribera.
- (1993). *Libro de memoria para saber lo que a-contecido de es de els año de 1845. Albalat de Pardines*. Albalat de la Ribera: Ajuntament d'Albalat de la Ribera: Diputació de València.
- (1994). «La Relació del segon centenar de la canonització de sant Vicent Ferrer (1655) del canonge Vicent Gil». A: *Miscel·lània Germà Colón*. Vol. 2. Barcelona. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XXIX), p. 55-76.
- ESPLUGUES, Josep (1989). *Memòries d'un capellà del segle XVIII. Josep Esplugues, rector de Montaverner*, ed. d'Emili Casanova. València, 1989a.
- ESTABLIER COSTA, Rafael (1976). *Añoranzas y recuerdos benaluenses*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial de Alicante.
- ESTEVE, Antonio (1888). «Vocabulario valenciano-castellano de los peces que se crian en las costas españolas del Mediterraneo y en los ríos y lagos del reino de Valencia». *El Archivo*, vol. II, p. 152-158 (valencià-castellà) i 193-198 (castellà-valencià). [Cite per l'ed. facsímil de la Diputació Provincial d'Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, Alacant, 1986]
- ESTEVE I VICTÒRIA, Josep (1909). *El milacre del amor y de les flors*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Literari Il·lustrat* [València], núm. 29.
- F. T. R. (1956). *L'esperit de ma cuñá*. València. [Text mecanografiat]
- FAGÉS DE ROMÀ, Narcís (1849). *Cartilla rural en aforismes catalans*. Figueres: Impr. de Gregori Matas de Bodallés. [Cite la versió valenciana anònima d'aquesta obra publicada a la ciutat de València en 1853 sota el títol *El amic dels llauradors ó Aforismes rurals, composts en catalá i castellá per D. Narcís Fages de Romá, y traduïts al valensí per un Amic dels Llauradors*. València: Impr. J. Rius de València.
- FARGA, Josep Sebastià (1984). *Rimes vinorossenques (Glops d'aigua de Mangrano)*. Vinaròs: Associació Cultural Amics de Vinaròs.
- FERRAIRÓ, Josep Maria; MASCARELL, Josep Vicent; ROMAGUERA, Fermí; SASTRE, Francesc; VILLAPLANA, Jesús (1991). *El Racó del Duc a peu, un itinerari de la natura. El riu Serpis de Vilallonga a l'Orxa*. València: Agència del Medi Ambient.
- FERRANDIS LUNA, Salvador (1930). *Un estrany colleccioniste*. A: *Nostra Novela* [València]. [Cite a partir de l'ed. de Francesc Pérez Moragón. València, 1985]
- FERRANDO, Antoni [ed.] (1995). *Poesies i colloquis de Pere Jacint Morlà*. València: Edicions Alfons El Magnànim.
- FERRI CHULIO, Andreu (1984). «Dades documentals sobre pintura, escultura i orfebreria en l'església parroquial de sant Pere Apòstol de Sueca en els segles XVI i XVII». *Quaderns de Sueca*, vol. VI (desembre), p. 133-140.
- FERRI PUERTO, Francisco (1976). «Costumbres de ayer: "La viviendas en Ollería"». *Revista de Festes* [L'Ollería], s. p.
- (1985). «Este es mi pueblo». *Revista de Festes* [L'Ollería], p. 76-78.
- (1988). «La "salpassa" o "sarpassa"». *Revista de Festes* [L'Ollería], p. 137-138.
- FOGUET MATEU, Manuel (1984). *Bona nit, cresol*. Vinaròs: Associació Cultural Amics de Vinaròs.
- FONT QUER, Pío (1992). *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. 13a ed. Barcelona: Labor.
- FONTAVELLA GONZÁLEZ, Vicente (1952). *La huerta de Gandía*. Saragossa: Instituto Juan Sebastián Elcano.

- FORCADA TRAYER, Enric (1974). *Les Camiles: Colloquis humorístics*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura.
- FORNÉS, Lluís (1995). *La València occitana*. València: Ajuntament de València.
- FRANCÉS I BERBEGAL, Romà (1989). «Preàmbul i descripció de la Festa dels Folls, manifestació tradicional i popular nadalenca de la vila del Camp de Mirra». A: *Actes del Congrés d'Estudis de l'Alcoià-Comtat*. Alcoi: Ajuntament d'Alcoi: Associació Cultural Alcoià-Comtat: Diputació d'Alacant, p. 379-383.
- FURIÓ, Antoni (1982). *Camperols del País Valencià: Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'edat mitjana*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- GALIANA, Lluís (1769). *Rondalla de rondalles*. 2a ed. València. [Cite directament de l'ed. de J. E. Pellicer, 1986. Quan la referència prové del DCVB o del DECat, ja ho faig constar]
- GARCIA, Roque (1829-1861). *Libro de memoria para saber lo que a-contecido de es de els año de 1845. Albalat de Pardines*, ed. de Josep Vicent Escartí, 1993.
- GARCIA EDO, Vicent (1994). *Derechos históricos de los pueblos de la Plana a las aguas del río Mijares*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente (1993). *La jerarquía de la mesa: Los sistemas alimentarios en la Valencia bajomedieval*. València: Diputació de València.
- GARCIA MARTÍNEZ, Pasqual (1986). *Novelda en mis versos*. Novelda: Ajuntament de Novelda.
- GAYANO I LLUCH, Rafel (1909). *Els aguilóts*. València: Impr. C. Villalba.
- (1925). *Temple de dóna*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 3.
- (1927). *El boticari de Villareal*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 85.
- (1928a). *Tófol rosca*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 95.
- (1928b). *Per saber la veritat*. A: *Teatro Valensiá: Revista semanal lliteraria* [València], núm. 119.
- GIL LILA, E. (1974). «Versaors de Ollería». *Revista de Festes* [L'Ollería], s. p.
- GIL OLCINA, Antonio (1979). *La propiedad señorial en tierras valencianas*. València: Del Cenía al Segura.
- GLICK, Thomas F. (1988). *Regadío y sociedad en la Valencia medieval*. València: Del Cenía al Segura.
- GÓMEZ POLO, Josep (1927a). *¡Ya tens mare!* A: GOV. Vol. VI. València
- (1927b). *Yo mate... bous*. València: Imp. Viuda de M. Sanchis.
- GOV *Galeria de obres valencianes: Biblioteca de les comedies valencianes de machor éxit*. València: Arte y Letras.
- GRAU BONO, Vicente (1927). *Topografía médica de Tabernes de Valldigna*. Alzira.
- GREGORI, Joan J.; CUCÓ, Josepa; LLOP, Francesc; CABRERA, Maria Roser (1985). *Temes d'etnografia valenciana*. Vol. II: *Bosc i muntanya, indústria tradicional, comerç i serveis*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- GREGORI CLIMENT, Josep (c. 1950). *¡Quico sentensies!* València.
- GUARNER, Lluís (1931). *Baix la lluna de Nisan*. A: *Nostra Novela*. [Cite a partir de l'ed. de Francesc Pérez Moragón, 1985, p. 117-141]
- GUIA MARÍN, Lluís (1984). *Cortes del reinado de Felipe IV*. València: Universitat de València.

- GUINOT RODRÍGUEZ, Enric (1991). *Cartes de poblament medievals valencianes*. València: Generalitat Valenciana.
- GUINOT I VILAR, Salvador (1900). *Capolls mustigats. (Aplech de contalles de la meua terra)*. València: Impr. Francesc Vives Mora.
- (1905). *Escenes castellanenses. (Contarelles de Castelló de la Plana)*. Barcelona: L'Avenç.
- (1930). *De romeria*. A: *Nostra Novela* [València], núm. 3, any 1 (31 maig 1930).
- HERNÁN CORTÉS, M. (1931). *¡Fora baix! A: Nostre Teatro* [València], núm. 32.
- HERNÁNDEZ, Paco (1937). *Alacant a palpes*. Alacant.
- HERNÁNDEZ ANTÓN, Jeroni (1892). *Carabases de Matola ó el tonto de Micalet*. Elx: Establecimiento Tipográfico de J. Agulló. [Estrenat en 1890. Cite per l'ed. d'Imprenta y Librería Agulló d'Elx, 1985]
- HERNÁNDEZ CASAJUANA, Faust (1910). *¡Quina animeta! Noveleta chalera*. València.
- (1914a). *La oroneta de Plata*. Madrid: Sociedad de Autores Españoles.
- (1914b). *El pati dels canyarets*, ed. de Josep Lluís Sirera i Rodolf Sirera. València, 1993, p. 37-72.
- (1916). *¡Eh, la veta...!*, ed. de Josep Lluís Sirera i Rodolf Sirera. València, 1993, p. 73-112.
- (1919). *A la vora del riu, mare... A: El Cuento del Dumenge* [València], núm. 306.
- (1925). *El solar de la pobrea*. A: *Teatro Valensiá: Revista Lliteraria* [València], núm. 1.
- (1926). *¡No es per ahí! A: Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 84.
- (1928a). *El tenedor de Cullera*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 101.
- (1928b). *Valencia a la Garsón*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 102.
- (1928c). *El portalet de la Chunga*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 118.
- (1931). *Tra-ca-trac*, ed. de Josep Lluís Sirera i Rodolf Sirera. València, 1993, p. 113-152.
- (1952). *La masia de Masià*, ed. de Josep Lluís Sirera i Rodolf Sirera. València, 1993, p. 153-237.
- (1962). *València és teua*. València: Impr. Sucs. de Vives Mora. [Estrenat en 1931]
- (1965). *Gildo*. València: Impr. Sucs. de Vives Mora. [Estrenat en 1949]
- HERRERO, Daniel (1928). *La forsa de la costúm*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria*, núm. 123. València.
- HINOJOSA MONTALVO, José (1990a). *Textos para la historia de Alicante: Historia medieval*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1990b). *La clau del regne*. Alacant: Ajuntament d'Alacant.
- (1991). «La industria en Elche a finales de la Edad Media». A: *IX Jornades d'Estudis Històrics Locals: La manufactura urbana i els menestrals (s. XII-XVI)*. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, p. 83-96.
- IBARRA I RUÍZ, Pere (1921). *El rosari de l'Aurora*. A: *Cuentos*. Elx. (Illice; 3), p. 26-37.
- IBARS I IBARS, Maria (1965). *L'últim serf*. València. [Cite per l'ed. de 1993, a càrrec de Carles Mulet. València: Institut Alfons el Magnànim]
- IBORRA, Enric (1987). *Teatre del Renaixement i de la Decadència*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- IBORRA, Joan (1987). *De cuina saforenca*. Oliva: CEIC Alfons el Vell.

- IBORRA LERMA, José Manuel (1981). *Realengo y señorío en el Camp de Morvedre*. Madrid: Confederación Española de Cajas de Ahorro.
- JAUME I (1991). *Llibre dels fets del rei en Jaume*, ed. de Jordi BRUGUERA. Barcelona: Els Nostres Clàssics.
- JOVER DOMÍNGUEZ, Francesc (1990). «Olives, oli i almàsseres al Comtat». A: *L'olivera i l'oli al Comtat*. Cocentaina: Centre d'Estudis Contestans, p. 101-154.
- JUAN GARCIA, Josep Maria (1908). *La festa de les fadrines*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Il·lustrat* [València], núm. 20.
- (1924). *Fallo a blanques*. A: GOV. Vol. I. València.
- L'ESCRIVÀ, Josep (1976). *Les nostres barraques*. Mislata: Autor
- LAPEYRE, Henri (1982). *La Taula de Cambis en la vida econòmica de València a mediados del reinado de Felipe II*. València: Del Cenía al Segura.
- LEGUA, Paco (1908). *La cupletista*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Il·lustrat* [València], núm. 9.
- LIERN, Rafael Maria (1862). *Una paella*. València: Impr. J. Doménech.
- (1864). *Aiguar-se la festa*. València: Impr. Ferrer de Orga.
- (1867). *Una broma de sabó*. Madrid: Impr. J. Rodríguez.
- LL. y M., R. (LLADRÓ I MALLÍ, Ramon) (1855). *A falta de buenos ó Rafaela la filanera*. València: Impr. J. Mariana.
- LLOMBART, Constantí (1879). *Los fills de la morta-viva*. València: Impr. d'en Emili Pasqual.
- LLOMBART, Constantí [ed.] (1877). *Tipos d'auca: Retratos, carases y carasetes, pintats á la valensiana per varios populares artistas de la terra del che trets á llum, per-a diversió y recreo del public per Constantino Llombart*. València: Librerías de D. Manuel Vilar.
- (1878). *Tabal y donsayna: Festes costums y mals visis, pintats á la valensiana per varios populares artistas de la terra del CHÉ trets á llum, per-a diversió y recreo del public per Constantino Llombart*. València: Librerías de D. Manuel Vilar.
- LLOPIS BERTOMEU, Vicent (1953). *Calpe*. València: Imprenta Nácher.
- LLOPIS PIQUER, Vicent (1928). *L'aventura de Peret*. A: *Teatro Valenciá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 120.
- LLORENS BARBER, Ramon (1983). *Diccionario de Altea y sus cosas*. Altea: Altea
- LLORENS I SALA, Roc (1895). *Poesías*, ed. de Roc Chabàs Llorens. Dénia. [Cite per l'ed. facsímil, Dénia, 1983]
- LLORENTE, Lluís G. (1879). *Buscar la parpalla*. Alacant: Imprenta de Costa y Mira.
- LLORENTE, Teodor (1914). *Llibrets de versos*. Vol. I i II. València: Impr. Doménech.
- (1983). *Poesia valenciana completa*, ed. de Lluís Guarner. València: 3 i 4.
- LLUESMA ESPANYA, Josep Antoni; MANZANARES MOLLÀ, Víctor Manuel; CERDÀ BOLLINCHES, Artemi (1993). *Els amollonaments de l'Albufera de València de 1577 i 1761*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- LOZANO, Josep (1980). *Crim de germania*. València: 3 i 4.
- (1991). *Ribera*. València: Bromera.
- MADOZ, Pascual (1987). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia*. Vol. I i II. 2a ed. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- MAGDALENA NOM DE DÉU, José Ramón (1988). *Judíos y cristianos ante la «Cort del Justicia» de Castellón*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- MALUQUER I SOSTRES, Joaquim (1987). *Els ocells de les terres catalanes*. 4a ed. Barcelona: Barcino: Fundació Jaume I.

- MÁÑEZ, Estanislau (1887). *Bous sinse pa*. València.
- MARTÍ, Lluís (1927). *Yo no soc yo*. A: GOV. Vol. IX. València.
- MARTÍ I COMES, Ramon (1989). *El Delta de l'Ebre*. Barcelona: Nou Art Thor.
- MARTÍ GADEA, Joaquim (1891). *Ensisám de totes herbes*. València: Impr. de Chusep Canals Romà.
- (1904). *Burrimaquia alicantina*. València: López y Cía.
- (1906a). *Tipos, modismes y còses rares y curioses de la Tèrra del Gè arreplegades y ordenades per un aficionat, molt entusiasmat de tot lo d'ella*. València: López y Cía.
- (1906b). *Apèndix ó afegitó als Tipos, Modismes y Còses rares y curioses de la Tèrra del Gè*. València: López y Cía.
- (1906c). *Tròços y mòsos, ó retalls de la nòstra tèrra*. 2a ed. València: López y Cía.
- (1908). *Els cudolets. Lligenda nòva forrada de vell. Copiada del natural per un sarvajo*. València.
- (1914). *Pitos i flautes*. València.
- (1918). *Segon part de Tipos, modismes y còses rares y curioses de la Tèrra del Gè*. València.
- (1981). *Tipos d'espardenya y sabata*, ed. d'Adolfo Domínguez Moltó. Alacant: Editorial Confederación Española de Cajas de Ahorros. [Obra que JMartí Gadea va deixar inèdita i que degué escriure, segons l'editor, entre 1905 i 1910]
- MARTÍ I MESTRE, Joaquim [ed.] (1991). «El Coloqui nou entre el tio Pelut, Sardineta y Polseres, un testimoni escrit dels avalots del 1801 al País Valencià». A: *Miscel·lània Jordi Carbonell*. Vol. 1. Barcelona: PAM. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XII), p. 133-176.
- (1996). *Colloquis eròtico-burlescos del segle XVIII*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- MARTÍ ORBERÀ, Rafael (1918). *L'ombra del siprer*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat. Almanac per a 1919*. 2a ed. S. p.
- (1926). *Els felisos*. A: GOV. Vol. IX. València.
- (1927). *Bodes d'or*. A: GOV. Vol. VII. València.
- MARTÍN, Albert (1927). *Pilar y Micalet*. A: GOV. Vol. IX. València.
- (1928a). *Dumenche de Rams*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 94.
- (1928b). *¡Taronches de Corbera!* A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 115.
- MARTÍNEZ, Frederic; PALANCA, Floreal (1991). *Temes d'etnografia valenciana*. Vol. III: *Utilatge agrícola i ramaderia*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- MARTÍNEZ CASTELLÓ, Josep Maria (1908). *¡Sacrifisi!* A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València], núm. 15.
- MARTÍNEZ GOMIS, Mario (1982). «La larga espera de la muerte en una ciudad valenciana del siglo XVII. Orihuela ante la peste de 1676-1678». A: *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Moderna*. Vol. II. Alacant: Universitat d'Alacant, p. 135-166.
- MARTÍNEZ I MARTÍNEZ, Francesc (1912). *Folk-lore valenciá. Còses de la meua tèrra (la Marina)*. *Primera tanda*. València: Establecimiento Tipográfico de Manuel Pau. [Cite per l'ed. facsímil de l'Ajuntament d'Altea, 1987]
- (1920). *Folk-lore valenciá. Còses de la meua tèrra (La Marina)*. Vol. II. València: Fills de Francés Vives Mòra. [Cite per l'ed. facsímil de l'Ajuntament d'Altea, 1987]

- MARTÍNEZ I MARTÍNEZ, Francesc (1927a). *Folk-lore valencià. Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de Valencia*. València: Societat Valenciana de Publicacions.
- (1927b). *El derecho consuetudinario en Altea. Villa del Reino de Valencia*. València. [Cite per la segona ed. de 1983, Altea: Aitana]
- (1947). *Còses de la meua terra (la Marina). Terça tanda i darrera*. València: Diana. [Cite per l'ed. facsímil de l'Ajuntament d'Altea, 1987]
- MARTÍNEZ MONTOYA, M. (1991). *Refranes, dichos y apodos de Crevillente*. Crevillent: El Cresol.
- MARTÍNEZ VERCHER, Josep (1865). *En la velá d'un albat*. València: Impr. José Mateo Garin.
- MARTORELL, Joanot (1490). *Tirant lo Blanch*. Vol. I i II, ed. d'Albert Hauf i Vicent-Josep Escartí. València: Generalitat Valenciana, 1990.
- MAS ESPINOSA, Anselmo (1969). *Crevillente y su Semana Santa*. Crevillent.
- MASCARAY SIN, Bienvenido (1984). *Benas, trallo y fuellas: Poemas en aragonés ribagorzano de Campo*. Osca: Publicacions d'O Consello d'a Fabla Aragonesa.
- MASCARELL, Josep (1957). *De la vall al cim*. València: Sicània.
- (1977). *La vall de la Safor*. València.
- (1981). *Amics de Muntanya: Excursionisme i plantes medicinals*. 2a ed. València: Eliseu Climent.
- MATEU, Joan; GARCIA LISÓN, Miguel; ZARAGOZÀ, Arturo; REY, Miguel del; BOHIGUES, Carles; MERCADO, Salvador; CUCÓ, Josepa; MILLO, Llorenç (1983). *Temes d'etnografia valenciana*. Vol. I: *Poblament, arquitectura, condicions de la vida domèstica*. València: Institut Alfons el Magnànim.
- MELIÀ, Felip (1927a). *El as d'oros*. A: GOV. Vol. VI. València.
- (1927b). *Miqueta*. A: GOV. Vol. VII. València.
- (1927c). *Lo que no torna*. A: GOV. Vol. VIII. València.
- (1927d). *Chuant, chuant...* A: GOV. Vol. VIII. València.
- (1928a). *Pobrets, pero honraets*. A: GOV. Vol. IX. València.
- (1928b). *Al pas del Nasareno*. A: GOV. Vol. X. València.
- MILLÀS, Manuel (1884). *Els microbios*. València.
- MILLO, Llorenç (1983). «Els menjars». A: MATEU; GARCIA LISÓN; ZARAGOZÀ; REY; BOHIGUES; MERCADO; CUCÓ; MILLO (1983). *Temes d'etnografia valenciana*. Vol. I: *Poblament, arquitectura, condicions de la vida domèstica*. València: Institut Alfons el Magnànim, p. 381-411.
- (1992). *La gastronomía de la Comunidad Valenciana*. València. [36 fascicles publicats pel diari *Levante*]
- MÍNGUEZ LLORCA, Francesc; MARCO RIVAS, Vicent (1928). *Les espines de una flor*. A: *Teatro Valensiá, Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 104.
- MIQUEL, Àngel (1979). *Alicante: Una ciudad en el recuerdo*. Alacant: Agatàngelo Soler Llorca, D. L.
- MIRA, Joan Francesc [dir.] (1983). *Temes d'etnografia valenciana*. Vol. I: *Poblament, arquitectura, condicions de la vida domèstica*. A: MATEU, Joan; GARCIA LISÓN, Miguel; ZARAGOZÀ, Arturo; REY, Miguel del; BOHIGUES, Carles; MERCADO, Salvador; CUCÓ, Josepa; MILLO, Llorenç. *Temes d'etnografia valenciana*. Vol. I: *Poblament, arquitectura, condicions de la vida domèstica*. València: Institut Alfons el Magnànim.
- (1985). *Temes d'etnografia valenciana*. Vol. II: *Bosc i muntanya, indústria tradicional, comerç i serveis*. A: GREGORI, Joan J.; CUCÓ, Josepa; LLOB, Francesc; CABRERA, Maria Roser. València: Institut Alfons el Magnànim.

- (1991). *Temes d'etnografia valenciana*. Vol. III: *Utilitatge agrícola i ramaderia*. A: MARTÍNEZ, Frederic; PALANCA, Floreal. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- MIRALLES, Melcior (1988). *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, ed. de Vicent Josep Escartí. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- MIRALLES, Remei; SIRERA, Josep Lluís [ed.] (1993). *Teatre dramàtic de començaments del segle XX*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- MOLINA PICÓ, Enrique (1985). *Chirigotes*. Banyeres de Mariola.
- *El Mòle* (1837), I (1 febrer 1837); (30 abril 1837) [València].
- *El Mòle* (1837), II (1 maig 1837); (4 agost 1837) [València].
- *El Mòle* (1837), III (11 agost 1837); (31 agost 1837) [València].
- *El Mòle* (1840), I (3 novembre 1840); (17 abril 1941) [València].
- *El Mòle* (1841), II (2 maig 1841); (9 juliol 1941) [València].
[Done la referència d'aquest text completa: volum, data de publicació (dia mes any), número del periòdic]
- MONFERRER, Àlvar (1993). *Sant Antoni. Sant València*. València: Generalitat Valenciana.
- MONTESINOS, Vicent (1926). *¿Y dihuen qu'el peix es car?* A: GOV. Vol. II. València.
- MONTOLIU, Violeta; GRUP DE DANSES POPULARS DE QUATRETONDA (1987). *Costumbres y folkore de Quatretonda (Valencia)*. València: Grup de Danses de Quatretonda.
- MORA CAÑADA, Adela (1986). *Monjes y campesinos. El señorío de la Valldigna en la Edad Moderna*. Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert: Centre d'Estudis i Investigació Comarcal Alfons el Vell.
- MORALES SAN MARTÍN, Bernat (1891). «¡¡Voleu peix!! (Cuadret de Costums)». A: *Almanaque de Las Provincias*, ed. de José Ribelles Comín (1978, iv, p. 26-27).
- (1908). *Cadireta d'or*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València], núm. 2.
- (1910). *Idilis llevantins*. Barcelona: L'Avenç.
- (1911). *La borda*, ed. de Remei Miralles i Josep Lluís Sirera. València, 1993, p. 189-247.
- (1928). *La mare terra*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 88.
- MORANTE BORRÀS, Jesús (1930). *La «Lola»*. A: *Nostre Teatre* [València: Carceller], vol. II.
- (1956). *La muntanya d'or*. València.
- MORET, Hèctor [ed.] (1995). *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. 3. *Gèneres menors de la literatura popular*. Calceit: Instituto de Estudios Turolenses: Associació Cultural del Matarranya: Carrutxa.
- MORLÀ, Pere Jacint (s. XVII). *Poesies i col·loquis*, ed. d'Antoni Ferrando. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1995.
- MULET, Francesc (1989a). *Comèdia bribona sobre el Romanç de Gayferos y Melisendra*, ed. de Ricardo Bellveser, *El «Pare Mulet (1624-1675). Un enigma desvelado*. València: Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, p. 141-225. [Alguna vegada comparem l'ed. d'Enric Iborra en *Teatre del Renaixement i de la Decadència*, València, 1987, feta sobre la de Llombart]
- (1989b). *La infanta Tellina y el rey Matarot: Secret de peixcar tellines y traça de agafar rates*, ed. de Ricardo Bellveser, *El «Pare Mulet (1624-1675). Un enigma desvelado*. València: Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, p. 231-300. [Quan cal comparem l'ed. d'Enric Iborra en *Teatre del Renaixement i de la Decadència*, València, 1987, feta sobre la de Llombart]

- MULET PASCUAL, Lluís (1987). *Etnobotànica farmacèutica de l'Alt Maestrat*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- MULET PASCUAL, Lluís (1991). *Estudio etnobotánico de la provincia de Castellón*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- MUÑOZ CARBONELL, Vicent; CASANOVA MIRET, Vicent A. (1992). «Les cartes pobles de la vall de Xaló i Gata 1611-1645. Una aproximació al seu estudi». A: *III Congrés d'Estudis de la Marina Alta. Actes. 1990*. Alacant: Diputació d'Alacant: Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, p. 247-255.
- NAGORE LAÍN, Francho [ed.] (1987). *Replega de textos en aragonés dialeutal de o sieglo x. (Materials ta lo estudio de l'aragonés popular moderno)*. Tom I: *Ansotano, ayerbense, belsetán*. Saragossa: Diputación General de Aragón.
- NAVARRETE, Manuel (1923). *De fill a fill*. A: GOV. Vol. VI. València.
- NAVARRO BORRÀS, Enric (1930). *Les desventures d'Abel*. València: Círcul de Belles Arts.
- OBARTI CERVERÓ, Rosari; GARCIA I SANZ, Toni (1992). *Peces comerciales del litoral valenciano*. València: Generalitat Valenciana.
- OLLER I RABASSA, Joan (1908). *La carretera*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València], núm. 8.
- ORELLANA, Marc Antoni d' (1923-1924). *Valencia antigua y moderna*. València: Acció Bibliogràfica Valenciana. 3 v.
- ORTOLÀ, Josep Maria (1970). *El tio del Canadà*, ed. de Josep Marian de Déu i Josep Sanchis Carbonell, *Sainets de Josep Maria Ortolà*. Ontinyent: Ajuntament d'Ontinyent, 1994, p. 85-164.
- (1978). *L'home del sac*, ed. de Josep Marian de Déu i Josep Sanchis Carbonell, *Sainets de Josep Maria Ortolà*. Ontinyent: Ajuntament d'Ontinyent, 1994, p. 167-196.
- ORTS I BOSCH, Pere Maria (1972). *Introducció a la història de la Vila de Vilajoiosa i el notari Andreu Mayor*. Alacant: Ajuntament de la Vilajoiosa.
- PALANCA HUESO, Antoni (1898). «La entrada de la murta. Romans de costums populars». A: *Almanaque de Las Provincias*, ed. de Ribelles Comín (1978, iv, p. 31-33).
- PALANCA ROCA, Francesc (1859). *Un casament en Picaña*. València: Juan García Catalá.
- (1860). *Un casament en Picaña. Segon part*. València: Juan García Catalá.
- (1888). *Lo romancer valencià: Resenya de totes les festes de costums populars valencianes que tenen lloch en la nostra capital seguida d'una colecció de poesies titolada «Troços y mosos ó ensisam de totes herbes»*. València.
- (1918). *Lo que sembres cullirás*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Ilustrat* [València], núm. 141.
- PALANCA VINUÉ, Floreal; GREGORI BERENGUER, Joan (1989). «El cicle dels cereals: del gra al pa». A: PALANCA VINUÉ [dir.] (1989), p. 69-153.
- PALANCA VINUÉ, Floreal [dir.] (1989). *Del gra al pa: el cicle dels cereals*. València: Generalitat Valenciana.
- PALAU I FERRER, Pere C. (1988). *Les plantes medicinals baleàriques*. 4a ed. Palma de Mallorca: Moll.
- PALMIRENO, Lorenço (1569). *Vocabulario del humanista*. València: Pedro de Huete.
- PASQUAL TIRADO, Josep (1974). *De la meua garbera*, ed. de Manuel Sanchis Guarner. València: L'Estel.
- (1988). *Tombatossals*, ed. de Lluís Messeguer. València: E. Climent.
- (1996). *De la meua garbera*, ed. de Vicent Soriano Tortajada. València: Edicions Alfons el Magnànim.

- PASTOR AGUILAR, Julià (1995). *El cicle festiu anual a Morella*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- PASTOR I FLUIXÀ, Jaume; CAMPON GONZALVO, Júlia (1986). *VI Centenari de la Partició del Terme del Castell de Calp i Delimitació dels Termes de Calp, Benissa i Teulada*. Calp, s. p.
- PAULINO TORRES, Xavier (1908). *De vora mar*. València.
- PEÑARROJA TORREJÓN, Leopoldo (1984). *Moriscos y repobladores en el Reino de Valencia: La Vall d'Uxó (1525-1625)*. Vol. I i II. València: Del Cenia al Segura.
- PÉREZ MORAGÓN, Francesc [ed.] (1985). *Nostra Novela: Antologia*. València: Institut Alfons el Magnànim: Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.
- PÉREZ RODRÍGUEZ, Pascual (1869). *Obras en prosa y verso de D. Pascual Pérez Rodríguez*. València: Imprenta Calle del Almirante, núm. 1.
- PÉREZ SÁNCHEZ, Josep (1885-1886). *El Bou: Semanari Satíric, Polític, Independent*. Elx. [Cite per l'ed. facsímil, Elx, 1985]
- (1907). *Tío, yo vull ser gos*. Elx. [Estrenat en 1887. Cite per l'ed. d'Imprenta y Librería Agulló, Elx, 1985]
- PERIS ALBENTOSA, Tomás (1992). *Regadío, producción y poder en la Ribera del Xúquer. (La Acequia Real de Alzira, 1258-1847)*. València.
- PERIS CELDA, J. (s. a.). *Arros en fesols y naps*. València: Imprenta Gallego.
- (1920). *La tía Pepa Tona*. València: Imprenta La Gutemberg.
- (1923). *¡A la Coronasió!* València: Tipografía Helios.
- (1926). *La peixca de la ballena*. A: GOV. Vol. VI. València.
- (1961). *Sels de novensá*. València. [Estrenat en 1917]
- PLA ALBEROLA, Primitivo (1986). *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*. Alacant: Ajuntament d'Alacant.
- PLANELLES, José (1978). *Altea: Crónica y guía*. Altea.
- POMARES, Antoni; SANSANO, Biel (1991). *Invitació al sarangollo*. Elx.
- POMATA, Antonio (1984). *Partidas, personajes y cosas del Elche rural*. Elx: Caja Rural de Elche.
- PORCAR, Pere Joan (1934). *Coses evengudes en la ciutat i regne de València: Dietario de mosén Juan Porcar, capellán de San Martín (1589-1629)*, ed. de Vicente Castañeda Alcover. Vol. I i II. Madrid: Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos.
- (1983). *Dietari, 1589-1628 (antologia)*, ed. de Ferran Garcia Garcia (1983). València: Institució Alfons el Magnànim.
- PORCAR I GÓMEZ, Antoni (1995). *Les arrels d'un lledoner*. València: L'Aixam.
- POVO, Paco (1909). *Pomell de violetes*. A: *El Cuento del Dumenche: Semanari Lliterari Il·lustrat* [València].
- PUIG ESPERT, F. (1928). *Lo que ningú sabia*. A: GOV. Número extraordinari. València.
- PUIG TORRALVA, Josep Maria (1882). *Orígens del grabat en Valencia: Apunts crítich-històrichs*. València: Imp. Viuda de Ayoldi.
- RAMÍREZ ALEDÓN, Germà (1989). *L'Olleria, vila reial: Aproximació a la seua història*. L'Olleria.
- RAMÍREZ BORDES, V. (1930). *Camí de soletat*. A: *Nostra Novela* [València], núm. 32.
- RAMON PERDIGUER, E. (1928). *En Carnistòltes*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 93.
- RAMOS, Vicente (1980). *Eduardo Irlés: Vida, obra, antología*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- REVEST I CORZO, Lluís (1957). «*Libre de Ordinacions de la Vila de Castelló de la Plana*»: A: *Estudio preliminar, edición, notas y glossario*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura.

- RIBELLES COMÍN, José (1939). *Bibliografía de la lengua valenciana*. Tom III: Segles xvii i xviii. Madrid: Fondo Editorial 60 Años.
- (1978). *Bibliografía de la lengua valenciana*. Tom IV: Sigle xix. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- RIBÉS PLA, R. (1993). *L'arròs a Castelló*. Castelló de la Plana: Ajuntament de Castelló.
- RICHART, Fernando (1927). *La salvasió de Salvilla*. A: GOV. Vol. X. València.
- RICO GOMIS, Josep (1887). *Un dilluns en casa d'un mestre*. Elx: Impr. de M. Rizo.
- ROIG, Jaume (s. a.). *Spill*, ed. de Marina Gustà (1978). Barcelona: Edicions 62.
- ROIG Y CIVERA, Antonio (1871). *En la plasa de bous, ó un'hora de cuarentena*. València: Imprenta Victorino León.
- ROS, Carles (1736). *Tratat de adages, y refranys valencians, y practica per-a escriure ab perfecció la lengua valenciana*. València: Impremta de Josep García.
- (1759). *Coloqui entretengut, hon se referixen les dances, misteris, y altres coses toncants à la Gran Festa del Corpus, que-s fa en Valencia*. València: Impremta de Benito Monfort: Impr. de Cosme Granja. [Cite per l'ed. facsímil de Librerías París-Valencia]
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M. (1989). «Els molins d'aigua de l'Horta de València». A: *Los paisajes del agua: Libro jubilar dedicado al profesor Antonio López Gómez*. València: Universitat de València: Universitat d'Alacant, p. 317-346.
- ROVIRA CLIMENT, J. J. (1993). *Olor de terra*. Barcelona: Columna. [L'autor, nat a Cinctorres, als Ports, recorre la comarca; el text va ple de mots i d'expressions característics de la comarca]
- RUBERT, Manuel (1908). *Nelo y sa cuñá*. Alacant: Hijos de Vicente Costa.
- RUBIO VELA, Agustín (1984). *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo xiv*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- (1985). *Epistolari de la València medieval*. València: Institut de Filologia Valenciana: PAM.
- (1995). «El consumo de pan en la Valencia bajomedieval». A: *I Colloqui d'Història de l'Alimentació de la Corona d'Aragó: Edat mitjana*. Lleida: Diputació de Lleida, p. 153-183.
- SALVÀ BALLESTER, Adolf (1932-1939). *De la marina i muntanya (Folklore)*, ed. de Rafael Alemany i Ferrer (1988). Alacant: Diputació d'Alacant.
- (1960). *La villa de Callosa de Ensarriá. Monografía histórica documentada*. Vol. I i II. Alacant: Diputació d'Alacant.
- SÁNCHEZ GOZALBO, Ángel (1980). *Repertorio de inventarios del Santuario de Nuestra Señora del Lledó*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1982-1983). *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. Vol. I, II, III i IV. València: 3 i 4.
- SANCHO I ESTELLER, Joan Josep (1992). *Recull de refranys i dites, cobles i cançons populars, rondalles i llegendes sentides a les comarques del Montsià, Baix Ebre i Baix Maestrat*. Tortosa: Servei de Català de Tortosa, p. 27-101.
- SANMARTÍN ARCE, Ricardo (1928). *La mare terra*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 88.
- (1982). *La Albufera y sus hombres*. Madrid: Akal.
- SARZO, Emilio (1906). *Caza acuática: La Albufera y la Calderería*. València: Francisco Vives Mora.
- SENDÍN GALIANA, Alfred (1926). *L'ombra del mal*. A: GOV. Vol. I. València.

- SENDÍN GALIANA, Alfred; GÓMEZ POLO, Josep (1928). *Rusafa, Bolseria, Mataero*. València: Francisco Rodríguez Pons.
- SENDRA, Alejandro (1980). *Relleu, conocer un pueblo*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial.
- SERRANO, Arseni (1896). *Una sublevació en Jáuja ó un casament per rahó d'estat en la terre de les palmeres*. Elx. [Peça teatral il·licitana manuscrita a la qual he tingut accés gràcies al col·lega Gabriel Sansano]
- SERRANO I BIGUER, Marià (1928a). *Voreta de l'Albufera*. A: GOV. Vol. X. València.
- (1928b). *El llop de la murta*. A: GOV. Vol. VIII. València.
- (c. 1930). *L'alegria de «José»*. A: *Nostra Novela* [València]. [Cite a partir de l'ed. de Francesc Pérez Moragón, 1985, p. 27-47]
- SERVEI DE CATALÀ DE TORTOSA (1992). *Dites, cobles i rondalles*. Tortosa.
- SIRERA, Josep Lluís; SIRERA, Rodolf [ed.] (1993). *Faust Hernández Casajuana*. Teatre. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- SOLER LLUCH, Salvador (1928). *Els amors de Micalet*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 91.
- SOLER PERIS, J. (1927a). *Cacaus y tramusos...* A: GOV. Vol. VIII. València.
- (1927b). *El solo de flauta*. A: GOV. Vol. X. València.
- (1928). *Les chiques el barrio*. València.
- SUARA, Encarna; PERIS ALBENTOSA, Tomàs (1986). «Una reglamentació jurídica per la vigilància de l'espai agrícola: els "Capítols per a la Guarda" del terme d'Alzira (1594)». *Al-gezira: Revista d'Estudis Històrics. Ribera Alta* [Alzira], núm. 2, p. 295-312.
- El Sueco* V. BERNAT I BALDOVÍ, Josep (1847b)
- El Tabalet* V. BERNAT I BALDOVÍ, Josep (1847a)
- TOMÀS SÁNCHEZ, Ramon (1928). *Pecats de choventut*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Lliteraria* [València], núm. 117.
- TORMO, Bertomeu (1880). *La gatomaquia valenciana, treta a llum per Josep M^a Puig Torralva*. València. [Obra de la darrerria del segle XVIII. Cite també l'ed. de Casanova, 1989]
- TORRA, Pere (1640). *Dictionarium sire Thesaurus Catalano-Latinus verborum ac phrasium*. Barcelona: Gabriel Nogués.
- TORRES NAVARRO, Bartolomé (1514-1517). *Serafina*, ed. d'Enric Iborra, 1987, p. 25-104.
- TORRÓ ABAD, Josep (1992). *La formació d'un espai feudal. Alcoi de 1245 a 1305*. València.
- TORRÓ SORIANO, Joan (1990). «El molí d'aigua de Descals». *Almaig, Estudis i Documents*, núm. VI [Ontinyent], p. 8-9.
- TRÉNOR PALAVICINO, Leopoldo (1898). «Olivetes». A: *Almanaque de Las Provincias*, ed. de José Ribelles Comín, 1978, vol. IV, p. 36-37.
- Els tres misteris del Corpus de València* (1772). Ed. facsímil de 1972. Sueca: L'Estel.
- TRESSERRA, Gaietà (1875). *La perla de la Illeta o els carlistes en Vinaroz*. Vinaròs: Imprenta y Librería de Rovira hermanos. [Cite per l'ed. de 1979]
- VALOR I VIVES, Enric (1975-1976). *Obra literària completa*. Vol. I (1975) i vol. II (1976). València: Gorg.
- (1984-1988). *Rondalles valencianes*. València: Federació d'Entitats Culturals del País Valencià. 8 v.
- (1991a). *Temps de batuda*. València: Tàndem.
- (1991b). *Sense la terra promesa*. València: Tàndem.
- VALLS, Enric (1932). *Mattí de glòria*. Alcoi.

- VALLS I JORDÀ, Joan (1972). *Sainets alcoians*. Alcoi: Institut Alcoià de Cultura Andreu Sempere.
- VENTURA, Jordi [ed.] (1993). *La Bíblia Valenciana*. Barcelona: Curial.
- VERGÉS, Ramon (1909). *Espurnes de la llar*. Vol. I. Tortosa. [Cite per l'ed. facsímil de 1991]
- VIDAL, Ventura; TORRES, Julio (1928). *La locura solta*. A: *Teatro Valensiá: Revista Semanal Llitteraria* [València], núm. 92.
- VILLAPLANA I FERRER, Jesús (1988). *Introducció a la fauna vertebrada de la Safor*. Oliva.
- VIÑES, Víctor (1953). *Al pie del Benacantil (Costumbres, tradiciones y retazos de historia de Alicante)*. Alacant.
- VIVES ASPIRAZ, Rafael (1860). *Les marors de una fadrina, ó el viudo vert*. València: Impr. de S. Martínez.

6. Glossari

Aquest glossari inclou els mots estudiats o citats en aquest llibre. Els mots que no van seguits d'una remissió (p. ex., *abiaixar*, *asséver*, etc.) són objecte d'estudi específic i poden localitzar-se per mitjà de l'índex general.

Les remissions (p. ex. «abobut v. put-put», «abofegar v. bòssega») adrecen a mots que són objecte d'estudi.

aarda, agarda (berber) v. safarejar

abiaixar

abobut v. put-put

abofegar v. bòssega

aborfegar v. bòssega

aborronar v. mus

abracera v. asséver

abreüll v. *abrocho*

abriüll(s) v. *abrocho*

abrocho

abroixos v. *abrocho*

abrojo (cast.) v. *abrocho*

+abrotxo v. *abrocho*

+abrujó v. *abrocho*

abrujos v. *abrocho*

acabor v. +calfó

+acafollar v. afollar

acamallar v. eixarrancat

(a)catxifollar v. afollar

acèber v. asséver

acéber v. asséver

acetre v. sitra

aceve v. asséver

acéver v. asséver

achopit v. trepitjar

acíbar (esp.) v. asséver

Acíbar, la Huerta del (and.) v. asséver

acoltellar v. coltell

Aczabara, rahal v. asséver

aczavara (vera) v. asséver

adelgazadora (arag.) v. fleca

Adern, el barranc de l' v. alavern

adolcir v. tapit

adzavara v. asséver; ordi

+afallador v. afollar

+afardatxat v. fardatxo

afoll v. afollar

afollador v. afollar

afollament v. afollar

afollanius v. afollar

afollar

afollar v. forro

(a)follar (esp.) v. afollar

afonar v. esfondrar

afondar v. esfondrar

afondir v. esfondrar

+afondonar v. esfondrar

+afondrar v. esfondrar

- +afondre v. esfondrar
 afonsar v. esfondrar
 aforrar, ahorrar (arag.) v. forro
 (a)fullar v. afollar
 agafar v. trepitjar
 agarrar v. trepitjar
 agranar v. +calfó
 aguaitar v. traücar
 aguasil, [aɣo'ziʃ] v. llautinent
 aiguarrada v. safarejar
 aiguatge
 aïna, eina v. +plairet, a
 (ai)xàbiga, xàvega v. jàssena
 aixadella v. taravella
 aixeta v. trespol
 aixetar v. eixetar
 aixopluig, al v. recés
 +aixunguer v. +eixiringuer
 ajafrantar, jafrant, jaflant (*j* = [tʃ]) v. xa-
 frantar
 álabe (esp.) v. +sorràma
 alabern v. alavern
 alacarrà (gasc.) v. safarejar
 aladern v. alavern
 alavèr (oc.) v. alavern
 alavern
 Alavern, s' (NL) v. alavern
 alcacer v. ordi
 alcaduf v. +galdufa
 alcaldufar v. +galdufa
 alcaparra (esp.) v. tàpera
 alçaprem
 alçaprem v. +perpalejar
 alcornoque (esp.) v. ordi
 alfàbiga, alfàbega v. jàssena
 alfac v. +alfacada
 +alfacada
 Alfacada, l'; la bassa de l'Alfacada o de les
 Alfacades v. +alfacada
 Alfacadeta, l' (NL) v. +alfacada
 Alfacs, els (NL) v. +alfacada
 alfarda, alfarra (murc.) v. safarejar
 alfordachau, af- (arag.) v. fardatxo
 alfondar v. esfondrar; trepitjar
 alforrar v. forro
 alforrar, af- v. forro
 algep, argep v. guix
 algepiol v. +jarrol
 algeps v. guix
 algepsèria
 algepsot v. +jarrol
 alleujar v. +llauja [?]
 allitendre v. alavern (apèndix)
 almàrsera, almàsèra v. buixos
 almorzìgol v. mossiguello
 aloe (esp.) v. asséver
 alòe v. asséver
 àloe v. asséver
 aloe zàbila (esp.) v. asséver
 alondra (esp.) v. torrodana
 alosa v. torrodana
 al-qasil (àr.) v. ordi
 alsabara (arag.) v. asséver
 alsabàra v. asséver
 aluda v. luga
 alzavara (and.) v. asséver
 alzavara, alzabara (murc.) v. asséver
 alzavarón, alzabarón (murc.) v. asséver
 amagatany, amagatall v. +sell
 amagatontes, a v. palpontes, a
 amanseir, -nsir v. tapit
 amarinar
 amarinar v. sorra
 ambó v. embrunal
 ambor, ambons v. embrunal
 ambracera v. asséver
 àmec
 +amero v. forro
 amitjançar v. mitjancer
 amoïnadora v. *mohino*
 amoïnar v. *mohino*
 amollonament v. +tanca d'abella
 ampaput v. put-put
 +andòbila v. òbila
 andola v. òbila
 +ànec v. àmec
 +ànec, ['anik] v. àmec
 anguaixat v. abiaixar
 animeta de l'ou v. mealla
 anou, anouer, [a'nou], [ana'wer] v. llauti-
 nent
 ansa v. +ansador

- +ansador
 +ansador v. +furganyer
 any passat, l' [lampa'sat] v. +sell
 anys, [a'ins], [a'ntf] v. llenx
 aona v. +aonada
 +aonada
 +aonam v. +aonada
 aorra, aurra (arag.) v. forro
 apalput v. put-put
 apapú, parputa, palputa, porputa (murc.)
 v. put-put
 apaput v. put-put
 aparejo ($j = [\chi]$ i $[k]$) v. talla
 aparput v. put-put
 apitarrar (oc.) v. safarejar
 apoput v. put-put
 aporput v. put-put
 arbreria, +arbrerio v. rameria
 arda, ardilla (esp.) v. safarejar
 armar v. armeig
 armeig
 armejear v. armeig
 arondeta v. colombaire
 +arracer v. recés
 arrambal (murc.) v. +arrumar
 arrambar v. +arrumar; sorra
 arramblador v. +arrumar
 arramblar v. +arrumar
 arran de v. rant
 arranar v. rant
 +arrandar v. rant
 arrant v. rant
 arrant de la Penya Catxa, l'; l'arrant de
 Matxelis; l'arrant del Ventisquer; l'ar-
 rant de l'Hedrera; l'arrant del collao del
 Llamp; l'arrant del salt de l'Aigua; l'ar-
 ranc del racó de les Tovaines (< els To-
 vaires [?]); l'arrant del morro Llissera;
 l'arrant del racó de Borret; l'arrant del
 racó Pallarés (NL) v. rant
 arranter v. rant
 arranteret v. rant
 +arrantó v. rant
 arranvar v. +arrumar
 arrascar, rascar v. raure
 +arravallar
 arrecesat v. recés, redòs
 arredòs v. recés
 arredossat v. recés; redòs
 arreorsarse (murc.) v. recés
 arresesar (murc.) v. recés
 arrim v. +arrumar
 arrimado v. +arrumar
 (ar)rimall v. +arrumar
 arrimar v. +arrumar
 arrimáu (arag.) v. +arrumar
 arringet ($g = [tʃ]$) v. rant
 arrinjo ($j = [tʃ]$) v. rant
 arròs bord v. bruc
 arrosset v. bruc
 +arrumar
 arrumbao (murc.) v. +arrumar
 arrumbar v. +arrumar
 arsènic, arsènit v. +assenit
 arxavara v. asséver
 asebe v. asséver
 asever v. asséver; ordi
 asfaltar, asfalcar; asfalt, asfalc v. escatinyar
 asíbar (murc.) v. asséver
 assagador
 assagador v. saga
 +assenit
 asséver
 assorrar v. sorra
 astorar v. *mohino*
 +atabullar v. traücar
 +atagullar v. traücar
 atalaiar v. traücar
 atapeir v. tapit
 atapir v. tapit
 atarquinado (and.) v. tarquim
 ataulador, ataüllador v. traücar
 ataular, ataüllar v. traücar
 atçabara v. asséver
 atifell v. +cartafell
 atocha (esp.) v. totxa
 atoja, atojat, togeral, atogera, +ato-
 geró ($j, g = [tʃ]$) v. totxa
 atotxa, [a'totʃa], [una'totʃa] v. totxa
 Atojar, l' (NL) v. totxa
 atracar v. +arrumar
 +atrafullat v. enfullar

- atrantollar v. trontoll
 +atraüllar v. atraüicar
 atrontollar v. trontoll
 +atsíber v. asséver
 atzavara v. asséver
 Atzavara, carrer de l' (NL) v. asséver
 atzavara vera v. asséver
 Atzavares, el castell de les (NL) v. asséver
 Atzavares, les (NL) v. asséver
 aubriülls v. *abrocho*
 aüçador v. +ansador
 aüçar v. +ansador
 aüllar v. traüicar
 auriülls v. *abrocho*
 ausades
 avallar v. +arravallar
 avarida, avaria v. +provedís
 àvel, àvol v. núel
 avena, vena v. ordi
 Avern, la font de l' (NL) v. alavern
 aviézmago v. alavern
 axancarrar v. eixarrancat
 axarrancar v. eixarrancat
 azabara (murc.) v. asséver
 azeuer v. asséver
 azorrar (esp.) v. sorra
 babut v. put-put
 bachá v. baja
 Bacora, bancal de (NL) v. paraire
 bacorer v. papafigo
 badina v. bassal
 badoc v. baja
 +baguana v. +cofuana [?]
 baila v. +baile
 bailadera, -dora, rebailadera, -dora (arag.)
 v. +arravallar
 +baile
 +baillet v. +baile
 baja
 +bajacanada v. baja
 bajanada v. baja
 bajanàs v. baja
 baladre v. asséver
balde
balde, ['bal:e] v. *balde*
 balder v. +folgadura
 ballador de l'anca v. +xoqueta
 balladoretta v. +arravallar
 ballar v. +arravallar
 ballaruga, -ruga v. +arravallar
 balsamera v. asséver
 Balsarell, Balsareny (NL) v. +sell
 bàsem v. asséver; saüquer
 balsemera v. asséver
 balsemina v. asséver
 +banyutxar v. +berrutxar
 Bàrbara, Bàrbera (NP) v. terrassa
 barcelles v. safarejar
 bard v. safarejar
 bardissa v. +tanca d'abella
 bardo (arag.) v. safarejar
 bardoll
 bardoma v. +bordoma; safarejar
 bardomera v. tarquim
 bare v. +berrutxar
 barnasset de ferro v. *+pernilles*
 barnear (murc.) v. safarejar
 barnejar, barrejar v. safarejar
 Barrabeu, Bernabeu (NP) v. safarejar
 barro (esp.) v. safarejar
 barrutxar v. +berrutxar
 bart (gasc.) v. safarejar
 basca v. +calfó
 bascoll v. clotell
 bascollada v. clotell
 bassa v. bassal
 bassal
 Bassalades, les (NL) v. bassal
 +bassalar v. bassal
 Bassalars, els (NL) v. bassal
 Bassals, l'arrossar dels (NL) v. bassal
 Bassars, els (NL) v. bassal
 Bassiets (NL) v. paraire
 bàssil, bassi v. mantí
 bassiva, ovella v. forro
 Bastida (NL) v. paraire
 batallada v. +sabatuda
 batifuller v. matafallar
 batollar v. +sabatuda
 batuda v. +sabatuda
 baturro (arag.) v. +berrutxar
 batxillejador v. safarejar

- batxillejar v. safarejar
 bauprés v. bouprés
 bauzaire (oc.) v. ⁺berrutxar
 bavina v. bassal
 beberrear (esp.) v. ⁺berrutxar
 beberrón (esp.) v. ⁺berrutxar
 beberruchar (esp.) v. ⁺berrutxar
 beborrotear (esp.) v. ⁺berrutxar
 beburruchar (arag.) v. ⁺berrutxar
 beburrujar v. ⁺berrutxar
 beburruxant v. ⁺berrutxar
 Belagasikaur (ibèric [?]) (NL) v. paraire
 beneit, -nit v. tapit
 bequelló, escudella de v. cremelló
 Bèrdia, Bèrnia (NL) v. safarejar
⁺bernasset de ferro v. ⁺pernilles
 bernat v. ⁺pernilles
⁺bernet v. ⁺pernilles
⁺berrutxar
⁺berrutxar v. safarejar
 bescoll v. clotell
 beuratge v. ⁺molinatge
 beuire (oc.) v. ⁺berrutxar
⁺bevere v. ⁺berrutxar
 beverage v. ⁺berrutxar
 beverretejar v. ⁺berrutxar
 beverri v. ⁺berrutxar
 beverria v. ⁺berrutxar
 beverría (esp.) v. ⁺berrutxar
 beverro v. ⁺berrutxar
 be(ve)rnutxar v. ⁺berrutxar
 bevorrutxar v. ⁺berrutxar
⁺bevurrutxar v. ⁺berrutxar
 biais, al v. abiaixar
 biaix v. abiaixar
 biaix, al v. abiaixar
 biaix, de v. abiaixar
 biaix, [v]iaix, de v. abiaixar
 biaix, [vi'atʃ], de v. abiaixar
 biaixar v. abiaixar
 bi[^lɛ]ix, al v. abiaixar
 bigardón (murc.) v. safarejar
 bimarro, bimardo (arag.) v. safarejar
 bitxal v. busquereta
 blamor v. ⁺calfó
 blat v. ordi
 blaüra, blavura v. ⁺berrutxar
 bobó v. brúfol
 bobón (arag.) v. brúfol
 bochiga (arag.) v. bòssega
 bochorno (esp.) v. ⁺calfó
 bocí v. buixos
 bòcil v. buixos
 bocín (esp.) v. buixos
 bòfega v. bòssega
 bofegåd v. bòssega
 boig v. orat
 boig, Vell el (NP) v. orat
 boixa v. buixos
 boja (murc.) v. buixos
 bojada v. orat
 bol v. bolig
 Bol del Bolig, la cova del (NL) v. bolig
 Bol i Bolig, la cova del v. bolig; *vado*
⁺bolcí, ⁺bolsí v. buixos
⁺bolejar v. bolig
 bolichá v. bolig
 bolichó v. bolig
 bolig
 bolig v. sorra
 bolig, [bo'litʃ] v. mornell
 boliger v. bolig
 bolijá v. bolig
 bolijada v. bolig
⁺bolijar v. bolig
 bolijó v. bolig
 bolitxada v. bolig
 bolsa (esp.) v. verí
 bolsic v. buixos
⁺bordoma
⁺bordoma v. safarejar
 bòrfega v. bòssega
 bòrm v. bòrn
 borm de llet v. bòrn
 bòrn
 bòrn, [ˈbɔr] v. bòrn
⁺bornell v. mornell
 bòrns v. bòrn
 borrego v. moltó
 Borreguello, el mas del (NL) v. mossiguello
 borreguet v. moltó
 borreguillo v. mossiguello

- +borrutjar v. +berrutjar; safarejar
 borsic v. buixos
 borxic v. buixos
 bossa v. verí
 bòssega
 bossell v. talla
 +bossí v. buixos
 bot
 bóta v. +botam
 +botam
 botavan v. botavant
 botavant
 botó v. talla
 botxór(n), -òrn v. golf
 bou, ['baʊ], ['bɔʊ] v. llautinent
 bouprés
 bozil (arag.) v. buixos
 bracet v. taravella
 brafada
 +branquera v. rameria
 brec, escudella de v. cremelló
 bri v. brinça
 bri, -im v. tarquim
 +bri, no importa un v. brinça
 brina v. brinça
 brinc v. brinça
 brinça
 brinsa v. brinça
 brisa v. brinça
 broc, escudella de v. cremelló
 brodado v. ninxo
 brodadura v. ninxo
 bròfec v. bòssega
 brofegar v. bòssega
 brom v. bòrn
 broma v. bòrn
 bromera v. bòrn
 bruc
 bruc v. ordi
 Bruc, mas del (NL) v. bruc
 brucar v. bruc
 Brucar, el (NL) v. bruc
 Brucaret, el (NL) v. bruc
 Brucars, la partida dels (NL) v. bruc
 brúfol
 brúfol v. duc
 Brúfols, els (NL) v. brúfol
 brugar v. bruc
 bruguera v. bruc
 brullo
 bruque (arag.) v. bruc
 bruque [ʔ] v. bruc
 bub, -o v. brúfol
 +búbalo v. brúfol
 buberota v. +saginosa
 Bubo, el; Bubo (o Bugo), la casa del; Bubo,
 el pou del (NL) v. brúfol
 bubó v. brúfol
 buey de agua (esp.) v. tou d'aigua
 +buf v. brúfol
 búfal v. brúfol
 Bufarra (NP) v. safarejar
 bufo v. brúfol
 búfol v. brúfol
 Búfol, la cova del (NL) v. brúfol
 bugada
 bugada v. trespol (apèndix)
 bugadera v. bugada
 bugadero (arag.) v. bugada
 bugaes v. trepitjar
 +búgol v. brúfol
 buida, ovella v. forro
 buixera v. busquereta
 buixerot v. busquereta
 +buixo v. buixos
 buixos
 buixquereta, -erot, buxq- v. busquereta
 buixquerola v. busquerola (, pera)
 buixquerolera v. busquerola (, pera)
 buje v. buixos
 bullofa v. entomar
 buo, bugo v. brúfol
 búol v. brúfol
 +búquero v. terrassa
 +burch v. bruc
 +burga v. +furganyer
 Burgada, el barranc de (NL) v. bruc
 burgal v. bruc
 Burgal, el; la mallada del Burgal; la pica del
 Brugal (NL) v. bruc
 Burgaletta (NL) v. bruc
 burgany, burganyer v. +furganyer

- burgar v. ⁺furganyer
 Burgàs, el (NL) v. bruc
 Burgassos, els (NL) v. bruc
 burnicas (arag.) v. purna
 bursar v. ⁺furganyer
 busarany, buse- v. ⁺musarany
 Busarany (NP) v. ⁺musarany
 Buscareta, el (NP) v. busquereta
 buscarrà (gasc.) v. safarejar
⁺buserany v. ⁺musarany
 busiga (arag.) v. bòssega
 busquera v. busquereta
 busquereta
 busquerola (, pera)
⁺but-but v. put-put
 butjaqueta v. busquereta
 buxcareta v. busquereta
 búxos v. buixos
 cabertera, caver- (murc.; arag.) v. cader-
 nera
 çabida (esp.) v. asséver
⁺caborro v. ⁺berrutxar; safarejar
 cabourrás (gasc.) v. ⁺berrutxar; safarejar
 caboúrro (gasc.) v. ⁺berrutxar
 cabourrut, -uch (gasc.) v. ⁺berrutxar; sa-
 farejar
 caburdo v. ⁺berrutxar; safarejar
⁺caburro v. ⁺berrutxar; porcellanes; safa-
 rejar
 cachurro (arag.) v. ⁺berrutxar
 cacinglo, caz- (arag.) v. capcingle
 cadarn v. cadenera; safarejar
 cadarnera v. cadenera
 Cadarnero (NP) v. cadenera
 cadell v. taravella
 cadena v. ⁺camascles
 cadenera
 caduf v. ⁺galdufa
 cadufada v. ⁺galdufa
 Cadufos, els (NL) v. ⁺galdufa
 cagaire
 cagaixa, -xes v. ⁺escaguetxat
 caga[nn]era v. cadenera
 cagarines v. cagarrines
 cagarnera, caguer- (arag.) v. cadenera
 cagarri v. ⁺berrutxar; cadenera
 cagarrina v. cagarrines
 cagarrines
 Cagarritanes (NP) v. cagarrines
 cagarro v. ⁺berrutxar; cadenera; safarejar
 cagatoles v. ⁺escaguetxat
 cagatxoles v. ⁺escaguetxat
 Cageneri (NP) v. cadenera
 cag[^lε]rro v. ⁺berrutxar; cadenera
⁺caguenera v. cadenera
 caguenera (murc.) v. cadenera
 cagueròles v. ⁺escaguetxat
 caguets v. cagarrines
 caguètxo v. ⁺escaguetxat
 caixcat v. saüquer
 caixer
⁺caixera v. caixer
⁺caixerar v. caixer
 Caixerets, els (NP) v. caixer
⁺caixquera v. ⁺caixquetar
 caixqueta v. ⁺caixquetar
⁺caixquetar
 calaguala v. ⁺caragula
 calamastechs v. ⁺camascles
 calamàstecs v. ⁺camascles
 Calauala (NP) v. ⁺caraguala
 calb(o) v. ⁺calvícia
 calcigada v. trepitjar
 calcigar v. trepitjar
 calda v. ⁺calfó
 caleixos, calaix v. jàsena
⁺calfó
 calija v. calitja
 calina v. ⁺calfó
 calitja
 calitjós v. calitja
 calitxa v. calitja
⁺calvícia
 calvície v. ⁺calvícia
 cama ací, cama allà v. sacamallada, a
 camacuc, ⁺tamacuc v. escatinyar
 camarra v. safarejar
⁺camascles v. ⁺camascles
⁺camascles v. ⁺pernilles
 canfarró, gafarró v. cadenera
 cantalar v. rant
 cantorrutxar v. ⁺berrutxar

- canturrutxar v. ⁺berrutxar
⁺cantutxar v. ⁺berrutxar
⁺canut v. ⁺xoqueta
 canyamel v. senill
 canyís v. senill
 cap de single v. capcingle
 capacho (esp.) v. ⁺samarreta
 capcingle
 capcingle v. trespol (apèndix)
 capmascles v. ⁺camascles
 capsigrall, capsigrany v. ⁺sell
 capsingle v. trespol (apèndix)
⁺capuana v. ⁺cofuana [?]
 capuana (murc.) v. ⁺cofuana [?]
 carafal, cadafal v. safarejar
⁺caraguala
 caramell, -ella v. cremelló
 carant v. ⁺encarantar
 carbonada
 carcalla (da) v. lladriola
 cardanera v. cadenera
 cardelina (arag.) v. cadenera
⁺cardenera v. cadenera
 carderòla v. cadenera
 carena v. sorra
 carganella (arag.) v. cadenera
 carganera v. cadenera
 carganera v. cadenera
⁺çarig v. safarejar
⁺caristoltes, ⁺canyistoltes, carnistoltes v. sa-
 farejar
 carnatge v. ⁺molinatge
 carpó v. copró
⁺carquinyol, ⁺carquinyou v. escatinyar
 carraca v. busquereta
 Carrasquet, el (NL) v. frígola
 carrestolendas, carrestulendas (murc.) v. sa-
 farejar
⁺cartafell
 cartapell v. ⁺cartafell
 cartinou, cardinou v. escatinyar
 cascant (gasc.) v. cascarrulla
 cascarrat v. ⁺caixquetar
 cascàrria v. cascarrulla
⁺Cascarrilles (NP) v. cascarrulla
 cascarrulla
⁺cascurrar v. ⁺berrutxar
 cascurrejar v. ⁺berrutxar
 cassola v. parpall
 cassola de s'ui v. parpall
 casurrio (arag.) v. ⁺berrutxar
 catifell v. ⁺cartafell
 catuana (arag.) v. ⁺cofuana [?]
 çáuila (esp.) v. asséver
 cavallet v. taravella
⁺cavarnera, ⁺caver- v. cadenera
 çavila (esp.) v. asséver
 cavuchá (arag.) v. ⁺berrutxar
⁺cavutxar v. ⁺berrutxar
 cazcarria (esp.) v. cascarrulla
 cebada (esp.) v. ordi
 cejo (esp.) v. ⁺sell
 cell v. ⁺sell
 cella v. ⁺sell
 centeno v. ordi
 cepell, mata de; cepell; cepello; ⁺cepellera
 v. bruc; ordi
 Cepellar, el; el morro del Cepellar; el Sepell
 (NP) v. bruc
⁺cepellera v. saüquer; totxa
 cercat v. ⁺tanca d'abella
 cerda (esp.) v. safarejar
 cerdo (arag.) v. safarejar
 cerra v. safarejar
 cervical, cabra v. gat cervical
 cérvol v. brúfol
 cever v. asséver
 chafardear, -faldear, -fardeo, -fardero (murc.;
 and.) v. safarejar
 chafardear, -diar (arag.; murc.) v. safarejar
 chafardería (arag.) v. safarejar
 chafardero (arag.; murc.) v. safarejar
 chafarnar v. safarejar
 chafarrada (arag.) v. safarejar
 chafarranear, -neo (and.) v. safarejar
 chafarrear, -ero (arag.) v. safarejar
 chafarretes v. safarejar
 chafarruecas (arag.) v. safarejar
 chaferdear (arag.; nav.) v. safarejar
 chaflaquear (riojà) v. safarejar
 chaflaqueo (riojà) v. safarejar
 chaforrinazo (arag.) v. safarejar

- chamuga (arag.) v. samugues
 chanforriná (murc.) v. safarejar
 charlar (esp.) v. safarejar
 charquín (arag.; and.) v. tarquim
 chásina, -ná v. jàssena
 cherol (murc.) v. *jarrol
 chèrsies, xàrcies v. jàssena
 chiripiga v. asséver (apèndix)
 chisclón, -clón (arag.) v. *xicló
 chispa, xispa v. purna
 choca (arag.) v. *xoqueta
 choliba (arag.) v. òbila
 chorlito (esp.) v. safarejar
 chotiba v. òbila
 chueca (esp.) v. *xoqueta
 chumarriar (arag.) v. safarejar
 ciclán (esp.) v. *xicló
 cicló v. *xicló
 ciclón (arag.) v. *xicló
 cieno, [ˈsjeno], [ˈceno] v. tarquim
 cig(o)lón (arag.) v. *xicló
 cingurrio (arag.) v. *berrutxar
 ciquilón (arag.) v. *xicló
 cirereta v. busquereta
 cisclo v. *xicló
 cisción (arag.) v. *xicló
 civada v. ordi; trespol (apèndix)
 *civadella v. ordi
 civadeta borda v. ordi
 clabáir (moss.) v. colombaire
 clamàstics v. *camascles
 clamestres v. *camascles
 *clàssia v. sarpasset
 clatell v. clotell
 clatellada v. clotell
 clavari, -aire (oc.) v. colombaire
 clemàstecs v. *camascles
 clos v. cloure
 closa, ametla v. cloure
 clotell
 clotell v. trespol (apèndix)
 clotet v. clotell; *jarrol
 Clotibou, el; el clot del Bou (NL) v. *vado*
 cloure
 clòurer v. cloure
 clus v. cloure
 +cofuana [?]
 cofurna v. +cofuana [?]
 colege, collegi v. *tripi
 collitor
 colombai[d]e, -bai[n]e v. colombaire
 Colombaira, la (NP) v. colombaire
 colombaire
 +colombairiste v. colombaire
 colombari, colum- v. colombaire
 Colombari, el (NP) v. colombaire
 colp v. *sabatuda
 coltell
 coltellejat v. coltell
 coltellina v. coltell
 +coltre v. coltell
 +coltrell v. coltell
 colombaire v. colombaire
 Columber, rahal (NL) v. colombaire
 coneixement v. +sell
 conillchs, conills v. llenx
 contell v. coltell
 contellina v. coltell
 conyarrí v. safarejar
 coplón, coprón (arag.) v. copró
 coporón (arag.) v. copró
 copró
 cornella v. òbila
 corneta
 corneta v. òbila
 corniola, curdiola, corriola v. safarejar
 corpó v. copró
 *corpró v. copró
 còrrec v. safarejar
 córrego v. safarejar
 corronyera v. alavern (apèndix)
 cortina, [kwarˈtina] v. llautinent
 +cosinyar v. escatinyar
 coscurro (arag.) v. *berrutxar
 còssil, cossi v. mantí
 cotna, co[rn]a v. parpall; safarejar
 cotoliu v. torrodana
 cotxarro v. safarejar
 cremadura v. saüquer
 cremall, -alló v. cremelló
 cremallers v. *camascles
 cremalles v. *camascles

- cremalls v. +camascles
 cremar v. cremelló
 cremell v. cremelló
 cremelló
 cremelló, escudella de (o en) v. cremelló
 cremelló de barral v. cremelló
 cremelló de cresol v. cremelló
 crepó v. copró
 crespínell v. bruc
 crespó v. copró
 criail·la v. trepitjar
 cropó v. copró
 cuberta v. trespol
cubo v. buixos
 cucaracha (esp.) v. panderola
 cuérnago, cuérrago (esp.) v. safarejar
 +cuerneta v. corneta; òbila
 Cuiro, el tio del (NP) v. +sagínosa
 cuixa, pera de v. busquerola (, pera)
 cuixera v. golf
 cup v. buixos
 cuquillo, olives del v. frígola
 curalotodo v. asséver
 dacsá v. ordi
 dar
 darrer
 Darrer, el canalat; la fila Darrera; la fileta del molí Darrer; el molí Darrer (NL) v. darrer
 darrería, -ies v. darrer
 davallar v. +arravallar
 debíexat v. abiaixar
 desbrafar v. brafada
 descarfollar v. afollar
 +descarponar v. copró
 +descopronar v. copró
 desempallegar v. +desempellojar
 desempallugar v. +desempellojar
 +desempegolar v. +desempellojar
 desemelegar v. +desempellojar
 desempellocar, -llogar (arag.) v. +desempellojar
 +desempellojar
 +desempellugar v. +desempellojar
 +desempelluncar, -ngar v. +desempellojar
 desempelugar v. +desempellojar
 desempollegar v. +desempellojar
 desfilagassar, -arsar, -arxar, -atxar, -aixar, v. +filagarxa
 desfilandratxar v. +filagarxa
 desfilassar, -arxar, -atxar, -otxar v. +filagarxa
 (d) esfilochar, -orchar, -uchar (arag.; murc.) v. +filagarxa
 (d) esfondar v. esfondrar
 (d) esfondrir v. esfondrar
 despellegar v. +desempellojar
 +despellugar v. +desempellojar
 despellugar v. +desempellojar
 desprestiche, desprestigi v. +tripi
 dessaorrar v. sorra
 destrellat v. +sell
 destrellatament v. +sell
 destrío v. forro
 diarrea, diarrera v. cagarrines
 dijous llarder v. llarder (dijous)
 dima[ts], -[ks] v. escatinyar
 discursió, discussió v. buixos
 donarda v. asséver i asséver (apèndix)
 donardo (arag.) v. asséver (apèndix)
 dordi, pa de v. ordi
 +dornell v. mornell
 dotor v. llautinent; safarejar
 dotorejar v. safarejar
 dubte, du[k]te v. escatinyar
 duc
 duc v. brúfol; òbila
 Duc, el racó del; la garrofera del Duc; el barranc de la cova del Duc; la cova del Duc (NL) v. duc
 dur noves i comproves v. safarejar
 duresa, durea v. tapit
 edsabara v. asséver
 eixabegons v. bolig
 eixanc v. eixarrancat
 eixancallar v. eixarrancat
 eixancamallar v. eixarrancat; sacamallada, a
 eixancar v. eixarrancat
 eixancarrar v. eixarrancat; safarejar
 eixanguer v. +eixiringuer
 eixarrancar v. eixarrancat

- eixarrancat
 eixatar v. eixetar
 eixenguer v. ⁺eixiringuer
 eixetar
 eixir v. sortir
⁺eixiringuer
 Elchs, Elx (NL) v. llenx
 ells, [ˈeʎtʃ] v. llenx
 embellesir v. tapit
 embó, emborn v. embrunal
⁺embonera v. embrunal
 embornal v. embrunal
⁺embromada v. bòrn
 embrunal
 embrutar v. soll
 empalagar v. ⁺desempellogar
 empantaixat v. pantaix
⁺emparranconat v. eixarrancat
 empedreir, -drir v. tapit
 empelegar v. ⁺desempellogar
 empelt
 empeltar v. empelt
 empitarrar v. safarejar
 empomar v. entomar
 encadufada v. ⁺galdufa
 encamallar v. eixarrancat
 encaparrar v. safarejar
 encaramitar v. ⁺encarantar
⁺encarantar
 enciam v. encisam
 enciamera v. encisam
 encisam
 enclusetà v. ⁺enlusetà
 encrusa v. ⁺enlusetà
 endolceir v. tapit
 endormixcat v. trepitjar
 endorsar, endossar v. buixos
 endureir, -rir v. tapit
 enflaqueir, -quir v. tapit
 enfonar v. esfondrar
 enfondar v. esfondrar
 enfondir v. esfondrar
 enfondrar v. esfondrar
 enfondre v. esfondrar
 enfonsar v. esfondrar
 enfullar
 enfurrullar, enfurrunyar v. ⁺sell
 engaldufar v. ⁺galdufa
 engarranxar v. garró
 engegar v. entomar
 engroqueir, -guir v. tapit
 enguixar v. guix
 enjancallat (*j* = [tʃ]) v. eixarrancat
 enjancamallat (*j* = [tʃ]) v. eixarrancat
 enjancar (*j* = [tʃ]) v. eixarrancat
 enllardar v. llarder (dijous)
⁺enlusetà
 enneulir v. neula
 enracholá v. trepitjar
 enriqueir, -quir v. tapit
 ensa (murc.) v. bot
 ensa, enza (arag.) v. bot
 ensabatades, olives v. ensabatat
 ensabatat
 ensaginada v. ⁺saginosà
⁺ensarvatxat v. fardatxo
⁺ensollat v. soll
 ensorrar v. sorra
 ensostrat v. trespol
 enteniment v. ⁺sell
 entomar
 entombar v. entomar
 entrafullar v. enfullar
 entrampullar v. enfullar
⁺entranfullar v. enfullar
 entrellat v. ⁺sell
 entrespolar v. trespol
 entrispolar, -polar, entipular (and.) v. tres-
 pol
 enutjar v. *mohino*
 envanir, desv-, esv- v. tapit
 enverinat v. verí
 enxafernar v. safarejar
 enxancamallades, a v. eixarrancat
 enxancarrat v. eixarrancat
 Enxancat, l' (NL) v. eixarrancat
 enxancle v. eixarrancat
⁺enxarquinar v. tarquim
 enxarrampar v. eixarrancat
 enza, [ˈensa], [ˈenze] v. bot
 enze v. bot; esme
 enzorrar (murc.) v. sorra

- equivocar, etiv- v. escatinyar
 esbarralat v. esbarrallat
 esbarrallar v. esbarrallat
 esbarrallat
 esbarrellat v. esbarrallat
 +esbatullar v. +sabatuda
 esbatussar v. +sabatuda
 esbatussó v. +sabatuda
 esbojarrar v. safarejar
 escafir v. escatinyar
 escagaixada v. +escaguetxat
 escagarrar v. safarejar
 escagarritar v. +escaguetxat
 escagarrussar v. safarejar
 escagassar, -aixar, -atxar v. +escaguetxat
 +escagassó v. +escaguetxat
 +escagatxo v. +escaguetxat
 +escaguetxat v. cagarrines
 escalfat v. +calfó
 escalfor v. +calfó
 escal·lèbit v. trespol (apèndix)
 escamallar v. eixarrancat
 escamarlar, escamarrar v. safarejar
 escamarrallat v. eixarrancat
 escamarrar v. eixarrancat; safarejar
 escamarrar (arag.) v. eixarrancat
 escamarráu (arag.) v. eixarrancat
 escampar v. eixarrancat
 +escamparrallat, -ellat v. eixarrancat
 +escamparrar v. eixarrancat
 escamporrullar v. eixarrancat
 escàndel, escàndol v. núel
 escanyallops v. escanyar
 escanyar v. escatinyar
 escarabit, -avit v. trespol (apèndix)
 escarlèbit, esquir-, -làvit; [askar'lavit],
 [-'levit], [-bit] v. trespol (apèndix)
 escarotar v. +mohino
 escarpó v. copró
 escarrabittlat v. trespol (apèndix)
 +escarramallar, -ellar v. eixarrancat
 escarramar v. eixarrancat
 escarramar (arag.) v. eixarrancat
 +escarrampar v. eixarrancat
 escarrampar (murc.) v. eixarrancat
 escarramplar v. eixarrancat
 escarranya v. eixarrancat
 escatinyar
 escatir v. escatinyar
 eschafarnar (arag.) v. safarejar
 esclafada (coca) v. +prims
 esclafeir, -afir v. tapit
 +esclafinyar, +esclafunyar v. escatinyar
 esclarrir, acl- v. tapit
 +esclusa v. +enlusetà
 escoa v. +escofa
 escobenc v. +escofa
 escodrinyar, [askwadri'ɲar] v. llautinent
 escoes v. +escofa
 +escofa
 +escombra v. escombrar
 +escembrada v. escombrar
 +escombrades v. escombrar
 escombrador v. escombrar
 +escombraduries v. escombrar
 escombrafumerals v. escombrar
 escombrall v. calfó; escombrar
 escombrament v. escombrar
 escombrar
 escombrar v. +calfó
 escombrat, coques de l' v. escombrar
 escopinyar v. escatinyar
 escorcollar v. safarejar
 escova, esco^[w]es, [asko'vent], [əsku'ɛŋk],
 [əs'kuŋ] v. +escofa
 escues v. +escofa
 escuresir v. tapit
 esfardacho (arag.) v. fardatxo
 esfeligarchau (arag.) v. +filagarxa
 esfilagarxar, -assar v. +filagarxa
 esfonar v. esfondrar
 esfondrada v. esfondrar
 esfondrament v. esfondrar
 esfondrar
 esfondró v. esfondrar
 esfonrar v. esfondrar
 esfonsar v. esfondrar
 +esforrat v. forro
 esfumarriar (arag.) v. safarejar
 esgallar, esguellar v. garró
 esganyar v. escanyar
 esganyitar v. escanyar

- esgarda v. esquerdar; trespol (apèndix)
 esgardar v. esquerdar
 esgarlàbit, -làvit v. trespol (apèndix)
 esgarrar v. garró
 esgarrifament v. mus
 esgarrifar v. mus
 +esgarrinyar v. escatinyar
 esgarro v. garró
 esglai, glai, esglaiar v. sortit
 esgolar, escolar v. esquerdar; trespol (apèndix)
 esgollarriar (arag.) v. safarejar
 +esgranullada
 esgratinyar v. escatinyar
 esgrogueir, -guir v. tapit
 esguerdar v. esquerdar
 esguerro v. garró
 esguillèvit, -tlèbit v. trespol (apèndix)
 esguirlàbit, -lèbit, -lèvit v. trespol (apèndix)
 esguitar, esquitar v. esquerdar; trespol (apèndix)
 eslai, esglai v. +enlusetar
 esma v. esme
 esmarla v. esmerla
 esme
 esmerla
 esmo (arag.) v. esme
 +esmoragassat v. moragat
 +esmornell v. mornell
 esmorteir, -tir v. tapit
 esmussar v. mus
 esmussar, [armu'sar] v. mus
 espai (, a) v. +plairet, a
 espaniguera, esparguera, esparreguera v. tàpera
 esparcina
 espardenyada v. ensabatada
 esparrancar v. eixarrancat
 esparrancar (esp.) v. eixarrancat
 esparrancullar v. eixarrancat
 espart ver v. totxa
 espartera v. totxa
 espartina v. esparcina
 espatarnar v. safarejar
 espatarrar v. safarejar
 espatarrar (oc.) v. safarejar
 espentes, a v. palpontes, a
 espercina v. esparcina
 +esperit de brisa v. brinça
 espernego v. forro
 espertugada v. sortit
 espesseir, -ssir v. tapit
 espicarrassar v. safarejar
 espigadella v. ordi
 espigolat
 espina-xoca v. +xoqueta
 esplaet, esplaet, esplaetet v. +plairet, a
 esplai, a; d'esplai; a esplaiet v. +plairet, a
 esporguí, esporguim v. tarquim
 esportí v. +samarreta
 esportí, -tim v. tarquim
 espurna v. purna
 espurna (arag.) v. purna
 espurnar v. purna
 espurneig v. purna
 espurnejar v. purna
 +esquefinyar v. escatinyar
 esqueixar v. garró
 +esqueixer v. caixer
 esquerdar
 esquerdar v. safarejar
 esquerdar v. esquerdar
 +esquerderar v. esquerdar
 Esquerdeta (NL) v. esquerdar
 esquerra v. safarejar
 esquèrro (gasc.) v. safarejar
 esquetinyar v. escatinyar
 esquifir v. escatinyar
 esquill; al esquill; d'esquill v. trespol (apèndix)
 +esquiquinyar v. escatinyar
 +esquitinyar v. escatinyar
 esquitllar v. trespol (apèndix)
 esquitllèbit v. trespol (apèndix)
 estalvi, +estalvio, estàlvit v. forro
 estalviador v. forro
 estalviar v. forro; lladriola
 estalzi, -zim v. tarquim
 +estapell v. bruc
 estaquinyat v. escatinyar
 estatxa v. +provedís

- estella v. esquerda
 estoviar, estuviar, estalviar v. forro
 Estret, el toll (NL) v. *vado*
 +estrice, +estrici v. +tripi
 estubor v. +calfó
 estufar v. *mohino*
 +excaixerar v. caixer
 exeta(da) v. eixetar
 faena, feina v. +plairet, a
 Fallanius (NP) v. afollar
 falòrnia, falòria, *falòrria v. safarejar
 farda, farra v. safarejar
 fardachina (arag.) v. fardatxo
 fardacho; hard- (and.; arag., murc.) v. far-
 datxo
 fardaig v. fardatxo
 fardajo (*j* = [tʃ]) v. fardatxo
 fardatx, -dach v. fardatxo
 fardatxat v. fardatxo
 +fardatxina v. fardatxo
 fardatxo
 Fardatxo, el; la Fardatxa; el Fardatxet
 (NP) v. fardatxo
 Fardatxo, el camí del; el mas del Fardatxo;
 el Fardatxo (NL) v. fardatxo
 fardaxina v. fardatxo
 farigola; farigola mascle; farigola salsera
 v. frígola
 farigolar v. frígola
 faristol v. ninxo
 farnal v. +camascles
 fastiri, fastidi v. safarejar
 favolí
 febra, febre v. bot; esme
 Fernando (esp.) (NP) v. safarejar
 +ferram
 Ferran (cat.) (NP) v. safarejar
 ferre, ferri, ferro v. verí
 +ferrum v. +ferram
 ferum, forum, furum v. +ferram
 filadís v. +provedís
 filagartxos v. +filagarxa
 +filagarxa
 filaráig, filarajo, filarjós (*j* = [tʃ]) v. +fila-
 garxa
 filaratxo v. +filagarxa
 +filarxó v. +filagarxa
 filarxós v. +filagarxa
 filassa v. +filagarxa
 filoseta v. taravella
 flacurra v. +berrutxar
 flaquers de blanc v. ros
 flaquers de ros v. ros
 flaqueza, flaquea v. tapit
 flassada
 fleca
 fleca, pa de v. fleca
 +flequejar v. fleca
 flequer, flaq- v. fleca
 flequeria, flaqueria v. fleca
 Flequers, els (NP) v. fleca
 floc
 flocada v. floc
 foeta, foieta v. +plairet, a
 folga v. +folgadura
 folgada, terra v. +folgadura
 +folgadura
 folgar v. +folgadura
 foll v. orat
 follia v. orat
 Folls, la Festa dels v. orat
 follura v. orat
 fondo v. esfondrar
 fons v. esfondrar
 forment v. ordi
 forra, ovella v. forro
 +forrim v. +ferram
 forro
 forro (arag.) v. forro
 fosques, a les v. palpontes, a
 fotre v. trespol
 fourgonnier (fr.) v. +furganyer
 fourro (, baco) (gasc.) v. forro
 fraçader v. flassada
 +frassada v. flassada
 frazada (esp.) v. flassada
 frígola
 frígola vera, frígola llarga v. frígola
 Frigolet, el (NL) v. frígola
 frigoleta v. frígola
 friula v. frígola
 frontissa v. golf

- full, pasta de v. ⁺saginosa
 fulla, folla (arag.) v. enfullar
 fullada (pasta) v. ⁺saginosa
 fullalda v. ⁺saginosa
 Fullanius (NP) v. afollar
 fullar (arag.) v. enfullar
 fullar (esp.) v. enfullar
⁺fullejar v. enfullar
 fuller(o) v. enfullar
 fulleria v. enfullar
 fullir v. enfullar
 fulloldre v. ⁺saginosa
 fullosa (coca) v. ⁺saginosa
 fumarrera (arag.) v. safarejar
 fumarriar (arag.) v. safarejar
 fumarro (arag.) v. safarejar
 funir v. esfondrar
⁺furgalló v. ⁺furganyer
⁺furgany, furgall v. ⁺furganyer
⁺furganyer
 furgar v. ⁺furganyer
 furgó v. ⁺furganyer
 furgonyer v. ⁺furganyer
⁺furguenyer v. ⁺furganyer
 furguinyar v. escatinyar
⁺furrim v. ⁺ferram
 fus v. cloure
 fus, fusany, fassar v. ⁺musarany
 fusarany v. ⁺musarany
 gaburro v. ⁺berrutxar; safarejar
 gachillada v. ⁺galdufa
 gafa v. garfa
 gafet v. ⁺tanca d'abella
⁺gàfia v. garfa; sarpasset
 galda v. gauda
 galduf, gadúfol, gatúfol v. ⁺galdufa
⁺galdufa
 Galdufa, la; el camí de la Galdufa; el canet
 de la Galdufa; el rec de la Galdufa (NL)
 v. ⁺galdufa
 galfó, gauf-, gaf- v. golf
 gam v. ⁺gambo
 gambaire v. colombaire
 gambalacha v. ⁺galdufa
 gambio (murc.) v. ⁺gambo; sarpasset
⁺gambo
 gambo (arag.; murc.) v. ⁺gambo
⁺gàmbol v. ⁺gambo
 gambosí v. ⁺musarany
 gambosino, bambu- (murc., arag., nav.)
 v. ⁺musarany
 gamburrino (murc.) v. ⁺musarany
⁺gambusela v. ⁺musarany
⁺gambússia v. ⁺musarany
 gance (arag.) v. golf
⁺gandalla v. gauda
 ganglio (esp.) v. ⁺sigueta
 gañular (arag.) v. ganyolar
 ganya v. escanyar
 ganyolar
 garfa
 garfa (àr.) v. garfa
 garfada v. garfa
⁺garfar v. garfa
 garfi, grafi v. garfa
 gàrfa v. garfa
 garfir v. garfa
 gàrguera, gàrgara v. terrassa
 garlotxa, garrotxa v. safarejar
 garra v. garró
 gárra (hispanoàrab) v. safarejar
 garrabo, gardawo, garrabèro (gasc.) v. sa-
 farejar
 garranxo, - nxó v. garró
 Garranxo, el barranc del (NL) v. garró
 Garranxos, els (NP) v. garró
⁺garranyeu v. garró
 garranyeu xinxeu v. garró
⁺Garrapa (NP) v. garró
 garrastolendas (arag.) v. safarejar
 garrejar v. garró
 garrepa v. garró
⁺garrestortes v. safarejar
 garreta v. garró
 garrilla v. garró
 Garrincho, la loma de; los llanos de Ga-
 rrincho (murc.) (NL) v. garró
 Garrinxo, casa; el pou de la casa Garrinxo
 (NL) v. garró
 garró
 garró v. garfa
 garrofer, -fera v. palmer; totxa

- garrofi v. favolí
 garronada v. garró
 +garsa
 gassa v. +garsa
 gat cervical
 gat cervat v. gat cervical
 gat salval v. gat cervical
 gatifell v. +cartafell
 gato zarval, gato zaraval (arag.) v. gat cervical
 +gatxillada
 gatxull v. tarquim
 gauda
 gauda (arag.) v. gauda
 Gauda, el camí de la (NL) v. gauda
 gauda de tintorers v. gauda
 gavarnera, gavarrera v. safarejar
 gavarró v. gauda
 gegant, [dʒa]gant, [dʒi]gant v. +jarrol; +llasèria
 gemecar, [dʒa]mecar v. +jarrol
 gener, [dʒi]ner v. +llasèria
 genoll, [dʒi]noll v. +llasèria
 gerra, [ˈdʒara] v. jàsena; llença
 gerra, jarra v. +jarrol; llença
 ges v. guix
 gidriola v. lladriola
 gíneral, general v. òbila
 ginerós, generós v. òbila
 +girifiga v. asséver i asséver (apèndix)
 giripiga v. asséver i asséver (apèndix)
 giscló v. +xicló
 gobièrnago (and.) v. alavern
 goldo v. golf
 golf
 golfar v. rant
 golfàs v. rant
 golfo v. golf
 golfo, -fón (arag.; murc.) v. golf
 golondrino (esp.) v. porcellanes; +sigueta
 gonce v. golf
 gonce (esp. or.) v. golf
 gonsa (murc.) v. golf
 gont, gonz (fr. ant.) v. golf
 gonze v. golf
 gorrita, gorlita v. safarejar
 gorró, gur- v. +galdufa
 +gosades, a v. ausades
 gossarro v. safarejar
 +gotinyar v. escatinyar
 gozne (esp.) v. golf
 +grafioles v. garfa
 granulla v. +esgranullada
 grapiola v. garfa
 grapiots v. garfa
 greix dolç v. llarder (dijous)
 gremallers v. +camascles
 grifo (esp.) v. trespol
 gronce (arag.) v. golf
 grons, gronç v. golf
 gronsa v. golf
 gronset v. golf
 gronso(s) v. golf
 gual v. *vado*
 gualba v. gauda
 gualda v. gauda
 gualdó v. gauda
 Gualo, la llometa de (NL) v. *vado*
 Guals, el camí de les (NL) v. *vado*
 guan v. *vado*
 guarà
 guarán v. guarà
 guaraner v. guarà
 guaranero (arag.) v. guarà
 guardiola v. forro; lladriola
 guarener v. guarà
 guau v. *vado*
 Guau, el bancal del (NL) v. *vado*
 guerla, cuerda (murc.) v. safarejar
 guij (arag.) v. guix
 guingorri, a la; a la guingorria (arag.)
 v. orri, a
 guit
 guitar v. guit
 guitó v. guit
 guitós v. guit
 guitza v. guit
 guix
 guix (murc.) v. guix
 gulloría (esp.) v. torrodana
 gusma v. esme
 hedrera v. totxa

- herba del sarró v. ⁺assenit
 herbatge v. ⁺molinatge
 hiscarrado (gasc.) v. safarejar
 horrar (esp.) v. forro
 horro (esp.) v. forro
 huix v. guix
 hurr (àr.) v. forro
 Igual, el portet (NL) v. *vado*
 Il·lésia, església v. ⁺enluseteta
 imbornal (esp.) v. embrunal
 imbornal, imbur- v. embrunal
 inclús v. cloure
 Infern (NL) v. paraire
 isard v. safarejar
 ixordiaca v. safarejar
 ixordica (arag.) v. safarejar
 izquierda (esp.) v. safarejar
 jaç
 jacera v. jaç
 Jacint, [ɰ]acinto (NP) v. lladriola
 Jacme, Jaume (NP) v. llautinent
 jaent v. jaç
 jamorra v. bòrn
 japuana (murc.) v. ⁺cofuana [?]
⁺jarrol
 jassa v. jàssena
⁺jassada v. jàssena
 jàssena
 jàssena v. tàpera
⁺jassenada v. jàssena
 jàssera v. tàpera
 jàssina v. jàssena
 jàssina, [ˈdʒɛ]ssina v. jàssena; llença
 Jaume, [ˈdʒoɥme] (NP) v. llautinent
 jaure, jeure v. jaç
 jòliva (*j* = [tʃ]) v. òbila
 jònech v. orat
 judriola v. lladriola
 juny, [ˈdʒun] v. ⁺sell
 juny, jull v. ⁺sell
 kaburréro (gasc.) v. ⁺berrutxar; safarejar
 kazcarria (basc) v. cascarrulla
 labièrnago (esp.) v. alavern
 ladièrnago v. alavern
 lamparón (esp.) v. ⁺sigueta
 landrecilla (esp.) v. ⁺sigueta
lapo
 Lavern (NL) v. alavern
 lechuza v. òbila
 lejía (esp.) v. trespol; verí
 lesme v. esme
⁺linxo v. ninxo
 llac v. tarquim
 lladern v. alavern
 llàdria v. lladriola
 lladriola
 lladriola, [dʒi]driola, [dʒi]rigola v. lladriola
 lladriola, jodri-, rodi- v. lladriola
 Lladriola (NP) v. lladriola
 llambrígol, [dʒa]mbrígol, [dʒo]mbrígol v. lladriola
 llambroix v. botavant
 llampurna v. purna
 llampurnar v. purna
 llança v. llença
 llangardaix v. fardatxo
 llàntia, [ˈlɛ]ntia v. jàssena
 llapis [ˈlɛ]pis v. jàssena
 llard, llart v. llarder (dijous)
 llarder (dijous)
 llardó v. llarder (dijous)
⁺llardonada v. llarder (dijous)
⁺llardonar v. llarder (dijous)
 llarg, [ˈlɛ]rg v. jàssena
⁺llasèria
 Llätzer, Llàser (NP) v. ⁺llasèria
 llatzèria v. ⁺llasèria
 llaubada, llobada v. llautinent
⁺llauja [?]
 llauja, lleuja v. ⁺llauja [?]
⁺llaujar v. ⁺llauja [?]
 llaurador v. llautinent
 llauro, -ó v. llautinent
 llautinent
 llavanera v. bugada
 llavutxar v. ⁺berrutxar
 llebre, llebra v. bot; esme
 lleiñs, lleing, lènyig, lenych, llènys v. llenx
 lleixiu v. trespol; verí
 llenca v. esquerdada
 llença

- llença v. llença
 llença, [ˈlɛnsa] v. llença
 llença, [ˈlɛnsa], [ˈlɛnsa] v. bot
 llença, llança v. jàsena
 llença estesa, [ˈlɛnsa-ˈsteza] v. llença
 llenget, fil v. llenx
 llengüeta v. taravella
 llenx
 lleó, [ˈla]ó v. *jarrol
 llepó v. safarejar
 lleponejar v. safarejar
 lletuga v. encisam
 lleu v. nyítols (traure els)
 lleuger, [dʒaɯˈdʒer], [dʒuˈdʒer]; [tʃaɯˈtʃer],
 [tʃɔɯˈtʃer]; [ˈlaɯˈdʒer] v. lladriola; *llau-
 ja [?]; llautinent
 llevantances v. safarejar
 llinç v. brinça
 llisèria v. *llasèria
 llissa v. mújol
 Llocnou, [ˈlaɯˈnɔɯ], [ˈlaɯˈnaɯ] (NL) v. llau-
 tinent
 lloctinent v. llautinent
 llorer mascle v. *assenit
 lloreret v. *assenit
 lloriola v. *assenit
 lluerna, belluerna, [ˈbadʒuˈana] v. lla-
 driola
 lluny, [ˈlɯn(t)] v. *sell
 loco (esp.) v. orat
 lua (esp.) v. luga
 luda v. luga
 luga
 mà v. manada
 maceta v. taravella
 *madallar
 madullar v. *madallar
 maganya, llaganya v. òbila
 magraner, -era v. palmer
 màixquera, màscara v. terrassa
 majaná v. baixà
 malaena, madalena v. òbila
 malfaener, [ˈmalfajˈner] v. *plairet, a
 mallada v. *madallar
 mamarruchar (arag.) v. *berrutxar
 mamarrutxar v. safarejar
 mamperlat, -rlà v. xafrantar
 manada
 manat v. manada
 *mandí v. mantí
 mandil v. mantí
 maneta v. mantí
 manifesser v. safarejar
 màniga, mànega v. jàsena
 manoll v. xorroll
 mantàfula v. enfullar
 *mantàfuliste v. enfullar
 *mantànfuler v. enfullar
 mantànfules v. enfullar
 mantega de porc v. llarder (dijous)
 mantí
 mantí del forcat v. mantí
 mantil v. mantí
 *mantinada v. mantí
 maquinilla de virar v. mujol
 mardà, mardàng, marrà (gasc.) v. safa-
 rejar
 mardano (arag.) v. safarejar
 marell, mareny v. *sell
 margall v. ordi
 margallonera v. totxa
 marinar v. amarinar
 marmolar v. trepitjar
 marrà, mardà v. safarejar
 martafallar
 martafallar, mataf- v. enfullar
 martafell v. *cartafell; matafallar
 *martafellador v. martafallar
 *martafellar v. martafallar
 martafullar v. martafallar
 martellada v. *sabatuda
 masqueròla v. busquerola (, pera)
 mata v. alavern (apèndix)
 mata d'espert v. totxa
 *mata de tronets v. bruc
 matachí v. *matxaquí
 matafallar v. martafallar
 matafula, mant- v. enfullar
 matafullar v. enfullar; martafallar
 *matafuller v. enfullar
 *matafulleria v. enfullar
 matagí (g = [tʃ]) v. *matxaquí

- Matroco (NP) v. trontoll
 Matroix (NP) v. trontoll
 maturro (arag.) v. +berrutxar
 matxacar, matxucar v. +matxaquí
 +matxaquí
 meaja (esp.) v. mealla
 mealla
 mealla (de l'ou) v. mealla
 +meallós v. mealla
 medalla v. mealla
 meïns, mench, meñch, meing, menyx,
 menys v. llenx
 menada v. manada
 menat v. manada
 menjarruda v. +berrutxar
 merla v. cadenera; esmerla
 mesquerola v. busquerola (, pera)
 meste v. alavern (apèndix)
 mesto (esp.) v. alavern (apèndix)
 metàfora v. enfullar
 metzina v. verí
 mimarro (arag.) v. safarejar
 +minerada
 mitjançar v. mitjancer
 mitjancer
 mixorrer v. mitjancer
 mixorreria v. mitjancer
 mohì v. *mohino*
mohino
mohiño v. *mohino*
 moïna v. *mohino*
 moixa v. òbila
 moixell v. mornell
 moixeta v. òbila
 moixó v. òbila
 moixquereta, mu- v. busquereta
 moixquerola v. busquerola (, pera)
 molige, molitja v. +molinatge
 molinaje v. +molinatge
 +molinatge
 molineratge v. +molinatge
 moltó
 moltó, carn de v. moltó
 moltura v. +molinatge
 momo v. +saginosa
 monesillo, mona- v. mossiguello
 monesipe, monicipe, municipi v. +tripi
 mongeta v. entomar
 +monjövina, almonjàbena v. jàsena
 montanyar, mun- v. montanyàs
 montanyàs
 moraga v. moragat
 moraga, espetón de (and.) v. moragat
 moraga, moraga(da), morraga(da) (murc.)
 v. moragat
 moraga, mouruca (esp.; and.) v. moragat
 moragar v. moragat
 moragat
 moregada v. moragat
 moregón (arag.) v. moragat
 morena v. mornell
 morenell v. mornell
 mòrm, morm v. bòrn
 mornell
 mornell v. safarejar
 +mornella v. mornell
 +mornellot v. mornell
 +morrell v. mornell; safarejar
 morronell v. mornell
 morsígol v. mossiguello
 morsiguello v. mossiguello
 mosquerola v. busquereta; busquerola
 (, pera)
 mosquerola (arag.) v. busquerola (, pera)
 mosqueroler v. busquerola (, pera)
 mosseguell, -llo v. mossiguello
 mossegullo v. mossiguello
 mossiguello
 +motroco v. trontoll
 motroll v. trontoll
 movedís v. +provedís
 mozarrón (murc.) v. safarejar
 muh'raqa (àr.) v. moragat
 muisego v. mossiguello
 múixol v. mújol
 Muixqueròla (NP) v. busquerola (, pera)
 mujal v. mujol
 mujol
 mújol
 +mújol v. mujol
 mújol, trompa de (murc.) v. mújol
 mumerota v. +saginosa

- Muntanyar, el; el Montanyar; el muntanyar
 de la Mona; el Muntanyaret; el munta-
 nyaret del Pujol; el Muntanyarot; el munta-
 nyar de la Rambla v. montanyàs
 murgaño (esp.) v. *musarany
 Murtet, el (NL) v. frígola
 mus
 *musarany
 *musarany, Musarany (NP) v. *musarany
 musaranya v. *musarany
 musgaño (esp.) v. *musarany
 *musgany [?] v. *musarany
 musilago v. mossiguello
 musòla v. mújol
 musquereta, muixq-, muxq- v. busquereta
 musseguello v. mossiguello
 muxquerot v. busquereta
 nacla v. naquerat
 nacra v. naquerat
 nacre v. naquerat
 ñagañes, lleganyes v. *sell
 nàquera v. naquerat
 naquerat
 naufrage, naufragi v. *tripi
 nebarrado (gasc.) v. safarejar
 necra, [ˈnekla] v. naquerat
 *necra, nyècra v. naquerat
 ñenya de pisto v. alavern (apèndix)
 nesto v. alavern (apèndix)
 neula
 neula, [ˈnaula] v. neula
 neular v. neular
 neulella v. neuleta del pit
 neuleta del pit
 neulir v. neula
 nicchio (it.) v. ninxo
 niñache, llinatge v. *sell
 ñíñol, niñol, llinyol v. *sell
 ninxo
 nit v. guix
 niterola v. nyítols, traure els
 nítol v. nyítols, traure els
 nitxo v. ninxo
 nítxol v. ninxo
 nochera v. naquerat
 noure
 núel
 núel, [ˈnuyel] v. núel
 núgol v. núel
 núol v. núel
 núvol v. núel
 nuvolada v. núel
 nuvolot v. núel
 nyàquera v. naquerat
 nyenya, ñiña, llenya v. *sell
 nyèquera v. naquerat
 nyèrvit v. naquerat
 nyespla v. naquerat
 nyésto(1) v. alavern (apèndix)
 *nyestro v. alavern (apèndix)
 nyèu v. nyítols, traure els
 *nyeula v. neuleta del pit
 nyeula, nyèula, ñeula v. neula
 nyeuler v. neula
 nyítols, traure els
 òbila
 òbila v. brúfol
 Òbila, l' (NP) v. òbila
 obri l'ull v. *abrocho*
 obrir, [aɯˈbrir] v. llautinent
 obriüll(s) v. *abrocho*
 ofegar, [aɯfeˈɣar] v. llautinent
 òliba v. òbila
 óliba, oliba, oliva, olibeta (arag.) v. òbila
 olipa (arag.) v. òbila
 *òlipa v. òbila
 òliva v. òbila
 ombrinali (campidanés) v. embrunal
 onada v. *aonada
 ops
 ops de, per v. ops
 oradura v. orat
 orandella, orend- v. colombaire
 orandeta, aurandeta v. colombaire
 orat
 ordi
 ordi v. trespol (apèndix)
 ordi, pa d' v. ordi
 ordio (arag.) v. ordi
 ordis, òrdins v. ordi
 orèndola v. colombaire
 oreneta v. colombaire

- ormeig, ormech, ormeix v. armeig; sorra
 ormejar v. armeig; sorra
 ormeo (murc.) v. armeig
 orri, a
 orris, en v. orri, a
 +osades, a v. ausades
 osadas, a (esp.) v. ausades
 +ou follat v. afollar
 òvila v. òbila
 pa blanc v. ros
 pa de moflet v. ros
 pa ros v. ros
 +palleguera v. polleguera
 palleta v. gauda
 palma v. palmell
 palmell
 palmer
 palmera v. palmer
 palomesto (esp.) v. alavern (apèndix)
 +palp, a v. palpontes, a
 palpa, a la v. palpontes, a
 palparujas, a (murc.) v. palpontes, a
 palparujear (murc.) v. palpontes, a
 palpatontes, a v. palpontes, a
 palpebra v. parpall
 palpentes, a (les) v. palpontes, a
 pappes, a v. palpontes, a
 palpón o parpón, a (murc.) v. palpontes, a
 palpón, a (arag.) v. palpontes, a
 palpones, a (arag.) v. palpontes, a
 palpons, a v. palpontes, a
 palpontes, a
 palpote, a (arag.) v. palpontes, a
 palput v. put-put
 Palumber, rahal (NL) v. colombaire
 pamell v. palmell
 panadís, panadiç, panahiç v. panalís
 panalís
 panalizo (murc.; and.) v. panalís
 panar v. panderola
 panariç v. panalís
 panarizo (murc.) v. panalís
 panarrejar v. safarejar
 panderola
 Panderola (NP) v. panderola
 pando(l) v. panderola
 +panducada v. panderola
 panerola v. panderola
 panfigol v. papafigo
 panís v. ordi
 pantaix
 pantaixar v. pantaix
 pantaixós v. pantaix
 pantaj (arag.) v. pantaix
 pantaje (arag.) v. pantaix
 pantajiar (arag.) v. pantaix
 pantás (arag.) v. pantaix
 pantasiar (arag.) v. pantaix
 pantoseo (and.) v. pantaix
 +papafic v. papafigo
 papafigo
 papafigol v. papafigo
 papamosques v. papafigo
 papamosques gris v. busquereta
 papo v. +saginoso
 paput, el o la v. put-put
 Paput, so Miquel el (NP) v. put-put
 paraire
 paraire (oc.) v. paraire
 paraliso (murc.) v. panalís
 pardal roquer v. torrodana
 pardal tordà v. torrodana
 parlutxar v. +berrutxar
 párpado (esp.) v. parpall
 parpall
 parpall, parpella v. parpall
 pàrpol v. parpall
 parrancà v. eixarrancat
 Parrancà, Parrancan (NP) v. eixarrancat
 Parrancà, el mas del (NL) v. eixarrancat
 parrancana v. eixarrancat
 parrancano (esp.; murc.) v. eixarrancat
 parranpano v. eixarrancat
 pasteca v. talla
 pastel (esp.) v. trespol; verí
 pastís v. trespol; verí
 pata de cabra v. +peus de cabra
 pataca, patata v. escatinyar
 patir v. *mohino*
 paviment v. trespol
 pagamento (and.) v. trespol
 peçol

- peçolada v. peçol
 pedorrera (arag.) v. bruc
 pedra de llum v. guix
 peixarro v. safarejar
 Pelaire; el canalat del Pelaire; l'hort dels Pe-
 laires (NL) v. paraire
 Penàguila (NL) v. paraire
 pensarrado (gasc.) v. safarejar
 pequeñurrio (arag.) v. ⁺berrutxar
 peraire, terra de peraire v. paraire
 perer, -a v. palmer
 pern v. ⁺pernilles
 perna v. ⁺pernilles
 pernales (esp.) v. ⁺pernilles
 pernat v. ⁺pernilles
 pernilles (leonès; murc.) v. ⁺pernilles
⁺pernilles
⁺pernilles v. ⁺camascles
 perpal v. ⁺perpalejar
⁺perpalejar
 pesòl v. peçol
 pestanya v. parpall
 petorri, (herba) petorrera, petorro(s), ⁺pe-
 torrell, petorret, peturro v. bruc
⁺peus de cabra
 pillar v. trepitjar
 pilotarra, -assa v. safarejar
 pilotota v. safarejar
 piparrero (arag.) v. safarejar
 piparriar (arag.) v. safarejar
 pita v. asséver
 pitarra v. ⁺sigueta
 pitera v. asséver
 piteretes v. asséver
 Pitxaors [!] (NL) v. paraire
 pixarrada v. safarejar
 pixarrosos (ulls) v. safarejar
 plaer, a; a plaeret v. ⁺plairet, a
⁺plairet, a
 plamell v. palmell
 planell v. palmell
 plant, plany v. ⁺sell
 plarer, plaer v. ⁺provejar
⁺pleiret, a v. ⁺plairet, a
 pler, a; pleret, a v. ⁺plairet, a
 plomell v. palmell
 poalet v. sarpasset
 politja v. talla
 polleguera
 polleguera v. caixer
 poma, -era v. totxa
 pontarrón (arag.) v. safarejar
 pontatge v. ⁺molinatge
 pontorrón (arag.) v. safarejar
 pònys, ponx v. llenx
 poput, pulput, peiput, pulputa, purputa,
 pulput, apeput, purput, peput (arag.)
 v. put-put
 porcellana v. ⁺plairet, a
 porcellanas (arag.; murc.) v. porcellanes
 porcellanes
 porcellanes v. ⁺sigueta
 Porcellanes (NP i NL) v. porcellanes
 porput v. put-put
 portatge v. ⁺molinatge
 portella, -illa v. embrunal
 Postiguet, platja del (NL) v. paraire
 preïc v. tapit
 prensipe, principi v. ⁺tripi
 preveire (oc.) v. ⁺berrutxar
 prevere v. ⁺berrutxar
⁺pricar, preïcar v. tapit
 prima v. ⁺prims
⁺primes v. ⁺prims
⁺prims
 proeïxar v. ⁺provejar
 proejar v. ⁺provejar
 proís v. ⁺provedís
 pròis v. ⁺provedís
 proper v. forro; lladriola
⁺prora, proa v. ⁺provejar
 prova, proa v. ⁺provejar
 pro[w]a, proa v. ⁺provejar
⁺provadis [?] v. ⁺provedís
⁺provedís
 proveir, -vir v. tapit
⁺provejar
 pruíis v. ⁺provedís
 prunear (arag.) v. purna
 pudentina v. pudir
 puderna v. pudir
 pudina v. pudir

- pudir
 pudir (arag.) v. pudir
 pulput v. put-put
 Puntarro, la partida; la casa del Puntarró; el camí del Puntarró (NL) v. safarejar
 puput v. put-put
 Puput, la penya de la (NL) v. put-put
 purna
 purna (arag.) v. purna
 purnear, purniar (arag.) v. purna
 purnejadora v. purna
 purnejament v. purna
 purnejar v. purna
 purput v. put-put
 put-put
 quadernal v. talla
 quall, [ˈkɔʎ] v. llautinent
 quallar, [koˈʎar] v. llautinent
 quaranta, [koˈranta] v. llautinent
 quaresma, [koˈresma] v. llautinent
 quearrascar v. raure
 queix v. caixer
 +queixer v. caixer
 +queixera v. caixer
 quejero (murc.) v. caixer
 querena v. sorra
 qüerneta v. òbila
 quijero (murc.) v. caixer
 quiosco, ti-os- v. escatinyar
 quixal v. +sell
 quixal de vella v. *abrocho*
 quixalera v. caixer
 quixer v. caixer
 +rabadèla v. copró
 +rabello v. copró
 rabo (rabet o cua) de gat v. asséver
 racerar v. recés
 racersar v. recés
 rader v. darrer
 raedor v. raure
 raedora v. raure
 raent a v. raure
 raer v. darrer
 raere, darrere v. òbila; trepitjar
 raeries v. darrer
 ragut v. raure
 rama v. +sorrama
 rambla v. +arrumar
 ramera v. rameria
 rameria
 ramerio v. rameria
 ran, a; a rant v. rant
 rand, a (oc.) v. rant
 randa v. rant
 randa, a (oc.) v. rant
 Randar, el (NL) v. rant
 Randàs, el; el pas del Randàs; la boca del pas del Randàs; la cala del Randàs (NL) v. rant
 randeret v. rant
 rant
 rant de, a v. rant
 rant de, al v. rant
 ranter, ranteret v. rant
 rantet (de) v. rant
 +rantoï v. rentoi
 raòre v. raure
 rapinyar v. escatinyar
 raquinyar v. escatinyar
 rasant de, al v. raure
 raser, racer v. recés
 raseret v. recés
 rastoblar v. restoble
 restoble v. restoble
 rastoll v. restoble
 rastollar v. restoble
 rastrojo (esp.) v. restoble
 ratapenada v. mossiguello
 raure
 +rausol v. raure
 rebailar (arag.) v. +arravallar
 rebaileta (arag.) v. +arravallar
 +reballada v. +arravallar
 reballadora v. +arravallar
 reballar v. +arravallar
 rebel v. +arravallar
 rebellar v. +arravallar
 rebellar v. +arravallar
 rebrotí, -tim v. tarquim
 +recalfó v. +calfó
 recapte
 recer v. recés

- recés
 recés, al v. recés
 recesat, [rese'zat] v. recés
 recingle v. rant
 recolzar
 rector, [re'tor] v. llautinent
 redeny, redell v. +sell
 redòs v. recés
 redòs, a v. recés
 redòs, al v. recés
 regacho v. bassal; +regatxo
 regaig v. +regatxo
 +regaixo v. +regatxo
 regaigo d'Alfarb, el; el regaigo de la Font;
 el Regaigo; el portal del Regaigo (NL)
 v. +regatxo
 regajal (esp.) v. bassal
 regall v. +regatxo
 regata
 regata (murc.) v. regata
 regatell v. regata
 Regatella, la (NL) v. regata
 regatge v. +molinatge
 +regatxo
 regatxol v. +regatxo
 Regatxol, el mas del; el Regatxol; la font del
 Regatxol (NL) v. +regatxo
 regaxol v. +regatxo
 regolf, -far v. recés
 regomell, -o v. golf; mossiguello
 +regòs v. recés
 reguaretar v. restoble
 Reguers de la Barcella, els (NL) v. paraire
 reixiu v. aiguatge
 relinygs, relinys (< esp. relinchos) v. llenx
 reliquiario (esp.) v. ninxo
 rèlit, rèdit v. safarejar
 relum v. +ferram
 rentoi
 reorsar (murc.) v. recés
 reorso (murc.) v. recés
 replanell de la mà v. palmell
 re[p]tor, rector v. escatinyar
 requesta
 rescabalar
 Rescabalat, el (NP) v. rescabalar
 resdoble v. restoble
 resel, reser, resés (murc.) v. recés
 resés, recer (arag.) v. recés
 resollar (esp.) v. pantaix
 resostre v. trespol
 ressoll, ross- v. pantaix
 resollar, ross- v. pantaix
 restoblar v. restoble
 restoble
 restoll v. restoble
 restollar v. restoble
 resuello (esp.) v. pantaix
 retrama v. asséver
 reüllar v. traücar
 revallar v. +arravallar
 reve[r]a, vetvla v. safarejar
 reyetó v. busquereta
 riba, ribàs v. montanyàs
 ribàs v. rant
 ringet (, a) (g = [tʃ]) v. rant
 rinjo (, a) (j = [tʃ]) v. rant
 riquesa, riquea v. tapit
 roig v. ros
 romero v. frígola
 ros
 ros v. aiguatge
 rosada v. aiguatge
 roscada v. bugada
 roscada (arag.) v. bugada
 roscaderear (arag.) v. bugada
 roscadero, rusc- (arag.; Rioja); roscadera
 (Rioja) v. bugada
 rosquer v. bugada
 rost v. rostària
 rostària
 +rostrària v. rostària
 rudiola v. lladriola
 rumb v. +arrumar
 runar v. rant
 rusca (oc.) v. bugada
 ruscada v. bugada; trespol (apèndix)
 ruscada (gasc.) v. bugada
 ruscadairo, -diero (oc.) v. bugada
 ruscadé (arag.) v. bugada
 ruscadejar (oc.) v. bugada
 ruscado (oc.) v. bugada

- rusquer v. bugada
 sabatada v. ensabatat; *sabatuda
 sabater v. ensabatat
 sabatera, oliva v. ensabatat
 *sabatuda
 +sabatuda v. sortit
 sabuc v. saüquer
 sabuquer v. saüquer
 sacamallada, a
 safareig v. safarejar
 Safareig, el; el safareig del riu Bellcaire; el
 Safarejot v. safarejar
 safarejar
 +safariç v. safarejar
 Safariç, el; la bassa del Safariç (NL) v. sa-
 farejar
 safla(da) v. flassada
 *saflaira v. alavern (apèndix)
 safor v. safarejar
 +safor v. safarejar
 +saforeig v. safarejar
 saforejar v. safarejar
 safuny v. safarejar
 safunyar v. safarejar
 saga
 saga v. assagador
 +sagar v. assagador
 sagí v. *saginosa
 sagí, coques de v. *saginosa
 sagí, sagí vell v. llarder (dijous); *sagi-
 nosa
 sagí fus v. *saginosa
 saginada v. *saginosa
 +saginer v. *saginosa
 saginet, saginer v. *saginosa
 +saginosa (coca)
 +saginosa v. llarder (dijous)
 sagullada v. asséver
 sainosa v. saginosa
 sajolida v. frígola
 +salpàssia, sarpàssia v. sarpasset
 salvat v. gat cervical
 samardot, samarroc, samarrot v. safarejar
 +Samarra (NP) v. +samarreta
 +samarreta
 samarreta, bous amb v. +samarreta
 sambugá; sambugar, sambuga, sambugazo
 (el Vilar) v. samugues
 +sambugada v. samugues
 +sampassa v. sarpasset
 samuga, sambuga v. entomar
 samugada v. samugues
 samugues
 sant Llätzer, [sen'łas], [sen'łaze] (NP)
 v. *llasèria
 saorra v. sorra
 saorrar v. sorra
 sarabatà v. ensabatat
 sar(a)batanament v. ensabatat
 sard
 sardatxo v. fardatxo
 sarg v. sard
 sarpassa, salpassa; flor de salpassa v. sar-
 passet
 sarpassada v. sarpasset
 sarri, isart (gasc.) v. safarejar
 sarrio, chizado (arag.) v. safarejar
 sàrsola
 sàrsula v. sàrsola
 +sarval v. gat cervical
 sarvatxo v. fardatxo
 +sarvatxo, all de v. fardatxo
 Sarvatxo, el cap del; el maset de la Sarvatxe-
 ra (NL) v. fardatxo
 sàssola v. sàrsola
 saüc v. saüquer
 Saüc, el; el Saücó (NL) v. saüquer
 saüquer
 sauquero, sabuq- v. saüquer
 +saval v. gat cervical
 seca v. +sigueta
 seca (arag.; murc.) v. +sigueta
 secas (esp.) v. Sigueta
 segifús v. Saginosa
 sègol v. ordi
 sèguel, sègol v. núel
 +sell
 +selvany v. gat cervical
 senderi v. +sell
 senet v. +assenit
 senet bord v. +assenit
 senet de pagesos v. +assenit

- senill
 Senill (NP) v. senill
 senillar
 Senillar, la partida del v. senill
 +senillera v. senill
 +senilló v. senill
 sense v. sinse
 seny v. +sell
 seny, [ˈsen(t)] v. +sell
 seny, queixal del v. +sell
 +senyís v. senill
 sepéll v. bruc
 sequiatge v. +molinatge
 serigó v. soligot
 serigot v. soligot
 serp verinosa v. verí
 +serpàsia v. sarpasset
 serpassa v. sarpasset
 serra v. +camascles
 servacho v. fardatxo
 service, servici v. +tripi
 setra v. sitra
 sèver v. asséver
 séve(r) v. asséver
 sevilla v. capcingle
 sevilleta v. capcingle
 sicló v. +xicló
 +sicró v. +xicló
 +sigueta
 silre (arag.) v. safarejar
 +sinill v. senill
 sinse
 +siqueta [ʔ] v. +sigueta
 sirle v. safarejar
 sisclón (arag.) v. +xicló
 siskllón (arag.) v. +xicló
 site, siti v. +tripi
 sitra
 sobaquillo (esp.) v. recapte
 sobatuda v. +sabatuda
 sobrecell, sobreceñy v. +sell
 +soflaira v. alavern (apèndix)
 +sofraira v. alavern (apèndix)
 solars, solàs v. rant
 soligot
 soll
 soll (la) v. soll
 soll d'aigua v. soll
 sollar v. soll
 solramada v. +sorrama
 solrames v. +sorrama
 somorda v. +calfó
 somugues v. samugues
 sonregar (murc.) v. safarejar
 +sonregar, sorregar v. safarejar
 sonriego (murc.) v. safarejar
 sopluiç, al v. recés
 soriejar v. safarejar
 sorra
 sorra v. +jarrol
 Sorra, el barranc de la (NL) v. sorra
 +sorrama
 sorrar v. sorra
 sorrer v. sorra
 sortida v. sortit
 sortidor v. sortit
 sortir v. sortit
 sortit
 sostre v. soll; trespol
 sostre (arag.) v. trespol
 sostre de dalt v. trespol
 sostre mort v. trespol
 sostret v. trespol
 soürrou (gasc.) v. safarejar
 sufrage, sufragi v. +tripi
 +sulla v. soll
 sullada v. soll
 sullar v. soll
 surigot, xurigot v. soligot
 surra v. sorra
 surtia, surtida v. sortit
 surtides v. sortit
 surtidor, -dero (murc.) v. sortit
 surtit v. sortit
 sústio (esp.) v. sarpasset
 tabà v. tavà
 tabac v. tavà
 tabal v. tavà
 tabanc v. tavà
 +tabat v. tavà
 tàbec, [ˈtabək] v. tavà
 tàbet, [ˈtabət] v. tavà

- taboll v. traücar
 tafarda, tafarra v. safarejar
 tafulla v. traücar
 taginat v. trespol
 tahulla, taulla (murc., and.) v. traücar
 tahwila (àr.) v. traücar
 talaia v. traücar
 tall v. ninxo
 talla
 talleta v. talla
 +tamacuc v. escatinyar
 tanc v. +tanca d'abella
 tanca v. +tanca d'abella
 +tanca d'abella
 tancada v. +tanca d'abella
 +tancant v. +tanca d'abella
 tancat v. +tanca d'abella
 tap v. tàpera
 tapadora de l'ull v. parpall
 tàpena v. tàpera; trespol (apèndix)
 Tàpena (NP) v. tàpera
 tàpena, tàpana, tapenal, tapenera (murc.; and.) v. tàpera
 tapenado, tapeniero, tapeno, tapenié (oc.) v. tàpera
 tapenera v. tàpera
 tàpera
 tàpera v. trespol (apèndix)
 taperera v. tàpera
 taperot v. tàpera
 tapir v. tapit
 tapit
 tapra v. tàpera
 taráb (àr.) v. taravella
 tarabilla (esp.) v. taravella
 tarallina, teranyina v. +sell
 tarantoll v. trontoll
 tarantull v. trontoll
 taravella
 tarchina (and.) v. tarquim
 +tarquí v. tarquim
 tarquim
 tarquim v. guix
 tarquimada v. tarquim
 +tarquimal v. tarquim
 tarquimar v. tarquim
 tarquimós v. tarquim
 tarquín (arag.; murc.; and.) v. tarquim
 tarquín, -nal, entarquinada (and.) v. tarquim
 tarquiz v. tarquim
 +tarrassa v. terrassa
 tarruana v. torrodana
 taüllar v. traücar
 Tautxa (NL) v. totxa
 tavà
 tave, tabe v. tavà
 tàvec v. tavà
 Taves, els (NP) v. tavà
 techo v. trespol
 tella v. +jarrol
 +tenyina, tellina v. +sell
 terderola v. torrodana
 ternerola v. torrodana
 terquim v. tarquim
 terràs v. terrassa
 terrassa
 terra-tros, a v. orri, a
 terredola v. safarejar; torrodana
 terrera (esp.) v. torrodana
 terrereta v. torrodana
 terrerol v. torrodana
 terrerola v. torrodana
 terrerola, ternerola, terderola v. safarejar; torrodana
 Terrerola (NP) v. torrodana
 thorle, thourre, tchourreta, chourreta (oc.) v. safarejar
 tiarrón (esp.) v. safarejar
 tientes, a (esp.) v. palpontes, a
 timó, timonet; timó mascle; timó ver v. frígola
 tinell v. trespol
 tocadeta verinosa v. verí
 tòfona v. tàpera
 toll v. bassal
 tollina, tonyina v. +sell
 tolva v. taravella
 tomaca, tomata v. escatinyar
 tomar v. entomar
 tombar v. entomar
 tombolló, a tombollons v. trontoll

- tomell v. frígola; mossiguello
 tomello, tomello mascle v. frígola
 tordana v. torrodana
 torodón (arag.) v. torrodana
 torredà v. torrodana
 torrellat v. torrodana
 torrodana
 torrodons v. torrodana
 torrudana, torruana v. torrodana
 Torrudanes (o Turr-), cova de les (NL)
 v. torrodana
 tortilla (esp.) v. truita
 tòs v. clotell; totxa
 tossal v. totxa
 tossir v. escombrar
 totxa
 Totxà, la (NL) v. totxa
 Totxar, el pla de lo (NL) v. totxa
 totxera v. saüquer; totxa
 totxo v. totxa
 tou d'aigua
 trabuc v. traücar
 +trabucaire v. traücar
 trabucar v. traücar
 +trafego v. forro
 trafiquejar v. traücar
 trafulla v. enfullar
 trafullá (murc.) v. enfullar
 +trafuller v. enfullar
 +trafulleria v. enfullar
 traginat v. trespol
 tramuja v. golf
 tranfulla v. enfullar
 tranfullero (and.) v. enfullar
 tranfullón (and.) v. enfullar
 trantull v. trontoll
 trapantoll v. trontoll
 trapig v. trepitjar
 trapijá (da) v. trepitjar
 trapijador v. trepitjar
 trapijament v. trepitjar
 trapijar v. trepitjar
 trapoll v. traücar
 trapull v. enfullar; traücar; trontoll
 trapulla (arag.) v. enfullar
 trasbalsar v. traücar
 trasllat v. +sell
 trasplantar v. traücar
 traspol v. trespol
 traspol (and.) v. trespol
 trau v. traücar
 trauc, traucar (oc.) v. traücar
 traucar v. traücar
 traücar
 traular, traulhar (oc.) v. traücar
 traular la pastura (oc.) v. traücar
 traulha, traulhejar (oc.) v. traücar
 traull v. traücar
 +traüll v. traücar
 traüllar v. traücar
 traüt v. traücar
 trebajuchar (arag.) v. +berrutxar
 treballar v. traücar
 treballutxar v. +berrutxar
 trebol v. trespol
 trellat v. +sell
 trencacou, trencatou v. escatinyar
 trepig v. trepitjar
 trepitjar
 tresllat v. +sell
 trespol
 trespol, traspol, trascol [?] (arag.) v. tres-
 pol
 trespol, tre^[h]pol, tra^[h]pol (murc.) v. tres-
 pol
 Trespol (NP) v. trespol
 trespolar v. trespol
 Trespolar, la partida del (NL) v. trespol
 tringet (g = [tʃ]) v. traücar
 tripa v. +tripi
 tripe (arag.; esp.) v. +tripi
 +tripi
 trippe (fr.) v. +tripi
 +trisllat v. +sell
 trolha (oc.) v. traücar
 trolhadís v. traücar
 trolhar, trulhar (oc.) v. traücar
 trolhar, trolha (asturià) v. traücar
 tromballons, a v. trontoll
 trombollons, a; a trompollons; a trompe-
 llons v. trontoll
 tromontoll v. trontoll

- trompa, -ada; trompellot v. trontoll
tronc v. totxa
trontoll
trontollarse (arag.) v. trontoll
trontollo (arag.) v. trontoll
trontollons, a v. trontoll
trontollar, trant- v. trontoll
tronxo v. totxa
Trotxa, el cantal de la (NL) v. totxa
⁺trotxera v. totxa
trotxera espartera v. totxa
trouia v. traücar
tróula, tróuleja (oc.) v. traücar
truèlh, truòlh v. traücar
truita
truja v. buixos
trull v. traücar; trepitjar
trull, trullar, [ˈtruɪ], [ˈtruja] v. traücar
trulla (esp.) v. traücar
trullada (gallec) v. traücar
trullar v. traücar
trullejar v. traücar
tufar v. safarejar
⁺tufarró v. safarejar
tula verinosa v. verí
⁺turdana v. torrodana
turmell v. garró
turruana v. torrodana
txerri, cerri (basc) v. safarejar
ull v. traücar
ull, a v. orri, a
ullar v. traücar
ullchs, ulls v. llenx
⁺urma v. esme
⁺úrnia v. sarpasset
⁺usma v. esme
vadejar v. vado
vaga v. ⁺folgadura
vagació v. ⁺folgadura
vagar v. ⁺folgadura
vagar jornals v. ⁺folgadura
vagarí v. ⁺folgadura
vallaruga v. ⁺arravallar
vecchia (it.) v. panderola
vedell v. orat
Vellarra (NP) v. safarejar
vellchs, vells v. llenx
vellorsa, vill- v. capcingle
veneno (esp.) v. verí
ventarrón (esp.) v. safarejar
ventureta v. ⁺arravallar
Ver (o Aver), el barranc de la (o l') (NL)
v. alavern
⁺verbener v. vermener
Vèrdia, Bèrnia (NL) v. safarejar
verí v. verí
verí
Verí, el (NP) v. verí
verinar v. verí
verinós v. verí
verm(e) v. vermener
vermener
vermener de cucs v. vermener
verrugo (murc.) v. safarejar
verrutxar v. ⁺berrutxar
vèrtola v. ⁺sigueta
vestige, vestigi v. ⁺tripi
vetula v. panderola
veuarra v. safarejar
vidriola, ved- v. lladriola
vijaire (oc.) v. ⁺berrutxar
vijares v. ⁺berrutxar
vinça v. brinça
vinceta de sang v. mealla
⁺vir(e) v. verí
viri v. verí
virí v. verí
virinós v. verí
Virinosa, la (NL) v. verí
viri-viri v. verí
⁺virós v. verí
virote (esp.) v. ⁺xoqueta
xafar v. trepitjar; safarejar
xafar, xafada v. trepitjar
xafardada v. safarejar
xafardejar v. safarejar
xafarder v. safarejar
xafareig v. safarejar
xafaretgejar* v. safarejar
xafarnat v. safarejar
xafarner v. safarejar
xafigar v. trepitjar; safarejar

- xaflà v. xafrantar
 xaflant, xiflant, xaflantar v. xafrantar
 xafrantar
 xafunyar v. safarejar
 xalma, aix- v. samugues
 xamar, -marrar v. safarejar
 +xamarrada v. safarejar
 xamarrusquer v. safarejar
 xamflat v. xafrantar
 xamfrà v. xafrantar
 xamfranar v. xafrantar
 xamugues, eix-, aix-, xem- v. samugues
 +xamulles v. samugues
 xanca v. eixarrancat
 xancamallada v. sacamallada, a
 xanfarrinosa v. safarejar
 +xanforrinada, xanfar- v. safarejar
 xanfrà v. xafrantar
 xapar v. trepitjar
 xapigar v. trepitjar
 xapull, -llar v. tarquim
 +xar(r)ol v. +jarrol
 +xarcull, -llera v. tarquim
 xarcullar v. tarquim
 xarquer v. bassal
 +xarquí v. tarquim
 xarquim v. tarquim
 xarra v. +jarrol
 xarradories v. safarejar
 xarrampla v. eixarrancat
 xarranca v. eixarrancat
 xarró v. +jarrol
 Xàtiva, X[^lɛ]tiva (NL) v. jàsena
 xavegó, aix- v. samugues
 xerigot v. soligot
 xerrar v. safarejar
 xerri, serri v. safarejar
 xerrol v. +jarrol
 +xicló
 xigre v. mujol
 xiripiga v. asséver
 xiscló v. +xicló
 xiula v. neula
 xoca v. +xoqueta
 +xòlipa v. òbila
 +xòliva v. òbila
 xopa, [ˈtʃopa] v. sard
 +xoqueta
 xorro v. xorroll
 xorroll
 xorroll-morroll v. xorroll
 xorrollós v. xorroll
 xot v. òbila
 xuplatorçudes v. òbila
 xurriaca v. safarejar
 zabida (esp.) v. asséver
 zabila (esp.) v. asséver
 zahorra (esp.) v. sorra
 zapatera, aceituna (esp.) v. ensabatat
 zàrzola, sàrsola (murc.) v. sàrsola
 zordeaca (arag.) v. safarejar
 zorra (esp.) v. sorra
 zorrar (esp.) v. sorra
 zurdo (arag.) v. safarejar
 zurriaga (esp.) v. safarejar

Índex general

Abreviacions	9
1. El <i>Diccionario valenciano</i> de Josep Pla i Costa	11
2. Criteris de selecció dels mots estudiats	13
3. Estudi del lèxic més valuós del <i>Diccionario valenciano</i>	17
1. abiaixar; al biaix	17
2. <i>abrocho</i>	18
3. afollar	20
4. aiguatge	21
5. alavern	23
6. alçaprem → ⁺ perpalejar	24
7. ⁺ alfacada	24
8. alforrar → forro -a	25
9. algepseria	25
10. amarinar	25
11. àmec	26
12. ⁺ ansador	26
13. ⁺ aonada	26
14. armeig, ormeig	27
15. arrambar → arrumar	29
16. ⁺ arravallar	29
17. arrecesat -ada → recés, redòs	30
18. ⁺ arredossat -ada → recés, redòs	30
19. ⁺ arrumar	30
20. assagador	34
21. ⁺ assenit	34
22. asséver; atzavara	35
23. atrantollar → trontoll	40
24. ⁺ atraüllar → traücar	40
25. atzavara → asséver	40
26. ausades	40

27. +baile	41
28. bajà -ana	41
29. <i>balde</i>	42
30. balladoretta	42
31. bardoll	42
32. bassal	43
33. +berrutxar, +borrutxar	44
34. biaix, al → abiaixar	46
35. bòfega → bòssega	46
36. bolig	46
37. +bordoma	47
38. bòrn, brom	47
39. +borrutxar → +berrutxar	48
40. bòssega; bòfega	48
41. +bossí → buixos	49
42. bot; enza	50
43. +botam	53
44. botavant	53
45. bouprés	53
46. brafada	54
47. bri → brinça	54
48. brinça, +«no importa un bri», brisa, vinça	54
49. brisa → brinça	55
50. brom → bòrn	55
51. bruc	55
52. brúfol	58
53. brullo	60
54. bugada, fer la bugada, bugadera; llavanera; ruscada	60
55. bugadera → bugada	65
56. buixos	65
57. + <i>búquero</i> → terrassa	67
58. busquereta	67
59. busquerola	68
60. +but-but → put-put	69
61. cadenera	69
62. cagaire	71
63. cagarines → cagarrines	72
64. cagarrines, cagarines	72
65. caixer	72
66. +caixquetar	74
67. calamàstecs → +camascles	75
68. +calfó	75
69. calitja	76
70. +calvícia	76
71. +camascles, calamàstecs	76
72. capcingle	78

73. +caraguala	79
74. carbonada	79
75. +cartafell	79
76. cascarrulla	80
77. cicló → +xicló	80
78. civada → ordi	80
79. clotell	81
80. cloure	82
81. +cofuana [?], cofurna	84
82. cofurna → +cofuana [?]	84
83. collitor	84
84. colombaire	85
85. coltell, +coltrell	86
86. +coltrell → coltell	87
87. copró, crepó	87
88. corneta, +cuerneta	89
89. cremelló	89
90. crepó → copró	90
91. <i>culo</i> → buixos	90
92. +cuerneta → corneta	90
93. dar	91
94. darrer -a	92
95. +desempellogar	95
96. desfilagarxar → +filagarxa	97
97. duc	97
98. eixarrancat -ada; escarramar, escarramat -ada; esparrancar	98
99. eixetar	101
100. +eixiringuer	102
101. embrunal	102
102. empelt, empeltar	103
103. empeltar → empelt	104
104. +encarantar	104
105. enciam → encisam	104
106. encisam, enciam	104
107. enfullar	105
108. enllardar → llarder [dijous]	106
109. +enlusetà	106
110. ensabatat -ada [oliva]; sabater -a [oliva]	107
111. entomar	108
112. enza → bot	109
113. esbarrallat -ada	109
114. +escaguetxat -ada	110
115. escanyar	110
116. escarramar, escarramat -ada → eixarrancat -ada	111
117. escatinyar, +esquitinyar, +esquiquinyar	112
118. +escofa	113

119.	escombrar	113
120.	esfondrar	116
121.	+esgranullada	120
122.	esme	120
123.	esmerla	123
124.	esmussar → mus	123
125.	esparcina	123
126.	esparrancar → eixarrancat -ada	124
127.	espigolat	124
128.	esquerda, esguerd	124
129.	+esquiquinyar → escatinyar	125
130.	+esquitinyar → escatinyar	125
131.	fardatxo, sarvatxo	125
132.	favolí	128
133.	fer la bugada → bugada	128
134.	+ferram, +ferrum	129
135.	+filagarxa; desfilagarxar	129
136.	flassada, +frassada	130
137.	fleca; flequer	131
138.	flequer → fleca	137
139.	floc	137
140.	+folgadura	137
141.	forro -a; alforrar	140
142.	+frassada → flassada	148
143.	frígola, frigoleta	148
144.	frigoleta → frígola	150
145.	+furganyer	150
146.	+galdufa	151
147.	+gambo	152
148.	ganyolar	152
149.	garfa	152
150.	garró	153
151.	+garsa	158
152.	gat cerval	158
153.	+gatxillada	159
154.	gauda	159
155.	golf, gonze, gronset	160
156.	gonze → golf	162
157.	gronset → golf	162
158.	guarà; guaraner	162
159.	guaraner → guarà	163
160.	guit -a	163
161.	guix	164
162.	jaç; jacera	166
163.	jacera → jaç	167
164.	+jarrol, +xar(r)ol [?]	168

165. jàssena; +jassenada	169
166. +jassenada → jàssena	170
167. <i>lapo</i>	170
168. lladriola, vidriola	170
169. llambroix → botavant	173
170. llarder [dijous]; enllardar	173
171. +llasèria, llisèria	174
172. +llauja [?]	175
173. llautinent	176
174. llavanera → bugada	176
175. llença	177
176. llenx	177
177. llisèria → +llasèria	178
178. luga	178
179. +madallar, +madullar	178
180. +madullar → +madallar	178
181. manada, manat	178
182. manat → manada	179
183. mantí	179
184. martafallar, matafallar	180
185. matafallar → martafallar	181
186. +matxaquí	181
187. mealla	181
188. +minerada	182
189. mitjancer -a	182
190. mixorrer -a, mixorreria	183
191. mixorreria → mixorrer -a	183
192. <i>mohino -a, mohiño -a</i>	183
193. moixeta → òbila	185
194. +molinatge	185
195. moltó	185
196. montanyàs	187
197. moragat -ada	188
198. mornell	189
199. mossiguello; ratapenada	190
200. mujol	191
201. mújol	192
202. mus; esmussar	194
203. +musarany, +musgany [?]	195
204. +musgany [?] → +musarany	197
205. naquerat -ada	197
206. neula; neular	198
207. neular → neula	199
208. neuleta del pit	199
209. ninxo	200
210. +no importa un bri → brinça	201

211. noure	201
212. núel, núol	201
213. núol → núel	202
214. nyítols [traure els]	202
215. òbila, òliva, òvila	203
216. òliva → òbila	208
217. ops	208
218. orat -ada	209
219. ordí; civada	212
220. ormeig → armeig	216
221. orri, a	216
222. òvila → òbila	217
223. palmell	217
224. palmer	218
225. palpatontes, a → palpontes, a	219
226. palpontes, a; palpatontes, a	219
227. panalís	220
228. panderola, panerola	221
229. panerola → panderola	223
230. pantaix; pantaixar	223
231. pantaixar → pantaix	225
232. papafigo	225
233. paraire	226
234. parpall, pàrpol	226
235. pàrpol → parpall	227
236. peçol	228
237. <i>+pernilles</i>	228
238. <i>+perpalejar</i>	229
239. <i>+peus de cabra</i>	229
240. <i>+plairet, a</i>	229
241. polleguera	231
242. porcellanes	231
243. <i>+prims</i>	233
244. <i>+provedís</i>	234
245. <i>+provejar</i>	234
246. pudir	235
247. purna	236
248. put-put, <i>+but-but</i>	238
249. rameria	239
250. rant	239
251. ratapenada → mossiguello	242
252. raure	242
253. recapte	245
254. recés, redòs; arrecosat -ada, arredossat -ada	246
255. recolzar	249
256. redòs → recés	250

257. regata	250
258. ⁺ regatxo	251
259. rentoi, ⁺ rantoi	252
260. requesta	252
261. rescabalar	252
262. ressoll → pantaix	253
263. restoble; restoblar	253
264. ros	254
265. rostària	255
266. ruscada → bugada	256
267. sabater → ensabatat	256
268. ⁺ sabatuda	256
269. sacamallada, a	257
270. safarejar, saforejar	257
271. saforejar → safarejar	265
272. saga; ⁺ sagar; assagador	266
273. sagí → ⁺ saginosa	266
274. ⁺ saginosa	266
275. ⁺ samarreta	267
276. samugues	267
277. sard	268
278. sarpasset	268
279. sàrsola	269
280. sarvatxo → fardatxo	270
281. saüquer	270
282. ⁺ sell → seny	270
283. senill, ⁺ sinill; senillar	271
284. senillar → senill	272
285. seny, ⁺ sell	272
286. ⁺ siqueta, ⁺ siqueta [?]	274
287. ⁺ sinill → senill	276
288. sinse	276
289. ⁺ siqueta [?] → ⁺ siqueta	276
290. sitra	276
291. soligot	277
292. soll	277
293. sorra	279
294. ⁺ sorrària	284
295. sortidor → sortit	284
296. sortit; sortidor	284
297. tabà → tavà	286
298. tabal → tavà	286
299. talla	286
300. ⁺ tanca d'abella	288
301. tàpera; taperera	289
302. taperera → tàpera	291

303. tapit	291
304. taravella	293
305. tarquim; tarquimar	295
306. tarquimar → tarquim	297
307. tavà, tabà, tabal	298
308. terrassa	299
309. terrerola → torrodana	300
310. torrodana	300
311. totxa	302
312. tou d'aigua	304
313. traücar, traüllar, +atraüllar	305
314. +traüllar → traücar	314
315. trepitjar	314
316. trespol; trespolar	319
317. trespolar → trespol	331
318. +tripi	331
319. trontoll; atrontollar	332
320. truita	334
321. <i>vadejar</i> → <i>vado</i>	335
322. <i>vado</i>	335
323. verí	336
324. vermener	339
325. vidriola → lladriola	339
326. vinça → brinça	339
327. xafar → trepitjar; safarejar	339
328. xafigar → trepitjar; safarejar	339
329. xafrantar	339
330. +xanforrinada → safarejar	340
331. +xicló, cicló	340
332. +xoqueta	341
333. xorroll	342
4. Conclusions	343
5. Bibliografia	351
5.1. Estudis citats	351
5.2. Fonts citades	372
6. Glossari	389

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

Títols publicats

- 1 Pere PUJOL [comp.], *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1913)
- 2 Pere BARNILS, *Die Mundart von Alacant: Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen* (1913)
- 3/[1] Marià AGUILÓ, 'Diccionari Aguiló': *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. I, *Lletres A i B* (1915)
- 3/[2] Marià AGUILÓ, 'Diccionari Aguiló': *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. II, *Lletra C* (1916)
- 3/[3] Marià AGUILÓ, 'Diccionari Aguiló': *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. III, *Lletres D i E* (1918)
- 3/[4] Marià AGUILÓ, 'Diccionari Aguiló': *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. IV, *Lletres F a Ll* (1921)
- 3/[5] Marià AGUILÓ, 'Diccionari Aguiló': *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. V, *Lletres M a O* (1924)
- 3/[6] Marià AGUILÓ, 'Diccionari Aguiló': *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VI, *Lletres P i Q* (1929)
- 3/[7] Marià AGUILÓ, 'Diccionari Aguiló': *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VII, *Lletres R i S* (1931)
- 3/[8] Marià AGUILÓ, 'Diccionari Aguiló': *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VIII, *Lletres T a Z* (1934)
- 4 Antoni GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa: Estudi geogràfic-lingüístic* (1914)
- 5 Josep M. ARTEAGA, *Textes catalans avec leur transcription phonétique: Précédés d'un aperçu sur les sons du catalan* (1915)
- 6 *Estudis romànics: (Llengua i literatura)*, vol. I (1916)
- 7 Pere BARNILS, *Vocabulari català-alemany de l'any 1502* (1916)
- 8 Jaume MARCH, *Diccionari de rims* (1921)
- 9 *Estudis romànics: (Llengua i literatura)*, vol. II (1917)
- 10 Vincenzo CRESCINI i Venanzio TODESCO [ed.], *La versione catalana dell' Inchiesta del San Graal: Secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano 1.79 sup.* (1917)
- [11] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari ortogràfic: Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* (1917; 2a ed., 1923; 3a ed., 1931; 4a ed., 1937)
- 12 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (1918; 2a ed., 1919; 3a ed., 1922; 4a ed., 1926; 5a ed., 1930; 6a ed., 1931; 7a ed., 1933; facsimil de la 7a ed., 1995; 1a reimpr., 2000; 2a reimpr., 2004; 3a reimpr., 2006)
- 13 Joseph ANGLADE, *Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal*
Pierre ROKSETH, *L'article majorquin et l'article roman dérivé de IPSE*
Pere BARNILS, *Les vocals tòniques del rossellonès*
Manuel de MONTOLIU, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (1921)
- 14/[1] Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. I, 1840-1874 (1922)
- 14/[2] Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. II, 1875-1880 (1932)

- 15 Pierre ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (1923)
- 16 Max-Léopold WAGNER, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924)
- 17 Jaume MEDINA i Enric SULLÀ [cur.], *Actes del Simposi Carles Riba* [Barcelona, 17-19 octubre 1984] (1986)
- 18 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. I, 1910-1938 (1989)
- 19 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, I* (1990)
- 20 Antoni NUGHES, *El sínode del bisbe Baccallar: L'Alguer, església i societat al segle XVI* (1991)
- 21 Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català: (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (1991; 2a ed., rev., 1996)
- 22 Núria VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp* (1991)
- 23 LoïS ALIBERT i Josep CARBONELL, *La correspondència entre LoïS Alibert i Josep Carbonell i Gener: (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (1995)
- 24 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. II, 1939-1952 (1991)
- 25 Ernest QUEROL, *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports* (1992)
- 26 Pius FONT I QUER, Pompeu FABRA i Miquel de GARGANTA, *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana: (1928-1953)* (1991)
- 27 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, II* (1992; 2a ed., rev., 1993; 3a ed., rev., 1996)
- 28 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. III, 1953-1959 (1993)
- 29 Jordi FARRÉ i Andreu MOIX, *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà* (1993)
- 30 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, III* (1996)
- 31 Montserrat BIGAS i Marta MILIAN, *Anàlisi morfolèxica dels noms de planta* (1996)
- 32 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents normatius 1962-1996: (Amb les novetats del diccionari)* (1997)
- 33 Ramon ARAMON, *Estudis de llengua i literatura* (1997)
- 34 Guillem CALAFORRA, *Wilhelm Meyer-Lübke i 'Das Katalanische': Introducció i traducció* (1998)
- 35 Joan PETIT I AGUILAR, *Gramàtica catalana* (1998)
- 36 Joan Anton RABELLA, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat: Procés criminal barceloní del segle XIV* (1998)
- 37 *Miscel·lània Fabra: Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998)
- 38 Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»* (1999)
- 39 Montserrat BARRI, *Aportació a l'estudi dels gallicismes del català* (1999)
- 40 Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero* (2000)
- 41 Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida: A Pere Bohigas, centenari* (2001)
- 42 Antoni FEBRER I CARDONA, *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* (2001; reimpr., 2005)
- 43 Joan ARMANGUÉ, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (2001)

- 44 AURORA BEL, *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge: Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà* (2001)
- 45 JOAQUIM MIRET I SANS, *Cafè i quilombo: Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans (1900-1918)* (2001; reimpr., 2005)
- 46 SIMONA ŠKRABEC, *L'estirp de la solitud: Arthur Schnitzler, Italo Svevo, Thomas Bernhard, Drago Jančar* (2002)
- 47 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, IV* (2003)
- 48 *El català de l'Alguer: Un model d'àmbit restringit* (2003)
- 49 M. DOLORS FARRENY, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI* (2004)
- 50 ANTONI FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals, I* (2004)
- 51 JOSEP VICENÇ FOIX, *Diari 1918* (2004)
- 52 *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa?*, I Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 11 de març de 2004) (2005)
- 53 CARLES RIBA, *Cartes de Carles Riba, vol. IV, Apèndix 1916-1959* (2005)
- 54 JOAN SOLER, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari* (2006)
- 55 PAUL AEBISCHER, *Estudis de toponímia catalana* (2006)
- 56 *Cap a on va la sociolingüística?*, II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2005) (2006)
- 57 *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (2006)
- 58 MONTSERRAT ADAM, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia* (2006)
- 59 *Llenguatge: Articles de 'La Vanguardia' (1999-2002)* (2006)
- 60 JORDI JULIÀ, *L'art imaginatiu: Les idees estètiques de Gabriel Ferrater* (2007)
- 61 ANTONI FEBRER I CARDONA, *Preceptiva poètica* (2008)
- 62 ANNA MATAMALA RIPOLL, *Interjeccions i lexicografia: Anàlisi de les interjeccions d'un corpus audiovisual i proposta de representació lexicogràfica* (2008)
- 63 *Novetats del diccionari: ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)* (2008)
- 64 *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit?*, III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 17 de maig de 2007) (2008)
- 65 PERE GÓMEZ I INGLADA, *Quinze anys de periodisme: les col·laboracions de J. V. Foix a 'La Publicitat' (1922-1936)* (2010)
- 66 M. SALOMÉ RIBES, *L'obra lingüística d'Alfons Par* (2011)
- 67 *La lingüística romànica al segle XXI*, IV Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 23 d'octubre de 2009) (2012)
- 68 A. BOSCH I RODOREDA, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII* (2012)
- 69 CARLES MIRALLES, JORDI MALÉ i JORDI PUJOL PARDELL [cur.], *Actes del III Simposi Carles Riba* [Barcelona, 30 novembre i 1 i 2 desembre 2009] (2012)
- 70 JOSEP MARTINES, *El valencià del segle XIX: el lèxic: L'aportació del 'Diccionario valenciano' de Josep Pla i Costa* (2012)

El valencià del segle XIX: el lèxic

«Restava pendent l'estudi pausat i mínimament aprofundit del material lèxic de l'obra [*Diccionario valenciano* de Josep Pla i Costa]. Passats els anys, hem enllestit aqueixa tasca i presentem ací una selecció dels mots més valuosos fornits per aquesta peça singular de la nostra lexicografia.

»Aquest estudi es fonamenta en el despullament d'un corpus de textos variat quant a la tipologia, la cronologia i la procedència geogràfica dels autors. Inclou la lexicografia més important (especialment la dels segles XVIII-XIX), la producció popular (sobretot del segle XVIII en avant: col·loquis, raonaments, versos i cançons populars, fraseologia, rondalles, sainets, premsa, etc.), l'obra dels escriptors més representatius del període i d'autors posteriors que mostren un model de llengua més vinculat amb la parla popular. No podia restar fora d'aquest corpus una representació de textos antics i clàssics.

»Ha estat fonamental, a més, comparar la informació que trobem sobre el paper amb la realitat de la llengua viva. Les monografies dialectals, cada volta més nombroses i més sòlides, són una font ben útil en aquesta tasca, i els atles lingüístics. Ens hem aprofitat també d'anotacions personals preses de la conversa espontània i de les dades que ens ha fornint un qüestionari elaborat expressament a partir del repertori de mots que preteníem d'estudiar.»

